

ॐ

श्री वीतरागाय नमः

राजहृदय

(भाग-१५)

(पूज्य भाईश्री शशीभाईना 'श्रीमद् राजचंद्र' ग्रंथ
उपरना सणंग प्रयचनो)
(पत्रांक-७१८ थी ७५५)

प्रकाशक

वीतराग सत् साहित्य प्रसारक ट्रस्ट
भावनगर

પ્રકાશક તથા પ્રાપ્તિ સ્થાન

વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

૫૮૦, જૂની માણેકવાડી,
પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી માર્ગ
ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧
ફોન : (૦૨૭૮) ૨૪૨૩૨૦૭

અન્ય પ્રાપ્તિ સ્થાન :

- શ્રી કુંદકુંદ કહાન જૈન સાહિત્ય કેન્દ્ર, 'ગુરુ ગૌરવ', સોનગઢ
- શ્રી ખીમજીભાઈ ગંગર (મુંબઈ) : (૦૨૨) ૨૬૧૬૧૫૯૧, મો. ૦૯૮૨૦૩૬૫૬૮૩
- શ્રી ડોલરભાઈ હેમાણી (કલકત્તા) : (૦૩૩) ૨૪૭૫૨૬૯૭, મો. ૦૯૭૪૮૭૧૨૩૬૦

પ્રથમાવૃત્તિ : ૧-૭-૨૦૧૫

પ્રત : ૧૦૦

પૃષ્ઠ સંખ્યા : ૩૯૦ + ૮ = ૩૯૮

પડતર કિંમત : ૮૦૦/-

મૂલ્ય : ૨૦/-

લેસર ટાઇપ સેટિંગ :

પૂજા ઇમ્પ્રેશન્સ

૧૯૨૪/, ૬, શાંતિનાથ બંગલોઝ,
શશીપ્રભુ ચોક, રૂપાણી સર્કલ પાસે
ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧
ફોન : ૯૭૨૫૨૫૧૧૩૧

મુદ્રક :

બુક પબ

અમદાવાદ

ફોન : ૯૮૨૫૦૩૦૩૪૦

પ્રસ્તાવના

‘રાજહૃદય’ ભાગ-૧૫નું પ્રકાશન કરતાં અમોને અત્યંત હર્ષ થાય છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં કૃપાળુદેવ ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથમાં પ્રકાશિત વચનામૃતો તથા પત્રો ઉપર સમાદરણીય સિદ્ધાંતનિષ્ઠ પૂજ્ય ભાઈશ્રી ‘શશીભાઈ’ના પ્રવચનોનું પ્રકાશન છે. ‘ભાવનગર’માં ૧૯૮૯માં ‘શ્રી સીમંધર સ્વામી દિગંબર જિનમંદિર’માં ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથનો સળંગ સ્વાધ્યાય ચાલ્યો હતો. પ્રસ્તુત ધ્વનિમુદ્રિત પ્રવચનોના સી.ડી. પ્રવચનો ‘શ્રી શશીપ્રભુ સાધના સ્મૃતિ મંદિર’માં નિયમિતરૂપે સાંભળવાનો નિત્યક્રમ ચાલી રહ્યો હતો. પ્રવચનો સાંભળ્યા બાદ ઘણા મુમુક્ષુઓને એવો ભાવ આવ્યો કે જો આ પ્રવચનો ગ્રંથારૂઢ થાય તો સર્વ મુમુક્ષુ સમાજને આત્મહિતમાં લાભનું કારણ થાય. આ ભાવનાના ફળસ્વરૂપે ‘રાજહૃદય’ નામક ગ્રંથ પ્રકાશન કરવામાં આવી રહ્યો છે.

આપણાં પરમ તારણહાર, સાગર સમાન ગંભીર, અધ્યાત્મયુગ દિવાકર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી ‘કાનજીસ્વામી’નો સમસ્ત મુમુક્ષુ સમાજ ઉપર અવિસ્મરણીય ઉપકાર વર્તે છે. આવા દુષ્કાળમાં તીર્થંકર જેવા યુગપુરુષનો જન્મ એ આપણાં સૌનું મહાન સદ્ભાગ્ય છે. પૂજ્ય ‘ગુરુદેવશ્રી’ના વિશાળ અને ગહન શાસ્ત્ર અભ્યાસની શ્રૃંખલામાં એક ગ્રંથ હતો ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ! પૂજ્ય ‘ગુરુદેવશ્રી’ના પરિવર્તન બાદ તેઓશ્રીએ આ ગ્રંથ ઉપર પ્રવચનો પણ આપેલા છે અને ત્યારે કોઈ પૂછે કે, અમારે કયુ શાસ્ત્ર વાંચવું ? તો પૂજ્ય ‘ગુરુદેવશ્રી’ કહેતા, ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ વાંચો !

પૂજ્ય ‘ગુરુદેવશ્રી’ના હૃદયમાં ‘કૃપાળુદેવ’ પ્રત્યે કેટલું બહુમાન, ઉપકારબુદ્ધિ અને ભક્તિભાવ હતો તેનો પુરાવો છે ‘શ્રી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર પર પ્રવચનો’. પાને પાને ‘કૃપાળુદેવ’ના ગુણગ્રામ કરતો આ ગ્રંથ ‘કૃપાળુદેવ’નું પૂજ્ય ‘ગુરુદેવશ્રી’ના હૃદયમાં શું સ્થાન હતું તેની પ્રસિદ્ધિ કરે છે ! પૂજ્ય ‘ગુરુદેવશ્રી’એ કહ્યું છે કે, ‘અત્યારે જે આ ‘સમયસાર’ વંચાય છે તે ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’નો ઉપકાર છે !’ આપણા ગુરુવર ‘કલાન’ પણ જેમનો ઉપકાર માને છે અને જેમના ગુણગ્રામ કરતાં ઠાકતા નથી તો આપણને તો કેટલો ઉપકાર, ભક્તિ અને બહુમાન હોવા ઘટે તે સ્પષ્ટ સમજી શકાય એવી વાત છે.

જન્મ-મરણ, માનસિક અને શારીરિક દુઃખ, પીડા, બાધા, રોગ, શોક આદિ અનેક પ્રકારના દુઃખથી ત્રસિત સંસારી જીવ અનેક વિડંબનાઓને ભોગવતા પરવશ બની કાળચક્રમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યા છે. અનેક પ્રકારના કર્મજનિત ચિત્ર-વિચિત્ર ઉદય પ્રસંગોમાં રહેતું અસમાધાન, મૂંઝવણ આદિ મટાડવાનો ઉપાય શું ? તેનું અજ્ઞાન હોવાને લીધે ન ઈચ્છતા છતાં દુઃખની પરંપરા અનિવાર્યપણે ભોગવી રહ્યા છે. સુખની ઝંખના, સુખની પ્રાપ્તિ માટેના વલખાં અને દુઃખથી ત્રસ્ત સંસારી જીવ આજ પર્યંત સાચું સુખ પ્રાપ્ત નથી કરી શક્યા એ વાત વર્તમાન પરિસ્થિતિ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેમ છે.

આવી એક અણઉકેલી સમસ્યાનું સમાધાન ગવેષવા કોઈક વિરલ જીવ જાગે છે.

તેને પહેલો વિચાર એ આવે છે કે, આ સુખ-દુઃખની સમસ્યાનું સમાધાન આપનાર એવા કોઈ મહાપુરુષ છે ખરા ? જો હોય તો મારે સાતમે પાતાળે પહોંચીને પણ આ સમસ્યાનો અંત લાવવો છે ! અંતરંગથી ઉત્પન્ન થયેલી સત્સમાગમની ભાવના સત્પુરુષની શોધમાં પરિણમિત થાય છે અને કુદરતના નિયમાનુસાર તે જીવને એ દિવ્યમૂર્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે વિરલ જીવ જ્ઞાનીપુરુષ દ્વારા ઉપદિષ્ટ બોધ અનુસાર પ્રયત્ન કરતાં તેને તે સત્ય સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે અને ક્રમશઃ સંસારદુઃખથી પરિમુક્ત થાય છે.

‘કૃપાળુદેવે’ પૂર્વભવોમાં આત્મલિતાર્થે અનેક અથાગ પ્રયત્ન કર્યા હતાં છતાં એ સૌ નિષ્ફળ ગયા હતા પરંતુ કોઈ એક ભવમાં સત્પુરુષનો યોગ થયા બાદ તેઓશ્રીને આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ હતી અને અનંત જન્મ-મરણનો અંત આવ્યો હતો. માટે ‘કૃપાળુદેવે’ વર્તમાનમાં સ્વયંને પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષનો યોગ થયો ન હોવા છતાં પત્રે પત્રે સત્સમાગમનો મહિમા નિષ્કારણ કરુણાથી માત્ર મુમુક્ષુજીવના કલ્યાણ અર્થે ગાયો છે. ‘કૃપાળુદેવ’ના પરિચયમાં જે કોઈ સુપાત્ર જીવો આવેલા તેમને તે વખતની તેમની યોગ્યતાને જોઈને તેઓએ પત્રમાં માર્ગદર્શન આપેલું. આ માર્ગદર્શન વર્તમાનમાં આપણને સૌ કોઈને લાગુ પડે તેવું માર્ગદર્શન છે.

‘કૃપાળુદેવ’ને સમષ્ટિગત ઉપદેશ આપવાનો ઉદ્દેશ નહોતો પરંતુ વ્યક્તિગત ઉપદેશ આપવાનો ઉદ્દેશ હતો. માટે આ વાતની મર્યાદા સમજીને ‘કૃપાળુદેવે’ આપેલ માર્ગદર્શનને જો જીવનમાં અવધારવામાં આવે તો અવશ્ય દોષમુક્ત થવાય એ વાત નિઃસંશય છે. ‘કૃપાળુદેવ’ની લખાણની ભાષા ગૂઢ હોઈ પ્રાયઃ જીવ તેમના અંતઃકરણને સમજી શકતો નથી. છતાં તેઓશ્રીના લખાણમાં એવો જ કોઈ ચમત્કાર છે કે આજે તેઓશ્રીની અનુપસ્થિતિમાં પણ હજારો લોકો તેમના બોધને અનુસરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે !

‘કૃપાળુદેવ’ના લખાણમાં રહેલી મધ્યસ્થતા, આશય ગંભીરતા, આત્મલિતનો પ્રધાન સૂર, નિષ્કારણ કરુણા, અંગ અંગમાં નીતરતો વૈરાગ્ય, પારલૌકિક વિચક્ષણતા, પુરુષાર્થની તીવ્ર ગતિ, સરળતા, પરચ્છાનુચારીપણું ઈત્યાદિ અનેકાનેક ગુણોથી વિભૂષિત થયેલા તેમના પત્રો એક અમૂલ્ય રત્નોની નિધિ છે ! તેઓશ્રીના લખાણમાં રહેલું ઊંડાણ તેમના હૃદયને અંતરંગ પરિણાતિને પ્રકાશે છે. અંતરંગ પરિણાતિમાં વર્તતા દિવ્ય ગુણોની ઝલક તેમના લખાણમાં વ્યક્ત થઈ છે. પરંતુ આ ઝલકને પારખનારા પણ કોઈ વિરલા જીવ જ હોય છે. કોઈક જ વિરલા તેમના હૃદયને પારખી શક્યા છે, જેણે પારખ્યા તે પોતે તે દિવ્ય દશાને પામી ગયા ! એ દિવ્ય હૃદયને પરખીને વર્તમાન મુમુક્ષુ સમાજ પર્યંત તે હૃદયના ભાવોને પ્રકાશમાં લાવનાર છે પૂજ્ય ભાઈશ્રી ‘શશીભાઈ’ !

‘રાજહૃદય’ નામ અનુસાર ‘કૃપાળુદેવ’ના અંતરંગને ખોલનાર પૂજ્ય ભાઈશ્રી ‘શશીભાઈ’ના અનુભવરસ ઝરતા આ પ્રવચનો અમૃતવેલડી સમાન છે. એક દિવ્યમૂર્તિને આકાર આપતા આ પ્રવચનો ‘કૃપાળુદેવ’ જેવા મહાન સાધકની સાધકદશાને સ્વયંની અનુભવવાણીરૂપી ટાંકણાંથી ઉત્કીર્ણ કરીને મુમુક્ષુજીવને દર્શાવે છે કે, આ છે ‘કૃપાળુદેવ’ !

આ છે 'રાજહૃદય'! 'કૃપાળુદેવ'ના લખાણમાં વ્યક્ત થતાં તેઓશ્રીના અંતરંગ અલૌકિક ગુણરૂપી રત્નોના ખોબા ભરી ભરીને મુમુક્ષુ સમક્ષ મૂક્યા છે !! કોઈપણ જીવ ગ્રાહક થઈને લે તો સ્વયં એ રત્નોથી વિભૂષિત થઈ જાય !

ધન્ય છે 'પૂજ્ય ભાઈશ્રી'ના સાતિશય જ્ઞાનને અને ધન્ય છે તેમની સાતિશય પ્રવચનધારાને કે જેના દ્વારા એ દિવ્યમૂર્તિના દર્શન કરાવ્યા ! જ્ઞાનીપુરુષના એક એક વચનમાં અનંત આગમ રહેલાં છે એ વાતની પ્રતીતિ કરાવતા આ પ્રવચનો મુમુક્ષુજીવ માટે રત્નોની નિધિ સમાન છે. મુમુક્ષુજીવને પોતાનું વ્યવહારિક જીવન અને નિશ્ચય જીવન કેવી રીતે ઘડવું તેવું માર્ગદર્શન ઠામ ઠામ અનેક પત્રોમાં જોવા મળે છે.

નાની ઉંમરથી જ 'કૃપાળુદેવ'ના લખાણમાં તેઓશ્રીના પૂર્વસંસ્કાર પ્રકાશિત થાય છે અને કોઈ ગજબના સાધકજીવે આ કળિકાળમાં જન્મ ધારણ કર્યો છે તેવી પ્રતીતિ કરાવી જાય છે. લખાણની અંદર ઝળકતી પ્રૌઢતા, વૈરાગ્ય, વિવેક, આત્મહિતનો સંવેગ, વિશાળતા, સરળતા આદિ અભિવ્યક્તિઓ દર્શનીય અને મનનીય છે.

૧૭ વર્ષની ઉંમર પહેલાં લખાયેલાં દસ વચનો ઉપર પ્રવચન આપતાં પૂજ્ય 'ગુરુદેવશ્રી' ફરમાવે છે કે, આ તો બાર અંગનો સાર છે ! એવા વચનોના, એ વચનના દેનાર એવા પુરુષના, અલ્પમતિ જીવ શું ગુણગ્રામ કરી શકે ? છતાં ઉપકારબુદ્ધિવશાત્ અત્ર તેઓશ્રીના થોડા ગુણોનું બહુમાન, ભક્તિ કરી તેમના ચરણોમાં વંદન કરીએ છીએ.

પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રકાશન પ્રસંગે અધ્યાત્મ યુગસૃષ્ટા પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી 'કાનજીસ્વામી', તદ્ભક્તરત્ન પ્રશમમૂર્તિ પૂજ્ય બહેનશ્રી 'ચંપાબહેન', ગુરુ ગૌરવ પુરુષાર્થમૂર્તિ પૂજ્ય 'નિહાલચંદ્ર સોગાનીજી' તથા શાંતમૂર્તિ, 'રાજહૃદય' ઓળખાવનાર એવા પૂજ્ય ભાઈશ્રી 'શશીભાઈ'ના ચરણોમાં ભક્તિભાવપૂર્વક વંદન કરીએ છીએ.

પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પ્રકાશિત પ્રવચનોને સી.ડીમાંથી સાંભળીને સંપાદન કરવામાં આવેલ છે. ઘણા પ્રવચનોમાં રેકોર્ડિંગ ખરાબ હોઈ ક્યાંક ક્યાંક સ્પષ્ટ સંભળાતું નહિ હોવાથી ખાલી જગ્યા રાખવામાં આવી છે. 'પૂજ્ય ભાઈશ્રી'ના ભાવોનો પ્રવાહ યથાવત જાળવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે તેમ છતાં ક્યાંક ભૂલ રહી ગઈ હોય તો એ સત્પુરુષોની તથા જિનવાણી માતાની હૃદયપૂર્વક ક્ષમા યાચીએ છીએ. ત્યારબાદ આ પ્રવચનોને બીજા મુમુક્ષુ દ્વારા ફરીથી તપાસવામાં આવે છે અને પછી જ પ્રેસ ઉપર મોકલવામાં આવે છે.

સળંગ પ્રવચનો 'ભાવનગર' જિનમંદિરમાં ચાલ્યા છે, આશરે ૫૦૦ પ્રવચનોમાં પૂર્ણ થતા આ ગ્રંથના પ્રવચનોના લગભગ ૧૮ ભાગ પ્રકાશિત કરવાની ભાવના છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જે પત્રો ઉપરના પ્રવચનો તે શ્રુંખલામાં નહિ હોવાથી ત્યારબાદ પાછળથી બીજે સ્થળે તે જ પત્ર ઉપરના પ્રવચનો ચાલ્યા હોય તો ત્યાં તે પ્રવચનો લેવામાં આવેલ છે. જે પ્રવચનો હિન્દીમાં ચાલેલા છે તેની માત્ર લિપી ગુજરાતી કરીને લેવામાં આવ્યા છે. બહારગામ ચાલેલા પ્રવચનોનું સ્થળ-નિર્દેશન જે તે પ્રવચનના મથાળામાં આપવામાં આવેલ છે. આ ગ્રંથના બધા પ્રવચનોની સીડી પુસ્તક સાથે રાખેલ છે.

ગ્રંથના પ્રકાશન કાર્યમાં જે જે મુમુક્ષુઓનો સહકાર પ્રાપ્ત થયેલ છે તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે. ગ્રંથ પ્રકાશનાર્થ પ્રાપ્ત દાનરાશિનો ઉલ્લેખ અન્યત્ર આપવામાં આવેલ

છે તે સર્વનો પણ આભાર માનવામાં આવે છે. ગ્રંથના સુંદર ટાઈપ સેટિંગ માટે 'પૂજા ઈમ્પ્રેશન્સ'નો આભાર માનવામાં આવે છે. રાજહૃદયના બધા ભાગો www.satshrut.org ઉપર ઉપલબ્ધ છે.

અંતત: 'રાજહૃદય'માંથી પ્રવાહિત આ અવિરત અમૃત સરવાણીને પીને પ્રત્યેક જીવ શાશ્વત સુખને પ્રાપ્ત થાય એવી ભાવના સાથે વિરામ પામીએ છીએ.

ટ્રસ્ટીગણ

વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

ભાવનગર

'રાજહૃદય' ભાગ-૧ પના પ્રકાશનાર્થે પ્રાપ્ત દાનરાશિ

ડો. મહેશભાઈ જયંતિલાલ મહેતા પરિવાર, મુંબઈ	૨૬,૦૦૦/-
સ્વ. પ્રાણકુંવરબહેન હેમાણીના સ્મરણાર્થે, હ. શ્રી ડોલરભાઈ હેમાણી	૨૫,૦૦૦/-
ચિ. રૂતાના સ્મરણાર્થે, હ. ડો. રાજેન્દ્રભાઈ શાહ, સુરત	૨૦,૦૦૦/-
શ્રીમતી વિમળાબહેન ટોકરશી સાવલા, મુંબઈ	૨૦,૦૦૦/-
શ્રીમતી વંદનાબહેન રણધીરભાઈ ઘોષાલ, કોલકાટા	૧૧,૦૦૦/-
શ્રીમતી સરિતાબેન, તેજપુર	૭,૫૦૦/-
એક મુમુક્ષુ, મુંબઈ	૫,૦૦૦/-
મેગજી આર. રાંભિયા, મુંબઈ	૫,૦૦૦/-
મીનાબહેન ઝવેરીભાઈ સાવલા, મુંબઈ	૫,૦૦૦/-
પ્રતિક ઝવેરીભાઈ સાવલા, મુંબઈ	૫,૦૦૦/-
વેલબાઈ વી. સાવલા, મુંબઈ	૫,૦૦૦/-
વીસનજી એસ. સાવલા, મુંબઈ	૫,૦૦૦/-
ચેલણા એસ. સાવલા, મુંબઈ	૫,૦૦૦/-
શ્રીમતી લક્ષ્મીબહેન ખીમજીભાઈ ગંગર, મુંબઈ	૫,૦૦૦/-
ડો. બી. એમ. સુધાર, કમ્પાલા, યુગાન્ડા	૫,૦૦૦/-
સ્વ. હસમુખભાઈ અજમેરાના સ્મરણાર્થે,	
હ. અનસૂયાબહેન અજમેરા, કોલકાટા	૫,૦૦૦/-
જ્ઞા ડી. છેડા, મુંબઈ	૩,૦૦૦/-
શ્રીમતી હંસાબહેન વીરજી ગાલા, મુંબઈ	૨,૫૦૦/-
ઈલાબહેન ડી. છેડા, મુંબઈ	૨,૫૦૦/-
મૈત્રી ડી. છેડા, મુંબઈ	૨,૫૦૦/-
હેતવી ડી. છેડા, મુંબઈ	૨,૫૦૦/-

શ્રીમતી સરલાબહેન કલ્યાણજી શાહ, મુંબઈ	૨,૫૦૦/-
પાર્થ પી. શાહ, મુંબઈ	૨,૫૦૦/-
ચાર્મી પી. શાહ, મુંબઈ	૨,૫૦૦/-
રક્ષા પી. શાહ, મુંબઈ	૨,૫૦૦/-
શ્રી ધર્મેન્દ્રભાઈ વોરા, ભાવનગર	૨,૫૦૦/-
શ્રીમતી પ્રમિલાબહેન ભુરે, તેજપુર	૨,૫૦૦/-
શ્રી હેમંતભાઈ શાહ, મુંબઈ	૨,૫૦૦/-
બેલાબહેન અને પ્રશાંતભાઈ જૈન, ભાવનગર	૨,૧૦૦/-
શ્રી પિયૂષભાઈ નગીનદાસ ભાયાણી, કોલકાટા	૨,૧૦૦/-
સમીત બી. રાંભિયા, મુંબઈ	૨,૦૦૦/-
હર્ષ બી. રાંભિયા, મુંબઈ	૨,૦૦૦/-
લીના બી. રાંભિયા, મુંબઈ	૧,૫૦૦/-
શ્રીમતી ચેતનાબહેન પટેલ, મુંબઈ	૧,૫૦૦/-
કાજલ, જિગીશ ખારા, કોલકાટા	૧,૦૦૧/-
પ્રવિણાબેન ઉપેન્દ્રભાઈ ખારા, કોલકાટા	૧,૦૦૧/-
જિગીશ ઉપેન્દ્રભાઈ ખારા, કોલકાટા	૧,૦૦૧/-
પ્રજ્ઞેશ ઉપેન્દ્રભાઈ ખારા, કોલકાટા	૧,૦૦૧/-
વૈશાલી પ્રજ્ઞેશ ખારા, કોલકાટા	૧,૦૦૧/-
ચિંતન ઉપેન્દ્રભાઈ ખારા, કોલકાટા	૧,૦૦૧/-
અનુજા ચિંતન ખારા, કોલકાટા	૧,૦૦૧/-
શ્રી કેતન ટી. છોડા, મુંબઈ	૧,૦૦૦/-
શ્રી નગનીલ કે. છોડા, મુંબઈ	૧,૦૦૦/-
હીના કે. છોડા, મુંબઈ	૧,૦૦૦/-
શ્રીમતી માલતીબહેન સંઘવી, મુંબઈ	૧,૦૦૦/-
શ્રી પરિચંદ્રજી ઘોષાલ, કોલકાટા	૧,૦૦૦/-
શ્રીમતી ચારુબહેન નિલેષભાઈ જૈન, ભાવનગર	૧,૦૦૦/-
શ્રીમતી વર્ષાબહેન ટી. સાવલા, મુંબઈ	૧,૦૦૦/-
શ્રીમતી રમીલાબહેન, મુંબઈ	૧,૦૦૦/-
શ્રીમતી અવનીબહેન મીતેષભાઈ શાહ	૫૦૦/-
શ્રીમતી ભારતીબહેન સી. સાવલા, મુંબઈ	૫૦૦/-
શ્રીમતી સ્નેહલતાબહેન જયેન્દ્રભાઈ શાહ, ભાવનગર	૨૫૧/-
સ્વ. કર્તુરીબહેન લક્ષ્મીચંદ શાહ, અમદાવાદ, હ. કનુભાઈ શાહ	૨૫૧/-
સ્વ. મધુબહેન કનુભાઈ શાહ, અમદાવાદ, હ. કનુભાઈ શાહ	૨૫૧/-

પ્રવચન અનુક્રમણિકા

પ્રવચન નં.	પત્રાંક	પાના નં.
૩૩૩.	પત્રાંક-૭૧૯ થી ૭૨૦	૦૦૧
૩૩૪.	પત્રાંક-૭૨૨ થી ૭૨૪	૦૨૩
૩૩૫.	પત્રાંક-૭૨૫ થી ૭૨૭	૦૪૪
૩૩૬.	પત્રાંક-૭૨૮, ૭૨૯	૦૬૪
૩૩૭.	પત્રાંક-૭૩૦ થી ૭૩૨	૦૮૩
૩૩૮.	પત્રાંક-૭૩૩ થી ૭૩૭	૧૦૨
૩૩૯.	પત્રાંક-૭૩૯ થી ૭૪૧	૧૨૧
૩૪૦.	પત્રાંક-૭૪૧ થી ૭૪૪	૧૩૮
૩૪૨.	પત્રાંક-૭૪૫ અને ૭૪૬	૧૫૭
૩૪૩.	પત્રાંક-૭૪૬ થી ૭૪૯	૧૭૭
૩૪૪.	પત્રાંક-૭૪૮ થી ૭૫૦	૧૯૭
૩૪૫.	પત્રાંક-૭૫૧	૨૧૮
૩૪૬.	પત્રાંક-૭૫૧, ૭૫૨	૨૩૭
૩૪૭.	પત્રાંક-૭૫૨	૨૫૫
૩૪૮.	પત્રાંક-૭૫૧	૨૭૨
૩૪૯.	પત્રાંક-૭૫૧ થી ૭૫૩	૨૮૯
૩૫૦.	પત્રાંક-૭૫૩	૩૧૬
૩૫૧.	પત્રાંક-૭૫૩	૩૩૫
૩૫૨.	પત્રાંક-૭૫૩ થી ૭૫૫	૩૫૨

ૐ

નમઃ શ્રીસિદ્ધેભ્યઃ

રાજહુદય

(ભાગ-૧૫)

પત્રાંક-૭૧૯

નડિયાદ, આસો વદ ૧૦, શનિ, ૧૯૫૨

આત્માર્થી, મુનિપથાભ્યાસી શ્રી લક્ષ્મણ તથા શ્રી દેવકરણજી આદિ પ્રત્યે, શ્રી સ્તંભતીર્થ.

પત્ર પ્રાપ્ત થયું હતું.

શ્રી સદ્ગુરુદેવના અનુગ્રહથી અત્ર સમાધિ છે.

એકાંતમાં અવગાહવાને અર્થે 'આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર' આ જોડે મોકલ્યું છે. તે હાલ શ્રી લક્ષ્મણએ અવગાહવા યોગ્ય છે.

જિનાગમ વિચારવાની શ્રી લક્ષ્મણ અથવા શ્રી દેવકરણજીને ઈચ્છા હોય તો 'આચારાંગ', 'સૂચગડાંગ', 'દશવૈકાલિક', 'ઉત્તરાધ્યયન' અને 'પ્રશ્નવ્યાકરણ' વિચારવા યોગ્ય છે.

'આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર' શ્રી દેવકરણજીએ આગળ પર અવગાહવું વધારે હિતકારી જાણી હાલ શ્રી લક્ષ્મણને માત્ર અવગાહવાનું લખ્યું છે; તોપણ જો શ્રી દેવકરણજીની વિશેષ આકાંક્ષા હાલ રહે તો પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ જેવો મારા પ્રત્યે કોઈએ

પરમોપકાર કર્યો નથી એવો અખંડ નિશ્ચય આત્મામાં લાવી, અને આ દેહના ભવિષ્ય જીવનમાં પણ તે અખંડ નિશ્ચય છોડું તો મેં આત્માર્થ જ ત્યાગ્યો અને ખરા ઉપકારીના ઉપકારને ઓળવવાનો દોષ કર્યો એમ જ જાણીશ, અને આત્માને સત્પુરુષનો નિત્ય આજ્ઞાકિત રહેવામાં જ કલ્યાણ છે એવો, ભિન્નભાવરહિત, લોકસંબંધી બીજા પ્રકારની સર્વ કલ્પના છોડીને, નિશ્ચય વર્તાવીને, શ્રી લક્ષ્મણ મુનિના સહચારીપણામાં એ ગ્રંથ અવગાહવામાં હાલ પણ અડચણ નથી. ઘણી શંકાઓનું સમાધાન થવા યોગ્ય છે.

સત્પુરુષની આજ્ઞામાં વર્તવાનો જેનો દૃઢ નિશ્ચય વર્તે છે અને જે તે નિશ્ચયને આરાધે છે, તેને જ જ્ઞાન સમ્યક્પરિણામી થાય છે, એ વાત આત્માર્થી જીવે અવશ્ય લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે. અમે જે આ વચન લખ્યાં છે, તેના સર્વ જ્ઞાનીપુરુષો સાક્ષી છે.

બીજા મુનિઓને પણ જે જે પ્રકારે વૈરાગ્ય, ઉપશમ અને વિવેકની વૃદ્ધિ થાય તે તે પ્રકારે શ્રી લક્ષ્મણ તથા શ્રી દેવકરણજીએ યથાશક્તિ સંભળાવવું તથા પ્રવર્તાવવું ઘટે છે; તેમ જ અન્ય જીવો પણ આત્માર્થ સન્મુખ થાય અને જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞાના નિશ્ચયને પામે તથા વિરક્ત પરિણામને પામે, રસાદિની લુબ્ધતા મોળી પાડે એ આદિ પ્રકારે એક આત્માર્થે ઉપદેશ કર્તવ્ય છે.

અનંત વાર દેહને અર્થે આત્મા ગાળ્યો છે. જે દેહ આત્માને અર્થે ગળાશે તે દેહે આત્મવિચાર જન્મ પામવા યોગ્ય જાણી, સર્વ દેહાર્થની કલ્પના છોડી દઈ, એક માત્ર આત્માર્થમાં જ તેનો ઉપયોગ કરવો, એવો મુમુક્ષુ જીવને અવશ્ય નિશ્ચય જોઈએ. એ જ વિનંતિ.

સર્વ મુમુક્ષુઓને નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય.

તા. ૧૭-૧૨-૧૯૯૧, પત્રાંક- ૭૧૯, ૭૨૦
પ્રવચન નં. ૩૩૩

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ વચનામૃત, પત્રાંક-૭૧૯, પાનું-૫૫૭ ‘નડિયાદ’માં આસો વદ ૧ આ ‘આત્મસિદ્ધિ’ લખાયેલી છે. આ વિષયમાં લગભગ દોઢ મહિના સુધી એમની ‘નડિયાદ’માં સ્થિરતા હતી. આસો વદ એકમના લખાયેલો છે. ત્યારપછીનો આ પહેલો પત્ર છે આસો વદ ૧૦નો. ‘લક્ષ્મણ મુનિ’ ઉપરનો પત્ર છે. ‘આત્માર્થી, મુનિપથાભ્યાસી શ્રી લક્ષ્મણ તથા શ્રી દેવકરણજી આદિ પ્રત્યે, શ્રી સ્તંભતીર્થ.’ એ પાંચ-સાત મુનિઓ સાથે રહેતા હતા એટલે આદિ શબ્દ વાપર્યો છે. એમના પરિચયમાં આવવામાં ‘લક્ષ્મણ’ મુખ્ય હતા અને ‘દેવકરણજી’ હતા. પણ ‘લક્ષ્મણ’ વધારે મુખ્ય હતા.

‘આત્માર્થી,...’ શબ્દ વાપર્યો છે. મુનિપથના અભ્યાસી એવો શબ્દ વાપર્યો છે. મુનિ નથી કીધું. મુનિના આચાર કેવા હોય એ બધી કેટલીક વાતો આવશે. એણે પત્ર ન લખવો જોઈએ, શા માટે પત્રવ્યવહારનો નિષેધ છે ? શા માટે ગમન-આગમનની મર્યાદા છે ? એ બધું શાસ્ત્રમાં શુદ્ધ પરિણતિને કોઈ એવો ધક્કો ન લાગે કે નીચેનું ગુણસ્થાન આવી જાય, એના માટે એ બધી વ્યવહારની વ્યવસ્થા પણ કરેલી છે. અથવા વ્યવહાર એવો મર્યાદિત જ રહી જાય છે. એટલે એવો અભ્યાસ, સમજવા માટેનો અભ્યાસ .. છે. એમ નથી કે મુનિ થવા માગે છે, એવો પ્રયત્ન કરે છે, એમ નથી. પણ ખરેખર વિચારવા માગે છે. આત્માર્થી શબ્દ વાપર્યો છે. એટલે મુમુક્ષુનું જે વિશેષણ છે એ વિશેષણ અહીંયાં વાપર્યું છે.

‘પત્ર પ્રાપ્ત થયું હતું.’ ‘શ્રી સદ્ગુરુદેવના અનુગ્રહથી અત્ર સમાધિ છે.’ પોતાને સમાધિદશા વર્તે છે. એમાં પણ પૂર્વના શ્રીગુરુનો ઉપકાર ગાયો છે. અમારા પરિણામ આત્મારૂપ થયા એમાં ગુરુદેવનો અનુગ્રહ છે. અનુગ્રહ એટલે કૃપા. ગુરુની કૃપાથી અમને સમાધિ વર્તે છે. વ્યવહારમાં એમ નથી કહેતા ? કે પૂર્વજોના પુણ્યથી બધી કુશળતા છે. ક્ષેમકુશળ છીએ. શું કહે ? પૂર્વજોના પુણ્યથી ક્ષેમકુશળ છીએ. એ એક વિનય

કરવાની પદ્ધતિ છે.

‘એકાંતમાં અવગાહવાને અર્થે ‘આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર’ આ જોડે મોકલ્યું છે. તે હાલ શ્રી લક્ષ્મણએ અવગાહવા યોગ્ય છે.’ એની મર્યાદા બાંધી. ‘આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર’ આ સાથે મોકલ્યું છે. ‘લક્ષ્મણ’એ એનું મંથન કરવું. બીજા મુનિઓને એ વાંચન કરવા માટે એમણે અહીંયાં પ્રતિબંધ મૂક્યો છે. અત્યારે તો એ સર્વસાધારણ બધા વાંચે છે. એમના અનુયાયીઓ પણ બધા વાંચે છે અને બીજાઓ પણ વાંચે છે. કેમકે અત્યારે તો એ વાત બધાને ઉપલબ્ધ થઈ ગઈ. તે દિવસે તો હાથની લખેલી હોય. એક નકલ પછી ‘અંબાલાલભાઈ’ ત્યાં હતા એટલે બીજી બે-ત્રણ નકલો કરાવી હશે. ‘સોભાગભાઈ’ને મોકલી, ‘લક્ષ્મણને’ મોકલી. એવી રીતે. હવે એમ કરવાનું શું કારણ ? શા માટે માત્ર ‘લક્ષ્મણ’એ એનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ ? બીજાએ ન વાંચવું એવું શા કારણે ? ‘પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ સમ નહિ પરોક્ષ જિન ઉપકાર.’ એવું જે પદ નાખ્યું છે એમને ‘કૃપાળુદેવ’ને સદ્ગુરુદેવ તરીકે બધા માનતા હતા. કોઈને એવો પણ કુતર્ક ઉપજે કે પોતાની મહત્તા વધારવા માટે જિનેશ્વરદેવને પણ પાછળ મૂક્યા છે. આ તો જિનેશ્વરદેવની અશાતના કરી છે. એવો કુતર્ક આવે ખરો. એટલે જેને પરમાત્વવત્ બુદ્ધિ હતી એ બે જણને ત્યાં રજા આપી છે કે તમારે વાંચવું.

‘જિનાગમ વિચારવાની શ્રી લક્ષ્મણ અથવા શ્રી દેવકરણજીને ઈચ્છા હોય તો ‘આચારાંગ’, ‘સૂચગાંગ’, ‘દશવૈકલિક’, ‘ઉત્તરાધ્યયન’ અને ‘પ્રશ્નવ્યાકરણ’ વિચારવા યોગ્ય છે.’ આ બધા અત્યારે શ્વેતાંબરના અને સ્થાનકવાસીના શાસ્ત્રો છે એ શાસ્ત્રનો અનુરોધ કર્યો છે. જો તમારે જિનાગમ વિચારવા હોય તો આ બધા શાસ્ત્ર તમે વિચારજો. આપણે અત્યારે ‘દેવલાલી’માં ભાઈ છે એ ક્યારેક ક્યારેક ઉત્તરાધ્યયન વાંચે છે. જરા સ્વતંત્ર વિચારવાળા માણસ છે કે હું તો અહીંયાં ‘ઉત્તરાધ્યયન’ વાંચું છું. તમને ઈચ્છા ન હોય તો હું તો નહિ આવું. બાકી હું તો અહીંયાં ‘ઉત્તરાધ્યયન’ વાંચીશ. કાર્યકર્તાઓને સ્પષ્ટ કહે છે. બધા સ્થાનકવાસીના આર્જિકા, મહાસતીઓ સાંભળવા આવે છે. ‘ઉત્તરાધ્યયન’માંથી પણ, ‘ગુરુદેવ’ પાસે સાંભળ્યું છે એટલે ન્યાય કાઢે છે. ‘ગુરુદેવ’ના અભિપ્રાય અનુસાર એમ ... છે. વાંચે છે સ્વતંત્ર રીતે.

‘આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર’ શ્રી દેવકરણજીએ આગળ પર અવગાહવું

વધારે હિતકારી જાણી હાલ શ્રી લક્ષ્મણને માત્ર અવગાહવાનું લખ્યું છે;...' આ મારો અભિપ્રાય છે કે હાલ તુરત 'દેવકરણજી'એ ન વાંચવું. માત્ર 'લક્ષ્મણ'એ જ વાંચવું. 'તોપણ જો શ્રી દેવકરણજીની વિશેષ આકાંક્ષા હાલ રહે તો પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ જેવો મારા પ્રત્યે કોઈએ પરમોપકાર કર્યો નથી એવો અખંડ નિશ્ચય આત્મામાં લાવી, અને આ દેહના ભવિષ્ય જીવનમાં પણ તે અખંડ નિશ્ચય છોડું તો મેં આત્માર્થ જ ત્યાગ્યો અને ખરા ઉપકારીના ઉપકારને ઓળવવાનો દોષ કર્યો એમ જ જાણીશ, અને આત્માને સત્પુરુષનો નિત્ય આજ્ઞાંકિત રહેવામાં જ કલ્યાણ છે એવો, ભિન્નભાવરહિત, લોકસંબંધી બીજા પ્રકારની સર્વ કલ્પના છોડીને, નિશ્ચય વર્તાવીને, શ્રી લક્ષ્મણ મુનિના સહચારીપણામાં એ ગ્રંથ અવગાહવામાં હાલ પણ અડચણ નથી.' આટલી શરતો નાખી છે. મુખ્ય ઓલી વાત લીધી. જોયું ?

પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ જેવો મારા પ્રત્યે કોઈએ ઉપકાર કર્યો નથી. શું શબ્દો વાપર્યા છે ? કે જો એમને વિશેષ આકાંક્ષા રહે તો. એટલે જિજ્ઞાસા વિશેષ થાય તો, તીવ્ર જિજ્ઞાસા થાય તો. કાંઈ નહિ પછી વાત આપણે, કાંઈ નહિ પહેલા તમતમારે બધા વાંચો, આપણે પછી નિરાંતે વાંચીશું. તમે જ્યારે કહો ત્યારે. ઉપેક્ષા હોય તો તો નહિ. પણ અરે..! એવું તે શું છે કે એકલા 'લક્ષ્મણ' મુનિને જ વાંચવા માટે આજ્ઞા કરી અને મને નહિ ? આમાં એવું તે શું છે ? એમ વિશેષ આકાંક્ષા થતી હોય તો. આ પહેલી શરત. જિજ્ઞાસા વિશેષ હોય તો.

બીજું, કે 'પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ જેવો મારા પ્રત્યે કોઈએ પરમોપકાર કર્યો નથી...' કોઈએ એટલે એમાં જિનેશ્વર આવી ગયા કે બાકી રહ્યા ? ભૂતકાળમાં જિનેન્દ્રદેવના દર્શન પ્રત્યક્ષ કર્યા હોય તોપણ ઉપકાર કર્યો નથી, ઉપકાર થયો નથી. અત્યારે જે સત્પુરુષ મળ્યા છે એણે જે ઉપકાર કર્યો છે એવો ઉપકાર કોઈએ કર્યો નથી.

મુમુક્ષુ :- અનંત તીર્થંકર સે અધિક એનો આધાર આવી ગયો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી : હા. ભૂતકાળમાં અનંત તીર્થંકરો મળી ગયા ને ?

'પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ જેવો મારા પ્રત્યે કોઈએ પરમોપકાર કર્યો નથી એવો અખંડ નિશ્ચય આત્મામાં લાવી,...' એવો નિર્ણય. કેવો ? દઢ નિર્ણય. અખંડ નિર્ણય આત્મામાં લાવીને. 'અને આ દેહના ભવિષ્ય

જીવનમાં...' જુઓ ! આ ભવના 'ભવિષ્ય જીવનમાં પણ તે અખંડ નિશ્ચય...' હું નહિ છોડું. અને જો હું 'છોડું તો મેં આત્માર્થ જ ત્યાગ્યો...' આમ હું અત્યારથી વિચારી લઉં છું કે પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ પ્રત્યે મને કદાચિત શંકા ઊઠે તો મારો આત્માર્થ ચાલ્યો જશે. અવર્ણવાદનો તો સવાલ નથી. શંકા પડે કે મારા પર ફલાણો વધારે ઉપકાર છે. પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ કરતા મને શાસ્ત્રનો વધારે ઉપકાર છે, મને આનો વધારે ઉપકાર છે. એ પહેલા પણ હું તો આટલું જાણતો હતો. એ આદિ કોઈ પ્રકાર નહિ. અને એવો અખંડ નિશ્ચય જે છે, પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ જેવો કોઈનો ઉપકાર થયો નથી, એ નિશ્ચયમાં કાંઈ ફેર પડે એટલે આત્માર્થ છૂટી ગયો એમ તમે સમજી લેજો, એમ કહે છે. આમ તો ભલે 'દેવકરણજી' માટે લખ્યું છે. પણ કોઈપણ મનુષ્યને...

મુમુક્ષુ :- બધા મુમુક્ષુઓ માટે આ વાત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બધા મુમુક્ષુને સિદ્ધાંત તો એક જ લાગુ પડે છે કે પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષના ઉપકારને વિષે કાંઈપણ ગડબડ થઈ એટલે એનો આત્માર્થ ગયો. આત્માર્થ નથી, મુમુક્ષુ નથી. આવી ચોખ્ખી વાત નીકળે છે આમાંથી.

'એવો અખંડ નિશ્ચય આત્મામાં લાવી, અને આ દેહના ભવિષ્ય જીવનમાં પણ તે અખંડ નિશ્ચય છોડું તો મેં આત્માર્થ જ ત્યાગ્યો...' એટલું નહિ એ ઉપરાંત 'ખરા ઉપકારીના ઉપકારને ઓળવવાનો દોષ કર્યો...' જેમ થાપણ કોઈ ઓળવેને ? પાંચ હજાર, પચ્ચીસ હજાર રૂપિયા જમે કરાવી જાય, ભાઈ ! હું તમારે ત્યાં વ્યાજે મૂકું છું. અરે..! વગર વ્યાજે મૂકું છું. મારે હમણા જરૂર નથી. તમે વાપરોને તમારે વેપારની અંદર જરૂર પડશે. મારે કાંઈ પૈસાની જરૂર નથી. પૈસા મળ્યા પછી ઓલો કહે કે તમને ઓળખે છે કોણ ? તમે રૂપિયા આપ્યા ? મને તો ખબર પણ નથી. ક્યારે આપ્યા હતા ? પૈસા એવી રીતે ઓળવી લેવા એને કહે છે. શું કહે છે ? વિશ્વાસઘાતપૂર્વક કોઈની રકમ એવી રીતે ઓળવવી. એમ શ્રીગુરુના ઉપકાર પ્રત્યે ફેર પડે એટલે ઉપકારને ઓળવ્યો છે. આ કેવડો મોટો અપરાધ છે, જબરદસ્ત અપરાધ છે. ખરા ઉપકારીના ઉપકારને ઓળવવાનો દોષ કર્યો એમ જાણે. 'અને આત્માને સત્પુરુષનો નિત્ય આજ્ઞાંકિત રહેવામાં જ કલ્યાણ છે...' મને તો એમની આજ્ઞા જ કલ્યાણકારી છે. મારા આત્મા માટે એના જેવું બીજું કોઈ કલ્યાણકારી

નથી. જુઓ !

મુમુક્ષુ :- ખરા ઉપકારી કહીને ભૂતકાળના ઉપકારી નથી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરોક્ષ બધા એક બાજુ મૂકી દીધા. શાસ્ત્ર અને બીજા પરોક્ષ બધા એક બાજુ રહી ગયા. વર્તમાનમાં છે એની મહત્તા કેટલી છે. અહીંયાં પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષની મહત્તા છે.

‘અને આત્માને સત્પુરુષનો નિત્ય આજ્ઞાંકિત રહેવામાં જ કલ્યાણ છે એવો,...’ નિશ્ચય વર્તાવીને. એવા નિશ્ચયના પણ પાછા વિશેષણ લીધા છે. ‘ભિન્નભાવરહિત,...’ બે વચ્ચે ભેદ નહિ. અનન્ય ભક્તિ. અન્ય ભક્તિ નહિ. જેવી પોતાના આત્મા પ્રત્યે ભક્તિ હોય એવી સત્પુરુષ પ્રત્યે ભક્તિ. એમ કહે છે. ભિન્નભાવ રહિત. આપણે નથી કહેતા કે, અમારી વચ્ચે કોઈ ભેદભાવ નથી. કોઈ અમે હિસાબ-કિતાબ ગણતા નથી. મેં એને આમ કર્યું હતું અને એણે મને આમ કર્યું હતું. એમાં મારું આટલું વધારે હતું, એનું આટલું ઓછું હતું. એ બધો ભેદભાવ છે. લોકો વ્યવહાર કરે છે ને ? વ્યવહારની અંદર ઓછુંવત્તું જોવે છે એ ભિન્નભાવ છે, ભેદભાવ છે. અને બે વચ્ચેની ગણતરી ચાલી જાય ત્યારે એને અભિન્નભાવ કહેવામાં આવે છે. અમારી વચ્ચે કોઈ જુદાપણું નથી, જુદાઈ નથી. અભિન્નભાવ એટલે જુદાઈનો અભાવ. અમે આપસમાં જરાય જુદા નથી. જુદાઈ નથી એટલે શું ? એટલી બધી સમર્પણતા હોય છે કે એમ કહો કે હવે પ્રાર્ણાર્પણ કરવું છે. તો તૈયાર. પ્રાર્ણાર્પણ કરવું છે તો તૈયાર.

‘ભિન્નભાવરહિત, લોકસંબંધી બીજા પ્રકારની સર્વ કલ્પના છોડીને,...’ લોકો આમ કહેશે તો ? લોકો તેમ કહેશે તો ? આ વાત માનવાથી સમાજમાં આમ થાશે તો ? સમાજમાં આમ થાશે તો ? સમાજ કોઈ ઊંધુ સમજશે તો ? કોઈ આડુંઅવળું સમજશે તો ? એ કાંઈ નહિ. જે પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષે કહ્યું એ બ્રહ્મ વાક્ય. એ પરમાત્માની આજ્ઞા, વાત પૂરી થઈ ગઈ. લોકો લોકોનું જાણે. મારા માટે એ પરમાત્માની આજ્ઞા છે. એમ સર્વ પ્રકારની કલ્પના છોડીને એટલે તર્કવિતર્ક બધું છોડી દઈને એવા પ્રકારનો ‘નિશ્ચય વર્તાવીને,...’ એકાંતે મને એ જ કલ્યાણનું કારણ છે. આજ્ઞાંકિતપણે રહેવું એ જ કલ્યાણનું કારણ છે. અને સર્વાર્પણબુદ્ધિએ લોકદષ્ટિ છોડી દઈને જે નિશ્ચય એ વર્તાવી શકે. તોપણ ‘શ્રી લક્ષ્મણ મુનિના સહચારીપણામાં...’ એકલા એકલા નહિ. એ વાંચે તો ... આમાં શું સમજ્યા ? એને સહચારી સાથે રાખીને વાંચે. એકલા ન વાંચે.

મુમુક્ષુ :- ખરેખર તો આ લોકસંજ્ઞાની કલ્પના જ આ જીવને નડે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બહુ નડે છે. લોકસંબંધી કલ્પના ઘણી નડે છે. એમાં સત્પુરુષ ગૌણ થાય છે અને સમાજ મુખ્ય થાય છે. એટલે એને લોકસંજ્ઞા કહી છે. અને સત્પુરુષ ગૌણ થાય અને શાસ્ત્ર મુખ્ય થાય. એ તો કહે છે પણ શાસ્ત્રમાં ક્યાં એવી વાત છે ? શાસ્ત્રમાં કાઠી દ્યો, ભાઈ ! શાસ્ત્રમાં આધાર મળે તો આપણે માનીએ. એ શાસ્ત્રસંજ્ઞા છે. લોકનો આધાર લેવો તે લોકસંજ્ઞા છે અને શાસ્ત્રનો આધાર લેવો તે શાસ્ત્રસંજ્ઞા છે.

‘સૂર્યકીર્તિ’ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠાનો વિષય ચાલ્યો ત્યારે એ વાત કરી હતી કે શ્રીગુરુના મુખેથી એ વાત આવી છે કે હું તીર્થંકર થવાનો છું. એ ટેપ મોજૂદ છે. પછી શાસ્ત્રનો આધાર કોઈને જોઈએ છે ? અને જોતો હોય તો એ અવિશ્વાસ નથી તો શું છે ? જો તમને ‘ગુરુદેવ’ પ્રત્યેના વચનનો અવિશ્વાસ હોય તો અમે તો તમને દૂરથી નમસ્કાર કરીએ છીએ કે તમે દૂર જ રહો. તમને વિશ્વાસ ન હોય તો દૂરથી નમસ્કાર. વિશ્વાસ હોય તો આજ્ઞાંકિત રહો. એમાં કાંઈ બીજો વિકલ્પ કરવાનો (સવાલ નથી). લોકનો વિકલ્પ ન કરાય, શાસ્ત્રનો વિકલ્પ ન કરાય. બેય સંજ્ઞા આત્માને અલિતકારી છે.

મુમુક્ષુ :- બે દિવસ પહેલા જ ‘ગુરુદેવ’ની વચનામૃતજીમાં બહુ માર્મિક ભાવમાં આવી છે. બહુ માર્મિક આવી છે. આમાં કાંઈ સમજાય છે, એમ..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ ‘લક્ષ્મજી’ મુનિના સહચારીપણામાં અવગાહવામાં હાલ અડચણ નથી. ‘ઘણી શંકાઓનું સમાધાન થવા યોગ્ય છે.’ આ ‘આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર’થી અનેક પ્રકારની શંકાઓનું સમાધાન થાય એવો વિષય એની અંદર આવરી લીધો છે.

મુમુક્ષુ :- ક્ષયોપશમમાં દેવકરણજી ઘણા આગળ. વાંચનકાર હતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પ્રવચન ‘દેવકરણજી’ આપતા હતા. ઉઘાડવાળા હતા. ભાષાનો યોગ હતો. બધા ભેગા થાય તો સમજાવે, પ્રવચન આપે. એ ‘દેવકરણજી’ કરતા હતા. પણ યોગ્યતા ‘લક્ષ્મજી’ની વધારે હતી. તો કહે છે, ‘લક્ષ્મજી’એ વાંચવું. ‘દેવકરણજી’એ હાલ ન વાંચવું. વાંચવું હોય તો આટલી શરતે વાચવું. ઠીક ! ‘લક્ષ્મજી’ માટે શરત ન મોકલી. એને સીધું મોકલી દીધું. અને ‘સોભાગભાઈ’ને તો ઉદેશીને જ

શાસ્ત્રની રચના થઈ છે. એટલે ત્યાં તો એ પ્રશ્ન જ નથી. જુઓ ! આ કેવી રીતે ચડઉતર યોગ્યતા છે !

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાની તો પારખી લે ને ? ક્ષયોપશમ ને વાણીનો યોગ હોય એટલે અહંભાવ આવી જાય. જ્ઞાની તરત પકડી લે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પકડી લે. બરાબર પકડી લે કે આ ક્ષયોપશમ છે. યોગ્યતા બીજી વાત છે. વિદ્રતા બીજી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ભાવના વગર, પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુને ન ઓળખ્યા હોય તો સદ્ગુરુ મળ્યા જ નથી ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના, મળ્યા જ નથી. જો સત્પુરુષને ઓળખ્યા નથી તો ખરેખર સત્પુરુષ મળ્યા નથી. કેમકે એવા અનંત વાર મળ્યા છે. ક્યાં અત્યારે ખબર છે ? અત્યારે કાંઈ લેવા દેવા નથી. એમ જ છે ખરેખર. તેને યોગ અયોગ. એમ લખ્યું છે ને ? એક પદ રચ્યું છે કે નહિ ? યોગ અયોગ. યોગ થવા છતાં અયોગ થવા બરાબર પરિસ્થિતિ રહી ગઈ તે યોગ, તે અયોગ બરાબર છે. આમ છે.

હવે થોડું માર્ગદર્શન આપે છે. ‘સત્પુરુષની આજ્ઞામાં વર્તવાનો જેનો દૃઢ નિશ્ચય વર્તે છે અને જે તે નિશ્ચયને આરાધે છે, તેને જ જ્ઞાન સમ્યક્પરિણામી થાય છે, એ વાત આત્માર્થી જીવે અવશ્ય લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે.’ આમ છે. આ સિદ્ધાંત મૂક્યો છે. આત્માર્થી જીવ માટે સમ્યગ્જ્ઞાન કરવા અર્થેનો આ સિદ્ધાંત છે. ત્રણે કાળે. ‘સત્પુરુષની આજ્ઞામાં વર્તવાનો જેનો દૃઢ નિશ્ચય વર્તે છે...’ કે બીજો વિકલ્પ ન જોઈએ એની અંદર.

અમારી આ ચર્ચા ચાલતી હતી. શરૂઆતમાં મળ્યા ત્યારે એ ચર્ચા ચાલતી હતી. ઉનાળામાં ઘોળા દિવસે એમ કહે કે આ સૂરજ નથી ચંદ્ર છે. તો ? આ પ્રશ્ન અમે અંદરોઅંદર કરીએ. આ ચંદ્ર છે એમ આપણે સ્વીકારી લેવાનું. કાંઈક ગરમી લાગે છે અને તડકો પડે છે અને આમાં ચંદ્ર કેમ કીધો ? એ વિકલ્પ નહિ કરવાનો. એવા એવા પ્રશ્નો અંદર કરેલા છે. દૃઢ નિશ્ચય કોને કહેવો ? એ ચોખ્ખો દેખાય છે. તમે ચંદ્ર કહો અમને ક્યાંથી બેસે ? એનું કામ નથી. બેસે ન બેસે એનું આમાં કામ નથી. એ રીતે. એવું છે.

મુમુક્ષુ :- પરીક્ષા કરીને માનવું જોઈએ ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- .. પરીક્ષા.. પરીક્ષામાં જિજ્ઞાસામાં ઊભું રહેવું

પણ માન્ય રાખીને.

મુમુક્ષુ :- નકાર ન કરવો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નકાર ન થાય. બે વાતમાં બહુ મોટો ફેર છે. ભેદરેખા પાતળી છે. ઓઘે માનવાની સત્પુરુષની આજ્ઞા નથી, ઓળખવાની સત્પુરુષની આજ્ઞા છે. જિજ્ઞાસામાં આવવાની અને જિજ્ઞાસુ રહેવાની પણ સત્પુરુષની આજ્ઞા છે. પરીક્ષા કરવાની પણ આજ્ઞા છે. અને છતાં નકાર કરવાની આજ્ઞા બિલકુલ નથી.

મુમુક્ષુ :- પરીક્ષા વચનની કે પરીક્ષા પુરુષની ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પુરુષની. પછી વચન પ્રમાણ થશે. અહીં તમે વચનની પરીક્ષા કરો છો. પુરુષની પરીક્ષા કરો. પછી વચનની પરીક્ષા કરવાની જરૂર નથી. આમ કેમ બોલ્યા એ વાત નથી રહેતી. આપણે તો ઘણીવાર આ વાત ચાલે છે. કે કોઈ પ્રશ્ન લાવે છે કે આમ બોલાય કે ન બોલાય ? આમ વાત બોલાય કે ન બોલાય ? એવો પ્રશ્ન આવે છે. બોલનારો શું સમજે એ નક્કી કરાય. વચન ન નક્કી કરાય. એનું જ્ઞાન નક્કી કરાય. આપણે ચર્ચા ચાલે છે ઘણીવાર. એણે ભાષા શું વાપરી ? એ ભાષાનો દોષ નથી. વિપર્યાસ થાય તો દોષ જ્ઞાનનો થાય છે. તો જ્ઞાનમાં વિપર્યાસ છે કે જ્ઞાન બરાબર છે ? આટલું જ જોવાનું હોય, ભાષા ન જોવાની હોય. એ તો આપણે ચર્ચા કરીએ છીએ. કોઈના પણ વચન માટે. પરીક્ષા કરીને સત્પુરુષને ઓળખો પછી એના વચનની પરીક્ષા કરવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. ઉપસ્થિત જ થતો નથી એમ કહે છે. જો દિવસે બાર વાગે પણ એ ચંદ્ર છે એમ કહેતા હોય તોપણ એમાં કાંઈક કારણ છે એમ સમજવું જોઈએ. તોપણ એમાં કાંઈક કારણ છે. એમ કહેવા પાછળ કાંઈક એમને કારણ છે.

‘ગુરુદેવે’ એકવાર નહોતું પૂછ્યું ? ‘સોનાના ભાવ શું ?’ શું ભાવ ચાલે છે એમ નહિ. સોનાનો ભાવ શું ? કોઈ કહે ૩૨૦૦ છે, ૨૮૦૦ છે, ૩૩૦૦ છે, ૩૧૦૦ છે. એ ભાવની વાત નથી. એનો સ્વભાવ શું ? એમ કહેવું છે. અમારે ક્યાં દાગીના ઘડાવવા છે તે ભાવ પૂછે ? કોઈ વખત એવો પણ પ્રકાર આવે છે. પરીક્ષા કરે. મને તો ‘ગુરુદેવે’ ઉલટા પ્રશ્ન પૂછેલા છે. ઉલટો. હા પાડે તો જવાબ ખોટો, ના પાડે તો જવાબ સાચો. ઉલટો પ્રશ્ન પૂછવો. એક-બે વખત એવું બન્યું. ઉલટો પ્રશ્ન પૂછ્યો. જવાબ દે તો પ્રશ્ન થાય. પણ એ જવાબની પરીક્ષા કરેલી. એવું છે. ત્યાં

પાછી હાજી હા કરવાનો સવાલ નથી. એ ખ્યાલ આવી જવો જોઈએ કે આ પરીક્ષા કરે છે. કે સમજણ શું છે. ત્યાં પછી હા કરવાનો પ્રશ્ન નથી. જુઓ ! કેવી પાતળી ભેદરેખા છે.

શું કહે છે ? ફરીને. ‘સત્પુરુષની આજ્ઞામાં વર્તવાનો જેનો દૃઢ નિશ્ચય વર્તે છે અને જે તે નિશ્ચયને આરાધે છે,...’ નિશ્ચય વર્તે છે એટલું નહિ. નિશ્ચયને આરાધે છે. એટલે એ આજ્ઞામાં રહે છે. આજ્ઞામાં વર્તે છે. આરાધવાનો અર્થ એ છે કે નિશ્ચય અનુસાર એનું વર્તન છે. વલણ છે અને વર્તન પણ છે. ‘તેને જ જ્ઞાન સમ્યક્પરિણામી થાય છે,...’ તેને જ એટલે આવું ન હોય તો થાય જ નહિ. એમ કહે છે. એને સમ્યજ્ઞાન થવાનો, સમ્યઞ્ઞર્શન થવાનો કોઈ અવકાશ નથી, કોઈ પ્રસંગ નથી. ‘તેને જ જ્ઞાન સમ્યક્પરિણામી થાય છે, એ વાત આત્માર્થી જીવે અવશ્ય લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે.’ આ વાત આત્માર્થી જીવે અવશ્ય લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે. આ વાતનું લક્ષ છોડવા યોગ્ય નથી. આ લક્ષ (છે). એકધારું આ લક્ષમાં રહેવું જોઈએ.

‘અમે જે આ વચન લખ્યાં છે, તેના સર્વ જ્ઞાનીપુરુષો સાક્ષી છે.’ શું કહે છે ? ત્રણે કાળના જ્ઞાનીપુરુષો અમારા આ વચનના સાક્ષી છે. અમે કહ્યું છે એમ નહિ. ભૂતકાળના જ્ઞાનીઓ, સર્વ જ્ઞાનીઓ આ જ વાત કહે છે. આ જ કહેશે. બીજો કોઈ એમાં વિકલ્પ કરવા યોગ્ય નથી. કેટલી ઠોસ વાત લખી છે !

મુમુક્ષુ :- આ બધા જ્ઞાનીઓ ઘણે ઠેકાણે આ વાત કરે છે એનું કારણ શું ? કેવી રીતે અંદરમાં ભૂતકાળના અનંત જ્ઞાનીઓની સાક્ષી આવી જતી હશે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમ છે. જિનેન્દ્ર ન હોય તો જિનેન્દ્રની સાક્ષી નાખે છે કે નહિ ? એ એમ કહે છે કે અમારો આત્મા એમ પોકાર કરે છે. જો અમારો આત્મા એમ કહે છે તો સર્વ જ્ઞાનીઓનો અને જિનેન્દ્ર ભગવાનનો આત્મા પણ એમ જ કહે છે.

‘અમે જે આ વચન લખ્યાં છે, તેના સર્વ જ્ઞાનીપુરુષો સાક્ષી છે.’ સત્પુરુષની આજ્ઞામાં વર્તે અને એની આજ્ઞામાં વર્તવાના પરિણામરૂપ આરાધન કરે તો જ તે જીવને સમ્યઞ્ઞર્શન અને સમ્યજ્ઞાન થાય. ત્રણે કાળના સત્પુરુષો આ વાતના સાક્ષી છે. એટલે વાતમાં ક્યાંય અપવાદ નથી, એમ કહે છે. ત્રિકાળી અફર સિદ્ધાંત છે કે જેમાં કોઈ અપવાદ નથી.

મુમુક્ષુ :- બધા જ્ઞાનીઓની એક જ વાત હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બધા જ્ઞાનીઓની. આમાં ફેર પડે નહિ. ‘આગળ જ્ઞાની થઈ ગયા, વર્તમાનમાં હોય; થાશે કાળ ભવિષ્યમાં..’ કોઈ ફેરફાર પડશે નહિ. ‘માર્ગભેદ નહિ કોઈ.’

‘બીજા મુનિઓને પણ જે જે પ્રકારે વૈરાગ્ય, ઉપશમ અને વિવેકની વૃદ્ધિ થાય તે તે પ્રકારે શ્રી લક્ષ્મણ તથા શ્રી દેવકરણજીએ યથાશક્તિ સંભળાવવું તથા પ્રવર્તાવવું ઘટે છે; તેમ જ અન્ય જીવો પણ આત્માર્થ સન્મુખ થાય અને જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞાના નિશ્ચયને પામે તથા વિરક્ત પરિણામને પામે, રસાદિની લુબ્ધતા મોળી પાડે એ આદિ પ્રકારે એક આત્માર્થ ઉપદેશ કર્તવ્ય છે.’ અંદરોઅંદરની સત્સંગની પ્રવૃત્તિ કેવી હોય ? ભલે આ વાત ‘લક્ષ્મણ’ આદિ મુનિઓના સત્સંગની વાત લીધી પણ એ પણ બધા મુમુક્ષુ અને આત્માર્થી હતા. એ તો વેષ એમનો મુનિનો હતો. પહેલેથી દીક્ષા લઈ લીધી એટલે એ વેષ છોડીને કાંઈ પાછો સિવેલા કપડાં પહેરે કે બુટચંપલ પહેરવા માંડે એવું ન કર્યું એટલે ઠીક છે કે નિવૃત્તિમાં રહે છે. ગૃહસ્થી શરૂ કરે તો પ્રવૃત્તિ વધી જાય છે.

શું કહે છે ? કે જે જે પ્રકારે સર્વ મુમુક્ષુએ... હવે અહીંયાં આમ લઈ લેવું, મુનિઓને ઉદ્દેશીને કહ્યું છે. સર્વ મુમુક્ષુએ ‘જે જે પ્રકારે વૈરાગ્ય, ઉપશમ અને વિવેકની વૃદ્ધિ થાય....’ પોતાના પરિણામમાં, ઉદયભાવોમાં નિરસપણું થાય, રાગાદિ કષાયરસ પણ મોળા પડે એ ઉપશમ. રસ મોળો પડે, હોં ! અને એમ થતાં જ્ઞાનમાં હિત-અહિત સંબંધીમાં વિવેક જ્ઞાન તીક્ષ્ણ અને સૂક્ષ્મ થાય તો એ વિવેકની વૃદ્ધિ છે. ... આ અનુલક્ષીને સંભળાવવું તથા પ્રવર્તાવવું ઘટે છે.

‘તેમ જ અન્ય જીવો પણ આત્માર્થ સન્મુખ થાય...’ આત્મહિત થાય, આત્મહિતની સન્મુખતા થાય અને જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞાના નિશ્ચયને પામે. કેવો નિશ્ચય ? ઉપર કહ્યો એવો. જો એ નિશ્ચયમાં ફેર પડે તો મારા એ પરમ ઉપકારી છે એમાં જરા પણ ફેર પડે તો એ એમના ઉપકારને ઓળવ્યો ગણાશે. આત્માર્થનો ત્યાગ (કર્યો) ગણાશે, આત્માર્થ છૂટી ગયો ગણાશે. એટલે મુમુક્ષુપણું નહિ રહ્યું હોય. અને એકાંતે આજ્ઞાંકિત રહેવામાં જ કલ્યાણ છે. જુઓ ! આજ્ઞાંકિત રહેવામાં જ કલ્યાણ છે.

પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષની આજ્ઞાએ રહેતા કદાચ બીજા કોઈ સામાજિક

વિપરિણામ આવે. સમાજમાં કોઈ ગેરલાભ ઊભો થાય. તમે બહુ ભક્તિમાં રહો પણ બીજા બધા એનો ગેરલાભ ઉઠાવે, આમ થાય, તેમ થાય. એ બધા પ્રશ્નો બહુ ચાલે છે. ગમે તે થાય, આમાં ફેર થવો જોઈએ નહિ. સત્પુરુષની ભક્તિના તોલે, આજ્ઞાકિતપણાની તોલે કોઈ વાત નથી. એક પદ્ધતિમાં સત્પુરુષનું આજ્ઞાકિતપણું રાખો અને બીજા પદ્ધતિમાં આખો સમાજ રાખો કે સમાજના અનેક પ્રકારના ચિત્ર-વિચિત્ર પ્રસંગો રાખો. એ બધા આ પદ્ધતિની સામે વજનદાર નથી. એકેય વજનદાર નથી. આમ આવવું જોઈએ.

શું કહ્યું ? એવું ‘આજ્ઞાના નિશ્ચયને પામે...’ આજ્ઞા સંબંધીના આવા નિશ્ચયને પામે, એમ કહે છે. ‘તથા વિરક્ત પરિણામને પામે,...’ જે ઉદયભાવો છે એમાં વિરક્તિ આવે, વૈરાગ્ય આવે. ‘રસાદિની લુબ્ધતા મોળી પાડે...’ જુઓ ! એક શબ્દ લીધો. કેમકે આ તો બધા મુનિઓ હતા. એટલે બીજા ગૃહસ્થીના બીજા ચાર ઈન્દ્રિયના વિષયનો એટલો પ્રસંગ નથી. કોઈ સંગીત સાંભળવા જાય છે કે સુગંધિત તેલ માલિશ કરે છે. સમાજમાંથી આહાર લઈ આવે છે. ત્યાં પણ રસાદિની લુબ્ધતા મોળી પડે. વિરક્ત પરિણામ. વૈરાગ્ય ને ઉપશમમાં આહારાદિની ક્રિયા પણ થાય. એ આદિ પ્રકારે એક આત્માર્થે ઉપદેશ કર્તવ્ય છે. એક આત્મહિતની મુખ્યતા રાખીને જ આ બધા પ્રકારનો ઉપદેશ પરસ્પરમાં વાતચીત, સત્સંગની અંદર જે કાંઈ વિષય હોય એ આ પ્રકારનો ચાલવો જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- કેવી સરસ લાઈન દોરી આપી છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘણું સારું માર્ગદર્શન છે. ‘લક્ષ્મી’ને છે પણ બધા મુમુક્ષુઓને આવું માર્ગદર્શન, સત્સંગમાં રહેતા એવા મુમુક્ષુઓને આ પ્રકારનું માર્ગદર્શન બધાને લાગુ પડે છે. અને આમાં આ વાક્ય તો બહુ પ્રચલિત છે. નીચેના વચનો છે એ તો બહુ પ્રચલિત છે.

‘અનંત વાર દેહને અર્થે આત્મા ગાળ્યો છે.’ શું કહે છે ? જ્યારે દેહ ગળે તો દેહ અશક્ત થાય અને આત્મા ગળે તો આત્માની અશક્તિ ઊભી થાય. શક્તિ હીણી થાય અને અશક્તિ વધે એને ગાળ્યો એમ કહેવાય. દેહના પાલનપોષણ માટે પંચેન્દ્રિયના વિષયોની લુબ્ધતા કરીને આત્માની અશક્તિ આ જીવે ઊભી કરી છે. કેવો હીણો કર્યો ? નિગોદમાં વયો ગયો. હીણો થઈ થઈને નિગોદમાં વયો ગયો. અનંત વાર એવું કર્યું છે. અનંત વાર દેહની પ્રધાનતામાં દેહાર્થે આત્માર્થને ખોયો છે એટલું જ નહિ પણ

આ જીવે દેહાર્થમાં એટલો રસ લીધો છે કે એનો આત્મા નબળો પડી ગયો છે. આત્માને ગાળી નાખ્યો. શક્તિને ગાળી.

‘અનંતવાર દેહને અર્થે આત્મા ગાળ્યો છે. જે દેહ આત્માને અર્થે ગળાશે...’ જે કોઈ જીવ પોતાના દેહને આત્માર્થે ગાળશે કે ભલે દેહની અશક્તિ આવે, ભલે દેહમાં રોગ થાય, ભલે જે થવું હોય તે થાય, મારે મારો આત્માર્થ જ મુખ્ય છે. આપણે તો આ વાત લઈએ છીએ કે પોતાનું વતન છોડીને દેશ-પરદેશમાં કમાવા જાય છે. ‘મુંબઈ’માં જાય છે, પરદેશમાં જાય. ‘નાઈરોબી’, ‘અમેરિકા’. દેહાર્થે જવાનું થાય છે ને ? હવે આત્માર્થે કોઈ એવી રીતે કરે છે ? કે, ભાઈ ! આપણે વતન છોડવું પડે, ધંધો છોડવો પડે પણ આપણે સત્સંગમાં રહેવું છે, સત્પુરુષના ચરણમાં જઈને રહેવું છે. એ પ્રકારનો નિર્ણય લે એ નિર્ણય છે. એ જીવ માટે ઘણો લાભકારી નિવડે છે- આત્મહિતવાળો નિવડે છે.

‘જે દેહ આત્માને અર્થે ગળાશે તે દેહે આત્મવિચાર જન્મ પામવા યોગ્ય જાણી,...’ એ દેહની કેટલી સંભાળ રાખવી ? કે આ દેહ છે તો આ મનુષ્યદેહની અંદર આત્મવિચાર જન્મ પામ્યો. એટલું આ મનુષ્યપણું છે એ બીજી ત્રણ ગતિ કરતા કાંઈક વધારે ઉપકારી થાય એવી ગતિ છે. એમ જાણી ‘સર્વ દેહાર્થની કલ્પના છોડી દઈ,...’ દેહના પોષણની, પાલનપોષણની કલ્પના છોડી દઈને. કેમકે દેહ છે તે આત્મા છે એમ દેહાર્થની કલ્પના છે. એ જ હું છું. એવો જ હું છું. શરીર સુદૃઢ, શક્તિવાન તો હું સુદૃઢ અને શક્તિવાન. શરીર નબળું તો હું નબળો. એ બધી દેહાર્થની કલ્પના છોડી દઈ ‘એક માત્ર આત્માર્થમાં જ તેનો ઉપયોગ કરવો, એવો મુમુક્ષુ જીવને અવશ્ય નિશ્ચય જોઈએ.’ જુઓ ! ‘લલ્લુજી’ કેટલા ભાગ્યશાળી છે ! આ વચનો એમને લખ્યા છે. દેહનો એક માત્ર આત્માર્થમાં જ તેનો ઉપયોગ કરવો. ખાવું છે તો આત્માર્થે, નથી ખાવું તો આત્માર્થે, રળવું છે તો આત્માર્થે, નથી રળવું તો આત્માર્થે. સૂવું છે (તો આત્માર્થે). બધે લક્ષ એક જ છે. કહેવાનો અર્થ એ છે કે એક આત્માર્થનું લક્ષ છે. ‘કામ એક આત્માર્થનું, બીજો નહિ મન રોગ.’

‘એવો મુમુક્ષુ જીવને અવશ્ય નિશ્ચય જોઈએ.’ આવો નિશ્ચય મુમુક્ષુને હોય તો અવશ્ય તેને જ્ઞાન સમ્યક્પરિણામી થાય છે. નહિતર જ્ઞાન સમ્યક્પરિણામી આગળ વધીને થતું નથી. પછી મુમુક્ષુતા કહેવા માત્ર રહી જાય છે. ‘એ જ વિનંતિ. સર્વ મુમુક્ષુઓને નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય. શ્રી

સહજાત્મસ્વરૂપ.’ જુઓ ! દેહનું નામ નથી લખતા. સહજાત્મસ્વરૂપ. ક્યાંક નામ લખે છે, ક્યાંક નામ નથી લખતા.

આ ‘લક્ષ્મી’ મુનિ ઉપરનો ‘આત્મસિદ્ધિ’ લખ્યા પછી ‘આત્મસિદ્ધિ’ મોકલી છે તો સાથે કેટલી કેટલી સૂચના આપી છે. સત્સંગ કેવી રીતે કરવો ? અને દેહની સંભાળ અને આત્માની સંભાળમાં કેટલો આંતરો જોઈએ ? એ બધા વિષય કુદરતી આવી ગયા છે.

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્રને વાંચનારની યોગ્યતા કેવા પ્રકારની હોવી જોઈએ એ બહુ સરસ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. વૈરાગ્ય, ઉપશમ, પોતાના હિત અહિતનો વિવેક. અને એમાં પણ જ્ઞાનીપુરુષ પ્રત્યેની ભક્તિ, એના ગુણગ્રામ.

પત્રાંક-૭૨૦

નડિયાદ, આસો વદ ૧૨, સોમ, ૧૯૫૨

શિરછત્ર પિતાશ્રીજી,

આપનું પત્તું આજે પહોંચ્યું છે. આપને પ્રતાપે અત્રે સુખવૃત્તિ છે.

મુંબઈથી આ બાજુ આવવામાં ફક્ત નિવૃત્તિનો હેતુ છે; શરીરની અડચણથી આ તરફ આવવું થયેલું, તેમ નથી. આપની કૃપાથી શરીર સારું રહે છે. મુંબઈમાં રોગના ઉપદ્રવને લીધે આપની તથા રેવાશંકરભાઈની આજ્ઞા થવાથી આ તરફ વિશેષ સ્થિરતા કરી; અને તે સ્થિરતામાં આત્માને નિવૃત્તિ વિશેષ કરી રહી છે. હાલ મુંબઈમાં રોગની શાંતિ ઘણી થઈ ગઈ છે, સંપૂર્ણ શાંતિ થયે તે તરફ જવાનો વિચાર રાખ્યો છે, અને ત્યાં ગયા પછી ઘણું કરીને ભાઈ મનસુખને આપના તરફ થોડા વખત માટે મોકલવાનું ચિત્ત છે; જેથી મારી માતૃશ્રીના મનને પણ ગોઠશે. આપને પ્રતાપે નાણું મેળવવાનો ઘણું કરીને લોભ નથી, પણ આત્માનું પરમ કલ્યાણ કરવાની ઈચ્છા છે. મારી માતૃશ્રીને પાયલાગણું પ્રાપ્ત થાય. બહેન ઝબક તથા ભાઈ પોપટ વગેરેને યથા.

છોરુ રાયચંદના દંડવત્ પ્રાપ્ત થાય.

૭૨૦મો પત્ર. ‘નડિયાદ, આસો વદ ૧૨, સોમ, ૧૯૫૨. શિરછત્ર પિતાશ્રીજી,...’ એમના જે પિતાશ્રી છે ‘રવજીભાઈ ...’ એમને આ પત્ર લખેલો છે. ‘આપનું પત્તું આજે પહોંચ્યું છે. આપને પ્રતાપે અત્રે સુખવૃત્તિ છે. મુંબઈથી આ બાજુ આવવામાં ફક્ત નિવૃત્તિનો હેતુ છે;...’ ‘નડિયાદ’ રોકાણ છે ને ? ઘરે નથી આવ્યા. ‘વવાણિયા’ નથી ગયા. વચ્ચે ગુજરાતના ‘ખેડા’ જિલ્લાના અને ‘આણંદ’ જિલ્લાના ગામોમાં એ પોતે મુખ્યપણે રહ્યા છે. નિવૃત્તિક્ષેત્રમાં એમણે ‘ખેડા’ જિલ્લો અને ‘આણંદ’ જિલ્લાના ગામોને પસંદ કર્યા છે. મુમુક્ષુઓ પણ કાંઈક યોગ્યતાવાળા એ બાજુ ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં હતા. એ પણ કારણ છે.

જુઓ ! કાઠિયાવાડમાં છે પણ કાઠિયાવાડમાં એટલા મુમુક્ષુ નથી મળ્યા. એક ‘સોભાગભાઈ’ છે. બાકી કોઈ ખાસ નથી. ‘મોરબી’માં ‘ઘારશીભાઈ’ હતા. કોઈ કોઈ હતા. એ તો નજીકમાં તો કો’ક તો આવ્યા હોય ને ? પણ અહીંયાં સંખ્યામાં વધારે હતા. ‘ખંભાત’, ‘નડિયાદ’, ‘આણંદ’માં વધારે હતા. મૂળ તો શું થયું છે કે આ ‘લલ્લુજી’ પણ આ બાજુના હતા. ‘વટામણ’ના હતા. એટલે ‘વટામણ’, ‘તારાપુર’, ‘પેટલાદ’ આ બધો Area એક જ પટ્ટી ઉપર છે. એટલે એમને હિસાબે પણ બીજા મુમુક્ષુઓ એમના પરિચયમાં આવેલા. ‘અંબાલાલભાઈ’ના હિસાબે પણ પરિચયમાં આવેલા.

‘મુંબઈથી આ બાજુ આવવામાં ફક્ત નિવૃત્તિનો હેતુ છે; શરીરની અડચણથી આ તરફ આવવું થયેલું, તેમ નથી.’ કેમકે હમણા તબિયત બરાબર નથી. ૨૯ વર્ષથી ફરી તબિયતમાં પણ.. ૨૮ વર્ષ સુધી તબિયત ઠીક રહી છે. ૨૯ વર્ષથી ફરી તબિયતમાં અસ્વસ્થતા ઊભી થઈ છે. એટલે પિતાશ્રીએ પત્રમાં શંકા કરી છે કે તબિયત બગડી ને ત્યાં આવવું થયું છે ? શું છે ? કે તબિયતના કારણે આવવું થયું નથી. નિવૃત્તિના હેતુથી આવવું થયું છે.

‘આપની કૃપાથી શરીર સારું રહે છે. મુંબઈમાં રોગના ઉપદ્રવને લીધે આપની તથા રેવાશંકરભાઈની આજ્ઞા થવાથી આ તરફ વિશેષ સ્થિરતા કરી;...’ ત્યાં વચમાં પ્લેગ થયેલો. પ્લેગ થયેલો એટલે ‘મુંબઈ’ ઘણા છોડી દેતા હતા. એટલે એમને પણ બધાએ આગ્રહ કરીને એ દિવસોમાં ‘મુંબઈ’ છોડાવ્યું હતું કે હમણા આપ ‘મુંબઈ’થી દૂર વયા જાવ.

અને ‘આણંદ’ પાસે તો ‘મુંબઈ’થી જેટલી ગાડીઓ આવે એ બધાને Check કરે. પહેલા ટેસ્ટ કરતા અને પછી જાવા દેતા હતા. એની છાવણીઓ નાખીને પડ્યા હતા. એ બધા પત્રો આ વખતે વાંચ્યા. એવી રીતે Passenger ને રોકી લેતા હતા. એને Medical test કરીને પછી જાઓ. નહિતર કોઈ પ્લેગ લઈને આવે તો એ પ્લેગ ફેલાઈ જાય પાછો. બીજા દેશમાં પણ ફેલાઈ જાય. એટલા માટે Government.. એ વખતે યુરોપિયન Government હતી, British Government. એ બધા પગલા લીધેલા.

‘મુંબઈમાં રોગના ઉપદ્રવને લીધે આપની તથા રેવાશંકરભાઈની આજ્ઞા થવાથી આ તરફ વિશેષ સ્થિરતા કરી; અને તે સ્થિરતામાં આત્માને નિવૃત્તિ વિશેષ કરી રહી છે.’ એ સ્થિરતા કરવામાં આત્માને તો વિશેષ નિવૃત્તિ રહી છે. કેમકે ‘મુંબઈ’માં તો વેપારની પળોજણ ઘણી હતી. અહીંયાં નિવૃત્તિ રહી છે. શરીરની નિવૃત્તિ રહી છે એમ નહિ આત્માને પણ નિવૃત્તિ રહી છે. નિવૃત્તિમાં તો જ્ઞાન-ધ્યાન વિશેષ કરે છે. ‘હાલ મુંબઈમાં રોગની શાંતિ ઘણી થઈ ગઈ છે, સંપૂર્ણ શાંતિ થયે તે તરફ જવાનો વિચાર રાખ્યો છે,...’ એટલે પાછો હું ત્યાં જઈશ. ‘વવાણિયા’ આવવાનું નહિ થાય.

‘અને ત્યાં ગયા પછી ઘણું કરીને ભાઈ મનસુખને આપના તરફ થોડા વખત માટે મોકલવાનું ચિત્ત છે;...’ પોતે આ બાજુ આવ્યા છે તો ‘મનસુખભાઈ’ને ‘મુંબઈ’ રાખ્યા છે. એવી રીતે. કેમકે એ તો પંદર દિ’, મહિનો, દોઢ મહિનો એવી રીતે બે- બે મહિના બહાર રહે તો પોતાની જગ્યાએ કામ કરવામાં નાના ભાઈને મોકલી દેતા હતા. ‘જેથી મારા માતૃશ્રીના મનને પણ ગોઠશે.’ કારણકે બેય ભાઈ બહાર છે ને ? એટલે એમ કે નાના ભાઈને મોકલી દઈશું એટલે એમને પણ જરા ગોઠશે.

‘આપના પ્રતાપે નાણું મેળવવાનો ઘણું કરીને લોભ નથી,...’ લખ્યું હશે કે પૈસા માટે આપણે કાંઈ તબિયત બગડે એવું નથી કરવું. તબિયત બગડે તો પૈસાની મુખ્યતા નથી કરવી. ‘આપના પ્રતાપે નાણું મેળવવાનો ઘણું કરીને લોભ નથી, પણ આત્માનું પરમ કલ્યાણ કરવાની ઈચ્છા છે.’ આ તો ભાવ છે. એ મારે મુખ્ય છે. બાકી બધું ગૌણ છે. પછી કુટુંબ ગૌણ થઈ ગયું, બધું ગૌણ થઈ ગયું ને ? પૈસાની મુખ્યતા

નથી પણ આત્મકલ્યાણની તો મારા જીવનમાં મુખ્યતા છે.

મુમુક્ષુ :- પરમ શબ્દ કાંઈક માર્મિક લાગે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરમ કલ્યાણ કરવાની. પણ આત્માનું પરમ કલ્યાણ કરવાની ઈચ્છા છે, આત્માને પૂર્ણ શુદ્ધ કરવાની ભાવના છે. હું તો શુદ્ધતાના પૂર્ણતાના ધ્યેયે જીવન જીવું છું. બીજી કોઈ મારા જીવનની અંદર વાત નથી. પૂર્ણતાના લક્ષે ...

‘મારી માતૃશ્રીને પાયલાગણું પ્રાપ્ત થાય. બહેન ઝબક તથા ભાઈ પોપટ વગેરેને યથા. છોરુ રાયચંદના દંડવત્ પ્રાપ્ત થાય.’ એ પિતાશ્રીને જે પત્ર લખ્યો છે એ વ્યવહારિક કારણોસર લખ્યો છે. તોપણ પોતાની આત્માના પરમ કલ્યાણની ઈચ્છાની વાત તો એમાં બરાબર નાખી દીધી. નહિતર પત્ર તો સામાન્ય રીતે આ વ્યવહારિક કારણોસર લખાયેલો છે.

પત્રાંક-૭૨૧

નડિયાદ, આસો વદ ૦)), ૧૯૫૨

શ્રી ડુંગરને ‘આત્મસિદ્ધિ’ મુખપાઠે કરવાની ઈચ્છા છે. તે માટે તે પ્રત એમને આપવા વિષે પુછાવ્યું તો તેમ કરવામાં અડચણ નથી. શ્રી ડુંગરને એ શાસ્ત્ર મુખપાઠે કરવાની આજ્ઞા છે, પણ હાલ તેની બીજી પ્રત નહીં ઉતારતાં આ પ્રત છે તે ઉપરથી જ મુખપાઠે કરવા યોગ્ય છે, અને હાલ આ પ્રત તમે શ્રી ડુંગરને આપશો. તેમને જણાવશો કે મુખપાઠે કર્યા પછી પાછી આપશો, પણ બીજો ઉતારો કરશો નહીં.

જે જ્ઞાન મહા નિર્જરાનો હેતુ થાય છે તે જ્ઞાન અનધિકારી જીવના હાથમાં જવાથી તેને અહિતકારી થઈ ઘણું કરી પરિણમે છે.

શ્રી સોભાગ પાસેથી આગળ કેટલાક પત્રોની નકલ કોઈ કોઈ અનધિકારીના હાથમાં ગઈ છે. પ્રથમ તેમની પાસેથી કોઈ યોગ્ય માણસ પાસે જાય અને પછીથી તે માણસ પાસેથી અયોગ્ય માણસ પાસે જાય એમ બનવાનો સંભવ થયેલો અમારા જાણવામાં છે. ‘આત્મસિદ્ધિ’ સંબંધમાં તમારા બન્નેમાંથી કોઈએ આજ્ઞા ઉપરાંત વર્તવું યોગ્ય નથી. એ જ વિનંતિ.

પછી આસો વદ ૦)) ‘સોભાગ્યભાઈ’ ઉપરનો આ વર્ષનો છેલ્લો પત્ર છે. ‘શ્રી ડુંગરને ‘આત્મસિદ્ધિ’ મુખપાઠે કરવાની ઈચ્છા છે. તે માટે તે પ્રત એમને આપવા વિષે પુછાવ્યું તો તેમ કરવામાં અડચણ નથી. શ્રી ડુંગરને એ શાસ્ત્ર...’ જુઓ ! એ શાસ્ત્ર શબ્દ વાપર્યો છે. ‘એ શાસ્ત્ર મુખપાઠે કરવાની આજ્ઞા છે,...’ ‘ડુંગરભાઈ’ માટે એ પ્રતિબંધ નથી મૂક્યો જેટલો ‘દેવકરણજી’ માટે પ્રતિબંધ મૂક્યો છે.

મુમુક્ષુ :- ‘ડુંગરભાઈ’ તો .. પરિચયમાં આવી ગયા ને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરિચયમાં આવ્યા હતા. એના પરિણામોમાં પણ સારો ફેર પડ્યો હતો. શ્રદ્ધા થઈ ગઈ હતી. ‘સોભાગભાઈ’ના સંગથી એમને શ્રદ્ધા થઈ હતી. બેયને સંગ હતો પણ ‘ડુંગરભાઈ’ વેદાંત બાજુ ઢળેલા હતા. એટલે ‘સોભાગભાઈ’ પણ એ બાજુ ઢળેલા હતા. અરસપરસનો સંગ છે. સંગ તો અરસપરસનો જ હોય ને. તોપણ જે બળવાન હોય છે એનો સંગ ઓલાને થાય છે. નબળો સંગ કરે છે. બળવાન સંગ નથી કરતો. એમ નથી જણાતું, ભલે બેય મિત્રો હોય તોપણ. જો ‘સોભાગભાઈ’ વધારે વેદાંતમાં ઢળ્યા હોત તો ‘સોભાગભાઈ’એ સંગ કર્યો ગણાત. પણ એના બદલે ‘ડુંગરભાઈ’ની શ્રદ્ધામાં ફેર પડ્યો માટે ‘ડુંગરભાઈ’એ ‘સોભાગભાઈ’નો સંગ કર્યો એમ ગણાય. આમ અરસપરસ છે છતાં બળવાનનો સંગ નિર્બળ કરે છે. એવી રીતે એ ઉપચાર લાગુ પડે છે. એ એમના માટે (સૂચના છે).

‘પણ હાલ તેની બીજી પ્રત નહીં ઉતારતાં આ પ્રત છે તે ઉપરથી જ મુખપાઠે કરવા યોગ્ય છે.’ એટલે બે વચ્ચે એક જ નકલ રાખજો. આ નકલની તમે બીજી નકલ હાલ નહિ કરતા. કેમકે નકલ કરે તો બીજી જગ્યાએ જાય પાછી. બીજાના હાથમાં જાય. નકલ થાય તો ગમે તેના હાથમાં ચાલી જાય. ‘અને હાલ આ પ્રત તમે શ્રી ડુંગરને આપશો. તેમને જણાવશો કે મુખપાઠે કર્યા પછી પાછી આપશો, પણ બીજો ઉતારો કરશો નહીં.’ સ્પષ્ટ વાત લખી નાખી. નકલ નહિ કરવી.

હવે એક માર્ગદર્શન દોઢ લીટીમાં આપે છે કે, ‘જે જ્ઞાન મહા નિર્જરાનો હેતુ થાય છે તે જ્ઞાન અનધિકારી જીવના હાથમાં જવાથી તેને અહિતકારી થઈ ઘણું કરી પરિણામે છે.’

મુમુક્ષુ :- આના માટે

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘આત્મસિદ્ધિ’ માટે અને ખાસ કરીને કોઈપણ ઊંચા પ્રકારના જ્ઞાન માટે, વિશિષ્ટ પ્રકારના જ્ઞાન માટે. જે જ્ઞાન મહાનિર્જરાનો હેતુ થાય. ‘આત્મસિદ્ધિ’માં તો અખંડ મોક્ષમાર્ગ રહેલો જ છે. એ તો ‘ગુરુદેવ’નું વિધાન એમના પ્રવચનોમાં આપણે જોયું. પણ કોઈપણ જ્ઞાન જે મહા નિર્જરાનો હેતુ થાય, આ પરમાગમોની અંદર બધા જ્ઞાન ભર્યા છે. ‘તે જ્ઞાન અનધિકારી જીવના હાથમાં જવાથી...’ અપાત્ર જીવોના હાથમાં જવાથી, અયોગ્ય જીવોના હાથમાં જવાથી ‘તેને અહિતકારી થઈ ઘણું કરી પરિણામે છે.’ આત્માને નુકસાન કરે છે. લાભ તો કિંચિત્માત્ર ન થાય, ઊલટાનું નુકસાન થાય. આમ છે. આવા ટૂકડા ક્યાંક ક્યાંક પત્રોની અંદર એવી રીતે કુદરતી આવી ગયા છે કે મુમુક્ષુને બહુ ઉપકારી થઈ પડે. અહીંયાં.. અનંતવાર દેહને અર્થે આત્મા ગાળ્યો. કેવી વાત આવી ગઈ ! ચોંટ મારે એવી વાત છે. કે અરે..રે..! આ જીવે અનંત વાર દેહને અર્થે આત્માને ગાળી નાખ્યો ! હવે એકવાર દેહાર્થની ઉપેક્ષા કરીને આત્માની અપેક્ષા, આત્મહિતની અપેક્ષા કરવા જેવી છે. એવી ભારે ચોંટ મારે એવી વાત છે. મુમુક્ષુજીવને એવો અવશ્ય નિશ્ચય હોવો જોઈએ. જો આવો નિશ્ચય ન હોય તો એ મુમુક્ષુ શેનો ? એ તો નામમાત્ર વાત થઈ ગઈ, મુમુક્ષુતા રહેતી નથી. આવો એને આત્માર્થનો નિશ્ચય હોવો જ જોઈએ, એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- આ પણ ચોંટ મારે એવું જ છે. અધિકારી થવું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ખાસ કરીને આપણા મુમુક્ષુઓને આ વધારે લાગુ પડે એવી વાત છે. કેમકે આપણે ત્યાં સ્વાધ્યાય અને જ્ઞાનની ક્રિયાનું પ્રમાણ વિશેષ છે. તો યોગ્યતા વિના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ નથી. એ એમનું વચનામૃત આગળ આવી ગયું છે કે યોગ્યતા વિના જ્ઞાનપ્રાપ્તિ નથી. એ અધિકારીપણું કહો, યોગ્યતાવાનપણું કહો, બધું એકાર્થ છે. જ્ઞાનપ્રાપ્તિ તો નહિ થાય પણ નુકસાનનું કારણ થશે. બહુ ગંભીર વિષય છે.

જેમ હીરાના વેપારમાં જરાક ફેર પડે તો મોટો ફેર પડે છે. જરાક ફેર નથી પડતો. એના કરતા આમાં (વધારે નુકસાન) છે. ક્યાંક જરાક ભૂલ્યો અને જરાક ફેર પડ્યો એટલે તારું મનુષ્યજીવન એમનેએમ નીકળી જશે. કેમકે ભૂલની પોતાને ખબર પડે નહિ. અને સત્પુરુષ તો ત્યારે જ કહે કે એટલો સત્પુરુષની નજીક ગયો હોય ત્યારે કહે કે આ તારી ભૂલ થાય છે. નહિતર તો સમજે કે આને ભૂલ કહેવા જઈશું તો સાવ બગડશે પાછો.

મને આમ કહી લીધું, એને એમ થઈ જશે. એને કહેવામાં પણ જોખમ છે. બહુ નાજુક પરિસ્થિતિ છે. મુમુક્ષુના જ્ઞાનનો જે ઉછેર કરે છે એ તો બહુ જ વિચક્ષણતાથી કરે છે. કહે તોપણ એને લિતકારી, ન કહે તોપણ એને લિતકારી હોય એમ જ બધી પ્રવૃત્તિ કરે છે. એને અલિત થાય એવી પ્રવૃત્તિ કરતા નથી. એવો પ્રકાર છે.

મુમુક્ષુ :- સત્પુરુષ તો પાણામાંથી મૂર્તિ બનાવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાણામાંથી મૂર્તિ બનાવે છે. સાચી વાત છે. પાણામાંથી મૂર્તિ બનાવે છે. જંગલમાં કે ખાણમાં પથ્થર પડ્યો હોય એમાંથી મૂર્તિ ઘડે છે. એમ સંસારના દોષથી રગદોળાયેલો જીવ છે. એના દોષને કાઢી કાઢીને એવા નાના-મોટા હથિયાર વાપરીને દોષને કાઢી કાઢીને એ મૂર્તિ બનાવે છે.

મુમુક્ષુ :- ઘણ મારે તોપણ ક્ષયદો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ઘણ મારે તો ક્ષયદો છે અને ટાંકણું મારે તોપણ ક્ષયદો છે. ઘણી જાતના હથિયાર (વાપરે). એક મૂર્તિ ઘડવામાં ઘણી જાતના જેમ હથિયાર વાપરવા પડે ત્યારે એ મૂર્તિ બને. Technical side છે. એના કરતા આ વધારે Technical છે. એ તો મહાપુરુષોનું કામ છે, જ્ઞાનીપુરુષોનું કામ છે કે કેવી રીતે મુમુક્ષુનું લિત થાય અને અલિત ન થાય. એટલે એમનો ઉપકાર ગણવામાં આવે છે એ યથાર્થ જ છે. જે રીતે એમનો ઉપકાર માનવામાં આવ્યો છે, એમના પત્રમાં તો લઈ લીધું ને, એક સત્પુરુષની આજ્ઞાએ એનો પરમોપકાર છે એ ઉપકારને ગૌણ કરવો એટલે ઉપકારને ઓળવવા જેવી વાત થઈ જશે.

મુમુક્ષુ :- ‘દ્રવ્યશ્રિ પ્રકાશ’ આ માટે રાખી લીધું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પ્રતિબંધ મૂક્યો. પાંચ વર્ષ પ્રતિબંધ મૂક્યો. પૂરો નહિ, Partly જોઈ જોઈને આખું પછી ખુલ્લું મૂક્યું. ‘આત્મસિદ્ધિ’ની સ્વાધ્યાય થતી હતી એ પાછી બંધ કરી. એ બંધું કરી તોપણ આત્માર્થે અને બંધું કરી તોપણ બીજાના આત્માર્થે. પોતે તો સાધીને બેઠા છે. મુમુક્ષુજીવોને એની પોતાની યોગ્યતા, અયોગ્યતા જોઈને કેટલાક ફેરફારો કરે છે એ સમજીને જ કરતા હોય છે. શાસન ચલાવવાની એમની જે નજર પહોંચે છે એ બીજા કોઈની નજર પહોંચે નહિ. એવી વાત છે.

‘શ્રી સોભાગ પાસેથી આગળ કેટલાક પત્રોની નકલ કોઈ કોઈ

અનધિકારીના હાથમાં ગઈ છે.’ જુઓ ! હું શું કરવા આ કરું છું ? કે ‘સોભાગભાઈ’ પાસેથી અમારા લખેલા પત્રોની નકલો થઈને કોઈ કોઈ અનધિકારી જીવના, અયોગ્ય-અપાત્ર જીવના હાથમાં ગઈ છે. ‘પ્રથમ તેમની પાસેથી કોઈ યોગ્ય માણસ પાસે જાય અને પછીથી તે માણસ પાસેથી અયોગ્ય માણસ પાસે જાય એમ બનવાનો સંભવ થયેલો અમારા જાણવામાં છે.’ આવું પણ બન્યું છે. એટલે આમાં ‘આત્મસિદ્ધિ’ની બાબતમાં ન બને એની તકેદારી લીધી છે. “આત્મસિદ્ધિ’ સંબંધમાં તમારા બન્નેમાંથી કોઈએ આજ્ઞા ઉપરાંત વર્તવું યોગ્ય નથી.’ ચોખ્ખી વાત લખી નાખી. અમે કહીએ છીએ એનું Strik પાલન કરજો. ક્યાંય ગડબડ કરતા નહિ. ‘એ જ વિનંતિ.’ આ કેટલું કેટલું સમજવા મળે છે !

મુમુક્ષુ :- બહુ સરસ. આ જ તો બહુ સરસ પત્રો આવ્યા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અહીં સુધી રાખીએ...

પૂર્ણતાનું લક્ષ થયા પછી, મોક્ષાર્થીજીવ નિજાવલોકનમાં આવે છે, ત્યારે પ્રથમ તો પોતાના દોષને અપક્ષપાતપણે જોવે છે. આ પ્રકારના અભ્યાસથી અવલોકન સૂક્ષ્મ થતું જાય છે; ત્યારે પોતાના કાર્યક્ષેત્રની મર્યાદાનો અનુભવ સમજાય છે, તે એવી રીતે કે, હું માત્ર ભાવરૂપી કાર્ય કરું છું, મારું કાર્યક્ષેત્ર અહીં સમાપ્ત થાય છે. પર પદાર્થના કાર્ય કરવાનો ઉદય ભાવ થાય છે. પરંતુ મારી પહોંચ તે પરમાં નથી. તેથી પરનું કાર્ય કરવું અશક્ય દેખાય છે, તેથી તે ઉદય ભાવનું જોર તૂટી જાય છે. આ પ્રકારના અભ્યાસથી પરની કર્તાબુદ્ધિ, ભોક્તાબુદ્ધિ મોળી પડતી જાય છે, દેહના કાર્યોમાં પણ એવો જ અનુભવ થતો દેખાવાથી દેહાત્મબુદ્ધિ પણ મંદ પડતી જાય છે, સુખબુદ્ધિ અને આધારબુદ્ધિ પણ મોળી પડવાથી, દર્શનમોહનો અનુભાગ સારા પ્રમાણમાં ઘટતો જાય છે એકત્વ પાતળું પડતું જાય છે. (અનુભવ સંજીવની-૧૫૬૩)

પત્રાંક-૭૨૨

વવાણિયા, કા.સુદ ૧૦, શનિ, ૧૯૫૩

માતૃશ્રીને શરીરે તાવ આવવાથી તથા કેટલોક વખત થયાં અત્રે આવવા વિષે તેમની વિશેષ આકાંક્ષા હોવાથી ગયા સોમવારે અત્રેથી આજ્ઞા થવાથી નડિયાદથી ભોમવારે રવાને થવાનું થયું હતું. બુધવારે બપોરે અત્રે આવવું થયું છે.

શરીરને વિષે વેદનીયનું અશાતાપણે પરિણામવું થયું હોય તે વખતે શરીરનો વિપરિણામી સ્વભાવ વિચારી તે શરીર અને શરીરને સંબંધે પ્રાપ્ત થયેલાં સ્ત્રીપુત્રાદિ પ્રત્યેનો મોહ વિચારવાન પુરુષો છોડી દે છે; અથવા તે મોહને મંદ કરવામાં પ્રવર્તે છે.

‘આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર’ વિશેષ વિચારવા યોગ્ય છે.

શ્રી અચળ વગેરેને યથા.

તા. ૧૮-૧૨-૧૯૯૧, પત્રાંક-૭૨૨ થી ૭૨૪
પ્રવચન નં. ૩૩૪

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ વચનામૃત, વર્ષ-૩૦, પત્રાંક-૭૨૨, પાનું-૫૬૦. ‘સોભાગ્યભાઈ’ ઉપરનો પત્ર છે. ‘માતૃશ્રીને શરીરે તાવ આવવાથી તથા કેટલોક વખત થયાં અત્રે આવવા વિષે તેમની વિશેષ આકાંક્ષા હોવાથી ગયા સોમવારે અત્રેથી આજ્ઞા થવાથી નડિયાદથી ભોમવારે રવાને થવાનું થયું હતું. બુધવારે બપોરે અત્રે આવવું થયું છે.’ ‘નડિયાદ’થી ‘વવાણિયા’ પહોંચતા એક રાત જાગૃત થાય છે. એટલા સાધન એ વખતે ઓછા હતા. તરત ને તરત કાંઈ સાધન ન મળે. સોમવારે સમાચાર મોકલ્યા છે, મંગળવારે રવાના થયા છે, બુધવારે પહોંચ્યા છે.

મુમુક્ષુ :- અત્યારે પણ એવું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અત્યારે તો બસ છ-આઠ કલાકમાં પહોંચાડી દ્યે છે.

એક તો એમના માતૃશ્રીને તાવ આવ્યો છે. શરીરે તાવ આવ્યો છે.

દેહ અને આત્મા જુદો છે ને ? એટલે શરીરે તાવ આવ્યો છે (એમ લખે છે). એવી રીતે જ શબ્દ આવ્યો છે. અને કેટલાક વખત થયા એ 'વવાણિયા' આવે તો સારું, આવે તો સારું એવી માતુશ્રીને પણ ઈચ્છા હતી. એટલે બુધવારે આવ્યા છે. શનિવારે આ પત્ર લખ્યો છે. અશાતાવેદનીનો પ્રસંગ છે. ત્યારે મુમુક્ષુજીવને અશાતાવેદની થાય તો એની ભૂમિકામાં એને કેવા પરિણામ હોય, કેવા પરિણામ સહેજે આવે. અહીંયાં એ વિષય લીધો છે.

'શરીરને વિષે વેદનીયનું અશાતાપણે પરિણામવું થયું હોય તે વખતે શરીરનો વિપરિણામી સ્વભાવ વિચારી તે શરીર અને શરીરને સંબંધે પ્રાપ્ત થયેલાં સ્ત્રીપુત્રાદિ પ્રત્યેનો મોહ વિચારવાન પુરુષો છોડી દે છે; અથવા તે મોહને મંદ કરવામાં પ્રવર્તે છે.' શું કહે છે ? શરીરમાં અશાતાનો ઉદય આવે તોપણ દર્શનમોહને તોડવો અથવા દર્શનમોહને ઘટાડવો એવો પ્રયત્ન મુમુક્ષુજીવ કરે છે એમ કહ્યું છે. 'શરીરને વિષે વેદનીયનું અશાતાપણે પરિણામવું થયું હોય...' એટલે કે આત્માને વિષે વેદનીયનું પરિણામવું થતું નથી. વેદનીયની પ્રકૃતિ છે એ જડ પ્રકૃતિ છે. અને એના ઉદયકાળે નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધે શરીરની અંદર અસ્વસ્થપણું, રોગાદિની ઉપસ્થિતિ થાય છે. અથવા વેદના થાય છે, લ્યોને ! અશાતાવેદના જેને કહેવાય, અશાતાવેદની કહેવાય એવી વેદના થાય છે. અંદરમાં જડ પ્રકૃતિનો ઉદય છે એ ભિન્ન પરમાણુ છે અને શરીરના પરમાણુ પણ ભિન્ન પરમાણુ છે. બંને વચ્ચે નિમિત્તનૈમિત્તિક સંબંધ છે. કર્તા-કર્મ સંબંધ નથી. 'ગુરુદેવ' એ દૃષ્ટાંત આપતા કે પુણ્યનો ઉદય હોય તો માણસને વેપારની અંદર નફો વધે કે નફો થાય. તો એ પુણ્યના પરમાણુ જે કર્મની પ્રકૃતિમાં ઉદયમાં આવ્યા એ પરમાણુ ભિન્ન છે અને રૂપિયાનું આવવું થયું એ પરમાણુ ભિન્ન છે. બે વચ્ચે સંબંધ ...

એમ 'શરીરને વિષે વેદનીયનું અશાતાપણે પરિણામવું થયું હોય...' એટલે શરીરમાં અશાતા થઈ હોય. આત્મામાં અશાતાવેદનીનું પરિણામન નથી એમ કહેવું છે. પછી પોતે વેદનાને વેદે ત્યારે એને ભાવે અશાતા વેદાય છે એમ કહેવાય છે. પણ પુદ્ગલના પરમાણુની અવસ્થાની ઉપાધિ પોતે ગ્રહણ કરે તો અને ત્યારે. નહિતર નહિ. આત્માને અશાતા થઈ શકતી નથી. શરીરને અશાતા થાય છે. આત્માને અશાતા થઈ શકતી નથી. અશાતા થઈ એ પર્યાય કોની ? શરીરની પરમાણુની પર્યાય. અજીવની

પર્યાય છે એ જીવની પર્યાય નથી. કહેવાનો અર્થ એ છે.

અજ્ઞાન અવસ્થામાં અશાતા વેદાય એટલે મને અશાતા થાય છે એમ જ સીધો અનુભવ થાય છે. એટલે કે અજીવની પર્યાય પોતાને થઈ છે એવો એને અનુભવ થાય છે. વસ્તુસ્થિતિ (એમ) નથી. તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરનારને જીવની પર્યાય અને અજીવની પર્યાય ભિન્ન ભિન્ન છે એમ સમજવું થાય છે. પણ અશાતા થાય ત્યારે મને અશાતા થઈ એ સમજણથી વિપરીત અનુભવ છે. સમજણ વિપરીત, અનુભવ વિપરીત છે. પરસ્પર એકબીજા વિપરીત છે. મેળ નથી.

મુમુક્ષુ :- અમારે તો અશાતા જ્યારે થાય... વેદના પોતામાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ વખતે શરીરથી ભિન્નપણું... જેને અશાતાનું જ્ઞાન થાય છે એ જ્ઞાનની સત્તામાં અશાતાની શરીરની પર્યાયનું (અસ્તિત્વ નથી). આત્માને શરીરની અશાતાપર્યાયનું પરપ્રકાશકપણામાં જ્ઞાન થાય છે. માત્ર જ્ઞાન થાય છે એવો જ્ઞાનનો અનુભવ કરવાને બદલે, પોતે તો જ્ઞાનનો જ અનુભવ કરી શકે છે, બીજાનો કરી શકતો નથી, મને અશાતા થઈ છે એવો મિથ્યા અનુભવ કરે છે. એ અનુભવ મિથ્યા છે. સાચો નથી. ખોટો અનુભવ કરે છે, જૂઠો અનુભવ કરે છે.

એટલે એમ જ લીધું છે કે, 'શરીરને વિષે વેદનીયનું અશાતાપણે પરિણમવું થયું...' વેદનીયનું પરિણમન નિરંતર ચાલુ છે. કાં શાતાપણે અથવા અશાતાપણે. એ શરીરમાં ચાલુ જ રહે છે. કાં શાતાપણે ચાલુ રહે કાં અશાતાપણે ચાલુ રહે. જ્યારે અશાતાપણે ચાલુ થાય, શાતા મટીને અશાતા શરીરમાં થાય, ત્યારે તે વખતે તે શરીરનો વિપરિણામી સ્વભાવ છે. એ શરીરનો પણ સ્વભાવ પરિણામ નથી. તંદુરસ્ત રહેવું, શાતાપણે રહેવું એ શરીરનો સ્વભાવિક ધર્મ છે. અશાતા થવી એ શરીરનો ધર્મ નથી. તે અધર્મ છે. શરીરનો પણ વિપરિણામ છે, વિસ્ફુટ પરિણામ છે અથવા શરીરનો તે અધર્મ છે.

'શરીરનો વિપરિણામી સ્વભાવ વિચારી...' વિપરિણામી સ્વભાવ વિચારી તે શરીરમાં પોતાપણાનો ભાવ છે તે મોહ ભાવ છે. મોહ એટલે શું ? મને અશાતા થઈ તે મોહ છે. મને વેદના થઈ તે મોહ છે. શરીર પ્રત્યેનો મોહ એટલે પોતાપણાનું પરિણામ અને 'શરીરને સંબંધે પ્રામ થયેલા સ્ત્રીપુત્રાદિ...' કેમકે એ શરીરના સંબંધવાળા છે. આત્માના સંબંધવાળા સ્ત્રી-પુત્રાદિ નથી. તાવ તો માતૃશ્રીને આવ્યો છે પણ

‘સોભાગભાઈ’ને પત્ર લખ્યો છે ને !

કોઈપણ મુમુક્ષુને પણ અશાતા વેદની તો ઉદયકાળે આવવાની જ છે. ત્યારે મુમુક્ષુજીવે શું વિચારવું ? વિચારવાન જીવ એટલે મુમુક્ષુજીવ. અને મુમુક્ષુજીવ એટલે વિચારવાન જીવ. કોઈપણ ઉદયના કાળમાં જીવ પોતાના હિતનું લક્ષ્ય રાખે અને વિચારે એને વિચારવાન જીવ કહેવામાં આવે છે. આ વિચારવાન જીવની કોઈપણ ઉદયના કાળમાં આ પ્રકારે વિચારવાની, પરિણમવાની કાર્યપદ્ધતિ છે.

‘શરીર અને શરીરને સંબંધે પ્રાપ્ત થયેલાં સ્ત્રીપુત્રાદિ પ્રત્યે...’ એટલે કુટુંબીઓ પ્રત્યે. આદિમાં બીજા બધા આવી ગયા છે. સ્ત્રી અને પુત્ર નજીકના છે. એ બધા ‘પ્રત્યેનો મોહ વિચારવાન પુરુષો છોડી દે છે;...’ આ શરીર જ્યારે સ્વતંત્રપણે ઈચ્છા ન હોય એ રીતે પરિણમે છે તો શરીરનું મમત્વ છોડવાનું છે. તો શરીરના જે સંબંધીઓ છે એનું મમત્વ રાખવાનો તો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. મારાપણું કહો, પોતાપણું કહો. એ સ્ત્રીપુત્રાદિ પ્રત્યે પણ પોતાપણું કાં તો છોડી દે છે. ન છૂટે તો તેવા પરિણામનો રસ મંદ થાય, મોહનો અનુભાગ મટે-દર્શનમોહનો અનુભાગ મટે એવા પ્રયત્નમાં પ્રવર્તે છે. એવો પ્રયત્ન કરે છે. એવો અંદરને અંદર પ્રયાસ કરે છે, અભ્યાસ કરે છે. આ મુમુક્ષુજીવની યથાર્થ ભૂમિકા છે. અશાતાવેદનીનો ઉદય આવે ત્યારે. શાતા વેદનીમાં તો આત્મા યાદ પણ નહિ આવે. કેમકે શાતા રહેતી હોય ત્યારે એને તો એવી Normal પરિસ્થિતિ લાગે છે કે જાણે મને કાંઈ છે જ નહિ. શરીર ને હું એક છું કે જુદા છીએ એનો પ્રયોગ કરવાનું સામાન્ય, સાધારણ પરિસ્થિતિમાં બનતું નથી.

જે જીવને ભેદજ્ઞાનનો પ્રયોગ કરવો છે. એ અસાધારણ પરિસ્થિતિ અશાતાદિની ઉત્પન્ન થાય ત્યારે એને સીધો જ ખ્યાલ આવે છે કે, અરે..! આ સમય જાય છે પણ આ અશાતા જોઈ ? જો આત્મામાં આત્માપણું કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં નહિ આવે એટલે કે મોહને મંદ કરવો કે છોડવાનો પ્રયત્ન કરવામાં નહિ આવે તો જીવને પારાવાર દુઃખ થશે. દુઃખી અત્યારે થશે અને ભવિષ્યમાં ઘણો દુઃખી થશે. એવી પરિસ્થિતિનો અંદાજ વિચારવાન જીવને હોય છે. જે જીવ માત્ર આજનો જ વિચાર કરે છે કે અત્યારે તો મને વાંધો નથી ને. એ જીવ વિચારવાન નથી. એ ટૂંકી દૃષ્ટિવાળો જીવ છે. અહીંયાં તો દીર્ઘદૃષ્ટિથી જે હિત-અહિતને વિચારી શકે

છે એવા જીવને મુમુક્ષુ તરીકે લીધા છે. એટલે આ પ્રકારે અશાતાના ઉદયમાં પુરુષાર્થમાં તત્પર થવું, ભેદજ્ઞાનના પ્રયત્નમાં ઉદ્યમવંત થવું એ મુમુક્ષુજીવનું કર્તવ્ય છે. એ રીતે મુમુક્ષુતા પ્રાપ્ત હોય છે, એ રીતે મુમુક્ષુતા વૃદ્ધિગત થાય છે અને એ જ પ્રયત્નથી સફળ થતાં આગળ જ્ઞાનદેશની પ્રાપ્તિ થાય છે.

‘આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર’ વિશેષ વિચારવા યોગ્ય છે.’ ‘આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર’ છે એ વિશેષપણે વિચારવા યોગ્ય છે. મોકલ્યું છે એ તો આસો વદ ૧ લખીને મોકલી દીધું છે. એક જ દિવસે લખી નાખ્યું છે. ૨૦-૨૫ દિવસ થયા છે. ફરીને એની યાદી આપી છે કે એ વિશેષપણે વિચારવા યોગ્ય છે. ઉપર ઉપરથી માત્ર શબ્દાર્થો કરીને સામાન્ય શબ્દનો અર્થ આ ગાથાનો આવો અર્થ થાય છે. સમજાય એવો અર્થ થાય છે. હવે આ ગાથાનો અર્થ બરાબર સમજાય છે. એમ ઉપર ઉપરથી વિચારીને મૂકી દેતા નહિ. ‘વિશેષ વિચારવા યોગ્ય છે.’ ઊંડાણથી વિચારવા યોગ્ય છે. ‘શ્રી અચળ વગેરેને યથા’ યોગ્ય. એ ૭૨૨ (પત્ર પૂરો) થયો.

પત્રાંક-૭૨૩

વવાણિયા, કા.સુદ ૧૧, રવિ, ૧૯૫૩

લોકની દૃષ્ટિને જ્યાં સુધી આ જીવ વમે નહીં તથા તેમાંથી અંતર્વૃત્તિ છૂટી ન જાય ત્યાં સુધી જ્ઞાનીની દૃષ્ટિનું વાસ્તવિક માહાત્મ્ય લક્ષગત ન થઈ શકે એમાં સંશય નથી.

૭૨૩. ‘ધારશીભાઈ’ને ‘મોરબી’ પત્ર લખેલો છે. ‘ધારશીભાઈ’ અને ‘નવલચંદ ડોસાભાઈ’ બે જણના ઘણા Post card મળેલા છે. એમને લગભગ Post card જ લખ્યા છે. ઘણા મળે છે. આપણે ‘ઈડર’માં પણ એમના હસ્તલિખિત Post card જોયા છે. અહીંયાં પણ માર્ગદર્શન આપ્યું છે.

‘લોકની દૃષ્ટિને જ્યાં સુધી આ જીવ વમે નહીં તથા તેમાંથી અંતર્વૃત્તિ છૂટી ન જાય ત્યાં સુધી જ્ઞાનીની દૃષ્ટિનું વાસ્તવિક માહાત્મ્ય લક્ષગત ન થઈ શકે એમાં સંશય નથી.’ જીવને અજ્ઞાણપણે પણ. જાણે-અજ્ઞાણ્યે બંને રીતે આ એક મહત્વની ભૂલ થાય છે કે એ લોકોને મહત્તા

આપે છે, જ્ઞાનીને મહત્તા આપતા નથી. સમાજનું આમ થશે, સમાજમાં આમ થશે અને લોકોમાં આમ થાશે. લોકને એટલી મહત્તા આપે છે કે જ્ઞાનીની એટલી મહત્તા આપતા નથી. કારણકે જ્ઞાનીની દૃષ્ટિ શું છે એ લક્ષ્યગત થયું નથી. બહુ મહત્ત્વનો વિષય લીધો છે.

એવી લોક અને સમાજની મહત્ત્વવાળી દૃષ્ટિ જ્યાં સુધી આ જીવ વમી ન નાખે, એનું Vomit કરી ન નાખે, એમ કહે છે. તળિયેથી સાફ કરવાની વાત છે. પરિણામ તો એમ આવવું જોઈએ કે લોકોને અને મારે કાંઈ સંબંધ નથી. મારે સંબંધ મારા આત્મહિત સાથે છે, મારા આત્માના અહિત સાથે છે. કેમ પ્રવર્તું તો મારું આત્મહિત થાય ? અને કેમ પ્રવર્તું તો મારા આત્માનું અહિત થાય ? આટલું જ મારે વિચારવાનું છે. લોકો લોકોનું જાણે, સમાજ સમાજના ઘરે રહ્યો. માણસ કેવું વિચારી લે છે કે ઝાઝાં ભેગા થાય એટલે શાસન. ટોળું એટલે શાસન. ટોળું એટલે શાસન નથી.

જ્યાં ભાવજિન શાસન છે ત્યાં દ્રવ્યજિન શાસન છે. ભાવે અને દ્રવ્યે બે પ્રકારે જિનશાસનને (કહ્યું છે). દ્રવ્ય તો ઉપચાર છે. જ્યાં ભાવ હોય ત્યાં દ્રવ્ય હોય. જ્યાં ભાવ ન હોય ત્યાં દ્રવ્યનો સવાલ ઉપસ્થિત થતો નથી. એટલે 'સમયસાર'ની ૧૫મી ગાથામાં ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્યદેવે' સ્વાનુભૂતિને ભાવજિનશાસન અથવા સમસ્ત જિનશાસન એવું નામ આપ્યું છે. આખું જિનશાસન જ અહીંયાં છે. એમ કહે છે. એ વિના જિનશાસન નથી. કહેવાય ભલે, નામમાત્ર હોય ભલે પણ ખરેખર જિનશાસન નથી. અન્યમત થઈ જાય છે. ખરેખર તો પરસમય થઈ જાય છે.

'પ્રવચનસાર'માં 'પર્યાય મૂઢાઃ પરસમયા.' એવો શબ્દ લીધો છે. પરમત લઈ લીધો છે. નહિતર એ અનાદિથી પર્યાયમાં મૂંઢ છે અને તે અગૃહીત મિથ્યાત્વ છે. ગૃહીત નથી. પર્યાયમૂંઢપણું, પર્યાયદૃષ્ટિપણું અનાદિથી છે અને તે અગૃહીત છે. પણ આચાર્ય મહારાજે એને પરસમયમાં નાખ્યા છે. અહીંયાં તો એ તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવા બુદ્ધિપૂર્વક સમજવા બેઠો છે ને ? તો ત્યાં બુદ્ધિપૂર્વકની ભૂલ થાય એટલે પરસમયમાં જાય. કેમકે એ સ્વાનુભૂતિને નહિ સ્વીકારે. પરસમય છે એ (નહિ સ્વીકારે). સ્વસમયમાં સ્વાનુભૂતિનો સ્વીકાર છે, પરસમયમાં સ્વાનુભૂતિનો સ્વીકાર નથી. શ્વેતાંબરાદિમાં કેમ પરસમય કહ્યું ? કેમકે ત્યાંથી સ્વાનુભૂતિનો વિષય ગયો. સ્વાનુભૂતિથી ધર્મ થાય છે એ વિષય ત્યાં ગયો. નાશ થઈ ગયો.

(અહીંયાં) શું કહે છે ? ‘ઘારશીભાઈ’ને. ભલે એ ‘ઘારશીભાઈ’ને Post card લખ્યું પણ મુમુક્ષુએ આ વિચારવા યોગ્ય છે. ‘લોકની દૃષ્ટિને જ્યાં સુધી આ જીવ વમે નહીં...’ લોકોની મહત્તા, સમાજની મહત્તા જ્યાં સુધી વમન કરવામાં ન આવે. અથવા એ મારો સમાજ છે, એ અમારો સમાજ છે, એ અમારો સંપ્રદાય છે, અમારાવાળા છે, અમારા પક્ષવાળા છે, અમારા ગુરુદેવવાળા છે, અમારા ફલાણાવાળા છે એમ વાળા-વાળા જે આવે એ બધી લોકદૃષ્ટિમાં અંતર્વૃત્તિ છે. અંતર્વૃત્તિ એટલે શું ? મમત્વની વૃત્તિ છે. અંતરથી એને મમત્વની વૃત્તિ છે.

એ ‘છૂટી ન જાય ત્યાં સુધી જ્ઞાનીની દૃષ્ટિનું વાસ્તવિક માહાત્મ્ય લક્ષ્યગત ન થઈ શકે...’ જ્ઞાનીની દૃષ્ટિ જે આત્મદૃષ્ટિ છે અથવા આત્માને મુખ્ય રાખવાની જે દૃષ્ટિ છે અને આત્મા સિવાય બધું જ ગૌણ કરવાની જે દૃષ્ટિ છે એની શું કિંમત છે એ કિંમત સમજવામાં ન આવે. એ કિંમત એને સમજાય જ નહિ, એમ કહેવું છે. અને એ નિઃશંક વાત છે. કેમકે બંને દૃષ્ટિ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે. લોકદૃષ્ટિની મહત્તામાં આત્મદૃષ્ટિની ગૌણતા છે. એને આત્માના હિત અહિતની કિંમત ન આવે. અને આત્માનું હિત-અહિત કરનારને લોકદૃષ્ટિની મુખ્યતા ન રહે. આ નિયમ છે.

‘ગુરુદેવ’ મુનિરાજના દૃષ્ટાંતે એ વાત કરતા કે જુઓ ! દિગંબર મુનિઓના કથન જુઓ ! સમાજમાં સમતુલા રહેશે કે નહિ એની દરકાર કરી નથી. એનો અર્થ શું થાય છે ? એમ ‘ગુરુદેવ’ શા માટે કહે છે ? કે આ પરમસત્ય એવું છે કે સમાજની સમતુલા જોવા જાય તો એ સત્યને નહિ જાળવી શકે. સત્યને ખોઈ બેસવું પડશે. અને સત્યને ગ્રહણ કરવા જાય તો એને સમાજની ઉપેક્ષા કરીને, એ દૃષ્ટિ વમીને- કડક શબ્દ વાપર્યો છે. ઉપેક્ષા નહિ, એ દૃષ્ટિ વમી નાખીને એ આત્માનું હિત સાધી શકશે. નહિતર જ્ઞાનીની દૃષ્ટિ શું છે એ જ ખબર નહિ પડે. કે જ્ઞાની શું કરવા માગે છે, શું કરી રહ્યા છે અને શું કહેવા માગે છે ?

મુમુક્ષુ :- લોકદૃષ્ટિ અગૃહીત મિથ્યાત્વ કે ગૃહીત મિથ્યાત્વ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- લોકદૃષ્ટિ આમ તો અગૃહીત છે. આમ તો અનાદિથી જીવને એ બધું ચાલું જ છે. એટલે અગૃહીત છે. પણ અગૃહીત કે ગૃહીત બંને મિથ્યાત્વ જ છે ને ? ગૃહીત તીવ્ર મિથ્યાત્વ છે. પણ છે તો મિથ્યાત્વ જ.

મુમુક્ષુ :- વધારે દઢ કરે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અહીંયાં વધારે દઢ કરી જાય છે. મનુષ્યભવમાં આવીને એ પોતે યથાર્થ નહિ વિચારી શકતો હોવાને લીધે અગૃહીત મિથ્યાત્વમાંથી ગૃહીત મિથ્યાત્વમાં ચાલી જતા વાર લાગતી નથી. કેમકે પ્રયોજનભૂત વિષયમાં અભિપ્રાય ઊંઘો પડે છે. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર-સત્પુરુષ-સિદ્ધાંત એ વિષયમાં જ અને એ વિષયને સ્પર્શતા પ્રસંગોમાં જીવનો જે વિપરીત અભિપ્રાય એ એને ગૃહીત મિથ્યાત્વમાં મૂકી દે છે. આ પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ જાય છે. એટલે અહીંયાં જેમ પામવાની, સમ્યગ્દર્શન આદિ ધર્મ પામવાની અનુકૂળતા છે એટલું જ સામે જોખમ પણ છે. જો ધર્મ ન પામે અને ધાર્મિક વિષયમાં વિપરિતતા આવી જાય તો એને નુકસાન પણ મોટું જ છે. વેપાર એવો છે કે કાં મોટો નફો થાય અને કાં મોટું નુકસાન થાય. કેમકે અહીંયાં વેપારનું જથ્થાબંધ મોટું છે. જ્યાં વેપારનું કદ મોટું ત્યાં નુકસાન પણ મોટું અને નફો પણ મોટો.

દાળિયા વેચવાવાળાને, દાળિયા-મમરા વેચવાવાળાને મોટું નુકસાન પણ ન થાય અને મોટો નફો પણ ન થાય. એને આંગળી ફાટીને થાંભલો થાય નહિ કાંઈ. એ મોટા મોટર-બંગલા ન વસાવી શકે. દાળિયા-મમરા વેચતો હોય. કેમકે એની લારીમાં માલ પરચીસ રૂપિયાનો હોય. એમાં પરચીસ રૂપિયામાં નુકસાન કેટલું જાય ? પરચીસનું તો જાય નહિ. કાં પાંચનું નુકસાન જાય અને કાં દસનો નફો થાય. બીજું શું થાય ?

(એમ) મુમુક્ષુને પામવા માટેનો લાભ પણ એટલો છે. અવકાશ પણ એટલો જ છે. અને ભૂલો પડે તો નુકસાન થવાની જગ્યા પણ એટલી જ મોટી છે. એટલી ગંભીરતા ન સમજાય, માર્ગની એટલી ગંભીરતા ન સમજાય તો બહુ મોટી આપત્તિનો વિષય છે. ઘણી મોટી આપત્તિનો વિષય છે.

મુમુક્ષુ :- ચાલીસ-પચાસ વર્ષ પહેલા શ્વેતાંબરમાં કોઈ સાધુપણું છોડે તો આખા સમાજમાં ધરતીકંપ થઈ જાય. એની બદલે 'ગુરુદેવ' તો આખો સંપ્રદાય છોડ્યો. સાધુપણું છોડ્યું પણ આખો સંપ્રદાય છોડ્યો. કેટલી દઢતા છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- 'ગુરુદેવ'નું તો ક્રાંતિકારી જીવન છે. ક્રાંતિ જ લાવ્યા છે. ધર્મના ક્ષેત્રમાં એક ધાર્મિક ક્રાંતિ 'ગુરુદેવ'ના નિમિત્તે ઉત્પન્ન થઈ. બળવો પોકાર્યો છે. આખા જગત સામે એમણે બળવો પોકાર્યો છે. કેમકે ટોળું મોટું હોય છે. જગતમાં અજ્ઞાનીની સંખ્યાનું ટોળું મોટું,

સંપ્રદાયનું ટોળુ મોટું. સત્યને વળગી રહેવું છે એને તો કોઈપણ ભોગે સત્યને વળગી રહેવું છે. એમાં એને હિસાબ-કિતાબ કરવાનો નથી. મારી સાથે કેટલા રહેશે અને મારાથી કેટલા છૂટા પડી જશે ? એ હિસાબ-કિતાબ કરનારો ન કરી શકે. એ સત્યને ન વળગી રહી શકે. એનું કામ નથી. એ 'સોગાનીજી'એ બહુ સરસ લખેલું છે.

મુમુક્ષુ :- છતાં પોતે પોતાનું જ કરવા આમ છૂટા પડ્યા. એમણે કોઈની સાથે ફેર નથી કર્યો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. સમાજની દરકાર કરી જ નથી. પહેલા પણ નથી કરી અને પછી પણ નથી. એ તો આત્મહિતને જ મુખ્ય કરે છે. પછી સમાજનું side by side તો થઈ જાય છે. એ જાતનો પુણ્યયોગ હોય તો બાજુમાં થઈ જાય. સમાજમાં કોઈ લાયક જીવો હોય એ નજીક આવે અને કામ કરી જાય. અને ઝાઝાં પુણ્ય હોય તો ટોળું મોટું ભેગું થાય. પણ એ તો કહેતા કે બધા ઝાઝાં ભેગા થયા છે એટલે કાંઈ બધા ઓળખે છે એવું થોડું છે ? કાંઈ ઓળખતા નથી. એ તો પુણ્ય છે એટલે બધા ઝાઝાં ભેગા થયા છે. ચોખ્ખું કહેતા. એમને ક્યાં દરકાર હતી ? કોઈ અપેક્ષા તો હતી નહિ.

મુમુક્ષુ :- 'સોગાનીજી' શું કહેતા હતા ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- 'સોગાનીજી' એ લીધું છે કે જેમ કોઈ વીરરસ, શૌર્યસવાળો જીવ હોય છે તો લડતાં લડતાં માથું આપી દે છે કે નહિ ? એને ખબર છે કે હું તો લડતાં લડતાં જ મરવાનો છું. કેમકે મારું તો લડવાનું કાર્ય છે એટલે લડતાં લડતાં મરું એ તો પહેલેથી anticipated કહે છે. અગાઉથી જ એ ધારણા કરેલી છે કે મારે તો ગમે ત્યારે રણમેદાનમાં જ દેહ પાડવાનો છે. એનો કાંઈ મારે વિકલ્પ કરવાનો ન હોય કે લડતાં લડતાં મરીશ તો ? એ પ્રશ્ન જ નથી. એમ શાંતરસમાં પણ વીરરસ ભળેલો હોય છે. શાંતરસવાળા જીવો, ધર્મી જીવો, સત્યને વળગનારા જીવો એટલા જ શૂરવીર હોય છે, એટલા જ મક્કમ હોય છે. એ કોઈની દરકાર ન કરે. એ 'ગુરુદેવ'નું જબરદસ્ત દષ્ટાંત છે. કેમકે જે સમાજ સત્યને ગ્રહણ કરવા તૈયાર થાય...

'આનંદઘનજી'ને પણ એવું જ છે કે જે સમાજને સત્યની દરકાર નથી એ સમાજની વચ્ચે રહીને એને શું કામ છે ? સમાજ પાસેથી શું લેવું છે ? શું મેળવવું છે ? મારો સમાજ એ તો ભ્રાંતિ છે. આ સમાજ મારો

છે એ જ ભ્રાંતિ છે. સમાજમાં યોગ્યતાવાન જીવો હોય તો એ સત્સંગને યોગ્ય છે. એથી વધારે કાંઈ લેવા-દેવા નથી. અને જો યોગ્યતાવાન ન હોય તો એની સાથેનો સંગ જોઈતો નથી. જ્ઞાનીપુરુષને જ એનો સંગ જોઈતો નથી. એ સાથે બેસવા તૈયાર જ નથી. એકાંતમાં પોતાનું સાધી લ્યે.

એટલે જેને જ્ઞાનીનો દષ્ટિકોણ સમજવો હોય એને. આમાંથી નીકળે છે શું ? કે જેને જ્ઞાનીનો દષ્ટિકોણ સમજવો હોય એણે લોકદષ્ટિ વમી નાંખવી. લોકદષ્ટિની મુખ્યતાવાળા જ્ઞાનીની દષ્ટિને સમજી નહિ શકે. એમ આ વચનામૃતમાં કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- પાત્રતા.. ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. લોકદષ્ટિમાં પાત્રતા નથી.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુની આવી પાત્રતા હોવી જોઈએ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એવી પાત્રતા હોવી જોઈએ. લોકદષ્ટિને ગૌણ કરવી જોઈએ. અને સત્યને ગ્રહણ કરવા માટેની એની પોતાની પૂરી તૈયારી હોવી જોઈએ. પૂરી તૈયારી હોવી જોઈએ. એ ગમે તે પરિસ્થિતિમાં. મારે સત્યને સંબંધ છે. પણ આ ક્ષેત્રમાં આવ્યો શું કરવા ? પહેલો પ્રશ્ન તો એણે પોતાના આત્માને એ પૂછવા યોગ્ય છે કે આ ક્ષેત્રમાં આવ્યો શું કરવા ? જેઓ વારસાગત આવ્યા છે એને તો વિચાર કરવાનો અવકાશ થોડો છે. પણ જે સંપ્રદાય છોડીને આવ્યા છે, તમારા-અમારા જેવા, કે, બાપા પહેલા આપણે બાપ-દાદાનો સંપ્રદાય જુદો હતો. અને પછી આ બાજુ આપણે વળ્યા છીએ. પછી બીજી પેઢીવાળાને એ અવકાશ ઓછો થઈ જાય છે. કેમકે એને તો બાપાના વારસામાં મળી ગયું કે આપણે તો 'ગુરુદેવ'વાળા છીએ, આપણે તો દિગંબર છીએ. પણ જેણે ફેરફાર કર્યો એણે દેખાદેખીથી ફેરફાર કર્યો ? લોકદષ્ટિથી ફેરફાર કર્યો ? .. આ સત્યધર્મને અંગીકાર કર્યો છે એણે તો કોઈપણ ભોગે સત્યને વળગી રહેવું. એ એક જ એનો ધર્મ છે. બીજો એનો કોઈ ધર્મ છે નહિ.

મુમુક્ષુ :- પ્રભાવનાના દષ્ટિકોણથી આ લોકદષ્ટિ સેવીએ તો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પ્રભાવના થાશે કે અપ્રભાવના થાશે ? લોકદષ્ટિમાં તો અપ્રભાવના થાશે. પ્રભાવના થાવાની નથી. અપ્રભાવના જ થવાની છે. સંપ્રદાય મોટી સંખ્યામાં ઉન્માર્ગે ચડી જાય છે. કેવી રીતે ચડી જાય છે ? ઉન્માર્ગે. નામ જૈનનું રહે એટલે કાંઈ જૈનપણું થઈ જાય છે ? ઉન્માર્ગે ચાલ્યા જાય છે. દિગંબર સંપ્રદાયમાં પણ દેવ-દેવલા બધા ઘૂસી ગયા કે

નહિ ? કુદેવ ઘૂસી ગયા કે નહિ ? ક્યાંથી ઘૂસ્યા ?

મુમુક્ષુ :- સમન્વય કરો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અન્યમત જ છે. ચોખ્ખો અન્યમત છે. પરેલા વિચારમાં ફેર પડે છે અને પછી ... એટલે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રમાં ભૂલ થયા વિના રહે જ નહિ. કાં તો સર્વજ્ઞ અરિહંતને ઉથાપે અને કાં તો કુદેવને સ્થાપે. નાસ્તિના પડખે ચડે તો અરિહંતની ઉથાપના કરે અને અસ્તિના પડખે ચડે તો કુદેવને સ્થાપે. બેમાંથી એક ભૂલ થયા વગર રહે નહિ. આ સીધીસાદી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીની દૃષ્ટિનું મહાત્મ્ય સમજાતું નથી એટલા માટે કાળકૂટ ઝેર કીધું છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એટલા માટે કાળકૂટ ઝેર કીધું છે. બહુ મોટો પ્રતિબંધ છે. જ્ઞાની વિદ્યમાન હોય, જ્ઞાનીના વચનો પણ વિદ્યમાન હોય છતાં પણ એની દૃષ્ટિ શું છે એ ન સમજાય એવું એક જે જ્ઞાન ઉપર આવરણ આવે છે, સમજણ ઉપર આવરણ આવે છે એ લોકદૃષ્ટિને કારણે આવે છે, એમ કહે છે. એને ખ્યાલ જ ન પડે કે આમાં ધર્મ વિસ્ફુટતા થાય છે. લોકોની મુખ્યતા કરવા જતાં ધર્મવિસ્ફુટતા થાય છે, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની વિસ્ફુટતા થાય છે, સિદ્ધાંતની વિસ્ફુટતા થાય છે, સત્પુરુષની વિસ્ફુટતા થાય છે એ એને ખબર જ ન પડે. ખ્યાલ જ ન આવે. એ ચીજ એવી છે.

એટલા માટે એને આગળ કહેશે કાળકૂટ ઝેર છે આ. કેવું ઝેર છે ? કાળકૂટ ઝેર છે. લોકસંજ્ઞા એ કાળકૂટ ઝેર છે. અને લોકસંજ્ઞાવાળાએ લોકોની વચ્ચે કાંઈક પોતાનું સ્થાન નક્કી કરી લીધું છે. જે અસ્થાન છે, ખરેખર તો સ્થાન જ નથી. આત્માનું સ્થાન આત્મામાં છે અને આત્માનું સ્થાન આત્મા સિવાય બીજે ક્યાંય નથી. એણે પોતાનું સ્થાન નક્કી કર્યું છે કે આ મારો સમાજ અને એમાં મારું આ સ્થાન. આ ત્યાંથી ભૂલો પડ્યો છે. મારે મારા હિત-અહિત સિવાય બીજો સંબંધ જ નથીને. કોઈની સાથે કાંઈ સંબંધ રાખવો કે રહેવો એ પ્રશ્ન મારે નથી. આમ અંદરથી આવવું જોઈએ. મારા હિત સાથે મારે મતલબ છે, મારા અહિત સાથે મતલબ છે. મારું અહિત થાય એવું હું શું કરવા કરું ? કોણ મને દુર્ગતિના દુઃખમાંથી છોડાવવા આવશે ? જેની શરમ-ભરમ ભરે છે. માણસ કાં તો શરમેધર્મે કરે છે. સમાજની શરમભરમ છે. દુર્ગતિના દુઃખમાંથી કોઈ

સમાજ કોઈને છોડાવવા આવતો નથી. જમના માર કોઈ નહિ મૂકાવે, એમ કહે છે. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની વિરાધના થાય. નારકીમાં ચાલ્યા જાય. ત્યાં તો યમરાજાઓ છે. તો યમના માર કોઈ મૂકાવશે નહિ.

મુમુક્ષુ :- ઘણી મહત્ત્વપૂર્ણ વાત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ દીર્ઘદષ્ટિથી વિચારવાનો વિષય છે. ભલે એક લીટી લખી હોય. આખું એક જ વચન છે. લોકદષ્ટિનું વમન કરી નાખવું તો જ્ઞાની ઓળખાશે, જ્ઞાનીનો દષ્ટિકોણ સમજાશે. નહિતર જ્ઞાનીનો દષ્ટિકોણ નહિ સમજાય એટલે માર્ગે ચડવાનો કોઈ અવકાશ નથી. સન્માર્ગે ચડવાનો કોઈ અવકાશ નથી.

મુમુક્ષુ :- ભૂતકાળમાં જપ-તપ, ક્રિયા વગેરે જે કાંઈ કર્યું, સમવસરણમાં ગયા એ લોકદષ્ટિથી ગયા હતા ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- લોકદષ્ટિએ જ કર્યું છે. દાન આપે તો લોકદષ્ટિએ, તપ કરે તો લોકદષ્ટિએ, હાજરી પુરાવે કે હું રોજ આવું છું તો લોકદષ્ટિએ. આ બધામાં હું રોજ આવું છું. મારી હાજરી તો હોય જ. આપણે કોઈ દિવસ પડવા ન દઈએ. ગમે તે ક્રિયા કરે પણ એમાં એને લોકો ઉપર નજર છે કે મારી કિંમત બરાબર અહીંયાં અંકાય છે કે નહિ. મારી કિંમત લોકો આંકે છે કે નહિ ? લોકોની નજરમાં મારું સ્થાન બરાબર છે કે નહિ ? છે એ બરાબર રહેવું જોઈએ અને જે રહ્યું છે એ બરાબર મજબૂત રહેવું જોઈએ અથવા બળવાન થવું જોઈએ. એ આત્માને ખોવાની વાત છે. આત્માને ભૂલવાની વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ઘરેથી સવારે રોજ દેરાસર આવીએ તો રોજ આ વિચાર કરવાનો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- રોજ કરવો. જાગૃતિ તો સતત હોવી જોઈએ ને ?

મુમુક્ષુ :- શા માટે મંદિર જવું છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- શા માટે મંદિર જવું છે ? મારું આત્મહિત કર્યું કે ન કર્યું ? કરું છું કે નથી કરતો ? એ લક્ષ્ય ને એ જ્ઞાનીનો જે આશય છે એ પકડાય છે કે નથી પકડાતો ? એના ઉંડાણમાં ગયા વિના લોકદષ્ટિ છે એ સવાર થઈ ગયેલી છે. એનું ભૂત તો માથા ઉપર સવાર થયેલું છે. એ ભૂતને કાઢવાની વાત છે.

મુમુક્ષુ :- આ નક્ષા-નુકસાનની Balance sheet તો ક્યારેય મેળવતા જ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ગંભીર વાત છે. એ ૭૨૩ (પત્ર પૂરો) થયો.

પત્રાંક-૭૨૪

વવાણિયા, કાર્તિક, ૧૯૫૩

ગીતિ*

પંથ પરમપદ બોધ્યો, જેહ પ્રમાણે પરમ વીતરાગે;
 તે અનુસરી કહીશું, પ્રણમીને તે પ્રભુ ભક્તિ રાગે. ૧
 મૂળ પરમપદ કારણ, સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન ચરણ પૂર્ણ;
 પ્રણમે એક સ્વભાવે, શુદ્ધ સમાધિ ત્યાં પરિપૂર્ણ. ૨
 જે ચેતન જડ ભાવો, અવલોક્યા છે મુનીંદ્ર સર્વજ્ઞે;
 તેવી અંતર આસ્થા, પ્રગટ્યે દર્શન કહ્યું છે તત્ત્વજ્ઞે. ૩
 સમ્યક્ પ્રમાણપૂર્વક, તે તે ભાવો જ્ઞાન વિષે ભાસે;
 સમ્યક્ જ્ઞાન કહ્યું તે, સંશય, વિભ્રમ, મોહ ત્યાં નાશ્યે. ૪
 વિષયારંભ-નિવૃત્તિ, રાગ-દ્વેષનો અભાવ જ્યાં થાય;
 સહિત સમ્યક્દર્શન, શુદ્ધ ચરણ ત્યાં સમાધિ સદુપાય. ૫
 ત્રણે અભિન્ન સ્વભાવે, પરિણમી આત્મસ્વરૂપ જ્યાં થાય;
 પૂર્ણ પરમપદપ્રાપ્તિ, નિશ્ચયથી ત્યાં અનન્ય સુખદાય. ૬
 જીવ, અજીવ પદાર્થો, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ તથા બંધ;
 સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ, તત્ત્વ કહ્યાં નવ પદાર્થે સંબંધ. ૭
 જીવ અજીવ વિષે તે, નવે તત્ત્વનો સમાવેશ થાય;
 વસ્તુ વિચાર વિશેષે, ભિન્ન પ્રબોધ્યા મહાન મુનિરાય. ૮

* શ્રીમદ્ના દેહોત્સર્ગ પછી તેઓનાં વચનોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો ત્યારે આ વિષયની ૩૬ કે ૫૦ ગીતિ હતી, પણ પાછળથી સંભાળપૂર્વક નહીં રહ્યાથી બાકીની ગુમ થઈ છે.

૭૨૪માં. આઠ કડીનું એક પદ છે. એમાં શરૂઆતમાં Footnote મૂકી છે કે, 'શ્રીમદ્જ્ઞાના દેહોત્સર્ગ પછી તેઓનાં વચનોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો ત્યારે આ વિષયની ૩૬ કે ૫૦ ગીતિ હતી, પણ પાછળથી સંભાળપૂર્વક નહીં રહ્યાથી બાકીની ગુમ થઈ છે.' આઠ હાથમાં રહી છે. ૩૬ કે ૫૦ હતી એમાંથી આઠ કડી મળી છે. એ આ ગ્રંથમાં

એમણે આપી છે. બહુ સાહિત્ય હતું. આપણે તો ‘વવાણિયા’ ગયા હતા. ઘણું સાહિત્ય હતું. જાળવાણું નથી. જેટલું છે એના કરતા ત્રણ-ચાર ગણું હશે. આ ગ્રંથમાં આવ્યું છે એના કરતા એમનું લખેલું સાહિત્ય ત્રણ-ચાર ગણું હતું. એ જાળવી નથી શકાણું. એટલે વિદ્યમાનતામાં લોકોને એટલી કિંમત નહોતી. એમની જ્યારે વિદ્યમાનતા હતી ત્યારે એમના લખાણની એટલી કિંમત નહોતી. અને સમાજમાં હંમેશાં એવું થાય છે. કુટુંબમાં, સમાજમાં એવું થાય છે કે સત્પુરુષ વિદ્યમાન હોય ત્યારે એની કિંમત થતી નથી. ભૂતકાળના જ્ઞાનીને સંભારી સંભારીને પૂજે, હોં !

‘સોભાગભાઈ’એ ‘શ્રીમદ્જી’ને બહુ સરસ માર્મિક વિષય લખ્યો છે. એ પત્ર અમે ત્યાં ‘વવાણિયા’માં વાંચ્યો. જો જીવ ભૂતકાળના જ્ઞાનીને પૂજે છે અને સમજે છે એવી રીતે જો વર્તમાનનાને સમજે તો એનો બેડો પાર થઈ જાય. પણ આ જીવની મોટી ક્ષતિ એ છે કે વર્તમાનનાને ભૂલે છે અને ભૂતકાળનાને ગોતી ગોતીને પૂજે છે. કોણ કોણ થઈ ગયા અને કેવા કેવા થઈ ગયા.

મુમુક્ષુ :- એટલે આપણે મૂર્તિપૂજક કહેવાઈએ છીએ ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આપણે તો મૂર્તિપૂજક છીએ. સજીવનના ક્યાં પૂજક છીએ, સજીવનના પૂજક નથી. મૂર્તિના પૂજક છીએ. પણ સજીવનમૂર્તિ એક મૂર્તિ છે. સજીવનમૂર્તિ પણ એક મૂર્તિ જ છે. આમ છે.

‘ગુરુદેવ’ની પહેલીવહેલી Tape શરૂ કરી ત્યારે પૈસાનો હિસાબ ગણાતો હતો. એ તો મારી નજર સામે ચર્ચા સાંભળી છે. સાહેબ ! એક વ્યાખ્યાનમાં આટલો Electric power બળે. એક વ્યાખ્યાન જો આપનું Tape કરીએ.. તે દિ’ તો Wire ઉપર Tape થતાં. એક વ્યાખ્યાનમાં પાંચ આનાનો ખર્ચ આવે. કેટલો ? એક Unit ના તે દિ’ પાંચ આના હશે. એક કલાકનું એક Unit બળતું હશે. આપણને ખબર નથી.

મુમુક્ષુ :- ના, ના એક કલાકે એક Unit ન બળે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બળે તો નહિ પણ પૈસાની લોભી વૃત્તિ હોય એટલે વૃત્તિને વશ કાંઈકને કાંઈક વધારે પડતું પણ કહેવાય જાય. ‘ગુરુદેવ’ કહે કે... ‘ગુરુદેવ’ તો સમજી ગયા કે આમને પૈસાની કિંમત છે એટલી વચનની કિંમત નથી. એ તો સમજી જાય. કહે નહિ કે તમને મારા વચનની કિંમત નથી. કાંઈ નહિ. સારી ગાથા હોય તે દિ’ વ્યાખ્યાન

Tape કરવું. તે દિ' લેવું. આપણે ઉતારવું. ગુજરાતીમાં ઉતારવું કહે. સારી ગાથા હોય ત્યારે ઉતારવું. અમથી ચાલુ ગાથા હોય ત્યારે ન ઉતારવું. ઠીક. ચાલુ ગાથામાં કોઈવાર કેવા ઊંચા ભાવ નીકળી જાય એનો ક્યાં પહેલેથી કોઈ હિસાબ-કિતાબ નક્કી થાય છે. ગાથા સાવ સાદિ હોય અને ભાવો કોઈવાર એવા નીકળી પડે, એવા નીકળી પડે. અપૂર્વ ભાવો નીકળી પડે. એક અક્ષર જતો ન કરાય એ સમજણ ન આવે.

મુમુક્ષુ :- ... 'ગુરુદેવ'ના પુણ્ય ઘણા ઊંચા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પુણ્ય તો ઘણા લઈને આવેલા પણ હવે પૂરા પુણ્ય તો કોઈને હોતા નથી. એટલે ગડબડ થયા વગર રહે નહિ પછી.

મુમુક્ષુ :- 'ગુરુદેવ'ના પુણ્ય તો ઘણા ઊંચા હતા પણ આપણી વૃત્તિ શું હતી ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આપણી યોગ્યતા હોય તો એનો લાભ મળે. પુણ્યયોગ લઈને જ્ઞાની ન આવ્યા હોય તો બીજા જીવોને લાભ ઓછો મળે છે. કાં બીજા જીવોને લાભ વિશેષ મળે છે. એટલો ફરક છે.

મુમુક્ષુ :- પાછો 'ગુરુદેવ'ને કોઈએ આ પ્રશ્ન નથી કર્યો કે સાહેબ ! આપ કઈ ગાથામાંથી શું ભાવ કાઢશો અમને ન ખબર પડે ત્યારે ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો 'ગુરુદેવ'ને પોતાને ખબર નહોતી. 'ગુરુદેવ' પોતે વ્યાખ્યાન થયા પછી એમ કહેતા કે આવા ભાવ નીકળી ગયા ! આ તો કાંઈક ધાર્યા બહારના ભાવો નીકળી ગયા છે. પોતાને અંદાજ નથી આવ્યો. વ્યાખ્યાન શરૂ કરનારને ખબર નથી કે એક Minute પછી હું શું બોલીશ અને કયો ભાવ આવશે ? આ કોઈ લૌકિક વક્તા નથી કે પોતાનું ભાષણ તૈયાર કરીને આવે અને પછી બોલી જાય. Point કાં તો લખીને આવે અને કાં તો આખું ભાષણ લખીને આવે. મોટા મોટા નેતા તો ભાષણ લખીને આવે. વળી એથી હોશિયાર હોય એ કાંઈક Point લખીને આવે અને એથી હોશિયાર હોય તો Point ધારીને આવે કે અમુક Point ઉપર આપણે બોલવું છે. એવું જ્ઞાની કરતા નથી. ગમે તે વિષય હોય એ તો એમનું સ્વતંત્ર અંદરથી જે પરિણામન સ્વકાળ અનુસાર આવે એ પ્રમાણે, ભાષાનો યોગ હોય એ પ્રમાણે બધું નીકળી જાય. એમને પણ ખ્યાલ ન હોય, કાંઈ અંદાજ ન હોય, કાંઈ ધારેલું ન હોય, કાંઈ વિચારેલું ન હોય ને નીકળી જાય.

મુમુક્ષુ :- એક દિવસ એમને આશ્ચર્ય થયું હતું. એમને પોતાને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘણીવાર. એક વાર નહિ ઘણી વાર આશ્ચર્ય થયું છે. પોતાને આશ્ચર્ય થાય છે કે આજના કોઈ ભાવ નીકળી ગયા અને વ્યાખ્યાન ચાલી ગયું ! ગણતરી બહારનું પોતાને લાગે.

મુમુક્ષુ :- એક દિ' કહેતા હતા કે કોણ જાણે ક્યાંથી આવે છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ક્યાંથી આવે છે ! ખરી વાત છે. તીર્થકરદ્રવ્ય છે ને એટલે એ ઉપદેશની તીર્થ પ્રવર્તાવવાની ગાદી ઉપર બેસે છે ત્યારે આત્મા અંદરથી કોળી ઊઠે છે. સમજ્યા ? કાંઈનું કાંઈ નીકળી જાય. આત્મામાંથી શું નું શું નીકળી જાય કાંઈ કહેવાય નહિ. આખું રૂપ જ બદલાય જાય એ વખતે. એવું બને છે.

મુમુક્ષુ :- કોળી એટલે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કોળી એટલે અમારો કાઠિયાવાડી શબ્દ છે. કોઈ વનસ્પતિ હોય. સામાન્ય બીજ હોય પણ આમ એવું પાંગરે.. એવું પાંગરી જાય. આપણે જેને પનપે (કલીએ). તમારે છે ને ? હિન્દીમાં પનપવું કહે છે. એમ અંદરથી આત્મા ખીલવટ આવી જાય એવી વાતમાં.

‘પંથ પરમપદ બોધ્યો, જેહ પ્રમાણે પરમ વીતરાગે;

તે અનુસરી કહીશું, પ્રણમીને તે પ્રભુ ભક્તિ રાગે. ૧’

જે વીતરાગ સર્વજ્ઞ જિનેશ્વરદેવે આત્માના પરમહિતનો અને આત્માના પરમ સ્વરૂપરૂપી પરમપદને પ્રાપ્ત કરવાનો પંથ એટલે માર્ગ, ઉપાય, ઈલાજ બતાવ્યો છે, બોધ્યો છે તે તેમને અનુસરીને કહેશું. અમારી સ્વચ્છંદતાથી કોઈ વાત કહેતા નથી. ભગવાને અનુભવીને કહ્યો છે, અમારો અનુભવ પણ એમ બોલે છે. પણ નામ મોટા પુરુષનું લેશું. અમારું નામ નહિ લઈએ. જે ભગવાનનો અનુભવ છે એ જ સત્પુરુષનો અનુભવ છે. અમે અમારા અનુભવની વાત કહીશું એમ ક્યારેક જ કહે. લગભગ એમ કહે કે ભગવાને જે આજ્ઞા કરી છે એમને અનુસરીને હું તો કહું છું. મોટા પુરુષનું વિનયથી નામ લે છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રત્યક્ષ વીતરાગ તો મળ્યા નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પ્રત્યક્ષ વીતરાગ નથી મળ્યા તોપણ. એમને મળ્યા છે. ‘ગુરુદેવ’ એક વાર બોલ્યા હતા. ભગવાન ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ ‘સીમંધરસ્વામી’ જિનેન્દ્રદેવ પાસે સાક્ષાત ગયા છે. તો કહે એ તો પછી ગયા છે. પહેલા તો અંદરના જિનેશ્વરદેવ પાસે ગયા છે. એક વાર એમ કહ્યું હતું. એ જિનેન્દ્ર પાસે તો પછી ગયા છે. પહેલા અંદરમાં જિનેન્દ્ર છે

એની પાસે ગયા છે. એમ જ્ઞાની અંદરમાં પોતાના જિનરાજ પાસે ગયા છે. એટલે એમ કહે છે કે વીતરાગે કહ્યું એ હું કહું છું. એટલી અમને ખાત્રી છે. વીતરાગે આમ જ કહ્યું છે એની અમને ખાત્રી છે. કાંઈ ફેર નથી. હું કહું છું એ જ ભગવાન કહે છે. ભલે હજારો વર્ષ પહેલા કહ્યું હોય, કરોડો વર્ષ પહેલા કહ્યું હોય.

મુમુક્ષુ :- અંદર પોતાના ભાવ ભગવાન પાસે ગયા હતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. અંદરમાં પોતાના ભગવાન પાસે ભાવ ગયા છે કે નહિ ? અને એ વીતરાગમૂર્તિ છે કે નહિ ? પોતાનો પરમાત્મા વીતરાગમૂર્તિ છે કે નહિ ? બસ. પછી ઓલા ભગવાન પાસે જવું એ તો બહારનો સંયોગ છે. આ તો અભેદ પરિણામ થાય છે. ઓલા તો ગમે તેટલો નજીક જાય તો ભેદ રહે છે. જુદાપણું રહે છે.

મુમુક્ષુ :- એ ભગવાનની વાણી પાછા આ ભગવાનની...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આ જ ભગવાન થવાનો છે. અંદરમાં મેળવણી કર્યા વગર સંમત કેવી રીતે કરશે કે ભગવાને કહ્યું તે બરાબર ? એના જ્ઞાનમાં અંતર મેળવણી કર્યા વિના આ ઠીક છે કે અઠીક છે ? મેળવણી કર્યા વિના નક્કી ક્યાંથી કર્યું કે ભગવાને કહ્યું તે સાચું ? એ આવે જ નહિ. કહે છે કે,

‘પંથ પરમપદ બોધ્યો, જેહ પ્રમાણે પરમ વીતરાગે;

તે અનુસરી કહીશું, પ્રણમીને તે પ્રભુ ભક્તિ રાગે. ૧’

એવા પરમાત્મા વીતરાગ જિનેશ્વરપ્રભુની ભક્તિમાં રાગેથી આ વાત કરીએ છીએ. એમના પ્રત્યે બહુમાન આવ્યું છે. પ્રશસ્ત રાગ ઉત્પન્ન થયો છે તેથી એમનો કહેલો જે માર્ગ એ એમને અનુસરીને કહેશું. સ્વચ્છંદે કાંઈ કહેવાના નથી. ચોખ્ખું તો કરે છે કે ભગવાને કહેલું અમે કહ્યું છે, સ્વચ્છંદે કહેતા નથી. પછી એનો નિષેધ કરવાનો ક્યાં પ્રશ્ન ઊભો થાય ? પોતે જ એમ કહ્યું છે કે ભગવાને જે કહ્યું તે જ અમે કહીશું. કાલે કહ્યું હતું ને ? આ ‘ગુરુદેવ’ના પસંદગીના જે પ્રવચનો છે એમાં ‘શ્રીમદ્જી’ના દસ બોલ ઉપરના પ્રવચનો છે. ત્વરાથી શીઘ્રપણે સ્વદ્રવ્યની રમણતા કર, પરદ્રવ્યને છોડ. એ બધા દસ બોલ લીધા છે ને ? એ ૧૭મા વર્ષ પહેલા લખેલા છે. આમાં શરૂઆતમાં છે. ૧૭માં વર્ષમાં લખેલા છે.

મુમુક્ષુ :- પાનું ૧૩.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ જે ૧૨૫ વચનામૃત લખ્યા છે એમાં આ છે.

૧૦૮ થી ૧૧૭.

‘સ્વદ્રવ્ય અન્ય દ્રવ્ય ભિન્ન ભિન્ન જુઓ. સ્વદ્રવ્યના રક્ષક ત્વરાથી થાઓ. સ્વદ્રવ્યના વ્યાપક ત્વરાથી થાઓ. સ્વદ્રવ્યના ધારક ત્વરાથી થાઓ.’ આ લગભગ ૧૫મા વર્ષે લખાયેલી વાત છે. ૧૫મા વર્ષે. ૧૬ વર્ષ અને પાંચ મહીને તો ‘મોક્ષમાળા’ લખી છે. એટલે ૧૫મા વર્ષ આસપાસ આ લખાયેલી ચીજ છે અને એના ઉપર ‘ગુરુદેવે’ વ્યાખ્યાન કર્યા છે. જ્ઞાનદશામાં નહોતું લખ્યું તો કેમ આવ્યું ? તો કેમ ‘ગુરુદેવે’ વ્યાખ્યાન કર્યા અને એને માન્ય કર્યા ? માન્ય કર્યા નહિ એમની પસંદગીના બોલ.

મુમુક્ષુ :- નાટકના બોલ પણ યાદ કરતા, શુદ્ધોસિ, બુદ્ધોસિ... નાટક ક્યાં જૈન હતું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ મૂળ વસ્તુ છે. એ મૂળ વસ્તુ છે. એ તત્ત્વદષ્ટિએ મૂળ વસ્તુ છે કે તું શુદ્ધ છો અને બુદ્ધ છો. એ મૂળ ચીજ છે. પછી ગમે ત્યાં હોય નહિ. જ્ઞાનીને ક્યાં સંપ્રદાય છે. જ્ઞાનીને કોઈ સંપ્રદાય નથી. ૧૫-૧૬ વર્ષે લખેલી વાત એટલી પસંદ પડી છે કે એની ઉપર ખાસ પ્રવચનો કર્યા છે. જે ૧૭૨ ગાથા ઉપર પ્રવચન કર્યા, જે ૪૭ નય અને ૪૭ શક્તિ ઉપર જે પસંદગી ઉતારી એ પસંદગી આ દસ બોલ ઉપર એમણે ઉતારી, બોલો ! જે ૧૫મા વર્ષે લખાયેલા છે. સુવિચારણામાં આવેલા છે. સુવિચારણામાં આવેલા હોય છે એ સુવિચારણા આગળ વધીને સમ્યજ્ઞાનરૂપે પરિણમે છે. સુવિચારણા છે એ સમ્યજ્ઞાનરૂપે પરિણમે છે.

મુમુક્ષુ :- આ દસ લીટી ઉપર ચાર પ્રવચન છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ચાર પ્રવચન છે. દસ લીટી ઉપર ચાર કલાક બોલેલા છે. દસ લીટી ઉપર ચાર કલાક બોલેલા છે.

સુવિચારણામાં જે જ્ઞાનનો તબક્કો પ્રવેશ કરે છે, જે તબક્કે જ્ઞાન સુવિચારણામાં પ્રવેશ કરે છે એ જ જ્ઞાન આગળ વધીને સમ્યક્પરિણામી થાય છે. એટલે એ પ્રમાણ કરવા યોગ્ય છે, માન્ય કરવા યોગ્ય છે, સત્કાર કરવા યોગ્ય છે, આદર કરવા યોગ્ય છે. ખરેખર એમ વાત છે. એમાંથી એ નીકળે છે. ઠીક ! ‘ગુરુદેવ’ને ખ્યાલ છે કે ૨૪ મે વર્ષે સમ્યક્દર્શન થયું છે. ... ૨૨મે વર્ષે ‘ગુરુદેવ’ બોલ્યા હતા. ૨૨મે વર્ષે થયું છે એમ બોલ્યા હતા. પણ આ તો ૧૫-૧૬ વર્ષની ઉંમર છે ને ? છતાં એ માન્ય કર્યું છે.

પોતે પસંદગી ઉતારીને પ્રવચન કર્યા છે. તત્ત્વદષ્ટિએ કાંઈ એમાં ફેર નથી કર્યો. કેમકે મુમુક્ષુદશામાં પણ સુવિચારણામાં વિપર્યાસ છે. એ એકદમ ઘટી જાય છે. પછી તો સૂક્ષ્મ એટલો રહે છે કે થોડું વજન ફેરે ત્યાં એ તો પામી જાય.

‘મૂળ પરમપદ કારણ, સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન ચરણ પૂર્ણ;

પ્રણમે એક સ્વભાવે, શુદ્ધ સમાધિ ત્યાં પરિપૂર્ણ. ૨’

‘મૂળ પરમપદ કારણ,...’ અવલંબનનું કારણ એ છે. ‘સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન અને ચરણ...’ એના અવલંબને પ્રગટ થાય છે અને એના અવલંબને પૂર્ણ થાય છે. ‘પ્રણમે એક સ્વભાવે,...’ એક સ્વભાવરૂપ પરિણમે છે. સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રના ભેદ જેમાં નથી. ત્રણે અભેદ થઈને એક સ્વભાવે પરિણમે છે. ત્યાં ‘શુદ્ધ સમાધિ...’ પરિપૂર્ણ શુદ્ધ સમાધિદશા પ્રગટ થાય છે.

‘જે ચેતન જડ ભાવો, અવલોક્યા છે મુનીંદ્ર સર્વજ્ઞ;

તેવી અંતર આસ્થા, પ્રગટ્યે દર્શન કહ્યું છે તત્ત્વજ્ઞે. ૩’

પહેલા શ્રદ્ધાનની વ્યાખ્યા કરી. જે ચૈતન્યના અને જડના ભાવો સર્વજ્ઞ-મુનિઓના ઈન્દ્ર એવા સર્વજ્ઞ-એમણે જે પોતાના સ્વાનુભવથી અવલોક્યા છે, તે અનુભવ કર્યા છે. તેવી જેની અંતર આસ્થા, અંતર શ્રદ્ધા પ્રગટે તેને દર્શન અથવા સમ્યક્દર્શન કહ્યું છે. તત્ત્વના જાણનારાઓએ એને સમ્યક્દર્શન કહ્યું છે. તત્ત્વના જ્ઞાતાઓએ એને સમ્યક્દર્શન કહ્યું છે. એ ભગવાનના જ્ઞાન અનુસારની શ્રદ્ધા લીધી. ભગવાનને જે જ્ઞાન થયું. જડ, ચેતન ભાવોનું અવલોકન થયું, અનુભવ થયો, એવી જેની અંતર આસ્થા પ્રગટ થઈ, ભગવાનની સાથે લીધું, એને સમ્યક્દર્શન કહ્યું.

મુમુક્ષુ :- ‘પ્રવચનસાર’ની ૮૦મી ગાથા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ભગવાનને ઓળખે-સર્વજ્ઞને ઓળખે તે આત્માને ઓળખે.

‘સમ્યક્ પ્રમાણપૂર્વક, તે તે ભાવો જ્ઞાન વિષે ભાસે;’

સમ્યક્ પ્રમાણપૂર્વક. સમ્યક્જ્ઞાન પ્રમાણ થઈને તે જડ-ચેતનના ભાવો જ્ઞાન વિષે ભિન્ન ભિન્ન ભાસે.

‘સમ્યક્ જ્ઞાન કહ્યું તે, સંશય, વિભ્રમ, મોહ ત્યાં નાશ્યે. ૪’

એ જ્ઞાનના દોષ છે. સંશય, વિભ્રમ અને શંકાદિ જે છે એ નાશ પામે

છે. ત્યારે જ્ઞાન પ્રમાણ થાય છે એને સમ્યજ્ઞાન કહ્યું છે. એ જ્ઞાનની પરિભાષા કરી. પહેલા સમ્યજ્ઞાનની કરી, પછી સમ્યજ્ઞાનની કરી.

‘વિષયારંભ-નિવૃત્તિ, રાગ-દ્વેષનો અભાવ જ્યાં થાય;

સહિત સમ્યજ્ઞાન, શુદ્ધ ચરણ ત્યાં સમાધિ સદુપાય. ૫’

સમ્યજ્ઞાનસહિત જેને વિષયના આરંભની નિવૃત્તિ થાય, પરવિષયથી નિવૃત્ત થાય, પંચેન્દ્રિયના વિષયથી નિવૃત્ત થાય અને પંચેન્દ્રિય પ્રત્યેના રાગ-દ્વેષનો અભાવ થાય, ક્ષય થાય. મંદ થાય નહિ પણ અભાવ થાય તેને શુદ્ધ ચરણ એટલે શુદ્ધ ચારિત્ર કહેવાય છે. અને તે આત્માની સમાધિદશા છે, સમતાભાવરૂપી દશા છે. એને સમ્યજ્ઞચારિત્ર કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- કોઈ વિષય એમની ધ્યાન બહાર નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. અખંડ મોક્ષમાર્ગ કહ્યો છે. ખાત્રી કરી છે ને. આપણે તો ‘ગુરુદેવ’ પાસે ખાત્રી કરી છે. વ્યક્તિગત ખાત્રી કરી છે કે આ વચનોમાં અખંડ મોક્ષમાર્ગ છે કે નહિ ? કહ્યું, છે અખંડ મોક્ષમાર્ગ. ઉદ્ધાસથી હા પાડી છે. એમનેમ હા નથી પાડી પણ ઉદ્ધાસમાં આવીને સંમત કરેલી વાત છે. વિષયારંભની નિવૃત્તિ તો મિથ્યાદષ્ટિ કરે છે. પણ સહિત સમ્યજ્ઞાન અને રાગ-દ્વેષના અભાવપૂર્વક જે વિષયારંભની નિવૃત્તિ કરે છે એને શુદ્ધ ચારિત્ર પ્રગટ થાય છે, એને શુદ્ધ આચરણ અથવા સમાધિદશા કહેવામાં આવે છે.

એ ‘ત્રણે...’ સમ્યજ્ઞાન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ‘અભિન્ન સ્વભાવે, પરિણામી...’ એકમેક થઈને, તન્મય થઈને પરિણામી. ‘આત્મસ્વરૂપ જ્યાં થાય.’ એને આત્મભાવ કહેવાય. ‘પૂર્ણ પરમ પદ પ્રાપ્તિ, નિશ્ચયથી ત્યાં અનન્ય સુખદાય.’ ત્યાં પરિપૂર્ણ મોક્ષદશા પ્રગટ છે. એ મોક્ષનું કારણ જેને પ્રગટ થાય એને મોક્ષ પ્રગટ્યા વિના રહે નહિ. એ વૈજ્ઞાનિક છે. ૬.

‘જીવ, અજીવ પદાર્થો, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ તથા બંધ;

સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ, તત્ત્વ કહ્યાં નવ પદાર્થ સંબંધ. ૭’

આ નવ તત્ત્વો. જિનેન્દ્રદેવના માર્ગમાં તત્ત્વદષ્ટિએ આ નવ તત્ત્વોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. એને અરસપરસ સંબંધ છે. નવ પદાર્થને અરસપરસ સંબંધ છે. કોઈને મેળવાળો, કોઈને વિરુદ્ધ સંબંધ છે. મોક્ષથી બંધ વિરુદ્ધ છે, જીવથી અજીવ વિરુદ્ધ છે, પુણ્યથી પાપ વિરુદ્ધ છે, આસ્રવથી સંવર વિરુદ્ધ છે.

‘જીવ અજીવ વિષે તે, નવે તત્ત્વનો સમાવેશ થાય;
વસ્તુ વિચાર વિશેષે, ભિન્ન પ્રબોધ્યા મહાન મુનિરાય. ૮’

મહામુનિઓએ એક જીવ અને અજીવની ભિન્નતામાં નવે તત્ત્વોને સમાવી દીધા છે, એનો સમાવેશ કર્યો છે. વિશેષ વસ્તુ વિચાર કરીને હેય ઉપાદેયની દૃષ્ટિએ નવ ભેદ કહ્યા છે. એમ મહામુનિઓએ, મહાન આચાર્યોએ એ પ્રબોધ્યા છે એમણે ઉપદેશબોધ આપ્યો છે. એ આઠ કડી મળી છે એ અહીંયાં મૂકી છે. (અહીં સુધી રાખીએ...)

પરિભ્રમણની વેદનાપૂર્વક યથાર્થ વૈરાગ્ય અને સંસારથી છૂટવાના પરિણામ થાય છે- પરંતુ બહુભાગ ધર્મપ્રેમી જીવોને તે વેદના દર્શનમોહના પ્રાબલ્યને લીધે આવતી નથી - અને ‘નથી આવતી’ તે એક સમસ્યા થઈ પડે છે. ત્યારે કેમ આગળ વધવું ? તેની મૂઝવણ થાય છે. વ્યક્તિગત રીતે, ઉપરોક્ત ક્રમપ્રવેશ થયાં પહેલા, એટલે પરિભ્રમણની ચિંતના આવ્યા પહેલાં ‘આમ જ કરવું’ એવો કોઈ નિયમ નથી, પરંતુ જેમ દર્શનમોહ (મિથ્યાત્વ) મોળો પડે તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. તે પ્રવૃત્તિમાં સત્સંગ, સ્વાધ્યાય, સુવિચારણા, આત્મભાવના, પ્રતિકૂળ ઉદયમાં ભિન્નપણાનો પ્રયોગ, અવલોકનનો વારંવાર પ્રયોગ, જ્ઞાનીપુરુષની ભક્તિ, આદિ દર્શનમોહ પાતળો પડે, પરમાં પોતાપણું મોળું પડે, તેવા પરિણામો થવા ઘટે-અને તે દરમ્યાન ક્રમથી આગળ વધવાનો અભિપ્રાય રાખવો જોઈએ. ઉપરોક્ત પ્રવૃત્તિ અને પરિણામોમાં જેને જે પ્રકારથી આત્મ કલ્યાણની ભાવના વૃદ્ધિગત થાય, તે પસંદ કરવું જોઈએ.

(અનુભવ સંજીવની-૧૫૫૪)

**તા. ૨૦-૧૨-૧૯૯૧, પત્રાંક-૭૨૫ થી ૭૨૭
પ્રવચન નં. ૩૩૫**

૭૨૪મો પત્ર. આઠ પદ છે. ચાર પદ થયા છે. પાંચમું પદ છે.
પાનું-૫૬૧.

‘વિષયારંભ-નિવૃત્તિ, રાગ-દ્વેષનો અભાવ જ્યાં થાય;
સહિત સમ્યક્દર્શન, શુદ્ધ ચરણ ત્યાં સમાધિ સદ્દુપાય. ૫’

પાંચમું ... સમ્યક્ચારિત્ર. સમ્યક્દર્શનપૂર્વક રાગ-દ્વેષના અભાવસહિત વિષય અને આરંભ-વિષયની પ્રવૃત્તિ અને આરંભ સમારંભની પ્રવૃત્તિમાંથી નિવૃત્તિ, એવું શુદ્ધચરણ હોય અને સ્વરૂપ સમાધિ હોય એ મોક્ષનો સદ્દુપાય છે. ચારિત્રની પરિભાષા કરી છે. છઠું પદ.

‘ત્રણે અભિન્ન સ્વભાવે, પરિણામી આત્મસ્વરૂપ જ્યાં થાય;
પૂર્ણ પરમપદપ્રાપ્તિ, નિશ્ચયથી ત્યાં અનન્ય સુખદાય. ૬’

સરવાળો કરે છે. એટલે સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનો અભિન્ન સ્વભાવ જ્યાં પ્રગટ થાય છે ત્યાં પૂર્ણ પરમપદની પ્રાપ્તિ નિયમથી થાય છે અને એ જ એકમાત્ર, અનન્ય એટલે એકમાત્ર સુખદાય-સુખદાયક છે. પછી નવે તત્ત્વના નામ લીધા છે.

‘જીવ, અજીવ પદાર્થો, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ તથા બંધ;
સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ, તત્ત્વ કલ્યાં નવ પદાર્થ સંબંધ. ૭
જીવ અજીવ વિષે તે, નવે તત્ત્વનો સમાવેશ થાય;
વસ્તુ વિચાર વિશેષે, ભિન્ન પ્રબોધ્યા મહાન મુનિરાય. ૮’

ભેદજ્ઞાન તો જીવ અને અજીવ વચ્ચેનું છે. જે ભેદજ્ઞાન કરે છે એને નવે તત્ત્વનો સમાવેશ થઈ ગયો. મુનિઓએ અથવા સર્વજ્ઞોએ નવનો વિસ્તાર કર્યો છે. એ વિશેષ વિચારવા યોગ્ય છે. ભેદ-પ્રભેદનો વિચાર વિશેષ વિચાર અર્થે કરવામાં આવે છે. કાલે આ થઈ ગયા છે.

પત્રાંક-૭૨૫

વવાણિયા, કા.વદ ૨, રવિ, ૧૯૫૩
 જ્ઞાનીઓએ મનુષ્યપણું ચિંતામણિરત્નતુલ્ય કહ્યું છે, તે વિચારો તો પ્રત્યક્ષ જણાય તેવું છે. વિશેષ વિચારતાં તો તે મનુષ્યપણાનો એક સમય પણ ચિંતામણિરત્નથી પરમ માહાત્મ્યવાન અને મૂલ્યવાન દેખાય છે અને જો દેહાર્થમાં જ તે મનુષ્યપણું વ્યતીત થયું તો તો એક કૂટી બદામની કિંમતનું નથી, એમ નિઃસંદેહ દેખાય છે.

પત્રાંક-૭૨૫. એ 'ધારશીભાઈ' ઉપરનો છે. ૭૨૩મો પણ 'ધારશીભાઈ' ઉપરનો છે. ૭૨૫મો પણ 'ધારશીભાઈ' ઉપરનો છે. ૭૨૭મો પણ 'ધારશીભાઈ' ઉપરનો છે. જુઓ ! 'ધારશીભાઈ'ના ઉપરના પોસ્ટકાર્ડ ઉપરા ઉપરી લખાયેલા.

'જ્ઞાનીઓએ મનુષ્યપણું ચિંતામણિરત્નતુલ્ય કહ્યું છે, તે વિચારો તો પ્રત્યક્ષ જણાય તેવું છે.' મનુષ્યપણું જે મળે છે એની કિંમત ઘણી છે. જગતમાં જેમ ચિંતામણિની કિંમત ઘણી છે. તેમ મનુષ્યપણાની કિંમત પણ ઘણી છે. ચિંતામણિ જેને હોય તેને ચિંતિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે. અહીંયાં મનુષ્યપણામાં જીવ કરવા ધારે તો મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે. મોક્ષનો ઉપાય હાથમાં આવે છે. જે અનંત કાળે પ્રાપ્ત નથી થયું એ મનુષ્યપણામાં સુલભપણે પ્રાપ્ત થાય એવો છે.

એ મનુષ્યપણાને 'વિશેષ વિચારતાં તે મનુષ્યપણાનો એક સમય પણ ચિંતામણિરત્નથી પરમ માહાત્મ્યવાન અને મૂલ્યવાન દેખાય છે.' પહેલા આખું મનુષ્યપણું ચિંતામણિરત્નતુલ્ય કહ્યું. હવે એ મનુષ્યપણાનો એક સમય પણ ચિંતામણિરત્નથી અધિક મૂલ્યવાન છે એમ કહે છે. તુલ્ય નહિ પણ અધિક મૂલ્યવાન. એક સમય પણ.

જેમકે કોઈ માણસનો મનુષ્ય આયુષ્યનો એક સમય વધારવો હોય અને એક સમય વધારવા માટે ચિંતામણિનું મૂલ્ય- ચૂકવવું પડે તો એક સમય મળે ખરો ? ચિંતામણિ દેતા પણ મનુષ્યઆયુનો એક સમય વધારવો હોય તોપણ વધી શકે નહિ. ચક્રવર્તી છે એને રત્નોના ખજાના

ભર્યા છે. એ એમ કહે કે મારું આયુષ્ય વધારવું છે. એક એક સમય કરીને. તમે કહો એ મારા ખજાનામાંથી ચૂકવતો જાઉં. ભલે હું દરિદ્ર થઈ જાઉં જો આયુષ્ય વધતું હોય તો. ન મળી શકે.

એટલે કહે છે કે, 'વિશેષ વિચારતાં...' એટલે ઊંડાણથી વિચારતા 'તો તે મનુષ્યપણાનો એક સમય પણ ચિંતામણિરત્નથી પરમ માહાત્મ્યવાન અને મૂલ્યવાન દેખાય છે...' પરમ મૂલ્યવાન અને પરમ માહાત્મ્યવાન દેખાય છે. 'અને જો દેહાર્થમાં જ તે મનુષ્યપણું વ્યતીત થયું...' એટલે શરીરનું પાલનપોષણ કરવામાં, શરીરને જાળવવામાં, શરીરની સાવધાનીમાં, શરીરની અનુકૂળતામાં જે મનુષ્યપણાનો સમય છે એ ખર્ચ કરવામાં આવી ગયો તો તે મનુષ્યપણાની કિંમત 'એક ફૂટી બદામની કિંમતનું...' પણ એ નથી અથવા ફૂટી કોડીની કિંમતનું પણ એ નથી. 'એમ નિઃસંદેહ દેખાય છે.' જુઓ ! આ પર્યાયાર્થિક નયનો ન્યાય છે. મનુષ્યપણું તો પર્યાય છે ને ? પર્યાયાર્થિક નયનો ન્યાય પણ એવો છે કે જીવને પોતાના દ્રવ્યસ્વભાવ અને આત્મકલ્યાણ પ્રત્યે લઈ જાય. આત્મકલ્યાણ પણ પર્યાયાર્થિકનયે જ છે ને ? આત્માનું જે કલ્યાણ થાય છે એ પર્યાયમાં થાય છે. તો એ પણ પર્યાયાર્થિક નય છે.

મનુષ્યપણાને અનુલક્ષીને એ 'ધારશીભાઈ'ને લખ્યું છે. કોઈપણ મુમુક્ષુએ એ ગંભીરતાથી વિચારવા યોગ્ય છે. પોતાનો સમય ફાલતું કાર્યોમાં, અપ્રયોજનભૂત કાર્યોમાં અથવા માત્ર દેહની અનુકૂળતાઓ પ્રાપ્ત કરવામાં (વેડફવો ન જોઈએ). માણસને પેટ પૂરતું કમાવું પડે, બીજી વાત છે. પણ સહેલાઈથી આજીવિકાનું જેને સાધન છે એને તો પોતાની પ્રવૃત્તિ, દેહાર્થે થતી પ્રવૃત્તિનો સંક્ષેપ કરીને આત્માર્થે એ સમયને યોજવો જોઈએ. એની યોજના એવી રીતે કરવી જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- અહીંયાં તો એક સમયની વાત કરે છે. અહીંયાં તો કેટલા વર્ષ થઈ ગયા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક એક સમયની વાત કરે છે. એટલે તો (પત્રાંક) ૧૦૫ નંબરમાં એ જ વાત લીધી છે કે ઉપયોગથી, એક પણ પણ ઉપયોગથી ભરે છે. ત્યાં ઉપયોગ એટલે જાગૃતિ. ઉપયોગ એટલે જાગૃતિ. પોતાના આત્મકલ્યાણ માટે પ્રતિસમયની જાગૃતિ એ પાત્રતાનું લક્ષણ છે. જેને સમય વેડફવો ગમતો નથી. જેમ માણસને નુકસાન થાય

તો જીવ બળે છે ને ? લોભી માણસ હોય એને તો થોડું નુકસાન થાય તો જીવ બળે છે કે અરે...રે...! મારા આઠ આના પડી ગયા, મારી બે રૂપિયાની નોટ ખોવાઈ ગઈ. એમ અહીંયાં આત્મકલ્યાણમાં ધર્મનો લોભી જીવ છે એને પોતાનો સમય બગડે છે, વ્યર્થ જાય છે તો એનો જીવ બળે છે કે આ મને નુકસાન જાય છે. સમય જાય છે એ મને નુકસાન જાય છે. મનુષ્યપણું આત્મકલ્યાણ કર્યા વિના ચાલ્યું જાય છે એ કોઈ ભોગે, કોઈ રીતે મને પોસાય એવું નથી. એ જીવ ગમે તેમ ચલાવી લેવા તૈયાર થાય છે. દેહની અનુકૂળતા, પ્રતિકૂળતાઓમાં ગમે તેમ ચલાવી લેવા તૈયાર થાય છે પણ સમય બગાડવા તૈયાર થતો નથી.

એ સમયનો મુદ્દો પણ મહત્ત્વપૂર્ણ છે. આત્માર્થી જીવ માટે ખાસ કરીને સમયનો વિષય છે એ બહુ કિંમતિ વિષય છે. એ વાત અનેક સત્શાસ્ત્રોમાં મહાપુરુષોએ કહી છે. ખાસ કરીને જેને મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત છે, ઉપદેશનો યોગ તો વિશેષ મુમુક્ષુપણામાં છે એટલે ઉપદેશ તો મુમુક્ષુને જ દેવામાં આવે છે. પોતાનો જે કિંમતી સમય એ દેહાર્થમાં નહિ લગાવતા, કેમકે જગતના પ્રાણીને મનોરંજન પણ દેહાર્થ છે અને બીજી અનેક પ્રકારની શરીરની અનુકૂળતાઓ પણ દેહાર્થ છે. એ દેહાર્થમાં જો મનુષ્યપણું વ્યતીત થાય તો એની કિંમત ફૂટી કોડી જેટલી પણ નથી. અને આત્મકલ્યાણ કરે તો એનો એક સમય પણ રત્નચિંતામણિથી અધિક મૂલ્યવાન છે. એમાં કોઈ સંશય નથી.

મુમુક્ષુ :- આ ઉપમા નથી, વાસ્તવિકતા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વાસ્તવિકતા તો શું છે કે એની કિંમત એ સિવાય આંકવી પણ કેવી રીતે ? ખરેખર તો જીવનો એક સમયનો આત્મકલ્યાણનો જે Period છે એ ચૈતન્યમય છે અને રત્નચિંતામણિ તો જડ છે. આમ તો ખરેખર એની એનાથી કિંમત આંકી શકાય એવું નથી. જીવને જડ પદાર્થની એટલી બધી કિંમત અનાદિથી આવી ગયેલી છે, અંકાયેલી છે, નિશ્ચિત થયેલી છે, નિર્ણિત થયેલી છે કે એની આડે એને આત્માની કિંમત આવતી નથી.

‘સોગાનીજી’ લખે છે કે, સાંભળતા જ પ્રયાસ ચાલુ થઈ જવો જોઈએ. એ વર્તમાન પાત્રતાનું લક્ષણ છે. સાંભળતા ક્યાંથી પ્રયત્ન ચાલુ થાય, સમય ગુમાવ્યા વિના, સમય વેડફ્યા વિના ? એને એની કિંમત સમજાય તો. કિંમત સમજાય તો પુરુષાર્થ અને પ્રયત્ન ઉપડ્યા વિના રહે

જ નહિ. અને કિંમત ન સમજાય તો ગમે તેટલી વાર સાંભળે, પાછું એનું જે દેહાર્થનું લક્ષ છે એમાં ને એમાં એનો ઉપયોગ ચાલ્યો જાય. અનુકૂળતા આમ છે અને અનુકૂળતા આમ રહી. ઝીણામાં ઝીણી બાબતની અનુકૂળતા જોશે. એ વિશેષે કરીને વિચારવા યોગ્ય છે. પાત્રતાની ભૂમિકાનો એક મહત્વનો મુદ્દો છે. ૭૨૫ (પત્ર પૂરો) થયો.

મુમુક્ષુ :- એક Post cardમાં પણ કેટલું ભર્યું !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક માં જેને સંબોધીને લખ્યું છે એને જો ખરેખર સ્વલક્ષી વિચાર આવે, સ્વલક્ષી એનું અધ્યયન થાય, પછી લખ્યું છે એને કે જે વાંચે છે એને સ્વલક્ષી અધ્યયન થાય તો વખત વેડફતો બંધ થઈ જાય. વખતને વેડફતો બંધ થઈ જાય. કેમકે જ્યાં એને વખત ખર્ચવાનો વારો આવે ત્યાં સીધું એનું લક્ષ ત્યાં જાય. આમાં મારું પ્રયોજન છે કાંઈ ? મારા આત્મકલ્યાણનો કે અકલ્યાણનો વિષય એમાં કાંઈ લાગુ પડે છે ? એ વાત લાગુ પડે છે ? તરત જ એક secondમાં એને ખ્યાલ આવે કે, ભાઈ ! મારે કામનું નથી, મારે કામનું નથી. ગૌણ કરે. એમાં એ સમય આપે નહિ.

મુમુક્ષુ :- દેહાર્થે એટલે એમાં બધા કુટુંબ, પરિવાર, સત્તા બધું આવી જાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બધું આવી જાય. એક આત્મકલ્યાણ સિવાયનું બધું દેહાર્થમાં જાય. આમ છે.

મુમુક્ષુ :- શુભાશુભ પ્રવૃત્તિ બધી આવી ગઈ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બધું આવી ગયું. કેમકે એ રસ પણ કેળવવાનો નથી. અશુભરસ તો ઘણો મલિન છે પણ શુભરસ પણ કેળવવા જેવો નથી. એ વાત સ્પષ્ટ છે.

કહે છે ને કે 'એમ નિઃસંદેહ દેખાય છે.' અમને તો જ્ઞાનમાં સત્ય દેખાય છે, શંકા વગર. એમ વિચારીએ છીએ એમ નહિ. એવું અમને નજરોનજર દેખાય છે. આ રીતે મનુષ્યપણાને મુમુક્ષુજીવે સાર્થક કરવો જોઈએ. ફરી ફરીને મળે એવી એ ચીજ નથી. બહુ કિંમતી ચીજ છે એમ સમજીને ચાલવું. બહુ કુદરતી છે. કેમકે જીવનો સ્વભાવ પોતાના પ્રયોજનને વળગવાનો છે. પછી દેહાર્થમાં સુખનું પ્રયોજન માન્યું હોય, પ્રયોજન સુખનું છે તો એનું લક્ષ એને રહ્યા જ કરવાનું. આત્મામાં સુખ છે એમ આત્માર્થનું પ્રયોજન આવી જાય તો એનું લક્ષ ત્યાં રહે. ત્રીજું

પ્રયોજન નથી. કાં દેહાર્થે છે. પછી એકેન્દ્રિય હોય, બે ઈન્દ્રિય ઈયળ, અનાજમાં ને એમાં ઈયળ પડે છે ને ? તે પદાર્થની રચિના તીવ્ર પરિણામને કારણે બંધાયેલો જીવ છે. એ પણ એના એ પ્રકારના આહારથી આતુર છે. એ દેહાર્થમાં જ છે. જગતના સર્વ પ્રાણીઓ દેહાર્થની અંદર તન્મય છે. એક આત્માર્થીઓ અને જ્ઞાનીઓ આત્માર્થ ... ૭૨૫ થયો.

પત્રાંક-૭૨૬

વવાણિયા, કા.વદ ૦)), શુક, ૧૯૫૩

ૐ સર્વજ્ઞાય નમઃ

દેહનું અને પ્રારબ્ધોદય જ્યાં સુધી બળવાન હોય ત્યાં સુધી દેહ સંબંધી કુટુંબ, કે જેનું ભરણપોષણ કરવાનો સંબંધ છૂટે તેવો ન હોય અર્થાત્ આગારવાસપર્યત જેનું ભરણપોષણ કરવું ઘટતું હોય તેનું ભરણપોષણ માત્ર મળતું હોય તો તેમાં સંતોષ પામીને મુમુક્ષુ જીવ આત્મહિતનો જ વિચાર કરે, તથા પુરુષાર્થ કરે. દેહ અને દેહસંબંધી કુટુંબના માહાત્મ્યાદિ અર્થે પરિગ્રહાદિની પરિણામપૂર્વક સ્મૃતિ પણ ન થવા દે; કેમકે તે પરિગ્રહાદિની પ્રાપ્તિ આદિ કાર્ય એવાં છે, કે આત્મહિતનો અવસર જ ઘણું કરીને પ્રાપ્ત થવા ન દે.

૭૨૬. 'કેશવલાલ નથુભાઈ, ભાવનગર' આ છે તો 'લીંબડી'ના ભાઈ. આ દિવસોમાં 'ભાવનગર'માં નોકરી કરવા આવેલા છે. અહીંની જે ... Library છે એમાં એ નોકરીએ રહ્યા હતા. એમના પત્રો પણ આવખતે 'વવાણિયા'માં વાચ્યાં હતા. મહિનાના બાર રૂપિયાની કે સાડા બાર રૂપિયાની નોકરીએ રહ્યા હતા. એક મહિને સાડા બાર રૂપિયા. તે દિ' તો બાર મહિનાનો જ પગાર બોલાતો'તો. બાર મહિને દોઢસો આપશું. શું કહે ? તમારે નોકરીએ રહેવું હોય તો બાર મહિને દોઢસો આપશું. એને પંદર રૂપિયાનો ખર્ચ હતો. મહિનાનો પંદરનો ખર્ચ હતો અને સાડા બારની નોકરી સ્વીકારી લીધી. શું કરે માણસ ? રૂનો વેપાર કર્યો હશે 'લીંબડી'માં, થોડી નુકસાની ગઈ. 'લીંબડી' છોડીને 'ભાવનગર' આવ્યા છે.

‘ભાવનગર’ના જે ‘કુંવરજી આણંદજી’ છે એ પણ ‘કૃપાળુદેવ’ના પરિચયમાં આવ્યા. આ પણ ‘કૃપાળુદેવ’ના પરિચયમાં આવ્યા. એટલે એને અહીંયાં ‘ભાવનગર’માં નોકરી અપાવી દીધી. Sideમાં થોડો થોડો વેપાર કરે. કેમકે ઓલા અઢી રૂપિયા છે એ તૂટે છે માટે. બાર મહિને ત્રીસ રૂપિયા તૂટેને ? તો એ ત્રીસ રૂપિયા બહુ મોટી વાત હતી. એમાં (કૃપાળુદેવ) ‘નડિયાદ’ આવ્યા છે. આગળ જે આ ‘આત્મસિદ્ધિ’ લખી છે. ‘નડિયાદ’ આવ્યા છે તો ‘નડિયાદ’ દર્શન કરવાનો ભાવ થયો છે. ‘કુંવરજીભાઈ’એ કીધું, હું પાંચ રૂપિયા આપીશ. તું જઈ આવ, દર્શન કરી આવ. તને દર્શન કરવાનો ભાવ હોય તો આ લે પાંચ રૂપિયા. પણ મારી પાસે ભાડાના પૈસા નથી. દર્શન કરવા જવાનો ઘણો ભાવ છે. હું પાંચ રૂપિયા તને આપું. ના પાડી. મારા માથે હજુ દેવું છે. મારે પાંચ રૂપિયાનું દેવું વધારીને જાવું નથી. અત્યારે તો લોકો ઉછીના લઈને યાત્રા કરવા જાય છે. દેવું કરીને. મુમુક્ષુતામાં, આત્માર્થીતામાં કેવી પ્રમાણિકતા હોય છે ! નૈતિકતા કેવી હોય છે ! પાંચ રૂપિયા ઉછીના લઈને ‘નડિયાદ’ સુધી દર્શન કરવા ન ગયા. ‘કેશવલાલભાઈ’ના પત્રો બહુ સારા છે. ૨૫-૩૦ પત્રો છે. બહુ સારા પત્રો છે. કેટલાક પત્રો તો એમના પોતાના પરિણામના અવલોકનના છે. સારા પત્રો છે.

મુમુક્ષુ :- ‘વવાણિયા’માં ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘વવાણિયા’માં. બહુ સાધારણ સ્થિતિવાળા ભાઈ છે. આત્માર્થીતા ઘણી સારી છે. એમના પત્રો બીજા મુમુક્ષુઓ કરતા પણ થોડી વધારે તત્ત્વચર્ચાવાળા છે. અવલોકન અને તત્ત્વચર્ચાવાળા છે. જરા વિસ્તારથી લખાયેલા (છે). એમના પત્રો વિસ્તારવાળા છે.

મુમુક્ષુ :- ‘શ્રીમદ્જી’ કહેતા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ખરી વાત છે. હવે એ દૃષ્ટિએ એમના પત્રો વાંચવા જેવા છે. થોડુંક Background એટલા માટે આપ્યું. એને શું જવાબ દે છે. અમે તો એ વખતે, એ લોકોએ થોડીક સગવડ કરી દીધી. એના પત્રોની સામે ઉત્તરના પત્રનો આંક ટાંકેલો છે. સામે સામે ઉત્તર વાંચતા જતા હતા. એમના પત્રોમાં નીચે આંક લખેલો છે. આનો ઉત્તર આંક નંબર ફલાણો, આનો ઉત્તર આંક નંબર ફલાણો. એટલે પુસ્તકમાંથી જોતા જતા હતા.

‘ૐ સર્વજ્ઞાય નમઃ’ દેહનું અને પ્રારબ્ધોદય જ્યાં સુધી બળવાન

હોય ત્યાં સુધી દેહ સંબંધી કુટુંબ, કે જેનું ભરણપોષણ કરવાનો સંબંધ છૂટે તેવો ન હોય અર્થાત્ આગારવાસપર્યંત જેનું ભરણપોષણ કરવું ઘટતું હોય તેનું ભરણપોષણ માત્ર મળતું હોય તો તેમાં સંતોષ પામીને મુમુક્ષુજીવ આત્મહિતનો જ વિચાર કરે, તથા પુરુષાર્થ કરે.’ ઠીક ! બધાને લાગુ પડે એવું છે ને ? શું કહે છે ? કે દેહનું ભરણપોષણ કરવું પડે અને દેહ સંયોગે જે કુટુંબ છે, દેહના સંબંધીઓ છે, એ બધા આત્માના સંબંધીઓ નથી પણ દેહના સંબંધીઓ છે. શું લખ્યું છે ? ‘દેહ સંબંધી કુટુંબ,...’ લખ્યું છે. આત્મા સંબંધી નહિ.

આત્મા સંબંધી કુટુંબ છે એ સાધર્મીજનોનું છે અને દેહ સંબંધી જે કુટુંબ છે એ સગા-સંબંધીઓનું છે. આમ બે કુટુંબ જુદા જુદા છે. ‘આનંદઘનજી’ એક પદમાં લખે છે કે, ‘સાયું સગપણ તો સાધર્મી તણું, બાકી બીજી બધી જંજાળ રે.’ ઠીક ! કેવો ભાવ નાખ્યો છે ! કુટુંબના કાર્યો કરવા પડે એ જંજાળ જેવા લાગે. એટલે કંટાળાનું નિમિત્ત લાગે. સાધર્મીનો સંગ મળે તો ચિત્ત પ્રસન્ન થઈ જાય.

મુમુક્ષુ :- કાળ બદલાય ગયો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કાળ બદલાય ગયો પણ અહીંયાં કોઈ કોઈ વખત કુટુંબમાં પણ સાધર્મીજનો હોય તો એ ઘણી સારી વાત છે. સત્સંગ વિશેષ રહે. બીજા સાધર્મીનો સંગ એટલો ન રહે. પણ કુટુંબમાં સાધર્મી હોય. કાળ બદલાય ગયો તો જીવે પણ વધારે સાવધાની રાખવા જેવી છે. કાળ બદલાય ગયો એનો અર્થ શું ? કે આ જીવે વધારે કાળજી રાખવા જેવી છે. એનો અર્થ એ થાય છે. માણસ કહે કે, ભાઈ ! વરસાદ નથી પડ્યો. તો શું કરે ? કે અનાજ સાચવી સાચવીને વાપરે. ખર્ચ સાચવી સાચવીને કરે. જોઈ વિચારીને પગલું ભરે. ગમે તેમ ન ઉડાડે. પાણી નહિ મળે. તો અત્યારથી પગલા લે. દિવાળીએ ચોમાસુ પૂરું થાય તો દિવાળીથી સાવધાની રાખે કે પાણી આઠ મહિના સુધી કેવી રીતે વાપરશું. કાળ બદલાય ગયો એનો અર્થ શું ? સાવધાની વધારે રાખવી. એમ જ છે ને ? બીજું શું છે ?

‘દેહનું અને પ્રારબ્ધોદય જ્યાં સુધી બળવાન હોય ત્યાં સુધી દેહ સંબંધી કુટુંબ, કે જેનું ભરણપોષણ કરવાનો સંબંધ છૂટે તેવો ન હોય...’ ભરણપોષણ કરતા જો છૂટી જવાય એવું હોય તો તો નિવૃત્તિ લે. એટલે શું ? કે કુટુંબના બીજા સભ્યો એ ભાર ઉપાડતા હોય. કોઈને મોટા ભાઈ

હોય, કોઈને પિતાશ્રી હોય, કોઈને નાના ભાઈ હોય, કોઈને દીકરા હોય એ ઉપાડતા હોય તો હાથે કરીને બળદિયો જેમ ગાડામાં-ઘોંસરામાં માથું નાખે છે એમ ન નાખે. ‘ગુરુદેવ’ કહેતા ને ? કે બળદિયો એવો ટેવાય જાય છે કે ઘોંસરું ઊંચું કરે એટલે ફટ માથું નાખીને આવીને અંદર ઊભો રહે. ગાડે જોડાય જાય. એમ કાંઈક કામ નીકળે અને કુટુંબમાં કાંઈક કારણ બને એટલે એવા રસથી જોડાય જાય, એવા રસથી જોડાય ને વગર બોલાવ્યો અંદર ખાબકે. ધૂબકો મારે. કૂદકો મારીને પડે અંદર. અરે...! હું કરી દઈશ. એ તમારા બધાનું કામ નથી. એ મારું કામ છે. એ કામ હું પતાવી દઈશ. જાવ તમ તમારે કરતા હોય એ કરો. ઠીક ! હોંશ ચડી જાય.

મુમુક્ષુ :- તો જ બધા બોલાવે ને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બોલાવે કે ન બોલાવે. ક્યાં બોલાવવાવાળા પણ રહેવાના છે અને બોલાવે છે એ પણ રહેવાના છે ? ન છૂટે એનો અર્થ આ થાય છે. અથવા પોતાને વૈરાગ્ય આવે અને કુટુંબના સભ્યો એને નિવૃત્તિ લેવા દેવા માટે તૈયાર હોય. ભલે ગમે તે પરિસ્થિતિ થાય. ભાઈ ! અમને તો અમારા આત્મકલ્યાણની રુચિ નથી એટલે અમે સાધન નથી કરી શકતા. પણ તમે જો કરતા હોય તો અમે બધા કામ કરીશું. તમારે કોઈ કામમાં જોડાવાની જરૂર નથી.

‘અર્થાત્ આગારવાસપર્યત...’ આગાર અને અણગાર. બે શબ્દ છે ને ? એ આપણી જૈન પરિભાષામાં છે. અણગાર એટલે ત્યાગ કરવો, દીક્ષા લઈ લેવી. એનો અર્થ એ થયો કે પોતે એમ કહેવા માગે છે કે જીવને મુનિદેશાની ભાવના તો હોવી જોઈએ. પણ આગારવાસપર્યત એટલે ગૃહસ્થદેશામાં છે ત્યાં સુધી એને આ સંબંધ ન છૂટી શકે એવો ઉદય માથે આવી પડે તો એને ભરણપોષણ આદિ કાર્ય કરવું પડતું હોય તો માત્ર આજીવિકા પૂરતું મેળવીને સંતોષ માની લેવો. શ્રીમંત થવું, પૈસાવાળા થવું એ દષ્ટિકોણથી પ્રવૃત્તિમાં સમય ગાળવો નહિ, પ્રવૃત્તિ વધારે કરવી નહિ, પ્રવૃત્તિ વધારવી નહિ. કેમકે એની ભાવના તો એ છે કે અણગારમાં રહેવું, આગારમાં રહેવું નથી. એટલે ‘આગારવાસપર્યત...’ જ્યાં સુધી ગૃહસ્થદેશામાં હોય ત્યાં સુધી.

મુમુક્ષુ :- આચાર્યો ઉપદેશ આપે તો એમ કહે મુનિ થાઓ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આ જ ઉપદેશ હતો. બરાબર છે. સમ્યક્દર્શનનો ઉપદેશ નહિ પણ મુખ્યપણે તો મુનિપણનો ઉપદેશ આપે.

‘જેનું ભરણપોષણ કરવું ઘટતું હોય...’ એટલે કરવું પડતું હોય તેને ‘તેનું ભરણપોષણ માત્ર મળતું હોય...’ એટલું જ મળતું હોય. એથી વધારે ન મળતું હોય તો તેમાં સંતોષ પામીને બાકીનો સમય મુમુક્ષુજીવ આત્મહિતનો જ વિચાર કરે અને આત્મહિતનો જ પુરુષાર્થ કરે.

મુમુક્ષુ :- ‘મુંબઈ’થી શેઠિયાઓ આવે ત્યારે ‘ગુરુદેવ’ આ શબ્દ વાપરે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. અત્યારે તો ગમે તેટલું હોય તોપણ પ્રવૃત્તિમાંથી નવરો થાય નહિ. ગમે એટલી સંપત્તિ હોય. અથવા તો એમ લાગે કે, ભાઈ ! વાંઘો નથી. હવે આપણે જિંદગી સુધી તો વાંઘો નથી આવે એવું. તોપણ જેમ ગાડે બળદ જોડાય એમ ઘાંચીના બળદની જેમ ક્યાં ફર ને પ્રવૃત્તિ... પ્રવૃત્તિ... પ્રવૃત્તિ... ને પ્રવૃત્તિ.

મુમુક્ષુ :- તમે ઘણા વર્ષ પહેલા કીધું હતું કે આવતા ભવની Film બતાવવામાં આવે તો ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઊભો ન રહે. જોવા પણ ઊભો ન રહે. એવું છે. એને આગલી ગતિ જો બતાવવામાં આવે કે તારા દેહાર્થના જે પ્રવૃત્તિના પરિણામ છે એ દુર્ગતિના છે અને એ દુર્ગતિમાં આ તારી દશા થવાની છે. ઊભો ન રહે. તો તરત કામ કરે.

મુમુક્ષુજીવ તો સંતોષ રાખીને, સંતોષ પામીને આત્મહિતનો જ વિચાર કરે તથા પુરુષાર્થ કરે. અહીં તો અહીંયાં સુધી લખ્યું છે. પણ એક વાર ન મળતું હોય, આ ‘કેશવલાલભાઈ’ની જેમ, પેટ પૂરતું ન મળતું હોય, ખર્ચ પૂરતું ન મળતું હોય તો એ પ્રમાણિકપણે મેળવવાના પ્રયત્નના કાળ દરમ્યાન પણ આત્મહિતનો પુરુષાર્થ કરે. નવરાશ ન મળતી હોય તો પ્રવૃત્તિ દરમ્યાન આત્મહિતનો પુરુષાર્થ કરે. આવા આત્માર્થી જીવો હોય છે.

મુમુક્ષુ :- બધા ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘણા એવા જ્ઞાનીઓ થયેલા છે કે પૂર્વકર્મને લઈને જેની આર્થિક સ્થિતિ એવી ન હોય તો પ્રવૃત્તિ કરે. આ ‘શ્રીમદ્જી’ પોતે લ્યો ને. બીજાની ક્યાં વાત લેવા જેવી છે ? જીવતો દાખલો છે આ. પોતે પ્રવૃત્તિ કરતા કરતા જ આત્મહિત સાધ્યું છે. એમની સાઘકદશાનો દસ વર્ષનો ગાળો છે કે બાર વર્ષનો, જે ગણો એ, એમાં પ્રવૃત્તિમાં રહીને જ એટલો બધો માર્ગ કાપ્યો છે કે એક ભવ બાકી રહી ગયો. એ પ્રવૃત્તિમાં

રહીને સાધ્યું છે. યુવાન ઉંમર છે. ૨૪, ૨૫, ૨૬ વર્ષના પત્રો જુઓ તમે. પ્રવૃત્તિ કરતા કરતા કેટલું અંદરમાં સાધન કર્યું છે ! એ પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે કેટલા ઉદાસ રહીને પ્રવૃત્તિમાં દેખાય છે. ઘણું કામ કર્યું છે !

મુમુક્ષુ :- ‘સોભાગભાઈ’એ જ્યારે લખ્યું, દીનતા કરશું નહિ. મારા નમસ્કાર.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘માગી ખાયને ગુજરાન ચલાવશું પણ દીનતા કરીશું નહિ.’

.... પાત્રતા નથી અટકી. ‘સોભાગભાઈ’નો તો આર્થિકદૃષ્ટિએ ઘણી નબળી સ્થિતિ હતી. એમની પાત્રતા સૌથી વિશેષ રહી છે. અનુકૂળતા હોય તો પાત્રતા વધે અને પ્રતિકૂળતા હોય તો પાત્રતા ઘટે એવું બિલકુલ નથી. એનો આ ‘સોભાગભાઈ’ પોતે પૂરાવો છે. સૌથી વિશેષ પાત્ર છે. અને છેવટે પામી ગયા. જરૂર નથી. નહિતર શરીરની વૃદ્ધાવસ્થા છે, આર્થિક સ્થિતિ ઘણી નબળી છે, અતિ નબળી છે તોપણ આત્મકલ્યાણ માટેનો પ્રયત્ન ચાલુ રહ્યો છે.

મુમુક્ષુ :- અત્યારના પરિચિત જે લોકો છે એમાં અગર નજર દોડાવીએ તો આર્થિક સ્થિતિ જેટલી કમજોર ‘સોભાગભાઈ’ની છે એટલી કોઈની અત્યારે નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ન દેખાય. અત્યારે તો દેખાય નહિ. કેમકે અત્યારે પારિશ્રમિક વેતન જેને કહીએ, પારિશ્રમિક જે વળતર છે એનો દર ઊંચો છે. પહેલા પૈસાનો દર ઊંચો હતો. પરિશ્રમ મફતમાં કરો. લોકોને વેઠ કરવી પડતી હતી. અત્યારે મજૂર થોડો પરિશ્રમ કરે તો ઘણા પૈસા મળે. છેલ્લા ૧૦-૨૦ વર્ષમાં એ મોટો ફેર પડી ગયો છે. જે બે રૂપિયામાં જે મજૂરીનું કામ થતું હતું એના ૨૦ રૂપિયા અત્યારે લાગે છે. બે રૂપિયામાં પણ કસતા હતા. એ ૨૦ રૂપિયા તો સામે ચાલીને દેવા પડે. ૨૫ બોલે. ભાઈ ! ૨૦માં લઈ જાને, એમ કહેવું પડે. અત્યારે તો કોઈ થોડો પણ પરિશ્રમ કરે તો એને પેટ પૂરતું કમાવું એ કોઈ અઘરી વાત નથી, કઠણ વાત નથી.

ગમે તે પરિસ્થિતિમાં જેને આત્મહિત કરવું છે એ કરી શકે છે. નથી કરવું એને કોઈ ઉપાય નથી. એને ગમે તેટલી અનુકૂળતા મળે તોપણ એ રોતો જ રહેવાનો. મને આમ નથી, હજી મને આમ તકલીફ છે, હજી મને આ ઉપાધિ છે, હજી મને આ વિકલ્પ આવે છે, હજી મારે આમ છે અને હજી મારે આમ છે.

મુમુક્ષુ :- Ginnis bookમાં પોતાનું નામ લખાવવું છે એટલા માટે કરે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ બધી રખડવાની book છે.

શું કહે છે ? કે, મુમુક્ષુજીવ તો ગમે તે સંયોગોમાં પણ આત્મહિતનો વિચાર અને આત્મહિતનો પુરુષાર્થ કરે, કરે ને કરે જ. અરે..! કોઈપણ જાતના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ હોય એનો નિર્ણય છે આ. જીવનો આ નિર્ણય છે કે ગમે તે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ ભાવ હોય નહિ, મારું કામ હું ચાલુ રાખવાનો છું. મારું કામ અટકવા નહિ દઉં. બાકી સંયોગોની પ્રાપ્તિ, અપ્રાપ્તિનું જે થાવું હશે એ થશે પણ મારું કામ તો હું ચાલું જ રાખવાનો છું.

મુમુક્ષુ :- સંયોગોની રાહ જોઈને બેસે એ મોટામાં મોટી ભૂલ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પણ અટકે છે શેમાં ? સંયોગો સિવાય અટકવાનું એને કારણ પણ શું છે ? ઉદય જ એને અટકવાનું કારણ છે. એ ઉદયને ગૌણ કરે, ઉદયથી ઉદાસીન થાય, ઉપેક્ષા કરે તો જ એ આત્મહિતની અપેક્ષાએ સાચો પુરુષાર્થ, યથાર્થ પુરુષાર્થ કરી શકે.

‘દેહ અને દેહસંબંધી કુટુંબના માહાત્મ્યાદિ અર્થે...’ મારું મારું દેખાય, મારી આબરૂ વધે. દેહસંબંધી કુટુંબ, અમારા કુટુંબની કિંમત બહુ મોટી છે. એનું કોઈ માહાત્મ્ય વધારવા માટે, જગતમાં હોં ! જગતમાં ભાઈ ! અમારું કુટુંબ એટલે બીજી વાત છે. ‘પરિગ્રહાદિની પરિણામપૂર્વક સ્મૃતિ પણ ન થવા દે;...’ કોણ ? મુમુક્ષુજીવ. એ વાત સંભારે પણ નહિ. મારી મહત્તા વધારવી છે કે મારા કુટુંબની મહત્તા, અમારી આબરૂ, અમારી આબરૂ, મારી આબરૂ અને અમારી આબરૂ એ અર્થે પરિગ્રહ. એના માટે પરિગ્રહ. કેમકે લોકો તો પરિગ્રહથી ઓળખે. ભાઈ ! એને તો મોટર છે, એને તો બંગલા છે, એને તો આટલું કુટુંબ છે, આટલું જૂથ છે, આટલા પડખિયા છે, આટલા બધા એના પ્રશંસકો છે. એની કિંમત વધારવા અર્થે પરિગ્રહ વધારવો પડે તો એ પરિગ્રહ વધારવો તો નહિ, પરિણામમાં સ્મૃતિ પણ ન થવી જોઈએ એમ કહે છે. જુઓ ! કેટલી બધી તૈયારી છે ! મુમુક્ષુજીવ કોને કહેવાય ?

મુમુક્ષુજીવ એને કહેવાય કે દેહ અને દેહ સંબંધી ‘કુટુંબના માહાત્મ્યાદિ અર્થે પરિગ્રહાદિની પરિણામપૂર્વક સ્મૃતિ પણ ન થવા દે;...’ પરિણામપૂર્વક એટલે ઉપયોગથી સાવધાની રાખીને સંભારે પણ નહિ. એ તો વાત સંભારવા જેવી પણ નથી.

મુમુક્ષુ :- પોતે કેટલા ઊંડા ગયા છે ! ઝીણામાં ઝીણીવાત...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- 'કેમકે તે પરિગ્રહાદિની પ્રાપ્તિ આદિ કાર્ય એવા છે, કે આત્મહિતનો અવસર જ ઘણું કરીને પ્રાપ્ત થવા ન દે.' કેમકે પરિગ્રહનો છેડો જ નથી. Endless-એનો છેડો જ નથી. કોઈ દિવસ કોઈ રાજાના ઘરે કદી એવી પરિસ્થિતિ કુટુંબના, રાજકુટુંબના સભ્યોની, રાણીની, રાજકુંવરની, રાજકુંવરીની એવી સ્થિતિ જોઈ છે ? કે હવે અમારે કાંઈ જોઈતું નથી. અમારા ઘરે રાજ છે માટે હવે અમારે કાંઈ જોઈતું નથી એવી કોઈ સ્થિતિ જોઈ છે ? એ પણ લાવો-લાવો જ કરે છે. એ પણ પરિગ્રહ વધારતા જ જાય છે. કાંઈ નહિ તો દિવાલ ઉપર પ્રાણીઓના ડોકા રાખે. પરિગ્રહ વધારવાના કાંઈ ઠેકાણા ખરા ? મહેલમાં આવી શોભા જોઈએ, આવા ગાલીચા જોઈએ, આવું Furniture જોઈએ. આ જોઈએ.. આ જોઈએ ને આ જોઈએ. એના માટે ખાસ માણસો રોકે. ભાઈ ! અમને સૂઝતું નથી, તમે અમને સૂઝાડો.

મુમુક્ષુ :- Decorater

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. Decorater (પાછળ) પૈસા ખર્ચે.

એ એવી ચીજ છે. પરિગ્રહ ચીજ એવી છે કે એનો કોઈ છેડો નથી. અને એનો છેડો નહિ હોવાથી આખી જિંદગી પૂરી થાય તો બધું બાકી જ રહે છે. અને કોઈને પૂરું થાતું નથી. કોઈને કામ પૂરું થઈ ગયું હવે કાંઈ જોઈતું નથી, એવો એક પણ જીવ સંસારમાં નહિ નીકળે. ત્યારે મુમુક્ષુજીવ છે એ બાબતની અંદર એક નિર્ણય લઈ લે છે કે આનો તો છેડો જ નથી. માટે એ તો જે પૂર્વકર્મ પ્રમાણે થવું હશે તે થશે. એ બધું ગૌણ કરીને, એ બધાની ઉપેક્ષા કરીને મારે મારા આત્મહિતમાં તત્પર થવું યોગ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુને સાવધાન કરવાનું જ આ શાસ્ત્ર છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મુમુક્ષુ માટે તો બહુ ઉત્તમ વસ્તુ છે. એમણે મુમુક્ષુ માટે ઘણી વાતો લખી છે. કાલે જ વાત થઈ હતી. ભાઈ આવ્યા હતા ત્યારે. જુઓ ! આ 'શ્રીમદ્જી'માં મુમુક્ષુને યોગ્ય એટલી બધી વાત મળે છે, ઘણું માર્ગદર્શન મળે છે. કેમકે મુમુક્ષુઓને પત્ર લખ્યા છે. અને સૌથી વિશેષ વાત એ છે કે આચાર્યો અને જ્ઞાનીઓ પુસ્તક અને ગ્રંથની રચના કરે તો સિદ્ધાંતો લખે. પણ પોતાના પરિણામનની અનુભવની વાત અનુભવપદ્ધતિથી વ્યક્ત કરે એવું શાસ્ત્ર ક્યાંથી મળે ? ત્યારે આમાં એક વિશેષ વાત એ છે કે જે શાસ્ત્રમાં ન મળે.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુની બધી નબળાઈઓ આમાં પકડી લીધી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મુમુક્ષુની નબળાઈ, સબળાઈ બધી વાત કરીને પોતાના અનુભવની વાતો ઘણી લખી છે કે અમને પણ આવા પરિણામ રહે છે. અમારા અનુભવના પરિણામ આવા છે, ઉદ્યના પરિણામ આવા છે. સંયોગોમાં અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતાના વિષયમાં અમારા પરિણામ છે. આ અમારી આત્મદશા ... છે. એમની આત્મદશાને વાચા આપીને કલમમાં ઉતારી છે. એ વસ્તુ અતિ દુર્લભ છે. એ વસ્તુ તો તમે મેળવવા જાવ, ગોતવા જાવ તો ન મળે એવી છે. એવી ચીજ રહી ગઈ છે. એમાંથી ઘણું જાણવા મળે છે.

એ લોકો તો આ ચર્ચા કરે છે. હમણા 'વવાણિયા' ગયા હતા ત્યાં 'કૃપાળુદેવે' કોઈ મુમુક્ષુને બોધ આપવા કરતા પોતાની દશાનું વર્ણન કરીને પોતે બોધસ્વરૂપ છે એ જ ખુલ્લું કરી નાખ્યું છે. એટલે બીજાને એના જીવન ઉપરથી બોધ મળી જાય. ઉપદેશ દેવા કરતા પોતે એવી રીતે જીવીને જ ઉપદેશ આપ્યો છે. એટલે એમનું જીવન જ બોધસ્વરૂપ છે. પોતે ક્યાંક પત્રમાં એમ લખ્યું છે કે 'બોધસ્વરૂપના પ્રણામ.' બોધ આપવો ન પડે. એમનું જીવન સમજે તો બોધસ્વરૂપ છે.

જેમકે એમ આવે કે, ભાઈ ! પાયધુનીની પેઢી ઉપર બેસતા હતા. તાંબાકાંઠા ઉપર. અને બીજી પાંજરાપોળમાં દિગંબર દેરાસરની અંદર દર્શન કરવા જતા હતા. પાયધુનીથી જો બીજી પાંજરાપોળની ગલીમાં આવવું હોય તો ગુલાલવાડીમાં દાખલ થઈને પછી બીજી પાંજરાપોળની ગલીમાં જવાય. એટલે ગુલાલવાડીમાં દાખલ થાય એ પહેલા જમણા હાથ બાજુ. એક-બે દુકાન મૂકો એટલે શ્વેતાંબરનું દેરાસર છે. એટલે વચ્ચે શ્વેતાંબરનું દેરાસર આવે. એમની દુકાનેથી પાંજરાપોળના ગુલાલવાડીના દિગંબર દેરાસરમાં આવવું હોય તો વચ્ચે શ્વેતાંબરનું દેરાસર આવે. દર્શન કરવા દિગંબર દેરાસરમાં શું કરવા જતા હતા ? વચ્ચે આ મંદિર તો આવે છે. એમનું જીવન જ બોધસ્વરૂપ છે. વાત તો સાદીસીધી દેખાય. પણ એમના વિચારો, એમના વિચારમાં, નિર્ણયમાં શું ચીજ હતી ? એ એમનું વર્તન પ્રવૃત્તિ જ બતાવી આપે છે. એમની જે પ્રવૃત્તિ છે એ જ બતાવી આપે છે કે શું કરતા હતા અને શું કરવા યોગ્ય હતું ? શું કરવા યોગ્ય નહોતું ? એ બધું સીધું જ નીકળે છે.

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્રની ભલામણ કરી એમાં ૨૦ દિગંબર શાસ્ત્ર છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ૨૦ દિગંબર શાસ્ત્રો છે. ૨૦માંથી ૧૯ એક જે છે એ એકમાં પણ એમણે ઘણા સિદ્ધાંતો દિગંબરના લીધેલા છે. ‘ષટ્દર્શનસમુચ્ચય’ છે ને ? એમાં પણ ઘણી વાતો એ લીધી છે. દિગંબરના સિદ્ધાંતો લીધા છે. ઘણું કરીને એ ‘હરિભદ્રાચાર્ય’નું છે. એ જે લખ્યું છે એ ઘણું કરીને ‘હરિભદ્રાચાર્ય’નું લખેલું છે. અને શ્વેતાંબર જુદા પડ્યા ત્યારે ‘હરિભદ્રાચાર્ય’ દિગંબર પરંપરાના ઘણા સિદ્ધાંતો પોતાની પ્રવૃત્તિમાં ગૂંથ્યાં છે, પોતાની રચનામાં ગૂંથ્યાં છે.

મુમુક્ષુ :- ‘યોગદષ્ટિસમુચ્ચય’

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘યોગદષ્ટિસમુચ્ચય’ છે.

મુમુક્ષુ :- કેટલા વર્ષ પહેલા ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘણા વર્ષો પહેલા. ‘હેમચંદ્રાચાર્ય’ પહેલા બનતા સુધી ‘હરિભદ્રાચાર્ય’ થયા છે.

મુમુક્ષુ :- ૧૯માંથી... અમે તો એકેય નથી ઉઘાડ્યા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બધા શાસ્ત્રો દિગંબરના, શ્વેતાંબરના કેટલા વાંચ્યા હશે ! અને અન્યમતિના. ૩૩ વર્ષની ઉંમરમાં આટલો મોટો ‘મુંબઈ’માં વેપાર-ધંધો કરતા. એક પત્રમાં તો એવું લખે છે કે એવો કામનો ભીડો છે... એવો કામનો ભીડો છે... ચારે બાજુથી ઉપાધિ ઊભી થઈ છે. અને સામે એટલો જ વૈરાગ્ય વધે છે. જેટલું અહીંયાં કામનું દબાણ વધે છે, પ્રવૃત્તિ વધે છે એટલો જ અંદરમાં વૈરાગ્ય વધે અને નિષેધ આવે છે.

શું કીધું અહીંયાં ? કે ‘દેહ અને દેહસંબંધી કુટુંબના માહાત્મ્યાદિ અર્થે પરિગ્રહાદિની પરિણામપૂર્વક સ્મૃતિ પણ ન થવા દે;...’ આબરૂ વધારવા માટે કોઈ પ્રવૃત્તિ કરવી પડે એ તો સ્મરણથી પણ કરવા જેવી નથી. એનું તો વિસ્મરણ જ કરી નાખવું, એમ કહે. આબરૂને ભૂલી જવી. કેમકે મનુષ્યમાં માન જ વધારે મારે છે. ચાર ગતિમાં મનુષ્યગતિમાં તો માન નડે છે. આબરૂ માટે તો કોઈ પ્રવૃત્તિ કરવી નહિ. મારી મોટાઈ દેખાય, મારી કાંઈ ગણતરી થાય, ગણના થાય એ વાત જ ભૂલી જવી.

‘કેમકે તે પરિગ્રહાદિની પ્રાપ્તિ આદિ કાર્ય એવાં છે,...’ તે પરિગ્રહની પાછળ જેણે જેણે દોટ મૂકી છે એ દોટમાંથી એ પાછા ફરી શકતા નથી. એમાં પણ જેની આર્થિક અવસ્થા નબળી હોય, કમજોર હોય અને એમાં એને સફળતા પ્રાપ્ત થતી હોય. થઈ રહ્યું. મરી ગયો એ તો

બિચારો. એ તો પાછો જ ન વળી શકે. કેમકે જેમ જેમ સફળતા મળે એમ એનું Volume વધતું જાય. એની પ્રવૃત્તિનું કદ વધતું જાય. પ્રવૃત્તિ વધારતો જાય. કેમકે પુણ્યના યોગે સફળતા મળે છે. છે પૂર્વનો પુણ્યનો યોગ. પાછો જ ન વળી શકે. એને તો એનો રસ એટલો ચડે. સફળતાને લઈને એટલો રસ ચડે કે એકમાંથી બે, બેમાંથી ચાર. કામ વધારતો જ જાય, વધારતો જાય. એ તો એનું આયુષ્યપર્યંત એને આત્મહિતનું કોઈ સૂઝ જ ન આવે. એને કોઈ સાવધાની ન આવે. પ્રયત્ન જ ન થાય. એમાં ને એમાં આયુષ્ય પૂરું કરીને દુર્ગતિમાં ચાલ્યો જાય.

એટલે જેને બાહ્ય કાર્યોમાં સફળતા મળે છે એણે તો ચેતી જવા જેવી વાત છે. એને તો એકદમ ચેતી જવા જેવી વાત છે. કારણ કે એ રસ એવો ચડે છે (કે) બીજું સૂઝે નહિ ને. એ વિકલ્પ જ ન આવે એને. એની દોટમાંથી એની Speed વધતી જ જાય. ઘટે નહિ. પરિણામની- પરિગ્રહની Speed એની વધતી જ જાય. ઘટે નહિ. પરિણામમાં વેગ ઘટે નહિ. ઘણો વેગ આવે.

મુમુક્ષુ :- એને Heart attack આવે, Hospitalમાં દાખલ કરે ત્યાંથી નીકળીને સીધો Office જશે. એટલો વેગ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો ત્યાં પણ એને જ ચાલતું હોય પાછું. Hospitalમાં એ જ ચાલતું હોય. ઓલું કર્યું ? ઓલા પણ Telephone થઈ ગયો ? ઓલાની વાત થઈ ગઈ ? આમ પતી ગયું ? આમ થયું કે નથી થયું ? શું થયું ? આમ કરજો. તમે આમ કરજો. હવે ભાઈ ! પડ્યો રહે. છાનામાનો હવે તો પડ્યો રહે. પણ એને એ જ ચાલે. ઘટમાળ બીજી ચાલતી હોય. રસ ચડી ગયો છે ને. પરિણામ એકદમ Speed પકડે છે.

૭૨૬ (પત્ર પૂરો) થયો.

પત્રાંક-૭૨૭

વવાણિયા, માગશર સુદ ૧, શનિ, ૧૯૫૩

ૐ સર્વજ્ઞાય નમઃ

આયુષ્ય અલ્પ અને અનિયત પ્રવૃત્તિ, અસીમ બળવાન અસત્સંગ, પૂર્વનું ઘણું કરીને અનારાધકપણું, બળવીર્યની

હીનતા, એવાં કારણોથી રહિત કોઈક જ જીવ હશે, એવા આ કાળને વિષે પૂર્વે ક્યારે પણ નહીં જાણેલો, નહીં પ્રતીત કરેલો, નહીં આરાધેલો તથા નહીં સ્વભાવસિદ્ધ થયેલો એવો “માર્ગ” પ્રાપ્ત કરવો દુષ્કર હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી; તથાપિ જેણે તે પ્રાપ્ત કરવા સિવાય બીજો કોઈ લક્ષ્ય રાખ્યો જ નથી તે આ કાળને વિષે પણ અવશ્ય તે માર્ગને પામે છે.

લૌકિક કારણોમાં અધિક હર્ષ-વિષાદ મુમુક્ષુ જીવ કરે નહીં.

૭૨૭. એ ‘ઘારશીભાઈ’ ઉપરનો છે. ‘મોરબી’. ‘આયુષ્ય અલ્પ અને અનિયત પ્રવૃત્તિ,...’ મનુષ્યચિંતામણીનું લીધું. હમણા એમના પરિણામનમાં જે ઘૂંટાય છે એ જ પત્રોની અંદર આવે છે. ૩૦માં વર્ષે લખે છે ને ? ‘આયુષ્ય અલ્પ અને અનિયત પ્રવૃત્તિ, અસીમ બળવાન અસત્સંગ,...’ આ જીવ કેમ આત્મહિત નથી કરી શકતો ? મુમુક્ષુજીવને આત્મહિત દુર્લભ થવાના કારણો લીધા છે આ. કે એક તો આ કાળમાં આયુષ્ય થોડા છે એટલે એની પાસે વખત ઓછો છે. બીજું, પ્રવૃત્તિની કોઈ નિયમિતતા નથી. અનિયત છે એટલે કોઈ નિયત પ્રવૃત્તિ નથી. કે બસ ! મારે પાંચ કલાક કે છ કલાકથી વધારે કામ કરવું નહિ. પછી હું મારા સ્વાધ્યાયમાં લાગી જઈશ. એ તો ચોવીસ કલાક એક જ રટણ અને એક જ ઘટમાળ ચાલતી હોય. અનિયત પ્રવૃત્તિ.

મુમુક્ષુ :- જજને પોતે લખે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘ઘારશીભાઈ’ ‘મોરબી’માં જજ હતા. એને લખે છે. એ બધા લૌકિકમાં મોટા હતા પણ બહુ નમ્ર થઈને રહેતા હતા. જ્ઞાનીપુરુષના ચરણમાં કેટલા નમ્ર થઈને રહેતા હતા. ‘ગુરુદેવ’ તો ત્યાગી હતા. જ્ઞાની હતા અને ઉપરાંત ત્યાગી હતા. એ ત્યાગી પાછળ તો રાજા-મહારાજા પણ નમે. પણ ગૃહસ્થ હોય, પોતાથી નાની ઉંમરના હોય અને પોતાનું Status સમાજમાં મોટું હોય. તોપણ એ બહુ નમ્ર થઈને રહેતા હતા. એમનો એક દાખલો છે. ‘ઘારશીભાઈ’નો તો એવો એક દાખલો છે. જજ હતા ને ? નાના ગામમાં જજ એટલે બહુ મોટો માણસ કહેવાય. તે દિ’ તો ‘મોરબી’ની વસ્તી ઓછી. ભરી બજારમાં નીકળ્યા. એમના

હાથમાં છત્રી હતી. બપોરે નીકળ્યા. તો એ છત્રી 'શ્રીમદ્જી'ની માથે રાખીને ભરી બજારમાં ચાલતા હતા. 'શ્રીમદ્જી'ની ઉંમર નાની, પોતે મોટી ઉંમરના અને મોટા જજ. એ એને છત્રી ઓઢાડીને ભરી બજારમાંથી નીકળ્યા. આખું ગામ જોવે કે આ આના ભગત છે. એવી રીતે એટલા નમ્ર હતા, ઘણા નમ્ર હતા.

મુમુક્ષુ :- અત્યારે તો શરમ થાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. અત્યારે તો શરમ લાગે. એમની પરીક્ષા કરી હતી. કે એને પરિણામ કેવા (રહે છે). બહુ લાયક જીવ છે. ભક્તિથી છત્રી માથે રાખીને ચાલ્યા જાય. તો આખી બજાર જોવે. ખરે બપોરે નીકળ્યા. છત્રી હાથમાં હતી અને તડકો હતો એટલે છત્રી ઉઘાડીને માથે રાખી. એમના માથે છત્રી રાખી. પોતે તડકામાં ચાલ્યા છે. અને આખી બજારમાં નીકળ્યા. એ તો પાછા 'મોરબી' બજારમાં.

શું કહે છે ? 'આયુષ્ય અલ્પ અને અનિયત પ્રવૃત્તિ, અસીમ બળવાન અસત્સંગ,...' ચારે બાજુ ઘેરો ઘાલ્યો છે. બળવાન અસત્સંગ. બહારમાં ક્યાંય સત્સંગ મળતો નથી. સત્સંગ દુર્લભ થઈ પડ્યો છે. ધર્મના ક્ષેત્રમાં સત્સંગ મળતો નથી. બીજા ક્ષેત્રમાં, લૌકિક ક્ષેત્રમાં તો મળે ક્યાંથી ? 'અસીમ બળવાન અસત્સંગ,...' હદ વગરનો અસત્સંગ, એમ કહે છે. અને પોતાનું 'પૂર્વનું ઘણું કરીને અનારાધકપણું,...' પોતે પણ ધર્મને આરાધ્યો નથી. પોતાને પણ સંસ્કાર નથી. ધર્મના પૂર્વના સંસ્કાર નથી. 'બળવીર્યની હીનતા,...' અત્યારે પુરુષાર્થ ઉપડતો નથી. પુરુષાર્થ ઉપાડી શકતો નથી.

'એવા કારણોથી રહિત કોઈક જ જીવ હશે,...' આ સમાજમાં જે ધર્મના ક્ષેત્રમાં જીવો દેખાય છે એમાં કો'ક જ જીવ એવો હશે કે જેની આ પરિસ્થિતિ નહિ હોય. આયુષ્ય અલ્પ લઈને આવે, ૧૦૦-૫૦ વર્ષનું માંડ આયુષ્ય હોય, પ્રવૃત્તિ કરવી પડતી હોય, એનું કાંઈ ઠેકાણું નહિ. ક્યારે કેટલી પ્રવૃત્તિ કરવી પડે. બહારમાં સત્સંગના ઠેકાણા નહિ, પોતાનું પૂર્વભવનું આરાધકપણું નહિ, અત્યારે પુરુષાર્થ ઊપડે નહિ. સમ્યક્દર્શન પુરુષાર્થ વગર ક્યાં થવાનું હતું ?

મુમુક્ષુ :- બે લીટીમાં કેટલું બધું કહી દીધું !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સમર્થ ઘણા હતા, પોતે બહુ સમર્થ હતા. વિચારથી, કલમથી બહુ સમર્થ પુરુષ હતા.

‘એવા કારણોથી રહિત કોઈક જ જીવ હશે, એવા આ કાળને વિષે પૂર્વે ક્યારે પણ નહીં જાણેલો,...’ મોક્ષનો માર્ગ. ‘પૂર્વે ક્યારે પણ નહીં જાણેલો, નહીં પ્રતીત કરેલો, નહીં આરાધેલો તથા નહીં સ્વભાવસિદ્ધ થયેલો એવો આ ‘માર્ગ’...’ માર્ગને અવતરણચિહ્ન કર્યું છે. જે આત્મકલ્યાણનો મોક્ષનો માર્ગ છે, એક તો આવી પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ છે, પૂર્વે ક્યારેય એ માર્ગને પોતે જાણ્યો નથી. એમાં એને પ્રતીત એટલે વિશ્વાસ આવ્યો નથી, ખાત્રી થઈ નથી કે આ જ કલ્યાણનો માર્ગ છે. ક્યારેય આરાધન કર્યું નથી, ક્યારેય સ્વભાવસિદ્ધ એટલે સ્વભાવની પ્રાપ્તિ કરી નથી. ‘એવો ‘માર્ગ’ પ્રાપ્ત કરવો દુષ્કર હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી;...’ માટે આ માર્ગ પ્રાપ્ત ન થાય તો એ કાંઈ મોટી આશ્ચર્યની વાત નથી. પ્રાપ્ત ન થાય એવી જ પરિસ્થિતિ અત્યારે જોવામાં આવે છે. જે આજુબાજુની પરિસ્થિતિ છે એ માર્ગ ન પ્રાપ્ત થાય એવી જ લગભગ છે.

‘તથાપિ...’ છતાં રસ્તો છે, એમ કહે છે. જુઓ ! આટલી વાત કર્યા પછી પણ મહત્વની વાત આ કરે છે. કે ‘તથાપિ જેણે તે પ્રાપ્ત કરવા સિવાય બીજો કોઈ લક્ષ રાખ્યો જ નથી તે આ કાળને વિષે પણ અવશ્ય તે માર્ગને પામે છે.’ જાવ, Gurantee આપી દીધી. પોતે પ્રાપ્ત કર્યો છે કે નહિ ? અને એમના નિમિત્તે બીજા પણ પ્રાપ્ત કરશે. તો કહે છે, ભલે આ પરિસ્થિતિ હોય તોપણ એક માર્ગ પ્રાપ્ત કરવા સિવાય બીજો જેનો લક્ષ નથી. લક્ષ એટલે અહીંયાં ધ્યેય. ધ્યેય ખસતું નથી, લક્ષ ખસતું નથી. એટલે લક્ષ શબ્દ છે એ એકાર્થમાં વપરાય છે.

‘તે પ્રાપ્ત કરવા સિવાય બીજો કોઈ લક્ષ રાખ્યો જ નથી તે આ કાળને વિષે પણ અવશ્ય તે માર્ગને પામે છે.’ કદાચ પામે છે એમ નથી લીધું, જોયું ? અવશ્ય પામે છે, એમ કહે છે. પામે જ. જે નિર્ણય-નિર્ધાર કરી નાખે કે મારે આત્મકલ્યાણ કરવું જ છે અને કર્યા વિના હવે આ મનુષ્યભવ પૂરો થાય એ રીતે જીવન વ્યતીત કરવું નથી, લઈને જ જાવું છે. એવું જો જોર મારે એને અવશ્ય પ્રાપ્તિ થાય છે. આ જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનમાં નિશ્ચિત થયેલી વાત છે. જેણે જીવનમાં આત્મકલ્યાણનું ધ્યેય બાંધ્યું, માર્ગ પ્રાપ્તિ કરવી જ છે એમ જેણે નિશ્ચય કરી નાખ્યો, નિર્ધાર કરી નાખ્યો. એને અવશ્ય પ્રાપ્તિ થાય. એને ન થાય એવું બને નહિ. એક પણ case એવો નથી કે Fail ગયો હોય. એમાં અપવાદ નથી. એવી

માર્ગની સરળતા છે, સુગમતા છે, સહજતા છે, સુંદરતા છે, માર્ગની એ સરળાઈ છે. માર્ગની એ સરળાઈ છે કે જે નિર્ધાર કરે એને પ્રાપ્તિ થયા વિના રહે નહિ. Definate છે. અવશ્ય તે માર્ગને પામે છે.

માટે 'લૌકિક કારણોમાં અધિક હર્ષ-વિષાદ મુમુક્ષુ જીવ કરે નહીં.' માટે જે કાંઈ લૌકિક કારણોમાં ઉથલપાથલ જે કાંઈ પ્રકારની સંયોગની થાય, થાવા દ્યો જે થાતી હોય તે, મારે તો મારું કરી લેવું છે. મુમુક્ષુ જીવના પરિણામની એ વાત ઉપર એટલી પકકડ આવે છે કે એ આખા જગતને ગૌણ કરે છે. એને માર્ગ પ્રાપ્તિ થયા વિના રહે નહિ. એને મુમુક્ષુજીવ તો એ છે કે લૌકિક કારણોમાં વિશેષપણે હરખશોક કરે નહિ. અધિક ન કરે. એટલું ન કરે કે પોતાનું આત્મહિત સાધવામાં એને પ્રતિબંધ ઊભો થાય એ પ્રકારે એ લૌકિક કારણોમાં વિશેષે કરીને હરખશોક કરે નહિ. એટલે મંદ રસે પરિણમે. લૌકિક કારણોમાં ઉદયમાં એ મંદ રસે પરિણમે. અહીં સુધી રાખીએ...

જિનેશ્વરના માર્ગની સુંદરતા કોઈ ઔર જ છે. તે માર્ગે સંચરનાર પૂર્ણરુપેણ નિર્દોષ થવા ચાહે છે, ત્યારે પોતાના દોષ દેખાડનારને અતિ ઉપકારી ગણે છે, એટલું જ નહિ, ઉપસર્ગ કરનાર નિંદા અને અવર્ણવાદ કરનારને પણ ઉપકારી સમજે છે, કેમકે તે પ્રકારના ઉદયમાં પોતાનો પુરુષાર્થ ઉપાડે છે અને પૂર્વનો અપરાધ ધોવામાં તે નિમિત્ત (મદદરૂપ) થાય છે. તેથી તેના પ્રત્યે દ્વેષભાવ થતો નથી. દ્વેષબુદ્ધિ અને રાગબુદ્ધિ તો તે પહેલા જ મટાડી હોય છે. તેથી રાગ-દ્વેષનું બળ તો હોતું જ નથી. આવા જીવને તારણહાર શ્રીગુરુ પ્રત્યે અસીમ ઉપકાર ભાવ વર્તે તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ?!

(અનુભવ સંજીવની-૧૫૬૪)

પત્રાંક-૭૨૮

વવાણિયા, માગશર સુદ ૬, ગુરુ ૧૯૫૩

શ્રી માણેકચંદનો દેહ છૂટવા સંબંધી ખબર જાણ્યા.

સર્વ દેહધારી જીવો મરણ પાસે શરણરહિત છે. માત્ર તે દેહનું યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રથમથી જાણી તેનું મમત્વ છેદીને નિજસ્થિરતાને અથવા જ્ઞાનીના માર્ગની યથાર્થ પ્રતીતિને પામ્યા છે તે જ જીવ તે મરણકાળે શરણસહિત છતાં ઘણું કરીને ફરી દેહ ધારણ કરતા નથી, અથવા મરણકાળે દેહના મમત્વભાવનું અલ્પત્વ હોવાથી પણ નિર્ભય વર્તે છે. દેહ છૂટવાનો કાળ અનિયત હોવાથી વિચારવાન પુરુષો અપ્રમાદપણે પ્રથમથી જ તેનું મમત્વ નિવૃત્ત કરવાનો અવિરુદ્ધ ઉપાય સાધે છે; અને એ જ તમારે, અમારે, સૌએ લક્ષ રાખવા યોગ્ય છે. પ્રીતિબંધનથી ખેદ થવા યોગ્ય છે, તથાપિ એમાં બીજો કોઈ ઉપાય નહીં હોવાથી તે ખેદને વૈરાગ્યસ્વરૂપમાં પરિણામન કરવો એ જ વિચારવાનને કર્તવ્ય છે.

તા. ૨૧-૧૨-૧૯૯૧, પત્રાંક ૭૨૮, ૭૨૯
પ્રવચન નં. ૩૩૬

‘સર્વ દેહધારી જીવો મરણ પાસે શરણરહિત છે.’ આ એક જગતની વાસ્તવિકતા છે. કે ‘સર્વ દેહધારી જીવો મરણ પાસે શરણરહિત છે.’ કોઈ મરણથી બચી શકે એવું કોઈ શરણ જગતમાં નથી. ગમે તે વ્યક્તિ હોય. ઈન્દ્રમાં ઈન્દ્રાસન ઉપર પણ એ જ સ્થિતિ છે. ઘણા પુણ્ય છે, ઘણા જીવો એની હયાતીને ઈચ્છે છે માટે એમાં કાંઈ બીજું થાય એ બની શકતું નથી. એ કુદરતની વ્યવસ્થા છે. જે દેહનો સંયોગ થયો તે દેહ એની મુદત પૂરી થયે ક્ષણમાત્રમાં છૂટી જવાનો છે. છૂટવાનું બહાનું મળે કે ન મળે એની સાથે પણ એને કાંઈ સંબંધ નથી.

‘સર્વ દેહધારી જીવો મરણ પાસે શરણરહિત છે. માત્ર તે દેહનું યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રથમથી જાણી તેનું મમત્વ છેદીને નિજસ્થિરતાને અથવા

જ્ઞાનીના માર્ગની યથાર્થ પ્રતીતિને પામ્યા છે તે જ જીવ તે મરણકાળે શરણસહિત છતાં ઘણું કરીને ફરી દેહ ધારણ કરતા નથી, અથવા મરણકાળે દેહના મમત્વભાવનું અલ્પત્વ હોવાથી પણ નિર્ભય વર્તે છે.’ જગતના બહુભાગ પ્રાણી તો દેહ છૂટવાના કાળે મરણના ભયથી બેશુદ્ધ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે-બેશુદ્ધ થઈ જાય છે. દુઃખની એવી ભયંકર સ્થિતિ છે. ભયંકર દુઃખની સ્થિતિ છે.

દેવલોકમાં તો છ મહિના પહેલા Notice આવી જાય છે. ચોક્કસ પ્રકારની. ત્યાં તો સંયોગો બહુ ઉજળા છે અને બધી રીતે એની અનુકૂળતા છે, એને તો અહીં કરતા પણ ત્યાં બધી રીતની અનુકૂળતા છે. તો એને વળી એ વ્યવસ્થા છે કે છ મહિના પહેલા ખબર પડે છે કે આજથી છ મહિને આ બહુ ગમતા એવા, ગોઠતા એવા અને પોતાનું ઘર કરીને બેસી ગયા એવા જીવને આ બધું છોડવાનું છે. અવધિજ્ઞાન હોવાથી ઉપયોગ પણ મૂકે છે. જે લાંબા આયુષ્ય પર્યંત જે કાંઈ સંયોગોમાં લપેટ પરિણામ કરીને, અભેદ પરિણામ કરીને, તીવ્ર મમત્વ કરીને આખી જિંદગી પરિણામ કર્યા છે એના ફળમાં એકેન્દ્રિય આદિમાં જાવું છે. અને ત્યાં જ્ઞાન મૂંઢાઈ જશે એટલું તો નહિ પણ ઘણી આકુળતા, પ્રચુર આકુળતા અને દુઃખમાં ત્યાં સબડવાનું છે. એ નજર સામે દેખાય છે. અને એમાં બીજું કાંઈ ચાલે એવું પણ છે નહિ. નવો બંધ પડી ચૂક્યો છે. એક તૃતિયાંશ ભાગે તો નવો બંધ પડી ચૂક્યો છે. દુઃખી... દુઃખી... દુઃખી.. એટલો બધો દુઃખી થાય છે કે એ છ મહિના એના દુઃખને એ જાણે. એટલો બધો દુઃખી થઈ જાય છે. અહીંયાં પણ ખબર પડે ને કે કેન્સર જેવું થાય ત્યારે માણસના ટાંટીયા ભાંગી જાય છે કે નહિ ? છાતીના પાટિયા ભીંસાવા માંડે છે. એથી વધારે ખરાબ પરિસ્થિતિ દેવલોકના દેવની છે. કેમકે ત્યાં ઘણી અનુકૂળતા છે અને એ અનુકૂળતા છોડવા એ કોઈપણ રીતે તૈયાર નથી. આ પરિસ્થિતિ છે.

મુમુક્ષુ :- સારી ગતિ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. સમ્યગ્દષ્ટિ દેવને દુઃખ નથી થતું. આ તો મિથ્યાદષ્ટિની વાત છે. સમ્યગ્દષ્ટિ દેવ તો મનુષ્ય થવાના છે. એને તો ખબર છે. સમાધિમરણો એ દેહને ત્યાં છોડે છે. સમાધિમય એનું જીવન છે. જેનું જીવન સમાધિમય છે એનું મરણ પણ સમાધિમય છે. જેનું મરણ સમાધિમય છે એનું નવું જીવન પણ સમાધિમય જ હોય છે. એટલે

એ તો ચારિત્રના ઉત્સાહમાં આવે છે કે ઠીક છે, અહીંયાં શું આપણે મમત્વ છે. મનુષ્યપણે ચારિત્રની આરાધના કરવાનો વિશેષ અવસર પ્રાપ્ત થશે. એ તો મનુષ્યભવને ઈચ્છે છે. એને તો દુર્ગતિ થવાની હોતી નથી. એને માટે એ કાંઈ વિચાર કરવાનો પ્રશ્ન નથી. અહીંયાં તો સામાન્યપણે જે મિથ્યાદષ્ટિ જીવો જીવન જીવે છે એની ચર્ચા છે. ઓલી ચર્ચા નથી. અપેક્ષિત વાત છે.

મુમુક્ષુ :- મિથ્યાદષ્ટિ જીવો દરેક એકેન્દ્રિય થાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એકેન્દ્રિય થાય, બે ઈન્દ્રિય થાય, કોઈ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય થાય, મનુષ્ય થાય. કોઈપણ. નારકી ન થાય. બાકી કાંઈપણ થાય. નારકી દેવ ન થાય, દેવ નારકી ન થાય. એટલો ફેર છે, એટલી મર્યાદા છે.

મુમુક્ષુ :- આ પ્રથમથી એવું સ્વરૂપ જાણી, (એમાં શું કહેવું છે) ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘પ્રથમથી જાણી...’ બરાબર. એનું સ્પષ્ટીકરણ જોઈએ કે ‘માત્ર તે દેહનું યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રથમથી જાણી...’ દેહનું યથાર્થ સ્વરૂપ પહેલેથી જાણવું એટલે શું ? કે આ દેહ છે તે પુદ્ગલમય છે અને મારા ચૈતન્યસ્વરૂપથી તદ્દન ભિન્ન છે. મારે મમત્વ કરવા યોગ્ય નથી. એવું એનું સ્વરૂપ જાણીને. પ્રથમથી સ્વરૂપ (જાણી તો) પ્રથમથી શું જાણવું ? કે યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવું. યથાર્થ એટલે શું ? કે જેવું છે તેવું. યથા એટલે જેવું. અર્થ એટલે દ્રવ્યે અને ભાવે જેવું છે તેવું. યથાર્થ જાણવું એમ લખ્યું ને ? ‘દેહનું યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રથમથી જાણી...’ દેહ છે એ પુદ્ગલ પરમાણુનો પિંડ છે. આ જીવને સંયોગરૂપી પુદ્ગલો છે એમાં ખરેખર ચૈતન્યને અને જડને કાંઈ સંબંધ છે નહિ. ભિન્ને ભિન્ન છે. મમત્વને લાયક નથી, મમત્વ કરવા યોગ્ય નથી.

મુમુક્ષુ :- એ તો ઘરમાં કોઈ નવું જન્મે તો ખુશી થાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ખુશી થાય છે. એ દુઃખી થયા વગર રહેશે નહિ. એ ઘરમાંથી કોઈ જાશે ત્યારે દુઃખી થયા વગર રહેશે નહિ. મળે ત્યારે રાજી થાય એ જાપ ત્યારે કરાજી થયા વિના રહી શકે નહિ. Action & Reaction are Equal & Opposite એ તો બુદ્ધિથી લોકો સમજે છે. જે તત્ત્વજ્ઞાન ન સમજતા હોય એને બુદ્ધિગમ્ય આ વાત તો આવે છે કે નહિ ? એટલે એમાં હરખાવા જેવું નથી અને આમાં ખેદાવા જેવું નથી.

‘માત્ર તે દેહનું યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રથમથી જાણી...’ અથવા કોઈપણ સંયોગ-વિયોગનું સ્વરૂપ પ્રથમથી જાણીને અથવા એનું ભિન્નત્વ છે તે ભિન્નત્વ જાણીને. ભિન્નત્વ છે એ વાસ્તવિકતા છે. એને પ્રથમથી જ જાણીને ‘તેનું મમત્વ છેદીને...’ તેને જાણતા શું એનું ક્ષણ આવે છે ? કે એમાં મમત્વ ન થાય. જે પોતાનું નથી તે પોતાનું નથી એમ જણાય છે. યથાર્થ જ્ઞાનમાં તો જે પોતાનું નથી તે પોતાનું નથી એમ જ જણાય છે. ‘તેનું મમત્વ છેદીને...’ એટલે પહેલા હતું એને છેદ્યું. મમત્વ મિથ્યાભાવે હતું તેને છેદ્યું. ‘નિજસ્થિરતાને...’ પોતાના શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપમાં સ્થિર પરિણામ કરીને, સ્થિર ઉપયોગ કરીને એ સ્થિરતા શું છે ?

એનો બીજો અર્થ કર્યો કે ‘અથવા જ્ઞાનીના માર્ગની યથાર્થ પ્રતીતિને પામ્યા...’ એ સ્વરૂપસ્થિરતા સ્વરૂપપ્રતીતિના કાળમાં આવે છે. સ્વરૂપસ્થિરતા થાય એને સ્વરૂપ પ્રતીતિ ઊપજે છે. પોતાનું જેવું શુદ્ધ ચૈતન્યમય સ્વરૂપ છે એવું સ્વરૂપ એની પ્રતીતિ નિર્વિકલ્પ ખાત્રી થવી એ જ્ઞાનીનો માર્ગ છે. એ જ્ઞાનીનો માર્ગ છે, સર્વ જ્ઞાનીનો, ત્રણે કાળના જ્ઞાનીનો એ માર્ગ છે. એવા જ્ઞાનીના માર્ગને પામ્યા છે.

‘તે જ જીવ તે મરણકાળે શરણસહિત છતાં...’ શરણસહિત કે શરણરહિત છે ? શરણરહિત હોવું જોઈએ. Misprint લાગે છે. શુદ્ધિપત્રકમાં છે ? ‘તે જ જીવ તે મરણકાળે શરણરહિત છતાં ઘણું કરીને ફરી દેહ ધારણ કરતા નથી,...’ એને પણ, દેહત્યાગનો અવસર તો જ્ઞાનીને પણ આવવાનો છે. જગતમાં એને કાંઈ બીજું શરણ નથી. એને પોતાના શુદ્ધાત્માનું શરણ છે. અર્થ ઘટાવવો હોય તો એમ ઘટાવી શકાય કે એ પોતાના આત્મસ્વરૂપના શરણસહિત છે. એને પરદ્રવ્યની અપેક્ષાએ તો જ્ઞાની હોય કે અજ્ઞાની હોય કોઈને મરણનું શરણ નથી.

મુમુક્ષુ :- જેણે પ્રતીતિ કરી એના માટે કદાચ શરણસહિત હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘તે જ જીવ તે મરણકાળે શરણસહિત છતાં...’ એટલે એ રીતે એને લાગુ પડે છે. એ રીતે એને લાગુ પડે છે કે જે જ્ઞાનીના માર્ગને પામ્યા છે એને પોતાના પરમાત્મપદનું શરણ છે. પરમાત્મપદનું શરણ હોવાથી તે ‘ફરી દેહ ધારણ કરતા નથી,...’ કેટલાક તો નિર્વાણપદને પ્રાપ્ત કરે છે. એને પોતાના પરમેશ્વરપદનું શરણ છે. એને જે નિર્વાણને પામતા નથી એટલે ફરી દેહ ધારણ (કરે છે), કે જે જ્ઞાનીના માર્ગને પામ્યા છે એને મરણકાળે દેહનું મમત્વભાવનું અલ્પત્વ હોવાથી,

ચારિત્રના મોહ પૂરતો વિકલ્પ હોય છે. તેથી વધારે એને રાગ હોતો નથી. એવું 'અલ્પત્વ હોવાથી પણ નિર્ભય વર્તે છે.' એને દેહ છૂટવાનો ભય નથી. ભય નથી તો ભયનું દુઃખ પણ એને નથી. દુઃખ નથી. ભય નથી એને ભયનું દુઃખ નથી.

જે મરણનું-મૃત્યુનું નામ પણ સાંભળવા જીવ તૈયાર નથી. બહુભાગના માણસો તો ... એ મૃત્યુ અને મરણની વાતું ન કરવી, એમ કહે. વાતથી બીએ. એને ભય થવા માંડે. એવા ભાસ આવે ને ? મરે ત્યારે નિશ્ચેતન દેહ થઈ જાય છે. મડદું-શબ પડ્યું રહે છે. એ પ્રસંગની વાત આવે ત્યાં એ બધું આંખની સામે આવવા માંડે એટલે એને ભય થવા માંડે. જ્ઞાનીઓ તો પોતાની સાક્ષાત્ એ સ્થિતિ જોવે તોપણ એને ભય થતો નથી. આવી નિર્ભય થવાની આ જડીબુટ્ટી છે. ખરેખર તો મંત્ર છે. જીવ નિર્ભય થઈ જાય. જેને મૃત્યુનો ભય નથી એને જગતમાં કોનો ભય પછી ? એને કોઈ ભય નથી.

મુમુક્ષુ :- ચેતનગોળો છૂટો પડી જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને તો છૂટો અનુભવગોચર છે. દેહનું ખોખું બાજુમાં પડ્યું છે એનું જ્ઞાન કરે છે. 'ગુરુદેવ' ડાબલી કહેતા ને ? ચૈતન્યહીરો છે. આ હીરાની ડાબલી છે. જેમાં હીરો રાખ્યો છે એવી હીરાની ડબ્બી છે. શરીર છે એ ડબ્બી છે. એટલે તે નિર્ભય વર્તે છે.

'દેહ છૂટવાનો કાળ અનિયત હોવાથી વિચારવાન પુરુષો અપ્રમાદપણે પ્રથમથી જ તેનું મમત્વ નિવૃત્ત કરવાનો અવિરુદ્ધ ઉપાય સાધે છે;...' જુઓ ! આ વિચારવાનજીવની Line લીધી. જે કોઈ જીવ વિચારવાન જીવ છે એને તો ખ્યાલ છે કે આ દેહ છૂટવાની કોઈ ચોક્કસ તારીખ કોઈની પાસે નથી. એવી કોઈ Gurantee નથી કે વૃદ્ધાવસ્થા સુધી દેહ ચાલુ જ રહેવાનો છે. કોઈ તો માતાના ગર્ભમાં દેહ ત્યાગ કરે છે, કોઈ જન્મતાવેંત કરે છે, કોઈ જન્મીને કલાકો પછી, કોઈ દિવસો પછી, કોઈ બાળપણમાં, વર્ષો પછી, કોઈ ભર યુવાનીમાં ગમે ત્યારે પણ દેહત્યાગ કરે છે. એનો કોઈ નિયત સમય નથી. મનુષ્યપણું મળ્યું એટલે આટલો સમય આયુષ્ય રહેવાનું જ છે એવી કોઈ Gurantee નથી.

એવું જ્ઞાન હોવાથી, એવી સમજણ હોવાથી 'દેહ છૂટવાનો કાળ અનિયત છે;...' એવી સમજણ હોવાથી 'વિચારવાન પુરુષો...' છે. પુરુષો નામ આત્માઓ. જે જીવો વિચારવાન છે. વિચારવાન છે એને

અહીંયાં મુમુક્ષુ કહ્યા છે. આવો જે પોતાના હિતનો વિચાર કરે છે કે દેહ છૂટવા પહેલા મનુષ્યભવમાં આત્મકલ્યાણ સાધી લેવું. તે વિચારવાન જીવ છે. એવો વિચાર ન કરી શકતા હોય તે અવિચારી જાણવા. આ વિચારવાન જીવો છે અને એવું ન વિચારી શકે તે અવિચારી માનવા. એને પોતાના હિતની દરકાર નથી.

શું કહે છે ? કે 'દેહ છૂટવાનો કાળ અનિયત હોવાથી...' અનિયત એટલે અચોક્કસ હોવાથી 'વિચારવાન પુરુષો...' મુમુક્ષુજીવો 'અપ્રમાદપણે...' એટલે નકામા અપ્રયોજનભૂત કાર્યમાં વખત નહિ ગુમાવનારા. એને અપ્રમાદી કહેવામાં આવે છે. જેમાં કાંઈ આત્માનું હિત નથી એવા કાર્યોમાં વખત ગુમાવે તે બધા પ્રમાદી જાણવા. આમ પ્રમાદ છે, હોં ! ધર્મ ન સાધે માટે એને અહીંયાં પ્રમાદી કહ્યા છે. જગતના કાર્યો નથી કરતા (એમ) નહિ. જગતના કાર્યો તો હોંશથી કરે છે, પોતાના દેહાર્થના કાર્યો તો હોંશથી કરે છે. શરીરની અનુકૂળતા, શરીર સારું રહે એ માટેની બધી વ્યવસ્થા, એના સાધનો, એને પ્રાપ્ત થવાના સાધનો, એને પ્રાપ્ત થવાના સાધનો. શરીરની અનુકૂળતા રહે એના સાધનો, એ સાધનો માટે આર્થિક વ્યવસ્થા ઊભી થવાના સાધનો. એ આર્થિક વ્યવસ્થા બરાબર રહે એના માટેના સાધનો. ઠીક ! વણઝાર ચાલે છે. એમાં આ આત્મા ખોવાય જાય છે. ક્યાં ? એ બધી વણઝારમાં ખોવાય જાય છે. આત્મહિત ક્યાં અને કેમ થાય એનું સ્મરણ સુદ્ધા થતું નથી. યાદ પણ ન આવે. ભૂલી જાય. એવો કામે ચડી જાય કે ભૂલી જાય. એને અહીંયાં પ્રમાદી કહ્યા છે.

અહીંયાં તો મુમુક્ષુજીવ 'અપ્રમાદપણે...' એટલે કે કાળજી રાખીને, આત્મહિતની દરકાર લાવીને, સાવધાનીપૂર્વક 'પ્રથમથી જ તેનું મમત્વ નિવૃત્ત કરવાનો અવિરુદ્ધ ઉપાય સાધે છે;...' જુઓ ! અહીંયાં તો પ્રથમથી લીધું. ત્યાં પણ પ્રથમથી એનું મમત્વ છેદીને વાત લીધી તો અહીંયાં પણ પ્રથમથી જ એનું મમત્વ નિવૃત્ત થાય તેવો અવિરુદ્ધ એટલે પૂર્વાપર વિરોધ ન આવે એવો ઉપાય સાધે છે. પહેલા ત્યાગ કરી નાખે, દેહકષ્ટી ભોગવે અને પછી આકુળતા કરે. પહેલા આપણે દેહને બરાબર દમન કરો. આ દેહ તો ગમે ત્યારે છોડવો છે. દેહનું દમન કરો. દમન કરવા જાય અને થાય આકુળતા. એ વિરુદ્ધ ઉપાય છે. અવિરુદ્ધ ઉપાય નથી પણ એ વિરુદ્ધ ઉપાય છે.

મુમુક્ષુ :- દેહદમનની ભાવના જ કષાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અજ્ઞાનભાવે તો બધું એવું જ હોય ને.

શું કહે છે ? કે, તેવા મુમુક્ષુ પુરુષો-મુમુક્ષુ આત્માઓ ‘અપ્રમાદપણે પ્રથમથી જ તેનું મમત્વ નિવૃત્ત કરવાનો...’ તેવો સાંગોપાંગ ‘અવિરુદ્ધ ઉપાય સાધે છે;...’ એવો સુખમય શાંતિનો માર્ગ શોધી કાઢે છે કે જેથી દેહત્યાગ થાય એવા કાળે પણ એને જરાપણ ભય કે દુઃખ થાય નહિ. જેને દેહત્યાગ કાળે ભય નથી એને બીજી પ્રતિકૂળતાના કયા સમયે એને ભય થાય ? બધા પ્રસંગો એનાથી હેઠ છે. મરણથી બધા પ્રતિકૂળ સંયોગો નીચેની કોટીના છે, નીચેની કક્ષાના છે. જેને સૌથી ભય વધુ થાય એવા પ્રસંગે ભય ન થાય એને બીજે ક્યાં ભય થવાનો હતો ? એ ક્યાંય દુઃખી થતો નથી.

જુઓ ! મુમુક્ષુના જીવનમાં માનસિક શક્તિ કેટલી વધી જાય છે ! મનોબળ એટલું વધી જાય છે. આમ તો માંદો પડે ત્યાં જ માણસની માનસિક શક્તિ ઘટી જાય છે. મોટાભાગના Doctor આ Alopathyમાં તો મોટાભાગે માનસિક દવા જ કરે છે. ઘેનની ને એવી બધી. કેમ ? કે જીવને દેહાત્મબુદ્ધિ છે. દેહને કાંઈક થાય એટલે તરત મન નબળું પડવા માંડે. અરે..! મને આમ થયું. અરે..! મને આમ થયું. અરે..! મને આમ થયું. એક દર્દી તો એમ કહે કે આ મને જ શું કરવા થાય છે ? બીજાને કેમ નથી થતું ને મને થાય છે ? ભાઈ ! તારું કરેલું તને થાય છે. બીજાનું કરેલું તને થાતું નથી. ઘણા રોગ તો વારસામાં આવે ને ? તો Doctor પૂછે કે તમારા મા-બાપને આવો રોગ હતો ? એને જો ખ્યાલ હોય તો કહે, હા હતો તો ખરો. તો કહે, તમને વારસામાં આવ્યો છે. એને એમ થાય કે હું આવા ઘરે ક્યાં જન્મ્યો ? ઠીક ! એને રોગ જોતો નથી. મરણ તો જોતું નથી પણ રોગ નથી જોતો. અને એવો રોગ થાય એમાં મા-બાપ હોય તો મા-બાપ પણ નથી જોઈતા. બોલો ! ક્યાં સુધી એના પરિણામ કામ કરે છે ! આવા પરિણામ આવી જાય ને ? પરિણામ તો બગડી જતા વાર લાગે છે કાંઈ ? એને નકાર આવે છે એટલે નકાર જ આવે છે પછી. જેની કાંઈ એને સુખબુદ્ધિ છે, જે દેહની સુખબુદ્ધિ છે એમાં બાધા પહોંચાડનાર કોઈપણ નિમિત્ત હોય એટલે એનો નિષેધ કરે, દ્વેષ કરે. દ્વેષ કર્યા વગર રહે નહિ. ગમે તે હોય તો દ્વેષ કરે, કરે ને કરે જ.

જ્યારે મુમુક્ષુ તો પહેલેથી જ એનું ભિન્નપણું જાણીને. ‘તેનું મમત્વ

નિવૃત્ત કરવાનો અવિરુદ્ધ ઉપાય સાધે છે;...' એ ઉપાય સાધવો તે ભિન્નપણું જાણવું તે છે. હું ચૈતન્યસ્વરૂપી આત્મા ભિન્ન છું, દેહાદિ ભિન્ન છે, મારું સુખ મારામાં છે. મારું સુખ દેહમાં નથી. 'અને એ જ તમારે, અમારે, સૌએ લક્ષ રાખવા યોગ્ય છે.' જુઓ ! કેવી રીતે ઉપદેશ આપ્યો છે ! તમારે આ લક્ષ રાખવું એમ ન કહ્યું. તમારે, અમારે સૌએ આ લક્ષ રાખવા જેવું છે. એવું ન લાગે કે મને ગુરુ થઈને ઉપદેશ આપે છે. કેટલી મધ્યસ્થવૃત્તિ છે ! એક પત્ર લખે છે. એટલી મધ્યસ્થવૃત્તિ છે. પોતાને તો લક્ષ છે જ. પોતાને તો લક્ષ છે પણ એ પછી લક્ષ રાખવા યોગ્ય છે માટે છે. અમારે પણ રાખવા યોગ્ય છે અને તમારે પણ રાખવા યોગ્ય છે.

'ત્રિભુવનભાઈ'ને લખે છે કે ભલે તમારા પિતાશ્રીનો દેહ છૂટી ગયો પણ લક્ષ તો આ રાખવા જેવું છે કે આ દેહમાં આ જીવ પણ મમત્વ કરે છે એ એને અનંત દુઃખનું કારણ છે. સર્વ દુઃખનું કારણ છે. (લોકો) એમ કહે, દુઃખ તો થાય જ ને. રોગ થાય ત્યારે દુઃખ ન થાય ? મરણ થાય ત્યારે દુઃખ ન થાય ? દુઃખ તો થાય જ ને. પણ થાયને કરીને શું દુઃખી થાવું છે ? થાય જ ને, એમ કરીને તારે દુઃખી થાવું છે અને દુઃખને લાવવું છે અને દુઃખને રાખવું છે ? જો તું દુઃખને ઈચ્છતો ન હો તો એ દુઃખ સમ્યક્ પ્રકારે સાચા ઉપાયથી કેવી રીતે ટળે એનો ઉપાય તારે વિચારવો ઘટે છે. આ નક્કી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- દુઃખ ન કરે તો લાગણીલીન કહે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- લાગણીવિલીન સમ્યક્ પ્રકારે હોય તો કાંઈ વાંધો નથી. સમ્યક્ પ્રકારે એવી મમત્વની લાગણીનો અભાવ કરવો એ તો ભગવાનનો ઉપદેશ છે. આ સાધુપદમાં આવે છે તો એ એના પૂર્વના એ ભવના, ભૂતકાળના એના જે કુટુંબ-પરિવારમાંથી કોઈનું દેહાંત થાય અને કોઈ સમાચાર આપે તો પછી શું રહે છે ? અમારો સંબંધ તો દીક્ષા લીધી ત્યારથી પૂરો થયો. અત્યારની વાત જુદી છે, હોં ! આ તો ખરેખર જેણે ભિન્નપણું ગ્રહણ કરીને સાધકપદમાં આવ્યા હોય એને એ પરિસ્થિતિ હોતી નથી. મુનિપદ પહેલા આવી પરિસ્થિતિ છે. .. ચારિત્રમોહનો રાગ હોય છે તો એને દુઃખ થાય છે. ચારિત્રમોહ પૂરતું દુઃખ થાય છે. મુનિરાજને તો એટલો ચારિત્રમોહ હોતો નથી.

મુમુક્ષુ :- પણ સંસારીને થાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સંસારીને તો થાય. કેમકે એને લાગણી છે, એને રાગ છે માટે થાય. દુઃખ તો રાગને કારણે છે. પ્રસંગને કારણે નથી પણ રાગને કારણે છે. બાકી તો Second-Second જીવોનો દેહત્યાગ તો થાય જ છે. ઘણા મનુષ્યો મરે છે. કેમ એને દુઃખ નથી થતું ? એને નથી થતું કેમકે એને ત્યાં રાગ નથી. રાગનું દુઃખ છે, મરણનું દુઃખ નથી. સીધી વાત છે.

‘અને એ જ તમારે, અમારે સૌએ લક્ષ રાખવા યોગ્ય છે. પ્રીતિબંધનથી ખેદ થવા યોગ્ય છે,...’ રાગ કહો, પ્રીતિ કહો એનાથી ખેદ થવા યોગ્ય છે. ‘તથાપિ એમાં બીજો કોઈ ઉપાય નહીં હોવાથી તે ખેદને વૈરાગ્યસ્વરૂપમાં પરિણામન કરવો એ જ વિચારવાનને કર્તવ્ય છે.’ આ ખરખરો લખે ને ? વળતી ટપાલ લખે ને ? કોઈના મરણના સમાચાર આવે. આ એવો પત્ર છે. ભાઈ ! જેનો દેહ છૂટ્યો એનો, એનો આત્મા અને એના દેહની પણ ભિન્નતા (છે). અને એ જ લક્ષ સૌએ રાખવા જેવું છે કે દેહ અને આત્મા ભિન્ન જ છે. અને એની છૂટા પડવાની મુદતે છૂટા પડ્યા વિના રહેશે નહિ. એનો બીજો કોઈ જગતમાં ઉપાય છે જ નહિ. એ વસ્તુસ્થિતિ છે. વસ્તુના સ્વરૂપને બદલી શકાતું નથી. એ વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. તેથી ખેદ નહિ કરવાને બદલે વૈરાગ્યસ્વરૂપમાં પરિણામન કરવું. એ પરિણામને વૈરાગ્યમાં લઈ આવવું કે જુઓ ! આ સંબંધો બધા અનિત્ય છે. જે કોઈ સંબંધો છે તે બધા અનિત્ય છે. કોઈ શાશ્વત સંબંધ નથી. માટે કોઈ સંબંધની અંદર તીવ્ર મમત્વ કરીને દુઃખ વધારવા જેવું નથી. વર્તમાનમાં દુઃખ છે અને ભાવિમાં પણ દુઃખ છે.

જેને સુખી થવું હોય એવા વિચારવાનને ખેદ નહિ કરતા વૈરાગ્ય કર્તવ્ય છે એમ કહે છે. આવા પ્રસંગે ખેદ નહિ કરતા વૈરાગ્ય (કર્તવ્ય છે). વૈરાગ્ય એટલે દ્વેષ નહિ. જ્ઞાનગર્ભિત ઉદાસીનતા, એને વૈરાગ્ય કહેવામાં આવે છે. જ્ઞાનથી, વસ્તુના સ્વરૂપજ્ઞાનને કારણે સંયોગો પ્રત્યે ઉપેક્ષા આવે એને વૈરાગ્ય કહેવામાં આવે છે. અથવા પરિપૂર્ણ એવા આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન હોવાને લીધે જ્યાં પૂર્ણતા છે ત્યાં કોઈની અપેક્ષા નથી માટે ઉપેક્ષા છે. જે પોતે પૂર્ણ છે માટે પૂર્ણમાં કોઈની અપેક્ષા નથી માટે ઉપેક્ષા છે. એને પણ વૈરાગ્ય કહેવામાં આવે છે. એવો સ્વરૂપાશ્રિત વૈરાગ્ય કર્તવ્ય છે. વિચારવાન જીવને તો વૈરાગ્ય કર્તવ્ય છે. એને દુઃખ કે દ્વેષ કરવા જેવો નથી. ખરેખર તો એ દુઃખ નથી પણ દ્વેષ છે. સંયોગમાં રાગ થાય તો વિયોગમાં દ્વેષ

થયા વિના રહે નહિ. એ ૭૨૮ (પત્ર પૂરો) થયો.

દેહાંત પછી લૌકિક કાગળ કેવા હોય અને જ્ઞાનીઓના અલૌકિક કાગળ કેવા હોય એનો આ નમૂનો છે. (લૌકિક કાગળમાં તો એમ લખે), આ તો પંચમકાળ છે, ફલાણું છે, ઈશ્વરના ઘર આગળ ઉપાય નથી, ધર્મ કરશે તે તરશે. સુખી થશે. માટે તમે ધર્મ કરજો અને શાંતિ રાખજો અને બધાને સાંત્વના આપજો. જાવ.

તત્ત્વ શું છે ? કે દેહ ને આત્મા ભિન્ન છે. એનું મમત્વ કરવા જેવું નથી. અનિત્ય સંયોગોમાં નિત્યતા સ્થાપી રાખી છે એવી શ્રદ્ધા અને માન્યતાનો ધક્કો એવો આવશે કે તારા દુઃખનો પાર રહેશે નહિ. એવું દુઃખ થાશે કે તારું દુઃખ બીજા નહિ જોઈ શકે. એવો દુઃખી થઈશ તું. તું તો દુઃખી થઈશ પણ તને જોનાર દુઃખી થઈ જશે એવો દુઃખી થઈશ. એ મમત્વનું કારણ છે.

મુમુક્ષુ :- કેમ સામેવાળો બિમાર હોય તો ‘ગુરુદેવ’ જતા હતા. આવું સંબોધન કરતા હશે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એને સંબોધન આપવા માટે (જતા હતા). જે દેહ બિમાર થાય અને કદાચ દેહ છૂટી જાય. મોટી ઉંમરના માણસો બિમાર થાય તો દેહ છૂટવાનો કાંઈ ભરોસો નથી હોતો. એ તો અનિયત કાળ છે. અથવા કોઈની ગંભીર માંદગી હોય તોપણ દેહ છૂટી જાય. ઉંમર ગમે તે હોય. સામાન્યપણે સંસારીજીવના પરિણામો એ વખતે બગડે છે. એ ન બગડે એટલા માટે જાય. એને સ્વરૂપસંબોધન કરવા માટે (જાય). જુઓ ! (આપણા મુમુક્ષુ છે ને) ? એવો સરસ જોગ થઈ ગયો. જે દિ’ એણે દેહ છોડ્યો તે દિ’ જ ‘ગુરુદેવ’ દર્શન દેવા પધાર્યા.

મુમુક્ષુ :- ‘સોનગઢ’થી અહીંયાં આવ્યા ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘સોનગઢ’થી પધાર્યા હતા. થયું એવું કે અમે તો રોજ જતા હતા. વાંચન પૂરું થાય પછી ત્યાં જઈએ. સવારે, સાંજે. ‘સોનગઢ’ આવવામાં નિમિત્ત જ એ થયા. એટલે ત્યાં જઈએ. તત્ત્વચર્ચા ચાલે. સાધ બહુ સારી હતી. છેક સુધી સાધ ઘણી સારી હતી. આગલી રાત્રે ઊંઘ નહોતી આવતી. અને અશાતાની વેદના પણ કાંઈક વધારે હતી. એમને કુદરતી વિકલ્પ થઈ ગયો(કે ગુરુદેવના દર્શન કરવા છે).

...સવારે વહેલો બસ પકડીને ‘સોનગઢ’ જાજે. અડધી રાત થાય ત્યાં એને પોતાને ... વિકલ્પ ‘ગુરુદેવ’નો હતો. ઉંઘી ન જતો, હોં ! ઊંઘી

ન જતો, હોં ! તો કહે, હજી બાર વાગ્યા છે, હજી એક વાગ્યો છે. એને એમ કહે. એનું એક જ રટણ હતું કે 'ગુરુદેવ'ના દર્શન કરવા છે.. 'ગુરુદેવ'ના દર્શન કરવા છે. આગલે દિવસે સાંજે વાત થઈ ગઈ હતી. મને કહે, ભાઈ ! તમે વિનંતિ કરશો તો 'ગુરુદેવ' પધારશે અહીંયાં. મેં કીધું, બહુ સારું. છોકરાને એકનો સાથે મોકલજો. તમારા ઘરમાંથી એક છોકરાને મોકલો તો વાત કરવાનું ઠીક રહે. 'ગુરુદેવ'ને (વાત કરી). તે દિવસે પાછો કુદરતી રવિવાર હતો. દેહ છોડ્યો તે દિ' રવિવાર હતો. વ્યાખ્યાન પૂરું થયું એટલે Roomમાં જઈને વાત કરી કે, ભાઈની તબિયત નરમ છે. આપણે અહીંયાં નવમી તારીખે પંચ કલ્યાણક પૂરા થયા. નવમી મે. એ જ મહિનામાં ૩૧ કે ૩૦ છેલ્લી તારીખે દેહ છોડ્યો છે. એ વખતે અસ્વસ્થ તો હતા જ. પછી થોડા દિવસમાં અઠવાડિયામાં જ એ દવાખાનામાં દાખલ થયા. છેલ્લે દિવસે દેહ છોડ્યો. (સંવત) ૨૦૨૬માં.

'ગુરુદેવ' કહે, આપણે આ વખતે 'પાલીતાણા' આજે નહિ જઈએ. તરત જ હા પાડી. જેવી વાત કરી, તરત જ હા પાડી. 'પાલીતાણા' આમેય જઈએ છીએ. 'પાલીતાણા'ને બદલે 'ભાવનગર' જઈશું. બહુ સારું. પછી 'ભાવનગર' આવ્યા. બહુ પ્રસન્નતા (હતી). 'ગુરુદેવ'ના દર્શન કરે ત્યાં મુમુક્ષુના પરિણામ ફરી જાય. ઉપદેશ સાંભળે અને પરિણામ ફરે એ તો સીધી વાત છે, સીધી સાદિ વાત છે પણ ખબર પડે કે 'ગુરુદેવ' દર્શન દેવા પધાર્યા છે, ત્યાં એના પરિણામ ફરી જાય કે ન ફરી જાય ? એક તો એને આતુરતા હોય. 'ગુરુદેવ'ને બોલાવી આવો, 'ગુરુદેવ'ને બોલાવી આવો. 'ગુરુદેવ' આવે. આવે-આવે. એમાં જોવે તો કેટલો બધો ફેર પડે ? એનો હિસાબ-કિતાબ બીજી કોઈ કિંમતમાં થાય એવો નથી. એવા પરિણામ થઈ જાય. બહુ સારા પરિણામ (થઈ ગયા).

'ગુરુદેવ' પછી ખાટલા પાસે બેઠા. નબળાઈ બહુ આવી હતી એટલે બહુ બોલી શક્તા નહોતા. દવા લ્યો છો ? તો કહે, હા. 'જ્ઞાન સુધારસ પીજે'. 'બનારસીદાસ'નું. જુઓ ! એટલી જ વાત કરી. એક વાક્ય બોલ્યા. પરિણામમાં કેટલો ફેર પડે ? ઘણો ફેર પડે. બસ ! તે દિવસે સાંજે દેહ છૂટી ગયો. ૧૧ વાગે આવ્યા. બહુ સારો યોગ થઈ ગયો એનો. 'ગુરુદેવ' એટલે પધારતા હતા. છેલ્લે છેલ્લે પણ એ જીવના પરિણામમાં બહુ મોટો આંતરો પડી જાય, ઘણો મોટો આંતરો પડે. એનો હિસાબ-કિતાબ બીજી રીતે નીકળે નહિ. એટલે 'ગુરુદેવ' લગભગ કોઈ મુમુક્ષુની એવી પરિસ્થિતિ હોય તો પધારે. 'જીથરી' પણ જતા હતા.

પત્રાંક-૭૨૯

વવાણિયા, માર્ગશીર્ષ સુદ ૧૦, સોમ, ૧૯૫૩

સર્વજ્ઞાય નમઃ

‘યોગવાસિષ્ઠ’નાં પ્રથમનાં બે પ્રકરણ, ‘પંચીકરણ’, ‘દાસબોધ’ તથા ‘વિચારસાગર’ એ ગ્રંથો તમારે વિચારવા યોગ્ય છે. એમાંનો કોઈ ગ્રંથ તમે પૂર્વે વાંચ્યો હોય તોપણ ફરી વાંચવો યોગ્ય છે, તેમ જ વિચારવો યોગ્ય છે. જૈનપદ્ધતિના એ ગ્રંથો નથી એમ જાણીને તે ગ્રંથો વિચારતાં ક્ષોભ પામવો યોગ્ય નથી.

લોકદષ્ટિમાં જે જે વાતો કે વસ્તુઓ મોટાઈવાળી મનાય છે, તે તે વાતો અને વસ્તુઓ, શોભાયમાન ગૃહાદિ આરંભ, અલંકારાદિ પરિગ્રહ, લોકદષ્ટિનું વિચક્ષણપણું, લોકમાન્ય ધર્મશ્રદ્ધાવાનપણું પ્રત્યક્ષ ઝેરનું ગ્રહણ છે, એમ યથાર્થ જણાયા વિના ધારો છો તે વૃત્તિનો લક્ષ ન થાય. પ્રથમ તે વાતો અને વસ્તુઓ પ્રત્યે ઝેરદષ્ટિ આવવી કઠણ દેખી કાયર ન થતાં પુરુષાર્થ

૭૨૯. ‘કુંવરજી આણંદજી, ભાવનગર’ ઉપરનો આ પત્ર છે. ‘સર્વજ્ઞાય નમઃ’ ‘યોગવાસિષ્ઠ’ના પ્રથમનાં બે પ્રકરણ, ‘પંચીકરણ’, ‘દાસબોધ’ તથા ‘વિચારસાગર’ એ ગ્રંથો તમારે વિચારવા યોગ્ય છે.’ જુઓ ! ‘યોગવાસિષ્ઠ’ના પ્રથમનાં બે પ્રકરણ...’ મુમુક્ષુ પ્રકરણ અને વૈરાગ્ય પ્રકરણ છે. એ બે પ્રકરણ વાંચવા યોગ્ય છે. બીજા પણ ગ્રંથો છે. બધા અન્યમતિના છે. ‘પંચીકરણ’, ‘દાસબોધ’. ‘દાસબોધ’ આ રામદાસસ્વામીનું છે. સ્વામી રામદાસ થયા ને ? ‘શિવાજી’ના ગુરુ. લગ્નના માયરામાંથી ભાગ્યા હતા. એમનો ગ્રંથ છે. એનું નામ ‘દાસબોધ’ છે. ‘રામદાસ’ દાસ હતા ને ? ‘દાસબોધ’ ગ્રંથનું એવું નામ આપ્યું છે. ‘વિચારસાગર’ એ આ બાજુના ઉત્તર હિન્દુસ્તાનના ‘નિશ્ચલદાસ’ કરીને એક સંત થઈ ગયા છે. ‘એ ગ્રંથો તમારે વિચારવા યોગ્ય છે.’ બધા તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રંથો છે. આ પોતે ‘કુંવરજીભાઈ’ શ્વેતાંબર છે અને એને વેદાંતના મહાત્માઓના ગ્રંથો વાંચવાની ભલામણ કરી છે.

‘એમાંનો કોઈ ગ્રંથ તમે પૂર્વે વાંચ્યો હોય તોપણ ફરી વાંચવો યોગ્ય

છે, તેમ જ વિચારવો યોગ્ય છે.’ હવે અમારા પરિચયમાં આવ્યા પછી અને કેટલીક વાત તમને સમજાયા પછી આ પુસ્તકો વાંચશો એટલે કાંઈક બીજું સમજાશે, એમ કહે છે. એટલા માટે એમ કહે છે. જો તમે કોઈ ગ્રંથ પહેલા વાંચી લીધો હોય તો હવે ફરીને વાંચજો. તમને સમજવામાં ફેર પડશે, એમ કહેવું છે. ‘જૈનપદ્ધતિના એ ગ્રંથો નથી એમ જાણીને તે ગ્રંથો વિચારતાં ક્ષોભ પામવો યોગ્ય નથી.’ આ જૈન શાસ્ત્રો નથી માટે કેમ વાંચવા ? એવી રીતે વિચારશો નહિ. તમારી યોગ્યતાને એ ગ્રંથો વાંચવામાં અનુકૂળ નિમિત્ત છે એમ જાણીને તમને અહીંયાં સલાહ આપવામાં આવે છે, એમ કહેવું છે. જુઓ ! એમને એ ખ્યાલ આવતો હતો કે આ જીવે શું વાંચવું જોઈએ અને શું ન વાંચવું જોઈએ. એને જે વાંચવું હોય એની ભલામણ કરતા હતા. અન્યમતના ગ્રંથો પણ વંચાવતા.

મુમુક્ષુ :- જે યોગ્યતા ન હોય એ મળી જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એનામાં વૈરાગ્ય ઓછો હોય તો વૈરાગ્ય જન્મ પામે, મુમુક્ષુતા ઓછી હોય તો મુમુક્ષુતા આવે. એમ વિચારશક્તિ ઓછી હોય તો વિચારશક્તિ થોડી વિશેષ થાય. અથવા સંપ્રદાયબુદ્ધિ હોય કે અમારે શ્વેતાંબર શાસ્ત્ર સિવાય બીજા અમે વાંચીએ નહિ. અમારામાં બધુ છે. એની સંપ્રદાયબુદ્ધિ તૂટી જાય. એ ‘લલ્લુજી’ને એટલા માટે કહે છે. કેમકે એ તો સ્થાનકવાસીના સાધુ હતા. એને એ બતાવ્યું હતું કે, જુઓ ! તમારા આ સ્થાનકવાસી તમારા શાસ્ત્રમાં તત્ત્વજ્ઞાન છે એના કરતા વેદાંતમાં તત્ત્વજ્ઞાન વધારે છે. અને તમને સાધુપદનો ક્ષયોપશમ અત્યારે દીક્ષા લીધા પછી છે એના કરતાં, તમારા કરતા અન્યમતમાં ક્ષયોપશમવાળા વધારે હતા. તમારું અભિમાન ઉતરી જાય એવી વાત છે.

એમાં ‘યોગવાસિષ્ઠ’માં તો એક એક શ્લોકમાં દર્શાંત. દર્શાંત અને સિદ્ધાંત. કોઈ શ્લોક બાકી નહિ. એક પ્રકરણમાં ૭૬ શ્લોક હોય તો ૭૬-૭૬ દર્શાંત એ સિદ્ધાંત માટે આપે. એક સિદ્ધાંત માટે અનેક દર્શાંત. એટલો બધો ક્ષયોપશમ કે વૈરાગ્યનો એક સિદ્ધાંત સાબિત કરવો હોય અને વૈરાગ્યના સેંકડો દર્શાંત આપે. મુમુક્ષુતાનો એક સિદ્ધાંત આખા પ્રકરણમાં સ્થાપવો હોય અને સેંકડો દર્શાંત આપે. એક એક શ્લોકે દર્શાંત આપે. એટલો બધો ક્ષયોપશમ છે. લખનારનો, હોં ! સંસ્કૃતમાં છે. ‘યોગવાસિષ્ઠ’ મૂળ ગ્રંથ સંસ્કૃતમાં છે. અત્યારે ગુજરાતી અનુવાદમાં મળે છે.

હવે બહુ સરસ વાત કરી છે. લોકસંજ્ઞા ઉપરની વાત કરી છે. જુઓ !

કેમકે આ શ્વેતાંબર સમાજના શેઠિયા હતા ને ? શેઠિયાનું નાક મોટું અને લાંબુ હોય જરા. લાંબુ નાક હોય એટલે હાલતા અને ચાલતા ક્યાંક ઘસાવાની બીક લાગે. પૂછું લાંબુ હોય એને. એટલે લોકસંજ્ઞાની વાત કરી છે.

‘લોકદષ્ટિમાં જે જે વાતો કે વસ્તુઓ મોટાઈવાળી મનાય છે, તે તે વાતો અને વસ્તુઓ, શોભાયમાન ગૃહાદિ આરંભ, અલંકારાદિ પરિગ્રહ, લોકદષ્ટિનું વિચક્ષણપણું, લોકમાન્ય ધર્મશ્રદ્ધાવાનપણું પ્રત્યક્ષ ઝેરનું ગ્રહણ છે,...’ શું કીધું ? આ લોકસંજ્ઞા છે એના પરિણામ એ શું છે ? પ્રત્યક્ષ ઝેર, કાળકૂટ ઝેર છે એમ કહે છે. લોકદષ્ટિમાં એટલે લોકો જેને મહત્તા આપે, લોકો જેની મહિમા કરે છે, અધિકતા આપે છે, માન આપે છે એવી કોઈપણ વાત હોય. આબરૂથી માંડીને. ભાઈ ! તો બહુ સારા, ફલાણા તો બહુ સારા. અને એવી વસ્તુ હોય એનો સંયોગ. શરીર સારું હોય, તંદુરસ્તી સારી હોય, ઘર-મકાન-બંગલા બહુ સારા હોય. તે દિ’ મોટરગાડી નહિ હોય એટલે નામ નથી લીધું. પણ તેવી વસ્તુમાં ‘શોભાયમાન ગૃહાદિ આરંભ,...’ દુકાન-ઓફિસ બહુ સારી હોય. બધું ફર્નિચર સરખું પાલીશ કરાવ્યું હોય. ‘અલંકાર...’ એટલે દાગીનાનો સંગ્રહ કર્યો હોય અને લોકોમાં એમ કહેવાય કે ભાઈ બહુ ડાહ્યા, હોં ! એને ઘણું ડહાપણ. એટલી બુદ્ધિ છે કે ગમે તેવી ઘૂંચ હોય એને ઉકેલી નાખે. પાંચમાં પૂછાય એવા છે. શું કહે ? ભાઈ એટલા બધા વિચિક્ષણ અને બુદ્ધિશાળી છે કે ક્યાંય પણ ઘૂંચ પડી હોય તો એમને બોલાવવા આવે કે તમે સલાહ આપો. અમારી તકરાર છે અમારો મજબારો (વહેંચો). આ મોટા મોટા કુટુંબમાં તકરાર થાય ને. કોર્ટે ચડે નહિ. પછી કહે આ ફલાણાને વચમાં નાખો. એ કહે એ આપણને કબુલ છે. ડાહ્યો માણસ છે, નિષ્પક્ષ માણસ છે. ઓલાને રસ ચડી જાય. મોટા મોટા માણસો આપણી સલાહ લે છે. ગામના સારા સારા માણસો આપણી સલાહ લેવા આવે છે. એ લોકદષ્ટિનું વિચક્ષણપણું છે. એનું પણ અભિમાન કરવા જેવું નથી. એ જાતનો ક્ષયોપશમ હોય છે. ‘ગુરુદેવે’ કહ્યું હતું. પહેલી વખત પધાર્યાને. ભાઈને ત્યાં આવ્યા હતા. Theatre પાસે છે એનું મકાન-બંગલો છે ને ? ‘ગુરુદેવ’ ત્યાં ઉતર્યા હતા.

એક દિવસ સાંજે આહાર પછી થોડા આંટા મારી અને ધ્યાનમાં બેસે. પછી ચર્ચાનો સમય થાય એ પહેલા દસ-પંદર મિનિટે આવી જાય.

એમના ઝમમાં જ ચર્ચા ગોઠવી હતી. એ પોતે દસ-પંદર મિનિટ પહેલા આસન ઉપર આવી ગયા. કોઈ મુમુક્ષુ તો આવ્યા નહોતા. કેમકે સાંજે બધાને જમવાનો ટાઈમ હોય. જમી જમીને આવે અને જરા દૂર પણ પડે. વિદ્યાનગર રહેતા હતા. ઘરમાં એકલા હતા. કુદરતી હું જઈ ચડ્યો. ‘ગુરુદેવ’ અને ‘વજ્રભાઈ’ બે બેઠા હતા. હું જઈને બેઠો. જુઓ ! ‘વજ્રભાઈ’ મેં સાંભળ્યું છે કે તમે બહુ વિચક્ષણ અને વ્યવહારકુશળ માણસ ગણાવ છો. વિચક્ષણ સાહિત્યનો શબ્દ છે. પણ વ્યવહારકુશળ કહે. ચાલુ ભાષામાં શું કહે ? બહુ વ્યવહારકુશળ ગણાવ છો. કરોડોનો વહીવટ. કરોડપતિ માણસ. એનો વહિવટ મોટો હોય, ‘મુંબઈ’માં મોટો ધંધો ચલાવતો હોય. એમ સાંભળ્યું છે કે બહુ વ્યવહારકુશળ માણસ છો. પણ લૌકિક કુશળતા છે ને એ ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરાવે એવી છે. શું કીધું ? જે લૌકિક હલાપણ છે એ તો પરિભ્રમણનું કારણ થાય છે.

ખરો ડાહ્યો એ કે આત્મકલ્યાણ સાધી લે ઈ. મનુષ્યપણું પામ્યા પછી આત્મકલ્યાણ સાધી લે એ ખરો ડાહ્યો. એનું નામ હલાપણ છે. ‘ગુરુદેવ’ વ્યક્તિગત કોઈને કહે તો તો એના ઉપર ઘણી કૃપા ! નહિતર વ્યક્તિગત કોઈને બોલે જ નહિ, કહે જ નહિ. સિદ્ધાંતની વાત કરે. કોઈને વ્યક્તિગત ન કહે. નામ લઈને વાત કરતા હતા. મેં કહ્યું, ભાગ્યશાળી છો. જુઓ ! ‘ગુરુદેવ’ તમારા આત્મહિતની કેવી વાત કરે છે ! ખરી વાત છે. નરમ હતા. પૈસાવાળા હતા પણ ‘ગુરુદેવ’ પાસે તો ઘણી નમ્રતા હતી. ખરી વાત છે, સાહેબ ! સાચી વાત છે. ડૂબી જવાય છે, આમાં તો ડૂબી જવાય છે. સંસારમાં તો ડૂબી જવાય છે. મોટો કારોબાર રહ્યો. ડૂબી જ જાય ને.

કહે છે કે, ‘લોકદષ્ટિનું વિચક્ષણપણું,...’ એટલે વ્યવહારકુશળતા અને ‘લોકમાન્ય ધર્મશ્રદ્ધાવાનપણું...’ લોકો એની ધર્મશ્રદ્ધાને બહુ માન્ય કરે. ભાઈ બહુ ધર્મી. ઘણા ધર્મી. દાન પણ ઘણું આપે, એનું જ્ઞાન પણ ઘણું, દાન પણ ઘણું. બધી એને અર્પણતા ઘણી. ફલાણું ને આ. મંદ કષાય ઘણા, સહનશીલતા ઘણી, વૈરાગ્ય ઘણો, ફલાણું ઘણું. એમ જે ધર્મના ગુણો ગણાતા હોય અને લોકો એને માન્ય કરતા હોય એવી જાતની ધાર્મિક પ્રતિષ્ઠા જેની હોય, એવો હું છું એમ અંદરમાં આવે એને લોકસંજ્ઞાનું ઝેર વ્યાપે છે. રસ છે એ ઝેર છે. સંસારની આબરુ અને સંયોગોમાં રસ ચડે એ તો ઝેર છે. પણ ધર્મશ્રદ્ધાવાનપણું-ધાર્મિક

સમાજમાં મારી આબરૂ બહુ સારી હોવી જોઈએ. આપણું કોઈ ખરાબ ન બોલે આપણે એવી રીતે બરાબર હોવું જોઈએ. આપણું કોઈ ખરાબ ન બોલે. બધા આપણું સારુ બોલે. ઠીક ! એ પરિસ્થિતિ જ નથી કોઈ દિવસ કોઈની.

‘ઋષભદેવ’ ભગવાનને પણ ‘મરિચિકુમાર’ જેમ તેમ એ જમાનામાં ભાંડતા હતા. તે દિ’ તો સત્યુગનો પ્રારંભ હતો. અત્યારે તો પરિસ્થિતિ જ નથી કે સોએ સો ટકા કોઈનું કોઈ સારું બોલતું હોય એ તો પરિસ્થિતિ હોતી નથી. પણ જીવને ભાવ એવો રહે. આપણી બધે આબરૂ એવી સરસ રહેવી જોઈએ. બધા આપણું સારું બોલે એવી આબરૂ હોવી જોઈએ. એવું જે લોકમાન્ય ધર્મશ્રદ્ધાવાનપણું, એના જે પરિણામ છે એ પણ ‘પ્રત્યક્ષ ઝેરનું ગ્રહણ છે,...’ એ બધું કાળકૂટ ઝેર છે.

‘એમ યથાર્થ જણાયા વિના ધારો છે તે વૃત્તિનો લક્ષ ન થાય.’ તમને જે ધર્મપ્રાપ્તિની વૃત્તિ પ્રાપ્ત થાય, પરિણામ પ્રાપ્ત થાય એવી જે ભાવના છે એ લોકસંજ્ઞાની વિરુદ્ધ છે, લોકસંજ્ઞા ધર્મથી વિરુદ્ધ છે. જ્યાં સુધી તમે લોકસંજ્ઞા ન ટાળી શકો ત્યાં સુધી ધર્મની પ્રાપ્તિ ન થાય. બહુ સરસ સિદ્ધાંત મૂક્યો છે. આ પત્રની અંદર એટલો બધો સરસ સિદ્ધાંત મૂક્યો છે. અને એમાં બે વાત લીધી છે. એક લોકદૃષ્ટિની અંદર લૌકિક પરિગ્રહ અને લૌકિક મોટાઈમાં પણ કારણો અને સંયોગો હોય છે. અને એ એક લોકદૃષ્ટિમાં ધાર્મિક મોટાઈના પણ કારણો હોય છે. ધર્મનું માન જેને કહે છે. એ બંને પ્રકારનો જે રસ છે એ કાળકૂટ ઝેર છે. રસ લે ત્યારે જીવને ખબર ન પડે કે હું શું કરું છું ? ઝેર ખાવ છું કે શું ખાવ છું. એ ઝેર એવું છે કે આત્માના આનંદ અમૃતને ઉત્પન્ન કરવા ન દે એવું ઝેર છે. ઝેર એટલા માટે કીધું છે કે આત્માનો આનંદ છે એ અમૃત છે અને અમૃતથી વિરુદ્ધ તે ઝેર છે. આમ છે.

મુમુક્ષુ :- આ જીવનો અનંત કાળનો ચિતાર આવી ગયો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. અનંત કાળમાં આ થયું છે. કાં તો લોકના રસે ચડ્યો અને કમાતો ને ધમાતો હોય તો સંયોગો વધારવામાં ચડી જાય. એક પછી એક પછી એક પછી એક. સંયોગો વધારવામાં ચડી જાય. અને એની આબરૂ ભાઈ ! આ ગામમાં તો આ બહુ પૈસાવાળા અને બહુ મોટા માણસ કહેવાય છે. વળી એ ધર્મના ક્ષેત્રમાં આવે તો ધર્મની આબરૂએ ચડી જાય. આપણને ધર્મના ક્ષેત્રમાં આપણને બધા માન્ય કરે. આપણું

માને. હું કહું એ સાચું. મારી માન્યતા કરે. મારી વાતને માન્ય રાખે. એ 'લોકમાન્ય ધર્મશ્રદ્ધાવાનપણું...' એટલે ધર્મની શ્રદ્ધા એને બહુ સારી છે. ધર્મના પૂરા શ્રદ્ધાળુ છે, હોં ! ધર્મની ઘણી શ્રદ્ધા એને છે. એમ લોકો માને. એવું પોતાને ગમે. એને લોકદૃષ્ટિ કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- નાની-મોટી ઘરમાં કોઈ સારી ચીજ આવી જાય તો બધાને દેખાડતો ફરે. જુઓ ! આ ચીજ અમારી પાસે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જુઓ ! અમારે 'અમેરિકા'માં બહુ ખાસ સંબંધ છે. એમણે મોકલ્યું. આટલા રૂપિયા એમને મોકલવાના છે. આટલાના આવ્યું છે. કેવું સરસ છે, જુઓ ! અમારા ઘરમાં આવી સરસ ચીજ છે. અમે એ બધી વસ્તુવાળા, અમે એ બધી અનુકૂળતાવાળા. આ વાળામાં એક વાળો વધારે નીકળ્યો. પગમાં વાળા નીકળે છે કે નહિ ? હાથમાં અને પગમાં વાળા નીકળે. પાપનો ઉદય હોય ને. પીડા બહુ કરે. એ ખબર છે ને એવો રોગ થાય છે. તાર જેવું નીકળે. વાળ જેવું. બહુ પીડા કરે. હોય થોડી જગ્યામાં. વાળ જેટલી જગ્યા. પીડા બહુ કરે. 'ગુસ્સેવ' કહેતા, હું દેહવાળો, હું શરીરવાળો, હું સંયોગવાળો, હું પૈસાવાળો. આ કેટલા વાળા તને નીકળ્યા છે અને કેટલી પીડા છે તને ! એ બધી ઉપાધિની પીડા છે. એ બધું લોકસંજ્ઞાનું ઝેર છે. એમ એને ઝેર જાણ્યા વિના વૃત્તિ મોળી પડે નહિ. અને જે ધર્મવૃત્તિ, આત્મવૃત્તિ જે પ્રગટ થવી જોઈએ તે પ્રગટ થાય નહિ.

'પ્રથમ તે વાતો અને વસ્તુઓ પ્રત્યે ઝેરદૃષ્ટિ આવવી કઠણ દેખી કાયર ન થતાં પુરુષાર્થ કરવો યોગ્ય છે.' હવે શું કહે છે ? કે બહુ રસ લીધો હોય ને. એ બધા પ્રકારે, અનેક પ્રકારે બહુ રસ લીધો હોય તો એને એ બધી વાતો અને વસ્તુઓ પ્રત્યે ઝેરદૃષ્ટિ આવવી કઠણ પડે છે. કેમકે એ તો મીઠું લાગ્યું હોય છે. એ મીઠું લાગ્યું હોય એ કડવું કેવી રીતે એને સ્વાદ આવે ? ત્યાં એને પલટો મારવો જરા પરિશ્રમ પડે છે. જીવને એવી રીતે મીઠાશ લીધી હોય, એને એ મીઠાશ ટાળવામાં ઘણો પુરુષાર્થ જોઈએ. અને એ પુરુષાર્થ કરવામાં પહેલા કઠણાઈ લાગે તોપણ એમાં હિંમત હારવી નહિ, એમ કહે છે. કાયર ન થવું એટલે હિંમત ન હારવી. બરાબર યથાર્થ સમજણ કરવી, એમ કહેવું છે. એના લાભ-અલાભની એટલે લાભ-નુકસાનની યથાર્થ સમજણ કરી અને એ પ્રકારની રસવૃત્તિને, બાહ્ય લોકસંજ્ઞાના રસને ટાળી નાખવો. ભલે એ ટાળવામાં પરિશ્રમ પડે, પહેલા

કઠણ લાગે. તોપણ પુરુષાર્થ ચાલુ રાખવો, પુરુષાર્થ કરવો યોગ્ય છે.

કેમકે જ્યાં સુધી એ પ્રકારની લોકસંજ્ઞાનો રસ હશે, ધર્મને ઉત્પન્ન થવાની જગ્યા નહિ રહે. અવકાશ જ નથી. માણસ શું કહે ? ભાઈ ! અમારે પૈસા ભલે નથી પણ અમારી આબરૂ બહુ સારી. લોકો અમને આવી રીતે જાણે. લોકો તો અમને આવી રીતે માને. એવા પ્રકારના પરિણામમાં ઝેર કેટલું ખાધું એ એને ખબર નથી. ઝેર કેટલું ખાધું એને ખબર નથી. જાણીએ છીએ અને વાત સામાન્ય લાગે એને કે આમાં શું ? અમે તો અમારી જે લોકોમાં છાપ હતી એની વાત કરીએ છીએ. લોકોમાં છાપ રહે એ લોકો પાસે રહી પણ તને એ સારું લાગે છે અને એની મીઠાશ આવે છે એ ઝેર છે એનું શું ? મારા કુટુંબમાં અમારા વડવા તો નાતના મુખીયા, સંઘપતિ, ફલાણું. અનેક જાતનું હોય છે ને ? ક્યાંક પોતે હોય કાં કોઈના બાપ-દાદા હોય ક્યાંકને ક્યાંક સગાવ્હાલા હોય તો કાં તો વેવાઈવેલા એવા હોય, ક્યાંક ને ક્યાંક ઠેકાણે છેડો અડતો હોય ને. અમારો આ બધો દેખાવ બહુ સારો છે. આમ થઈ જાય છે. એ બધું ઝેર ખાવાનું છે.

મુમુક્ષુ :- આ તો અમારા ધન્ય ભાગ્ય છે. ‘કુંવરજીભાઈ’ જેવાએ પોતાના પરિણામ લખ્યા તો ‘કૃપાળુદેવે’ આવા ઉત્તર આપ્યા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘કુંવરજીભાઈ’ પોતાના પરિણામ લખતા હતા. એ પણ શ્વેતાંબરમાં જરા એમની ધાર્મિક માન્યતા બહુ સારી હતી. લોકો સાધુ કરતા પણ ગૃહસ્થને કાંઈક સારી રીતે ગણે એવા માણસ હતા. સદ્ગુણ પણ હતા. પણ એમણે જોયું કે એ સાથે સાથે ગુણની પાછળ અવગુણ કેવી રીતે પેસી જાય છે એ એને ખબર ન હોય. જ્ઞાન નથી ને. આમ લૌકિક ગુણો સારા હોય, ધાર્મિક ગુણો સારા હોય. શાસ્ત્રવાંચન (કરતા હોય). પછી ભલે બે પૈસા હોય તોપણ સાદાઈથી જીવન જીવતા હોય. વિશેષે કરીને એવી રીતે કોઈ વૈભવશાળી જીવન ન હોય. શ્રીમંતાઈ (હોવા છતા) એ બધા લૌકિક ગુણો તો સારા ગણાય ને ? અને લોકોમાં એ જાતની આબરૂ પણ હોય. જ્ઞાની સિવાય એને કેવી રીતે કહે કે આનો રસ છે એ ઝેર ખવાય છે એનું શું ? જ્ઞાનદશા વિના એ વાતનો ખ્યાલ આવે નહિ. સારું છે... સારું છે... સારું છે... બધાય સારું કહે છે... બધાય સારું કહે છે. અરે..! બધાય સારું કહે છે એમાં તને ઝેર ચડે છે એનું શું ? એવું ઝેર ચડે કે એને આત્માનો ધર્મ પામવાની પરિસ્થિતિ જ આવે નહિ.

અવસર જ ન આવે. એ પોતે પોતાના પરિણામ લખતા હતા. અવલોકન કરે એટલે ખ્યાલ આવે.

જ્ઞાનીના સંગમાં મોટી વાત એ છે કે જીવ પોતાના અવલોકનમાં આવે છે. અવલોકનમાં એટલે એને દોષ જણાય છે. લોકો ભલે સારું કહે છે પણ મને અંદર આ જાતનો રસ છે. અને એ રસ છે એ પોતે પ્રગટ કરીને કહે છે કે આવા પરિણામ પણ થાય છે. ત્યારે જ્ઞાની કહે છે કે એ હળવી વાત નહિ લેતા. એ કાળકૂટ ઝેર છે. ત્યાં તમે સંભાળજો. નહિતર ધર્મની પ્રાપ્તિ નહિ થાય. મનુષ્યપણું ચાલ્યું જશે. ‘એ પ્રત્યે ઝેરદષ્ટિ આવવી કઠણ દેખી કાયર ન થતાં...’ હિંમત ન હારતા, ‘પુરુષાર્થ કરવો યોગ્ય છે.’ બરાબર પુરુષાર્થ કરવો. અને એ પરિણામોને નિર્મૂળ કરવાનો બરાબર ઉપાય રાખવો. ચાલુ જ રાખવો. જ્યાં સુધી ન મટે ત્યાં સુધી ચાલુ રાખવો.

મુમુક્ષુ :- અંતિમ Line કેટલી સરસ લખી છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ પોતે નિંદે. ‘કૃપાળુદેવ’ના સંયોગોમાં જે મુમુક્ષુઓ આવ્યા છે, યોગ થયો છે એ બધા પોતાના પરિણામ લખે એટલું નહિ, નિંદે. આ બધા પત્રો વાંચ્યા એમાં પોતાના પરિણામ લખે, પોતાના પરિણામ પોતાની નિંદા કરે અને ક્ષમાયાચના કરે. આ ત્રણ પ્રકાર જોયા. એવી સ્થિતિ હતી. હવે એ જ્ઞાનીની ભૂલ કાઢે ? પોતાના પરિણામ લખે, એની નિંદા કરે અને એની ક્ષમાયાચના કરે. એવી રીતે, પ્રભુ ! તમારા વગર આ અમારા દોષ નહિ મટે. પ્રભુ ! પ્રભુ ! કરતા જાય. વાક્યે વાક્યે, હોં ! એ કેવી રીતે બોલતા હતા ! એમની મુમુક્ષુતા એવી હતી.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુને જ્ઞાનીની ભૂલ દેખાય જ નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આ તો કેટલું બધું વર્તમાન અને ભૂતકાળનું અંતર અત્યારે દેખાય છે. એ જમાનામાં ભલે એટલું તત્ત્વજ્ઞાન નહોતું. એ પ્રકાર નહોતો. મુમુક્ષુતામાં તો જ્ઞાની પ્રત્યે એટલી ભક્તિ (હોય), પોતાના દોષનું અવલોકન કરે, પોતાના દોષની નિંદા કરે અને એ દોષ ટાળવા માટે ક્ષમાયાચના કરે. એક એક પત્રમાં. (અહીં સુધી રાખીએ...)

પત્રાંક-૭૩૦

વવાણિયા, માર્ગશીર્ષ સુદ ૧૨, ૧૯૫૩

સર્વજ્ઞાય નમઃ

‘આત્મસિદ્ધિ’ની ટીકાનાં પાનાં મળ્યાં છે.

જો સફળતાનો માર્ગ સમજાય તો આ મનુષ્યદેહનો એક સમય પણ સર્વોત્કૃષ્ટ ચિંતામણિ છે, એમાં સંશય નથી.

તા. ૨૨-૧૨-૧૯૯૧, પત્રાંક-૭૩૦ થી ૭૩૨
પ્રવચન નં. ૩૩૭

પત્રાંક-૭૩૦, પાનું-૫૬૨. ‘સર્વજ્ઞાય નમઃ’ ‘અંબાલાલભાઈ’ ઉપરનું પોસ્ટકાર્ડ છે. “આત્મસિદ્ધિ’ની ટીકાના પાનાં મળ્યાં છે.’ ‘આત્મસિદ્ધિ’ ઉપરનો કોઈ અર્થ કર્યો છે. એનું અર્હીયાં ... ‘જો સફળતાનો માર્ગ સમજાય તો આ મનુષ્યદેહનો એક સમય પણ સર્વોત્કૃષ્ટ ચિંતામણિ છે, એમાં સંશય નથી.’ આગળ પણ એમણે એ વાત કરી છે કે મનુષ્યદેહ Value છે, ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરતા આ જીવને મનુષ્યપણું ક્વચિત્ જ પ્રાપ્ત થાય છે. બીજી ત્રણ ગતિમાં જવાનું વધારે બને છે. સૌથી ઓછું આગમન મનુષ્યગતિમાં છે. અથવા બીજા અનંત ભવ મળે ત્યારે એકાદ વખત મનુષ્યભવ મળે. કેમકે મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થાય એ પ્રકારના જીવ પરિણામ પણ ભાગ્યે જ કરે છે. બહુભાગ તિર્યચગતિમાં જવાના પરિણામ કરે છે. દેવ-નારકીના પરિણામ પણ કરે છે, મનુષ્યના પરિણામ ...

ચારે ગતિમાં આત્મહિત સૂઝે, આત્મહિત થઈ શકે એવા પરિણામની સ્થિતિ પણ મનુષ્યગતિમાં જ વધારે હોય છે. બાકીની ત્રણ ગતિમાં એ પ્રકારના પરિણામ રહેવા પણ મુશ્કેલ છે. દૃષ્ટાંત લઈએ તો આ કબૂતર, ચકલા બહુ કષાયવાળા પ્રાણી નથી દેખાતા. જેવા સર્પ, વાઘ, ચિત્તા, સિંહ દેખાય છે. તોપણ એ આહાર કરી લે છે. અનાજનો આહાર કરી

શકતા હોવા છતાં. અનાજનો આહાર કરી શકે છે પણ ઈયળ જોવે તો ખાય જાય. અનાજમાં ઈયળ પડી હોય એ અનાજ કોઈ નાખી દે. ચકલા દાણા ચણતા ચણતા ઈયળનો ચારો કરી જાય. મનસહિત હોવા છતાં ત્યાં એને પોતાના હિત-અહિતનો વિવેક સૂઝતો નથી. સહેજે સહેજે એવા પરિણામ થાય કે એથી નીચી ગતિમાં જાય છે. ત્યાંથી નીકળીને મનુષ્ય થાવું મોંઘુ છે. ત્યાંથી એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય થવું સહેલું છે. અહીંથી પગથિયું ચૂક્યા પછી અધોગતિમાં જાવું એ તો સહજ થઈ પડશે. કેમકે એવા પરિણામ થતા રોકી નહિ શકે. જીવ પોતે જ એવા પરિણામને રોકી નહિ શકે અને એ પરિણામ થતા ... એનો પણ એને વિચાર નહિ રહે. વાચાસહિત વિચારશક્તિ જે મનુષ્યપણામાં છે એ ત્રણ ગતિમાંથી કોઈ જગ્યાએ નથી.

અહીંયાં જીવ સૌથી વધારે પોતાના આત્મહિતનો વિચાર કરી શકે છે. એ આત્મહિતની સફળતાનો માર્ગ સમજાય તો. કેવી રીતે મારું આત્મહિત થઈ શકે ? એ જો વાત સમજાય જાય, ઉપાય એનો હાથમાં આવી જાય. માર્ગ એટલે ઉપાય. 'તો આ મનુષ્યદેહનો એક સમય પણ...' આખું મનુષ્ય આયુ નહિ. એનો એક એક સમય પણ 'સર્વોત્કૃષ્ટ ચિંતામણી છે,...' અથવા એથી પણ અધિક છે 'એમાં સંશય નથી.' એમ કહીને જ્ઞાનીપુરુષ એમ કહે છે કે આ તક તને મળી છે. સદુપયોગ કરવો હોય તો તક છે. નહિતર સદુપયોગ નહિ કરવા સંબંધીની જે બેદરકારી છે એ બેદરકારીનો બંધ પણ ભોગવ્યા વિના નહિ રહે. આત્મહિત ન સાધ્યું અને એમાં દરકાર ન કરી. હિત સાધવાની તક મળવા છતાં દરકાર ન કરી તો એનો દંડ પણ ભોગવ્યા વિના નહિ રહે. ભોગવવો જ પડશે. દુર્ગતિમાં જાશે. એનો દંડ એ છે કે ફરીને મનુષ્યભવ જલદી ન મળે એવી પરિસ્થિતિમાં કુદરત જીવને ધકેલી દે છે અને એ .. નજરે જોવામાં આવે છે.

એમ કહીને જાગૃત કરે છે. જ્ઞાની આત્મહિતમાં મુમુક્ષુજીવને સાવધાન કરે છે અથવા જાગૃત કરે છે. એ એક જ લીટીમાં 'અંબાલાલભાઈ'ને શિક્ષા આપી છે.

પત્રાંક-૭૩૧

વવાણિયા, માગશર સુદ ૧૨, ૧૯૫૩

સર્વજ્ઞાય નમઃ

વૃત્તિનો લક્ષ તથા૩પ સર્વસંગપરિત્યાગ પ્રત્યે વર્તતો છતાં જે મુમુક્ષુને પ્રારબ્ધવિશેષથી તે યોગનો અનુદય રહ્યા કરે, અને કુટુંબાદિનો પ્રસંગ તથા આજીવિકાદિ કારણો પ્રવૃત્તિ રહે, જે યથાન્યાયથી કરવી પડે, પણ તે ત્યાગના ઉદયને પ્રતિબંધક જાણી સખેદપણે કરે તે મુમુક્ષુએ પૂર્વોપાર્જિત શુભાશુભ કર્માનુસાર આજીવિકાદિ પ્રાપ્ત થશે એમ વિચારી માત્ર નિમિત્ત૩પ પ્રયત્ન કરવું ઘટે, પણ ભયાકુળ થઈ ચિંતા કે ન્યાયત્યાગ કરવાં ન ઘટે, કેમકે તે તો માત્ર વ્યામોહ છે; એ શમાવવા યોગ્ય છે. પ્રાપ્તિ શુભાશુભ પ્રારબ્ધાનુસાર છે. પ્રયત્ન વ્યાવહારિક નિમિત્ત છે, એટલે કરવું ઘટે, પણ ચિંતા તો માત્ર આત્મગુણરોધક છે.

૭૩૧. ‘સર્વજ્ઞાય નમઃ’ ‘ધારશીભાઈ’ને ‘મોરબી’ પત્ર લખ્યો છે. ... ‘ધારશીભાઈ’ના બીજા પત્રો આવી ગયા છે. આમાં પણ એ જ .. આપી છે. ૭૩૧, ૭૩૫ બેય ‘ધારશીભાઈ’ ઉપરના પત્રો છે.

‘વૃત્તિનો લક્ષ તથા૩પ સર્વસંગપરિત્યાગ પ્રત્યે વર્તતો છતાં જે મુમુક્ષુને પ્રારબ્ધવિશેષથી તે યોગનો અનુદય રહ્યા કરે, અને કુટુંબાદિનો પ્રસંગ તથા આજીવિકાદિ કારણો પ્રવૃત્તિ રહે, જે યથાન્યાયથી કરવી પડે, પણ તે ત્યાગના ઉદયને પ્રતિબંધક જાણી સખેદપણે કરે તે મુમુક્ષુએ પૂર્વોપાર્જિત શુભાશુભ કર્માનુસાર આજીવિકાદિ પ્રાપ્ત થશે એમ વિચારી માત્ર નિમિત્ત૩પ પ્રયત્ન કરવું ઘટે, પણ ભયાકુળ થઈ ચિંતા કે ન્યાયત્યાગ કરવાં ન ઘટે, કેમકે તે તો માત્ર વ્યામોહ છે; એ શમાવવા યોગ્ય છે.’ શું કહે છે ?

માર્ગદર્શન છે કે મુમુક્ષુએ આજીવિકાનું સાધન કેવા પરિણામથી કરવું. કેમકે આજીવિકાનું કાર્ય છોડી દે તથા દીનતામાં આવે તોપણ માર્ગની પ્રાપ્તિ ન થાય. અને આજીવિકા ન મળે અને જીવન જીવી શકે એવા

શક્તિવાળા મુમુક્ષુના પરિણામ તો હોતા નથી. એટલે દીનતામાં આવી જશે કાં તો અન્યાય કરી લેશે. મુમુક્ષુની વૃત્તિ તો એવી હોય છે, એમ કહે છે કે સર્વસંગપરિત્યાગ કરીને આત્મહિત સાધવું. પૂર્ણતાનું ધ્યેય છે ને ? એ પૂર્ણતાના ધ્યેયમાં વચ્ચે સર્વસંગપરિત્યાગ કરીને એકાંતમાં પોતાનું આત્મહિત સાધવું. એવા પ્રકારનું એને જાણવા મળે, એવું વૃત્તિનું લક્ષ હોય છે. લક્ષ એટલે ધ્યેય પણ હોય છે.

એવો 'વૃત્તિનો લક્ષ તથા૩૫ સર્વસંગપરિત્યાગ પ્રત્યે વર્તતો છતાં...' વર્તે છે. વિચાર કરીને એકકોર મૂકી દીધો છે નહિ પણ વર્તે છે. લક્ષ છે એ તો વર્તતું જ રહે. લક્ષ છે એનો અસ્ત નથી થતો. વિચારનો અસ્ત થાય છે. સ્મરણનું વિસ્મરણ થાય છે પણ લક્ષ છે એ તો હંમેશા ચાલુ જ રહે છે. જે લક્ષ હોય તે. બહારના કાર્યોનું લક્ષ હોય તો એ ચાલુ રહે. ..નું લક્ષ હોય તો એ ચાલુ રહે. વૃત્તિમાં લક્ષ સર્વસંગપરિત્યાગ પ્રત્યે વર્તતો છતાં. એમ વર્તતો હોય છતાં 'જે મુમુક્ષુને પ્રારબ્ધવિશેષથી તે યોગનો અનુદય રહ્યા કરે,...' પણ પ્રારબ્ધનો ઉદય એવો છે કે એને કુટુંબમાં અને આજીવિકાના કાર્યોમાં વર્તવું જ પડે એવો એક ઉદય છે કે જેની સામે એને સર્વસંગપરિત્યાગનો અનુદય રહે છે. બે વિરુદ્ધ ઉદય છે. સંગ અને અસંગપણું બે પરસ્પર વિરુદ્ધ છે. બેમાંથી એક ઉદય હોય.

એનો 'અનુદય રહ્યા કરે, અને કુટુંબાદિનો પ્રસંગ તથા આજીવિકાદિ કારણે પ્રવૃત્તિ રહે,...' એ પ્રકારનો ઉદય રહે. ઉદય છે પણ રાગ નથી. એનો એવો રાગ નથી કે આ મારે કરવું જ. ન જરૂર હોય તો વગર જરૂરે પણ કરવું, એ પ્રકારનો રાગ નથી. પણ કર્યા વિના કોઈ પરિસ્થિતિ નથી. એવી કોઈ પરિસ્થિતિ પૂર્વકર્મના કારણે હોય. 'જે યથાન્યાયથી કરવી પડે,...' કરવી એમ નહિ પણ કરવી પડે. એમ લીધું. યથાન્યાયથી એટલે અનીતિ નહિ. કોઈનું અનીતિપૂર્વક લઈ લેવું એ તીવ્ર દર્શનમોહના પરિણામ એવી રીતે (નહિ). આ તો મુમુક્ષુ કેવી રીતે વર્તે છે.

મુમુક્ષુ :- જેને પૂર્ણતાનું ધ્યેય બંધાઈ ગયું એના લક્ષમાં ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એનું લક્ષ ચાલુ રહે. અને પોતાના પૂર્વકર્મના ઉદયને અનુસરવામાં ન્યાયસંપન્ન વૃત્તિથી પ્રવૃત્તિ કરે.

મુમુક્ષુ :- પૂર્ણતાના લક્ષવાળો મુમુક્ષુ પોતાના પરિણામની મીઠવણી એની સાથે કરી લ્યે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, મેળવી લે છે. લક્ષ યથાર્થ થયું છે એને

પોતાને આ પ્રકારના પરિણામ વર્તે છે કે નથી વર્તતા ?

પણ તે પ્રવૃત્તિ. તે એટલે તે પ્રવૃત્તિ ત્યાગના ઉદયને પ્રતિબંધક, જાણીને. જે સર્વસંગપરિત્યાગ કરવો છે એમાં પ્રવૃત્તિ છે એ રૂકાવટ છે, પ્રતિબંધક છે એમ જાણીને 'સખેદપણે કરે...' તે પ્રવૃત્તિ પણ પરાણે પરાણે કરે છે. કરવી પડે છે એટલે કરે. કરવી છે ને કરે એમ નથી. બે વચ્ચે બહુ મોટો ફેર છે. જેને કરવી છે એને કરવાનો અભિપ્રાય છે. અને જેને કરવી પડે છે એને નહિ કરવાનો અભિપ્રાય છે ને કરવી પડે છે. અભિપ્રાયમાં ઉલટો-સુલટો ફેર થઈ જાય છે. પરિણામ તો મુખ્યપણે અભિપ્રાયને અનુસરીને ઉત્પન્ન થાય છે. જેવો જેનો અભિપ્રાય એ અનુસરીને પરિણામ થશે. કેમકે એ પૂર્વગ્રહ છે. એ ગ્રહણ કરેલા છે. એ પ્રકારે જ એના પરિણામ થાય.

'તે ત્યાગના ઉદયને પ્રતિબંધક જાણી સખેદપણે કરે તે મુમુક્ષુએ પૂર્વોપાર્જિત શુભાશુભ કર્માનુસાર આજીવિકાદિ પ્રાપ્ત થશે...' એટલે પૂર્વકર્મ અનુસાર જે કાંઈ થવાનું છે, સંયોગ, વિયોગ થશે એ બધો પૂર્વકર્મ અનુસાર થશે તેમ જાણી, 'એમ વિચારી માત્ર નિમિત્તરૂપ પ્રયત્ન કરવું ઘટે,...' મારો રાગ છે, ચાલે એવી પરિસ્થિતિ નથી. પ્રવૃત્તિ કરવી પડે છે. તો એ જે પોતાનો ઉપયોગ અને યોગ છે એમાં માત્ર નિમિત્ત થવાનું છે. કાર્ય તો પૂર્વકર્મ અનુસાર થવાનું છે. ઈચ્છા અનુસાર થવાનું નથી, વિકલ્પ અનુસાર થવાનું નથી, પ્રયત્ન અનુસાર થવાનું નથી. પણ પૂર્વકર્મ અનુસાર થવાનું છે.

જગતમાં લૌકિકમાં લોકો ચર્ચા કરે છે કે ભાગ્ય બળવાન કે પ્રયત્ન બળવાન ? પ્રયત્નથી કાર્ય થાય કે ભાગ્ય પ્રમાણે કાર્ય થાય ? તો પ્રયત્નવાદી હોય એ એમ કહે કે ભાગ્ય પ્રમાણે થતું હોય તો છાનામાના ઘરમાં બેસી રહો ને. જે થવાનું હશે તે થશે. તમારે ક્યાંય જાવું નહિ. અને ભાગ્યવાદી હોય એ એમ કહે કે ગમે તેટલું દુકાને જાવ ને, ચોવીસ કલાક ઉઘાડી રાખો પણ ... એમાં આવવાનું એ જ આવવાનું છે. તમારો પ્રયત્ન બીજા કરતા વધારે છે માટે વધારે આવી જશે એવું કાંઈ બનવાનું નથી. સામો સામો અભિપ્રાય છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રયત્નવાદી પોતાના .. કમજોર હતો ... અભિમાન થઈ જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા એને એમ થઈ જાય કે મારું ડહાપણ, મારી

હોંશિયારી, મારી ચતુરાઈ, મારી આવડતને લઈને હું ...

મુમુક્ષુ :- એટલા માટે ઓલા ભાગ્યવાદીનો નિષેધ કરે છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સફળતાને લઈને. એ માણસ નિષ્ફળ જાય ત્યારે પાછો ભાગ્યને .. ગણે. શું કરીએ ભાઈ ? આપણે તો બહુ મહેનત કરી. આપણા ભાગ્યમાં એમ એટલે શું થાય. વાસ્તવિકતા એ છે કે કોઈપણ રાગી પ્રાણી રાગ અનુસાર પ્રવૃત્તિ કર્યા વિના રહી શકે નહિ. છતાં સર્વસ્વ જે પૂર્વકર્મ છે એ અનુસાર જ આવવાનું છે, બીજી રીતે આવવાનું નથી.

એટલે ‘માત્ર નિમિત્તરૂપ પ્રયત્ન કરવું ઘટે, પણ ભયાકુળ થઈ ચિંતા કે ન્યાયત્યાગ કરવા ન ઘટે,...’ એવી રીતે વર્તે. જે આવવાનું છે એ આવવાનું છે. રાગ છે એટલે એમનેએમ રહી શકાય એવું છે નહિ. જો એ પ્રવૃત્તિનો રાગ નિમિત્તભૂતપણે પણ પ્રવૃત્તિ નહિ કરાય અને પરિસ્થિતિ સાંકડી થશે તો દીનતા આવ્યા વિના રહેશે નહિ. અને એ પરિણામની દીનતા તો આના કરતા પણ, પ્રવૃત્તિમાં કષાયના પરિણામ કરતા પણ વધારે ખરાબ કષાયના પરિણામ છે.

મુમુક્ષુ :- આ કોટીમાં ન્યાય કેમ લેવો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ન્યાય એટલે ... બીજાનું ... ન્યાયસંપન્ન પ્રવૃત્તિ કરવી. અર્થ ઉપાર્જનમાં અનીતિથી, અન્યાયથી ... એની વિશેષ ગતિ છે.

મુમુક્ષુ :- અવળો પુરુષાર્થ થઈ રહ્યો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ... આમ તો અવળો જ થાય છે. સવળો ક્યાં થાય છે ? પ્રવૃત્તિમાં પારમાર્થિક રીતે અવળો જ પુરુષાર્થ છે. પણ લાભમાં કે નુકસાનમાં પુરુષાર્થ કરે છે એ .. છે પૂર્વકર્મ અનુસાર. પછી લાભ થાય કે પ્રવૃત્તિ કરતા નુકસાન થાય. વેપારમાં નુકસાન જાય છે. પુરુષાર્થ નથી કરતા અને નુકસાન જાય છે એવું કાંઈ છે ? ન પુરુષાર્થ કરતા હોય એ પણ દેવાળું કાઢે. એ તો પૂર્વકર્મ અનુસાર થાય પણ પરમાર્થે તે બંને અવળો પુરુષાર્થ છે. આત્મહિતનો પુરુષાર્થ તે સવળો પુરુષાર્થ છે એમ લેવું.

એટલે ભયથી બહુ ચિંતા પણ ન કરવી અને ન્યાય છોડીને પણ પ્રવૃત્તિ ન કરવી. ‘કેમકે તે તો માત્ર વ્યામોહ છે;...’ વધારે પડતો તીવ્ર દર્શનમોહ થવાથી, મિથ્યાત્વ તીવ્ર થવાથી ચિંતાના પરિણામ થાય, અન્યાયથી પણ પ્રવૃત્તિ કરવાના પરિણામ થાય અને એ તો જીવને નુકસાનકારક વિશેષે કરીને છે. કેમકે એને સમાધાન નથી કે પૂર્વકર્મ

અનુસાર છે. એને એ સમાધાન નથી. ‘એ શમાવવા યોગ્ય છે.’ અને એવા પરિણામ છે તે શમન કરવા યોગ્ય છે, ઉપશમ કરવા યોગ્ય છે અથવા શાંત કરવા યોગ્ય છે.

‘પ્રાપ્તિ શુભાશુભ પ્રારબ્ધાનુસાર છે.’ જે પ્રાપ્તિ છે તે શુભ-અશુભ પૂર્વે જે કર્મ નિબંધન કર્યું છે તે અનુસાર પ્રાપ્તિ છે. એમાં કોઈ ઈન્દ્ર, નરેન્દ્ર, જિનેન્દ્ર ફેરફાર કરી શકે એમ છે નહિ. કોઈ દેવ-દેવલા ફેરફાર કરી શકે એવું છે નહિ. કોઈના આશીર્વાદથી ફેરફાર થાય એવું નથી. કોઈના શ્રાપથી, આ શ્રાપ આપે છે, શ્રાપથી પણ કાંઈ ફેરફાર થાય એવું નથી. પોતાના પૂર્વકર્મ અનુસાર જે કાંઈ પ્રાપ્તિ થવાની છે તે થવાની છે.

મુમુક્ષુ :- ‘બંધ સમય જીવ ચેતીએ, ઉદય સમય શા ઉચાટ’.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અત્યારે જે પરિણામ છે એ નવા બંધનું કારણ છે. એમાં જાગૃત રહેવાનું છે.

મુમુક્ષુ :- ..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તદ્દન ખોટું. સોએ સો ટકા ખોટું છે. કોઈ એમ કહે કે ફલાણાને માનવાથી લાભ થાય છે તો એના માનનારા જગતમાં સૌથી વધારે બાલ્યદષ્ટિએ સંપન્ન હોવા જોઈએ. બાકી બધાનો નંબર પછી આવવો જોઈએ. હવે બતાવો એવો એક જણ હોય તો. કોઈ એક સંપ્રદાય બતાવો કે આને માનનારા આગળ છે. એમ બતાવી દ્યો. એવું કાંઈ (નથી).

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના. એવું કાંઈ નહિ. કલ્પિત બાધા છે. કોઈક હોય. બાકી બધી .. છે. એકાદ હોય એમાંથી હજાર નીકળી પડે છે. એવી કોઈ વ્યક્તિ હોય જેમકે પાર્શ્વનાથના વખતમાં પચાવતી ... હતા. એ કોઈ વ્યક્તિ હતી. હવે અત્યારે તો એટલા બધા નીકળી પડ્યા કે વાત મૂકી દ્યો. દરેક ધર્મ મતમાં એટલા બધા દેવ-દેવલા નીકળી પડ્યા. એ તો પછી એ નિમિત્તે ધંધા જ શરૂ થઈ જાય છે. દુકાન માંડે ... મંદિર બનાવી નાખે ને પાંચ-પચ્ચીસ આવવા માંડે. ... વેપાર કરે એમાં બીજું કાંઈ હોતું નથી. ધંધાદારી પ્રવૃત્તિ થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના. એવું કાંઈ નથી. કોઈ રક્ષા-બક્ષા કોઈનું કોઈ કરે ક્યાં ? સિદ્ધાંત બહાર એ વાત છે. જૈનદર્શનના સિદ્ધાંત બહારની

વાત છે કે કોઈનું કોઈ કાંઈ કરે. તીર્થંકર ન કરી શકે પછી બીજાની ક્યાં વાત કરવી ? તીર્થંકર તો સૌથી સમર્થ છે કે નહિ ? બધા દેવો એને અનુસરે છે. સો ઈન્દ્રો એને નમે છે. પૂજે છે. એ કોઈનું ન કરી શકે તો પછી બીજા દેવો કોઈનું કરી શકે એનો અર્થ કે એની શક્તિ વધી ગઈ. એ વાસ્તવિક રીતે સંભવિત નથી. અને જો કોઈનું કોઈ કરે તો જગતની વ્યવસ્થા જ ન રહે. કેમકે એણે પૂર્વે પાપ બાંધ્યા હોય એનું શું થાય ? અત્યારે બીજો આવીને એના સંયોગો સુધારી દે. મને પૂજવાવાળો કોઈ આવે તો હું એને લાભ કરી દઉં. એનો અર્થ શું થાય ? કે મને ખુશામત પ્રિય છે. મારી ખુશામત કરનારને હું વધારે લાભ કરું છું. મારી ખુશામત નથી કરતો એનો હું દ્વેષ કરું છું. તો પછી એણે જે પૂર્વે પાપ બાંધ્યા એનું શું ? એને ભોગવવાના કે નહિ ? એવું તો કાંઈ અહીંયાં ચાલે નહિ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. દેવો હોય તો એની સેવા કરનારા. જગતના કાર્યો કરનારા નથી એ. લોકોનું હિત કરનારા નથી, લોકોને લાભ કરનારા નથી. તીર્થંકરની સેવા હજારો દેવ કરે છે. ... શું ? અસંખ્ય દેવો એની સેવા કરે છે. અસંખ્ય દેવો દેવલોકમાંથી આવે.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પોતાને લોભ છે એ જાતની માન્યતા છે. એટલે એ એમાં ... વાતમાં કાંઈ માલ નથી. એક અંશ પણ સાચું નથી. પછી કોઈનો ઉદય હોય અને બીજાનો વિકલ્પ હોય તો એને નિમિત્તનૈમિત્તિક સંબંધ ગણવો. આ ભાઈને તકલીફ છે અને મને એમ થયું કે હું એની તકલીફ દૂર કરું અને એને દૂર થવાના ઉદયમાં મારો વિકલ્પ હોય. એમાં મેં કાંઈ કર્યું નથી અને હું કાંઈ કરી શકતો નથી. એ વસ્તુસ્થિતિ એમનેએમ બધી રહે છે. એ પરિસ્થિતિ કાંઈ મટતી નથી. એવું ક્યાંક બને ત્યારે ઉદયમાં માનતા હોય એ ચોંટી જાય છે. જુઓ ! આણે આનું આમ કર્યું... આણે આનું આમ કર્યું... આણે આનું આમ કર્યું. અમે માનતા રાખી હતી માટે આ સોદો થઈ ગયો. એ ત્યાં ચોંટી જાય છે. .. બધું દટ કરે છે, મજબુત કરે છે. એક અંશે પણ એ વાત સાચી નથી. તદ્દન પાખંડ છે. સિવાય કાંઈ નથી. એકલું પાખંડ છે. બીજું કાંઈ નથી.

મુમુક્ષુ :- ધર્માત્માને ઘાણીમાં પીલી નાખ્યા ત્યારે ધરણેન્દ્ર ક્યાં ગયા ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ધર્માત્મા તો પરમપવિત્ર મુનિઓ હોય છે. નિર્ગ્રંથ ભાવલિંગી વીતરાગ મુનિ હોય છે. એને ઉપસર્ગ કરે છે. ઉપસર્ગ કરનારા દુષ્ટ પરિણામ કરે છે. પાપનો ઉદય હોય તો એને પ્રતિકૂળતા અધિક હોય છે. બાહ્યદષ્ટિએ, હોં ! અંતરદષ્ટિએ તો એ પુરુષાર્થ વધારીને નિર્વાણપદને પ્રાપ્ત કરી લે છે. એને પ્રતિકૂળતા તો અનુકૂળતા થઈ પડી. ઊલટાની એ પ્રતિકૂળતા છે એ અનુકૂળતા છે.

મુમુક્ષુ :- તીર્થકરને કેટલો ઉપસર્ગ થાય છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. તીર્થકરને મુનિદશામાં થાય. મુનિદશા હોય ત્યાં સુધી, એથી વધારે પછી આગળ નહિ. અરિહંતદશા પ્રાપ્ત થાય પછી બધું શાંત. બધું. ખલાસ. ઉપસર્ગ-પરિષદ એ બધું જ ખત્મ થઈ જાય છે. એક વખત...

મુમુક્ષુ :- અત્યાર સુધીમાં... જિનમંદિરોમાં જિનપ્રતિમાઓ ખંડિત થઈ ગઈ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અત્યાર સુધીમાં મુસલમાનોએ હજારો જિનમંદિરો તોડી નાખ્યા અને પ્રતિમાઓને તોડી નાખી. એ વખતે શાસનદેવી અને દેવલાઓ બધા ક્યાં ગયા હતા ? ક્યા ઘોડે ચડ્યા હતા ? સંતાઈ ગયા હતા ક્યાં ? બતાવો. એવા પ્રસંગો નથી બન્યા ? એવા અનેક પ્રસંગો બન્યા છે. તિરૂપતિનું મંદિર છે એ મૂળ દિગંબર જૈન મંદિર છે. એમાં નેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિમા છે.

મુમુક્ષુ :- પંઢરપુરમાં પણ એવું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે ત્યાં એ ખબર ન પડે. ... ક્યાં જાય ? મંદિરો લઈ લે, તોડી નાખે, બાળી નાખે. ત્યાં પોતાના મંદિર સ્થાપી દે.

મુમુક્ષુ :- ઘણાં વર્ષ પછી ... હાનિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બધું થાય. શાસનદેવી હોય એ ક્યાં જાય ? શાસનદેવી બધા ક્યાં જાય છે ? એમાં કાંઈ વાતમાં માલ નથી. કાળ અનુસાર જે પ્રમાણે થવાનું તે થવાનું. એમાં કોઈ બચી શકે નહિ. 'શ્રીકૃષ્ણ' જેવા સમર્થ ત્રણ ખંડના ઘણી હતા. અને 'દ્વારકા' સળગી. એમાં ૧૬૧૦૮ તો એમની રાણીઓના જિનમંદિર હતા. બીજા એમના કુટુંબ-પરિવારના ને નગરના હોય એટલા જુદા. બધા કોયલા (થઈ ગયા). પ્રતિમાના કોયલા થઈ ગયા. એવી આગ લાગી. પત્થર કોયલો થઈ જાય, કોલસો થઈ જાય. પત્થરીયો કોલસો આવે છે કે નહિ ? એ પત્થર કોલસો

કહેવાય. લાકડાનો કોલસો, પથ્થરનો કોલસો...

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ... જે થવાનું હોય તે થાય. ... 'શ્રીકૃષ્ણ' એવા સમર્થ હતા પણ એને બચાવી શક્યા નહિ. જિનમંદિર બચાવી શક્યા નહિ, કુટુંબને બચાવી શક્યા નહિ. પોતે પોતાની જાતને પણ બચાવી શક્યા નહિ. ... પાણી... પાણી... પાણી... પાણીના પોકાર કરતા રહ્યા. એટલે એ પૂર્વકર્મ અનુસાર છે.

એમ જાણીને 'પ્રાપ્તિ શુભાશુભ પ્રારબ્ધાનુસાર છે. પ્રયત્ન વ્યાવહારિક નિમિત્ત છે,...' એટલે ખરેખર કારણ નથી એમ કહે છે. 'વ્યાવહારિક નિમિત્ત છે, એટલે કરવું ઘટે,...' કરવું ઘટે એટલે શું ? કે ન કરે તો કાં દીનતામાં આવી જાય અને કાં એના પરિણામ બીજી રીતે બગડે. 'પણ ચિંતા તો માત્ર આત્મગુણરોધક છે.' એ સંયોગોની પ્રાપ્તિની ચિંતા કરવી. રાત્રિ-દિવસ તે ચિંતામાં રહેવું. ભવિષ્યમાં આમ થાય તો સારું, ભવિષ્યમાં આમ થાય તો સારું, પછી આમ થાય તો સારું, પછી હું આમ કરીશ. પછી આમ થાય... આમ થાય... એ જે ઘટમાળ છે એ વર્તમાનમાં આત્મગુણ પ્રગટ થવા માટે રોધક પરિણામો છે-રોધનારા પરિણામો છે. આવવા નહિ દે, આત્મગુણના પરિણામને આવવા નહિ દે.

જ્ઞાનીનું પણ આ એક લક્ષણ છે કે એ ભવિષ્યની ચિંતા કરતા નથી. અજ્ઞાનીનું પણ આ એક લક્ષણ છે કે ભવિષ્યની ચિંતામાંથી એના પરિણામ નવરા થઈ શકતા નથી. આ જ્ઞાની-અજ્ઞાનીના લક્ષણ છે. (જ્ઞાની) એમ કહે છે કે એક કલાક પછીની અમે ચિંતા કરતા નથી. કાલની તો કરતા નથી, વૃદ્ધાવસ્થાની તો કરતા નથી પણ એક કલાક પછીની પણ અમે ચિંતા કરતા નથી કે કલાક પછી શું થાશે. આ પૂર્વકર્મને ભોગવવા માટે બેઠા છીએ. બાકી વધારે કાંઈ લેવા દેવા નથી. ઉથલપાથલ તો ઘણી છે. ૨૬માં વર્ષમાં ઉથલપાથલ તો એવી થઈ છે કે પોતાના પરિણામ પણ ડગી જાય. બહુ સમર્થ હતા છતાં.

પાનું-૩૮૧, પત્રાંક-૪૬૫. 'ગઈ સાલના માગશર સુદ છઠે અત્રે આવવાનું થયું હતું ત્યારથી આજ દિવસપર્યંતમાં ઘણા પ્રકારનો ઉપાધિયોગ વેદવાનું બન્યું છે...' પોણા બે વર્ષ પછી આ શ્રાવણ મહિનો ચાલે છે ને ? એક વર્ષ ને આઠ-નવ મહિના થયા છે. એમાં ઘણા પ્રકારનો ઉપાધિયોગ આવ્યો છે. એટલે ઉથલપાથલ ઘણી થઈ છે. 'અને જો

ભગવત્ કૃપા ન હોય તો...' ભગવત્કૃપા એટલે કોઈ બીજા ઈશ્વરની કૃપા નહિ. પણ અંદરમાં પરમેશ્વર બેઠો છે એની કૃપા ન હોય, એટલે એનું શુદ્ધ પરિણામન ન થયું હોય તો 'આ કાળને વિષે તેવા ઉપાધિજોગમાં માથું ઘડ ઉપર રહેવું કઠણ થાય,...' ઘડ ઉપર માથું ન રહે એટલે મૃત્યુ થાય ને ? એમ અહીંયાં આત્મદશાનું મૃત્યુ થઈ જાય. માથું ઘડ ઉપર ન રહે. માથું ઉતરી જાય. જીવન ચાલ્યું જાય. 'એમ થતાં થતાં ઘણી વાર જોયું છે;...' છતાં રહી ગયા છીએ. એમ થતાં થતાં રહી ગયા છીએ. એકવાર તો પુરુષાર્થ થંભાવી દે એવા જંજાવાત આવ્યા છે. આ બતાવે છે...

'અને આત્મસ્વરૂપ જેણે જાણ્યું છે એવા પુરુષને અને આ સંસારને મળતી પણ આવે નહીં, એવો અધિક નિશ્ચય થયો છે. જ્ઞાનીપુરુષ પણ અત્યંત નિશ્ચય ઉપયોગે વર્તતાં વર્તતાં ક્વચિત્ પણ મંદ પરિણામ પામી જાય એવી આ સંસારની રચના છે.' જ્ઞાનીપુરુષને પણ એકવાર મચક ખાય જાય અને પુરુષાર્થ મોળો પડી જાય, મંદ પડી જાય એવી આ સંસારમાં ઉથલપાથલ થાય છે. જોકે 'આત્મસ્વરૂપ સંબંધી બોધનો તો જોકે નાશ ન થાય, તથાપિ આત્મસ્વરૂપના બોધના વિશેષ પરિણામ પ્રત્યે એક પ્રકારનું આવરણ થવારૂપ ઉપાધિજોગ થાય છે.' વિકાસ ન થાય. આત્મસ્વરૂપનો બોધ થયો એ જ્ઞાનદશામાંથી ચ્યુત ન થાય પણ જ્ઞાનદશામાં જે આગળ વધવું છે, વિકાસ પામવો છે એના ઉપર આવરણ આવે છે, રુકાવટ આવી જાય.

'અમે તો તે ઉપાધિજોગથી હજુ ત્રાસ પામ્યા કરીએ છીએ;...' આ અમને અત્યારે જે ઘણો પોણા બે વરસથી ... ત્રાસ પામી ગયા છીએ. આસપાસના આ ઉપાધિ (જોગથી)... 'અને તે તે જોગે હૃદયમાં અને મુખમાં મધ્યમા વાચાએ પ્રભુનું નામ રાખી માંડ કંઈ પ્રવર્તન કરી...' સ્થિર રહી શકીએ છીએ. ભગવાનનું નામ લેવું. મુશ્કેલી આવે ત્યારે ભગવાનનું નામ લેવું. એમ અમે પણ અમારા પ્રભુનું સ્મરણ કરીએ છીએ. અમારા આત્માની સંભાળ કરીએ છીએ, સાવધાની કરીએ છીએ. હૃદયમાં પણ આત્માને રાખીએ છીએ, મુખમાં પણ આત્માને રાખીએ છીએ, વાચામાં પણ આત્માને રાખીએ છીએ. અને હૃદય અને વાચા વચ્ચે કાંઈ ખાલી જગ્યા હોય તો એમાં મધ્યમા પણ આત્માને રાખીએ

છીએ. અને માંડ માંડ કંઈ પ્રવર્તન કરીને ... સ્થિર રહેવામાં માંડ માંડ રહી શકાય છે.

‘સમ્યક્ત્વને વિષે અર્થાત્ બોધને વિષે ભ્રાંતિ પ્રાપ્તિ થતી નથી, પણ બોધના વિશેષ પરિણામનો અનવકાશ થાય છે,...’ વિકાસનો અવકાશ નથી પડતો. (એમ તો સ્પષ્ટ દેખાય છે.) ‘અને તેથી ઘણી વાર આત્મા આકુળવ્યાકુળપણાને પામી...’ આકુળતા થઈ જાય છે. અરે..! આ પ્રવૃત્તિ છોડી દઈએ. છોડવા માટેની આકુળતા થઈ જાય છે. અને આત્મા ‘ત્યાગને ભજતો હવો;...’ ત્યાગ કરવાના પરિણામ ચાલે છે. છોડી દેવાના પરિણામ છે. હવે સમાધાન કરે છે.

‘તથાપિ ઉપાર્જિત કર્મની સ્થિતિને સમપરિણામે, અદીનપણે, અવ્યાકુળપણે વેદવી એ જ જ્ઞાની પુરુષોનો માર્ગ છે, અને તે જ ભજવો છે, એમ સ્મૃતિ થઈ સ્થિરતા રહેતી આવી છે. એટલે આકુળાદિ ભાવની થતી વિશેષ મુંઝવણ સમાપ્ત થતી હતી.’ આકુળતાના પરિણામ એવા થયા છે. એ પોતે અંદરથી ... આવા પરિણામ. ક્યારેક ક્યારેક તો આવા પરિણામ થઈ ગયા છે કે પુરુષાર્થને પણ ઘક્કો લાગી જાય. એક જગ્યાએ લખ્યું છે કે પરસેવો વળી જાય છે, પ્રસ્વેદ આવી જાય છે એમ કહ્યું છે. પુરુષાર્થ કરતા કરતા પરસેવો વળી જાય છે. એવી સંયોગોની ચિત્ર-વિચિત્રતા ઊભી થાય છે કે જ્ઞાનદશા હોવા છતાં પણ પરસેવો નીકળી જાય એવું છે.

૪૫૩નો પત્ર. ૪૫૩માં બીજે પાને. પાનું ૩૭૫. ‘પ્રાપ્તે સર્વ કામના પ્રત્યે ઉદાસીનપણું છે,...’ સંસારના પદાર્થોની ભાવના નથી. ‘એવા અમને પણ આ સર્વ વ્યવહાર અને કાળાદિ...’ આ જગતના વ્યવહારો અને આજુબાજુનું વાતાવરણ છે એ ... ‘ગળકાં ખાતાં ખાતાં સંસારસમુદ્ર માંડ તરવા દે છે,...’ સંસારસમુદ્ર તરી રહ્યા છીએ, ડૂબતા નથી પણ ક્યાંક ક્યાંક અમે ગળકું ખાઈ જઈએ છીએ. ગળકું સમજો છો ? પાણીમાં તરતો હોય તો કેટલુંક પાણી પી જાય. એને ગળકું ખાઈ ગયો એમ કહેવાય. તરવાવાળાએ પાણી ન પીવાય. પાણી પીવે તો ડૂબી જાય. એવા મોજાં આવે કે એવું તોજ્ઞાન આવે તો એના મોઢામાં પાણી ઘૂસી જાય. ગળકું ખાઈ જાય. ડૂબક ડૂબક થાય અને વળી પાછો બહાર નીકળી જાય.

એમ 'ગળકાં ખાતાં ખાતાં સંસારસમુદ્ર માંડ તરવા દે છે, તથાપિ સમયે સમયે તે પરિશ્રમનો અત્યંત પ્રસ્વેદ ઉત્પન્ન થયા કરે છે;...' પરસેવો વળી જાય છે. સંસાર તરવામાં એવો પરિશ્રમ કરવો પડે છે કે અમને પરસેવો ઉતરે છે. 'અને ઉતાપ ઉત્પન્ન થઈ...' એનો તાપ લાગે છે એટલે... 'સત્સંગરૂપ જળની તૃષા અત્યંતપણે રહ્યા કરે છે;...' એટલી જ્ઞાનની મુમુક્ષુને સત્સંગની દરકાર નથી. અહીંયાં કહે છે કે જ્ઞાની છે એ સત્સંગને 'અને એ જ દુઃખ લાગ્યા કરે છે.' કે સત્સંગ મળતો નથી. સત્સંગની અપ્રાપ્તિનું દુઃખ લાગે છે. જગતના જીવોને સંયોગની પ્રાપ્તિ, અનુકૂળતાની પ્રાપ્તિ ન થાય તો દુઃખ લાગે છે. અહીંયાં સત્સંગની પ્રાપ્તિ ન થાય એનું દુઃખ લાગે છે. ૨૬ વર્ષમાં એ .. લખવા ... એમાં ને એમાં ... છે. પોણા બે વર્ષથી નિવૃત્તિમાં જઈ શક્યા નથી. નહિતર વર્ષમાં મહિનો-બે મહિના બહાર નીકળી જતા હતા. પોણા બે વર્ષથી ક્યાંય નીકળી શકતા નથી. દેશમાં આવી શક્યા નથી. ... શક્યા નથી. પોતે તો સ્થિરતા રાખે છે. બીજાને પણ સ્થિર કરતા જાય છે. જુઓ ! વ્યવહારિક ચિંતા છોડો. પ્રારબ્ધ અનુસાર જે થવાનું હશે તે થશે. ચિંતા તો આત્મગુણને રોધનારી છે. ચિંતાથી આત્માને નુકસાન છે. જરા પણ આત્માને લાભ નથી.

મુમુક્ષુ :- .. પોતે નીકળી ન શક્યા પોણા બે વર્ષથી. ... ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા.

મુમુક્ષુ :- એમાં એમણે પોતાનું કામ કર્યું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પુરુષાર્થ વિશેષ કર્યો છે, આત્મશુદ્ધિ વધારી છે. તોપણ એ પુરુષાર્થ કરવામાં જે પરિશ્રમ થયો છે એનો ચિતાર છે.

મુમુક્ષુ :- એવાં ટાઈમે પુરુષાર્થ કર્યો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પુરુષાર્થ કર્યો છે. એ તો એમનું જીવન પોતે જ બોધસ્વરૂપ છે. એમના જીવનમાંથી ઉપદેશ મળે એવું એમનું જીવન છે. એ પોતાનું આંતરિક જીવન વ્યક્ત...

મુમુક્ષુ :- પુરુષાર્થ ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સ્વરૂપસન્મુખતા કરે છે. સ્વરૂપનો આશ્રય કરવાનું જોર કરે છે એનું નામ પુરુષાર્થ છે. એટલે અહીંયાં પણ મુમુક્ષુએ શું કરવું એ પણ આપોઆપ એમાંથી નીકળે છે. એમની દશાને અનુસરીને પોતે કેવી રીતે એમ કરવું. એ એમાંથી શિક્ષા મળે છે.

મુમુક્ષુ :- આમાંથી અમારે શું બોધ લેવો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સ્વરૂપનો આશ્રય કરવો. ... માર્ગદર્શનનો વિષય છે. અને માર્ગદર્શન પણ અનેક પડખાંથી જ્ઞાનીઓએ આપ્યું છે. જ્ઞાનીપુરુષનો સંગ હોય, સત્સંગ હોય અને જ્ઞાનીપુરુષ વિદ્યમાન હોય અને એના ચરણમાં બેસીને આત્મહિત કરવાની ભાવના હોય તો તો એ બધું માર્ગદર્શન મળે અને એ સાર્થક પણ થાય. નહિતર મળે તો પોતાનું ધ્યાન ન હોય, પોતાનું ધ્યાન ન હોય. અને સત્પુરુષ મળે જ નહિ. એનો વિયોગ હોય. આ કાળમાં સુલભ નથી. આ પરિસ્થિતિમાં મનુષ્યઆયુ ચાલ્યું જાય છે. તોપણ જીવ નિર્ધાર કરે છે કે મારે આત્મહિત જ કરવું છે, એવું લક્ષ્ય છે જેને એને ભૂલ થવાના હજાર પ્રકાર હોવા છતાં ભાગ્યે જ ભૂલ થવાની પરિસ્થિતિ બને છે. લગભગ એ સીધો સોંસરવટ નીકળી જાય છે. એટલે એ પૂર્ણતાના લક્ષ્યમાં એટલી વિશેષતા છે. એટલી વિશેષતા છે. એક સામાન્ય દૃષ્ટાંત લઈએ.

તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરનારા જે મુમુક્ષુજીવો છે એ ભેદબુદ્ધિમાં તો ઊભા છે. ઉપદેશમાં પણ ભેદપ્રધાન કથનો વધારે આવે છે. અને પોતાના ક્ષયોપશમ અનુસાર એ વાતને સમજીને ધારણ પણ કરી લે છે. પછી પ્રાપ્તિ નથી થતી એનું શું કારણ ? ભેદ રહી જાય છે. ભેદમાં ઊભો છે, ભેદ શીખ્યો, ભેદપ્રધાનતાથી વાણી આવી. કેમકે ભેદપ્રધાનતા વગર અભેદ સમજાય નહિ. અનાદિની ... એટલે જીવને Automatic ભેદ દઢ થઈ જાય છે. એક તો ભેદબુદ્ધિમાં ઊભો છે. ભેદ થઈ જાય છે. હવે આનું કરવું શું ? કાં તો સત્પુરુષ વિદ્યમાન હોય તો એને છોડાવે. ... અને કાં તો એને પૂર્ણતાનું લક્ષ્ય હોય તો થાય. કેમકે પૂર્ણતાના લક્ષ્યવાળો અભેદ સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરશે.

પહેલામાં પહેલો પ્રયત્ન પોતાનું અવલોકન કરીને, સ્વભાવને શોધીને સ્વભાવનો નિશ્ચય કરશે કે જે સ્વભાવ અનુભવસ્વરૂપ છે. દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયિના ભેદસ્વરૂપ નથી પણ અનુભવસ્વરૂપ છે. ... વિષય તો ઘણો સૂક્ષ્મ છે. અવલોકન વગર તો સ્વભાવનો પરિચય ન થાય, પરિચય વગર નિશ્ચય ન થાય, ઓળખાણ ન થાય. આમ થોડું ઊંડું હોવાથી, તત્ત્વ ગ્રહણ કરવું એ થોડું ઊંડું હોવાથી ઉપર ઉપરના પ્રયત્ન કરવાવાળાને તે .. નથી. ઊંડા ઉતરવાવાળાને સ્વરૂપ હાથમાં (આવે છે). યથાર્થ પ્રયત્ન થાય એને હાથમાં આવે જ આવે. અયથાર્થતા રહી જાય, વિપર્યાસ રહી જાય

તો પત્તો લાગે નહિ. એનું કારણ

એ ૭૩૧મો પત્ર (પૂરો) થયો. માર્ગદર્શનનો પત્ર છે. સારાંશ એ લીધો છે કે મુમુક્ષુજીવ ગૃહસ્થમાં ઊભો છે, કુટુંબ-પરિવાર ને આજીવિકાના કાર્યોમાં પ્રવર્તે છે. એણે કેવી રીતે પ્રવર્તવું ? ચિંતા ન કરવી, ન્યાયસંપન્નતા રાખવી. ભવિષ્યનો ભય છે એ ભયમાં ન રહેવું. એણે પૂર્વકર્મ અનુસાર જે કાંઈ પ્રાપ્તિ થવાની છે તે થવાની જ છે. નથી થવાની તે થવાની જ નથી એવો નિશ્ચય રાખીને પરિણામને બને તેટલા આત્મપ્રત્યયી ફેરવવા. એ પુરુષાર્થમાં સાવધાન થવું. એમ કરીને જો ઉપાધિને ગૌણ કરે, ધીમે ધીમે ઉપાધિને ગૌણ કરે તો જ આ બાજુ નિરુપાધિક સ્વભાવ બાજુ પરિણામ પ્રગટવાનો અવકાશ થાય. નહિતર એ અવકાશ જ ન રહે. અને લગભગ એ પરિસ્થિતિ જોવામાં આવે છે.

આપણે પણ જે કાંઈ રૂઢિ થઈ જાય છે એમ બીજા સંપ્રદાયની રૂઢિ અનુસાર સ્વાધ્યાય કરે, પૂજા કરે. ... જાય પાછા ઉદયમાં-કામમાં લાગી પડો. એ સિવાય જીવનમાં બીજું કાંઈ છે જ નહિ. એવી જે પરિસ્થિતિ થઈ જાય છે એમાં ખરેખર આ વસ્તુનો કાંઈ લાભ થતો નથી. બીજાને તો આ વસ્તુ જાણવા અને સાંભળવા જ મળતી નથી, પણ જેને જાણવા-સાંભળવા મળે છે એને પણ એનો કાંઈ લાભ થતો નથી. ...

પત્રાંક-૭૩૨

વવાણિયા, માગશર વદ ૧૧, બુધ ૧૯૫૩

શ્રી લક્ષ્મણ આદિ મુનિઓને નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય.

આરંભ તથા પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિ આત્મહિતને ઘણા પ્રકારે રોધક છે, અથવા સત્સમાગમના યોગમાં એક વિશેષ અંતરાયનું કારણ જાણીને તેના ત્યાગરૂપે બાહ્યસંયમ જ્ઞાનીપુરુષોએ ઉપદેશ્યો છે, જે પ્રાયે તમને પ્રાપ્ત છે. વળી યથાર્થ ભાવસંયમની જિજ્ઞાસાથી પ્રવર્તો છો, માટે અમૂલ્ય અવસર પ્રાપ્ત થયો જાણી સત્શાસ્ત્ર, અપ્રતિબંધતા, ચિત્તની એકાગ્રતા, સત્પુરુષનાં વચનોની અનુપ્રેક્ષા દ્વારા તે સફળ કરવી યોગ્ય છે.

૭૩૨. ‘લક્ષ્મણ’ ઉપરનો છે. ‘શ્રી લક્ષ્મણ આદિ મુનિઓને નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય. આરંભ તથા પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિ આત્મહિતને ઘણા પ્રકારે રોધક છે, અથવા સત્સમાગમના યોગમાં એક વિશેષ અંતરાયનું કારણ જાણીને તેના ત્યાગરૂપે બાહ્યસંયમ જ્ઞાનીપુરુષોએ ઉપદેશ્યો છે, જે પ્રાયે તમને પ્રાપ્ત છે.’ દીક્ષા લીધી હતી ને ? એ બાહ્ય સંયમમાં છે એમ કહે છે. અને એ આત્મહિત કરવામાં જે સમયની અનુકૂળતા જોઈએ એના માટે ઉપકારી છે. ‘ગુરુદેવ’ દીક્ષા નહોતા આપતા. બ્રહ્મચર્ય ... ઘણા લેતા હતા એનું કારણ શું છે ? ગૃહસ્થીમાં લગ્ન-વિવાહ કરીને પડે તો ત્યારપછી એ જે કુટુંબ-પરિવારની જવાબદારી અને જે પ્રવૃત્તિમાં સમય જાય છે એમાં લગભગ આયુષ્યનો મોટો ભાગ વ્યતીત થઈ જાય છે. એટલે આત્મહિત કરવા માટે સમયની અનુકૂળતા નથી રહેતી. એટલા માટે બાહ્યસંયમને મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં પણ ઉપદેશ્યો છે એનું પણ કાંઈક સ્થાન છે એ આ કારણે છે. એમ અહીંયાં લેવું.

ફરીને, ‘આરંભ તથા પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિ...’ એ બાહ્ય સંયમવાળાને નથી હોતી. કેમકે એને ખોટો સંયમ નથી. એને લાવો લાવો કરનારા નથી. આ લાવ ને તે લાવો એમ કરનારા નથી. એણે તો સંયમ લઈ લીધો એટલે હવે એ પોતાનું કરવા માગે છે. ... બીજી આરંભ-પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિમાંથી એ નીકળ્યા. ન તો વિશેષ પરિગ્રહ કરવાની પ્રવૃત્તિ છે, ન તો આરંભ સમારંભ એને કરવો છે. ‘આરંભ તથા પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિ આત્મહિતને ઘણા પ્રકારે રોધક છે,...’ ઘણા પ્રકારે બાધક છે. એક તો એ પરિણામ પણ બાધક છે અને એમાં જે સમય જાય છે એ પણ બાધક જ થાય છે. ‘ઘણા પ્રકારે રોધક છે,...’

‘અથવા...’ તે જીવને ‘સત્સમાગમના યોગમાં એક વિશેષ અંતરાયનું કારણ...’ છે. સૌથી વધુ અંતરાયનું કારણ આરંભપરિગ્રહની પ્રવૃત્તિ છે. દોડાદોડ અને ભાગાભાગ કરવું પડે. આને કામ છે, આ સગા છે, આ સંબંધી છે, આનો વ્યવહાર સાચવવાનો છે, આનું આ કરવાનું છે, આનું આ કરવાનું છે. એ અંદરથી જોડાઈ ગયો, પહેલેથી જોડાઈ ગયો, અત્યારે બધી બેચેની ઊભી રહે છે. ... સંયમ લઈ લીધો એને કોઈ માથાકૂટ વ્યવહારિક કાર્યોની રહેતી નથી. એટલે એને સત્સંગમાં રહી શકવાનો અંતરાય નથી. નહિતર એ તો મુખ્ય અંતરાય થાય છે. ‘સત્સમાગમના યોગમાં એક વિશેષ અંતરાયનું કારણ જાણીને તેના

ત્યાગરૂપે બાહ્યસંયમ જ્ઞાનીપુરુષોએ ઉપદેશ્યો છે, જે પ્રાયે તમને પ્રાપ્ત છે.’ ‘લક્ષ્મણ’ને પ્રાપ્ત છે. તમે તો બાહ્ય સંયમમાં છો. તમારે આરંભ-પરિગ્રહનો કોઈ પ્રશ્ન નથી. એટલે સત્સંગમાં અંતરાયનું કારણ તમને નથી.

‘વળી યથાર્થ ભાવસંયમની જિજ્ઞાસાથી પ્રવર્તો છો, માટે અમૂલ્ય અવસર પ્રાપ્ત થયો જાણી, સત્શાસ્ત્ર, અપ્રતિબંધતા, ચિત્તની એકાગ્રતા, સત્પુરુષના વચનોની અનુપ્રેક્ષા દ્વારા તે સફળ કરવી યોગ્ય છે.’ સ્વભાવની જિજ્ઞાસા તે ભાવના. આત્માને શુદ્ધ કરવાની જે ભાવના છે એ ભાવસંયમ છે. આત્મા સ્વરૂપમાં લીન થાય તે ભાવસંયમ છે. સ્વરૂપ સિવાય બીજે ક્યાંય પરિણામ ન જાય તે નિશ્ચય પરમાર્થસંયમ છે અથવા ભાવસંયમ છે. એવી તમારી ભાવના વર્તે છે, એ ભાવનામાં તમે પ્રવર્તો છો. માટે તમને અમૂલ્ય અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. શું કહે છે ?

બીજાને તો આરંભ-પરિગ્રહ કરવો પડે પણ તમને તો કુદરતી અમૂલ્ય અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. એમનું જીવન એવું હતું. પહેલા તો કુટુંબ-પરિવાર લગ્ન કર્યા હતા. .. બે પત્ની હતા. પહેલી પત્નીને... પહેલાના જમાનામાં એમ હોય કે એક પત્નીને પુત્ર ન થાય તો બીજી પત્ની કરવાની છૂટ હતી. એમને પણ કાંઈક એવી સ્થિતિ હતી એમાં મોટી માંદગી આવી અને બચે એવી પરિસ્થિતિ નથી. પછી નક્કી કરે છે કે હવે જો આમાંથી ઊભો થાય તો દીક્ષા લઈ લેવી. આરંભ-પરિગ્રહ છે એ છોડ્યો છે. ભાવથી એની જિજ્ઞાસા છે. માટે તમને તો અમૂલ્ય અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. એટલે તમારે તમારી ભાવનાને સફળ કરવા માટે શું કરવું ?

‘સત્શાસ્ત્ર, અપ્રતિબંધતા,...’ એટલે ક્યાંય પણ હવે, કુટુંબમાંથી નવરા થયા, દુકાનમાંથી નવરા પડ્યા પણ હવે જે ધાર્મિક સમાજ આવે છે. અપાસરે મહારાજને વંદન-નમસ્કાર કરવા આવે ને ? એમાં મહારાજ ઘંચવાય છે. એ એનો પ્રતિબંધ છે. આ ગામમાં આપણે આટલા સાથે સંબંધ, આ ગામમાં આટલા શ્રાવક સાથે સંબંધ, ઓલા ગામમાં ઓલા શ્રાવકો સાથે સંબંધ. આપણાવાળા ઘણા છે. આપણને અનુસરનારા ઘણા છે. એમાં પાછા બીજાને અનુસરનારા અને પોતાને અનુસરનારા. બીજાના અનુસરનારા અને પોતાને અનુસરનારા. એ બધો પ્રતિબંધ છે. એ પ્રતિબંધતા છે એને દૂર કરવી તે અપ્રતિબંધતા. એમાં પણ કોઈ આવે એના કારણે આવે અને ન આવે એ એના કારણે ન આવે. પણ પોતે પોતાના આત્મકાર્યમાં તત્પર રહેવું. ‘સત્શાસ્ત્ર, અપ્રતિબંધતા, ચિત્તની

એકાગ્રતા,....' પોતાના પરિણામમાં સ્વરૂપમાં એકાગ્ર થાય એ પ્રકારના પ્રયોગ કરવા અને 'સત્પુરુષનાં વચનોની અનુપ્રેક્ષા...' એટલે વારંવાર સત્પુરુષોના વચનોને વિચારવા. એ પ્રકારનું.. આ તો બધી બાહ્ય પ્રવૃત્તિ લીધી છે. અંતરંગ પ્રવૃત્તિ તો પોતાના સ્વરૂપસન્મુખ થવું તે એક જ સાધન છે. બીજું કોઈ સાધન નથી.

તમામ મુમુક્ષુજીવે આ એક નિશ્ચય કરવા યોગ્ય છે કે અંતરંગ સાધન, નિશ્ચય સાધન, સ્વરૂપસાધન તો એક સ્વરૂપ સન્મુખતાનો પુરુષાર્થ જ છે, બીજું એકેય નથી. આ એક નિશ્ચય કરવા યોગ્ય છે. એ નિશ્ચય કર્યા વિના જો બાહ્ય સાધનમાં જાય તો સત્શાસ્ત્ર વાંચે એ શાસ્ત્રની વાંદે લાગી પડશે. એ શાસ્ત્ર જ વાંચ્યા કરશે. ક્રિયા કરશે એ ક્રિયાની પાછળ, પૂજા-ભક્તિ કરશે એ પૂજા-ભક્તિની પાછળ લાગશે. ઉપવાસાદિ કરે એ એની પાછળ લાગી જશે.

જ્ઞાનમાર્ગ, ક્રિયામાર્ગ અને ભક્તિમાર્ગ ત્રણ છે ને ? ત્રણ વાત લીધી છે. એ ત્રણમાં બાહ્યક્રિયા છે એ બાહ્યક્રિયાને જીવ અનુસરે છે. કેમકે અંતર પુરુષાર્થ અને સ્વરૂપસન્મુખતાનો નિશ્ચય નથી એટલે અભિપ્રાય ઊંઘો થઈ જાય છે. આ વિધિની ... ભૂલ કહો કે ગૃહીત મિથ્યાત્વ કહો, એમાં આવી જાય છે. આમ કરતા કરતા લાભ થશે, શાસ્ત્ર વાંચતા વાંચતા લાભ થશે, ભક્તિ-પૂજા કરતા કરતા લાભ થશે. ઉપવાસાદિ, તપશ્ચર્યા કરતા કરતા લાભ થશે. એને બાહ્ય પરિણામ છે એ બાહ્ય પરિણામથી લાભ માન્યો એ બુદ્ધિપૂર્વકની ભૂલ છે.

જેને સ્વરૂપસન્મુખતાનું લક્ષ છે અને યથાર્થ સ્વરૂપસન્મુખતામાં પુરુષાર્થ વર્તે છે અથવા પ્રયત્નવાન છે તેને આ બાહ્ય સાધન તે સ્વરૂપસન્મુખતા થવા અર્થે નિમિત્ત પડે અને ઉપકારી થાય. પણ જો અંદરમાં સ્વરૂપસન્મુખતાનું નિશ્ચયનું લક્ષ ન હોય તો આ બાહ્ય સાધનમાં રોકાવાના કારણ સિવાય બીજું કાંઈ નહિ થાય. આ એક મહત્વનો વિષય વિચારવા જેવો છે.

મુમુક્ષુ :- 'લક્ષુજી'ની વાતને ટેકો આપ્યો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં શું છે ? 'લક્ષુજી'ને ટેકો શું, કોઈને પણ ટેકો આપવો જોઈએ. 'લક્ષુજી' માટે જ નહિ. દરેકને એ સિદ્ધાંત લાગુ પડે છે કે સંસાર પ્રવૃત્તિમાં ઓછામાં ઓછો સમય રાખીને વધુમાં વધુ સમય શક્ય હોય એટલો સમય એણે પોતાનું આત્મલિતિ થાય, સત્સંગાદિ

પ્રાપ્તિ થાય એમાં એણે વ્યતીત કરવો. સૌથી મુખ્ય સાધન સત્સંગ છે. એ સત્સંગ અને સત્શાસ્ત્ર પણ બાહ્ય સાધન છે. અંતરંગ સાધન તો સ્વરૂપસન્મુખ થવું તે છે. અને એ સત્સંગ અને સત્શાસ્ત્ર છે એ સૌથી વધારે એમાં સ્વરૂપ સન્મુખ થવામાં એને સમજાવનારા, દેખાડનારા, બોધ આપનારા, દર્શાવવામાં એ નિમિત્ત છે. પણ સ્વરૂપસન્મુખ થવાનું જેને લક્ષ હોય એને. એનું લક્ષ ન હોય તો એ જ ક્રિયા કરશે. જેમ બીજા બીજી ક્રિયા કરે છે, એમ આ પણ ક્રિયા કરશે. કાં વાંચન કર્યા કરશે, કાં શ્રવણ કર્યા કરશે, કાં પૂજા-ભક્તિ કર્યા કરશે. એ તો એને પાછું એનું એ થઈ પડશે.

મુમુક્ષુ :- પાછું વળી શકાતું જ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાછું વળી શકાતું નથી એની ચિંતા થવી જોઈએ. અને એવી એની ચિંતા કરવી જરૂરી છે કે ઊંઘ ઊડી જાય અને ખાવા-પીવાનું પણ ન ભાવે. પરિસ્થિતિ બગડી. શું ? હવે આયુષ્ય કેટલું ? હવે બચવું કેટલું ? કામ કેટલું અને સમય કેટલો ? જગ્યા કેટલી ? પાછું અનિશ્ચિત નથી. આયુષ્ય કાંઈ નિશ્ચિત છે. એ તો અનિયમિત છે. એટલે એની ચિંતા થવી જરૂરી છે.

જેને આરંભ-પરિગ્રહના વ્યવસાયમાં સમય જાય છે એને તો એ સત્સંગમાં અંતરાય છે. પણ જેણે આરંભ-પરિગ્રહ છોડ્યો. નિવૃત્ત થયા. ભલે દીક્ષા ન લીધી. તો પાછલી ઉંમરમાં પણ નિવૃત્ત થાય છે કે નહિ ? મારી તમારી જેવા માણસો. એને શું ? કે એને તો સત્સંગનો અવકાશ છે. પણ એકલો બાહ્ય ક્રિયામાં લાગી રહે અને સ્વરૂપસન્મુખતા તો અંદરમાં ઉદય ન થાય, પ્રયત્ન ન થાય તો એ બહારનો બહાર રહી જશે. અને બહારનો બહાર રહી જશે એ તો ઠીક પણ અભિપ્રાયમાં એક બીજી ઉંઘાઈ થઈ જશે કે આ સાધન છે અને આ સાધન કરતા કરતા હું પામી જઈશ. આ બુદ્ધિપૂર્વકની ભૂલ છે અને ગૃહિત મિથ્યાત્વમાં આવી જાય છે. અહીંયાં થોડું ધ્યાન ખેંચવા જેવું છે. ગમે તે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવતી હોય તોપણ અહીંયાં ધ્યાન ખેંચવા જેવું છે. નહિતર બીજી પાછી ગૃહિતની મોટી ગડબડ ઊભી થઈ જશે. (અહીં સુધી રાખીએ...)

પત્રાંક-૭૩૩

વવાણિયા, માગશર વદ ૧૧, બુધ, ૧૯૫૩

વૈરાગ્ય અને ઉપશમના વિશેષાર્થે 'ભાવનાબોધ', 'યોગવાસિષ્ઠનાં પ્રથમનાં બે પ્રકરણો', 'પંચીકરણ' એ આદિ ગ્રંથો વિચારવા યોગ્ય છે.

જીવમાં પ્રમાદ વિશેષ છે, માટે આત્માર્થનાં કાર્યમાં જીવે નિયમિત થઈને પણ તે પ્રમાદ ટાળવો જોઈએ, અવશ્ય ટાળવો જોઈએ.

તા. ૨૩-૧૨-૧૯૯૧, પત્રાંક-૭૩૩ થી ૭૩૭
પ્રવચન નં. ૩૩૮

... 'વૈરાગ્ય અને ઉપશમના વિશેષાર્થે 'ભાવનાબોધ', 'યોગવાસિષ્ઠનાં પ્રથમનાં બે પ્રકરણો', 'પંચીકરણ' એ આદિ ગ્રંથો વિચારવા યોગ્ય છે.' 'પંચીકરણ' પણ 'એ આદિ ગ્રંથો વિચારવા યોગ્ય છે.' એ 'પંચીકરણ' ... પણ જૈનશાસ્ત્ર નથી. 'જીવમાં પ્રમાદ વિશેષ છે, માટે આત્માર્થનાં કાર્યમાં જીવે નિયમિત થઈને પણ તે પ્રમાદ ટાળવો જોઈએ, અવશ્ય ટાળવો જોઈએ.' શું કહે છે ? આરંભ અને પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિ જે છે એ વૈરાગ્ય અને ઉપશમનો નાશ કરે છે. આરંભ અને પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિને શાંત કરવા આ પ્રકારનું શાસ્ત્ર વાંચન મુમુક્ષુજીવને તો ઉપકારી થઈ પડે. આરંભ-પરિગ્રહની પ્રવૃત્તિ છે એને અહીંયાં પ્રમાદ કહી છે. અને એ ચિંતા વિશેષ છે. એટલે ખ્યાલ જાય છે. સમય પણ જીવ એમાં વધારે પસાર કરે છે. જિંદગીનો મોટો ભાગ એમાં જાય છે. અને જીવને રસ પણ ...

એટલે 'જીવમાં પ્રમાદ વિશેષ છે, માટે આત્માર્થના કાર્યમાં જીવે નિયમિત થઈને...' નિયમિત થઈને એટલે શું કે ચોક્કસ સમય નક્કી કરી નાખવો. આટલું તો આત્માર્થના કાર્યમાં સમય પસાર કરવો છે. સત્સંગ

અને સત્શાસ્ત્રનું વાંચન છે એમાં નિયમિત રીતે જોડાવું જોઈએ. જો નિયમિત રીતે ન જોડાવામાં આવે, નિયમિત થઈને એ કાર્ય કરવામાં ન આવે તો જીવનો પ્રમાદ એટલો છે કે આરંભ-પરિગ્રહમાંથી એને આત્માર્થનો સમય નીકળવો કઠણ થશે.

એટલે સત્પુરુષની આ શિખામણ છે કે જીવમાં પ્રમાદ વિશેષ હોવાથી... પ્રમાદ વિશેષ હોવાથી એટલે શું ? કે આરંભ પરિગ્રહના કાર્યોમાં વિશેષપણે જોડાવાનું એનાથી બનતું હોવાથી... સંસારના કાર્યો. આરંભ પરિગ્રહ કહો અથવા સંસારના કાર્યો, એક શબ્દમાં લઈએ તો સંસારના કાર્યો, બે શબ્દ લઈએ તો આરંભ અને પરિગ્રહ. અનેક કાર્યોનો આરંભ અને એટલા સંયોગો જાળવવા, સંયોગો વધારવા, સુધારવા એ પ્રકારની જે પ્રવૃત્તિ છે, એ વિશેષ હોવાને લીધે 'આત્માર્થનાં કાર્યમાં જીવે નિયમિત થઈને પણ તે પ્રમાદ ટાળવો જોઈએ,...' નિયમિત થઈને સામાન્ય રીતે સત્શાસ્ત્રનું વાંચન કે સત્સંગ થતો હોય છે પણ નિયમિત રીતે ઘણા ખરા નથી કરતા. ઘણા ખરા મુમુક્ષુઓ નિયમિતપણે કે આટલો સમય તો, આ સમય તો મારે આને માટે. પોતાને જે રીતે અનુકૂળ હોય એ રીતે. એ સમય એણે નક્કી કરી લેવો જોઈએ કે મને આ સમય ઠીક રહેશે, અનુકૂળ રહેશે. બીજી પ્રવૃત્તિની દબલ વચ્ચે નહિ આવે. એનો નિયમ કરી નાખવો. અને નિત્ય નિયમ પ્રમાણે એનો ... ચાલવો જોઈએ. પ્રવૃત્તિ ચાલવી જોઈએ. એ નિત્ય નિયમની આજ્ઞા છે. જ્ઞાનીપુરુષોની નિત્ય નિયમની આજ્ઞા છે. એમાંથી જ અન્યમતમાં નિત્ય નિયમ ગરી ગયો છે. એ લોકો પણ રોજ પૂજા કરે. અમુક ટાઈમ તો કાઢે જ. એવો દઢ આગ્રહી હોય. ગમે તે કામ આવી પડે પણ ભાઈ પૂજામાં બેઠા છે. એવી રીતે એ દઢતા રાખીને કરે છે. એનું કારણ તે સત્પુરુષોએ કહ્યું છે, સત્પુરુષોએ મુમુક્ષુને એની આજ્ઞા આપી. ખાલી પૂછવા જાવું તે શ્રવણ છે એમ નહિ, જેટલા ... આત્માર્થની પ્રવૃત્તિમાં ન વર્તતા હોય એ બધાને આ વાત લાગુ પડે છે.

મુમુક્ષુ :- નિયમ તો બધાને લાગુ પડે ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નિયમ તો બધાને લાગુ પડે. નિયમ તો...

ઘણા તો એમ કહે કે, ભાઈ ! અમને તો પ્રવૃત્તિ એટલી બધી છે, કામનું દબાણ એટલું બધું રહે કે કાંઈ વખત મળતો નથી. એ માણસને ખાવા-પીવાનો વખત મળે છે, ઊંઘવાનો વખત મળે છે. તો ખાવું છે એ

દેહાર્થે છે, ઊંઘવું છે એ પણ દેહાર્થે છે. આત્માર્થે વખત મળતો નથી. દેહાર્થે વખત મળે છે. એ બહાનું સાચું નથી. એને પોતાને રસ નથી. કાં એને પોતાને રુચી નથી. અથવા એને પોતાનું આત્મલિત અત્યારે જરૂરી લાગતું નથી. દેહાર્થના બીજા કાર્યો જેટલા જરૂરી લાગે છે એટલું આત્મકાર્ય એને જરૂરી લાગતું નથી. એવી જે સમજણ છે એ સમજણ બહુ નુકસાનદાયક છે. એને જે સમજણું કે મને અત્યારે આ જરૂરી છે. એટલે આત્મકાર્ય જરૂરી નથી એ સમજણ થઈ ગઈને ? એ ખોટી સમજણ-વિપરીત સમજણ છે.

મુમુક્ષુ :- અત્યારે નથી કરવું એટલે પછી પણ નથી કરવું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પછી કરવું છે એમ કહે છે એને ક્યારેય કરવું જ નથી. અત્યારે નહિ ને પછી એનો અર્થ કે ક્યારેય નહિ. અત્યારે નહિ તો ક્યારેય નહિ. એ સીધી વાત છે.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. આ આજ્ઞા છે.

‘જીવમાં પ્રમાદ વિશેષ છે,...’ એટલે આરંભ-પરિગ્રહના કાર્યોમાં એ ઘણો જોડાય છે, ઘણા રસથી જોડાય છે. ‘માટે આત્માર્થનાં કાર્યમાં જીવે નિયમિત થઈને પણ તે પ્રમાદ ટાળવો જોઈએ,...’ ભલે એમ કરવા જતાં બાહ્યના સાંસારિક કાર્યોમાં કોઈ ક્ષતિ ઉત્પન્ન થતી હોય, પણ ઓછું થતું હો, કરવા ધારે એના કરતા એ કામ ઓછું થતું હોય અથવા ક્ષતિવાળું થતું હોય, ... બીજાને એ કામ સોંપી દ્યો. અત્યારે કરવું પડે એવું છે પણ બીજાને સોંપી દો. એ બરાબર ... એમ કહ્યું કે જીવને પોતાને ડહાપણ ઘણું છે. મારા જેવું કોઈ ન કરી શકે, હું કરું એવું કામ કોઈ ન કરી શકે. એટલે બીજા કરે તો એમાં થોડું ઓછું લાગે કે આપણે ધાર્યું હતું એવું કામ નથી. પણ એવું થાય. પહેલું કામ પોતાનું આત્માર્થનું છે. એટલે તો આ જે પૂર્ણતાના લક્ષે શરૂઆતનો વિષય છે એમાં મોટી વાત એ ઊભી થાય છે કે જીવની દેહાર્થ અને આત્માર્થ સંબંધીની જે Priority છે એ બદલાય જાય છે.

અનાદિથી વર્તમાન સુધી દેહાર્થની મુખ્યતા રાખી છે. એ પલટીને આત્માર્થની મુખ્યતા થઈ જશે. મોટી વાત આ છે. એટલે શરૂઆતથી જ કાર્યપદ્ધતિમાં જે મુખ્યતા છે, Priority છે એમાં મોટો ફેરફાર થઈ જશે. પહેલું આ, પછી જે થાય તે અને ન થાય તે અને જેવું થાય તે બધું પછી.

પહેલું આ. દેહાર્થે ગાળ્યો અને આત્માર્થની ઉપેક્ષા કરી છે. હવે દેહાર્થની ઉપેક્ષા કરીને આત્માર્થ સાધવો છે. આટલો ફરક અને જગ્યા... એનું પ્રાયશ્ચિત કરવું જોઈએ નહિતર, કદિ પણ જીવનું હિત થાય નહિ. એને કહે છે. કોઈ દિ' એનું હિત થાય નહિ.

મુમુક્ષુ :- આત્માર્થને આત્મહિતની મુખ્યતા કરવાનું શું પ્રયોજન ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આત્માર્થને મુખ્ય કરવામાં બાહ્ય પ્રવૃત્તિ જેને રહેતી હોય એને બાહ્ય પ્રવૃત્તિ સંકોચીને, ઓછી કરીને, સત્સમાગમ અને સત્શાસ્ત્રનું અધ્યયન એ બે મુખ્ય વાત છે. જેને નિવૃત્તિ હોય એને... બે પ્રકાર છે. એક તો કેટલાક જીવો સંસારની પ્રવૃત્તિમાં ઉદયની અંદર પકડાયેલા છે, ફસાયેલા છે અને કેટલાક જીવોને કોઈ પૂર્વ કર્મના ઉદયે નિવૃત્તિ પણ છે. એ પૂર્વ કર્મનો ઉદય છે. એમાં પુરુષાર્થ ન ગણવો. એ પૂર્વકર્મનો ઉદય છે. કાં અવસ્થા થઈ હોય, કાં બીજા કામ કરનારા હોય, કાં એની આર્થિક વ્યવસ્થા મોટી હોય. વ્યાજની, બીજી-ત્રીજી રીતે ઓછી પ્રવૃત્તિએ આજીવિકા ચાલે એવી વ્યવસ્થા હોય. એ પ્રકારના ઉદયમાં જે નિવૃત્ત છે એ તો સત્શાસ્ત્ર અને સત્સમાગ કરતા હોય છે. આણે શું કરવું ? એ પ્રશ્ન પણ જરા મહત્વનો છે.

નહિતર શું થશે ? એ પ્રવૃત્તિવાળાની સામે જોશે કે આ બધા તો પ્રવૃત્તિ કરે છે. એના કરતા હું તો નિવૃત્તિ લઈને શાસ્ત્ર વાચું છું, સત્સંગ કરું છું. એટલું તો થાય છે ને મારાથી. માટે એના કરતા આપણે સારા છીએ. એની નજર નીચે રહેશે, નીચેવાળા ઉપર. જે નિવૃત્તિમાં હોય અને સત્શાસ્ત્રાદિ કે સત્સંગ કરતા હોય એણે એમ જોવું કે મારા પરિણામ બહિર્મુખ વર્તે છે. અને આ આત્માર્થ તો ક્યારે સાધ્ય થાય ? કે જ્યારે પરિણામ અંતર્મુખ થાય ત્યારે. માટે હું જ્યાં સુધી અંતર્મુખ ન થાઉં ત્યાં સુધી આ બાહ્ય સાધન તે બાહ્ય સાધન નથી, પરંતુ ખરેખર એક પ્રકારનું એ પણ બાધક કારણ જ છે. સાધક કારણ નથી પણ બાધક કારણ છે. એમ એમ વિચારવું જોઈએ. નહિતર શું થશે ? કે એક અભિપ્રાય (બંધાઈ જશે) કે શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય કરતા કરતા કે સત્સંગ કરતા કરતા કલ્યાણ થઈ જશે. આપણે નિમિત્ત તો શાસ્ત્રમાં બતાવ્યું છે. આપણે એ નિમિત્તનો આશ્રય લીધો છે. બરાબર એ નિમિત્તમાં આપણે વર્તીએ છીએ. માટે એમ કરતા કરતા આપણું કલ્યાણ થઈ જશે એવો જે અભિપ્રાય છે, એ અભિપ્રાય વ્યવહારશ્રદ્ધા નહિ હોવાથી વ્યવહાર એ પણ સાચો નથી.

વ્યવહારશ્રદ્ધાએ પણ એ સાચો નથી. ૭૩૯ છે ને... એટલે અવળી શ્રદ્ધા છે. વ્યવહાર સાચો નથી એનો અર્થ શું અર્થ ? કડક ભાષામાં શું કહે ? ...

એટલે જેને એવી પ્રવૃત્તિ હોય એને સ્વરૂપસન્મુખ થવાની ચટપટી આવવી જોઈએ. એને સ્વસન્મુખ થતો નથી કે થવાતું નથી. ખબર તો પડે. સત્શાસ્ત્ર, સત્સમાગમ... કે અંતર્મુખ થવું જોઈએ. સ્વસન્મુખ થયા વિના ધર્મ નહિ થાય. પણ નથી થવાતું. થવું છે છતાં નથી થવાતું. ખબર પડી એટલે થવું છે. અને થવાતું નથી એ તો ... ભારોભાર ખેદ પણ ઉત્પન્ન થવો જોઈએ. નહિતર ચાલે છે, વાંધો નથી. આપણે ક્યાં પાપની પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા છીએ. શાસ્ત્ર તો વાંચીએ છીએ, સત્સંગમાં પણ જઈએ છીએ. એમ કરીને સંતોષ પકડશે. એ પાછો ત્યાંનો ત્યાં રહી જશે. એ પાછો જ્યાં છે ત્યાં ને ત્યાં રહી જશે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાયક થઈને રહેવું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. જ્ઞાયક થઈને રહેવું અથવા જે પરિણામો છે એને અંતર્મુખ પુરુષાર્થથી ફરીને એ પ્રકારમાં આવવું. સંસારથી છૂટે એ પ્રકારમાં આવવું. ૭૩૩ થયો.

Post card લખેલા છે. ...

મુમુક્ષુ :- એક લીટીમાં તો ઘણું...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો Post card છે અને લાંબો પત્ર નથી એટલે કાંઈ એમાં રસકસ નથી એવું કાંઈ નથી. એમાં પણ જેને ગ્રહણ કરવું છે એને તો લાગુ પડે એવું છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રમાદનો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પ્રમાદનો અર્થ આરંભ-પરિગ્રહમાં ચોંટી જાય છે એનું નામ પ્રમાદ છે. સૂઈ રહે છે, કાંઈ કામ કરતો નથી, લૌકિક એ પ્રમાદની વાત નથી. આત્મહિતની અસાવધાની. પોતાનું હિત થયું છે કે નથી થયું એ વિષયને ગૌણ કરી દેવો અને ગમે તે પ્રવૃત્તિ કરવી તે પ્રમાદ છે. પછી અશુભ હોય તોપણ પ્રમાદ છે અને શુભ હોય તોપણ પ્રમાદ જ છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રમાદને છૂપો ચોર કીધો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પ્રમાદ રિપૂ છે. છૂપો ચોર છે. એટલે શું ? કે પોતાને ખબર નથી પડતી. એને એમ લાગે કે હા, હું તો બધું કરું છું. મારી જેટલી શક્તિ છે એ પ્રમાણે બધું હું કર્યા કરું છું. એવો ભ્રમમાં રહી

જાય છે. જે કાંઈ શુભક્રિયા કરે છે એમાં ભ્રમમાં રહી જાય છે કે હું કાંઈક કરું છું. પણ જ્ઞાનીપુરુષ કહે છે કે તું પ્રમાદમાં પડ્યો છો. એ તારો દુશ્મન છે અને છૂપો ચોર છે. તને ખબર નથી કે કેવી રીતે તારા ગુણરત્નોને ચોરી લે છે એની તને ખબર નથી. એ ‘અનુભવપ્રકાશ’માં લીધું છે. પ્રમાદ રિપૂ છે, છૂપાયેલો ચોર છે, આત્માના ગુણરત્નોને ચોરે છે, ચોરી લે છે. ચોર ... ખબર ન પડે ... એના જેવી વાત છે. ૭૩૩ (પત્ર પૂરો) થયો

પત્રાંક-૭૩૪

વવાણિયા, માગશર વદ ૧૧, બુધ, ૧૯૫૩

શ્રી સુભાગ્યાદિ પ્રત્યે લખાયેલા પત્રોમાંથી જે પરમાર્થ સંબંધી પત્રો હોય તેની હાલ બને તો એક જુદી પ્રત લખશો.

સૌરાષ્ટ્રમાં ક્યાં સુધી હાલ સ્થિતિ થશે તે લખાવું અશક્ય છે.

અત્રે થોડા દિવસ સ્થિતિ હજુ થશે એમ સંભવે છે.

૭૩૪. ૭૩૪ ‘અમદાવાદ’થી કોકનો પત્ર છે. ‘શ્રી સૌભાગ્યાદિ પ્રત્યે લખાયેલા પત્રોમાંથી જે પરમાર્થ સંબંધી પત્રો હોય તેની હાલ બને તો એક જુદી પ્રત લખશો.’ કોનામાંથી તારવવાનું કીધું ? ‘સૌભાગ્યભાઈ’ના પત્રોમાંથી. અધ્યાત્મનો બહુભાગ વિષય લગભગ મોટા ભાગના પત્રો ‘સોભાગભાઈ’ ઉપરના છે. દસ-પંદર ટકામાં બાકીના વહેંચાયેલા છે. બાકી ૮૦-૮૫ ટકા પત્રો ‘સોભાગભાઈ’ના છે. એમાંથી ... એટલે એ સૂચના આપી છે કે ‘શ્રી સુભાગ્યાદિ પ્રત્યે લખાયેલા પત્રોમાંથી જે પરમાર્થ સંબંધી પત્રો હોય...’ બીજામાં કોઈ કોઈમાં પરમાર્થ હો, મુમુક્ષુને હિતકારી હોય... પરમાર્થ એટલે આત્મકલ્યાણ. ‘તેની હાલ બને તો એક જુદી પ્રત લખશો.’ એટલે જુદી નકલ કરી નાખે. મૂળ પત્ર તમારી પાસે રહી જાય. ‘સોભાગભાઈ’ની પાસે આવી જાય.

‘સૌરાષ્ટ્રમાં ક્યાં સુધી હાલ સ્થિતિ થશે તે લખાવું અશક્ય છે.’ ‘વવાણિયા’ આવી ગયા છે. કારતક મહિને. હજુ કેટલું રોકાવાનું થશે એનો પણ નિશ્ચય નથી. ... ‘અત્રે થોડા દિવસ સ્થિતિ હજુ થશે એમ સંભવે છે.’ એ માગશર છે. પોષ મહિનામાં પણ રહેવાના નક્કી નથી. એ ૭૩૪માં બીજી કાંઈ ખાસ વાત નથી. ખાલી પત્રમાં નકલની સૂચના આપી છે. એ સિવાય બીજું કાંઈ નથી.

પત્રાંક-૭૩૫

વવાણિયા, પોષ સુદ ૧૦, ભોમ, ૧૯૫૩

વિષમભાવનાં નિમિત્તો બળવાનપણે પ્રાપ્ત થયાં છતાં જે જ્ઞાનીપુરુષ અવિષમ ઉપયોગે વર્ત્યા છે, વર્તે છે, અને ભવિષ્યકાળે વર્તે તે સર્વને વારંવાર નમસ્કાર.

ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ વ્રત, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ નિયમ, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ લબ્ધિ, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ ઐશ્વર્ય, એ જેમાં સહેજે સમાય છે એવા નિરપેક્ષ અવિષમ ઉપયોગને નમસ્કાર. એ જ ધ્યાન.

૭૩૫. એ ‘ધારશીભાઈ’ ‘મોરબી’ ઉપરનો પત્ર છે. ‘મોરબી’. “વિષમભાવનાં નિમિત્તો બળવાનપણે પ્રાપ્ત થયાં છતાં જે જ્ઞાનીપુરુષ અવિષમ ઉપયોગે વર્ત્યા છે, વર્તે છે, અને ભવિષ્યકાળે વર્તે તે સર્વને વારંવાર નમસ્કાર.” Post card લખ્યું છે એમાં પહેલી લીટી સત્પુરુષના મહિમાની લખી છે. સત્પુરુષને પણ પૂર્વકર્મનો ઉદય હોય છે. અનેક પ્રકારના વિષમભાવ થઈ જાય એવા નિમિત્તો એ ઉદયની અંદર ઉત્પન્ન થાય છે. એવા બળવાન નિમિત્તો એટલે મોટા ફેરફાર હોય, સંયોગની ઉથલપાથલ મોટી હોય, એવા બધા નિમિત્તો પ્રાપ્ત થવા છતાં ‘જે જ્ઞાનીપુરુષ અવિષમ ઉપયોગે વર્ત્યા છે,...’ ગમે તેવા ઉથલપાથલ થાય તોપણ અંદરથી હલતા નથી. અવિષમ ઉપયોગે વર્તે છે એટલે જ્ઞાતાભાવે રહે છે. જેમાં ઘણા વિષમ થાય એવા પ્રકારના નિમિત્તો અને પ્રસંગો હોય તોપણ જે જ્ઞાતાભાવે અવિષમ ઉપયોગે રહે છે. વિષમ એટલે રાગ અને દ્રેષ. એ પરિણામ વિષમતાના છે. મોહના પરિણામ પણ વિષમતાના છે. એવા પરિણામે નહિ પરિણમતા જે અવિષમ ઉપયોગે વર્તે છે એટલે માત્ર જ્ઞાતાપણાના ઉપયોગે વર્તે છે. વર્ત્યા છે ભૂતકાળમાં, અત્યારે વર્તે છે અને ભવિષ્યે જે કોઈ વર્તશે તે સર્વને વારંવાર નમન કર્યા છે.

અનેક કાળના ધર્માત્માઓને નમસ્કાર કર્યા છે. ભવિષ્યના જ્ઞાની અત્યારે ભલે જ્ઞાની ન હોય પણ એના જ્ઞાનીપણાને નમસ્કાર કર્યા છે. એના અજ્ઞાનીપણાને નમસ્કાર નથી કર્યા. વ્યવહાર છે ને ? વ્યવહાર તો

... એનું જ્ઞાનીપણું છે એને નમસ્કાર કરે છે. જ્ઞાનીપણું થશે એને અમારા નમસ્કાર.

મુમુક્ષુ :- નમસ્કાર તો પહેલેથી મળે છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. નમસ્કારને યોગ્ય હોય તેને નમસ્કાર કરે ને. એમ.

મુમુક્ષુ :- ... પાંડવો, રામચંદ્રજી વગેરે બધા એ વિષમભાવમાં આવેલા ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. જ્ઞાનીપણું ચાલુ રહ્યું છે, એમાં જ્ઞાનીપણું ચાલુ રહ્યું છે. ... 'ગુસ્તેવ' તો બહુ સ્પષ્ટ કહેતા કે એ લડાઈમાં નથી ઊભા પણ આત્મામાં ઊભા છે. ક્યાં ઊભા છે ? આત્મામાં ઊભા છે, લડાઈમાં નથી ઊભા. એ બાહ્યદષ્ટિ જુએ છે. અંતરદષ્ટિથી જુઓ તો બીજું દર્શન થાય એવું છે અંતરમાં. અને આ તો અધ્યાત્મનું પુસ્તક છે ... એ વેપારમાં બેઠા છે ? જો વેપારમાં ખરેખર બેઠા જ હોત તો એક ભવતારી ન થઈ શક્યા હોત. તો તો એટલા કર્મ બાંધ્યા હોત કે કુગતિ થઈ જાત, તિર્થચગતિમાં જાવું પડે. એના બદલે એક ભવ બાકી રહ્યો એનો અર્થ શું ? કે વેપારમાં નહોતા બેઠા. આત્મામાં બેઠા હતા.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાની હોય એ તો આત્મામાં જ બેઠા હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તો જ જ્ઞાની કહેવાય ને ! રાગ-દ્રેષમાં બેઠા હોય કે બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં પોતાપણું થઈને બેઠા હોય એ જ્ઞાનીપણું નથી.

મુમુક્ષુ :- 'કૃષ્ણ' ક્યાં છે ? 'શ્રીમદ્જી'ને પ્રશ્ન કર્યો હતો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. 'શ્રીકૃષ્ણ' અત્યારે ક્યાં છે ? તો કહે, અત્યારે આત્મામાં છે. જ્ઞાનદશામાં છે ને ! એટલે આત્મામાં છે. છતાં પ્રવૃત્તિ આ છે. 'શ્રેણિક' રાજાનો આત્મા અને 'શ્રીકૃષ્ણ'નો આત્મા એ બંને અત્યારે તીર્થંકર પ્રકૃતિ બાંધે છે. જ્ઞાનદશા વગર તીર્થંકર પ્રકૃતિ બંધાય નહિ. ક્યાં છે ? કે આત્મામાં છે. બીજા લોકો અન્યમતિ એમને પરમેશ્વરનો અવતાર માને છે. ચોવીસ અવતાર છે. ચોવીશ તીર્થંકરને એ લોકો ચોવીશ અવતાર કહે છે. મૂળ તો ચોવીશનો આંકડો ... છે. બીજાને એમ કહે કે, ભાઈ ! તમારા ભગવાન તો અત્યારે નરકમાં ગયા છે. દુઃખ થાય ને ? એ વાત એમણે શાસ્ત્રમાં જોઈ. વેદાંતની માન્યતામાં થોડોક જે .. હતો. સાક્ષાત્ ભગવાન તરીકે એનું બહુમાન કરે. એને નરકની વાત આવે ... ક્યાં છે ? કે આત્મામાં છે. એમ કહ્યું કે એમની જે છેલ્લી મૃત્યુ

વખતની સમાધિદશા એનું અવલોકન કરવું, એનું અવલોકન કરવું. કેવી સ્થિરતા રાખી છે. ... થઈ જાય છે ને ? તીર્થકરદ્રવ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં શું છે કે એમનો જ્યારે જ્યારે આત્મભાવ થતો એ જોવાનો વિષય છે. આંખ મીચીને જોવાનું છે ? ... ઈ જોવાનું છે. અવલોકન તો એનું કરવાનું છે, સમજવાનો (વિષય) એ છે.

હવે અનુભૂતિનો મહિમા બીજી બાજુથી કરે છે. 'ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ વ્રત, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ નિયમ,....' નિયમ કહો, સંયમ કહો. 'ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ લબ્ધિ, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ ઐશ્વર્ય, જેમાં સહેજે સમાય છે એવા નિરપેક્ષ અવિષમ ઉપયોગને નમસ્કાર.' સ્વાનુભૂતિની ભક્તિ કરી છે. સ્વાનુભવનો મહિમા કરીને ભક્તિ કરી છે કે એક એવો અવિષમ ઉપયોગ છે. એટલે જે ઉપયોગ અંતર્મુખ થઈને આત્મામાં લીન થયો, એ ઉપયોગને નમસ્કાર કરે છે. કેમ ? કે એની પાસે ઉત્કૃષ્ટ વ્રત, ઉત્કૃષ્ટ તપ, ઉત્કૃષ્ટ નિયમ, ઉત્કૃષ્ટ લબ્ધિ, ઐશ્વર્ય એવું કાંઈ એની પાસે ગણતરીમાં નથી. એ બધું એની અંદર સમાઈ ગયું. અહીંયા થોડોક તર્ક થાય એવું છે...

મુમુક્ષુ :- નિરપેક્ષ શબ્દ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નિરપેક્ષ અને અવિષમ ઉપયોગ છે. કોઈનું અવલંબન નથી ને. એ ઉપયોગને કોઈ બાહ્ય પદાર્થની અપેક્ષા અને અવલંબન નથી. એક સ્વરૂપના આલંબને અવિષમ ભાવે જે ઉપયોગ પરિણમ્યો એ ઉપયોગને નમસ્કાર કરે છે. પોતે નમસ્કાર કરે છે. અને 'એ જ ધ્યાન.' અમારું ધ્યાન એ જ છે. અમારું ધ્યાન વેપારમાં નથી, એમ કહે છે. પણ એમના ભાગીદારો એ મહેસુસ કરતા હતા કે આમનું ધ્યાન વેપારમાં નથી. જો વેપારમાં ધ્યાન હોય તો બહુ કમાણી રળીને ઢગલા કરી દે એમ છે. એટલા બધા ઘંઘામાં હોંશિયાર છે કે જો ધ્યાન આપે તો ઘણું કમાઈ દે, પણ આમનું ધ્યાન નથી કરવું શું ? એટલા આકુળ વ્યાકુળ થઈ જતા. એમને ખ્યાલ હતો કે આકુળ વ્યાકુળ થાય છે એટલે એમને પોતાની ઉદાસીનતાનો ખ્યાલ ન આવે એવી રીતે પ્રવૃત્તિ કરતા હતા. કે અમે આ વેપારાદિથી ઉદાસીન છીએ, એવો સામાને ખ્યાલ ન આવે એવી રીતે પ્રવૃત્તિ કરતા હતા. એટલી વિચિક્ષણતા હતી એમાં નકામું એના આત્માનું અહિત થઈ જશે. એના કરતાં એનું અહિત ન થાય એમાં,

અનુકંપા અને કરુણાથી પોતે પ્રવૃત્તિ કરી છે. એવી વાત છે.

કેટલાક જ્ઞાનીઓની બહારની અંદર દરિદ્ર અવસ્થા (હોય છે). તો કહે છે કે 'ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ લબ્ધિ અને ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ ઐશ્વર્ય...' એના અવિષમ ઉપયોગ રહેલા છે. ઠીક ! બીજા પાપી પ્રાણી હોય એમને તો સત્તા હોય. ઐશ્વર્ય એટલે સત્તા હોય, મોટા મોટા મહાલયો હોય. મહેલો બાંધ્યા હોય. આ રાજા શિકાર કરે, મહાપાપ કરે અને મોટા મોટા મહેલો હોય, એમાં બધી જાતની વ્યવસ્થા હોય અને આ દરિદ્ર હોય. તો કહે છે, એમાં અવિષમ ઉપયોગમાં બધું સમાય ગયું. એવા અવિષમ ઉપયોગધારી જ્ઞાની પુરુષને કોઈ રિદ્ધિ-સિદ્ધિ લબ્ધિ પ્રગટે તો સામું જોતા નથી. એમને તો છે. એમણે તો સ્વીકાર કર્યો છે. એક પત્રની અંદર સ્વીકાર કર્યો છે કે અમે એની ના પાડતા નથી પણ ઘણા વખતે અત્યારે સ્મરણમાં આવે છે. અમને તો સાંભરતું પણ નથી. અમને તો એ વાત સાંભરતી નથી તો પછી ઉપયોગ તો ક્યાંથી કરીએ ? યાદ પણ ન રહે તો ઉપયોગ ક્યાં કરવાનો ?

મુમુક્ષુ :- ખરી લબ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ ગઈ, પછી શું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેવળજ્ઞાનની લબ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ ગઈ. અવિષમ ઉપયોગ થયો એટલે કેવળજ્ઞાનની લબ્ધિ, સિદ્ધપદની લબ્ધિ આવી ગઈ એને. કેવળજ્ઞાન તો એક ગુણની પર્યાય છે. એવા અનંત ગુણની લબ્ધિ છે. પરિણતિ છે જ ને. લબ્ધિ એટલે પરિણતિ છે ને. ... અને પ્રગટમાં પ્રગટે ત્યારે કઈ રિદ્ધિ-સિદ્ધિ બાકી હોય ? કહો ! ચોત્રીસ અતિશયમાં કોઈ બાકી નથી. કોઈ લબ્ધિ બાકી નથી રહેતી. અને આત્માની શુદ્ધિ જ્યાં હોય ત્યાં બધી લબ્ધિ હોય કે (અશુદ્ધિવાળાને હોય) ? અશુદ્ધિવાળાને લબ્ધિ હોય છે તો શુદ્ધિવાળાને તો હોય જ ને ! લબ્ધિ આદિ પ્રાપ્ત થાય છે એ તો કોઈ સરળ પરિણામને લઈને થાય છે. તપશ્ચર્યા કરીને કોઈ સરળ પરિણામની પરિસ્થિતિ હોય તો લબ્ધિ થાય. એ સરળતાની પ્રાપ્તિ છે.

મુમુક્ષુ :- અહીંયાં તો અનંતી લબ્ધિ પ્રગટી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અહીં તો એને બધું સમાય ગયું. એને ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ બધી વાત .. એની અંદર આવી ગઈ. જગતમાં સર્વ અજ્ઞાની પ્રાણીઓથી તેનું સ્થાન ઊંચું છે. પોતે શું કરવા નમસ્કાર કરે છે ? કે જગતના સર્વ અબજો મનુષ્યો હોય... અમારા ગામમાં આ ભાઈનું સ્થાન ઊંચું છે. કોઈ કહે, અમારા જિલ્લામાં આ ભાઈનું નામ ઊંચું છે. કોઈ કહે,

અમારા આખા પ્રાંતની અંદર આ મુખ્ય પ્રધાન છે. એનું સ્થાન-એનું પદ ઊંચું છે. બાકી બધા એની પાછળ ચાલે છે. પછી કહે, અમારા દેશમાં 'ગાંધીજી' વગેરેનું સ્થાન સૌથી ઊંચું છે. રાષ્ટ્રપિતા કહે છે ને ? આઝાદીને જન્મ આપ્યો એટલે એને રાષ્ટ્રપિતા કહે છે. પછી કહે કે, દુનિયામાં બધા જે મોટા મોટા માણસો ભેગા થાય છે એમાં એનું સ્થાન ઊંચું છે. એ તો આ ક્ષેત્રમાં ને, આ દુનિયામાં ને. એ તો હજી છ ખંડનો એક ભાગ છે, છ ખંડ નથી કાંઈ. પણ જેટલા અસંખ્ય મનુષ્યો છે અને અસંખ્ય દેવો છે મિથ્યાદૃષ્ટિ. બધા મિથ્યાદૃષ્ટિ (કરતાં) વૈમાનિક દેવોમાં જેનો અવિષમ ઉપયોગ છે એનું સ્થાન ઊંચું છે, એને નમસ્કાર કરે છે.

'એ જ ધ્યાન.' એટલે જ્ઞાનીપુરુષને તેની દીનતા થતી નથી. જ્ઞાનીપુરુષને ક્યાંય દીનતા નથી થતી એનું કારણ જ એ છે. પછી વ્યવહારમાં એવી રીતે છે કે કોઈ રાજા આવે અને પ્રજામાં કોઈ જ્ઞાની હોય તો બધા ભેગા થઈને એનું અભિવાદન કરે, .. થાય એ જુદી વાત છે, પણ દીનભાવે નહિ. દીનપણે કોઈવાર સમાગમમાં આવે નહિ. રાજાના સમાગમમાં પણ દીનપણે આવે નહિ. આ 'ટોડરમલજી'ને .. નહિ. 'બનારસીદાસ', 'ટોડરમલજી' મસ્ત હતા. બાદશાહ બોલાવે તો કહે, ભલે બોલાવે. એમ પોતે દીનપણે સમાગમમાં આવે નહિ, દીનતા ન કરે. એનું કારણ કે એમને જ્ઞાન છે.

ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ લબ્ધિ અને ઐશ્વર્ય, યમ, નિયમ, સંયમ, વ્રત, તપ બધું અવિષમ ઉપયોગમાં આવી જાય છે. બધા એનાથી હેઠ છે. આ શુદ્ધોપયોગ છે તે એનાથી ઊંચી દશા છે, એમ કહેવું છે. અને 'એ જ ધ્યાન.' છે. અમારું પણ એ અવિષમ ઉપયોગ પ્રગટ થાય એવું (ધ્યાન છે). ૭૩૫ (પત્ર પૂરો) થયો.

પત્રાંક-૭૩૬

વવાણિયા, પોષ સુદ ૧૧, બુધ, ૧૯૫૩

રાગદ્વેષનાં પ્રત્યક્ષ બળવાન નિમિત્તો પ્રાપ્ત થયે પણ જેનો આત્મભાવ કિંચિત્માત્ર પણ ક્ષોભ પામતો નથી, તે જ્ઞાનીના જ્ઞાનનો વિચાર કરતાં પણ મહા નિર્જરા થાય, એમાં સંશય નથી.

૭૩૬. ‘સોભાગ્યભાઈ’ ઉપરનું Post card છે. ‘રાગદ્વેષનાં પ્રત્યક્ષ બળવાન નિમિત્તો પ્રાપ્ત થયે...’ એ વિચાર એમને અત્યારે ... એટલે એ વાત આવે છે. ‘રાગદ્વેષનાં પ્રત્યક્ષ બળવાન નિમિત્તો પ્રાપ્ત થયે પણ જેનો આત્મભાવ કિંચિત્માત્ર પણ ક્ષોભ પામતો નથી,...’ એટલે અવિષમ ઉપયોગે વર્તે છે. ‘તે જ્ઞાનીના જ્ઞાનનો વિચાર કરતાં પણ મહા નિર્જરા થાય, એમાં સંશય નથી.’ શું વાત કરી ? બહુ સારો સંકેત છે કે તમને ભલે જ્ઞાનદશા ન હોય, ઠીક છે, પણ તમે જે પાત્ર હો, મુમુક્ષુ હો અને કાંઈક પાત્રતા આવી હોય તો તમે જ્ઞાનીની જ્ઞાનદશાનો વિચાર કરવાને યોગ્ય છો કે નહિ ? જે જ્ઞાનદશા પ્રાપ્ત ન થઈ હોય તો જ્ઞાનીની જ્ઞાનદશાનો નિરંતર ... એ આત્માને સાધે છે એ સાધકપણું શું ચીજ છે ? એનો વિચાર કરો. એનો વિચાર કરતાં પણ મહાનિર્જરા થાય. મહાનિર્જરા થાય એટલે શું ? કે જ્ઞાનદશાની પ્રાપ્તિ થાય એવી પરિસ્થિતિ ... થશે.

જે જ્ઞાનીની જ્ઞાનદશાનો વિચાર કરીને ઓળખી શકે કે આવી જ્ઞાનદશા હોય તે ક્રમે કરીને જ્ઞાની થાય. આ નિયમ છે. એટલે મહાનિર્જરા .. એ વિચાર કરતાં પણ મહાનિર્જરા છે. તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં કાઢી નાખે છે ને ? જ્ઞાનીને આમ ન હોય, અજ્ઞાનીને આમ હોય, જ્ઞાની અકર્તા હોય, અજ્ઞાની કર્તા હોય. જ્ઞાની અકર્તા હોય, અજ્ઞાની કર્તા હોય છે. જ્ઞાની તો જ્ઞાતા રહે, અજ્ઞાની કર્તા થઈને રહે. આપણે રહ્યા અજ્ઞાની. એમ નહિ. જ્ઞાની થવા અર્થે શું કરવાનું ? આ વિચારવા યોગ્ય છે કે જ્ઞાની થવા અર્થે મુમુક્ષુએ શું કરવાનું છે ? જુઓ ! કેવી લાઈનદોરી નાખી છે. કેટલી વિચક્ષણતાથી વાત કરી છે !

‘સોભાગ્યભાઈ’ની યોગ્યતા વિશેષ છે. ‘સૌભાગ્યભાઈ’ની યોગ્યતા વિશેષ છે. એને સત્સંગ કરવાનો ઉપદેશ આપવાની જરૂર નથી. ‘સોભાગ્યભાઈ’ને (કહેવાની) જરૂર છે કે તમે સત્સંગમાં રહો ? નહિ. એને તો ‘શ્રીમદ્જી’ જોયા ત્યારથી એનો જીવ જ ત્યાં વળગી ગયો છે. સંયોગો નબળા છે પણ જીવ તો ત્યાં જ ચોંટેલો છે. ચિત્રપટની વાત કરીને ? ચિત્રપટ રાખું કે નહિ ? કારણ કે આ કોઈ ... કાં મૂર્તિ બનાવડાવું, કાં ચિત્રપટ કરું. એ બધા વિકલ્પ તો આવે ને ? કેમ કે એનો જીવ ત્યાં છે. ખોળિયું અહીંયાં છે અને જીવ ત્યાં છે. એ પરિસ્થિતિ છે. એને સત્સંગમાં રહેવું એમ કહેવાની તો જરૂર નથી. એવી પાત્રતા વિશેષ છે પણ એને આ લાઈનદોરી આપી છે.

મહાપુરુષને ‘પ્રત્યક્ષ બળવાન નિમિત્તો પ્રાપ્ત થયે પણ જેનો આત્મભાવ કિંચિત્માત્ર પણ ક્ષોભ પામતો નથી,...’ જુઓ ! આ જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ ખુલ્લું કરીને દેખાડ્યું છે કે પૂર્વકર્મના ઉદયે બળવાન રાગ-દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય એવા બળવાન નિમિત્તો-બળવાન નિમિત્તો. રાગ-દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય એવા જોરદાર નિમિત્તો ઉત્પન્ન થાય છતાં ધ્રુવના ખીલે રહી ગયા છે. ધ્રુવના ખીલે વળગેલાની પરિણતિ પણ ધ્રુવ છે. એને ધ્રુવગતિ કીધી છે. પંચમગતિને ધ્રુવગતિ કીધી છે. ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવે’ ‘સમયસાર’ની પહેલી ગાથામાં (કહ્યું). ‘ધ્રુવમ ગદિં પત્તે’ ધ્રુવ ગતિને પ્રાપ્ત થયા છે. એમ કહ્યું. ‘ધ્રુવમ ગદિં પત્તે’ એમ શબ્દ પડ્યો છે.

‘જેનો આત્મભાવ કિંચિત્માત્ર પણ ક્ષોભ પામતો નથી,...’ અથવા જે પોતાના સ્વરૂપને છોડતા નથી, પોતાના સ્વરૂપને વળગીને શાંતભાવે રહી શકે છે. આત્મશાંતિને છોડતા નથી, એમ કહેવું છે. આત્મશાંતિને છોડતા નથી. ઘણા જ્ઞાને કરીને એમ છે તે જ્ઞાનીનું જ્ઞાન. એવું તે કેવું છે જ્ઞાનીનું જ્ઞાન ? એમ કહે છે. એવું તો કેવું જ્ઞાનીનું જ્ઞાન છે કે બળવાન નિમિત્તો રાગ-દ્વેષ થાય એવા હોય તોપણ એ જ્ઞાન .. નથી ? એવું તે જ્ઞાન કેવું છે ? એ જ્ઞાનની ધીરજ કેટલી કે એ જ્ઞાનની શાંતિ વેદે !

‘તે જ્ઞાનીના જ્ઞાનનો વિચાર કરતાં...’ એટલે એની અંતર સાધકદશાનો વિચાર કરતાં, એને ઓળખતાં પણ મહાનિર્જરા થાય ‘એમાં સંશય નથી.’ જીવ હળવો થઈ જાય. મિથ્યાત્વના પરમાણુ ગળવા માંડે અને ભાવમાં એનો મિથ્યાત્વનો અનુભાગ ગળવા માંડે એનું નામ મહાનિર્જરા છે. કેમકે એ તો મોટો દુશ્મન છે. દુશ્મન ઉપર ઘા કરવાની વાત છે આ. જ્ઞાનીની જ્ઞાનદશાના અંતરમાં દર્શન કરવા એવી શિખામણ આપી છે, એવો ઉપદેશ આપ્યો છે. એ દર્શન કરવામાં શું થાય ? કે દર્શનમોહ ઉપર ઘા પડે. એનો દર્શનમોહ તૂટે. ગળે એટલે નબળો થઈ જાય. ... એમાં કોઈ સંશય નથી. આ સત્પુરુષનું-જ્ઞાનીનું ઓળખીને મહિમા કરવામાં આત્મલાભનું કયા ઠેકાણે રહસ્ય સમાયેલું છે એ વાતે વાતે આવે છે.

મુમુક્ષુ :- વિચાર કરવાની વાતને તો ... ઘણા ઠેકાણે વિચાર શબ્દ આવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘણે ઠેકાણે વિચારની વાત લખી છે. ‘વિચાર’

શબ્દનો પ્રયોગ બહુ કર્યો છે. વિચાર એટલે આ વિચાર નહિ. એ જ્ઞાનમાં વસ્તુને લ્યે એનું નામ વિચાર છે. સાધકપણું, સાધ્યપણું અને જેને સાધે છે એ વસ્તુ, એને જ્ઞાનમાં લે એને વિચાર કહે છે. જ્ઞાનની પચાયિની વાત કરી છે, રાગની પચાયિની નહિ. મહામૂલી વાતને એ બે લીટીના Post card માં (લખીને) ન્યાલ કરી દીધા છે. ‘સોભાગભાઈ’ને ન્યાલ કરી દીધા. જ્ઞાનીના સ્વરૂપનું અવલોકન કરો. પોતે એક જગ્યાએ મથાળુ બાંધ્યું છે. જ્ઞાનીના સ્વરૂપને અવલોકીએ છીએ અને તેવા થઈએ છીએ. અવલોકીએ છીએ નહિ પણ અવલોકીએ છીએ અને એવા થઈએ છીએ, એમ જ પરિણામીએ છીએ. તમે પણ અવલોકો અને એમ પરિણામો, આમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાની તો બધાને એમ જ કહે ને કે અમારા જેવા થાવ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. સીધી વાત છે. એ તો પારસમણિ છે. પોતે પારસ છે. એટલે તમે અમારા જેવા થઈ જાવ. અરે..! અમારાથી આગળ જાવને ! અમે ક્યાં ના પાડીએ છીએ. અમને આનંદ થશે. અમારાથી આગળ જશો તો અમને આનંદ થશે. બાપ કરતા દીકરો સવાયો પાકે તો બાપ અને માતાને ઈર્ષ્યા થાય કે રાજીપો થાય ? ઈર્ષ્યા થાય તો એ બાપ હોય તોપણ બાપની જગ્યાએ નથી.

મુમુક્ષુ :- ‘સોગાનીજી’ માટે ‘ગુરુદેવશ્રી’ રાજી જ થયા હતા ને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ તો સ્વભાવિક વાત છે. રાજી થઈને નમસ્કાર કરે છે. અવિષમ ઉપયોગધારી જ્ઞાનીઓને નમસ્કાર ! ગમે તે નહિ. ભલે પોતાના નિમિત્તે જ્ઞાની થયા હોય. એના અવિષમ ઉપયોગને નમસ્કાર કરે છે. મુમુક્ષુને નમસ્કાર કરે છે. એમની તો નમ્રતા જ અજોડ છે ! એમની તો નમ્રતા જ અજોડ છે !! ... છે ને ? બહુ સારું છે. પાનું-૩૭૬. ‘સોભાગભાઈ’ ઉપરનો પત્ર છે. ઘણો સારો પત્ર છે. એકવાર તો વંચાઈ ગયો છે. એ વર્ષના પત્રમાં તો મુનિપણાની ભાવના ભાવી છે.

‘મનમાં એમ ને એમ રહ્યા કરે છે...’ પાનું-૩૭૫. છેલ્લે નીચેની લીટી. ‘કે અલ્પ કાળમાં આ ઉપાધિયોગ મટી બાહ્યાભ્યંતર નિર્ગ્રથતા પ્રાપ્ત થાય તો વધારે યોગ્ય છે, તથાપિ તે વાત અલ્પ કાળમાં બને એવું સૂઝતું નથી, અને જ્યાં સુધી તેમ ન થાય ત્યાં સુધી તે ચિંતના મટવી સંભવતી નથી.’ મુનિદશા નહિ આવે ત્યાં સુધી એમને સખ નહિ પડે એમ કહે છે. આનો સંતોષ નહિ આવે. છેલ્લો Paragraph લ્યો. ૩૭૬

પાને. 'શું લખીએ ? અને શું કહીએ ?' તમને. 'એક આત્મવાર્તામાં જ અવિચ્છિન્ન કાળ વર્તે...' જુઓ ! પોતે સત્સંગને ઈચ્છે છે. 'સોભાગભાઈ'ના સત્સંગને પોતે ઈચ્છે છે. 'એક આત્મવાર્તામાં જ અવિચ્છિન્ન કાળ વર્તે એવા તમારા જેવા પુરુષના સત્સંગના અમે દાસ છીએ.' દાસત્વ સ્વીકાર્યું છે. 'અત્યંત વિનયપણે અમારો ચરણ પ્રત્યયી નમસ્કાર સ્વીકારજો.' તમારા ચરણમાં અમે નમસ્કાર કરીએ (છીએ). જ્ઞાની થવાના છે ને ! .. આપણે આને ઓળખ્યા છે અને એને એણે ઓળખ્યા છે. બેયએ એકબીજાએ એકબીજાને ઓળખ્યા છે. એટલે બેયને અરસપરસ એટલું બધું બહુમાન છે. આ સંસારમાં અરસપરસ માયા હોય છે કે નહિ ? એક મરે તો બીજો જીવી ન શકે. જુરી જુરીને મરી જાય. બને છે કે નહિ ? કે અમે જુદા રહી શકીએ એવું નથી. એવું થાય છે કે નહિ ? આ અહીંયાં જ્ઞાનીઓની માયા છે. આ એને નમસ્કાર છે. એવા ગુણ છે. ગુણને નમસ્કાર છે, મૂળ તો ગુણને નમસ્કાર છે.

મુમુક્ષુ :- બધી બાબતમાં ગુણ વર્તે તો છે જ. ... પછી એને સમજાવવું ન પડે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ... વિષય બદલાય છે. ગુણ તો એનો એ જ કામ કરે છે અને ગુણ તો ગુણની રીતે જ કામ કરવાનો છે. પરિણામનમાં તો ગુણ પરિણામે છે કે નહિ ? ઊલટા પરિણામમાંથી સુલટા પરિણામ થાય. પ્રકાર તો એનો એ છે.

મુમુક્ષુ :- બે જણા સાથે ઝેર ખાઈને મરી જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. સાથે ઝેર ખાય છે જ ને. સાથે ડૂબી મરે છે, સાથે ઝેર ખાય છે, સાથે બળી મરે છે, સાથે ...

મુમુક્ષુ :- ... બેય સાથે કરે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. આ જ્ઞાની અજ્ઞાની વચ્ચેનો પ્રેમ છે.

મુમુક્ષુ :- ક્યા પ્રકારનો છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિચારવા જેવો વિષય છે. વિચારવાથી નિર્જરા થાય એવું છે. યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય એવું છે. એના માટે પત્રો છે. આપણે સ્વાધ્યાય શું કરવા કરીએ છીએ ? કે જ્ઞાની કેવા હોય તે ઓળખાય અને જ્ઞાનીને અનુસરનારા પાત્ર જીવોની પાત્રતા કેવી હોય એ ઓળખાય. એટલા માટે તો આપણે સ્વાધ્યાય કરીએ છીએ. ઓળખાય તો એ દશાની પ્રાપ્તિ થાય.

પત્રાંક-૭૩૭

વવાણિયા, પોષ વદિ ૪, શુક્ર, ૧૯૫૩

આરંભ અને પરિગ્રહનો ઈચ્છાપૂર્વક પ્રસંગ હોય તો આત્મલાભને વિશેષ ઘાતક છે, અને વારંવાર અસ્થિર, અપ્રશસ્ત પરિણામનો હેતુ છે, એમાં તો સંશય નથી; પણ જ્યાં અનિચ્છાથી ઉદયના કોઈ એક યોગથી પ્રસંગ વર્તતો હોય ત્યાં પણ આત્મભાવના ઉત્કૃષ્ટપણાને બાધ કરનાર તથા આત્મસ્થિરતાને અંતરાય કરનાર, તે આરંભપરિગ્રહનો પ્રસંગ પ્રાયે થાય છે, માટે પરમ કૃપાળુ જ્ઞાનીપુરુષોએ ત્યાગમાર્ગ ઉપદેશ્યો છે, તે મુમુક્ષુ જીવે દેશે અને સર્વથા અનુસરવા યોગ્ય છે.

૭૩૭. ... 'આરંભ અને પરિગ્રહનો ઈચ્છાપૂર્વક પ્રસંગ હોય તો આત્મલાભને વિશેષ ઘાતક છે.' આ 'અગાસ' પાસે ગામ છે. 'આરંભ અને પરિગ્રહનો ઈચ્છાપૂર્વક પ્રસંગ હોય તો આત્મલાભને વિશેષ ઘાતક છે, અને વારંવાર અસ્થિર, અપ્રશસ્ત પરિણામનો હેતુ છે, એમાં તો સંશય નથી; પણ જ્યાં અનિચ્છાથી ઉદયના કોઈ એક યોગથી પ્રસંગ વર્તતો હોય ત્યાં પણ આત્મભાવના ઉત્કૃષ્ટપણાને બાધ કરનાર તથા આત્મસ્થિરતાને અંતરાય કરનાર, તે આરંભપરિગ્રહનો પ્રસંગ પ્રાયે થાય છે, માટે પરમ કૃપાળુ જ્ઞાનીપુરુષોએ...' કેવા ? 'માટે પરમ કૃપાળુ જ્ઞાનીપુરુષોએ ત્યાગમાર્ગ ઉપદેશ્યો છે, તે મુમુક્ષુ જીવે દેશે અને સર્વથા અનુસરવા યોગ્ય છે.' ગૃહસ્થી છે ને ? એટલે એને કહે છે કે નિવૃત્તિમાં આવો. નિવૃત્તિ લઈને આત્માર્થને સાધો. સમ્યક્ પ્રકારે. એક આરંભ અને પરિગ્રહનો ઈચ્છાપૂર્વક પ્રસંગ થાય. એટલે પોતે આરંભપરિગ્રહ ઈચ્છાપૂર્વક કરે કે વધારે છે, આ રીતે આપણે કામ કરીએ છીએ. Side માં બીજું કામ ઊભું કરો, પછી ત્રીજું કામ ઊભું કરો, આમ કરો, તેમ કરો. સંયોગો સુધારવા માટેના જે વિચારો આવે છે...

મુમુક્ષુ :- ઉલજીને પડે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉલજીને સામે ચાલીને. એટલી જરૂર ન હોય. જરૂરિયાત ન હોવા છતાં પણ સંયોગોને વધારે સારા કરવા માટે જે આરંભ

અને પરિગ્રહનો ઈચ્છાપૂર્વક પ્રસંગ ઉત્પન્ન કરે છે. એટલે એમ પછી કહ્યું ને ? ઉત્પન્ન કરે છે. એવા આત્મલાભને વિશેષ ઘાતક છે. એ તો આત્માની શાંતિને નાશ કરનારા છે. એમાં તો કાંઈ વિચાર કરવા જેવો છે નહિ. એ તો આત્માના લાભને તોડનારા છે. આત્મા પ્રત્યે નહિ જવા દે. એ પરિણામ આત્મા પ્રત્યે તને નહિ જવા દે. એક તો એ પ્રકાર છે.

તે ‘આત્મલાભને વિશેષ ઘાતક છે, અને વારંવાર અસ્થિર,...’ આત્માને ચંચળતા, પરિણામની ચંચળતા વધારનાર છે. એ પછી ગતિ પકડશે, જોર પકડશે. રસ આવશે એમાં ગતિ પકડશે, જોર પકડશે. અપ્રશસ્ત પરિણામનો હેતુ છે. એને અશુભ ભાવો ... એવી ઈચ્છાપૂર્વક આરંભ પરિગ્રહ એ અશુભભાવો વધારવાનું કારણ છે. એમાં તો અશુભભાવની પરંપરા ચાલશે. વણઝાર ઊભી થઈ જશે. એમાં તો કોઈ સંશય, શંકા પણ કરવા જેવી નથી. આ તો ચોખ્ખી સમજાય એવી વાત છે. મુમુક્ષુજીવ પોતાના અનુભવને તપાસે તોપણ એને સમજાય એવી વાત છે.

‘પણ જ્યાં અનિચ્છાથી ઉદયના કોઈ એક યોગથી...’ એટલે પૂર્વકર્મના ઉદયના જોડાવાથી અને આરંભ પરિગ્રહમાં આવવાની પોતાની ઈચ્છા ન હોય છતાં પણ આવી પડે. એવી રીતે ‘પ્રસંગ વર્તતો હોય ત્યાં પણ...’ ત્યાં પણ નુકસાન થાય છે. ‘ત્યાં પણ આત્મભાવના ઉત્કૃષ્ટપણાને બાધ કરનાર...’ છે. એટલે કે આત્મભાવ જે આગળ વધતો હોય, હોય એનાથી ઉત્કૃષ્ટ થતો હોય તો એને નુકસાન કરે. શું કહે છે ? આરંભ પરિગ્રહમાં જોડાવાના પરિણામ આત્મવિકાસને નુકસાન કરનારા છે. એમાં જ્ઞાતા રહે તો બીજી વાત છે. પુરુષાર્થ કરીને. પણ પોતે ઉદય આવે અને જોડાય જાય તો એને જે કાંઈ આત્મભાવ વર્તતો હોય એનો વિકાસ ન થવા દે, ઉત્કૃષ્ટ (દશા ન આવે). એ બાધક છે, વિકાસને બાધક છે. આત્મભાવના ઉત્કૃષ્ટપણાની કહો કે વિકાસને બાધક કરનાર છે.

‘આત્મસ્થિરતાને અંતરાય કરનાર,...’ છે. એ આત્મસ્થિરતા જે આવતી હોય એમાં આંતરો લાંબો પડે. આરંભ પરિગ્રહના પરિણામમાં સવિકલ્પ દશા તીવ્ર થાય છે. જ્ઞાનીને પણ બીજી વખત ... અંતરાય રહે છે. ‘અંતરાય કરનાર, તે આરંભપરિગ્રહનો પ્રસંગ પ્રાયે થાય છે, માટે પરમ કૃપાળુ જ્ઞાનીપુરુષોએ ત્યાગમાર્ગને ઉપદેશ્યો છે,...’ પોતે પણ એ ત્યાગમાર્ગને અંગીકાર કર્યા વિના કોઈપણ પ્રકારના ધાર્મિક Status ઉપર

આવવા માંગતા નથી. ઉપદેશક તરીકે ‘આ ઉપદેશક છે’ એવી રીતે એ આવવા માંગતા નથી.

‘માટે પરમ કૃપાળુ જ્ઞાનીપુરુષોએ ત્યાગમાર્ગને ઉપદેશ્યો છે,...’ તે ઉપદેશ કર્યો તે મુમુક્ષુજીવ માટે પણ એ લાગુ પડે છે એમ કહે છે. તો દેશે એટલે જેટલે અંશે થઈ શકે. અમુક ભાગે. દેશનો અમુક ભાગ. ‘અને સર્વથા...’ એટલે પૂરેપૂરો એ ત્યાગમાર્ગ ‘અનુસરવા યોગ્ય છે.’ આમાં શું છે કે ત્યાગનો હેતુ વિચારવાનો છે. નહિતર ત્યાગનું અહંપણું આવ્યા વિના રહે નહિ. જો યથાર્થ હેતુએ બાહ્ય ત્યાગ કરે તો એનો લાભ આત્માર્થમાં આવે. જો હેતુ વિના બાહ્ય ત્યાગ કરે, આવા આત્મલાભના હેતુ વિના બાહ્ય ત્યાગ કરે તો હું ત્યાગી થયો, એનું અહંપણું આવ્યા વિના રહે નહિ.

કોઈપણ કામમાં બે પડખાં તો ઊભા થાય જ છે. કોઈપણ સિદ્ધાંતને અંગીકાર કરતા, બીજું પડખું જોખમનું છે એ વિચારી લેવું જોઈએ. જેમકે વ્યવહારનો ઉપદેશ બહુ સાંભળે છે એ વ્યવહારની પક્કડમાં આવીને વ્યવહારાભાસી થઈ જાય. નિશ્ચયનો ઉપદેશ બહુ સાંભળે છે એ નિશ્ચયાભાસી પણ થઈ જાય છે. એમ છે કે નહિ ? એમ કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં વિકૃતિ આવવાની સંભાવના છે. અને ત્યાં કેવા પ્રકારની વિકૃતિ આવે એ વાત સમજી લેવામાં આવે તો પછી કાંઈ (વાંધો નથી).

સત્શાસ્ત્રોની અંદર માર્ગદર્શનનો જે વિષય છે એ માર્ગદર્શનના વિષયની અંદર અનેક પડખામાં આ જ વાત છે કે સન્માર્ગે ચડતા ચડતા, સાચા માર્ગે આવતા આવતા પણ ક્યાંક ક્યાંક એવા જોખમ છે, ક્યાંક એવા લાભ છે, ક્યા લાભ નથી, .. છે. આ રસ્તા ઉપર Board મૂકે છે કે નહિ ? અહીંયાં આટલો વળાંક છે, અહીંયાં આટલું જોખમ છે, અહીંયાં આમ છે. એવું આ માર્ગ જ છે ને. આ પણ માર્ગ જ કહેવાય છે ને. માર્ગદર્શન. એનું નામ જ માર્ગદર્શન છે. માર્ગ બતાવે છે. સાથે સાથે જોખમ પણ બતાવે છે. ક્યાં કેવા પ્રકારે જોખમ ઊભું છે, ક્યાં કેવા પ્રકારે જોખમ છે ?

એટલે તો કહે છે કે પૂર્ણતાના લક્ષે કોઈ વાત થાય છે. એ ઘણા જોખમમાંથી બચે છે. નહિતર કાં તો જ્ઞાનીપુરુષની વિદ્યમાનતા હોય એના ચરણમાં બેસીને, એના સાન્નિધ્યમાં રહીને માર્ગ સાધતો હોય તો જ્ઞાનીપુરુષ એને ટપારે. એમ નહિ આમ ચાલ, અહીંથી આમ ચાલ,

અહીંથી આમ નથી જવાનું, આમ જવાનું છે તારે. એવો તો પુણ્યયોગ ભાગ્યે જ બની શકે કે જીવન એના ચરણમાં વિતાવવું બને. અને એના ચરણમાં જીવન વિતાવવાનું બને તો એવા લક્ષથી વિતાવવાનું બને તો ઠીક. નહિતર કુદરતી કાંઈ એવો મનુષ્ય હોય, સંયોગ મળે, લક્ષપૂર્વક (હોય) તો તો જીવ તરી જાય એમાં કોઈ શંકા નથી. નહિતર તરવાનો માર્ગ એક છે અને પડવાના હજાર ઠેકાણા છે. બધી વીટંબણા મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં છે. જ્ઞાની થયા પછી તો માર્ગ ચોખ્ખો દેખાય છે એને. ઘર જોયું છે, ઘરે જવાનો રસ્તો જોયો છે એણે તો. એને ભૂલ થવાનો સંભવ નથી. મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં અનેક પ્રકારની વિટંબણા છે અને તે વિટંબણાઓને ઓળંગી જવા માટે, એનાથી પાર થવા માટે, આરપાર ... નુકસાન થયા વગર આરપાર ઉતરવા માટે આ સિદ્ધાંત ... ‘પૂર્ણતાના લક્ષે શરૂઆત...’ ... આ બધો માર્ગદર્શનના બોલ જોઈએ ત્યારે ફરી ફરીને સાંભરે છે કે આ તો સત્પુરુષ છે, આમ કહ્યું છે, માર્ગદર્શન આપ્યું છે એના ઉપર ધ્યાન જાય, લક્ષ જાય, પોતાની જાતને એમાં ભેળવે તો બચે.

આવું ન કર્યું હોય, આવું ન જાણવા મળે, આવું ન સાંભળવા મળે, સત્પુરુષનો યોગ ન હોય એને શું થાય ? એણે કેવી રીતે કરવું આ બધું ? તો ત્યારે ... પછી નજર કામ ... અથવા જે આત્મભાવના છે એને ઠેસ પહોંચડાનારા કોઈપણ પોતાના પરિણામ થશે એટલે તરત જાગૃતિ આવી જશે. આ નહિ. અહીંથી તરીને ચાલો, આ પરિણામથી તરીને ચાલો, આ વાતથી તરીને ચાલો, આમાં આપણે પડવું નથી. ...

એ રીતે અહીંયાં ત્યાગની વાત કરી છે. જે ગૃહસ્થી છે, આરંભ પરિગ્રહમાં વિશેષે કરીને પડ્યા છે એને કઈ રીતે આત્મલાભ થાય, નિવૃત્તિ લઈને આત્મસાધનાનો ભાવ આવે તો જ એને નિવૃત્તિ લેવી યોગ્ય છે. અને એવી જે જ્ઞાનીની આજ્ઞા છે એને શક્ય એટલું અનુસરવા લાગે. (અહીં સુધી રાખીએ)...

પત્રાંક-૭૩૯

મોરબી, માહ સુદ ૯, બુધ, ૧૯૫૩

મુનિજી પ્રત્યે,

વવાણિયે પત્ર મળ્યું હતું. અત્રે શુક્રવારે આવવું થયું છે. થોડા દિવસ અત્રે સ્થિતિ સંભવે છે.

નડિયાદથી અનુક્રમે ક્યા ક્ષેત્ર પ્રત્યે વિહાર થવો સંભવે છે, તથા શ્રી દેવકીર્ણાદિ મુનિ ક્યાં એકત્ર થવાનો સંભવ છે, તે જણાવવાનું બને તો જણાવવા કૃપા કરશોજી.

દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી એમ ચારે પ્રકારે અપ્રતિબંધપાણું, આત્મતાએ વર્તતા નિર્ગ્રથને કહ્યું છે; તે વિશેષ અનુપ્રેક્ષા કરવા યોગ્ય છે.

હાલ ક્યાં શાસ્ત્ર વિચારવાનો યોગ વર્તે છે, તે જણાવવાનું બને તો જણાવવાની કૃપા કરશોજી.

શ્રી દેવકીર્ણાદિ મુનિઓને નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય.

તા. ૫-૩-૧૯૯૨, પત્રાંક-૭૩૯ અને ૭૪૦
પ્રવચન નં. ૩૩૯

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ વચનામૃત, પત્રાંક-૭૩૯. ‘લક્ષ્મી’ પ્રતિ લિખા હુઆ યહ પત્ર હૈ. ‘મોરબી’સે લિખા હૈ. ‘વવાણિયા પત્ર મિલા થા.’ ‘લક્ષ્મી’કા પત્ર ‘વવાણિયા’મેં મિલા થા. ‘યહાં શુક્રવારકો આના હુઆ હૈ.’ ચાર દિનકે બાદ બુધવારકો પત્ર લિખા હૈ. ‘યહાં કુછ દિન સ્થિતિ સંભવ હૈ.’ યહા ‘મોરબી’મેં થોડે દિન રહે હૈં. ‘નડિયાદસે અનુક્રમસે કિસ ક્ષેત્રકી ઓર વિહાર હોના સંભવ હૈ, તથા શ્રી દેવકીર્ણ આદિ મુનિઓંકા કહાં એકત્ર હોના સંભવ હૈ, યહ સૂચિત કર સકે તો સૂચિત કરનેકી કૃપા કીજિયેગા.’ યહ વ્યવહારિક સમાચાર પૂછાયા હૈ કિ આપ લોગોંકા વિહાર

किस-किस जगह होनेवाला है और कहां आप मिलनेवाले हो।

‘द्रव्यसे, क्षेत्रसे, कालसे और भावसे यों चारों प्रकारसे अप्रतिबंधता, आत्मासे रहनेवाले निर्ग्रथके लिये कही है, वह विशेष अनुप्रेक्षा करने योग्य है.’ क्या कहते हैं ? कि जिनहोंने सर्वसंगपरित्याग किया है और निर्ग्रथ दशा को प्राप्त हुआ है अर्थात् कहीं भी जिनको ... नहीं है, जैसे मुनिओंको किसी अन्य पदार्थका, किसी भी अन्य चीज वस्तुओं से या मनुष्यों से या दूसरे प्राणीयों से, किसी क्षेत्रसे. अर्थात् किसी गांव, नगर, जिल्ला आदि कोई क्षेत्रसे, ‘कालसे...’ अर्थात् कोई समय की पसंदगी करे उस प्रकारसे ‘और भावसे...’ या किसी परिस्थिति को पसंद करे. ऐसी कोई ‘अप्रतिबंधता,...’ प्रतिबंध अर्थात् जहां अपने को अच्छा लगे, राग का बंधन होवे ऐसा नहीं होना चाहिये.

जिसको निर्ग्रथदशाकी प्राप्ति है उसे द्रव्य, क्षेत्र, काल, भावका प्रतिबंधपना नहीं होना चाहिये. अर्थात् सभी प्रकार से किसी भी अन्य पदार्थ या अन्य पदार्थके भावोंसे अपना राग या द्वेष का बंधन, या मोहका बंधन निर्ग्रथ को होना नहीं चाहिये. ऐसा जिनेन्द्रदेवने कहा है. निर्ग्रथके लिये ... ऐसा जिनेन्द्रदेवने कहा है, ऐसी आज्ञा है, ऐसा इरमान किया कि आप लोगों को भी विशेष अनुप्रेक्षा करना योग्य है. अर्थात् आप लोग भी कहीं जाते हो तो कहीं भी अपना संबंध मत रभीओ. किसी मनुष्यसे, किसी समाजसे, किसी गांव से, किसी भी तरहकी परिस्थितिसे अपना लगाव नहीं होना चाहिये. यह बार-बार भावनामें, अनुप्रेक्षामें या अभ्यासमें लेने योग्य है.

‘अभी किन् शस्त्रोंका विचार करनेका योग रहता है,...’ आप लोग अभी किन् शस्त्रोंका विचार करते हो ? ‘यह सूचित कर सके तो सूचित करनेकी कृपा किजियेगा.’ यह भी समाचार पूछे हैं कि अभी आजकल आप का किन्-किन् शस्त्रोंका अध्ययन हो रहा है वह भी बतवाइये. ‘श्री देवकीर्ण आदि मुनियोंको नमस्कार प्राप्त हो.’ व्यवहारिक दृष्टिसे ... उनको जय जिनेन्द्र कहा है. यह व्यवहारिक दृष्टिसे नमस्कार समजना. जैसे आपसमें मिलते हैं तो व्यवहार नमस्कार करते हैं. जैसे पर्युषण आता है तो क्या कहते हैं ? नमस्कार .. ऐसा कहते हैं न ? तो उसमें कोई धार्मिक दृष्टिकोण नहीं है. एक व्यवहारिक दृष्टिकोणसे कहा है.

ऐसा समझना.

यह ७३९ पत्रमें कोई भास तात्त्विक बात नहीं है. मुनिओंको किस प्रकारकी ज़िनेन्द्रदेवकी आज्ञा है उतना अेक पंक्तिमें सूचित किया है.

पत्रांक-७४०

मोरबी, माह सु६ ९, बुध, १९५३

‘आत्मसिद्धि’ का विचार करते हुअे आत्मा संबंधी कुछ भी अनुप्रेक्षा रहती है या नहीं ? यह लिख सकें तो लिखियेगा.

कोई पुरुष स्वयं विशेष सदाचारमें तथा संयममें प्रवृत्ति करता है, उसके समागममें आनेके ईच्छुक ज़वोंको, उस पद्धतिके अवलोकनसे जैसा सदाचार तथा संयमका लाभ होता है, वैसा लाभ प्राप्त विस्तृत उपदेशसे भी नहीं होता, यह ध्यानमें रखने योग्य है.

७४० वां पत्र ‘अंबालालभाई’ उपर है. उसी दिन लिखा है. ‘‘आत्मसिद्धि’का विचार करते हुअे आत्मा संबंधी कुछ भी अनुप्रेक्षा रहती है या नहीं ? यह लिख सके तो लिखियेगा.’ ‘आत्मसिद्धि’में १४२ पदकी रचना की हैं. महाकाव्य (है). उसको पढते हुअे आत्मा संबंधी बार-बार कोई विचार आता है ? अनुप्रेक्षा अर्थात् बार-बार भावना होनी उसको अनुप्रेक्षा कहते है. अपने यहां प्रसिद्ध है. बारह अनुप्रेक्षा, बारभावना. ‘कुंठकुंठार्य’ने लिखी ‘वारस अणुपेक्षा’. अनुप्रेक्षा. बार-बार जिसकी भावना होवे उसको अनुप्रेक्षा कहते है. ‘यह लिख सके तो लिखियेगा.’

‘कोई पुरुष स्वयं विशेष सदाचारमें तथा संयममें प्रवृत्ति करता है, उसके समागममें आनेके ईच्छुक ज़वोंको, उस पद्धतिके अवलोकनसे जैसा सदाचार तथा संयमका लाभ होता है, वैसा लाभ प्रायः विस्तृत उपदेशसे भी नहीं होता, यह ध्यानमें रखने योग्य है.’ देखिये ! यह बात उन्होंने बहुत सुंदर बताया है, कि प्रायः दूसरे के चारित्र निर्माण करनेमें उपदेश का प्रयोग है, वह बहुभाग किया जाता है. लेकिन उपदेश

के प्रयोगसे जितना लाभ नहीं होता है, विस्तृत उपदेशसे, बहुत उपदेशसे, इससे ज्यादा लाभ स्वयंकी विशेष सदाचार और संयमकी प्रवृत्ति से होता है. उन्होंने यह पद्धति रखी थी. क्या ? भुट 'श्रीमद्भू' अपना व्यवहारिक जीवन भी उतना शुद्ध जीवनमें जोते थे कि उसकी समीपमें रहनेवालेको स्वयं बोध मिले. कलना न पडे कि तुमको ऐसा रहना है. जैसे सदाचार में सत्य बोलना है. वे तो गृहस्थी थे, व्यापार करते थे. लेकिन सत्यवचनका प्रयोग करते थे. उनके संपर्कमें आनेवाले जो भी लोग थे उनको यह पता चलता था कि इस आदमी को व्यापारमें नुकसान होता है, अपने को नुकसान जाता है फिर भी बूठ नहीं बोलता, सच बोलता है. तो उसपरसे भी जो बोध मिलता है. ऐसा बोध उपदेश से मिलनेवाला नहीं है. उसका क्या मतलब हुआ ?

उपदेश है यह एक Theory है. क्या है ? एक Theory है. और अपनी जो स्वयंकी प्रवृत्ति है, सदाचाररूप आचरण है वह तो भुट प्रयोग है. जो बोध मिलता है Theory से उपदेश है वह उतना Effective-असरकर्ता दूसरेको नहीं होता, जितना स्वयंका आचरण दूसरे पर असर करता है. क्योंकि यह प्रयोग का विषय हो गया. देखिये ! Theory और प्रयोग में उपदेशके विषयमें कितना अंतर पडता है !

मुमुक्षु :- मुमुक्षु का क्या आचरण होना चाहिये ?

पूज्य भाईश्री :- मुमुक्षु का मुमुक्षु के योग्य आचरण होना चाहिये. जैसे कि बाह्यमें सदाचरण है. देव-गुरु-शास्त्र के प्रति समर्पण हो, भक्ति हो, शास्त्र अध्ययन है. और अपने आत्महित के लिये... मुख्य बात तो यह है. उन्हें आत्मार्थीपना करते हैं. क्या करते हैं ? कि हमारे आत्माका अहित न हो और आत्महित हो, इस विषय में मुमुक्षु की पहली दृष्टि होनी चाहिये. बहुत सूक्ष्म दृष्टिसे उस विषयमें चलना चाहिये कि जिससे हमारे परिणाम आराधना के सन्मुख हो और कहीं भी हम से विराधना न हो. यही मुमुक्षु का मुख्य कर्तव्य है.

यहां तो उन्होंने कोई वाक्पण्डित पद्धति से बात की है कि भाई ! आप मुमुक्षुलोग आपसमें मिलते हो, सत्संग करते हो, तत्त्व के विषयमें विचार विमर्श करते हो तो कहीं एक दूसरे को बात करनेमें उपदेशक बन जाते हैं. क्या हो जाता है ? दूसरे की भूल दिखती है, दूसरे का दोष दिखता है तो भुट उपदेशक बन जाता है. ऐसा होना चाहिये, ऐसा

नहि होना चाहिये. तो कहते हैं कि विस्तृत उपदेश से लाभ अगले को नहीं होता है, जैसा लाभ स्वयं के आचरणसे होता है. मतलब यह हुआ कि आप अपने आचरण को पहले ठीक करो. उसके पहले उपदेश देना नहीं चाहिये. एक तो उपदेश देने के विषयमें वह बात हो गई.

दूसरी बात यह है कि उपदेश लेने के विषयमें भी विस्तार से उपदेश सुनो, या उपदेश ग्रहण करने के लिये बहुत-बहुत शास्त्रोंका अध्ययन करो, उसका असर उससे ज्यादा असर कोई सदाचारण और संयमित जवन होनेवाले के संग से आयेगा. क्या होगा ? अगर उपदेश को ग्रहण करना हो, बोध लेना हो तो आसान तरीका कौन-सा है ? कौन-सी पद्धति से उपदेश का असर ज्यादा रहता है कि शास्त्र सुनने से या अध्ययन करने से जितनी असर आत्मा को नहीं होती, उतनी असर दूसरों जो संयम और सदाचार में प्रवृत्ति करता है, उसके समागम में आने से या उसके समागम में आने की भावना से ज्योंको उसका लाभ होता है.

क्योंकि 'उस पद्धतिके अवलोकनसे जैसा सदाचार तथा संयमका लाभ होता है,...' इस प्रवृत्ति का अवलोकन होता है. तो परिणाम पर अवलोकन करनेवाले को बहुत असर आती है. बहुत चोट मारती है कि देखिये ! इसका जवन कितना शुद्ध है ! यह बात ध्यान रखने योग्य है. विषयका संक्षेप इतना है कि परिभाषा जिसको हम Theory कहते हैं, परिभाषा से प्रयोग बहुत बलवान है. इस बात का सिद्धांत यह है कि किसी भी परिभाषा से प्रयोग की बलवत्तरता बहुत होती है. इसलिये मुख्यतया हमें प्रयोग से काम करना है. भाषा तो प्रयोग को समझने की एक चीज है. इससे आगे उसकी कोई मर्यादा नहीं है.

मुमुक्षु :- प्रयोग की बात ...

पूज्य भाईश्री :- ... यह बात कही है. प्रयोग का विषय ज्ञानीओंने बहुत कहा है इसलिये कि वह भुट ही जवनमें प्रयोगात्मक पद्धतिसे जवन जते हैं. और इस विषय को अच्छी तरह चारों पक्षों से जानते हैं कि कैसे आत्मलाभ विशिष्ट रूपसे कैसे हो सकता है.

मुमुक्षु :- अवलोकन और समझ में (क्या अंतर है ?)

पूज्य भाईश्री :- अवलोकन अर्थात् देखना. जैसे दो मित्रों का संग होता है, दो मुमुक्षुओं का संग होता है, दो या अधिक कितने भी हो, तो

अेक-दूसरेका आचरण देभनेमें आता है कि नहीं आता ? आचरण देभने से, अच्छा संयमित आचरण हो, सदाचार का आचरण हो तो जो संग में होते हैं उनको वह नजर आता है, उसकी बहुत असर आती है. और ऐसी भावना जो है, उपदेश ग्रहण करने की जिसको भावना है, उस भावनावाले को बहुत अधिक प्रमाणमें उसका लाभ होता है, बहुत अधिक मात्रामें उसको लाभ होता है.

शास्त्रों में भी सत्संग और कुसंग के विषय में सभी शास्त्रों में बहुत बात आयी है उसका यही कारण है कि कुसंग से जिवटा प्रयोग हो जाता है. प्रयोग करना है ऐसा विचार नहीं होनेपर भी कुसंगसे जिवटा प्रयोग हो जाता है. सभी जव की संसार में ऐसी अवस्था है कि संयोग में आनेवाली चीज की अवस्था पर कुछ न कुछ असर होवे ही होवे. 'प्रवचनसार'में उसको संस्कारनय कहा है. संस्कारनयसे देखा जाये तो दूसरे संयोगिक पदार्थ का संस्कार जव की अवस्था पर आ जाये ऐसा अेक जव की अवस्था का धर्म है. उस धर्म को देभनेवाले सम्यग्ज्ञान को संस्कारनय कहनेमें आता है. तो संस्कारनयसे देखा जाये तो जव दूसरे पदार्थ की कुछ न कुछ प्रकार की असर को ग्रहण करता है.

ईसीविये जिसका भी संग करना हो उस विषयमें हमें विवेक करना आवश्यक है. तो कहीं हमारी अवस्था बिगड़े तो नहीं. जिसका संग करने से हमारी अवस्था में नुकसान तो नहीं हो. यह नुकसान रुपये-पैसों में नहीं होता है, यह नुकसान शांति-अशांति में होता है. भाव का नुकसान शांति-अशांति है. और व्यवहार में तो सिर्फ रुपिये और ईश्वर को, मान-सन्मान को ही नुकसान समजते हैं या पैसे का ही नुकसान समजते हैं. यहां यह प्रकरण नहीं है.

यहां तो जव को अपनी शांति से मतलब है और अपनी अशांति से. यहां भी आभर में तो वही बात है. ईतनी प्रवृत्ति करके जवको सुभ-शांति चालिये और दुःख और अशांति नहीं चालिये. यहां भी ईस विषय में बहुत सूक्ष्म दृष्टिसे मुद्देकी बात को पकड रजनी है कि हमारी शांति कैसे प्राप्त हो ? या हमें कैसे अशांतिकी प्राप्ति होती है ? उसके विज्ञान को अच्छी तरह जाननेवाले को ज्ञानी कहते हैं. ज्ञानी की अेक यह परिभाषा है कि अेक शांति-अशांति के विज्ञानको सिद्ध करने से अपने अनुभव से जानते हैं, उसको ज्ञानी कहते हैं. और ईस विषय में जो

अनभिज्ञ है, अनजान है उसको अज्ञानी कहते हैं. क्यों ? कि वह ऐसा परिणाम करता है कि जिससे अपनी अशांति उत्पन्न होती है, पैदा होती है. अपने हाथसे अपनी अशांति को पैदा करनेवाले को अज्ञानी कहते हैं. अपने आपको अशांतिमें डाल देते हैं और शांतिसे दूर हो जाते हैं.

मुमुक्षु :- अनुकूल संयोग की प्राप्ति होती है तो उसमें तो प्रसन्नता का अनुभव होता है.

पूज्य भाईश्री :- प्रसन्नता का अनुभव होता है क्योंकि ऐसा मान रखा है. क्योंकि ऐसा मान रखा है. पर उसका दोष क्या है ? मान्यता. सभी पर्यायों में मान्यता का आधार रहता है. इसलिये हमारे जैनदर्शन में सबसे पहले मान्यता का सुधार करनेका उपदेश है. सम्यग्दर्शन क्या चीज है ? मिथ्यादर्शन अर्थात् गलत मान्यता और सम्यग्दर्शन अर्थात् सही मान्यता. यदि सही मान्यता होगी तो ज्ञान भी सही विवेक करेगा. मान्यता गलत होगी तो ज्ञान भी गलत काम करेगा.

जैसा आपने कहा कि अनुकूल संयोग मान-सन्मान मिलता है तो हमें प्रसन्नता रहती है. क्योंकि हमने ऐसा मान रखा है. तो हम अनुकूल संयोग और मान-सन्मान जुटाने के लिये क्या-क्या नहीं करते ? इसके लिये क्या-क्या नहीं किया जाता है ? कि बुरे से बुरा काम, गंदे से गंदा काम, नीच से नीच कृत्य करने में आता है. क्योंकि पैसा मिलता है. और पैसा मिलता है तो मान-सन्मान मिलता है. हमने यह मान्यता बना रखी है कि इससे हमारी प्रसन्नता होती है. तो वैसा भी काम कर लेते हैं. यह हावत हो जाती है.

इसलिये हमारी मान्यता ठीक है या समिचीन है या समिचीन नहीं है, इसको बतानेवाला जो विज्ञान है उसको सत्शास्त्र कहते हैं. क्या ? सत्शास्त्र कौन-सी चीज है ? कि सही मान्यता किसको कहे, मिथ्या मान्यता, गलत मान्यता किसको कहे ? सही ज्ञान किसको कहे ? मिथ्या ज्ञान किसको कहे ? सही आचरण किसको कहे, मिथ्या आचरण किसको कहे ? सही पुरुषार्थ किसको कहे ? मिथ्या पुरुषार्थ किसको कहे ? सच्ची शांति किसको कहे ? जूठी-Artificial अशांति जो है उसको शांति कहने में आती है वह कैसी होती है ? उन सभी प्रकारों का चारों पक्षों से विश्लेषण जिसमें किया हो उसको सत्शास्त्र कहनेमें आता है.

ईस विषयमें विशेष बात यह है कि जिन्होंने यह बात कही है वह कोई दूसरों की किताब पढ़कर कुछ बात कल्पना करके, विचार करके फिर अनुमान करके अपना शास्त्र बना दिया, अपनी किताब बनाई ऐसा नहीं किया है. जिन्होंने यह शास्त्र बनाया है उन्होंने ईस बातका अपने जवनमें प्रयोग करके, अनुभवकर के, अनुभवसे सिद्ध करके ईस बात को लिखी है. उसीको शास्त्र कहते हैं. ईसीविये शास्त्र लिखनेवालों की यह भी अक मर्यादा है कि अनुभवी पुरुष को ही यह शास्त्र लिखना है. जिसको ईस विषयका अनुभव नहीं है उनको शास्त्र नहीं लिखना है. क्या बात कही ? कहां से कहां बात नीकलती है ? कि पंडितों को शास्त्र लिखने का अधिकार नहीं. जो सिर्फ विद्वान है और आत्मानुभवी नहीं है जैसे विद्वानों को, पंडितों को शास्त्र लिखने का, पुस्तक लिखने का, किताब लिखने का अधिकार नहीं होता है. ...

मुमुक्षु :- उसके हित में कारण नहीं पडती है.

पूज्य भाईश्री :- उसकी वाणी उसके हित में कारण नहीं पडती है यह तो अनादि देशनालब्धिका सिद्धांत है ही, किन्तु सही बात उसको ग्रहण में ही नहीं आती है. क्योंकि प्रयोग की बात तो प्रयोग से ही समझ जाती है. प्रयोग की बात परिभाषा से समझ नहीं जाती. यह तो अपने विषय चलता है. जैसे साईकिल सीभता है तो क्या उपदेश से कोई साईकिल सीभ सकता है ? साईकिल चलाने सीभे तो.

मुमुक्षु :- यहां मेरी शंका है कि ... हर आदमी अपनेको ... और जो अपनी ...

पूज्य भाईश्री :- पहले तो पढ़नेवाले को पढ़ने के विषय में अक सिद्धांत बनाना जरूरी है कि जैसे हमें किसी औरेगैरे का संग नहीं करना है. सबका संग करना योग्य नहीं है. क्योंकि कहीं असत्संग या कुसंग हो जाता है तो ईसका संस्कार अपने ... नुकसान हो जाता है. वैसे ही हमें हर किताब या हर पुस्तक भी पढ़नी नहीं है. उसमें भी हमें Selection करना है, पसंदगी करनी है कि हमें कौन-सी पुस्तकें, कौन-सी किताब पढ़नी चाहिए ? कौन-सी नहीं पढ़नी चाहिए ? उसका हमें पहले निर्णय करना चाहिए, निश्चय करना चाहिए. और उसका निश्चय करके ही, करने बाद ही हमें पढ़ना शुरू करना चाहिए.

जैसे व्यवहारिक जवनमें हम धंधा करते हैं. पैसे का लाभ करनेके

लिये तो धंधा करते हैं, कोई नुकसान करनेके लिये तो धंधा नहीं करेंगे. तो फिर हमारे संबंधी यह कहेंगे कि आप का जौहरी का धंधा है वह बहुत बढ़िया है. आप वह करवो न. तो झालतु धंधे में रतना मुनाझ नहि होता है. देखो ! जौहरी लोग कितने पैसेवाले होते हैं. जगतमें तो पैसेवालों की जमात है. अधिक व्यक्ति है तो यह तो सीधीसादि बात नजर में आती है कि यहां कमाई ज्यादा है आप यही धंधा करवो न. (कहेंगे कि) हमें आता नहीं है. हमें पहले सीखना पड़ेगा कि यह धंधा कैसे होता है. फिर करेंगे. फिर जैसे-तैसे हम घूस ज़र्येंगे कि वे लो, बेच दो, वे लो, बेच दो. फिर तो लाभ का बारह हज़ार हो ज़र्येगा.

हम बातमें पहले सोच समझकरके प्रवेश करना पड़ता है. व्यवहारिक ज़वन में भी जिस क्षेत्र में हमें प्रवेश करना है वहां भी सोच समझकरके हमें प्रवेश करना पड़ता है. वैसे यह शांति-अशांति की जो हमारी समस्या है वह अनादि से है, सभी संसारी ज़व की सुख-दुःख की समस्या अनादिसे है और उसके विज्ञान को बिना समझे अंधश्रद्धा से हमें कोई बात नहीं माननी है. हमें हमारे गुरुने कही हो या हमारे भगवानने कही हो.

मुमुक्षु :- आपने कहा कि शास्त्र पढ़ने चाहिए. वहां तक भाव ... लेकिन अज्ञानी जब ... अपने ज्ञान के लिये. उसको ज्ञान कहा मिलना है. तो पुस्तक और अज्ञानी... जैसे व्यापारी ... मुझे मात नहीं दे सकता ऐसा उसे मात देनेवालेको कह दे ... एक पात्र में अलग-अलग ... करना यह क्या संभव है ?

पूज्य भाईश्री :- बिलकुल असंभव-Total असंभव है क्या ?

मुमुक्षु :- नहीं. ज्ञानीके लिये तो कोई पुस्तक या शास्त्र उठाता है उसको तो ज्ञान ही मिला अज्ञानीको और रसी बातको ...कोई .. बोलता रसलिये मैंने रस बारे में आपसे रर्या की. और मैं तो मेरा ओड़िस है अलग-अलग ... और अपने ज़वन को

पूज्य भाईश्री :- आपके लिये तो बहुत अच्छी सुविधा है.

ऐसा है, देखिये ! हम हमारे ज़वन में रस विषय में हमारे अनुभव को देखते हैं. हम पहले पढ़ते थे. हमारी युवावस्थामें School में या College में पढ़ते थे. फिर हमारी पढ़ाई पूरी हुई और Commercial क्षेत्रमें हमारा प्रवेश हुआ. तो हम किसी भी धंधे को नहीं

जानते थे. हमें क्या व्यापार करना चाहिए ? क्या नोकरी करनी चाहिए ? हमें क्या करना चाहिए यह हम जानते नहीं थे. पढ़ते-पढ़ते अनेक प्रकार के विचार तो किये थे कि हमको यह तकनीकी Line लेनी है, या फिर हम उद्योगपति हो जायें, या हम कोई अच्छी नोकरी कर लें, या हम कोई अच्छे व्यापारी हो जायें. कई प्रकारकी कल्पना जो बजाता है. फिर भी जब समय आता है, आर्थिक क्षेत्र में हमारा प्रवेश होता है तो हमें किसी न किसी, अनजान होते दुःखे भी एक बात का निश्चय करना पड़ता है कि ... क्या करते हैं ? इस पद्धति को, इस Method को Try & Error ऐसा करते हैं. .. हम आपको दूसरा कुछ आप को देते हैं. इसका मतलब क्या ? कि हमने Try कर दी. Error अर्थात् भूल हो गई. कि यह लागू नहीं होती. दूसरी लागू करनी. ऐसे जीवन में वास्तविकता देखे तो Try & Error Method से ही आगे बढ़ा होता है.

यह हो सकता है कि कोई नहीं पढ़ने योग्य किताब भी आ जायें, कोई पढ़ने योग्य किताब भी आ जायें. कोई नहीं संग करने योग्य व्यक्ति का संग हो जायेगा. संग होने लायक सत्संग भी हो जायेगा. ऐसे कई प्रकारके एक प्रयोगकाल होता है जिसमें यथार्थ निश्चय करना जिसको बाकी है, जो निर्णय नहि कर बैठना है. इस प्रकार से एक सही निश्चय पर आनेका होता है.

और इस विषय में एक बात बहुत स्पष्ट है कि हर जो अपने मकसद में, अपने प्रयोजन में हमेशा चतुर होता है. हर मनुष्य. जो अपने प्रयोजनको, अपने मकसद को अपने दृष्टिकोण में अच्छी तरह पकड़कर रहता है और उसी समय चतुर हो जाता है. तो उस विषयमें उसको अनेक प्रकार के Try & Error उस Method से काम लेने पर उसको यह पता चल जायेगा कि यह साहित्य हमारे लिये ठीक है, यह साहित्य हमारे लिये ठीक नहीं है. यह व्यक्ति या इस मनुष्यों का संग हमारे ठीक है, उन मनुष्यों का संग हमारे लिये ठीक नहीं है. वह पता चल जायेगा.

जैसे मैं मेरी अपनी बात करूं. मैं तो आता हूँ वैष्णव से. हमने हमारे संप्रदाय की सब किताब पढ़ी थी. 'भगवद् गीता' पढ़ी थी, वेदांतमें भी कुछ माथा लगाया था. 'श्रीमद् भागवत' पढ़ा था, 'रामायण' पढ़ी थी, 'महाभारत' पढ़ा था. और जो 'विचारसागर' आदि अनेक जो तत्त्वज्ञान के ग्रंथ हैं वे अनेक प्रकार के ग्रंथ भी पढ़े थे. और कुछ

योगानुयोग से जैन शास्त्र भी हमारे पढ़नेमें आया. वरना तो पढ़ने में ही नहीं आये. संप्रदाय में तो ऐसा है कि हम तो हमारा पढ़े. अपना अपना सब पढ़ते हैं. हम दूसरे का क्यों पढ़े ? सब अपना-अपना ही काम करे. जैसे अपना घर संभाले, अपनी दुकान संभाले वैसे हमारा संप्रदाय भी संभाले.

लेकिन कुछ योगानुयोग से हमको यह भी मिल गया. या यह पढ़ते दुःख भी हमें सत्य नहीं मिला था यह बात सही थी. हम जोड़ में थे. यह सब हम पढ़ते हैं. लेकिन हमको सही Line नहीं मिल रही है. क्या है (कि) जिसको सत्य कहे-परमसत्य कहे ? ऐसी कोई बात हमको प्राप्त नहीं हो रही है. No achievement. जोड़ चलती रहती है. और उसी समय में हमको जैन शास्त्र भी मिल गया. जैन शास्त्र मिलते ही हमें एक बात खो गई मारे ऐसी लगी कि यह कोई झूठ नहीं है, रिवाज नहीं, संप्रदाय नहीं है, जतिवाद नहीं है. उसमें तो जतिवाद ईसलिये नहीं है कि हमारे गणधरज 'गौतमस्वामी' भी अन्यमति से आये है. और समवसरण में तिर्यक को भी Allow करते हैं. उसको No admission का Board नहीं है कि तिर्यक नहीं आ सकते. वहां तो देव भी भगवान के दरबार में आते हैं, मनुष्य भी आते हैं. हर जति के. ऐसा नहीं है कि डेढ़ है, भंगी है, यमार है, अछुत है उसको Allow नहीं करते. उसमें यह भी बात नहीं है. वहां तिर्यको को भी आना होता है. और ईस में सुभ-दुःख का विषय भी है. यह तो वैज्ञानिक तौर से सिद्ध किया है. उसका विज्ञान यहां मिलता है.

जुव को शांति-अशांति क्या चीज है ? और अपने जो दूसरे संयोग में आनेवाले पदार्थ है, उसका शांति-अशांति के विषय में कौन-सा Action-reaction होता है ? कैसा भाव होता है ? कैसा प्रतिभाव होता है ? यह सभी प्रकार की बहुत गहरी छानबिन वैज्ञानिक तौर से जिन ग्रंथों में पड़ी है उनको जैन शास्त्र बोला है. हमने बोला, नाम भले ही कुछ भी हो, हमें तो हमारे मतलब से काम है. आजिरमें बात तो मतलब की है. क्योंकि हमें अगर मतलब होता है तो हम हमारा देश छोड़कर विदेश में भी जाते हैं कि नहीं जाते ? तो क्या हम सही-सत्य चीज को प्राप्त करने के लिये 'लज्जनौ' छोड़कर नहीं आ सकते ? हम 'अमेरिका' जा सकते हैं, 'युरोप' जा सकते हैं और 'राजस्थान'से बहुत

मारवाडी लोग 'कलकत्ता' आये. अगर ज्यादा से ज्यादा आज 'कलकत्ता' में Control है तो अपने लोगों का है. कोई तो सो-दोसो साल से आये परिवार है. क्यों ? अपने सगे, संबंधी, परिवार, देश उसको छोड़कर क्यों आये ? कि हमें कुछ याहिये. तो यह तो जिस पैसे से, जिस अनुकूलता से भी जो शांति नहि मिलती है, ऐसी शांति अगर दरहावतमें मिल सकती है, अगर ऐसी कोई परिस्थिति हम पैदा कर सकते हैं तो उसकी किंमत तो उन पैसों से भी अधिक हो सकती है, अनुकूलताओं से भी अधिक हो सकती है. इसलिये अगर वह यीज हमें कहीं से भी मिलती है तो हमें कहीं भी जाना चाहिये.

हमारे 'निलालचंद्रश्री सोगानीश' मारवाडी है. उन्होंने 'आत्मधर्म' देखा. उनको अक थोड़ा-सा ज्वाल पड गया कि मुझे जो शांति चाहिये शायद इस जगह मिल सकती है. परिचय नहीं था. वह 'सोनगढ' कभी आये नहीं थे. महाराजश्री को कभी देखा नहीं था, सुना नहीं था. लेकिन उनकी वाणी पढके थोड़ा उनकी पता चल गया कि यहां यह बात होनी चाहिये, मिलनी चाहिये. ऐसा कुछ आसार इधर दिभता है. तो ६०० किलोमीटरकी मुसाफरी करके 'सोनगढ' आ गये. और उन्होंने जो काम किया है, गजब का काम कर गये !

जात तो रही कि अपनी शांति-अशांति के प्रयोजन पर हमारी कितनी पकड है, इस विषय में हमारा कितना ज्ञेय है ? और हमें इस विषय में जैसे-तैसे भी परमसत्यकी प्राप्ति करके यह रास्ता हमें पकड लेना है, ढुंढ लेना है, ऐसा अगर हम निश्चय करते हैं, निर्धार करते हैं तो कुछ न कुछ इस दिशा में काम होनेवाला है.

मुमुक्षु :- हमारा काम नहीं होता इसका मतलब हमारा मकसद साध नहीं है ?

पूज्य भाईश्री :- हमारी उपेक्षा है उस विषयमें, हमारी अपेक्षा जितनी होनी चाहिये उतनी नहीं है. हम दूसरे-दूसरे काममें उतनी अपेक्षा से उलजते रहते हैं कि जिससे हम आत्महित-परमहित के विषय में हम उपेक्षित हो जाते हैं. और यही कारण से यह काम बनता नहीं है. हम अपने स्वाध्याय में इस बात को इस तरह से कहते हैं कि दो ही Priority होती है, First priority और Last priority. हमारे संसारिक कार्यों की First priority अनादिसे हमें है ही. और इसी वजह

સે હમારા આત્મહિત હમંશા Last priority મેં રહા હૈ. Second priority ઈધર હૈ હી નહીં.

અગર હમ પરિસ્થિતિ કો ઊલટા દે ઓર First priority મેં આત્મહિત કો રખેંગે. જબ ભી. આજ રખે, કલ રખે. ઈસ ભવમેં રખે યા લાખ કરોડ ભવ કે પીછે રખે. યા અરબોં સાલ પીછે કરેંગે. જબ ભી ઉસકો First priority મેં રખેંગે તબ હી ઈસ વિષય મેં કુછ હમ હાંસિલ કર સકતે હૈં. જહાં તક હમારી Last priority વાલી બાત મેં હમે કુછ મિલનેવાલા નહીં હૈ. ભલે હમ કુછ ભી કરતે રહે. લેકિન Priority change કી યા નહીં કી ? વહ બાત પહલે દેખની હૈ. યહ બાત તો પહલે સમજની હૈ કિ Change of priority બની હૈ કિ નહીં બની હૈ. વરના તો ગતાનુગત જૈસે એક કે પીછે એક ભેડિયે ચલતે હૈં, ઐસે હી ભેડિયોં કી તરહ ધર્મ કે ક્ષેત્રમેં લોગ અંધશ્રદ્ધાસે ચલતે હુએ દેખને મેં આતા હૈ. યહી હાલત હમારી હો જાયેગી. યહ ૭૪૦ પત્ર પૂરા હુઆ.

૭૪૧

મોરબી, માહ સુદ ૧૦, શુક્ર, ૧૯૫૩

સર્વજ્ઞાય નમઃ

અત્રે થોડાક દિવસ પર્યંત સ્થિતિ થવી સંભવે છે.

ઈડર જવાનો હાલ વિચાર રાખીએ છીએ. તૈયાર રહેશો. શ્રી ડુંગરને આવવા માટે વિનંતિ કરશો. તેમને પણ તૈયાર રાખશો. તેમના ચિત્તમાં એમ આવે કે વારંવાર જવાનું થવાથી લોક-અપેક્ષામાં યોગ્ય ન દેખાય. કેમકે અવસ્થા ફેર. પણ એવો વિકલ્પ તેમણે કર્તવ્ય નથી.

પરમાર્થદષ્ટિ પુરુષને અવશ્ય કરવા યોગ્ય એવા સમાગમના લાભમાં તે વિકલ્પરૂપ અંતરાય કર્તવ્ય નથી. આ વખતે સમાગમનો વિશેષ લાભ થવા યોગ્ય છે. માટે શ્રી ડુંગરે કંઈ બીજો વિકલ્પ છોડી દઈ આવવાનો વિચાર રાખવો.

શ્રી ડુંગર તથા લહેરાભાઈ આદિ મુમુક્ષુને યથા.

આવવા વિષેમાં શ્રી ડુંગરે કંઈ પણ સંકોચ ન રાખવો યોગ્ય છે.

पत्रांक-७४१. यह पत्र 'सोभाय्यभाई'के उपर लिखा हुआ है. 'सोभाय्यभाई' थे वे 'श्रीमद् राजचंद्रजी'के बहुत निकट और अकेले बहुत पत्र जोव थे. उनके पत्रमें बहुत-सी अध्यात्मिक विषयक सुंदर बातें आगे भी लिखी गयी है.

'यहां कुछ दिन तक स्थिति होना संभव है.' क्या बना है इस स्थिति में ? जिस स्थिति में पत्र लिखा है उस स्थिति का थोड़ा विचार कर लें इसलिये कि यहां 'ईसर' जानेका उन्होंने अपना विचार बताया है. 'सोभाय्यभाई' 'श्रीमद् राजचंद्रजी' से करीब ४४ साल उम्र में जडे थे. ४४ साल ? २३ साल की उम्र में जब उनको मिलना हुआ तब ये करीब ६७ साल के थे. और फिर सात साल का उनको संग रहा है. बाद में उनकी देह आयु पूरी हो गई. तो यह पत्र जब लिखा गया है वह आठवीं साल है. जेठ वद १० को उनका-'सोभाय्यभाई'का आयुष्य पूरा हुआ है.

जवनके उत्तर कालमें उसका स्वास्थ्य भी बीगड चूका था. बिलकुल Bedrest में थे. पथारीवश कलते हैं न ? और बिलकुल शारीरिक अशक्ति आ गई थी. इस परिस्थिति में उन्होंने कहा कि, आप (आईये) मैं तो आ सकूंगा मैं. सड़क करने की मेरी कोई ताकत नहै, शारीरिक शक्ति नहीं, कोई परिस्थिति नहीं है, तो आप धर आईये. सत्समागम होगा. लेकिन वे बार-बार उनको इस विषय में पीछले तीन-चार महीने से वायदा देते हैं. दो लड़ते बाद आउंगा, अकेले लड़ते बाद आउंगा, तीन लड़ते बाद आउंगा. ऐसे-ऐसे चलता है. तो उस स्थितिमें अभी कलते है कि मैं आउंगा जरूर.

लेकिन 'अभी ईसर जानेका विचार रખते हैं.' मैंने 'ईसर' जानेका विचार रखा है. 'तैयार रहें.' क्या कलते हैं ? 'अभी ईसर जानेका विचार रખते हैं. तैयार रहें. श्री दुंगरको आनेके लिये विनती करें.' 'दुंगरभाई' करके उनके सभा थे, मित्र थे. बस उसको आने के लिये .. 'श्रीमद् राजचंद्र' लगभग ढाई सालसे स्वाध्याय में चलता है. ३०वां वर्ष चलता है. पत्रांक७४१. 'श्री दुंगरको आनेके लिये विनती करें. उन्हें भी तैयार रખें.' 'श्री दुंगर'को भी तैयार रખें.

'उनके चित्तमें यों आये कि वारंवार जाना होनासे लोकापेक्षा में योग्य नहीं दिखायी देता.' क्योंकि उम्र में बहुत छोटे थे. 'श्रीमद्जी' उम्र

में बहुत छोटे थे. ये दोनों बुजुर्ग थे. बार-बार हम उनको सुनने को जायेंगे तो लोग हमारी चर्चा करेंगे कि यह लडका है. २८ साल का जवान थे. इस लडके के पास बुढ़े-बुढ़े लोग क्यों सुनने को दौड़ते हैं-भागते हैं ? बार-बार जाते हैं, क्या बात रभी है इसमें ? लोग हमारी चर्चा करेंगे. और यह 'दुंगरभाई' वगैरे जो थे वह भी कुछ शास्त्र के अध्ययन करनेवाले लोग थे. स्थानकवासी थे. अपने संप्रदाय के शास्त्र पढ़ते थे. कुछ वेदांतके भी शास्त्र पढ़ते थे. कुछ चमत्कार के योग-प्रयोग के भी शास्त्र पढ़ते थे. और काफ़ी लोग उनको पूछने के लिये आते थे. क्या बात थी ? कि बहुत-से लोग तो उनको पूछने के लिये आते थे. धार्मिक विषय में उनकी सलाह लेते थे. कि हमें क्या ज्ञानना चाहिये ? हमें क्या समझना चाहिये ? हमें क्या होना चाहिये ? तो ऐसे विषय में वे ज़ुट सुनने को जाये और छोटे लडके को सुनने को जाये तो लोकचर्चा का विषय बन जायेगा.

तो कहते हैं कि, 'उनके चित्तमें यों आये कि वारंवार ज्ञाना होनेसे...' हमारे पास बार-बार आनेसे 'लोकापेक्षामें योग्य नहीं दिभायी देता.' यह अर्थ नहीं लगेगा. लोग हमारी चर्चा करेंगे यह अर्थ नहीं लगेगा. क्योंकि अवस्था में अंतर (है). क्या बात है ? हमारी और उनकी अवस्था में बहुत अंतर है. ४०-४५ साल का अंतर है तो लोग चर्चा करेंगे. 'ऐसा अगर उनके दिलमें बार-बार आता हो 'परंतु ऐसा विकल्प करना उन्हें योग्य नहीं है.' क्या कदा ? ऐसा विचार करना योग्य नहीं है. उनको ऐसा विचार नहीं करना चाहिये क्यों ?

मुमुक्षु :- हमें यही तकलीफ़ पडती है.

पूज्य भाईश्री :- यह (हमारे मुमुक्षु के) वेवाँ (-समधी) हैं. (उनके पुत्र के) ससुरज हैं. 'लभनौ'से आये लुअे हैं. तो हमलोग तो उम्र में छोटे हैं. लेकिन क्या है कि कहीं भी हम कोई दूसरे City में Car लेकर जाते हैं तो पहले प्रवेश करते हैं और जिसके घर पहुंचना हो तो बहुत से मोड आते हैं. किस रास्ते से पहुंचना ? कहां जाना ? वह तो किसी भी अनजान को पूछना पडता है. उसमें क्या है ? यदि रास्ता अनजान होता है तो किसीको भी पूछना पडता है. और यहां तो कोई भी हो, पहली परीक्षा उसको करनी है कि यह आदमी ने, मनुष्यने ये रास्ता देखा है कि नहीं देखा है. उतनी अवश्य परीक्षा कर लेनी है. उसकी जांच करने

के बाद उसको रास्ता पूछना है.

ईस धर्म के क्षेत्र में यह संभव है कि रास्ता नहीं देखा हो फिर भी कोई बतानेवाला मिल सकता है. तो वहां भूलावे में पड जायेंगे. तो हम भी चक्कर में पड जायेंगे. ईसलिये हमें जैसे जवों को, जैसे मनुष्य को रास्ता नहीं पूछना है (कि) जिन्होंने कभी रास्ता देखा ही नहीं हो. जिसने रास्ता देखा है उसको ही पूछना है. अस ! उतना विचार करके हमें आगे चलना है और जोख करनी है कि ईस परमशांति का, सत्य का रास्ता जिसने भी देखा हो, लाखों-करोड़ों में कोई एक जव ऐसा मिल सकता है. ईस कार्य में ऐसी एक परिस्थिति है, दुर्भाग्य से समझे या कैसे भी समझे, यह कार्य कोई ऐसा कि यह सत्यमार्ग पानेवाला जिसको हम शास्त्रभाषा में अनुभूतिसंपन्न, अनुभववीपुरुष करोड़ों में क्या अरबों में कोई एक मिल सकता है. आज हमारे विश्व की आबादी करीब करीब छ अरब है. पटप करोड से भी अधिक है. ईस आचरणमें छे आदमी ईस रास्ते को पाया हुआ अनुभूतिसंपन्न हो, अनुभववी हो, यह मिलना मुश्किल है.

मुमुक्षु :-

पूज्य भाईश्री :- हां. ठीक है.

मुमुक्षु :- ... कि तैयारी करनी चाहिये. .. ईसके बाद... जाने के लिये ... हरेक विद्वान को शास्त्र पढने चाहिये, जो अच्छे राईटर के लिये हो. और जो पुराने...

पूज्य भाईश्री :- या तो अनुभववी पुरुष के पढें.

मुमुक्षु :-

पूज्य भाईश्री :- असली बात पर आये न ? असली बात पर तो आना ही पडता है न.

मुमुक्षु :- ... शास्त्र है. किसी भी. 'समयसार', ... किसी भी शास्त्र...

पूज्य भाईश्री :- हां, ठीक है. मिलान करना चाहिये.

मुमुक्षु :- ...काम है मिलान करना.

पूज्य भाईश्री :- ठीक है. वह तो अनुभववी पुरुष हैं. ... शास्त्र जो हैं, हमारे पूर्व आचार्य हैं, महा आचार्य हैं, उसके साथ मिलती हुई बात हो, उससे विरुद्ध नहीं हो जैसे पुस्तकों को हम पढे तो कोई आपत्ति

नहीं है.

मुमुक्षु :- भोक्षमार्गप्रकाशक है...

पूज्य भाईश्री :- ठीक है. वैसे तो उस परिप्रेक्ष्य में देखे तो उसका भी बहुत लंबाचौड़ा प्रकरण है. और उसमें भी कई पदार्थोंसे विचार करना होता है. और वह बात तो ऐसी है कि जब आप ज्यादा समय निकालकरके धर आ जाओगे तो हम इस विषय पर ज्यादा विचार करेंगे. क्योंकि विषय कुछ सूक्ष्म भी है और हमें लाभ ही हो, नुकसान नहीं हो. धरनी सावधानी हमें रजनी है. इसलिये. हमें झिलझिल इस विषय में अधिक सावधानी से, अधिक समय लेकरके और अधिक हमारी शक्ति का योगदान दे करके हम सही रास्ते पर आनेका प्रयास करे, कोशिश करे तो यह संभव है कि कुछ न कुछ उसमें से हमारी अच्छी होनहार की हमारी जो Line है वह guranty के साथ मिल जायेगी. ऐसा बन सकता है.

यहां तो दृष्टांत भी मिलता है कि जब उनको... उन्होंने एक पंक्ति लिखी है. एक पंक्ति पढ़कर के में समाप्त करुंगा. 'परमार्थदृष्टि पुरुषको अवश्य करने योग्य जैसे समागमके लाभमें...' क्या ? 'परमार्थदृष्टि पुरुषको...' अर्थात् पारमार्थिक लाभ लेनेकी जिसकी दृष्टि है जैसे 'पुरुषको अवश्य करने योग्य जैसे समागमके लाभमें यह विकल्प अंतराय कर्तव्य नहीं है.' उनको ऐसा विकल्प नहीं करना चाहिये कि यह मुझसे बड़े है और लोग मेरी चर्चा करेंगे तो क्या करेंगे ? अरे..! लोगों को चर्चा करनी हो तो करने दो. मुझे मेरी दुर्गति से, दुःखमें से मुझे छुड़ानेवाला यह समाज या लोग आनेवाले नहीं है. मुझे जैसे लोगों की परवाह नहीं करनी है. मुझे तो परमार्थ की प्राप्ति करनी ही करनी है. ऐसा निश्चय करके ऐसा अंतराय होनेवाले विकल्प का त्याग कर देना चाहिये. जैसे विकल्प को छोड़करके सही समागम में, सही सत्समागम में परमार्थ दृष्टि से आना चाहिये. (यहां तक रजते हैं...)

ता. ५-३-१९९२, पत्रांक-७४१
प्रपचन नं. ३४०

‘श्रीमद् राजचंद्र’ वचनामृत, पत्र ७४१. ‘सोभाज्यभाई’का अंतिम समागम होनेवाला है और इस समागम में उन्होंने जो आगे वचन दिया था कि हम इस ભવ में आपको अवश्य आत्मज्ञान की प्राप्ति कराएंगे. आगे वे वचन दे चुके हैं कि हम इस ભव में आपको आत्मज्ञान की प्राप्ति कराएंगे. श्रुतज्ञान की शक्ति ! भाई ! भूत, भविष्य बिना अधिज्ञान. कहते हैं कि ‘अभी ईसर जानेका विचार रખते हैं.’ हमें ‘ईसर’ जाना है. मालुम है कि उनका स्वास्थ्य ठीक नहीं है. शरीर की अवस्था बहुत खर्ष हो गई है. फिर भी आगे से सूचना दे रही है कि ‘अभी ईसर जानेका विचार रખते हैं.’

‘श्री दुंगरको आनेके लिये विनंती करें.’ ‘दुंगरभाई’ करके उनके मित्र थे उनको भी आनेको विनंती करें. ‘उन्हें भी तैयार रખें. उनके चित्तमें यों आये कि वारंवार जाना होनेसे लोकापेक्षामें योग्य नहीं दिखायी देता.’ हम बार-बार जायेंगे, ‘रायचंद्रभाई’ के संयोगमें बार-बार जायेंगे तो लोग हमारी चर्चा करेंगे. लोग बातें करेंगे कि यह क्या है ? ये बूढ़े लोग इस लडके के पीछे क्यों दौडते हैं ? ‘क्योंकि उम्रमें अंतर.’ है. हमारे शरीर की अवस्था युवान है. आप दोनों की शरीर की अवस्था वृद्धावस्था है. शरीर की, हैं ! आत्मा की अवस्था नहीं होती.

‘परंतु औसा विकल्प करना उन्हें योग्य नहीं है.’ एतने वचन में हमें यह बात मिलती है कि इससे यह उपदेश मिलता है कि पारमार्थिक विषयों में कहीं उम्रका हिसाब-किताब नहीं लगता. कोई छोटी उम्रवाले को कम ज्ञान हो, बडी उम्रवाले को ज्यादा ज्ञान हो, ज्यादा शास्त्र पढे हों उसको ज्यादा ज्ञान हो, शास्त्र कम पढे हैं उसको कम ज्ञान हो, बहुत बुद्धिवान दिखता हो इसलिये ज्ञानी हो, औसा हिसाबकिताब इसमें नहीं लगता है, औसी अपेक्षा नहीं लगती है.

‘परंतु औसा विकल्प करना उन्हें योग्य नहीं है.’ इसमें से ओक

दूसरा मतलब यह भी नीकलता है कि आत्महितके विषय में हमें लोकसंज्ञासे नहीं चलना है. क्या कहते हैं ? लोकसंज्ञा क्या चीज है ? कि लोग हमारे बारेमें क्या सोचेंगे ? लोगों में हमारी ईकृत रहेगी कि नहीं रहेगी ? लोगोंमें हमारा जो स्थान है वह स्थापित रहेगा या गिर जायेगा ? हमारे स्थान का क्या ? लोक में हमारे स्थान का क्या ? ऐसी जो दृष्टि है वह लोकसंज्ञावाली दृष्टि है. 'श्रीमद्बुद्ध'ने ऐसी दृष्टिको काणकूट ऊपर बोला है, एणालण ऊपर बोला. इस दृष्टिसे कभी धर्म नहीं होता. इसलिये ऐसा विचार कभी नहीं करना कि लोग हमारे विषयमें क्या कहेंगे ?

हमारे आत्माका हित होता है, यही First priority है. यही मुख्य बात है और सारे जगत का विषय इसके आगे गौण है. दुर्गति के दुःखमें से कोई लोग छुड़ाने को आर्येंगे ऐसा तो बननेवाला है नहीं. जिसकी हम शर्म भरते हैं, समाजकी शर्म भरते हैं न ? जासकर के जो संप्रदायबुद्धिवाले होते हैं वे कहते हैं, क्या करें ? समाजके साथ रहना है. समाज कोई अलग चीज है और धर्म कोई अलग चीज होती है. धर्म का संबंध अपनी श्रद्धाके साथ होता है, अपनी श्रद्धा का संबंध समाज के साथ कभी नहीं होता. यह दो विषय अलग-अलग जतावनी में होना चाहिये. दोनों अकेलासाथ जोड़ने से लोकसंज्ञा पैदा हो जायेगी. और लोकसंज्ञा पैदा होने से अपनी दुर्गति निश्चित हो जायेगी. जिसकी शर्म हमने भरी है, जिस लोगों की शर्म भरी है, वे हमें छुड़ाने नहीं आर्येंगे. इसलिये ऐसा कदा कि ऐसा विचार करना योग्य नहीं है. देजो ! अके छोटी-सी बातमें से कितनी बात नीकलती है !

'परमार्थदृष्टि पुरुषको अवश्य करने योग्य जैसे समागमके लाभमें यह विकल्परूप अंतराय कर्तव्य नहीं है.' क्या कहते हैं ? देजो ! कि 'परमार्थदृष्टि पुरुषको...' कैसा पुरुष बताया ? मुमुक्षु को ऐसा कदा है कि जिसको आत्मकल्याण की मुख्यता होती है उसको परमार्थदृष्टि पुरुष कहने में आया है. परमार्थ अर्थात् परम प्रयोजन. परम अर्थ अर्थात् परम प्रयोजन. परम प्रयोजन अर्थात् परमआत्महित. वही अपना परम प्रयोजन है. उसकी जिसको दृष्टि है, जैसे पुरुष नाम आत्मा को. पुरुष अर्थात् स्त्री-पुरुष ऐसी बात नहीं है. जैसे आत्मा को 'अवश्य करने योग्य जैसे समागमके लाभमें...' जिस सत्पुरुष का समागम हो, ज्ञानीपुरुष के समागम का लाभ मिलता हो, जैसे लाभ में जैसे

લોકસંજ્ઞાવાલે, લોકઅપેક્ષાવાલે 'યહ વિકલ્પરૂપ અંતરાય કર્તવ્ય નહીં હૈ.'
 ઐસા નહીં કરના ચાહિયે. લોગ લોગોં કી જાને, મેરા આત્મકલ્યાણ હૈ.
 લોગ તો પૈસોં મેં ભી શરમ નહીં રખતે. જહાં પૈસે કા મામલા ખડા હોતા
 હૈ વહાં ભાઈ-ભાઈ કી નહીં રખતા, બાપ-બેટે કી નહીં રખતા. સંસાર મેં
 ઐસા હોતા હૈ કિ નહીં હોતા ? પૈસે જૈસી ક્ષુદ્ર ચીજ, ઉસમેં ભી કોઈ
 શરમ નહીં ભરતે. તો યહ તો પરમ આત્મહિત અનંતકાલ કા
 હિસાબકિતાબ ઈસકે સાથ લગતા હૈ. હિત હો ગયા તો અનંતકાલ કા હિત
 હો જાયેગા. અહિત હો જાયેગા તો ન જાને કિતને અનંતકાલ જીવ સંસાર
 મેં પરિભ્રમણ કરેગા. ઈસલિયે ઐસા 'વિકલ્પરૂપ અંતરાય કર્તવ્ય
 નહીં હૈ.'

'ઈસ બાર સમાગમકા વિશેષ લાભ હોના યોગ્ય હૈ.' ક્યા લિખા ?
 Promise દિયા થા ન ? ભાઈ ! યહ બાત નિકલતી હૈ. 'સૌભગભાઈ'કા
 એક પત્ર મિલા હૈ. અંતિમ પત્ર. જો ખુદ તો નહીં લિખ સકતે થે. લેકિન
 લિખવાયા હૈ. કિ 'ઈડર'સે આને કે બાદ... એક હફતે કે બાદ પત્ર લિખા
 હૈ કિ ત્રીન-ચાર દિન પહલે આપકી કૃપા સે મેરા દેહ ઓર આત્મા ફડાક
 જૈસે ભિન્ન હો ગયા હૈ. ઓર અભી સહજ ઐસી અવસ્થા ચલ રહી હૈ.
 દેહ સે ભિન્ન આત્મા કા મેં અનુભવ કરતા હૂં. યહ અનુભૂતિકી પરિણતિ
 ચાલુ હૈ. યહ અનુભવ હુઆ. સત્રહ-અઠારહ દિન કે બાદ ઉનકા આયુષ્ય
 પૂરા હુઆ. ઓર યહી ભવ કી અંતિમ અવસ્થા મેં અનંતભવ કા છેદ કરકે
 ચલે ગયે. તો યહ બાત કહી હૈ.

પત્રાંક-૭૪૩

મોરબી, માહ વદ ૪, રવિ, ૧૯૫૩

'સકળ સંસારી ઈંદ્રિયરામી, મુનિ ગુણ આતમરામી રે,
 મુખ્યપણે જે આતમરામી, તે કહિયે નિષ્કામી રે.'

- મુનિશ્રી આનંદઘનજી

ત્રણે પત્રો મળ્યાં હતાં. હાલ પંદરેક દિવસ થયાં અત્રે સ્થિતિ
 છે. હજી અત્રે થોડાક દિવસ થવાનો સંભવ છે.

પત્રાકાંક્ષા અને દર્શનકાંક્ષા જાણી છે. પત્રાદિ લખવામાં

हाल बहुत ज ओधी प्रवृत्ति थई शके छे. समागमने विषे हमणां कंई पाए उत्तर लभावो अशक्य छे.

श्री लक्ष्मण तथा श्री देवकराज 'आत्मसिद्धि शास्त्र'ने विशेष करी मनन करशो. बीजा मुनिओने पाए प्रश्नव्याकरणादि सूत्र सत्पुरुषना लक्षे संभणावाय तो संभणावशो.

श्री सहजात्मस्वरूपे यथा.

'श्रीमद् राजचंद्र वचनामृत' पत्रांक-७४३. 'आनंदघनज'का अेक पद का उद्धरण किया है. मोक्षमार्ग में मुनि कैसे होते हैं उसकी परिभाषा की है. 'आनंदघनज' श्वेतांबर संप्रदाय के अेक मुनि थे. जिन्होंने द्विगंबर साहित्य का काड़ी अध्ययन किया था. और द्विगंबर साहित्य का अध्ययन करने के बाद उनको यह तत्त्व बहुत स्या था. द्विगंबर आचार्यों ने जो परमागमों में तत्त्व बरा है उसके प्रति उनको बहुत रुचि हुई थी. और इस रुचि की दशा उन्होंने अपने जो पद रचे हैं, कवि थे, बहुत अच्छे कवि थे, उसमें उसकी जलक दिखाई देती है.

'गुरुदेव'भी कभी कभी 'आनंदघनज' के पद को दोहराते थे. 'श्रीमद्'ने भी बार-बार दोहराया है. तो अेक बार हमें प्रश्न हुआ. हमने 'गुरुदेव'को पूछा कि, महाराज ! यह 'आनंदघनज'के पद में भी कुछ तत्त्व की जलक दिखाई देती है वह तो सही तत्त्व की जलक है. तो कैसे हुआ ? आपका इस विषय में क्या अभिप्राय है ? कि यह अभिप्राय 'गुरुदेव'ने बताया कि, 'आनंदघनज' और 'देवचंद्रज' जैसे श्वेतांबर के जो पीछले दो-तीन सेंकड़ों में जो नहीं लुअे हैं, उसमे ये दो मुनि हैं जिन्होंने द्विगंबर साहित्य का बहुत अच्छा अध्ययन किया. और उन लोगों की रुचि भी उसमें बहुत जभी. और 'आनंदघनज'के लिये तो सुना जाता है कि उन्होंने संप्रदायका त्याग कर दिया था.

कभी वे मारवाड में घूमते थे, विचरते थे. तो अेक दश कोई मारवाड के गांव में उनका प्रवचन चलता था. तो उस Area में अैसी पद्धति थी कि जो संघपति आये बाद में महाराज व्याख्यान चालु करे. अैसे चालु नहीं कर दे. तो 'आनंदघनज'को तो किसी संघपति या शैल्लोग की कोई परवाल नहीं थी. उन्होंने तो अपने निश्चित समय पर प्रवचन शुरू कर

दिया. प्रवचन में ... आकर बैठ गये थे. बाद में उन्होंने टिप्पणी की, ठपका दिया, कि महाराज ! आप नहीं जानते क्या ? हमारे यहां ऐसा रिवाज है कि संघपति आने के बाद प्रवचन चालू होता है. आपने कैसे चालू कर दिया ? उसी वक्त वह गांव छोड़कर चले गये. क्योंकि तुम लोग हमें रोटी देते हो इसलिये तुम हमें पराधीन रखना चाहते हो क्या ? फिर वे कहां गये, किधर चले गये किसीको पता नहीं है. ऐसा सुनाई देता है कि सारे संप्रदाय को छोड़कर के (चले गये). जिस संप्रदाय में तत्त्व की कीमत नहीं हो, जो तत्त्व को समझने के वायक सारा संप्रदाय नहीं हो उस संप्रदाय में रहकर भी क्या करना है ? क्या लेना है ? और मुनि तो निष्कामी होते हैं. वह तो पद विभ रहें हैं वे. मुनि तो निष्कामी होते हैं. कैसे मुनि होते ऐसा एक पद विभा है.

‘सकल संसारी ईन्द्रियरामी,...’ सकल संसारी जो अपने ईन्द्रिय विषयों में ईन्द्रियभावों से रमणता करनेवाले हैं. रमते हैं, चकचुर होते हैं. ‘सकल संसारी ईन्द्रियरामी, मुनिगण आत्मरामी रे.’ मुनिगण होते हैं, वे तो आत्मरामी होते हैं. आत्मा में रमनेवाले होते हैं. उसीको हम मुनि कहते हैं. जो आत्मा में नहीं रमे वह मुनि नहीं है. क्योंकि रमने का तो दो ही स्थान है. एक तो अतीन्द्रिय आत्मा में रमणता करे, या तो संसार के परिणामों में ईन्द्रियभावों में रमणता करे. परिणामको तीसरी तो कोई जगह नहीं है. उन्होंने यह मुनिकी परिभाषा बनाई है कि,

‘सकल संसारी ईन्द्रियरामी, मुनिगण आत्मरामी रे,
मुष्यपणो जे आत्मरामी, ते कहिये निष्कामी रे.’

और जो आत्मरामी होते हैं वे निष्कामी होते हैं. उसको कोई कामना, किसी से अपेक्षा हो वह आत्मरामी नहीं हो सकता.

जिस आत्मा में अनंत-अनंत सुख भरा है, और उस सुख की चालमें ‘दिन रात रहे तद् ध्यान मही. सुखधाम अनंत सुसंत चली दिनरात रहे तद् ध्यान मही.’ जैसे आत्मसुखमें से जो निकलना नहीं चाहते हैं. और ईन्द्रिय के परिणाम जो दुःखभाव है उसमें रुचि नहीं रखते, इसलिये उसमें उसकी रमणता नहीं होती. तो मुष्यपणो जो मुनिराज हैं वे आत्मरामी होते हैं और वे निष्कामी होते हैं. उनको जगतसे कोई लेना-देना नहीं है. ‘जग को दे दी जगकी निधियां’ जगतकी निधि जगत को सौंप दी और वे निकल गये.

यह पत्र भी 'श्रीमद्भू'के संपर्कमें आये हुआ स्थानकवासी मुनि 'लक्ष्मण' थे उनको लिखा गया है. देखिये ! मुनि तो जैसे होते हैं. जैसा हमने उस पदमें कहा, जैसे मुनि होते हैं. क्योंकि मुनि को पत्र लिख रहे हैं न ? वह मुनिवेस में थे. मुनि नहीं थे लेकिन मुनिवेस में थे. और गृहस्थी को तो वंदन करते थे. 'श्रीमद्भू'को वे (वंदन करते थे). उम्र में भी बड़े थे और बाहर में उसका स्थान भी जिया था, मुनिवेसमें थे इसलिये. लेकिन उन्होंने यह समझा कि कोई मुनिपाशा हमारे में है ही नहीं. हम तो मुनि है ही नहीं. वास्तवमें हमें कुछ लेना है तो उनके चरणोंमें हमें जानना चाहिये. भले ही गृहस्थी हो. लेकिन आत्मज्ञान संपन्न तो है ही. इसलिये वे उनकी भक्ति करते थे. और जड़ी सूचना पत्र व्यवहार से 'श्रीमद्भू' उनको देते थे.

लिखते हैं कि 'तीनों पत्र मिले थे. अभी लगभग पंद्रह दिनसे यहां स्थिति है.' यहां 'मोरनी'में. 'मोरनी' आये हैं. लगभग पंद्रह दिन से यहां 'मोरनी'में हम आये हैं. 'अभी यहां कुछ दिन और रहना संभव है. पत्राकांक्षा और दर्शनाकांक्षा मालूम हुई है.' वह मुनि ने क्या लिखा था ? कि हमको आपके दर्शन करने है. मुनिवेस में थे लेकिन 'श्रीमद्भू' गृहस्थी में थे उनके दर्शन की आकांक्षा रहते थे. और पत्रकी भी आकांक्षा रहते थे. करते हैं न ? जो नहीं समझते वह करते हैं, देओ ! उनको मुनि जैसा संबोधन किया है. वह तो वेस में थे इसलिये मुनि जैसा लिखा है. वेस की अपेक्षा से. बाकी मुनि हो और गृहस्थ के दर्शन की आकांक्षा रहे वह बात तो संभव नहीं है.

इसलिये 'पत्राकांक्षा और दर्शनाकांक्षा मालूम हुई है.' तुम्हारे पत्र से. 'अभी पत्र आदि लिखनेमें बहुत ही कम प्रवृत्ति हो सकती है.' मेरी प्रवृत्ति पत्र आदि लिखने में बहुत कम रहती है. इसलिये कि मेरे विकल्प धतने नहीं दौड़ते, धतने विकल्प नहीं चलते. इसलिये विकल्प कुछ शांत हो गये हैं तो विकल्प अनुसार प्रवृत्ति भी शांत हो गई है. तीस साल की उम्र में उन्होंने व्यापार से, व्यवसाय से निवृत्ति ले ली. बीस साल की उम्र में वे बूढ़े. छह महीने के बाद उनकी शांति हुई और चार साल के बाद उनको गृहस्थी में आत्मज्ञान हुआ. मुमुक्षु की भूमिका में वैराग्य तो था ही. सम्यग्दर्शन स्वानुभव के पहले, आत्मज्ञान के पहले वैराग्य तो बहुत था और आत्मज्ञान होने के बाद वैराग्य वृद्धि हो गया.

२४-२५ साल की उम्र के पत्र देखते हैं तो उसमें वह लिखते हैं कि हमें धंधा-व्यापार छोड़ देना है. २५ साल की उम्र में ! अभी पांच सालसे तो धंधा चालू किया है. और २५ साल अर्थात् युवानी का प्रारंभ समझे. इतना वैराग्य था कि हमें व्यवसाय छोड़ देना है. तो व्यवसाय छोड़ने का उनका जो परिणाम था, फिर भी कोई परिस्थिति अनुकूल नहीं थी. २८ साल, २९ साल की उम्र में तो अपने Partners जो थे, 'मुंबई' में उनका बहुत बड़ा Group था, उनको बोल दिया कि मेरे परिणाम अब वश में नहीं है. मैं अभी कोई व्यवसाय करने के लायक नहीं रहा. मुझे तो छोड़ना है. मेरा जो हिस्सा है वह काट दो. मेरी Partnership बंट कर दो. मैं नहीं आ सकता. उन्होंने बोला, आप कम आइये, नहीं आइये लेकिन आपको छोड़ना तो नहीं है. फिर भी अक-दो साल वैसे चलाया. फिर कम गये. ३० साल की उम्र में तो उन्होंने बोला, लिख दिया. बोला क्या. यहां देश में आकर लिख दिया कि, हमारे भाते में मुनाझे की जो भी रकम जमा है, वे तो Working partner थे. Financial partner तो और लोग थे, वह हमारे छोटे भाई के भाते में जमा कर देना. मैं तो अभी आनेवाला नहीं हूं. अब मुझे धंधे पर (नहीं आना है). ३० साल की युवानी की उम्र समझ जाती है. उसमें वे निवृत्त हो गये हैं. ३० साल की उम्र में वे निवृत्त हो गये. जैसे बहुत वैरागी थे.

कहने का मतलब इतना है कि, मुमुक्षुओं को पत्र लिखने का भी उनका परिणाम काम नहीं करता. क्या लिखा है ? 'अभी पत्र आदि लिखनेमें बहुत ही कम प्रवृत्ति हो सकती है.' दूसरी प्रवृत्ति तो मैं कहां से करूं ? 'समागमके बारेमें अभी कुछ भी उत्तर लिखना अशक्य है.' आपको कब मिल सकता हूं, मेरा समागम कब मिलेगा वह भी मैं बता नहीं सकता, वह बात मेरे विचार में कोई निश्चित नहीं हो सकती. 'श्री लक्ष्मण और देवकराज 'आत्मसिद्धि शास्त्र' का विशेषतः मनन करें.' यह 'आत्मसिद्धिशास्त्र' की जो रचना स्वयं ने की थी, उनका विशेषतः मनन करनेके लिये सूचना दी है कि इन दो मुनिओं को इस शास्त्रका अच्छी तरह मनन करना है.

'दूसरे मुनियोंको भी प्रश्नव्याकरण आदि सूत्र सत्पुरुषके लक्ष्यसे सुनाये जायें तो सुनायें.' तुम्हारे साथ दूसरे भी मुनि हैं जो तुम्हारे साथ, जो तुम से कुछ कम जानकार हैं या कम योग्यतावाले हैं, जो तुम्हारे

साथ रहते हैं, तुम्हारे साथ चलते हैं, उनको तुम प्रश्नव्याकरण के शास्त्र सुनाओ तो सत्पुरुषके लक्ष्यसे सुनाना. क्या सूचना दी ? कि सत्पुरुष का प्रत्यक्ष समागम है, उतना उपकारी यह शास्त्र होनेवाला नहीं है. उसके लक्ष्यसे सुनाना. 'प्रत्यक्ष सद्गुरु सम नहीं परोक्ष जिन उपकार.' यह बात तो उन्होंने 'आत्मसिद्धिशास्त्र'में भी लिखी है. और जो शास्त्र अध्ययन की सूचना देते हैं, ऐसी सूचना देते हैं कि, तुम उसे सत्पुरुष के लक्ष्य से सुनाना.

मुमुक्षु :- अर्धिया लक्षे अटवे भास करीने प्रत्यक्षताना योगनी वात छे ?

पूज्य भाईश्री :- हां, योग की वात है. सत्पुरुष का मुख्य लक्ष्य रचना, ऐसा कहते हैं.

मुमुक्षु :- ज्योंथी पाण अेवो सत्संगनो प्रत्यक्ष योग प्राप्त थई शके त्यां मेणववानो प्रयत्न राभवो.

पूज्य भाईश्री :- प्रयोजन रचना और ऐसी मुख्यता रचकरके शास्त्रका अध्ययन करना. वरना क्या होगा ? वरना ऐसा होता है कि शास्त्र का अध्ययन करनेवाले को एक संतोष पैदा हो जाता है कि भले ही हम सत्पुरुष के प्रत्यक्ष समागम में नहीं जाते हैं, लेकिन शास्त्र तो पढ़ते हैं न ? हमारे गांव में, हमारे घर में बैठ करके या हमारे मंदिरज् में जाकरके रोज शास्त्र तो पढ़ते हैं. वह भी सत्पुरुष के ही वचन हैं. और हम कहीं जाये तो भी सत्पुरुष के वचन सुनने को मिलते हैं और पढ़ने में भी सत्पुरुष के वचन मिलते हैं. तो ठीक है. दोनों बात तो एक-सी हो गई. एक-सी हो गई क्या ? एक-सी नहीं हुई है.

परोक्ष और प्रत्यक्षता में बहुत बड़ा अंतर है. धतना बड़ा अंतर है कि प्रत्यक्ष समागम का कोई Alternative-कोई विकल्प-कोई दूसरा पर्याय नहीं होता. प्रत्यक्षता का दूसरा कोई पर्याय नहीं, कोई दूसरा विकल्प नहीं, कोई दूसरा Alternative नहीं है. हम भी हमारे कार्य में भी यह बात अच्छी तरह प्रयोग करते हैं. जैसे अभी Communication के कितने साधन हैं ? संपर्क साधन. संपर्क सूत्र के कितने साधन हैं ? कि हम चिठी लिख सकते हैं. हम आदमी से हमारा संदेश भेज सकते हैं. हम टेलिफोन से, तार से हमारी बात बता सकते हैं. और तार-टेलिफोन से आगे जाके अभी ईक्स हो गया है. अब ईक्स में भी टेलिविजन आ गया

है कि जिसके साथ आप बात करते हो वह सामने दिखाई देता है. आजकल तो विश्व में Conference चलती है. फिर भी यह इन्टरनेशनल Conference क्यों होती है ? इतने साधन होने के बावजूद भी प्रत्यक्ष भेंट होने की, प्रत्यक्ष चर्चा करने की क्यों जरूरत पैदा होती है ? हमें इतनी आवश्यकता क्यों महसूस होती है ? कि इसका कोई Alternative नहीं है. वरना उसमें तो आमने-सामने ही दिखाते हैं. सुनना और .. दोनों मिलता है, फिर भी जो बात प्रत्यक्षता में जितनी हो सकती है उतनी परोक्षता में नहीं हो सकती.

मुमुक्षु :- शास्त्र वांचन और सत्पुरुषका लक्ष्य, इन दोनों को किस तरह मिले हुए है ?

पूज्य भाईश्री :- शास्त्रवांचन सत्पुरुष के लक्ष्यसे करना. यह बात गौण नहीं होनी चाहिए. लक्ष्य का विषय ऐसा है कि जिसका लक्ष्य होता है उसकी मुज्यता होती है. यह एक परिणाम का विज्ञान है कि जिसका लक्ष्य रहता है उसकी मुज्यता रहती है. जैसे कोई अपनी ईश्वरता बढ़ाने के लिये भ्रम करता है. तो भ्रम करता है उसमें तो नुकसान जाता है. लेकिन लक्ष्य कहां है ? कि ईश्वरता बढ़ेगी तो पैसा भी और मिल सकता है. अगर ईश्वरता नहीं तो कहां-से मिलनेवाला है ? तो भ्रम करने के वक्त भी जिसका लक्ष्य हो उसकी मुज्यता रहती है. जैसे ज्ञानी को शुभराग होता है लेकिन लक्ष्य आत्मा का होता है. अज्ञानदृशा में क्या गिनती होती है ? कि कितने अशुभ परिणाम हुए, कितना पाप बढ़ गया ? कितने शुभ परिणाम हुए ? कितना पुण्य बढ़ा ? जैसे वह जो जाता है उसका जमा-उधार, पुण्य-पाप का हिसाबकिताब लोग लगाते रहते हैं. यह अब का अलग विषय है कि जहां पुण्य-पापका हिसाब गौण होकरके ज्ञान में कहां लक्ष्य पडा है ? किसकी मुज्यता है वह पहले ज्ञान करो.

मुमुक्षु :- अपने स्वरूप के स्थान पर सत्पुरुष को रखा है ?

पूज्य भाईश्री :- सत्पुरुष को रखा है. प्रत्यक्ष करता है न ? अभी प्रत्यक्ष तो नहीं है. हमारे पास कोई बात आती है तो हम क्या सोचते हैं ? कि आदमी किस लक्ष्य से बात करता है पहले यह तो देखो. कोई हमारी Sideकी अच्छी बात हो, हमारी Favourable बात हो तो भी हम क्या देखते हैं ? उनका लक्ष्य कहां पडा हो वह पहले देख लो. फिर Favourable-Unfavourable हम बाद में देखेंगे. और इसलिये तो

બુદ્ધિમાની છે. અગર એસા નહીં સોચા જાયેગા તો કહીં ફસ જાયેગા. કોઈ અચ્છી બાત કરનેવાલે મેં વહ ફસેગા હી ફસેગા. ઈસ વિષયમેં વહ બિલકુલ Practical છે કિ કિસી ભી મનુષ્ય કા લક્ષ્ય કહાં છે ? ઉસ લક્ષ્ય કે .. સભી પરિણામ (ચલનેવાલે હૈં).

પત્રાંક-૭૪૪

વવાણિયા, માહ વદ ૧૨, શનિ, ૧૯૫૩

‘તે માટે ઊભા કરજોડી, જિનવર આગળ કહીએ રે;
સમયચરણ સેવા શુદ્ધ દેજો, જેમ આનંદઘન લહીએ રે.’

– મુનિશ્રી આનંદઘનજી

‘કર્મગ્રંથ’ નામે શાસ્ત્ર છે, તે હાલ અથ ઈતિ સુધી વાંચવાનો, શ્રવણ કરવાનો તથા અનુપ્રેક્ષા કરવાનો પરિચય રાખી શકો તો રાખશો. બેથી ચાર ઘડી નિત્ય પ્રત્યે હાલ તે વાંચવામાં, શ્રવણ કરવામાં નિયમપૂર્વક વ્યતીત કરવી યોગ્ય છે.

Heading મેં ‘આનંદઘનજી’કે પદ કો દોહરાયા છે. ૭૪૪વાં પત્ર છે. ‘ખંભાત’ કે ‘ત્રિભુવનદાસ માણેકચંદ’ કર કે એક મુમુક્ષુ હૈં, ઉન પર લિખા ગયા પત્ર છે.

‘તે માટે ઊભા કરજોડી, જિનવર આગળ કહીએ રે;
સમયચરણ સેવા શુદ્ધ દેજો, જેમ આનંદઘન લહીએ રે.’

ઉનકે બહુત પ્રસિદ્ધ પદ છે. સબ અધ્યાત્મરસ સે ભરે હુએ પદ હૈં. ઉનકી અભી એક કિતાબ નિકલી છે. ચોવીસ તીર્થકર કી ચોવીસી તો લિખી હી છે. ઉસસે અલગ ભી એકસૌ પદ કી ઓર ભી કિતાબ મિલી છે, દેખી છે. ઉસમેં અધ્યાત્મ અચ્છા રખા છે.

ભગવાન જિનેન્દ્રદેવ કે સામને હાથ જોડકર હમ ખડે રહતે હૈં. ‘તે માટે...’ ઉસકે લિયે. માટે અર્થાત્ ઈસકે લિયે. ઈસકે લિયે ભગવાન જિનેન્દ્રદેવ કે આગે હમ કર જોડ કે-હાથ જોડકર ખડે રહે છે. ક્યોં ? ‘સમયચરણ સેવા શુદ્ધ દેજો,...’ સમય અર્થાત્ શુદ્ધ આત્મા. શુદ્ધ

आत्मा का आचरण एवम् ऐसी सेवा हमें देना. ऐसी शुद्ध सेवा हमें देना. क्या मांगा ? किसकी मांग की ? ऐसा नहीं कहा कि हमारी ज्वन पर्यंत अनुकूलता बनी रहे, हमारा पुण्योदय चालु रहे, हमारे परिवार या हमारे कारोबार में कोई आपत्ति नहीं आये, ऐसी कोई बात नहीं चालिये. संसार की कोई चीज की मांग नहीं की है.

‘समयचरण सेवा शुद्ध देखो,...’ समयसार स्वरूप हमारा जो शुद्ध आत्मा है उसका चरण अर्थात् उसका अनुचरण, उसका आचरण, आत्मचारित्र जिसको सम्यक्चारित्र कहने में आता है, उसको वीतरागभाव कहनेमें आता है, वीतरागता है वह समयचरण है. समयचरण क्या चीज है ? कि वीतरागता है वह समयचरण है. शुद्ध वीतरागता की हमें प्राप्ति हो ऐसी ‘आनंदघनञ्ज’ जिस प्रकार से वीतरागता की प्राप्ति हो ‘आनंदघन ललीञ्जे...’ ललीञ्जे अर्थात् प्राप्त करें. ऐसी शुद्ध वीतरागता की प्राप्ति हो. ऐसी आनंदघनञ्जकी विनंती है.

यह एक पद का उद्घरण करके फिर लिखते हैं कि, “कर्मग्रंथ नामका शास्त्र है, उसे अभी आदिसे अंत तक पढ़नेका, सुननेका और अनुप्रेक्षा करनेका परिचय रभ सकें तो रभियेगा.’ अलग-अलग मुमुक्षुओंको वे अलग-अलग सूचना देते हैं. क्यों कि किसकी योग्यता कैसी है, किसकी योग्यता कैसी है, किसकी योग्यता कैसी है. यह वे अच्छी तरह पहचान सकते हैं. उनकी प्रज्ञा में यह एक विशेषता थी कि जो समागम में आनेवाले मनुष्य को अच्छीतरह पहचान लेते थे कि उसको किस चीज की जरूरत है... उसको किस चीज की जरूरत है... उसको किस चीज की जरूरत है. सबको अक-से उपदेश की बात नहीं करते थे, जो समष्टीगत होती है.

समष्टीगत उपदेश में क्या होता है ? कि योग्यता के अनुसार बात नहीं होती. क्योंकि उसमें अनेक प्रकार की योग्यतावाले सब्बा में बैठते हैं. तो उसमें योग्यता देखकरके बात नहीं होती है. उसमें जो सैद्धांतिक बात होती है, जो शासनमें कही जाती हो, उस शासन परंपरा अनुसार उपदेश दिया जाता है. तो उसमें पात्रता देखकरके बात करने का मौका नहीं है. कि उसकी पात्रता उतनी है, इससे ज्यादा उनको यह बात नहीं करनी चालिये. इसकी पात्रता उतनी अच्छी नहीं है तो इससे ज्यादा उसको बात नहीं करनी चालिये. वह समष्टीगत उपदेश में हो ही नहीं

सकता, संभव नहीं है. क्योंकि उनका जो उदय है वह समष्टीगत उपदेश करने का नहीं रहा. व्यक्तिगत परिचय में जो-जो मुमुक्षु आये उसकी योग्यता को अच्छी तरह ज्ञान में लेकरके अब इस वक्त उनको किस चीज की जरूरत है (उस प्रकार का मार्गदर्शन देते थे). क्योंकि संसारीजिव है वह भाव में मरीज है. शरीर भले कितना तंदुरस्त हो लेकिन भावका रोगी है, मरीज है. तो मरीज को, सभी दृष्टि को अके दवाई नहीं दे सकते. और दे तो कोई सुधार होने का भी संभव नहीं है. किसीको अगाड भी हो सकता है. इसलिये यही बात बनी कि भगवान 'ऋषभदेवस्वामी'को दिव्यध्वनि निकली, समवसरण में उपदेश यावु किया तो प्रसंग तो समष्टीगत उपदेश का था. कितने जवों की ऐसी योग्यता थी, जो सुनने के लायक नहीं थे. भव्य थे फिर भी सुनने के लायक नहीं थे तो उदउ अन्यमत वहांसे पैदा हो गये. कहां से पैदा हो गये ? कि भगवान की वाणी भीरी और उदउ अन्यमत ञडे हो गये. तो क्या भगवान को वाणी अंध कर देने की चाहिये क्या ? कि नहीं. यह लायक प्राणीओं के लिये होती है. अहुतों को लाभ हुआ, कर्णों को लाभ हुआ, यह जो लाभ हुआ उसकी मुज्यता है, नुकसान हुआ उसकी मुज्यता कभी नहीं करनी चाहिये कि किसको कितना नुकसान होता है. अके अच्छा काम होता है तो कोई अयोग्य प्राणीओं को विपरीत भाव होने से नुकसान भी हो सकता है. तो कोई अच्छा काम अंध कर देवे, यह कोई बात ठीक नहीं है. भगवान की वाणी शुरु से ही, प्रारंभ से ही ऐसी चली है. 'आदिनाथ' तीर्थकर से वह बात चली है. तो व्यक्तिगत विषय में ऐसा नहीं बनता.

ज्ञानीपुरुष हैं, जो कोई व्यक्ति उनके समीप समागम में आते हैं तो उनको अच्छी तरह समज लेते हैं. यह आदमी अहुत कमजोर है. उसको सालमपाक जिलाया नहीं ज्ञायेगा. उसको तो मुंग का पानी देना पडेगा. उसको तो मीठाई नहीं जिला सकते. क्योंकि अहुत कमजोर हो गया है तो धी जिलाने से तगडा हो, होवे कि नहीं होवे ? वह तो मर ज्ञायेगा. उसको धी जिला देवे तो मर ज्ञायेगा.

ज्ञानीओं को व्यक्तिगत प्रसंग पडता है तो वह जिस लायक होता है उस लायक ही उसको वह बात करते हैं कि तुमको यह पठना चाहिये, तुमको यह विचार करना चाहिये, उसके समागममें रहना चाहिये. वैसे यहां भी 'त्रिभुवनभाई'को उन्होंने 'कर्मग्रंथ'का अभ्यास करनेके लिया कहां

है. कोई ऐसी उनकी योग्यता देखी होगी.

मुमुक्षु :-

पूज्य भाईश्री :- हां. उसको निमित्त नहीं कहा जाता. क्या ? कि हमारी निमित्त उपादान की समझ नहीं है, गैरसमझ है. भगवान की वाणी को वहां निमित्त नहीं बोला जाता. यह लौकिक व्यवहार से हम निमित्त कहते हैं कि वाणी सुनकर अन्य मत हो गये. वाणी सुनने में अन्यमत होने का निमित्तत्व है ही नहीं. भगवान की प्रतिमा में दर्शन करने से किसीको नुकसान होवे ऐसा निमित्तत्व है ही नहीं. कभी कोई जिनप्रतिमा का विरोध कर देता है. तो उसके निमित्त से विरोध किया तो क्या भगवान की प्रतिमा में दोष आयेगा ? यह तो शुद्ध निरंजन वीतराग प्रतिमा है, अरिहंत प्रतिमा है. उसका भी विरोध करनेवाले कर देते हैं. तो उसमें निमित्तत्व नहीं है. एक योग्यता जहां की ऐसी होती है कि जिससे वह अपने आपसे अपना नुकसान कर लेते हैं. वह बहाना किसी का भी बना लेता है. उसकी योग्यता ही ऐसी हीन योग्यता है. किसी न किसी बहाने वह परिणाम तो डिलटा ही करनेवाला है, सुलटा करनेवाला है ही नहीं. वह झुट बराबर पकड लेता है. देव-गुरु-शास्त्र और सत्पुरुष उनमें कहीं भी दूसरे को नुकसान होवे ऐसी योग्यता है ही नहीं. ऐसा निमित्तत्व ही नहीं है. ऐसी बात है.

मुमुक्षु :- ...

पूज्य भाईश्री :- .. वह अपनी योग्यता से होता है. वह अपने आप ... लेकिन वह निमित्त-नैमित्तिक संबंध जो है वह सदृशता में जोड़ा जाता है. विसदृशता में निमित्त-नैमित्तिक संबंध लागू कर सकते नहीं.

भगवान के उपदेश में यह बात थी कि आत्मज्ञान कैसे करना ? आत्मध्यान कैसे करना ? सम्यग्दर्शन कैसे करना ? वीतरागता कैसे प्रगट करनी यह बात थी. तो यह बात जिन्होंने अंगीकार कर ली उसको निमित्त बोला जाता है. लेकिन भगवान ने कुछ किया नहीं. निमित्त कुछ करता नहीं. करता तो सबों में कर लेता. क्यों किसीको छोड़ता ? जितने भी समवसरण में आये उनका हित कर देते. लेकिन सबों का हित होता नहीं.

समवसरण में भी मिथ्यादृष्टियों से सम्यग्दृष्टियों की संख्या तीनोंकाल में हमेशा कम रही. सम्यग्दृष्टियों में भी पंचम गुणस्थानवाले

ईससे भी कम थे. और सप्तम गुणस्थानवाले मुनिराज तो ईससे भी कम थे. और उस आराधना में आगे बढ़े हुए केवली भी ईससे कम थे. तो जैसे-जैसे उपर-उपर की चीज होती है वह मलंगी ईसलिये होती है कि उसकी प्राप्ति, उपलब्धि ही कम होती है. वोला है वह बाजों टन में पैदा होता है. सोना बाजो टन में पैदा होता है क्या ? वह तो तोले में, उसकी .. तोले में आंकड़ा देती है और वह टनों में आंकड़ा देती है. अक हज़ार किलो का निमित्त वहां होता है, ईधर अक तोला का होता है, दस ग्राम का होता है, अक ग्राम का होता है. और हीरा हो तो ग्राम का भी नहीं होवे. उसका क्रेट में और सेन्ट में नाप किया जाता है. क्योंकि चीज मलंगी है. उसकी उपलब्धि भी कम है.

ईसलिये जिसकी संख्या कम है उसकी किंमत ज्यादा है. कभी-कभी हम यह सोचते हैं कि ऐसा धर्म किसको प्राप्त हो सकता है ? क्या ज्यादा को हो सकता है, यह तो बहुत कमको होनेवाला है. अरे..! बहुत कम को होनेवाला है, यही उसकी महत्वपूर्ण परिस्थिति है. ईसमें उसकी महत्ता है. कई लोग जैसे निराश हो जाते हैं कि यह तो बहुत सूक्ष्म बातें है, बहुत कठिन बात हैं. ऐसा धर्म कहां-से प्राप्त हो सकता है ? या संसार में ऐसा कितने को प्राप्त हो सकता है ? अरे..! अक को भी होवे वह सिद्धांत में यका जाता है. ईसका इव निर्वाणपद है.

मुमुक्षु :- जिन प्रतिमा, जिन सारणी, निर्ग्रथ गुरु उसका विरोध करने का नुकसान क्या होता है ?

पूज्य भाईश्री :- उसका विरोध करने से नुकसान की अंतिम परिस्थिति निगोद की है. संसार के कषायमें, विषय कषाय में पड़े रहनेवाले तीव्र पाप करेंगे तो नर्क में जायेंगे. मध्यम पाप करेंगे तो तिर्य्य में जायेंगे. लेकिन वीतराग देव-गुरु-शास्त्र-सत्पुरुष का विरोध करनेवाला निगोद में यका जाता है. कदाच कोई अक Station कर लेवे, दो Station कर लेवे, अक-दो भव करे ले, वह दूसरी बात है. क्या गिनती है. वह सीधा ही है. और क्या है.

यह तो बहुत सतर्क रहनेकी चीज है. ईसलिये मुमुक्षुओं को कमसे कम यह सोचना है कि हम हमारे आत्मलाभ के लिये धर्म के क्षेत्र में आते हैं, कुछ धार्मिक प्रवृत्तियां भी करते हैं, कहीं नुकसान नहीं हो जाये. धंधा करने को जायेंगे मुनाफा लेनेको, कहीं नुकसान नहीं हो जाये. ईसलिये कहीं

भी जब तक सम्यग्ज्ञान नहीं आवे, मुमुक्षुओं को कहींभी अपना अभिप्राय, पूर्वग्रह बांध लेना नहीं चाहिए. क्योंकि भुट्ट ही अज्ञानी है. उसका ..., उसका धर्म उतना ही है कि जिज्ञासा में रहे. और जो भी इस विषय के तज्ज्ञ है, मर्मज्ञ है, जो ज्ञानी है उससे वह अभिप्राय, .. बात करके, चर्चा करके, अंधश्रद्धा से नहीं, बराबर वह समझे कि क्या मेरा विचार ठीक है ? या मेरा विचार ठीक परिस्थिति में नहीं है ?

एक शरीर का रोगी डॉक्टर से दवा लेता है तो उसमें अपना भुट्ट का अभिप्राय काम करता है क्या ? डॉक्टर को वह बोल सकता है कि आपने इंजेक्शन बताया है वह नहीं, मुझे दूसरा दे दो. तुम्हारी नहीं चलती. मुझे बुलाया है तो मैं कलुं ऐसा करना पड़ेगा. शरीर का गंभीर रोग होता है तो Surrender छोड़के बात करनी पड़ती है. कितना Surrender रहना पड़ता है ? कि तुमको इस कोटडी में एक महिना रहना है. कोटडी इम. कोटडी. एक महिने तक बाहर कदम नहीं रज सकते. अरे..! पलंग के नीचे-Bed के नीचे नहीं जा सकते. Latrine भी वहां करना है, .. भी करना है, जाना भी वहां जाना है. किसीको बात नहीं करनी. किसको आने नहीं देते. भाई को नहीं आने देते, पत्नी को नहीं आने देते, पिता को नहीं आने देते, मा को नहीं आने देते. Surrender होना पड़ता है. क्यों ?

रोग मिटाने की गरज है. एक मृत्यु से बचना है, एक रोग से बचना है तो पूरी ताबेदारी, शरणागति स्वीकारनी पड़ती है. अनंत भव का भवरोग मिटाना है. और ज्ञानी के शरणा में, जो अनुभवही पुरुष है उनके शरणा में नहीं जाना है, अपना स्वतंत्र अभिप्राय रजना है (कि) नहीं, ऐसा होना चाहिए, ऐसा होना चाहिए, यह चीज नहीं है, वह चीज नहीं है. यह बात स्वरछंद की है. उसमें बहुत नुकसान हो जाता है. कहां कितना हो जाता है उसका पता नहीं चलता.

इसलिये मुमुक्षुके लिये लवाई तो वह है कि वह जिज्ञासा में रहे. जहां तक अपना ज्ञान परिपक्व नहीं हो, सम्यग्ज्ञान नहीं हो. Maturity नहीं आवे. वहां तक हमें कोई अभिप्राय में कोई अपनी विशेषता दिखाने के लिये भी अपना उदापन करना नहीं है. यह देह उदापनवाली बात हो जायेगी. नुकसान बडा हो जायेगा. ईतना गंभीर विषय है. इसलिये उन्होंने यह बात कही है कि सत्पुरुष के लक्ष्य से शास्त्रका, सुननेका या

अनुप्रेक्षा करने का परिचय रभे. इसी कारण से सत्पुरुष का लक्ष्य मुज्य किया है.

‘अभी उसे पढने और सुननेमें नित्य प्रति दो-से चार घडी नियमपूर्वक व्यतीत करना योग्य है.’ अर्थात् शास्त्रस्वाध्याय नियमरूप से दो-चार घडी रोजाना होना योग्य है. इसलिये दूसरे परिणाम तो ... हट जायेंगे और अपना उपयोग जो है वह सत्शास्त्र में लगेगा. यह एक Post card लिखा है. इसके बाद ७४५ नंबर का जो पत्र है वह ‘सोभाज्यभाई’के उपर है. इस पत्र में देव-गुरु-शास्त्र की बहुत महिमा की है और श्रुतज्ञान की महिमा विशेषरूप से कही है.

मुमुक्षु :-

पूज्य भाईश्री :- हां. सत्पुरुष की आज्ञा में वह अभिप्राय बांधना बराबर है कि सत्पुरुष की आज्ञा में रहना. वहां भी जिज्ञासा में रहना. वहां भी जिज्ञासा में रहना. वह तो एक विशेषज्ञ हैं. आत्मज्ञान के विषयमें जो विशेषज्ञ है. जैसे हम डॉक्टर की सलाह लेते हैं. तो उसमें अपने रोग की वजह से जा नहीं सकते, पी नहीं सकते, दवाई नहीं ले सकते. सब इनकी परहेज में रहना पडता. वैसे सत्पुरुष के शरण में उनके कलने के अनुसार चलना है. और उसमें भी जो विचारशक्ति है, अंधश्रद्धा से नहीं चलना है, विचारशक्तिसे उसको तोलना है. वे कैसे सही कहते हैं ? कहते हैं सही तो कैसे सही कहते हैं ? ऐसा दिमाग झुट्टा रभकरके चलने की यह बात है. इस तरह है.

मुमुक्षु :- इस बार तो गुरु को .. माना है.

पूज्य भाईश्री :- हां. और है भी.

मुमुक्षु :- यहां चर्चा आती है.. सत्पुरुष को उच्च स्थान पर कैसे लिया ?

पूज्य भाईश्री :- अच्छा. देखिये.

मुमुक्षु :- सत्पुरुष विद्वान हो सकता है, ज्ञानी हो सकता है. लेकिन गुरु तो नहीं हो सकता. सत्पुरुष तो त्याग के बिना गुरु होते ही नहीं है.

पूज्य भाईश्री :- ऐसा है कि जो देव-गुरु-शास्त्र में जो गुरु का स्थान है वह तो निर्ग्रथ गुरु का ही है. बिना त्याग के ..

मुमुक्षु :- ... नहीं है.

पूज्य भाईश्री :- हां, नहीं है. अब देखिये कि देव में सर्वज्ञदेव हैं.

ईस काल में उपलब्ध नहीं है. केवलीओं का जमाना पूरा हो गया. महावीरस्वामी के बाद केवली का जमाना पूरा हो गया. अब बात रही. सञ्चवनमूर्ति तो तीन होते हैं. जो अंतर्मुख परिणामनरूप जो जिनमार्ग है, जिनमार्ग कैसा है ? कि जिस परिणामन का मुख अंतर्मुख है, आत्मा के प्रति है, उसकी सञ्चवनमूर्ति तीन ही है जगत में. एक सर्वोत्कृष्ट सर्वज्ञदेव, दूसरे भावविंगी रहे मुनिराज, आचार्य आदि और तीसरे अनुभवी जो हैं वह सत्पुरुष, ज्ञानी हैं. और वह विद्वान हो, नहीं भी हो. कोई जरूरी नहीं है कि उसमें उसको विद्वतता होवे ही. वह कोई जरूरी नहीं है. विद्वान नहीं भी हो.

अब बात रही, अभी कोई संभव है तो मुनिराज का संभव हो सकता है. लेकिन अष्टाईस मूलगुण भी जिसका व्यवहार शुद्ध नहीं हो उसका अंतर्मुख परिणामन हो सकता नहीं या रह सकता नहीं है. यह एक हमारा मूल Code है. हमारे द्विगंबरदर्शन का यह एक मूल Code है कि अष्टाईस मूलगुण, पंच महाव्रत, समिति, गुप्ति. उसको मूलगुण कहा है. उत्तरगुण तो चौदासी लाभ है. उसमें बांधछोड होती है. मूलगुण में कहीं बांधछोड नहीं होती है. तो अगर बाह्य व्यवहार में जिसको मूलगुण भी नहीं है वह वेस में द्विगंबर होने पर भी मुनि नहीं हो सकते. वहां से भी वह बात मिलनेवाली नहीं है. अब बात एक जगह की रह गई कि अगर कोई ज्ञानी हो, भले ही गृहस्थ हो. तो अगर कोई देशनालब्धि मिलेगी तो वहां से मिलेगी.

क्षीरसमुद्र दूध से बना हुआ है और स्वयंभूरमण समुद्रमें भी बहुत पानी है. लेकिन हमें तृषा र्धर लगी है. वह क्षीरसमुद्र का पानी हमें क्या कामका ? और स्वयंभूरमण समुद्र में कितना भी पानी हो, हमें तो कोई काम का नहीं है. महाविदेहक्षेत्र में सर्वज्ञ भगवान प्रत्यक्ष है, मुनिराज भी प्रत्यक्ष है. सत्शास्त्र है वह परोक्ष यीज है, प्रत्यक्ष नहीं है. कहीं हमारी गेरसमज हो जायेगी तो शास्त्र ही बतायेगा कि समजने में यह तुम्हारी भूल है. यह तो सत्पुरुष ही बता सकते हैं.

ईसलिये ईस काल में अगर हम हमारी जरूरत को नहीं समझे तो, जैसे हम संसार समुद्रमें डूब रहे हैं, समुद्र के मध्य में हम डूब रहे हैं और हम यह विचार रखे कि डूबने से बचने के लिये अगर कोई स्टीमर मिल जाये तो हम बच सकते हैं. सलारा लेकर के स्टीमर में बैठ जाये.

अगर कोई नाव मिल जाये तो इससे भी हम बच सकते हैं. या हमें कोई पटिया मिल जाये तो उसको पकड़कर के भी हम बच सकते हैं. अब हम बचते हैं, किसीसे भी बचते हैं, अगर डूबते डूबते हम शर्त रहे कि स्टीमर मिलेगी तो हमे बचना है, वरना हमें पटिया से बचना नहीं है. तो मर जायेंगे, डूब जायेंगे. और हमें पटिया से बच गये तो हम १००% बचे या हमें बचने में कमी रह गई क्या ? तो डूबनेवाले को उतना तान लो जाये कि मुझे तो डूबना नहीं है, मुझे मरना नहीं है, मुझे जिंदा रहना है. तो कोई भी सलारा लो वह पकड़ लेगा. जो भी हाथ में आया (उसको पकड़ लेगा). पटिये को जाने दो, स्टीमर आयेगी तब मैं पकड़ुंगा. मूर्ख है. वह डूबता है, वह मर जायेगा उसका भी उसको प्याल नहीं है.

अब हमारी इस वक्त की परिस्थिति क्या है ? हम देखें. कि हम जिस जमाने में पैदा हुअे हैं, जिस काल में हम पैदा हुअे है वहां कौन-सी परिस्थिति है ? वहां तो स्टीमर तो मिलनेवाली है नहीं. 'टोडरमलज' सालभ ने १७५ साल पहले वह बात लीजी है कि, हमारे संप्रदाय में पीछले पांच-छह सैंकड़ों से हम मुनिधर्म नहीं देखते हैं. मुनिधर्म का लोप लो गया. 'भोक्षमार्ग प्रकाशक' ... पहले की किताब है. और लिखा है कि पीछले पांच सैंकड़ों में, छह सैंकड़ोंमें कोई मुनिधर्म देखने में नहीं आता है. अब क्या करें ? कि अब तो जिसने रास्ता देखा है उसका सलारा लेना पड़ेगा. हम संसार में भूले पडे हैं, तिरने का रास्ता मिल नहीं रहा है. और अनंत काल में आनेवाला मनुष्यआयु अनिश्चितरूपसे चलता है, कब भतम लो जायेगा किसीको पता नहीं. ऐसी परिस्थिति में अगर हमें आत्महित करना है...

हमारे 'गुरुदेव' दृष्टांत देते थे कि देख लार्ह ! तेरा मनुष्यजवन बिजली के यमकार जितना है, अनंत काल में. तेरे पास कितना समय है ? बिजली के यमकार जितना. और तुम्हे तुम्हारी सूई में दोरी पीरोनी है. अंधेरे में तो पता नहीं चलेगा कि कैसे दोरी पीरोअे. तो यमकार आया उसमें तेरी सूई लगा दे. फिर ओनेवाले नहीं है. अकेली सूई होगी तो ओ जायेगी. दोरी के साथ होगी तो मिल जायेगी. कहीं भी पडी होगी तो मिल जायेगी.

यह सम्यग्दर्शन ऐसी चीज है कि अगर ज्ञानीपुरुष से देशनालब्धि

સે અગર સમ્યગ્દર્શન તક જીવ પહુંચા તો ઉસકા મોક્ષમાર્ગ ચાલુ હો ગયા. યહ સૂઈ અભી સંસારકે પરિભ્રમણ મેં ખોનેવાલી નહીં હૈ. વરના યહ અનંતાઅનંત જીવ ઈતને ભરે હૈં, ચારોં ઓર ચૌદહ બ્રહ્માંડ મેં ઈતને અનંત-અનંત જીવ ભરે હૈં, કહાં કૌન ગયા કિસીકા પતા લગનેવાલા નહીં હૈ.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં. ઈક હૈ.

મુમુક્ષુ :- ... આત્મકલ્યાણ .. ઉસકે માધ્યમ સે હોતા હૈ. લેકિન હોતા તો અપને આત્મકલ્યાણ કે લિયે કરતે હૈં. વહ દૂસર કે લિયે નહીં કરતે. વહ અપને હિત કે લિયે કરતે હૈં. લેકિન હમ દેખતે હૈં કિ ઐસી ... ઉસકો આત્મકલ્યાણ મિલેગા ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- યહ ભગવાન કી મર્યાદા હૈ. આજ્ઞા હૈ. શાસ્ત્ર હૈ વહ ભગવાન કી આજ્ઞા હૈ. જિનેન્દ્રદેવ કી આજ્ઞા પર પૈર રખકર ચલને કા કિસી કો અધિકાર નહીં હૈ. હમ ઉસકી આજ્ઞા કો તોડ સકતે નહીં. કિસીકો ઐસા Licence નહીં દિયા ગયા કિ તુમ ભગવાન કી આજ્ઞા કો તોડકરકે અપની મનમાની કરો. યહ નહીં બન સકતા. તો ભગવાન કી આજ્ઞા મેં રહના. હમારે જો સર્વજ્ઞ કેવલી તીર્થંકર પરમાત્મા હુએ, ઉન્હોને યહ માર્ગ અનુભવ કરકે કહા. ઈસલિયે અનુભૂતિ કા માર્ગ કહને મેં આતા હૈ. મેરા અનુભવ યહ બોલતા હૈ, યહ Science હૈ. યહ કોઈ રૂઢિ-રિવાજ, કોઈ સંપ્રદાય નહીં હૈ. એક વિજ્ઞાન હૈ. જિસ વિજ્ઞાન સે હમને સર્વજ્ઞતા કી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કી હૈ. ઉસ વિજ્ઞાન સે દૂસરે પ્રકાર સે યહ કામ હોનેવાલા હૈ હી નહીં. હો હી નહીં સકતા.

નોંધ :- પ્રવચન નં. ૩૪૦ તથા ૩૪૧ અંત્રે એક જ હોવાથી પ્રવચન નં. ૩૪૧ લેવામાં આવેલ નથી.

પત્રાંક-૭૪૫

વવાણિયા, ફાગણ સુદ ૨, ૧૯૫૩

એકાંત નિશ્ચયનયથી મતિ આદિ ચાર જ્ઞાન, સંપૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાનની અપેક્ષાએ વિકલ્પજ્ઞાન કહી શકાય; પણ સંપૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાન એટલે સંપૂર્ણ નિર્વિકલ્પ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાનાં એ જ્ઞાન સાધન છે. તેમાં પણ શ્રુતજ્ઞાન મુખ્યપણે છે. કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવામાં છેવટ સુધી તે જ્ઞાનનું અવલંબન છે. પ્રથમથી કોઈ જીવ એનો ત્યાગ કરે તો કેવળજ્ઞાન પામે નહીં. કેવળજ્ઞાન સુધી દશા પામવાનો હેતુ શ્રુતજ્ઞાનથી થાય છે.

**તા. ૨૦-૩-૧૯૯૨, પત્રાંક-૭૪૫ અને ૭૪૬
પ્રવચન નં. ૩૪૨**

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’વચનામૃત, પત્રાંક ૭૪૫, પાનું ૫૬૭. ‘સોભાગ્યભાઈ’ ઉપરનો પત્ર છે. આ પત્રમાં દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર અને શ્રુતનો મહિમા કર્યો છે. નાનું એવું Post card છે. એટલો વિષય ભક્તિનો અહીંયાં લીધો છે.

‘એકાંત નિશ્ચયનયથી મતિ આદિ ચાર જ્ઞાન, સંપૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાનની અપેક્ષાએ વિકલ્પજ્ઞાન કહી શકાય; પણ સંપૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાન એટલે સંપૂર્ણ નિર્વિકલ્પ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાનાં એ જ્ઞાન સાધન છે.’ પહેલા જ્ઞાનનો મહિમા કર્યો છે. અને ‘તેમાં પણ શ્રુતજ્ઞાન મુખ્યપણે છે.’ શ્રુતજ્ઞાનનો મહિમા કર્યો છે. ‘એકાંત નિશ્ચયનયથી...’ એટલે કે જે સાધ્ય જે કેવળજ્ઞાન, એ કેવળજ્ઞાનને લક્ષમાં રાખવામાં આવે તો ચાર જ્ઞાન છે એ વિકલ્પજ્ઞાન છે અથવા ભેદવાળા જ્ઞાન છે, અધૂરા જ્ઞાન છે. અહીંયાં વિકલ્પજ્ઞાન એટલે અધૂરું જ્ઞાન સમજવું અથવા અલ્પ જ્ઞાન છે. વિકલ્પ એટલે આ રાગરૂપ વિકલ્પ નહિ. અહીંયાં જ્ઞાનનો વિષય ચાલે છે.

મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન એ ચારે અધૂરા જ્ઞાન છે અથવા અલ્પ જ્ઞાન છે, એ સંપૂર્ણ શુદ્ધજ્ઞાન નથી. જ્ઞાનની જે

સંપૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થા છે એ કેવળજ્ઞાનની છે. કેવળજ્ઞાન પહેલા બારમા ગુણસ્થાન સુધી જે કોઈ જ્ઞાનના પર્યાયો ઉત્પન્ન થાય એમાં ચાર પ્રકાર છે અને ચારે પ્રકારમાં ક્ષતિ છે. તે ક્ષતિ એ જાતની છે કે એમાં અધૂરાપણું છે, અલ્પજ્ઞત્વ છે. તેથી તેને વિકલ્પજ્ઞાન કહી શકાય. તેમ છતાં પણ સંપૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાન એટલે સંપૂર્ણ નિર્વિકલ્પ જ્ઞાન જે આત્મા આશ્રિત કેવળજ્ઞાન છે તે, એ ઉત્પન્ન થવાના ચારે જ્ઞાન સાધન છે. ચારે જ્ઞાન કારણ છે અને કેવળજ્ઞાન સંપૂર્ણ જ્ઞાન કાર્ય છે. વ્યવહારથી. પૂર્વપર્યાય છે ને ? એટલે વ્યવહારથી એ સાધન છે એમ કહી શકાય.

એ ચારમાં પણ શ્રુતજ્ઞાન મુખ્યપણે છે. અવધિ અને મન:પર્યવજ્ઞાનનો વિષય તો પુદ્ગલ છે, એનો વિષય આત્મા નથી. મતિ-શ્રુતનો વિષય આત્મા છે તોપણ મતિજ્ઞાન જઘન્ય અંતર્મુદૂર્ત અલ્પ કાળ રહીને મતિપૂર્વક શ્રુતજ્ઞાનનો ઉપયોગ ચાલે છે. અને જે સ્વાનુભવ છે અથવા નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભૂતિરૂપ આરાધના છે, એ અનુભવ શ્રુતજ્ઞાનમાં છે. એટલે મુખ્યપણે તેને શ્રુતજ્ઞાન છે એ સાધન ગણવામાં આવ્યું છે. ચાર જ્ઞાનમાં પણ શ્રુતજ્ઞાનને સાધન ગણવામાં આવ્યું છે. એ મુખ્યપણે સાધન છે. બાકીના ત્રણને ગૌણપણે લેવા. એ પ્રકારે અહીંયાં શ્રુતજ્ઞાનનો મહિમા કર્યો.

‘કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવામાં છેવટ સુધી તે જ્ઞાનનું અવલંબન છે.’ અવલંબન છે એટલે પ્રવૃત્તિ છે, એમ અહીંયાં લેવું. તે જ્ઞાને જીવ પ્રવર્તે છે, શ્રુતજ્ઞાને આગળ વધતો જાય છે, એમ કહેવું છે. કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાના છેવટ સુધી એટલે બારમા ગુણસ્થાનના અંત સુધી શ્રુતજ્ઞાનમાં નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભવ છે એ જ્ઞાન અપેક્ષાએ કારણ છે. પુરુષાર્થ અપેક્ષાએ પુરુષાર્થ કારણ છે, ચારિત્ર અપેક્ષાએ સ્વરૂપની સ્થિરતા કારણ છે. એમ ગુણભેદે લેવાય છે. અહીંયાં મુખ્યપણે જ્ઞાનથી વાત ચાલે છે. તો તેમાં શ્રુતજ્ઞાન છે એ કારણ છે એટલે શ્રુતજ્ઞાનનું અવલંબન છે એમ કહે છે. એટલે શ્રુતજ્ઞાને જીવ પરિણમે છે. બારમા ગુણસ્થાનના અંત સુધી જીવ શ્રુતજ્ઞાને પરિણમે છે. એ શ્રુતજ્ઞાન કારણ છે અને કેવળજ્ઞાન છે તે કાર્ય છે. આ ક્રમ લીધો છે. અવલંબન લઈને એમ કહેવું છે કે આ ક્રમ છે. ક્રમવિપર્યાસ ન થાય એટલા માટે ક્રમ સમજાવે છે.

‘પ્રથમથી કોઈ જીવ એનો ત્યાગ કરે તો કેવળજ્ઞાન પામે નહીં.’ અધૂરું જ્ઞાન ઉપાદેય નથી અને પરિપૂર્ણ જ્ઞાન સાધ્ય છે. અધૂરું જ્ઞાન સાધ્ય

નથી, સાધન છે, તોપણ સાધનનો એકાંતે નિષેધ કરવામાં આવે તો સાધ્યનો નિષેધ થાય. માટે સાધનનો એકાંતે નિષેધ નથી. જોકે વજન દેવાની અપેક્ષાએ તો સાધકપર્યાય કે સાધ્યપર્યાય કોઈપણ પર્યાય વજન દેવા યોગ્ય નથી અથવા આધાર લેવા યોગ્ય નથી, અવલંબન લેવા યોગ્ય નથી. આધાર અને અવલંબનનો વિષય શ્રુતજ્ઞાનમાં પણ આત્મા છે અને કેવળજ્ઞાનમાં પણ આત્મા જ છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રથમ શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા જ્ઞાનસ્વભાવી આત્માનો નિર્ણય કરવો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આત્માનો નિર્ણય કરવો. શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા લીધું છે ત્યાં દ્રવ્યશ્રુત લેવું છે. જ્ઞાનીપુરુષના વચનો જ માત્ર નિર્ણય કરવામાં સાધન થાય છે અને બીજું કોઈ નિર્ણય કરવામાં સાધન થતું નથી, એમ કહેવું છે. એટલે ત્યાં શ્રુતજ્ઞાનમાં દ્રવ્યશ્રુત જ્ઞાન લેવું.

એટલે ‘પ્રથમથી કોઈ જીવ એનો ત્યાગ કરે...’ ત્યાગ કરે એટલે અભિપ્રાયમાં અને શ્રદ્ધામાં. એટલે ક્રમ ન સમજે એમ. ત્યાગ કરે એટલે શ્રુતજ્ઞાનનો કોઈ ત્યાગ થઈ શકતો નથી. પણ મારે અનુભૂતિ ન જોઈએ, મારે તો કેવળજ્ઞાન જોઈએ. હું કાંઈ અલ્પ જ્ઞાનમાં માનતો નથી, મારે તો પૂર્ણ જ્ઞાન જોઈએ. એ અધૂરું જ્ઞાન અહીંયાં સાધન છે, કારણ છે અને પૂર્ણ જ્ઞાન છે તે કાર્ય છે.

‘કેવળજ્ઞાન સુધી દશા પામવાનો હેતુ શ્રુતજ્ઞાનથી થાય છે.’ શ્રુતજ્ઞાનમાં જેમ જેમ સ્વાનુભવ વધતો ચાલે છે, તેમ તેમ કેવળજ્ઞાન પ્રગટવાની સમીપતા થાય છે અથવા જીવ કેવળજ્ઞાનની સમીપ જાય છે. એ રીતે કેવળજ્ઞાન દશા સુધી પામવાનો હેતુ, હેતુ એટલે કારણ, શ્રુતજ્ઞાનથી થાય છે અને અને એ રીતે શ્રુતનો મહિમા છે.

શ્રુતજ્ઞાન છે એ સ્વપણે અનુભવાતું જ્ઞાન છે અને એક ન્યાયે તો એ જ આત્મા છે. સ્વપણે અનુભવાતું શ્રુતજ્ઞાન તે જ આત્મા છે. ૧૫મી ગાથામાં પણ એ વાત છે અને ‘અનુભવપ્રકાશ’માં પણ એ વાત લીધી છે કે સ્વપણે અનુભવાતું જ્ઞાન તે આત્મા છે. ‘પરમાગમસાર’માં ૭૩૩ બોલમાં ‘ગુરુદેવે’ એ વાત લીધી છે.

મુમુક્ષુ :- આ પત્ર તો એવો છે કે જે ‘ગુરુદેવ’ પાસેથી સમજાણું એ જ ‘શ્રીમદ્જી’નું...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એવું છે કે એમને જે સિદ્ધાંત જ્ઞાન મળ્યું છે

એ તો 'ગુરુદેવ' પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષનો યોગ થયો એટલે બધા સ્પષ્ટીકરણ અને ખુલાસા મળ્યા. નહિતર પોતાની મેળે તો આ વાત સમજાવી મુશ્કેલ છે.

મુમુક્ષુ :- છ લીટીમાં ઘણું ભરી દીધું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. આખું ભરી દીધું. કેવળજ્ઞાન સુધીની વાત ભરી દીધી. ફક્ત ચાર લીટીનું એક Post card લખ્યું છે. પણ શ્રુતજ્ઞાનથી માંડીને કેવળજ્ઞાન સુધીનો નિર્ણય આપી દીધો, જેને સમ્યક્ નિર્ણય કહેવાય.

મુમુક્ષુ :- કમબલ્દ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા.

એનો અર્થ એ થયો કે જે મુમુક્ષુનું ધ્યેય સંપૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થાનું છે એવા મુમુક્ષુએ શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા આત્માની ઉપાસના કરવી. આ એમાંથી સારાંશ નીકળે છે. સ્વાનુભવ શ્રુતજ્ઞાનમાં થાય છે. તે વડે સ્વરૂપની ઉપાસના કરવી કે જેનાથી સંપૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાનદશા, કેવળજ્ઞાન દશા પ્રગટ થશે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- શ્રુતજ્ઞાન એટલે પછી આ દ્રવ્યશ્રુતમાં આવી જાય પછી તો. અહીંયાં તો શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા એટલે ભાવશ્રુતજ્ઞાન દ્વારા નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભવ જે ભાવશ્રુતમાં થાય છે તે દ્વારા. જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી વારંવાર શુદ્ધાત્માનુભવમાં આવવું એ શ્રુતજ્ઞાનનું કાર્ય છે. સ્વાનુભવ તે શ્રુતજ્ઞાનનો પર્યાય છે. એને ભાવશ્રુત કહેવામાં આવે છે.

એ ૭૪૫ પત્ર (પૂરો) થયો.

પત્રાંક-૭૪૬

વવાણિયા, ફા.સુદ ૨, ૧૯૫૩

ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન;
અટકે ત્યાગ વિરાગમાં, તો ભૂલે નિજ ભાન.
જહાં કલ્પના જલ્પના, તહાં માનું દુઃખ છાંઈ;
મિટે કલ્પના જલ્પના, તબ વસ્તુ તિન પાઈ.
'પઢી પાર કહાં પાવનો, મિટે ન મનકો ચાર;
જ્યોં કોલુકે બૈલકું, ઘર હી કોશ હજાર.'

‘મોહનીય’નું સ્વરૂપ આ જીવે વારંવાર અત્યંત વિચારવા જેવું છે. મોહિનીએ મહા મુનિશ્વરોને પણ પળમાં તેના પાશમાં ફસાવી અત્યંત રિદ્ધિસિદ્ધિથી વિમુક્ત કરી દીધા છે; શાશ્વત સુખ છીનવી ક્ષણભંગુરતામાં લલચાવી રખડાવ્યા છે.

નિર્વિકલ્પ સ્થિતિ લાવવી, આત્મસ્વભાવમાં રમણતા કરવી, માત્ર દશાભાવે રહેવું, એવો જ્ઞાનીનો ઠામ ઠામ બોધ છે; તે બોધ યથાર્થ પ્રાપ્ત થયે આ જીવનું કલ્યાણ થાય.

જિજ્ઞાસામાં રહો. યોગ્ય છે.

કર્મ મોહનીય ભેદ બે, દર્શન ચારિત્ર નામ;

હણે બોધ વીતરાગતા, અચૂક ઉપાય આમ.

ૐ શાંતિ:.

૭૪૬માં પત્રમાં ‘આત્મસિદ્ધિ’ના એક પદનું અને બીજા પદ એનાથી જુદાં છે, ત્રણ પદનું પહેલા ઉદ્ધરણ કર્યું છે. પોતાની જ રચના છે. ‘પઢી પાર કહાં પાવનો,...’ એ કદાચ કોઈ બીજાની રચના હોય તો ખ્યાલ નથી આવતો. છેલ્લું પદ છે ને ? ‘મિટે ન મનકો ચાર; જ્યોં કોલુકે બૈલકું, ઘર હી કોશ હજાર.’ એ કદાચ બીજા કોઈનું પદ છે.

‘ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન;

અટકે ત્યાગ વિરાગમાં, તો ભૂલે નિજ ભાન.’

‘આત્મસિદ્ધિ’નું પદ છે કે જે મુમુક્ષુજીવના ચિત્તમાં વૈરાગ્ય ન હોય એટલે પોતાના ઉદય પ્રત્યે ઉપેક્ષા અને ઉદાસીનતા ન હોય. અહીંયાં એટલો વૈરાગ્ય લેવો. વૈરાગ્ય એટલે ઘંધો છોડી દે કે ઘર છોડી દે એ વાત મુમુક્ષુને માટે હજી અહીંયાં નથી. કેમકે મુમુક્ષુજીવને હજી ચાર કષાય અનંતાનુબંધીની ચારે ચોકડી અને એમાં અનંતાનુબંધીના ચારે કષાય ઊભા છે. એટલે એ કષાયનો સમ્યક્ પ્રકારે ચતુર્થ ગુણસ્થાને અભાવ ન થાય ત્યાં સુધી ઉપરનો ત્યાગ-વૈરાગ્ય સ્વરૂપસ્થિરતાપૂર્વકનો હોતો નથી. કરી શકે છે, હોય શકે છે, થઈ શકે છે પણ એ સમ્યક્ નથી હોતો. અને કદાચ એટલી શક્તિ ન વાપરે, ન હોય અને ન વાપરે, હોય ને ન વાપરે એમ નહિ પણ ન હોય અને ન વાપરે, હોય તો વાપરવાની છૂટ છે (પણ)

ન હોય અને ન વાપરે તો એને ઓછામાં ઓછું પોતાનો જે કાંઈ પૂર્વકર્મનો ઉદય હોય, જેવો જેટલો, જે કાંઈ પ્રકારે હોય એ પ્રત્યે ઉદાસીનતા કેળવવી, ઉપેક્ષા કેળવવી, અપેક્ષા વૃત્તિ છોડવી. એને વૈરાગ્ય કહે છે. અને એ અનુસાર જે કાંઈ પરપદાર્થનો સંયોગ ન થાય તેને ત્યાગ કહે છે. ગ્રહણ કરવાની વૃત્તિ સમજણપૂર્વક સંક્ષેપ થાય છે કે આ આત્માને એ સુખનું કારણ નથી, એમાંથી સુખ આવતું નથી અને મારો આત્મા પરિપૂર્ણ સુખથી ભરેલો છે. તેથી પૂર્ણ સુખથી સમૃદ્ધ એવા આત્માને કોઈ પદાર્થની સુખ માટે અપેક્ષા હોવા યોગ્ય નથી. એ પ્રકારે સાચી સમજણથી જેને ઉદાસીનતા અને ઉપેક્ષા વર્તમાન રાગરસની મંદતાપૂર્વક, રાગની મંદતા નહિ પણ રાગરસની મંદતાપૂર્વક થાય છે. એ પ્રકારે જ્યાં સુધી ન આવે એને આત્મજ્ઞાન ન થાય.

‘ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન;’

જ્ઞાન એટલે અહીંયાં આત્મજ્ઞાન લેવું. તેને આત્મજ્ઞાન ન થાય.

મુમુક્ષુ :- રાગની મંદતા અને રાગરસની મંદતા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- રાગરસની મંદતા જુદી વાત છે. જેમકે કોઈ જીવ ક્રિયા કરે છે. બાહ્ય ક્રિયા તો કરે છે. ત્યારે કષાય મંદ થાય છે. પણ એનો રસ તો પડ્યો છે. જેમકે એક માણસ એમ કહે છે કે મારે ગળપણ નથી ખાવું. ગળપણની બાધા, વ્રત લઈ લીધું, પ્રતિજ્ઞા લઈ લીધી. કોઈ મીઠાઈ ન ખાવી, ખાંડ ન ખાવી, સાકર ન ખાવી, ગોળ ન ખાવો, શેરડી ન ખાવી. કોઈ ગળપણ ન લેવું. હવે ગળ્યું ખાવાનો રસ અંદર ઊભો છે.

મુમુક્ષુ :- ...રસ આવી ગયા પછી ગળ્યું ન ખાવું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અથવા એમ માનો કે મારે ખાવું નહિ. ચાલો. કોઈ પ્રસંગ એવો બની ગયો. કોઈ વૈરાગ્યનો પ્રસંગ બની ગયો અને બાધા લઈ લીધી કે આજથી ગળપણ બંધ. હવે જીવને અંદર ખાવાનો રસ પડ્યો છે પણ બહારમાં ત્યાગ કર્યો. તો લોકોને એમ લાગે કે આ ત્યાગ વૈરાગ્ય કરે છે. પણ ખરેખર એ ત્યાગ વૈરાગ્ય નથી. રસ મંદ થવો જોઈએ. હવે એ રસ મંદ ક્યારે થાય ? કે દર્શનમોહનો રસ સાથે સાથે મંદ થતો હોય તો ચારિત્રમોહનો કષાયનો રસ મંદ થાય. અને એ સાચી સમજણ હોય તો થાય, નહિતર ન થાય.

મુમુક્ષુ :- એક રસ છોડે અને બીજા રસ

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. તીવ્ર કરે. આ નથી કરતા ? એકટાણું કરે છે.

કેવું ખરાબ એકટાણું કરે છે. બે-બે કલાક સુધી ભાણા ઉપરથી ઉઠે નહિ. સવારે ચા અને ખાખરો લઈ લે અને બપોરનું ભોજન લઈ લે અને સાંજનું પણ લઈ લે. બપોરની ચા પણ વચ્ચે લઈ લે. કાંઈ છોડવાની વાત ન રહી. કહેવાય કે અમે એકટાણું કર્યું. રસ તો બધો પડ્યો છે.

એમ કષાયરસ મંદ ન પડે એને ખરેખર વૈરાગ્ય નથી. ત્યાગ દેખાય છે પણ વૈરાગ્ય નથી. અહીંયાં વૈરાગ્યપૂર્વક ત્યાગ હોવો જોઈએ. પાછું એમ કે ઠીક છે હવે આપણે કાંઈ રસ નથી પણ ખાવને એમાં કાંઈ વાંધો નથી. આપણે ક્યાં રસ છે ? એમ કરીને ગ્રહણ કરે અને ત્યાગ ન કરે તો એમ નહિ. ‘ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં,...’ રસ મંદ હોય તો ગ્રહણ કરવાની વૃત્તિ પણ છૂટી જવી જોઈએ અથવા મંદ થઈ જવી જોઈએ. નહિતર રસ છે એમ પાછું અવલોકન ન હોય તો ખબર ન પડે. બફમમાં રહી જાય.

અહીંયાં એક સિદ્ધાંત બહુ સરસ મૂક્યો છે કે આત્મજ્ઞાન આ વગર નહિ થાય. નહિતર શું થાય કે કોઈ એમ કહે આપણે અસ્તિથી ઉપડોને. આત્મા જ્ઞાયક છે અને આત્મા શુદ્ધ છે. આપણે નાસ્તિનું શું કામ છે ? બીજી Side છે એ પણ એને લક્ષમાં હોવી જોઈએ કે જ્યાં સુધી વૈરાગ્યપૂર્વક ત્યાગ એ ચિત્તમાં નહિ આવે ત્યાં સુધી જે જ્ઞાયક છે એનો પ્રતિભાસ નહિ આવે. નિર્ણય જ નહિ થાય. એનો મહિમા જ નહિ ઉત્પન્ન થાય. મહિમા નહિ આવે તો એનો પુરુષાર્થ જ ઉત્પન્ન નહિ થાય. વિકલ્પમાં, રટણમાં જ્ઞાયક-જ્ઞાયક કરશે પણ પુરુષાર્થ નહિ ઉપડે, સ્વસન્મુખતા નહિ આવે.

મુમુક્ષુ :- વૈરાગ્ય વગરનો ત્યાગ તો ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. નહિતર શું ઓથ લે છે, ઘણા અવલંબન લે છે. જુઓને ! ચક્રવર્તીને કેટલો બધો વૈભવ છે. આપણે ક્યાં એટલો છે. એ દષ્ટાંત શાસ્ત્રમાં ભોગ-ઉપભોગની વૃત્તિ પોષણ કરવાના અવલંબન માટે નથી આપ્યો. એ તો ત્યાં શ્રદ્ધા-જ્ઞાન એવા સમર્થ છે કે મટતા નથી, છૂટતા નથી. એનું અંદરનું શ્રદ્ધા-જ્ઞાનનું સામર્થ્ય બતાવવા માટે એ વાત આપી છે. પણ ભોગોપભોગનું અવલંબન લેવા માટે એ વાત નથી કરી. એટલે મુમુક્ષુએ તો આમ લેવું. ‘ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન;’

હવે ‘અટકે ત્યાગ વિરાગમાં, તો ભૂલે નિજ ભાન.’ એ જે ત્યાગ વિરાગ વગર નહિ થાય માટે ત્યાગ વિરાગ ઉપર એટલું બધું વજન આપે

કે બધું વજન ત્યાં જ આવી જાય. એને ત્યાગ વૈરાગ્ય કરવામાં જ બધો પુરુષાર્થ ખર્ચાઈ જાય. પછી સ્વસન્મુખતાનો પુરુષાર્થ કરી ન શકે. તોપણ આત્મભાન નહિ થાય. એ ભાન ભૂલીને કરે છે. શા માટે ત્યાગ વૈરાગ્ય છે એનો હેતુ એને છૂટી જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ‘શ્રીમદ્જી’નું આ પદ બહુ કિંમતી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આત્મજ્ઞાન માટે બહુ સ્પષ્ટ (વાત કરી છે). બે પંક્તિની અંદર કેટલો ભાવ સમાવેશ કર્યો છે ! સામર્થ્ય કેટલું છે !

‘જહાં કલ્પના જલ્પના, તહાં માનું દુઃખ છાંઈ;

મિટે કલ્પના જલ્પના, તબ વસ્તુ તિન પાઈ.’

જ્યાં સુધી જીવ કલ્પના કરે છે અને કલ્પના પ્રમાણે રટણ, જલ્પના એટલે રટણ-વારંવાર એને રટવું, કલ્પનાપૂર્વક જલ્પના છે ત્યાં એને દુઃખ ઉત્પન્ન થશે. કલ્પનાનું ફળ દુઃખ છે. વાસ્તવિકતાનું ફળ સુખ છે.

આપણે એક દૃષ્ટાંત લઈએ કે આત્મા શુદ્ધ જ્ઞાયક સ્વરૂપ છે. હવે એમાં કલ્પના પણ થઈ શકે છે અને વાસ્તવિકતા પણ એમાં હોઈ શકે છે, થઈ શકે છે. જે શુદ્ધ જ્ઞાયક છે એ તો પ્રત્યક્ષસ્વરૂપે છે, નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપે છે. પ્રત્યક્ષ અને નિર્વિકલ્પ છે. હવે એ પ્રત્યક્ષતા અને નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપે જેવો છે એવો જ્ઞાનમાં આવતો ન હોય, પ્રતિભાસતો ન હોય તો માત્ર શુદ્ધ જ્ઞાયક છું એની કલ્પના થશે. આ વસ્તુ જ્ઞાનમાં આવવી જોઈએ ને ? જ્ઞાનમાં ન આવે તો એ મનથી કલ્પના કરવાનો કે જ્ઞાયક એટલે આવો, જ્ઞાયક એટલે આવો, જ્ઞાયક એટલે આવો. એમ કલ્પના કરશે.

મુમુક્ષુ :- આત્મા નામ આવતા Third person...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, Third person થઈ જશે. પોતાનો આત્મા નહિ આવે. જ્ઞાયક શુદ્ધ છે એ પ્રત્યક્ષ છે. સ્વરૂપે કરીને સહજ પ્રત્યક્ષ છે અને નિર્વિકલ્પસ્વરૂપ છે. તો જેવો પ્રત્યક્ષ અને નિર્વિકલ્પ છે એવો જો જ્ઞાનમાં ન આવે તો જ્ઞાયકનો વિકલ્પ છે એ વિકલ્પ અનુસાર કલ્પના થશે. વસ્તુ તો નિર્વિકલ્પ છે. વિકલ્પ અનુસાર કલ્પના થવી એ દુઃખનું કારણ છે. અને વસ્તુ નિર્વિકલ્પ છે એવું જ્ઞાનમાં પોતાનું સ્વરૂપ પ્રતિભાસવું, અવભાસવું એ સુખનું કારણ છે. એક દુઃખનું કારણ છે અને એક સુખનું કારણ છે. કહેવાય જ્ઞાયક. બંનેમાં જ્ઞાયકની જ વાત છે. પણ..

‘જહાં કલ્પના જલ્પના, તહાં માનું દુઃખ છાંઈ;

મિટે કલ્પના જલ્પના, તબ વસ્તુ તિન પાઈ.’

અને જો એ કલ્પના અને જલ્પના મટે તો ત્રણ વસ્તુ મળે. દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર. શ્રદ્ધા-જ્ઞાન અને ચારિત્ર રત્નત્રયની પ્રાપ્તિ થાય. એ કલ્પના મટવાથી.

‘પઢી પાર કહાં પાવનો, મિટે ન મનકો ચાર;
જ્યોં કોલુકે બૈલકું, ઘર હી કોશ હજાર.’

આ શાસ્ત્રના અધ્યયન કરવાવાળાને વાત કરી છે.

મુમુક્ષુ :- ‘યશોવિજયજી’નું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘યશોવિજયજી’નું છે ? ઠીક.

મુમુક્ષુ :- ‘સમાધિશતક’.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘સમાધિશતક’ ઉપર છે ?

મુમુક્ષુ :- ‘સમાધિશતક’ નામનો ‘યશોવિજયજી’નો ગ્રંથ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અચ્છા. ‘સમાધિશતક’ તો ‘પૂજ્યપાદસ્વામી’નું પણ છે. દિગંબર આચાર્યનું પણ. ‘યશોવિજય’ની ઘણી રચના ‘હરિભદ્રસુરી’નું જે દષ્ટિ સમુચ્ચય છે ને ? એના ઉપરથી છે. એમાંથી રચના છે.

‘પઢી પાર કહાં પાવનો,...’ એટલે ખુબ શાસ્ત્ર વાંચે. અને જ્યાં સુધી શાસ્ત્ર ન વાંચે ત્યાં સુધી એને હખ ન પડે. ટેવ પડી જાય છે ને ? જેમ કોઈને પૂજાનું હોય તો પૂજા ન કરે તો એને એમ થાય કે આજે પૂજા નથી કરી... નથી કરી... નથી કરી. એમ શાસ્ત્ર ન વાંચ્યું હોય તો આજે સ્વાધ્યાય નથી કર્યો, આજે સ્વાધ્યાય ન થયો, આજે સ્વાધ્યાય ન થયો. મનમાં આમ કાંઈક રહ્યા જ કરે.

મુમુક્ષુ :- વ્યસન શબ્દ વાપર્યો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘સોગાનીજી’એ કીધું. એમણે સાંભળવા ઉપર લીધું. ઈજેક્શન લેવાની આદત પડી ગઈ છે. કોઈને સાંભળે ત્યારે એને એમ થાય કે હા, કાંઈક સાંભળવા મળ્યું ખરું. આ ઈજેક્શન લેવાની ટેવ પડી ગઈ છે.

કોલુ એટલે ઘાણી. જેમ ઘાણીના બળદને એક હજાર કોશ ચાલે. ચાર ગાવનો કોશ હોય છે. ચાર હજાર ગાઉ ચાલે તો ક્યાં હોય એ ? ઘરે ને ઘરે જ હોય. એમ આ શાસ્ત્ર વાંચીને ક્યાં છે ? ત્યાં ને ત્યાં જ છે. ક્યાંય આગળ નથી ચાલ્યો. પોતાના આત્મા પ્રત્યે કાંઈપણ આગળ નથી ચાલ્યો. એ શાસ્ત્ર વાંચી વાંચીને ત્યાનો ત્યાં જ છે. કાંઈ ફેરફાર નથી થયો.

મુમુક્ષુ :- આ પદ કોનું બનાવેલું છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘યશોવિજયજી’નું છે એમ કહે છે. પાછળ નોંધ આપી છે એમાં ‘યશોવિજયજી’ના ‘સમાધિશતક’ નામના શાસ્ત્રની રચના છે.

મુમુક્ષુ :- ‘યશોવિજયજી’ શ્વેતાંબરના ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા શ્વેતાંબર. ‘યશોવિજયજી’, ‘દેવચંદ્રજી’ અને ‘આનંદઘનજી’ એ જે શ્વેતાંબરના ત્રણ સાધુ થયા એ લોકોનું દિગંબર સાહિત્યનું વાંચન ઘણું હતું. દિગંબર આચાર્યોના શાસ્ત્રો ઘણા વાંચેલા.

મેં ‘ગુરુદેવ’ને પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો. ‘શ્રીમદ્જી’માં આ બધા ઉદ્ધરણ જોયા અને એમાં એમ જોયું કે વાત તો બરાબર કરે છે. છે શ્વેતાંબર. તો એક વાર ‘ગુરુદેવ’ને પ્રશ્ન કર્યો હતો. એકલા હતા ત્યારે. આમાં તત્ત્વ તો આવે છે. ‘આનંદઘનજી’ વગેરેમાં તત્ત્વ તો આવે છે. અને છે શ્વેતાંબર, એમાં એમ કેવી રીતે છે ? કેવી રીતે એ તત્ત્વ આવ્યું ? તો કહ્યું, એ લોકોનું દિગંબર સાહિત્યનું અધ્યયન બહુ સારું હતું. એટલું જ નહિ એ સાહિત્ય દિગંબર આચાર્યનું વાંચતા એમને ઘણું રુચેલું અને ત્યારપછી પોતાની કૃતિમાં એ વાત પોતાની રુચિથી ઉતારેલી છે. એમ ‘ગુરુદેવ’નો એ વિષયમાં અભિપ્રાય હતો. એટલે એ તત્ત્વની વાત એમાં આવી છે. અને ‘શ્રીમદ્જી’એ પણ એનું ઉદ્ધરણ ક્યાંક ક્યાંક કર્યું છે. જોકે ‘ગુરુદેવ’ પણ ‘આનંદઘનજી’ના પદ તો દોહરાવતા હતા.

મુમુક્ષુ :- રુચિથી એટલે રસથી આવ્યો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પોતાના રસથી આવ્યો. એટલી યોગ્યતા ખરી. એટલી યોગ્યતા ખરી કે એ સ્વયં. નહિતર જો એ મતાર્થી હોત તો એક તો દિગંબરના શાસ્ત્રો ન વાંચત. અને કદાચ જો દિગંબરના શાસ્ત્ર વાંચત તો એમાં ગડબડ કરત. આમાં આમ છે અને આમાં આમ છે. વાંધા કાઢત. મતમાં તો મતાગ્રહથી એમ જ થાય. પણ જેને મતાગ્રહ નથી, કદાગ્રહ, મતાગ્રહ અને શાસ્ત્રાગ્રહ. આ વખતે નવું સાંભળ્યું ને ? શાસ્ત્રઆગ્રહ. શાસ્ત્રનો આગ્રહ એટલે શું ? એ તો એમણે પોતાની વાત ઉપર લીધું હતું. ‘કોબા’માં શાસ્ત્ર આગ્રહની વાત લીધી હતી. કેમકે ત્યાં ‘શ્રીમદ્જી’ના અનુયાયીઓમાં એક આગ્રહ છે કે આ ગ્રંથ સિવાય બીજો ગ્રંથ ન વાંચવો. આમાં બારે અંગનો સાર ‘કૃપાળુદેવે’ ભરી દીધો છે. માટે આપણે કોઈ બીજા શાસ્ત્ર વાંચવાની જરૂર નથી. એ લોકો બધા શાસ્ત્ર વાંચે છે. આપણે ત્યાં ‘સમયસાર કળશ’ વાંચ્યું. એમણે ‘સમયસાર નાટક’ લીધું.

એ લોકો તો બધા દિગંબર શાસ્ત્રો વાંચે છે. ‘કોબા’માં. એટલે એમણે કહ્યું, શાસ્ત્ર આગ્રહ ન હોવો જોઈએ. આ જ શાસ્ત્ર વાંચવું, બીજું શાસ્ત્ર ન વાંચવું. જ્યાંથી તત્ત્વ મળે છે ત્યાંથી લેવું. જ્યાંથી તત્ત્વ મળે છે ત્યાંથી લેવું. કેમ ? કે આભાસથી બીજો મત નીકળેલો છે. પણ આભાસને બાદ કરો તો એ જૈનમત જ છે. સાંખ્ય ક્યાંથી નીકળ્યો ? કે સમ્યક્દર્શનનો આભાસ થઈને સાંખ્ય નીકળ્યો છે. તો આભાસ કાઢી નાખો તો સમ્યક્દર્શનનો વિષય જ એણે કીધો છે. ધ્રુવ કૂટસ્થ અને અપરિણામિક લીધો છે આત્માને. તો આભાસ કેટલો અને સત્ય કેટલું એ તારવતા આવડે તો એને ‘ચાર વેદ પુરાણ આદિ શાસ્ત્ર સૌ મિથ્યાત્વના, પણ જ્ઞાનીને તે જ્ઞાન ભાસ્યા. એ જ ઠેકાણે ઠરો. જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને સર્વ ભવ્યો સાંભળો.’ ઘણી એવી વાતો એમણે ખોલી છે. નહિતર તો જ્ઞાની અન્ય દર્શનનું શાસ્ત્ર વાંચે તો એનું જ્ઞાન મિથ્યા થઈ જાય. તો કહે, ના. ન થાય. એનું જ્ઞાન મિથ્યા ન થાય. એમ.

મુમુક્ષુ :- ‘ટોડરમલજી’એ બધા શાસ્ત્રો વાંચ્યા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘ગુરુદેવે’ બધા વાંચ્યા છે. ‘ગુરુદેવે’ ઘણા શાસ્ત્ર વાંચ્યા છે. ખાસ કરીને જે શાસન ચલાવે ‘ગુરુદેવ’ જેવા મહાપુરુષો, એ તો બધા શાસ્ત્રો વાંચે જ. કેમકે બીજા મતો શું કહે છે ? ક્યાં ભૂલ્યા છે ? કેવી રીતે ભૂલ્યા છે, એ વાંચ્યા વગર કેમ ખબર પડે ? તમારી વાત સાંભળું તો ખબર પડે ને કે આટલી વાત બરાબર છે પણ અહીંથી ભૂલ છે. પણ તમારી વાત જ ન સાંભળું શું ખબર પડે કે તમે સાચા છો કે ખોટા ? એ તો અન્યાય છે. તમને ખોટા કહેવું એ અન્યાય છે. સમજ્યા વગર કોઈને ખોટા કહેવા કે સાચા કહેવા એ વાત જ ખોટી છે. કહેનાર બરાબર નથી. અન્યાય કરે છે.

... યુગપુરુષ જેવા હોય એ તો બધા શાસ્ત્રો વાંચે. અને ભગવાનની વાણીમાંથી કેવી રીતે અન્યમત નીકળ્યો છે એ એમને ખબર પડે કે મૂળ વાત ભગવાને આટલી કરી છે અને એમાંથી આ મત નીકળ્યો છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ચોખ્ખુ થાય. ચોખ્ખુ થાય. શું કહે છે કે હવે ?

“મોહનીય”નું સ્વરૂપ આ જીવે વારંવાર અત્યંત વિચારવા જેવું છે.’

જે ભાવમાં મોહ થાય છે, એમાં દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહ બંનેનો સમાવેશ થઈ જાય છે. મુખ્ય તો દર્શનમોહ છે પણ કેટલીક હદે દર્શનમોહ

અને ચારિત્રમોહને અવિનાભાવી સંબંધ છે. કેટલીક હદે બંને છૂટા પડે છે. કોઈ એક હદે બંને છૂટા પડે છે, કોઈ એક હદે બંને સાથે રહે છે. એટલે જે દર્શનમોહને ન સમજે એને કોઈવાર ચારિત્રમોહથી સમજાવવો પડે. સમ્યજ્ઞને દર્શનમોહનો અભાવ હોય તો કહે એને સત્ત વ્યસનનો પણ અભાવ હોય. એમ કરીને સમજાવે છે. એવી રીતે પંચમ ગુણસ્થાને, એવી રીતે છઠા ગુણસ્થાને ચારિત્રમોહના પરિણામ છે એ એમ બતાવે છે કે જુઓ ! આ ચારિત્રમોહના આવા પરિણામ હોય તો એને સમ્યજ્ઞન પણ ન હોય. કેવી રીતે સમજાવે ?

જો મુનિ રાત્રે બે ચાર કલાક આરામથી સૂઈ જાય તો એને સમ્યજ્ઞન પણ ન હોય. એ તો દર્શનાવરણી કર્મનો ઉદય છે. એ ઉદય એટલો ઘટી ગયો, પછી વધી ગયો એમાં સૂઈ ગયા. વધી ગયો એમાં સૂઈ ગયા, ઉદય વધી ગયો ને સૂઈ ગયા. એમાં શું એ તો ચારિત્રનો દોષ થયો તો કહે છે કે, નહિ. ઉદેશિક આહાર લે તો ચારિત્રનો દોષ છે. જાણીબુઝીને ઉદેશિક આહાર લે તો શેનો દોષ છે ? ચારિત્રનો દોષ. તો કહે, નહિ. ત્યાં સમ્યજ્ઞન પણ નથી.

એટલે ક્યાં દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહ સાથે ચાલે છે અને ક્યાં દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહ જુદા પડે છે, એવું જે “મોહનીય’નું સ્વરૂપ આ જીવે વારંવાર અત્યંત વિચારવા જેવું છે.’ કેવી વાત લખી છે ! કેમકે પ્રયોજનભૂત વિષય છે. આપણે ‘પ્રયોજન સિદ્ધિ’ એના ઉપર લીધી ને ? દર્શનમોહનો એકલો Article છે. દર્શનમોહ મુમુક્ષુજીવને ક્યાં ક્યાં લાગે ? ક્યાં તીવ્ર થાય ? ક્યાં મંદ થાય ? ક્યાં અભાવ થાય ? કેવી રીતે તીવ્ર થાય ? કેવી રીતે મંદ થાય ? કેવી રીતે અભાવ થાય ?

તે “મોહનીય’નું સ્વરૂપ આ જીવે વારંવાર અત્યંત વિચારવા જેવું છે. મોહનીય મહા મુનીશ્વરોને પણ પળમાં તેના પાશમાં ફસાવી અત્યંત રિદ્ધિસિદ્ધિથી વિમુક્ત કરી દીધા છે;...” મોહ એવી ચીજ છે કે મહામુનિઓ પણ પડ્યા છે એનાથી. મોટા છઠા-સાતમા ગુણસ્થાને ઝુલતા પણ જો મોહના પાશમાં આવ્યા તો એ પણ ગોથું ખાઈ ગયા. કોઈ ચોથે ગુણસ્થાને આવી ગયા અને કોઈ મિથ્યાદષ્ટિ પણ થઈ ગયા.

મુમુક્ષુ :- ‘વિષ્ણુકુમાર’ મુનિ ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ ચોથે ગુણસ્થાને આવ્યા. ‘વિષ્ણુકુમાર’ મુનિ છે એ ચોથે ગુણસ્થાને આવ્યા.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બધુ બધુ. એ તો ઘણું જ્ઞાન હતું. મહાજ્ઞાની હતા. કેવી કેવી વાત લખી છે. 'શ્રીમદ્જી'ની વાત છે એ જેવી તેવી વાત નથી. વિશેષ પ્રજ્ઞાવંતપુરુષ જેને કહી શકાય એવા જીવ હતા. ભૂતકાળના જ્ઞાનીઓને પણ એમણે ઓળખ્યા છે, વર્તમાન જ્ઞાનીને ઓળખ્યા છે, ભવિષ્યના જ્ઞાનીને ઓળખ્યા છે. એવી દૃષ્ટિ છે. પ્રજ્ઞાવિશેષ જેને કહીએ.

'મોહિનીએ મહા મુનીશ્વરોને પણ પળમાં તેના પાશમાં ફસાવી અત્યંત રિદ્ધિસિદ્ધિથી વિમુક્ત કરી દીધા છે;...' એટલે કે એને પાડી દીધા છે. અને 'શાશ્વત સુખ છીનવી ક્ષણભંગુરતામાં લલચાવી રખડાવ્યા છે.' ક્ષણભંગુર. શું છે ? જીવને Instant સુખ જેને કહીએ, અત્યારે સારું લાગે છે ને ? બસ ! એવો જે વ્યામોહ છે એ એને અનંત દુઃખમાં ઘડેલે છે અથવા શાશ્વત સુખને પ્રાપ્ત કરવા નથી દેતો. અત્યારે મને અનુકૂળતા રહેવી જોઈએ. અત્યારે મને પ્રતિકૂળતા ન થવી જોઈએ. કાલની વાત કાલ. એમ નહિ. અત્યારે ગમે તેમ થાય, મારે શાશ્વત સુખ પ્રાપ્ત કરી લેવું છે. એવી રીતે એને પોતાના ધ્યેય પ્રત્યેની દૃઢતા હોય તો એને એ ધ્યેયની દૃઢતામાં જ વર્તમાન ઉદય પ્રત્યે એને વૈરાગ્ય અથવા નિરસતા અથવા ઉપેક્ષા કે ઉદાસીનતા આવે અને રસ તૂટે. નહિતર તો વર્તમાન ઉદયમાં રસ લીધા વગર જીવ રહી જ ન શકે. અને જ્યાં સુધી વર્તમાન ઉદયમાં રસ લે છે 'ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન;...' જાવ.

બે વાત છે. એક સ્વ અને એક પર. સ્વમાં પોતાનો આત્મા છે અને પરમાં દેહાદિથી માંડીને એનો વર્તમાન ઉદય છે. હવે, એક અપેક્ષાનો વિષય છે અને એક ઉપેક્ષાનો વિષય છે. આત્મા છે એ અપેક્ષાનો વિષય છે અને આત્મા સિવાય ઉદયમાત્ર ઉપેક્ષાનો વિષય છે. સ્વની અપેક્ષાપૂર્વક ઉદયની ઉપેક્ષા ન થાય. તો 'ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન;...' સિદ્ધાંત. એને આત્મજ્ઞાન થાય જ નહિ. નિયમબદ્ધ છે.

મુમુક્ષુ :- કેવી સૂત્ર જેવી વાત મૂકી છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ એમણે લીધું છે કે કોઈ જીવ વ્યવહારિક પ્રસંગમાં રુચિ રાખે, કોઈ જીવ વ્યવહારિક પ્રસંગમાં રુચિ રાખે અને પરમાર્થ પ્રાપ્તિની આશા રાખે તો એ કોઈ રીતે થઈ શકવા યોગ્ય નથી. બહુ શરૂઆતમાં એ વાત એમણે કરી છે.

૩૩૯. ‘કોઈ પણ જીવ પરમાર્થને ઈચ્છે...’ એટલે આત્મકલ્યાણને ઈચ્છે કે મને સમ્યક્દર્શન થાય તો સારું, મને આત્મજ્ઞાન થાય તો સારું. ‘કોઈ પણ જીવ પરમાર્થને ઈચ્છે અને વ્યાવહારિક સંગમાં પ્રીતિ રાખે,...’ જે ઉદ્દેશ્ય છે એની અપેક્ષા રાખ્યા કરે, જે ઉપેક્ષાનો અને ઉદાસીનતાનો વિષય છે એમાં પ્રીતિ રાખે. સારું થયું, બધું બહુ સારું થયું. આપણા બધા કામ બહુ સરસ પતી જાય. એકે એક કામ આપણા સારામાં સારા પતી જાય. માને એવી રીતે. પાછી તો ગડબડ તો થાતી જ હોય બધી. પણ વ્યાવહારિક પ્રસંગ ‘સંગમાં પ્રીતિ રાખે, ને તેનો પરમાર્થ પ્રાપ્ત થાય એમ તો કોઈ કાળે બને જ નહીં.’ લ્યો ! એવું કોઈ દિવસ બને જ નહિ. પરમાર્થ...

મુમુક્ષુ :- ... થાય કે ન થાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- થાય ન થાય. બને જ નહિ કહે છે પછી ક્યાં સવાલ છે ? પત્ર તો સારો છે. ૩૨૧ પાને છે. ‘સોભાગભાઈ’ને લખે છે. ‘કોઈનો દોષ નથી અમે કર્મ બાંધ્યા માટે અમારો દોષ છે.’ લ્યો, ઠીક ! આ અત્યારે ગૃહસ્થીમાં આવી ગયા છીએ અને જે પ્રકારે પ્રવૃત્તિ કરવી પડે છે એમાં ‘કોઈનો દોષ નથી. અમે કર્મ બાંધ્યા છે માટે અમારો દોષ છે.’ છે નિખાલસતા અને સરળતા ? ‘જ્યોતિષની આમ્નાય સંબંધી કેટલીક વિગત લખી તે વાંચી છે.’ જ્યોતિષની કેટલીક વાતો લખી છે કે, જ્યોતિષમાં આવા સિદ્ધાંત છે. કોઈ વાત આવી સિદ્ધાંતિક છે. ‘ઘણો ભાગ તેનો જાણવામાં છે.’ જ્યોતિષના શાસ્ત્રનો ઘણો ભાગ અમે જાણીએ છીએ. ‘તથાપિ ચિત્ત તેમાં જરાય પ્રવેશ કરી શકતું નથી, અને તે વિષેનું વાંચવું, સાંભળવું કદાપિ ચમત્કારિક હોય, તોપણ બોજાડપ લાગે છે. થોડી પણ તેમાં રુચિ રહી નથી.’ જુઓ !

મુમુક્ષુ :- શરૂઆતમાં ... પછી

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સાવ બંધ કરી દીધું. આ તો બધા ... અને મને નુકસાન થશે. સાવ બંધ કરી દીધું. કોઈને જવાબ જ નહોતા દેતા. એ ક્યાંથી શીખી લીધું ? એમણે જ્યારે આ શતાવધાન કર્યા ત્યારે ‘મુંબઈ’માં બહુ મોટું પ્રસિદ્ધિનું કારણ બન્યું અને બહુ મોટો ઘજાગરો થઈ ગયો. ઓહો..! આ કોઈ જબરદસ્ત માણસ છે. ૧૮-૧૯ વર્ષની ઉંમરે શતાવધાન કરે છે. આવો તો કોઈ માણસ જોયો નથી. એટલે એમાં

‘મુંબઈ’ની અંદર દસ જ્યોતિષીએ એના ગ્રહ જોયા અને એ ગ્રહ જોઈને એમ ઠરાવ્યું કે આ તો કોઈ પરમેશ્વર થાય એવો વ્યક્તિ છે. આના પરમેશ્વર ગ્રહ છે. જ્યોતિષ કહે. એટલે એમણે થોડું માથુ માર્યું. કે તમે આ બધું શેના ઉપરથી કલો છો ? કેવી તમારી ગણતરી છે ? એમને તો બહુ ઉઘાડ છે ને ? એ વાત કરતામાં જ્યોતિષ શીખી લીધું. એની સાથે ચર્ચા કરી એમાં જ્યોતિષ શીખી લીધું. સિદ્ધાંતો સમજી લીધા કે આમાં ગણતરીનો શું સિદ્ધાંત છે. પણ હવે એમાં અમને કાંઈ રુચિ નથી.

‘અમને તો માત્ર અપૂર્વ એવા સત્ના જ્ઞાન વિષે જ રુચિ રહે છે.’ ૨૫મું વર્ષ છે. ૨૫મું વર્ષ એટલે યુવાનીનો પ્રારંભ જેને કહેવાય. ‘અમને તો માત્ર અપૂર્વ એવા સત્ના જ્ઞાન વિષે જ રુચિ રહે છે. બીજું જે કંઈ કરવામાં આવે છે, કે અનુસરવામાં આવે છે, તે બધું આસપાસનાં બંધનને લઈને કરવામાં આવે છે.’ જેલમાં પડ્યા છીએ અને કેદીને સજા કરી છે. એટલે બંધનમાં પડીને કરીએ છીએ. ‘હાલ જે કંઈ વ્યવહાર કરીએ છીએ, તેમાં દેહ અને મનને બાહ્ય ઉપયોગ વર્તાવવો પડે છે. આત્મા તેમાં વર્તતો નથી.’ ઠીક ! તન્મય થઈને નથી પ્રવૃત્તિ. આત્મા નથી વર્તતો.

‘કવચિત્ પૂર્વકર્માનુસાર વર્તાવું પડે છે તેથી અત્યંત આકુળતા આવી જાય છે.’ એટલે ખેદ થાય છે, નિષેધ આવે છે. એટલે ‘જે કંઈ પૂર્વે નિબંધન કરવામાં આવ્યાં છે, તે કર્મો નિવૃત્ત થવા અર્થે, ભોગવી લેવા અર્થે, થોડા કાળમાં ભોગવી લેવાને અર્થે...’ નિરસપણે, હોં ! ‘આ વેપાર નામનું વ્યાવહારિક કામ બીજાને અર્થે સેવીએ છીએ.’ અમારા માટે નથી કરતા. બીજાને માટે કરીએ છીએ. અમને એમાં સ્વપણું નથી, પોતાપણું નથી.

‘હાલ જે કરીએ છીએ તે વેપાર વિષે મને વિચાર આવ્યા કરેલ, અને ત્યાર પછી અનુક્રમે તે કામની શરૂઆત થઈ ત્યારથી તે અત્યાર સુધીમાં કામની દિન પ્રતિદિન કંઈ વૃદ્ધિ થયા કરી છે.’ વેપાર વધી ગયો છે. ‘અમે આ કામ પ્રેરેલું માટે તે સંબંધી...’ પોતે પોતાને જોડાવાનું થયું. પણ ‘અને તેટલું મજૂરી જેવું કામ પણ કર્યાનું રાખ્યું છે.’ મજૂરી જેવું કામ કરી લે છે. નીચેનું કામ. એટલે મુખ્ય કામ બીજાને સોંપે. પોતે કોઈ મજૂરી જેવું કામ હાથમાં લઈ લે એટલે બહુ ઉપયોગ ન આપવો પડે.

પછી ‘પણ .. ને દોષબુદ્ધિ આવી જવાનો સંભવ;...’ છે. કાં નિવૃત્ત થવાની અત્યંત બુદ્ધિ થઈ જાય છે.

‘કામની હવે ઘણી હદ વધી ગયેલી હોવાથી નિવૃત્ત થવાની અત્યંત બુદ્ધિ થઈ જાય છે. પણ...’ કોઈ ભાગીદાર છે એને ‘દોષબુદ્ધિ આવી જવાનો સંભવ; તે અનંત સંસારનું કારણ...’ છે. કેમકે જ્ઞાનીની વિરાધના થાય છે. જુઓ ! ધંધા સંબંધી, હોં ! ધર્મ સંબંધી તો નહિ. ધંધા સંબંધી દોષ જોવે તો એને વિરાધના થાય. એમ લીધું છે. ધર્મ સંબંધી દોષ જોવે એને તો બહુ મોટો અપરાધ થાય છે. એને ‘દોષબુદ્ધિ આવી જવાનો સંભવ; તે અનંત સંસારનું કારણ તેને થાય એમ જાણી જેમ બને તેમ ચિત્તનું સમાધાન કરી તે મજૂરી જેવું કામ પણ કર્યા જવું એમ હાલ તો ધાર્યું છે.’ આપણે મજૂરી જેવું કામ કરવું. એને દુઃખ ન થાય, દોષ ન થાય. એને આપણા પ્રત્યે કાંઈ અવળું સૂઝે નહિ, સવળું સૂઝે.

‘આ કામની પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે જેટલી અમારી ઉદાસીન દશા હતી તેથી આજ વિશેષ છે. અને તેથી અમે ઘણું કરીને તેમની વૃત્તિને ન અનુસરી શકીએ એવું છે;...’ શું કહે છે ? એટલી બધી ઉદાસીનતા (વર્તે છે). કરીએ છીએ એટલે રસ છે એમ નહિ, એટલી બધી ઉદાસીનતા છે કે એમના વિકલ્પને ન અનુસરીએ શકીએ. ‘તથાપિ જેટલું બન્યું છે તેટલું અનુસરણ તો જેમ તેમ ચિત્ત સમાધાન કરી રાખ્યા કર્યું છે.’ હવે આ વાક્ય લખ્યું છે, જે આપણે જ્ઞાનામૃતમાં લીધું છે. ‘કોઈ પણ જીવ પરમાર્થને ઈચ્છે અને વ્યાવહારિક સંગમાં પ્રીતિ રાખે, ને પરમાર્થ પ્રાપ્ત થાય એમ તો કોઈ કાળે બને જ નહીં. આ કામની નિવૃત્તિ પૂર્વકર્મ જોતાં તો હાલ થાય તેવું દેખાતું નથી.’ અમને પ્રીતિ નથી પણ પૂર્વકર્મ જોતાં ઉદયનો ઘેરાવો જોરદાર છે એટલે એમ લાગે છે કે હાલમાં કાંઈ પ્રસંગમાં ફેર નહિ પડે. પણ અમારી નિરસતા વધતી જશે. એમને એમ લેવું છે કે અમારી નિરસતા વધતી જશે.

હવે અહીંયાં ચાલતા પત્રમાં ૭૪૬માં. મોહનીય છે એ મહામુનિને પણ જાગૃતિમાં રાખવા માટે આ વાત છે. મુમુક્ષુ, સમ્યજ્ઞ, દેશવિરત હોય કે સર્વવિરત હોય, જ્યાં સુધી ઉપયોગ બહાર જાય છે ત્યાં સુધી એ ઉપયોગ કેવી રીતે બહાર જાય છે ? શા માટે બહાર જાય છે ? કોના

કારણે બહાર જાય છે અને એમાં કેટલો રસ પડે છે એ સંબંધી જો જાગૃતિ ન હોય, એ સંબંધી જાગૃતિ ન હોય તો મોહનીય એવું છે ક્યાં ગોથું ખવરાવશે એ કહેવું મુશ્કેલ છે.

‘શાશ્વત સુખ છીનવી ક્ષણભંગુરતામાં લલચાવી રખડાવ્યા છે.’ થોડુંક સુખ એને આખા ગુણસ્થાનથી પાડી દે છે. થોડુંક ઠીક લાગે છે એને. સારું લાગે છે. બસ ! આખું ગુણસ્થાન એને (છૂટી જાય છે). અથવા એ શાશ્વત સુખના માર્ગને ઘક્કો મારીને થોડા સુખનો આદર કરે છે. શાશ્વત સુખના માર્ગનો અનાદર કરીને થોડા સુખનો આદર કરી લે છે. એ મોહનીયની બળવતરતા છે. અને આ જીવે મોહનીયના પરિણામનનાં ચારે પડખાં તપાસીને, દર્શનમોહનીના અને ચારિત્રમોહનીના, એ સંબંધી જાગૃત રહેવા જેવું છે.

મુમુક્ષુ :- સાંભળીએ, વાંચીએ ત્યારે એમ લાગે છે, ઘણા દૂર ઊભા છીએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવી વાત છે. જુઓ ! આમ છે ને રસ્તા ઉપર ૨૦૦ ફૂટ દૂર કોઈ અજગર દેખાતો હોય ને કે આ અજગર નીકળ્યો છે. તો ઉપેક્ષા ન કરે કે આપણે શું વાંધો છે ? હજી તો ૨૦૦ ફૂટ દૂર છે. ઉપેક્ષા ન કરે. કેમ ? કે એ ઝપટ કરશે તો એને આવતા સેકન્ડો જ લાગવાની છે. એ અજગરને નજીક આવતા સેકન્ડ લાગશે. એ ૨૦૦ ફૂટ દૂર હોય તો આમ ભાગો ભાગો અજગર છે મોટો. પણ આ મોહનીય અજગરનો બાપ છે. અને નજીક છે. દૂર નથી પણ નજીક છે. એનો ડર નથી લાગતો.

ઝેરની આ દવા આવે છે ને ? પોઈઝનસ. પોટેશિયમ સાઈનાઈડ એવી બધી દવા. એની બાટલીને અડ્યા હોય તો ત્રણ વખત સાબુથી હાથ ધોઈ નાખે. બાટલી અડ્યો હોય ને ? કબાટ સાફ કરતી વખતે ઘરમાં એક જગ્યાએથી બાટલી બીજી જગ્યાએ મૂકવાની થાય તો કહે, સાબુથી બે-ત્રણ વખત હાથ ધોઈ નાખજો. કેમકે ઓચિંતી આંગળી મોઢે અડી જાય કે કાંઈ ખાવાની ચીજ લેવાય જાય તો બધું ઝેર થઈ જાય. એટલો દૂર રહેવા માગે છે. એનું ટીપું તો નહિ. એના વાસણને હાથ અડે તો પણ એટલો આઘો રહે. આ ઝેર નથી ?

મુમુક્ષુ :- એ એક વાર મારે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આ અનંત વાર મારે એવું કાતીલ ઝેર છે. કેટલી

સાવધાની જોઈએ ? કેટલી જાગૃતિ જોઈએ ? ઓલા પાણે ત્રણ વખત સાબુથી હાથ ધોવાની જાગૃતિ છે. અહીંયાં જાગૃતિ કેટલી જોઈએ ? એમને એ વાત કરવી છે. તે જીવને રખડાવે છે માટે એનું સ્વરૂપ વારંવાર વિચારવા જેવું છે કે એની ભયંકરતા કેટલી છે અને જીવને કેટલા દુઃખનું એ કારણ છે.

હવે કહે છે કે ‘નિર્વિકલ્પ સ્થિતિ લાવવી, આત્મસ્વભાવમાં રમણતા કરવી, માત્ર દૃષ્ટાભાવે રહેવું, એવો જ્ઞાનીનો ઠામ ઠામ બોધ છે; તે બોધ યથાર્થ પ્રાપ્ત થયે આ જીવનું કલ્યાણ થાય.’ કોને પત્ર લખ્યો છે એ આમાં નથી. પત્ર સારો છે. ‘નિર્વિકલ્પ સ્થિતિ લાવવી,...’ ચારિત્ર અપેક્ષાએ. નિર્વિકલ્પ સ્થિતિ વિકલ્પ તોડીને. ‘આત્મસ્વભાવમાં રમણતા કરવી,...’ સ્થિરતા કરવી અને ‘માત્ર દૃષ્ટાભાવે રહેવું,...’ જ્ઞાતા-દૃષ્ટા સાક્ષીભાવે રહેવું ‘એવો જ્ઞાનીનો ઠામ ઠામ બોધ છે;...’ ઉપદેશ છે. ‘તે બોધ યથાર્થ પ્રાપ્ત થયે આ જીવનું કલ્યાણ થાય.’ એવો જે બોધ છે એ અનેક જગ્યાએ, અનેક સ્થળે જ્ઞાનીઓએ નિરૂપણ કર્યો છે. યથાર્થપણે તે બોધનું ગ્રહણ થાય તો અવશ્ય આ જીવનું કલ્યાણ થાય, એનું પરિભ્રમણ મટે અને તેના માટે ‘જિજ્ઞાસામાં રહો.’ એના માટે મુમુક્ષુએ તો પ્રથમ જિજ્ઞાસામાં રહેવું યોગ્ય છે.

એ વાત એટલા માટે વિચારવી જરૂરી છે કે જ્યાં સુધી બોધનું યથાર્થ ગ્રહણ થઈને બોધબીજ ગ્રહણ ન થાય એ પહેલા જીવ નિર્ણય કરી નાખે છે. વાંચીને, સાંભળીને, થોડું વિચારીને જીવ નિર્ણય કરે છે ત્યાં એની જિજ્ઞાસા બંધ થઈ જાય છે કે મને ખબર છે, આ મને ખબર છે. હું જાણું છું, મને આ ખબર છે. આ ગાથાનો અર્થ મને આવડે છે. એ કહે છે કે જિજ્ઞાસા ખલાસ થઈ. એને સંતોષ થયો, એનો દર્શનમોહ તીવ્ર થયો. એને દર્શનમોહ ક્યાં વધ્યો એની ખબર નથી. અહીંયાં દર્શનમોહ તીવ્ર થયો અને એ જીવનો આત્મવિકાસ થવાનું બંધ થઈ ગયું. ખલાસ થઈ જાય છે. રસ્તો બંધ થઈ જાય છે.

‘જિજ્ઞાસામાં રહો. યોગ્ય છે.’ જિજ્ઞાસામાં રહેવું તે યોગ્ય છે.

‘કર્મ મોહનીય ભેદ બે, દર્શન ચારિત્ર નામ;

હણે બોધ વીતરાગતા, અચૂક ઉપાય આમ.’

એ પાછી મોહનીયની વાત લીધી. જે મોહનીયનું સ્વરૂપ આ જીવે

વારંવાર વિચારવા જેવું છે એના બે ભેદ છે. એક દર્શનમોહનીય અને એક ચારિત્રમોહનીય છે. દર્શનમોહનો નાશ બોધથી થાય છે. જુઓ ! પહેલું શું સાધન લીધું ? જ્ઞાનને સાધન લીધું. ચારિત્રને સાધન નથી લીધું. જ્ઞાનને સાધન લીધું. જ્ઞાનપૂર્વક નિરસતા આવવી જોઈએ. જે આચરણની અંદર ત્યાગ વૈરાગ્ય આવે એ જ્ઞાનપૂર્વક આવવા જોઈએ. અને જ્ઞાનપૂર્વક દર્શનમોહ મંદ થવો જોઈએ. દર્શનમોહનો અનુભાગ તૂટવો જોઈએ.

‘હણે બોધ વીતરાગતા,...’ હણે બોધ. દર્શનમોહનીયને બોધ હણે છે. સાચું જ્ઞાન છે એ દર્શનમોહનીયને હણે છે અને વીતરાગતા તે ચારિત્રમોહનીયને હણે છે. એમ દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયને બંનેને હણવાનો અચૂક ઉપાય આ પ્રકારે છે, બીજો કોઈ ઉપાય નથી. આ ઉપાય ચૂકવા જેવો નથી. આ અચૂક ઉપાય છે. રામબાણ ઉપાય છે. અચૂક ઉપાય એમ કહો કે એકમાત્ર ઉપાય કહો. બેય એક જ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘કોબા’માં વાતાવરણ ઘણું સારું છે. જંગલમાં છે એટલે શાંત વાતાવરણ છે. અને મુમુક્ષુઓનું પરસ્પરનું વાત્સલ્ય છે એ અનુકરણીય છે. વાત્સલ્ય બહુ સારું. અજ્ઞાણ્યા હોય, જાણીતા હોય સામે મળે તો જય પ્રભુ, જય પ્રભુ. એમ પ્રભુ બોલવાની ... વાત વાતમાં એમ કહે પણ પ્રભુ ! આનું શું છે ? પણ પ્રભુ ! આનું આમ કેમ ? એવી બોલવાની પદ્ધતિ છે. પ્રભુ કહીને બોલાવે. વાત્સલ્ય સારું છે. એ સિવાય Discipline ઘણી છે. ઝાઝા માણસ હોય તો ઘોંઘાટભરેલું વાતાવરણ ન લાગે. જમવામાં, રસોડામાં બધે Discipline ઘણી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. સારું છે. એ બે-ત્રણ વાતો અનુકરણીય છે. ‘સોનેજી’ને પોતાને પણ ‘ગુરુદેવ’ કે જ્ઞાનીનો સંયોગ નથી થયો પણ શાસ્ત્ર અધ્યયન ઘણું છે. દિગંબર શાસ્ત્રોનું અધ્યયન ઘણું છે. ઘણું મોઢે છે. ‘પ્રવચનસાર’ની ટીકાઓ, ‘સમયસાર’ની ટીકાઓ, ગાથાઓ, કળશો. ‘નાટક સમયસાર’ના પદો, ‘આનંદઘનજી’ના પદો. સ્મૃતિમાં ઘણું છે. યાદદાસ્ત ઘણી છે, વાંચન ઘણું છે. Oratory બહુ. Classone oratory છે. વક્તૃત્વપણું ઘણું સારું છે. ગળુ બહુ સારું છે, બહુ સારું ગાઈ શકે છે. એમ ઘણી વાતો પ્રચાર માટેની જે છે એ Favourable છે. તત્ત્વ પ્રચાર માટે એમના જે અમુક બાહ્ય ગુણો જોઈએ તો બધા ઘણા છે. અંદરની

વાત તો જુદી હોય છે, દરેકની પોતપોતાની જુદી હોય છે. આપણે તો સારું શું છે એટલું વિચારવું છે.

‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ના ચિત્રની આ વખતે ત્યાં સ્થાપના કરી. એ લોકોનો થોડો વિરોધ થયો. સંપ્રદાયબુદ્ધિ તો બધી જગ્યાએ થાય છે. કે અમે ‘શ્રીમદ્’વાળા, અમે ‘કાનજીસ્વામી’વાળા, અમે શ્વેતાંબર, અમે દિગંબર, અમે ફલાણા, અમે ફલાણા. સંપ્રદાયબુદ્ધિ તો થઈ જ જાય છે. સંપ્રદાય બહારનું કાંઈક બને એટલે પછી કેટલાક તત્ત્વ તો સંપ્રદાયબુદ્ધિ તીવ્રવાળા હોય એ તો વિરોધમાં આવી જાય છે. ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’નો ત્યાં એક ૩૫ લાખ રૂપિયાનો સ્વાધ્યાય હોલ બનાવ્યો. એમાં ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’નું ચિત્રપટ મૂક્યું. એમાં એમને અંદરો અંદર થોડોક વિરોધ થયેલો. પણ આ મજબૂત માણસ છે, હિંમતવાળા માણસ છે. એ દિગંબર બાજુ ઢળેલા છે. દેરાસરમાં દિગંબર પ્રતિમાને ત્યાં રાખી છે. શ્વેતાંબરની નથી રાખી.

મુમુક્ષુ :- શ્વેતાંબર નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના. દિગંબર પ્રતિમા છે. એમની વિચારધારા દિગંબર પ્રત્યેની છે. દિગંબર શાસ્ત્રનું અધ્યયન ઘણું છે. ‘સમાધિશતક’ એમાંથી પણ ઘણું મોઢે છે. ‘ઈષ્ટોપદેશ’, ‘સમાધિશતક’, બીજા શાસ્ત્રો બધા ‘સમયસાર’, ‘પ્રવચનસાર’, ‘નિયમસાર’, ‘અષ્ટપાલુડ’, ‘પંચાસ્તિકાય’ એને બધું ઘણું મોઢે છે. સંસ્કૃત ટીકાઓ મોઢે છે. ભાણેલા ગણેલા માણસ છે. એટલે બોલવામાં, કરવામાં, ભાષા ઉપરનો કાબૂ બોલવાની પદ્ધતિ. પ્રચાર માટેના ઘણા ગુણ છે. એમ કહી શકાય કે આપણા વિદ્વાનોમાં આપણે એટલી તૈયારી નથી એવી તૈયારી પ્રચારની દૃષ્ટિએ ઘણી તૈયારી છે. એવા કોઈ વિદ્વાન આજે આપણે ત્યાં નથી એમ કહી શકાય. સારી વિદ્વતા છે. એ રીતે અહીંયાં છેલ્લું પદ મોહનીયને હટાવવા (માટેનું છે). (અહીં સુધી રાખીએ...)

પત્રાંક-૭૪૭

વવાણિયા, ફાગણ સુદ ૨, શુક્ર, ૧૯૫૩

સર્વ મુનિઓને નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય.

મુનિશ્રી દેવકરણજી વીશ દોહા 'દીનતા'ના મુખપાઠે કરવા ઈચ્છે છે, તેથી આજ્ઞાનો અતિક્રમ નથી. અર્થાત્ તે દોહા મુખપાઠે કરવા યોગ્ય છે.

કર્મ અનંત પ્રકારનાં, તેમાં મુખ્યે આઠ;
તેમાં મુખ્યે મોહનીય, હણાય તે કહું પાઠ.
કર્મ મોહનીય ભેદ બે, દર્શન ચારિત્ર નામ
હણે બોધ વીતરાગતા, ઉપાય અચૂક આમ.

શ્રી 'આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર'

તા. ૨૧-૩-૧૯૯૨, પત્રાંક - ૭૪૬ થી ૭૪૯
પ્રવચન નં. ૩૪૩

કહેવાનો પ્રશ્ન નથી. આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાનો તો પ્રશ્ન જ નથી. પરંતુ આજ્ઞાપૂર્વક જ પ્રવૃત્તિ કરતા.

મુમુક્ષુ :- સામાના દોષ જોવાની ટેવ પડી ગઈ છે. બીજા બધા જોતા હોય તો આપણે સામાના દોષ જોઈએ છીએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પણ જાગૃત રહેવું. સામાના દોષ જોવાથી સામાને નુકસાન નથી પણ સામાના દોષ જોવાથી જોનાર એવા પોતાને નુકસાન છે. કોઈ મનુષ્ય એકલા દોષથી ભરેલો નથી. એનામાં ગુણ પણ કાંઈક હોય છે. એ તો એના ગુણ ન દેખાણા અને દોષ કેમ દેખાણા ? કેમકે ગુણદષ્ટિ નથી અને દોષ ગ્રહણ કરવાની દષ્ટિ છે અને એ વિપરીત સ્થિતિ અનાદિથી ચાલે છે. એ સ્થિતિ જીવને નુકસાન કરનારી છે.

મુમુક્ષુ :- લૌકિકમાં આવે છે, પાપીને ન જુઓ પાપને જુઓ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એટલું તો બુદ્ધિથી માણસ વિચારે છે. એનો

અર્થ એમ છે કે કોઈ આત્મા પાપી નથી. એના વર્તમાન ક્ષણની અવસ્થામાં પાપ છે તે અનુમોદના કરવા યોગ્ય નથી. કોઈનું પાપ પાપ હોય તે અનુમોદના કરવા યોગ્ય નથી. નિષેધ્ય છે-નિષેધ કરવા લાયક છે, પણ આત્મા કોઈ પાપી નથી. એથી કોઈ આત્મા દ્વેષ કરવા લાયક નથી. એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે. નીચે 'આત્મસિદ્ધિ'ના બે પદ ઉતાર્યા છે.

કર્મ અનંત પ્રકારનાં, તેમાં મુખ્યે આઠ;

તેમાં મુખ્યે મોહનીય, હણાય તે કહું પાઠ.

શું કહે છે ? કે જીવને કર્મની પ્રકૃતિનો સંબંધ થાય છે. તે કર્મો અનંત પ્રકારના છે. કર્મની પ્રકૃતિના અનંત પ્રકાર છે. એનો અર્થ એ થયો કે જેવા ભાવે જે ભાવ કરવામાં આવે છે, તેવા ભાવે તે કર્મ બંધાય છે. અહીંયાં કર્મની પ્રકૃતિના પ્રકાર અનંત છે, તો અહીંયાં જીવના ભાવ પણ અનંત પ્રકારના દોષવાળા છે. જેવા જેવા દોષવાળા ભાવ છે તેવા તેવા પ્રકારના કર્મબંધન થાય છે. એટલે કર્મપ્રકૃતિનું જ્ઞાન જીવના ભાવ કરાવવા માટે છે. કર્મપ્રકૃતિનું જ્ઞાન કરણાનુયોગ શીખવા માટે નથી, કર્મપ્રકૃતિને યાદ રાખવા માટે નથી, પણ જે-તે કર્મનો પ્રકૃતિ સ્વભાવ ઓળખીને સીધો ભાવ ન ઓળખાતો હોય તો દ્રવ્યકર્મ ઉપરથી ભાવકર્મને ઓળખવા માટે એ વાત છે.

એમ કહે છે કે આ જીવને પણ અનંત પ્રકારના દોષ થાય છે. હવે તે અનુસાર લઈએ તો જીવને પણ અનંત પ્રકારના દોષ થાય છે. તેમાં આઠ પ્રકારના દોષ મુખ્ય છે. જ્ઞાનને આવરણ કરે એવા, દર્શનને આવરણ કરે એવા. એમ લેવું. આત્માને અવસ્થામાં આવરણ આવે એવા મુખ્ય આઠ પ્રકારના ભાવ છે. તેમાં બધામાં મોહ ભાવ સૌથી મુખ્ય છે. 'તેમાં મુખ્યે મોહનીય,...' તેમાં મોહભાવ છે એ મુખ્ય છે અને બાકીના દોષો છે એ મોહભાવની જ સંતતિ છે, મોહભાવની જ પ્રજ્ઞ છે, મોહને લઈને જ ઉત્પન્ન થયેલા સમજવા. અને તે મોહ કેવી રીતે હણાય તે વાત નીચેના પાઠમાં કહીશું.

'કર્મ મોહનીય ભેદ બે,...' એ મોહકર્મના પણ બે પ્રકાર છે. ભેદ એટલે પ્રકાર છે. એ મોહકર્મના પણ બે પ્રકાર છે. એક દર્શનમોહ અને એક ચારિત્રમોહ. એવા એના નામ છે. દર્શન અને ચારિત્ર. દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહ. દર્શનમોહને આપણે મિથ્યાશ્રદ્ધા કહીએ છીએ. દર્શનમોહને વિપરીત શ્રદ્ધાન કહીએ છીએ અને ચારિત્રમોહને આપણે કષાય કહીએ છીએ. વિષય કષાયના પરિણામને ચારિત્રમોહ કહેવામાં આવે છે.

‘હણે બોધ વીતરાગતા,...’ એનો નાશ કરવામાં, દર્શનમોહને હણવામાં બોધ, બોધ એટલે જ્ઞાન, જ્ઞાન દ્વારા દર્શનમોહનો નાશ થાય છે. જુઓ ! આ જ્ઞાન સાધન છે એનો ઉલ્લેખ આવ્યો. દર્શનમોહને ટાળવાનું સાધન શું ? કે દર્શનમોહથી તો દર્શનમોહ ટળે નહિ, ચારિત્રમોહથી ચારિત્રમોહ ટળે નહિ. લોહીથી લોહીનો ડાઘ જાય નહિ. પાણીથી જાય પણ લોહીથી ન જાય. એમ જ્ઞાન છે તે દર્શનમોહને હણવાનું સાધન છે અને વીતરાગતા છે તે ચારિત્રમોહ એટલે રાગને હણવાનું સાધન છે.

‘ઉપાય અચૂક આમ.’ આ દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહનો નાશ કરવાનો અચૂક ઉપાય છે. જગતના અન્ય દર્શનોમાં અનેક પ્રકારના દોષ બુદ્ધિગમ્ય થાય છે તેનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે કે આ દોષ કરવા યોગ્ય નથી પણ તે દોષને ટાળવાનો અચૂક ઉપાય ત્યાં નથી. પછી બુદ્ધિગમ્ય રીતે એમ કહેવાય કે ક્રોધને ટાળવા માટે ક્ષમા ધારણ કરો, લોભને ટાળવા માટે ઉદારતા ધારણ કરો, માનને ટાળવા માટે નમ્રતા ધારણ કરો અને માયાને ટાળવા માટે સરળતાના પરિણામ કરો. આવી રીતે બુદ્ધિગમ્ય છે એવા ઈલાજ બતાવવામાં આવ્યા છે. પણ એ દોષમાં દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહ એવા બે પ્રકાર છે. અને ક્રોધને સામે ક્ષમા આદિ પરિણામ પણ શુભભાવ છે, એ પણ નિર્દોષ પરિણામ નથી, એ પણ દોષિત પરિણામ છે, એ પણ કષાયના પરિણામ છે, ભલે મંદ કષાય છે પણ કષાયના પરિણામ છે. તીવ્ર અને મંદમાં જાતિ નથી બદલતી. જાતિ તો કષાયની કષાય જાતિ જ રહે છે. એ જે પ્રકાર છે એ વાત અન્ય દર્શનમાં નથી.

તેથી અહીંયાં જે ઉપાય બતાવ્યો કે દર્શનમોહનો અચૂક ઉપાય છે એ બોધ છે. આત્મજ્ઞાન, આત્મબોધ, બોધસ્વરૂપનો બોધ, જ્ઞાનસ્વરૂપનું જ્ઞાન તે દર્શનમોહને હણવાનું સાધન છે અને રાગાદિ ભાવોને ચારિત્રમોહના પરિણામોને હણવાનું સાધન વીતરાગતા છે. એ અચૂક ઉપાય છે. આ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય કરવામાં આવે તો બહુ બહુ તો તીવ્ર કષાયમાંથી મંદ કષાય થાય છે. તે પણ દમન થાય છે, ઉપશમન થતું નથી.

મુમુક્ષુ :- રૂંધાયેલો કષાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- રૂંધાયેલો કષાય થઈ જાય છે. દમન થતાં એ રૂંધાયેલો કષાય રહે છે અને એનું શમન થતું નથી.

કષાયનું શમન અથવા ઉપશમન ત્યારે જ થાય કે સાથે સાથે

દર્શનમોહનો અનુભાગ તૂટતો હોય તો. તે કષાયરસ મંદ પડે છે. માટે કષાયનું શમન થાય છે. પણ કષાયરસ એવો ને એવો ભરેલો રહે-રૂંધાયેલો તો ઉપર ઉપરથી કષાય મંદ થાય છે એ રૂંધાયેલો કષાય છે.

મુમુક્ષુ :- આ વાત ‘ગુરુદેવશ્રી’ સિવાય ક્યાંય નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. જૈન દર્શનની મૂળ પદ્ધતિ જ છે. ‘ગુરુદેવે’ જે કહી એ જૈનદર્શનની મૂળ પદ્ધતિ છે. એ ‘આત્મસિદ્ધિ’માં એક કડીમાં કેટલી વાત નાખી દીધી ! બે પ્રકારના મોહ છે, એના આ નામ છે. નામથી આમ કહેવાય છે. ભાવ ઓળખી લેવા. પોતાના અવલોકનથી પરિચય કરીને ભાવને ઓળખવા અને એનો નાશ કરવાનો આ ઉપાય છે. અને આ ઉપાય છે તે રામબાણ ઉપાય છે. આ એક જ ઉપાય છે અને આ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી.

મુમુક્ષુ :- ... એ બધા ઉપરના થીગડા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- લોકોને સારું લાગે. જુઓ ! કેવી સરસ વાત કરે છે કે માયા થતી હોય તો સરળતા કરવી, ક્રોધ થતો હોય તો ક્ષમા રાખવી. ક્રોધ નહિ થાય. અને લાગે પણ બરાબર. ન્યાયથી બરાબર લાગે. પણ એ ન્યાય છે એના કરતા પણ, એ તો લૌકિક ન્યાય છે, આ અલૌકિક ન્યાય છે, લોકત્તર ન્યાય છે. એનો અભાવ કરવાનો પ્રસંગ આવે છે. ઓલો એ દોષને મંદ કરવાનો પ્રસંગ છે અને તે પણ રૂંધાયેલો કષાય. આ મૂળમાંથી મોહના રોગને નાશ કરવાનો ઉપાય છે. અને આ મોહ છે એ જ ભવભ્રમણનું કારણ છે. જીવને એ જ પરિભ્રમણનું કારણ છે.

મુમુક્ષુ :- સરળતા આવ્યા વિના મોહ મંદ ન થાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો ન્યાય ગમે તે રીતે મુખ્યતાથી કહેવાય. પણ મોહ મંદ કરે તો સરળ થાય, એમ ન કહેવાય ? દર્શનમોહની મંદતા થાય તો સહેજે સરળતા આવે. નહિતર તો એક કષાયના આધારે પણ બીજા કષાયને જીવ મંદ કરે છે. માન મળતું હોય તો પૈસાનું દાન કરે એટલે કાંઈ લોભ ઓછો કર્યો કહેવાય ? અને કામ કઢાવવા માટે નમ્રતા રાખે એટલે એણે કાંઈ માનનો ત્યાગ કર્યો છે ? એવી રીતે એક કષાયનો આધાર લઈને બીજા કષાયને જીવ મંદ કરે છે.

મુમુક્ષુ :- મોહમાં ઘણી તાકાત છે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એમ એક એક પગથિયા ઉપર છે. કોઈ સ્થૂળ વાત કરવી હોય તો એમ પણ કહે. અહીંયાં તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ મૂળથી કેવી

રીતે નાશ કરવો એ વિષય ચાલે છે. બાકી તો તત્ત્વદષ્ટિ ન હોય અને એટલું સૂક્ષ્મ સમજી શકે એવું ન હોય તો એને સ્થૂળ પરિણામોથી પણ ઉપદેશ આપવામાં આવે છે. પણ મૂળથી એનો નાશ થાય એવું નથી.

લ્યો, આ 'યોગવાશિષ્ઠ'માં વૈરાગ્ય પ્રકરણ અને મુમુક્ષુ પ્રકરણ. એમાં ઘણી વાતો લીધી છે, ઘણા નિયમો લીધા છે, ઘણા દૃષ્ટાંતો લીધા છે. પણ મૂળની વાત ક્યા ? મૂળની વાત નથી ત્યાં. એકદમ તીવ્ર કષાયમાં હોય એને મંદ કષાયમાં લાવવા માટે કોઈ ન્યાય આપે, કોઈ દૃષ્ટાંત આપે ઠીક છે.

અહીંયાં એવી વાત નથી. અહીંયાં તો મૂળમાંથી જે મહા રોગ છે મોહ, એનો કેવી રીતે નાશ થાય એ અચૂકપણે રામબાણ ઉપાય પણ નિષ્ફળ ન જાય એવા પ્રકારનો ઉપાય અહીંયાં બતાવ્યો છે. એ 'આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર' પહેલા વાંચ્યું છે છતાં પણ આ દોહરા લખ્યા છે. એમાં એ હેતુ છે કે અત્યારે તમારે આ વિષય ઉપર ધ્યાન દેવા યોગ્ય તમારી યોગ્યતા છે. શું કહેવું છે ?

'શ્રીમદ્જી'ની મુમુક્ષુઓ સાથેની કાર્યપદ્ધતિ એવી હતી કે મુમુક્ષુને, કોઈપણ મુમુક્ષુને તેની તે સમયની વર્તમાન યોગ્યતામાં એને કઈ દવાની જરૂર છે, એની યોગ્યતા અને પરખતા અને જે જરૂર હોય એટલી વાત એને કરતા. ભલે સંક્ષેપમાં કરે. આટલો જ પત્ર લખ્યો છે. પણ અત્યારે એને આ જરૂર છે. એટલી વિશિષ્ટ કામ કરવાની પદ્ધતિ હતી. અને એ પ્રકારની વિચક્ષણતા હતી. વ્યક્તિગત ઉપદેશનો પ્રસંગ હોવાથી એ વાત શક્ય હતી. જે-તે ધર્માત્માને સમષ્ટિગત ઉપદેશ કરવાની પરિસ્થિતિ હોય એને એ વાત શક્ય નથી. કેમકે એક ધર્મસભામાં અનેક જાતની યોગ્યતાવાળા જીવો હોય એટલે બધાને લાગુ પડે એવી ફરતી ફરતી વાત આવે.

જેમકે 'ગુરુદેવશ્રી'ના પ્રવચનમાં ઘણી વાતો આવતી. તો એમાંથી જે શોધક મુમુક્ષુ છે અથવા વિશેષ પાત્ર મુમુક્ષુ છે, એ એક કલાકમાં કઈ વાત પોતાને લાગુ પડે છે એટલું શોધી શકે અને પકડી શકે. શ્રીગુરુ એને એમ ન કહે કે, જો તારા માટે આ વાત છે અને આના માટે આ વાત છે, પેલાને માટે આ વાત છે. એમ ન કહે. એ તો સમષ્ટિગત ઉપદેશ ચાલે એમાંથી પોતે તૈયારી કરીને એમાંથી ખેંચવું પડે. જ્યારે વ્યક્તિગત ઉપદેશનો પ્રસંગ હોય તો એ મુમુક્ષુના સદ્ભાગ્ય છે કે એને વ્યક્તિગત

ઉપદેશ પ્રાપ્ત થાય છે. તો એના એ સદ્ભાગ્ય સમજવા. અને એ વખતે જ્ઞાની જાણે છે કે આ જીવને અત્યારે શેની જરૂર છે. તો એને એ વખતે એને જે દવાની ગોળી દેવી જોઈએ, જે ડોઝ આપવો જોઈએ. જેટલી માત્રામાં આપવો જોઈએ એટલો આપે છે. એથી વધારે નહિ અને ઓછો પણ નહિ. આટલો વ્યક્તિગત સંપર્કની અંદર વિશેષ લાભનું કારણ થાય છે.

મુમુક્ષુ :- ‘ટોડરમલજી’એ કીધું છે કે ઉષ્ણ રોગ હોય એને શીત દવા આપીએ અને શીત રોગ હોય તો ઉષ્ણ દવા આપીએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને ઉષ્ણ દવા આપે. બરાબર છે. એમ જ હોય છે. જ્ઞાનીની એ પદ્ધતિ હોય છે. અને એ તો અંતેવાસી થઈને આત્મીયતાથી સમષ્ટિગત ઉપદેશ આપનારા શ્રીગુરુની સમીપમાં જવામાં આવે તો એ લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ એટલી યોગ્યતા હોવી જોઈએ કે વ્યક્તિગત રીતે એમના સંપર્કમાંથી એમના અંતેવાસી (થઈને રહે તો મળે છે). એમાં તો એટલી તૈયારી હોવી જોઈએ કે એમની નજીક, સમીપ જઈ શકાય. વાત થોડી અઘરી પડે કે નહિ ? અથવા એ વિચારવા યોગ્ય છે કે એવું આપણે વિચાર્યું હતું કે નહિ ? એવું કાંઈ કર્યું હતું કે નહિ ? એ વિચારવા યોગ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- તૈયારી હોવી જોઈએ એમાં શું કહેવા માગો છો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તૈયારી હોવી જોઈએ એટલે શું ? આપણે વિચાર કરવાનો કે આપણે કેમ ન ગયા ‘ગુરુદેવ’ પાસે ? કે એમની સમીપ કેમ ન ગયા ? પોતાને વ્યક્તિગત ઉપદેશ આપે એવી આત્મીયતા, એવું અંતેવાસીપણું, એવું સામીપ્ય કેમ ન કર્યું ? પોતાને એમ થવામાં શું તકલીફ હતી ? પોતાના ભૂતકાળને વિચારો તો એનો જવાબ મળશે. કે ત્યાં સુધી જવાની આપણી તૈયારી (નહોતી). ‘ગુરુદેવ’ની ચેમ્બરમાં જઈને પોતાને અંગત ઉપદેશ મળે એવી દીનતાથી માગણી કરવી, અરજી કરવી, આરજી કરવી. એવી પોતે તૈયારી કરી હતી ક્યારેય ? એનું નામ તૈયારી છે. એવી તૈયારી કરી હોય તો એવો ઉપદેશ પણ આપે છે. વ્યક્તિગત ઉપદેશ પણ આપે છે. એને માટે તો પોતાની તૈયારી હોવી જોઈએ.

એનો અર્થ એ છે કે આ ‘લક્ષુજી’ આદિ એવા વિશેષ તૈયારીવાળા જીવો હતા. થયું કે નહિ એમ ? એ તો આપણે ‘વવાણિયા’માં કેટલાક પત્રો વાંચ્યા એના ઉપરથી ખ્યાલ આવે છે કે કેવી યોગ્યતાવાળા અને

પાત્રતાવાળા જીવો હતા તો એની સાથે એમનો પત્ર વ્યવહાર ચાલતો હતો. એ ૭૪૭ (પત્ર પૂરો) થયો.

પત્રાંક-૭૪૮

વવાણિયા, ફાગણ સુદ ૪, રવિ, ૧૯૫૩

જ્યાં ઉપાય નહીં ત્યાં ખેદ કરવો યોગ્ય નથી. તેમને શિક્ષા એટલે ઉપદેશ દઈ સુધારવા કરવાનું હવે મૌન રાખી, મળતા રહી કામ નિર્વાહવું એ જ યોગ્ય છે.

જાણ્યા પહેલાં ઠપકો લખવો તે ઠીક નહીં. તેમ ઠપકાથી અક્કલ આણી દેવી મુશ્કેલ છે. અક્કલનો વરસાદ વરસાવવામાં આવે છે, તોપણ આ લોકોની રીતિ હજી રસ્તો પકડતી નથી. ત્યાં શો ઉપાય ?

તેમના પ્રત્યે કંઈ બીજો ખેદ આણવાથી ફળ નથી. કર્મબંધનું વિચિત્રપણું એટલે સર્વને સમ્યક્ (સારું) સમજાય એમ ન બને. માટે એમનો દોષ શું વિચારવો ?

૭૪૮. ‘સોભાગ્યભાઈ’ ઉપરનો પત્ર છે. ‘સોભાગ્યભાઈ’ ‘મોરબી’ છે. ‘સોભાગભાઈ’ આમ તો રહેતા હતા ‘સાયલા’માં પણ આ ‘મોરબી’ લખાયેલો પત્ર છે.

‘જ્યાં ઉપાય નહીં ત્યાં ખેદ કરવો યોગ્ય નથી.’ જ્યાં ઉપાય નહીં ત્યાં ખેદ કરવો યોગ્ય નથી. ‘તેમને શિક્ષા એટલે ઉપદેશ દઈ સુધારવા કરવાનું હવે મૌન રાખી, મળતા રહી કામ નિર્વાહવું એ જ યોગ્ય છે.’ કોઈ સંબંધિત વ્યક્તિ છે એના સંબંધી નામનો ઉલ્લેખ કર્યા વિના પોતે માર્ગદર્શન આપ્યું છે. ‘સોભાગ્યભાઈ’ તો એમના ઉદયમાં જે જે પ્રકારના પ્રસંગ ઉત્પન્ન થતાં તે બધા લખતા હતા. એમને એમ લાગતું હતું કે મારે બધા દોષ જ્યારે કાઢવા છે ત્યારે મારા બધા દોષનું હું નિવેદન કરું. કેટલાક દોષનું કરવું અને કેટલાક છૂપા રાખું, એ તો બરાબર પદ્ધતિ નથી. એટલે એ બધું લખી નાખતા હતા.

‘સોભાગભાઈ’ના પત્રો વાંચીએ તો એવો તર્ક ઉઠે એવું છે કે આવી

બિનજરૂરી વાતો શું કરવા લખી હશે ? કાલે સવારે વહેલા ચાર વાગે ઊઠી ગાડું જોડી બાજુના ગામમાં ઉઘરાણીએ જવું છે. ત્યાંથી આવતા રોંઢાનો સમય થઈ જશે. એટલે ૩-૪ વાગે રોંઢાનો સમય કહેવાય. વચ્ચે આપણે જે ચા-પાણી નાસ્તો કરીએ એને રોંઢો કહે છે. એવી બધી વાતો લખી છે. એ લખવાનો અર્થ શું ? તર્ક તો એમ થાય કે આવી નિષ્પ્રયોજન વાત જ્ઞાનીને શા માટે લખતા હશે ? ચાર વાગે ઉઠીને ગાડું જોડીને ઉઘરાણીએ જવાના છે. એની એમને શું જરૂર છે ?

મુમુક્ષુ :- ભદ્રિકતા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભદ્રિકતા છે અને એમને એમ જ છે કે મારા બધા પરિણામની કિતાબ હું ખુદ્દી કરી નાખું. મને ખબર નથી કે મારે ક્યાં શું કરવાનું છે. એ મને સમજાવશે, કહેશે કે આમ નહિ, આમ કરવું. એવી એક સરળતા, વિશિષ્ટ સરળતા છે કે મારા સમય સમયના જેટલા પરિણામ હું કહી શકું એટલા મારા નિવેદન કરવા. એનો અર્થ એમ થાય કે પોતે જોવે તો નિવેદન કરે ને ? પોતાને ખ્યાલમાં ને લક્ષમાં આવે તો જણાવે ને ? નહિતર કેવી રીતે જણાવે ? એટલે પોતાના દોષ જોવા એ વાત એમાં આપો આપ આવી જાય છે. અને નિષ્પક્ષપણું જોવા. પક્ષ ન રાખે.

મુમુક્ષુ :- અભિપ્રાય સાફ હતો. એ લખવાનો અભિપ્રાય સાફ હતો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ચોખ્ખો અભિપ્રાય એ છે. એને પરમસત્સંગ કહે છે. કોઈપણ જ્ઞાનીપુરુષના સમીપમાં પોતાના સર્વ દોષોને ખુદ્દા કરવા કે મારે એક પણ દોષ રાખવો નથી. એટલા માટે હું તો મારી કિતાબ ખુદ્દી કરી નાખું છું. આપને જે કરવું હોય એ કરો. પછી શું છે કે પોતાની જવાબદારી પૂરી થાય છે. જવાબદારી સામે ઊભી થાય છે. માર્ગદર્શન આપવાની. એટલી સરળતામાં કોઈ જીવ આવે ત્યારે એની સરળતાને અનુલક્ષીને એને શું માર્ગદર્શન આપવું એવું સહેજે સામેથી બને છે અને પોતે દોષમાંથી બચી શકે છે.

એટલે કહે છે કે ‘જ્યાં ઉપાય નહીં...’ કોઈપણ પ્રસંગમાં ઉપાય નહીં એનો ખેદ ન કરવો. એક વાત કરે છે. બીજું, કે કોઈપણ વ્યક્તિને શિક્ષા એટલે શિખામણ, ઉપદેશ. શિક્ષા એટલે દંડ આપવો એ વાત નથી. શિક્ષા એટલે શિખામણ અથવા ‘ઉપદેશ દઈ સુધારવા કરવાનું હવે મૌન રાખી,...’ જે કોઈ વ્યક્તિની વાત છે એને તમે હવે શિખામણ કાંઈ આપશો નહિ. તમે મૌન રાખજો. અને મળતા એમને પોતાનું જે કામ છે

એ પતાવવું. નિર્વાહવું એટલે પતાવી દેવું. 'એ જ યોગ્ય છે.'

'જાણ્યા પહેલાં ઠપકો લખવો તે ઠીક નહીં.' કોઈ વાતને સમજ્યા વિના, સાંગોપાંગ જાણ્યા વિના એમ ને એમ ઠપકો આપવો એ એકતરફી વાત થઈ જાય છે. અથવા એ ન્યાય સંપન્ન નથી કે કોઈ વાત પૂરી સમજ્યા વિના કોઈને દોષિત ગણીને ઠપકો આપવો. એવી રીતે કોઈને દોષિત ગણવું તે ન્યાય સંપન્ન નથી. એટલે 'જાણ્યા પહેલાં ઠપકો લખવો તે ઠીક નહીં. તેમ ઠપકાથી અક્કલ આણી દેવી મુશ્કેલ છે.' કોઈને ઠપકો આપવાથી એનામા કાંઈ અક્કલ આવી જશે એમ કાંઈ બનવાનું નથી. 'અક્કલનો વરસાદ વરસાવવામાં આવે છે, તોપણ આ લોકોની રીતિ હજી રસ્તો પકડતી નથી. ત્યાં શો ઉપાય ?' જુઓ ! ઠપકામાં કેવા શબ્દો લખેલા છે ! કે જેને શિખામણ નહિ, શિખામણનો વરસાદ વરસાવોને તોપણ એ ઠેકાણે ન આવે. એવી જ્યાં સામા જીવની યોગ્યતા હોય ત્યાં શું ઉપાય થાય ? કે એનો કોઈ ઉપાય નથી. જેને સુધરવું જ નથી, સુધરવાની જેને ઈચ્છા જ નથી, અભિપ્રાય જ નથી એને ગમે તેવી સારી વાત કરો, એનો અભિપ્રાય જ એ વાતને ગ્રહણ કરવાનો નથી, ત્યાં એ વાત કરવાનો કોઈ ઉપાય, કોઈ અર્થ રહેતો નથી. નિરર્થક થઈ જાય છે. એટલે એનો અર્થ એ થાય છે કે સમજાવાય કોને ? જેને સમજવું હોય એને. પણ જેને જાણી બુઝીને સમજવું જ નથી એને સમજાવવાનો કોઈ અર્થ નથી રહેતો. એ તો અનર્થકારી છે.

'તેમના પ્રત્યે કંઈ બીજો ખેદ આણવાથી ફળ નથી.' એટલે એમના પ્રત્યે કોઈ ખેદ કરવો એથી કોઈ બીજો લાભ થવાનો નથી. એ સફળ નથી, નિષ્ફળ છે, નિરર્થક છે. 'કર્મબંધનું વિચિત્રપણું એટલે સર્વને સમ્યક્ (સારું) સમજાય એમ ન બને.' કર્મબંધનું કલો કે પૂર્વે કરેલા એના ભાવોનું નિબંધન એની યોગ્યતા એવું છે એ ભાવબંધન છે. આ કર્મ છે તે દ્રવ્યબંધન છે. બધાને સાચી વાત સમજાય જાય એવું ન બને. વાત ગમે તેટલી ન્યાયસંપન્ન હોય તોપણ સામો માણસ તે ન્યાયને સ્વીકારી જ લે એવું બનતું નથી કાંઈ. કેમકે એની યોગ્યતા જ એવી છે કે એને ન્યાય પ્રિય નથી પણ અન્યાય પ્રિય છે. એને શાંતિ પ્રિય નથી પણ અશાંતિ પ્રિય છે, ક્લેશ પ્રિય છે. એવી પણ જીવની પ્રકૃતિ હોય છે.

જેમ અફીણવાળો ઝેર જ-અફીણ જ માગે. અફીણ છે એ ઝેર છે. પણ અફીણ ખાધું હોય એ અફીણ જ માગે-ઝેર જ માગે. એને તમે એમ

કહો કે અફીણ નથી ખાવાનું. એના કરતા તું મીઠો માવો ખા, સુખડી ખા. તો કહે, મને સુખડી નહિ ભાવે. મારે સુખડી વગર ચાલશે પણ અફીણ વગર નહિ ચાલે. જેમ Medical science માં એક કુદરતી પ્રકૃતિગત પરિસ્થિતિ શરીરની થાય છે, એમ જીવને પણ એવું છે. એ અમુક દોષની હદબહાર જાય ત્યારે એ નિર્દોષ રહી શકવા માટે સમર્થ નથી. એમ ન કહે કે, ભાઈ ! આ કબ્જિયાળો માણસ છે. કબ્જિયો કરશે ત્યારે એને સળ વળશે. સવારના પહોરમાં કોઈ ભટકાઈ ગયો હોય તો એની સાથે ઝઘડો કરી બેસશે. ત્યાં સુધીને એને કાંઈ હખ નહિ પડે. આપણે હોરી નહિ વળે એમ કહે છે. હખ નહિ પડે. કેમકે એની પ્રકૃતિ જ એવી છે. ક્લેશ કરવાની પ્રકૃતિ હોય એ ક્લેશ જ કરે. માયા કરવાની પ્રકૃતિ હોય એ વાત વાતમાં કારણ વગર પણ માયા કરે. અમથો અમથો જૂઠું બોલે, કાંઈ લેવા દેવા ન હોય. એવી રીતે જે પ્રકૃતિમાં તીવ્રપણે એને જીવન-પરિણામન વણાઈ ગયું છે, જીવન એટલે પરિણામન વણાઈ ગયું છે એને એવો વળ જ ચડે છે. ઉખાડો તો પણ ચડવા માંડે. વળ નથી આપણે ઉખાડો તો Automatic ચડવા માંડતો ? એના જેવું છે.

એટલે ગમે તેટલું કહો તોપણ ‘કર્મબંધનું વિચિત્રપણું એટલે સર્વને સમ્યક્ (સારું) સમજાય એમ ન બને. માટે એમનો દોષ શું વિચારવો ?’ લ્યો ઠીક ! એના ઉપર દોષ ન કરવો, એમ કહે છે. એનો દોષ વિચારીને એના ઉપર દ્વેષ ન કરવો. એ બિચારો લાચાર છે. એ દોષ નહિ મટાડી શકવા માટે લાચાર છે. એવી એની દોષ અંગેની દરિદ્ર પરિસ્થિતિ થઈ ગઈ છે. માટે એની અપેક્ષા રાખવી કે કેમ સમજતો નથી ? એમ કરીને એના ઉપર દોષ કરવા યોગ્ય નથી. એ નહિ સમજે તે નહિ જ સમજે.

મુમુક્ષુ :- બીજાના દોષ વિચારવાથી આકુળતા તો થાય જ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- થાય જ છે. શાંતિ કેવી રીતે થવાની ? આકુળતા જ થવાની છે.

મુમુક્ષુ :- બીજા દોષ ... બેય પરસ્પર વિરુદ્ધ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો પરસ્પર વિરુદ્ધ છે. હવે શું વિચારવું એ આપણે નક્કી કરવાનું છે. આપણે શું જોઈએ છે.

મુમુક્ષુ :- આ તો કહે ને એકલા દોષ નથી પણ ભૂલ પણ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. કોઈ માણસ હોય જ નહિ, કોઈ માણસ એકલા દોષવાળો ન હોય (અને) કોઈ માણસ સર્વગુણસંપન્ન ન હોય.

પ્રકૃતિદોષ કાંઈ ને કાંઈ હોય. .. નથી.

મુમુક્ષુ :- દોષ કરતા ગુણ વધારે હોય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એમ લ્યો. અથવા કોઈનામાં હોય તો શું થઈ ગયું ? એમ લેવું. કે એમનો દોષ શું વિચારવો ? એ વધારે દોષિત પરિણામ કરી બેસે છે, એની યોગ્યતા એવી થઈ ગઈ છે. એનું જીવન અને પરિણામન થઈ ગયું છે કે એનો દોષ શું વિચારવો ? એના પ્રત્યે કરુણા આવવી જોઈએ. એમ કહીને એમ કહે છે કે એના પ્રત્યે કરુણા આવવી જોઈએ કે એ દુઃખી છે. એનાથી એ કાંઈ સુખી નથી. કલેશ થવાથી એ જીવ પણ દુઃખી થાય છે. કોઈ દુઃખી થાય એવું કેમ ઈચ્છવામાં આવે ?

માર્ગ તો એ છે કે મને દુઃખ ન હો એનો અર્થ કોઈને દુઃખ ન હો. આ તો એવો માર્ગ છે. જેમ મને દુઃખ ન હો એમ સર્વ જીવો માટે કોઈ જીવને દુઃખ ન હો. પછી એકેન્દ્રિય હોય, બે ઈન્દ્રિય હોય, પંચેન્દ્રિય હોય. જે પણ હોય. એટલી આ માર્ગની વિશાળતા છે અને ઉદારતા છે. ‘ઉદ્દાત ચિત્ત ચરિતયે’ આમાં લીધું છે ને ? કળશમાં ‘ઉદ્દાત ચિત્ત ચરિતયે’ ચિતનું ચરિત્ર જેનું ઉદાત છે. કેવા ઉદાર છે ? કે કોઈ જીવને શા માટે દુઃખ હો ? બધા સુખી થાવ, બધા આત્મશાંતિને પામો, સર્વ જીવો આત્મશાંતિને પામો. છતાં કોઈ ન પામે તો કાંઈ નહિ. એમ એનો શું દોષ વિચારવો ? એ એની દરિદ્ર અવસ્થા છે. એનો દોષ વિચારવા યોગ્ય નથી.

પત્રાંક-૭૪૯

વવાણિયા, ફાગણ વદ ૧૧, ૧૯૫૩

ત્રિભોવનનું લખેલું પત્ર તથા સુણાવ અને પેટલાદનાં પત્ર મળ્યાં છે.

‘કર્મગ્રંથ’ વિચારતાં કષાયાદિનું સ્વરૂપ, કેટલુંક યથાર્થ સમજાતું નથી, તે વિશેષ અનુપ્રેક્ષાથી, ત્યાગવૃત્તિના બળે, સમાગમે સમજાવા યોગ્ય છે.

‘જ્ઞાનનું ફળ વિરતિ છે.’ વીતરાગનું આ વચન સર્વ મુમુક્ષુઓએ નિત્ય સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે. જે વાંચવાથી,

સમજવાથી તથા વિચારવાથી આત્મા વિભાવથી, વિભાવનાં કાર્યોથી અને વિભાવનાં પરિણામથી ઉદાસ ન થયો, વિભાવનો ત્યાગી ન થયો, વિભાવનાં કાર્યોનો અને વિભાવનાં ફળનો ત્યાગી ન થયો, તે વાંચવું, તે વિચારવું અને તે સમજવું અજ્ઞાન છે. વિચારવૃત્તિ સાથે ત્યાગવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવી તે જ વિચાર સફળ છે, એમ કહેવાનો જ્ઞાનીનો પરમાર્થ છે.

વખતનો અવકાશ મેળવીને નિયમિત રીતે બેથી ચાર ઘડી સુધી મુનિઓએ હાલ ‘સૂચગડાંગ’ વિચારવું ઘટે છે, શાંત અને વિરક્ત ચિત્તથી.

૭૪૯. ‘અંબાલાભાઈ’ ઉપરનો લખેલો પત્ર છે. ‘ત્રિભોવનનું લખેલું પત્ર તથા સુણાવ અને પેટલાદનાં પત્ર મળ્યાં છે.’ ‘સુણાવ’માં પણ કોઈ મુમુક્ષુ હશે, ‘પેટલાદ’માં પણ મુમુક્ષુ હશે. એમના પણ પત્રો મળ્યા છે. “કર્મગ્રંથ’ વિચારતાં કષાયાદિનું સ્વરૂપ, કેટલુંક યથાર્થ સમજાતું નથી, તે વિશેષ અનુપ્રેક્ષાથી, ત્યાગવૃત્તિના બળે, સમાગમે સમજાવા યોગ્ય છે.’ ઠીક ! શું કહે છે ? ‘અંબાલાભાઈ’ ‘કર્મગ્રંથ’નું અધ્યયન કરતા હશે, એ પણ આજ્ઞા લઈને. અને એમ લખ્યું હશે કે, કષાયાદિનું સ્વરૂપ (યથાર્થ સમજાતું નથી). કેમકે કર્મની પ્રકૃતિ છે એ કર્મની પ્રકૃતિથી અહીંયાં ભાવકર્મ સમજવાનું છે. અહીંયાં જે દ્રવ્યકર્મ છે એની જે પ્રકૃતિ સ્વભાવ છે એવો જીવનો અહીંયાં વિભાવભાવ છે. એટલે જેને ભાવ ન સમજાય એને દ્રવ્યકર્મથી સમજાવવા માટે કર્મગ્રંથની રચના છે. એનો હેતુ છે ભાવકર્મને સમજાવવાનો.

એટલે “કર્મગ્રંથ’ વિચારતાં કષાયાદિ...’ ભાવકર્મ છે તેનું ‘સ્વરૂપ, કેટલુંક...’ બધું નહિ પણ ‘કેટલુંક યથાર્થ સમજાતું નથી,...’ જે રીતે સમજાવું જોઈએ તે રીતે યથાર્થ તો સમજાતું નથી. તો કેવી રીતે સમજવું ? એવો પ્રશ્ન કર્યો હશે. તો કહે ‘વિશેષ અનુપ્રેક્ષાથી,...’ એનો ઊંડો વિચાર કરવાથી, તે સંબંધી વિશેષ ઊંડી વિચારણા કરવી. ‘ત્યાગવૃત્તિના બળે,...’ હવે શું એમાં લેવું છે ? કે આ જીવને પંચેન્દ્રિયના વિષયોમાં જે રસ છે એ રસને લઈને જ્ઞાનમાં મલિનતા થાય છે. કષાયરસ સાથે સાથે

દર્શનમોહના રસને અવિનાભાવીપણે ઉત્પન્ન કરે છે અને એ બંને મોહરસ છે, જે જ્ઞાનને મલિન કરે છે. જ્ઞાનને મલિન કરે છે તે એવા પ્રકારે મલિન કરે છે કે જેથી જીવને પોતાના હિતનો વિષય સમજવામાં ન આવે.

જ્ઞાનની મલિનતા લઈને... બુદ્ધિનો ઉઘાડ હોય તો દુનિયાનું ડહાપણ ઘણું હોય. અથવા પોતાના વિષયમાં, પોતાના કાર્યમાં ચતુર હોય. એને અહીંયાં જ્ઞાન નથી કહેતા. અહીં તો નિજ હિત અને નિજ અહિતના વિષયમાં જેને પ્રયોજનની દૃષ્ટિ ખુલે ત્યારે જ એને એ સંબંધીનું જ્ઞાન, કામમાં આવે એવું જ્ઞાન કહેવાય, ઉપયોગી થઈ પડે એવું જ્ઞાન કહેવાય. એ જ્ઞાન મલિન થાય છે. પોતાના હિતાહિતના પ્રયોજન સંબંધી જ્ઞાનની મલિનતા થાય છે. એ મલિનતા એક આવરણ છે કે જેને લઈને પોતાનું હિત અને અહિત પોતાને દેખાતું નથી અથવા પોતાના જ ભાવમાં સમજાતું નથી. હિત-અહિત પોતાના ભાવમાં છે અને જ્ઞાન પણ પોતાના ભાવમાં છે. એટલું નજીકપણું હોવા છતાં એને નથી સમજાતું કે આમાં મને નુકસાન છે. એ નથી સમજાતું.

એટલે ‘ત્યાગવૃત્તિના બળે,...’ ત્યાગવૃત્તિના બળે એટલે શું ? કે રસ ઓછો કરવો. જે કાંઈ ઉદ્દેશમાં જે જે પદાર્થોનું ગ્રહણ કરવાનું બને છે એ સંબંધીનો રસ તોડવો એને અહીંયાં ત્યાગવૃત્તિનું બળ કહે છે. કેમકે બળ તો રસમાં આવે છે. જ્યાં જ્યાં રસ છે ત્યાં ત્યાં પરિણામનું બળ છે. તો એના માટે રસ તોડવો. તો સમજાશે એમ કહે છે. તો તમને ‘કર્મગ્રંથ’ પણ સમજાશે. નહિતર ‘કર્મગ્રંથ’ ઉપરથી તમને કષાયાદિ ભાવ નથી સમજાતા. એનો અર્થ કે હજી મલિનતા છે. જ્ઞાનમાં મલિનતાનું આવરણ છે એને લઈને નથી સમજાતું. તો જરાક તમે વધારે વિચારણા કરો. એટલે વિશેષ જિજ્ઞાસા રાખો. એનાથી પણ દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહનો રસ ઘટશે, અનુભાગ ઘટશે. ત્યાગવૃત્તિનું બળ કરવાથી પણ દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહનો અનુભાગ ઘટશે. રસ તોડવાથી. અને ‘સમાગમે સમજાવા યોગ્ય છે.’ છેલ્લું પગથિયું એ છે કે તો પછી જ્યારે રૂબરૂ સમાગમ થાય ત્યારે તમે સમજવાનો પ્રયત્ન કરજો.

નહિતર શું થાય છે ? કે ન સમજાય તો મૂકો પડતું. બીજું વાંચો આપણે. આગળ ચાલો. એક ગ્રંથ વાંચે, એમાં ન સમજાય તો કાંઈ નહિ. એને ગૌણ કરી નાખે. ન સમજાય તો કાંઈ નહિ. આપણે બીજું વાંચો, આગળ વાંચો. એમ નહિ. સમાગમે એ સમજવાની જિજ્ઞાસા ખુદ્દી

સુખનું કારણ છે. જેના સામું હું જોઉં. મારે એક છે એની સામું હું જોઉં. ઓલા પાંચ સામું જોઈને મારે શું કામ છે ? કેમકે એ પારકા છે. જે પારકા છે એટલે ભિન્ન છે એમાં કોઈને રસ નથી. તો જ્ઞાન શું કામ કરે છે ? કે પોતા સિવાય જે ભિન્ન છે એને પારકું જાણે છે. પોતાપણું છોડાવે છે. એટલે એમાં રસ નથી આવતો એ જ્ઞાનનું ફળ છે. આનું નામ જ્ઞાન. પોતાના ઉદયમાં એવો ને એવો રસ આવે એને જ્ઞાન નથી પણ અજ્ઞાન છે એ તો.

“જ્ઞાનનું ફળ વિરતિ છે.” વીતરાગનું આ વચન સર્વ મુમુક્ષુઓએ નિત્ય સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે.” એટલા માટે એ વાત કરી કે ધારણાજ્ઞાનને જ્ઞાન સમજવામાં આવે છે. મતિમાં જે ધારણા થાય છે, સ્મૃતિ જેને કહે છે, મતિ-સ્મૃતિ મતિજ્ઞાનનો પર્યાય છે. શાસ્ત્ર સંબંધિત જ્ઞાન ઘણું યાદ રહે એટલે એ કાંઈ જ્ઞાન નથી. જ્ઞાન તો તે છે કે જેના ફળમાં પોતાના ઉદયમાં ઉદાસીનતા અને નિરસપણું આવે. ‘વીતરાગનું આ વચન...’ જુઓ ! કોનું આ વચન છે ? ભગવાને આ સૂત્ર આપ્યું છે કે જ્ઞાનનું ફળ છે એ વિરતિ છે. ‘વીતરાગનું આ વચન સર્વ મુમુક્ષુઓએ નિત્ય સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે.’ કેમ ? કે મુમુક્ષુજીવ તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરે છે. અને તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરે છે એને એમ માને છે કે હું જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરું છું. જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરીને હું જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરું છું. તને સ્મરણમાં છે કે જ્ઞાનનું ફળ વિરતિ છે ?

‘જે વાંચવાથી, સમજવાથી તથા વિચારવાથી આત્મા વિભાવથી, વિભાવના કાર્યોથી અને વિભાવનાં પરિણામથી ઉદાસ ન થયો, વિભાવનો ત્યાગી ન થયો, વિભાવનાં કાર્યોનો અને વિભાવનાં ફળનો ત્યાગી ન થયો, તે વાંચવું, તે વિચારવું અને તે સમજવું અજ્ઞાન છે.’ શું કહ્યું ? ક્યાં વાત લીધી ? કે જ્ઞાનનું ફળ વિરતિ છે તો એનો અર્થ શું ? કે તમે જે કાંઈ વાંચો છો, વિચારો છો, સમજો છો તેનાથી આત્મા વિભાવથી પાછો વળે છે ? એમ કહે છે. વિભાવથી, વિભાવને અનુસરીને થતાં મન, વચન, કાયાના કાર્યોથી અને એ વિભાવના જે ફળ આવે છે, પરિણામ એટલે અહીંયાં ફળ લેવા. ‘તે વિભાવનાં પરિણામથી ઉદાસ ન થયો,...’ એટલે એ જ વાતને ફરીને દોહરાવે છે કે એ ‘વિભાવનો ત્યાગી ન થયો,...’ ઉદાસ ન થયો એટલે ત્યાગી ન થયો. તે ‘વિભાવનાં

રાખવી. જ્યારે પણ સત્સંગમાં બેસવાનું થાય ત્યારે મુમુક્ષુઓ અથવા જ્ઞાની પાસે એ વાતને સમજવા પોતે એની બરાબર નોંધ જ્ઞાનમાં કરી રાખવી જોઈએ. Diary માં કરે કે ન કરે પણ જ્ઞાનમાં તો કરી રાખવી જોઈએ. એનું નામ Home work છે કે મારે શું સમજવું જરૂરી છે ? એનો ખ્યાલ પોતાએ કરી રાખવો જોઈએ કે જેથી જ્યારે કોઈ તત્ત્વચર્ચાનો પ્રસંગ મુમુક્ષુઓ સાથે કે જ્ઞાની સાથે નીકળે ત્યારે એ પોતે પોતાની જિજ્ઞાસાથી એ વાતને સમજવાનો સમાગમમાં પ્રયત્ન કરે.

ત્યાર પછી બીજું વિશેષ માર્ગદર્શન આપે છે કે “જ્ઞાનનું ક્ષણ વિરતિ છે.” જ્ઞાન ઊપજાવે છે. ક્ષણ તો ઊપજે છે ને ? આમાં કાર્ય કારણનું Logic છે. સાચું જ્ઞાન એ છે કે જેનાથી એને અન્ય પદાર્થ અને અન્ય ભાવ પ્રત્યે ઉદાસીનતા પ્રગટે. એનું નામ અહીંયાં વિરતિ છે. રત એટલે રક્ત થવું. રસથી લીન થવું તેને રત થવું એમ કહે છે. અને એ રસ ઘટવો એનું નામ વિરતિ છે. ઓલો ત્યાગ કરી દે એમ નહિ. એ તો પછી વિશેષ સ્વરૂપસ્થિરતા અને વીતરાગતાના સદ્ભાવમાં વિકલ્પ ન ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે તે કોઈ પદાર્થ ગ્રહણ કરવાનો વિકલ્પ ન હોય, એ વિકલ્પ છૂટવાની તૈયારી હોય અને પછી પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક એનો અભાવ થઈ જાય ત્યારે એને સમ્યક્ મોક્ષમાર્ગનું પંચમ ગુણસ્થાન અને ઉપરના ગુણસ્થાનનો ત્યાગ કહેવાય છે.

મુમુક્ષુ :- વિરતિનો શબ્દાર્થ શું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. વિ એટલે વિગત, નાશ પામવો. રતિ એટલે પ્રીતિ, રસપણું, રક્તપણું. સાચા જ્ઞાનનું ક્ષણ એ છે, હવે સાચું જ્ઞાન શું છે ? કે સુખ આત્મામાં છે અને બાકીના દ્રવ્ય, ભાવો સુખથી શૂન્ય છે. કોઈપણ પરમાણુની પર્યાય કોઈપણ પ્રકારની હોય તે સુખથી શૂન્ય છે. એનું નામ સાચું જ્ઞાન. જ્ઞાન શું કહે છે ? કે જ્ઞાન પોતે સુખરૂપ છે, સુખ આત્મામાં છે અને આત્મા સિવાય ક્યાંય આત્માનું સુખ નથી.

મુમુક્ષુ :- વિશેષે વિરક્ત લેવાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એટલે ત્યાં સુખ નથી ત્યાં જીવને રસ નથી આવતો. જીવને રસ ક્યાં આવે ? જ્યાં પોતાને સુખ થાય ત્યાં જ એને રસ આવે. જ્યાં પોતાને સુખ ન થાય ત્યાં એને રસ આવતો નથી.

કોઈને પાંચ દીકરા અને કોઈને એક દીકરો. તો એક દીકરાવાળાને પાંચ દીકરાવાળામાં રસ આવે છે ? એ પાંચ મારા ક્યાં છે ? મારે તો આ

કાર્યોનો...’ ત્યાગી ન થયો અને તે ‘વિભાવના ફળનો ત્યાગી ન થયો,...’ એટલે એને કાર્યમાં અને ફળમાં રસ આવે છે, વિભાવમાં રસ આવે છે. તો સમજવું કે એનું ‘તે વાંચવું, તે વિચારવું અને તે સમજવું અજ્ઞાન છે.’ સીધું આમ લીધું.

એટલે મૂળ હેતુ લઈ લીધો કે તમે ‘કર્મગ્રંથ’ વાંચો છો એટલે કરણાનુયોગનો અભ્યાસ કરો છો. તમે કરણાનુયોગનો અભ્યાસ કરો કે ચરણાનુયોગનો અભ્યાસ કરો, પ્રથમાનુયોગનો અભ્યાસ કરો કે દ્રવ્યાનુયોગનો અભ્યાસ કરો, ચારે અનુયોગનો હેતુ એક જ છે કે જીવને વિભાવથી મુક્ત કરવો. વિભાવ પરિણામથી, વિભાવના કાર્યોથી અને વિભાવના ફળથી. ત્રણે લઈ લીધા. વિભાવભાવ, વિભાવભાવને અનુસરીને થતી વૈભાવિક પ્રવૃત્તિ અને એ પ્રવૃત્તિ અને વિભાવના ફળમાં ઉત્પન્ન થતા જે કોઈ સંયોગો, એ બધાથી ઉદાસીન જ્યાં સુધી જીવ ન થાય અથવા એનો ત્યાગી ન થાય ત્યાં સુધી એણે જે વાંચ્યું, વિચાર્યું એ બધું અજ્ઞાન સમજવું.

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્ર...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એમ છે. સંક્ષેપમાં સીધી વાત કરે છે. હેતુ શું છે ? આ બધું વાંચવું, વિચારવું અને સમજવું એનો હેતુ શું છે ? કે સમ્યક્ પ્રકારે આત્માની શુદ્ધિ થવી. આત્માનું જે શુદ્ધિકરણ છે એ જો ન થતું હોય તો પછી આ વાંચવું, વિચારવું અને સમજવું એ બધું અજ્ઞાન છે.

મુમુક્ષુ :- આ કાળમાં મોક્ષ નથી શુદ્ધ પરિણામ કેવી રીતે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અત્યારે આ કાળમાં કેન્સરનો ઈલાજ હજી નથી. માટે કાંઈ ન કરવું, એમ રાખે છે કોઈ દર્દી ? દર્દી કોઈ એમ રાખે છે ? રહી શકાય જ નહિ. આ કાળમાં મોક્ષ નથી એ જાણવાનો વિષય છે, અવલંબન લેવાનો નહિ. શાસ્ત્રની કેટલીક વાત માત્ર જાણવા માટે છે. તે માત્ર જાણવા માટે છે તે અવલંબનને યોગ્ય નથી. હવે જે માત્ર જાણવાનો વિષય છે એનું અવલંબન લઈ લે એટલે નુકસાન થાય, બીજું કાંઈ ન થાય. એમાંથી વિપરીતતા થાય.

મુમુક્ષુ :- તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ ઊંચામાં ઊંચો શુભભાવ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઊંચામાં ઊંચો શુભભાવ છે અને છતાં એના ઉપર દષ્ટિ નથી. તત્ત્વજ્ઞાન એમ કહે છે. શુભભાવ છે એ ઉપાદેય નથી.

મુમુક્ષુ :- શુભભાવ કરે પણ ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- શુભભાવ હેય છે એવો વિચાર પણ ઉચ્ચ કોટિનો શુભભાવ છે. એમ છે ખરેખર. એટલે આ કાળમાં મોક્ષ નથી એમ સમજીને પુરુષાર્થલિન થવું અને પુરુષાર્થલિન થવા માટે એવું શાસ્ત્રનું વિધાન છે એવી રીતે એનો-શાસ્ત્રના જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરાય ખરો ? શાસ્ત્રનો ઉપયોગ એવી રીતે કરાય ખરો ? કે ન કરાય. એમને ખબર નહોતી આ કાળે મોક્ષ નથી ? પછી કેમ મોક્ષનો પ્રયત્ન કર્યો ?

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મુમુક્ષુને માટે પહેલી શરત જ એ છે કે માત્ર મોક્ષ અભિલાષ. ‘કષાયની ઉપશાંતતા માત્ર મોક્ષ અભિલાષ.’ કષાયનું દમન નહિ. ત્યાં કષાયનું ઉપશમન લીધું છે. કેવી રીતે થાય ? કે માત્ર મોક્ષ અભિલાષ હોય તો થાય. જો મોક્ષ અભિલાષ ન હોય તો કષાયનું દમન થાશે, શમન નહિ થાય, એમ કહેવું છે. એટલે એમ જોડ્યું છે. ‘કષાયની ઉપશાંતતા માત્ર મોક્ષ અભિલાષ, ભવે ખેદ...’ એટલે મોક્ષ જોઈએ. ભવ ન જોઈએ. અને ‘પ્રાણી દયા..’ કોઈ દુઃખી ન થાય, કોઈને દુઃખ ન હો. ‘તે કહીએ જિજ્ઞાસ’ અથવા ‘ત્યાં આત્માર્થ નિવાસ’. એમ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુને મોક્ષ માટે કાળ નડતો નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સાચા મુમુક્ષુને મોક્ષ માટે કાળ નડે જ નહિ. કેમ ? કે એ ફક્ત આ ક્ષેત્ર અને આ દેહમાં બંધાયેલી એની ભાવના નથી. પોતાની ભાવનાને આ ક્ષેત્રનું પણ બંધન નથી અને આ દેહનું પણ બંધન નથી. આ દેહ છૂટી જવાનો છે. મારી ભાવના સળંગ રહેવાની છે. દેહ છૂટી જતા મારી ભાવના છૂટી જવાની છે ? જેણે એમ વિચાર્યું... લ્યો ! બહુ સરસ વાત છે. જેણે એમ વિચાર્યું કે અહીંયાં તો એવો મોક્ષ છે નહિ. એણે પોતાને આ દેહ જેટલો જ માન્યો. એણે આ દેહનું બંધન સ્વીકાર્યું. આયુષ્યનું બંધન સ્વીકાર્યું. ત્યારે જેણે પોતાની ભાવના સળંગ રાખી એને દેહ છૂટશે, મારી ભાવના નહિ છૂટે. હું મોક્ષ અભિલાષાના સંસ્કાર લઈને જવાનો છું. દેહ છૂટશે, મારી ભાવના છૂટશે નહિ. એમ વાત છે એની અંદર તો. દેહ છૂટતાં આ ક્ષેત્ર છૂટી જશે. દેહ છૂટશે, આ ક્ષેત્ર છૂટશે. મારી ભાવના એવી રહેશે. એટલે જ્યાં એ ભાવના સફળ થાય એવા દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ આપોઆપ કુદરતે આવશે. મારે લેવા જવા નહિ પડે. એના માટે મારે Motor નહિ લાગુ પડે, એના માટે Aeroplane નહિ લાગુ પડે. ત્યાં જવા માટે મને કોઈ સાધનની જરૂર નહિ પડે.

મુમુક્ષુ :- મારે મોક્ષ જોઈએ છે એટલે એને પયયિની ભક્તિ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને મુક્તપણું, નિર્દોષપણું જોઈએ છે. મારે નિર્દોષ સ્વભાવના આશ્રયે નિર્દોષ થવું છે. આ સિવાય મારે કાંઈ બીજી ભાવના નથી.

મુમુક્ષુ :- વિભાવના ફળનો ત્યાગ એટલે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિભાવના ફળનો ત્યાગ એટલે પુણ્ય અને પાપ બેયના ફળનો ત્યાગ. એ વિભાવના ફળનો ત્યાગ થયો. મને પુણ્યનું ફળ હજો. પછી હું મોક્ષમાં જઈશ. અત્યારે પુણ્ય કરી લઉં, એના ફળમાં હું દેવલોકમાં જાઉં. પછી ત્યાંથી દેવલોકમાંથી 'સીમંધર' ભગવાન પાસે સમવસરાણમાં જઈશ. મહાવિદેહમાં બીજા તીર્થકરોના સમવસરાણમાં (જઈશ) અને ત્યાં મોક્ષનો પુરુષાર્થ કરીશ. એને ખરેખર મોક્ષનો પુરુષાર્થ નથી કરવો પણ હજી દેવલોકના ફળ ભોગવવા જાવું છે. એને વિભાવના ફળ હજી વચ્ચે ભોગવવા છે.

કોઈ એમ પ્રશ્ન કરે છે કે આપણી મુક્તિ થવાની છે. હવે એ મુક્તિ દેવલોકમાં જઈને થાય તો સારું ને. વચ્ચે વચ્ચે.. પુણ્ય તો સારામાં સારા ભોગવાય જાય. નહિતર પછી માઠી ગતિ છે. જો દેવલોકમાં જવાનું ન થાય તો તિર્યચ નારકમાં જવાનું થાય અને પછી દુઃખી થઈને મોક્ષમાં જવાનું થાય એના કરતાં સુખી થઈને જઈએ તો સારું કે નહિ સારું ? મુક્તિમાં જવાની તારી કોઈ પરિસ્થિતિ છે નહિ. જે વિભાવ અને વિભાવના ફળને ચાહે છે, એ સ્વભાવ અને સ્વભાવના ફળને ચાહતો નથી. આ સીધી સાદિ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ... લાગુ પડે છે. જો દેવગતિમાં મારે જાવું છે એવો વિચાર કરે એની તો દુર્ગતિ થાય ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એને દેવગતિ ન મળે.

મુમુક્ષુ :- બીજા શુભકાર્ય પૂજા, ભક્તિ કરતાં દેવગતિનું આયુષ્ય બંધાય એ જુદી વાત. પણ મારે દેવગતિ જોઈએ છે એમાં તો દુર્ગતિ થાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં તો એને દુર્ગતિ મળે છે. જે પહેલેથી સોદાબાજી-Bargaining કરે છે કે મને આ મળે તો આમ કરું... આ મળે માટે આમ કરું.... આ મળે માટે આમ કરું. એને સહજ સ્વભાવ રચતો નથી. એ સહજતાથી દૂર જવા માગે છે.

મુમુક્ષુ :- તિર્યચમાં ... એ પાપાનુબંધી પુણ્ય છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ કર્મ કરે એનું સીધું જ પાપાનુંબંધી પુણ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- એના ફળ ભોગવે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાપ બાંધે. એ પાપાનુંબંધી જ પુણ્ય છે. પહેલેથી સોદો કર્યો.

મુમુક્ષુ :- ..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો એને અત્યારથી આશય છે કષાયપૂર્વક પુણ્યના ફળને ભોગવવાનો. પુણ્ય બાંધતી વખતે એનો આશય છે પુણ્યના ફળને સકષાય પરિણામથી ભોગવવા માટે એને પુણ્ય બાંધવા છે. એટલે પહેલેથી એનો ઈરાદો સારો નથી. દાનત ખોટી છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હવે તો સાચી વાત સામે આવી છે.

ભગવાન આત્મા છે, એની અંદર જે ગુણનિધાન છે એ ગુણનિધાન પાસે પુણ્ય તો ઉકરડો છે. પુણ્ય અને પુણ્યના ફળ તો ઉકરડો છે. એવો ભગવાન આત્મા સુગંધમય છે. હવે એનું અજ્ઞાન હોવાને લીધે એ પુણ્યને ચાહે છે, પુણ્યને ઈચ્છે છે. પણ અંદર જે નિરામય શાંતિ અને સુખ ભર્યું છે એની પ્રાપ્તિ કરવા માટે કાં તને આસક્તિ થતી નથી ? વલાલપ થતી નથી ? અને પુણ્ય ભોગવવા અને પુણ્યના ફળ ભોગવવાનો તને વિચાર આવે છે. એનો અર્થ કે તને હજી આત્માની શાંતિ અને આત્માના આનંદનો કાંઈ ખ્યાલ જ નથી કે જે તારામાં જ ભરેલો છે. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- દુઃખ ન જોવે અને સુખ જોવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પણ ક્યું સુખ જોઈએ છે, એ એણે નક્કી કરવું જોઈએ. સુખની જાતિ નક્કી કરવી જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- કહેવાતા અશુભના ઉદયમાં અણગમો તો થઈ જ જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અણગમો થાય છે એનું કારણ કે એને એક ઈષ્ટ અને એક અનિષ્ટનો અભિપ્રાય કરી રાખ્યો છે. જે ખરેખર સાચો નથી, પણ ખોટો છે, જૂઠો છે. એટલે એની અંદર અભિપ્રાયનો દોષ છે. પછી તો થયા વગર રહે જ નહિ. એટલે પહેલા સાચી સમજણ વડે એટલે જ્ઞાન વડે અભિપ્રાયને ઘડવો. જ્ઞાનનું મુખ્ય કાર્ય અભિપ્રાય ઘડવાનું છે કે કોઈ પદાર્થ ઈષ્ટ નથી, કોઈ પદાર્થ અનિષ્ટ નથી. એમ વાત છે.

‘વિચારવૃત્તિ સાથે ત્યાગવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવી તે જ વિચાર સફળ

છે, એમ કહેવાનો જ્ઞાનીનો પરમાર્થ છે.’ શું કહે છે ? બહુ સારું વચન છે. જરા વિશેષ વાત છે કે, ‘વિચારવૃત્તિ સાથે ત્યાગવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવી...’ જ્યારે જ્યારે તત્ત્વની વિચારણા ચાલે ત્યારે ત્યારે પોતાના ઉદયમાં નિરસપણું આનાથી કેવી રીતે આવે ? એનું અનુસંધાન કરવું. અસ્તિ અને નાસ્તિ અનુસંધાનમાં લઈને એકસાથે વિચારવી. કેમકે નાસ્તિમાં ઊભો છે માટે. નહિતર તો એમ કહે, નાસ્તિનું શું કામ છે ? આપણે તો અસ્તિનું કામ છે. પણ તું ઊભો છો નાસ્તિમાં. માટે એ સંબંધને છોડવા માટે એ વિચારવું જરૂરી છે. અને ‘તે જ વિચાર સફળ છે, એમ કહેવાનો જ્ઞાનીનો પરમાર્થ છે.’ અને એ પ્રકારે વિચારણા થાય તો તે વિચારણાની સફળતા છે. એમ પારમાર્થિક હેતુથી જ્ઞાનીએ વિચાર કરવાનું, આત્મવિચાર કરવાનું કહ્યું છે. વિશેષ લઈશું જરા એમાં...

વિશેષ ઊંડા વિચારથી એમ સમજાય છે કે જીવને જ્યારે ‘સ્વલક્ષ’નું દૃઢત્વ આત્મામાં પ્રકાશે છે, ત્યારે તેના લક્ષણરૂપે પરિભ્રમણની વેદના આવે છે, તે વેદના નહિ આવવાના કારણોમાં, મુખ્ય કારણ ‘પરલક્ષ’ છે. તેથી જ ઉક્ત વેદનામાં આવેલ જીવ પ્રાયઃ વિપરીતતામાં આગળ વધી શકતો નથી, અથવા વિપરીતતામાં ચાલી જવાયુ હોય તો પાછો વળી જાય છે. ધર્મના ક્ષેત્રમાં આવેલ જીવો પણ, અનાદિ પરલક્ષથી મુક્ત પ્રાયઃ થતા નથી. તેથી પરમાર્થમાર્ગ પ્રતિ ગતિ થતી નથી. આ એક સમસ્યાની ગંભીરતા બહુ બહુ પ્રકારે વિચારવા યોગ્ય છે.

(અનુભવ સંજીવની-૧૬૭૭)

તા. ૨૨-૩-૧૯૯૨, પત્રાંક - ૭૪૯ થી ૭૫૦
પ્રવચન નં. ૩૪૪

મુમુક્ષુ :- પદ્દ પાને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘કર વિચાર તો પામ.’ એ લેવું છે ને ?

વિચારવૃત્તિ સાથે, તત્ત્વવિચારની સાથે બાહ્ય પદાર્થ પ્રત્યેના નિરસ પરિણામ થવા. જે કોઈ પદાર્થમાં આ આત્માને રસ આવતો હોય, સુખબુદ્ધિએ કરીને રસ આવતો હોય તે પદાર્થમાંથી સુખબુદ્ધિની નિવૃત્તિ થાય અને તેના ફળ સ્વરૂપે રસ નિરસપણાને પામે એને અહીંયાં ત્યાગવૃત્તિ કહી છે.

ત્યાગવૃત્તિ એટલે શું ? મુમુક્ષુને સર્વસંગપરિત્યાગ થાય એવી કોઈ શક્તિ નથી હોતી. કદાચ કોઈ જીવનો કષાય મંદ હોય, સહજ એની પ્રકૃતિગત રીતે શક્તિ હોય એ જુદી વાત છે. તોપણ સ્વભાવસ્થિરતાપૂર્વક વીતરાગતાના સદ્ભાવમાં રાગનો અભાવ થાય એ પ્રકારે એ ત્યાગ નથી થયો એટલે યથાર્થ પ્રકારે નથી થયો એમ સમજવા યોગ્ય છે. કર્યો હોય તોપણ. પણ મુખ્યપણે મુમુક્ષુજીવે આત્મવિચાર, તત્ત્વવિચાર, એ વિચારની સાથે સાથે ઉદયમાં નિરસપણું થાય, ઉપેક્ષા થાય, ઉદાસીનતા થાય એવી વૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવી તે જ વિચાર સફળ છે. એટલે કે આત્મવિચાર અને તત્ત્વવિચાર કરતાં પણ જો એવો ને એવો રસ જીવ બાહ્ય ઉદયના કાર્યોમાં લે તો એણે શું ફેરફાર કર્યો ? કે એણે કાંઈ ફેરફાર કર્યો નથી. તત્ત્વવિચાર કરીને પણ વૃત્તિમાં કોઈ ફેરફાર કર્યો નથી. તો હેતુ તો એ છે. તત્ત્વવિચારનો હેતુ એ છે કે પોતાના જે અનાત્મ પરિણામો છે એનું બળ ઘટે. રસ ઘટે તો બળ ઘટે. રસ ન ઘટે તો બળ ન ઘટે.

‘તે જ વિચાર સફળ છે,...’ તે તત્ત્વવિચાર સફળ છે. ‘એમ કહેવાનો જ્ઞાનીનો પરમાર્થ છે.’ અથવા જ્ઞાનીપુરુષનો પારમાર્થિક આશય એ છે કે જો તમે તત્ત્વવિચાર કરતા હો, આત્મવિચાર કરતા હો, તો તમારા બાહ્ય ઉદયના પરિણામમાં જેને જે પ્રકારે ઉદય હોય તે, બધાને એક્સરખો નથી હોતો, પણ જેની પાસે ગોદડી છે એને ગોદડીમાં રાગ છે,

ઝૂંપડી છે એને ઝૂંપડીમાં રાગ છે અને મહેલ છે એને મહેલમાં રાગ છે. એ તો જે કાંઈ છે એ પૂર્વકર્મના ઉદય છે. આ જીવને કેટલો રાગ છે ? રાગસંબંધ કેટલો છે એટલો બંધ છે. અને એમાં પણ રાગરસને બંધ કલ્પો છે. તત્ત્વદષ્ટિએ ‘રાગોદ્ગારમહારસેન’ (સમયસાર-બંધ અધિકાર, શ્લોક-૧૬૩). જેટલો રાગરસ છે એટલો બંધ છે. એટલો પ્રતિબંધ છે. માટે એ રાગરસ છૂટે એવું કહેવાનો જ્ઞાનીઓનો પરમાર્થ છે. એમ કહેવાનો જ્ઞાનીઓનો પારમાર્થિક આશય રહેલો છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રતિકૂળતા ગમતી નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એનો અર્થ જ એ કે અનુકૂળતા ગમે છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રતિકૂળતામાં જે દ્રેષભાવ આવે છે, અણગમો આવે છે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તો અનુકૂળતામાં રસ આવ્યા વગર રહે નહિ.

મુમુક્ષુ :- એમાં શું રસ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો એક સિક્કાની બે બાજુ છે. અપમાનનો અણગમો છે તો માન-સમ્માન અતિ રુચે છે. આમ તો કોઈ એમ કહે કે, મને કાંઈ માનનું એવું કાંઈ નથી. મારે કાંઈ માન-અપમાન જેવું કાંઈ નથી. પણ અપમાન થાય ત્યારે ખબર પડે કે કેટલું અંદર ખેદખિન્નપણું થઈ ગયું. કેટલો જીવ દુઃખી થયો. એનો અર્થ જ એ છે કે એને માન-સન્માન ઘણું ગમે છે. પ્રતિકૂળતાનો અણગમો છે એનો અર્થ કે અનુકૂળતા મને ઘણી ગમે છે. આ તો સામે સામે વાત છે. એટલે તત્ત્વવિચારમાં તો બે જગ્યાએ ફરક પડે છે. જે રાગના વિષય છે અને જે દ્રેષના વિષય છે એ તો મોહવશ થાય છે પ્રકાર. જો મોહમાં ફરક પડે તો બે જગ્યાએ ફેર પડે અને મોહમાં ફેર ન પડે તો એકેયમાં ન પડે. પછી માને ભલે કે મને આ જગ્યાએ ફેર પડ્યો છે. ખરેખર એકેય જગ્યાએ ફેર નથી પડ્યો. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક સિક્કાની બે બાજુ જ છે. ઉદય ભલે વારાફરતી હોય. રાગ હોય ત્યારે દ્રેષ ભલે ન હોય, દ્રેષ હોય ત્યારે રાગ ન હોય. પણ છે બંને સાથે જ છે. એક છે અને બીજું નથી એમ કહેનાર એ વાતને યથાર્થ પ્રકારે સમજ્યા વગર કહે છે.

મુમુક્ષુ :- પરમાં રાગ છે એ જ વખતે આત્માનો દ્રેષ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દ્રેષ છે. અથવા તો આત્મતત્ત્વની અરુચિ એ અનાત્મ તત્ત્વની રુચિ. રાગ અને રાગના વિષયરૂપ પુદ્ગલ. અને ‘દ્રેષ

અરોચક ભાવ.’ એ તો ‘આનંદઘનજી’એ ગાયું કે, ‘દ્રેષ અરોચક ભાવ.’ તત્ત્વદષ્ટિના વિષયથી જુઓ ! કેવું કાઢ્યું છે ! ‘દ્રેષ અરોચક ભાવ.’

મુમુક્ષુ :- એટલે એ શું કહેવા માગે છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે આત્માની અરુચિ છે એ આત્મા પ્રત્યેનો દ્રેષ છે. તો (કોઈ) કહે, અમને ક્યાં આત્માની અરુચિ છે ? અમે તો શાસ્ત્ર વાંચીએ છીએ, ‘સમયસાર’ વાંચીએ છીએ. અમને કાંઈ આત્માની અરુચિ હોય તો ‘સમયસાર’ થોડા વાંચીએ ? તો કહે છે, ઊભો રહે. તને અનાત્માની રુચિ કેટલી છે એ વાત કર હવે. એટલે ત્યાંથી તું પકડાઈશ. અહીંયાં ‘સમયસાર’થી તું નહિ પકડાય. ‘સમયસાર’ હાથમાં હશે એટલે તને એમ લાગશે કે ના, ના મને વાંધો નથી. પણ તને અનાત્મભાવ અને અનાત્મ પદાર્થોની રુચિ કેટલી છે ? એટલી તને આત્માની અરુચિ છે અને એટલો તને આત્મા પ્રત્યે દ્રેષ છે. આવું સમીકરણ છે. Equation કહે છે ને ? આવું સમીકરણ છે.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવ’નો સાચો શિષ્ય ક્યાંય છેતરાય નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. તત્ત્વદષ્ટિ હોય, સાચી સમજણ હોય તો થાપ ન ખાય. નહિતર જીવ પોતાના પરિણામ વિષે જ થાપ ખાતો આવ્યો છે. પોતે જ પોતાથી છેતરાતો આવ્યો છે. પોતે જ થાપ ખાતો આવ્યો છે. એટલે તો મિથ્યાત્વને ભૂલ કીધી છે. મિથ્યાત્વની બીજી વાત નથી કરી. એ તો એક ભૂલ છે કે જે તને નજરમાં આવતી નથી. એમ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- બહુ મોટી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બહુ મોટી ભૂલ છે. અનંત સંસારનું પરિભ્રમણ કરાવે એવી મોટી ભૂલ હોવા છતાં નજરમાં નથી આવતી. કેમકે એ કાર્ય ભૂલથી થાય છે. એ પરિણામ ભૂલથી થાય છે. એટલે તો ‘ગુરુદેવે’ ત્યાં સુધી એ વાત લીધી કે, જેને મિથ્યાત્વનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય તેને મિથ્યાત્વ રહે નહિ. એનું મિથ્યાત્વ છૂટી જાય. કેમકે ભૂલની સમજણ જ ભૂલને ભાંગે છે. ભૂલ ભાંગવાનો બીજો કોઈ ઉપાય જગતમાં નથી. ભૂલની સમજણ ભૂલને ભાંગે છે.

મુમુક્ષુ :- દ્રેષ ભાવ થાય છે, પ્રતિકૂળતા રુચતી નથી. પ્રતિકૂળતામાં અણગમો થાય છે તો એમાં રસ કઈ રીતે ? બીજો Factor કઈ રીતે પકડવો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્યાં દ્રેષ, ચિકાશ છે કે નહિ ? ત્યાં જે

પરિણામની ચિકાશ છે એ રસ છે. વજન છે એ રસ છે. પરિણામ જલ્દી છૂટે નહિ. એ પરિણામ છોડવા હોય તો જલ્દી છૂટે નહિ. એની લાળ લંબાયા કરે. ત્યાં વજન વધારે રહે, એની કિંમત વધારે દેખાય, એનું મૂલ્ય વધારે ભાસે. અને રસને વિચારીને પકડવો છે કે અનુભવીને પકડવો છે ? રસ અનુભવનો વિષય છે. તો અવલોકન કરે એ જ રસને પકડી શકે. માત્ર વિચાર કરે એ રસના વિષયની અંદર એના કેટલા પડખાં છે એ નહિ સમજી શકે. એટલે અહીંથી જ અનુભવ પદ્ધતિ શરૂ થાય છે. જ્યાં રસનું વિજ્ઞાન શરૂ થાય છે ત્યાંથી અનુભવ પદ્ધતિ શરૂ થાય છે. કેમકે એ વિચારથી નહિ પકડી શકાય. એક કષાય પરિણામમાં કષાયરસ કેટલો ? એ પકડવું હોય તો એનું અવલોકન કર્યા સિવાય બીજો કોઈ એને સમજવાનો ઉપાય નથી.

જેમ તરતા શીખવું હોય તો પાણીમાં પડ્યા વિના કોઈ તરતા શીખી શકે ? જમીન ઉપર હાથ-પગ હલાવવાની કસરત કરે જોય ! એની બધી ચોપડીઓ વાંચે, એની ચર્ચાઓ કરે, એના નિષ્ણાંતો સાથે બધું સમજે. એને તરતા આવડે ? કોઈ દિ' ન આવડે. એને પાણીમાં પડવું જ પડે. તો જ તરતા શીખે. એ અનુભવજ્ઞાન છે.

એમ અહીં નાસ્તિથી અનુભવજ્ઞાન શરૂ થાય છે. હવે નાસ્તિનું જે અનુભવજ્ઞાન છે ત્યાં પણ Practice, નાસ્તિમાં ઊભો છે એ તરતો નથી, એ અનુભવના વિષયરૂપ આત્મા, જે અનુભવજ્ઞાને કરીને ગ્રહણ થાય છે, એ કેવી રીતે ચૈતન્ય આત્માનું ગ્રહણ થાય ? કાલે રાત્રે ચર્ચામાં પ્રશ્ન ચાલ્યો હતો કે ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માનું ગ્રહણ કેવી રીતે થાય ? એ ગ્રહણ કરવું એ તો અનુભવનો વિષય છે. તો ઊલટું ગ્રહણ કેવી રીતે કરે છે ? દષ્ટાંત એમ પછી લીધું. કે ઊલટું ગ્રહણ કેવી રીતે કરે છે ? એવી રીતે સુલટું ગ્રહણ કરવું.

મુમુક્ષુ :- ગ્રહણ કરવું એટલે લક્ષ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. રસ-રુચિ હોય તો ગ્રહણ થાય. પછી બીજી ચર્ચા ચાલે.

મુમુક્ષુ :- લક્ષ હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. લક્ષ હોય, રસ હોય. કારણ કે લક્ષ હોય એની મુખ્યતા હોય, મુખ્યતા હોય એનું લક્ષ હોય, એનો જ રસ થાય, એની જ રુચિ થાય અને એનું જ ગ્રહણ થાય. અને એ સહેજે સહેજે

બધું મૂળમાં જરૂરિયાત ભાસી હોય તો થાય. જરૂરત હોય તો થાય, જરૂરત ન હોય તો ન થાય. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- આત્મા તો આનંદનો સાગર છે ને ક્યાં ખોવાય જાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ક્યાંનો ક્યાંય ખોવાય જાય છે, જુઓને ! આનંદનો સાગર હોવા છતાં અવસ્થામાં છાંટો પણ દેખાતો નથી. આવડો મોટો આનંદનો સાગર છે ને કેમ છાંટો દેખાતો નથી ? કે સામું જો. વિમુખ થઈને ચાલે છે. એને ક્યાંથી દેખાય ?

મુમુક્ષુ :- શરીરની કોઈ પીડા થાય. માથું દુઃખે, પેટમાં ગડબડ થાય, ડાયરિયા થાય તો તે વખતે એનાથી કાંઈ પરિણામ બીજી બાજુ જતા જ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પણ એ તો બધું ફેરવવું તો પડશે ને. એ તો બધું સામાન્ય બધાને એમ થાય છે. હવે અહીંયાં આવ્યા છીએ જ્યારે, ત્યારે આ વિષય એવો છે કે જગતમાં સામાન્ય રીતે જે રાગ-દ્વેષ-મોહના પરિણામ થાય છે એમાં ફેરફાર કરવા માટેની આ વિચારધારા છે. અને આ વિચારધારામાં જેને આવા વિચાર કરવાની વૃત્તિ થઈ છે એને એના રસમાં ફેરફાર થવો ઘટે છે. એમ કહે છે. તો જ તે વિચારવૃત્તિ સફળ છે, નહિતર તે નિષ્ફળ છે.

મુમુક્ષુ :- રસને ઘટાડવાનો પ્રયત્ન કરે તો રસ ન ઘટે, પણ આ બાજુનો પ્રયત્ન કરે તો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ જ છે. વિચાર એ છે કે રસ શું કરવા આવે છે ? સુખને કારણે આવે છે. સુખ છે ? નથી. જે પરિણામ દુઃખદાયક છે અને જે પરિણામના વિષયભૂત જડ પદાર્થો સુખથી શૂન્ય છે એમાં સુખ ભાસે છે એ ભ્રાંતિ છે, એ છેતરામણ છે એટલી જાગૃતિ તો આ વિચારવૃત્તિએ કરીને આવવી જોઈએ ને ? અને જો એટલી જાગૃતિ આવે તો નિરસપણું આવ્યા વિના રહે નહિ.

મુમુક્ષુ :- પ્રતિકૂળ સંયોગો આવે તો ચાલે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પ્રશ્ન રહ્યો વેદનાનો. ભાઈને એમ કહે છે કે, ભાઈ ! જ્યાં અશાતા આવી એટલે પછી ત્યાં ને ત્યાં (પરિણામ) રહે છે, પરિણામ ત્યાં ને ત્યાં રહે છે. પણ એ વખતે પણ પુરુષાર્થ તો અવલોકનનો કર્તવ્ય છે કે વેદનાની સત્તામાં જ્ઞાન છે ? જ્ઞાનની સત્તામાં વેદના છે ? જો વેદ-વેદકભાવે ભેદજ્ઞાન ન કરવામાં આવે તો કોઈ રીતે

એ વેદનાના એ એકત્વ પરિણામથી મુક્ત થઈ શકાશે નહિ અને એ અશાતાનું દુઃખ ભોગવ્યે છૂટકો છે. ન ગમતું હોય અને આણગમો હોય તોપણ ભોગવવું જ પડે. એ વેદનાથી છૂટી ન શકાય.

મુમુક્ષુ :- જે પર પદાર્થ મળતાં સુખ થાય છે એ તો અહીં જે સુખ નામનો ગુણ છે એમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. છે વિપરીત.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ વિપરીત અવસ્થા છે. આભાસ છે.

મુમુક્ષુ :- પણ એ જડ પદાર્થમાંથી સુખ થવાનું જ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્યાં સુખનો અભાવ છે, સુખથી શૂન્ય છે.

મુમુક્ષુ :- એટલે સુખની લાગણી થાય છે એ ખરેખર તો સુખગુણમાં થાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એટલે તો ‘સમ્યજ્ઞાનદિપિકા’માં દર્શાવેલ આખ્યો છે, કે કૂતરો હાડકું ચાવે છે અને લોહી નીકળે છે એના પેઢામાંથી. માને છે કે હાડકામાંથી લોહી આવે છે અને મને મીઠું લાગે છે. જીવનું એવું છે. સામે તો સુખનો અભાવ છે, સુખથી શૂન્ય છે, પણ પોતાનો રસ છે. સુખની કલ્પનાયુક્ત પોતાનો જે રસ છે, એ રસે કરીને જીવને એમ લાગે છે કે મને સુખ થાય છે. અને એનું ફળ આવે છે દુઃખ. ‘પશ્ચાત્ દુઃખ તે સુખ નહિ.’ આ યુક્તિ આપી. ... તને એમ લાગ્યું કે આ મીઠાઈ ખાવાથી મને સુખ છે તો ગાડું ભરીને ખાઈ જાને. થાળી ભરીને શું કરવા ખાય છે ? ગાડું ભરીને ખા. સો ગણું ખાઈશ તો સો ગણું સુખ થાશે. એ છે નહિ. કોઈ પદાર્થમાં વાસ્તવિક સુખ હોય તો એવું બને જ નહિ કે એ સુખ ભોગવતા ભોગવતા છોડવાનો વારો આવે. બને જ નહિ. એટલે એ અનુભવની યુક્તિ છે.

એટલે ‘તે જ વિચાર સફળ છે, એમ કહેવાનો જ્ઞાનીનો પરમાર્થ છે.’ જો એમ ન થાય તો એ જ્ઞાનીના કહેવાના પારમાર્થિક આશયને સમજ્યો નથી. ‘વખતનો અવકાશ મેળવીને નિયમિત રીતે બેથી ચાર ઘડી સુધી મુનિઓએ હાલ ‘સૂયગડાંગ’ વિચારવું ઘટે છે,...’ જુઓ ! ‘અંબાલાલભાઈ’ મારફત સૂચના મોકલી છે કે ‘લલ્લુજી’ વગેરે મુનિએ અત્યારે બે-ચાર ઘડી આખા દિવસમાં ‘સૂયગડાંગ’ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવું. કેવી રીતે કરવું ? કે ‘શાંત અને વિરક્ત ચિત્તથી.’ આ તો ... માટે લખ્યું, પણ કોઈપણ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવા બેસવું હોય ત્યારે ચિત્ત શાંત હોવું ઘટે છે. અશાંત ચિત્તથી સ્વાધ્યાય કરવામાં, સ્વાધ્યાયમાં ચિત્ત

લાગતું નથી. અથવા જે કલ્પિત પરિણામે કરીને અશાંતિ છે, જીવને અશાંતિ શેનાથી છે ? જ્ઞાને કરીને અશાંતિ હોય નહિ અને થાય નહિ. જ્ઞાન એક એવી ચીજ છે કે એમાં અશાંતિ અને દુઃખ થવાનો પ્રશ્ન નથી. જે અશાંતિ કે દુઃખ થાય છે એ તો અજ્ઞાને કરીને અને કલ્પનાએ કરીને આ જીવને થાય છે. એટલે એ કલ્પનામાંથી ન છૂટે તો વાસ્તવિક તત્ત્વ જે શાસ્ત્રની અંદર, આગમોની અંદર રહેલું છે એ વિચારી શકતો નથી.

‘અને વિરક્ત ચિત્તથી.’ જે રસ છે એ તોડવાની વાત છે. ઘણા રસવાળા પરિણામે શ્રુતની ઉપાસના થઈ શકતી નથી. જે શ્રુતમાં વિભાવરસ તોડવાનું વિજ્ઞાન છે એ શ્રુતને ઉપાસવું હોય તો એણે વિરક્ત ચિત્તથી ઉપાસવું જોઈએ. આ સાથે સાથે એ લે છે. એ મેળવે. નહિતર તો શું કરે ? કે શુષ્કજ્ઞાનમાં એ ખબર નથી પડતી. આપણે તો જ્ઞાન કરીએ છીએ ને. આપણે તો આગમનું, મોટા મોટા શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન કરીએ છીએ. પણ તારું વિરક્તપણું કેટલું થયું ? રસ કેટલો ઘટ્યો ? એ તો જો. એ જો સાથે સાથે ન થતું હોય તો યથાર્થ વિધિએ તે શાસ્ત્ર અધ્યયન થતું નથી અને એનું ફળ પણ યથાર્થ નથી. એનાથી તને શાંતિ નહિ આવે.

મુમુક્ષુ :- ચિત્તમાં ઘણી ચંચળતા હોય, એ ચંચળતા ઓછી કરવા માટે તો સ્વાધ્યાયમાં બેસીએ છીએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ચંચળતા ઓછી કરવાના પ્રયોગ તો ઘણા છે. પણ સામાન્યપણે તો જીવને તત્ત્વવિચાર છે એ પણ ચંચળતા ઘટવાનું પહેલું સાધન છે. આત્મવિચાર છે, તત્ત્વવિચાર છે એ ચંચળતા ઘટવાનું સાધન છે.

મુમુક્ષુ :- ... ભક્તિના બે પદ ગાય પછી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, (પછી) શરૂઆત કરે.

મુમુક્ષુ :- બીજા વિચારો બધા શાંત થઈ જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, શાંત થઈ જાય. નિવૃત્તિક્ષેત્ર છે એટલે સમય એવો રાખ્યો છે. સવારે ઘાય ઘાય કરીને ભાગતા હોય એવી રીતે નહિ. ૯:૩૦ થી ૧૧:૩૦. સવારમાં વહેલું સાધન કરવામાં પરોઢિયે ૫:૩૦ થી ૭:૦૦. ૫:૩૦ થી ૭:૦૦ ભક્તિ થાય પછી ૭:૦૦ થી ૯:૩૦ અઢી કલાક પરવારવાનું. ૯:૩૦ થી ૧૧:૩૦ બે કલાક તત્ત્વનો સ્વાધ્યાય.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અચ્છા, રોજ ૫:૩૦ થી ૭:૦૦ ભક્તિ નથી હોતી ?

સ્વાધ્યાયનો એટલો નથી ?

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આપણને તો ખબર ન હોય, પરિચય નથી એટલે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બરાબર. એમ તો પછી બહુ ...પણું બરાબર નહોતું લાગતું. પછી માનો કે બપોરે ૩:૩૦ થી ૫:૩૦. બે કલાક બીજા થયા. પછી પાછું ૭:૦૦ થી ૯:૩૦ અઢી કલાક બીજા થયા. તો શું છે કે સ્વાધ્યાયમાં તો જે તત્ત્વનું ગ્રહણ થાય, જે વસ્તુ સમજાય એને પચાવવાનો પણ સમય જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- ૭:૦૦ થી તો ધ્યાન અને મૌન.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પણ એ અડધી કલાક. અડધી કલાકનો.

મુમુક્ષુ :- ... ફરજિયાત હાજરી આપવી ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના. એવું નહોતું. અમે હાજરી નહોતા આપતા.

મુમુક્ષુ :- જેને મૌનમાં અને ધ્યાનમાં બેસવું હોય...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બેસવું હોય એને. કોઈ ફરજિયાત નહિ. એવી કોઈ કડક વાત નથી.

મુમુક્ષુ :- હું ગયો ત્યારે બોર્ડ માર્યું હતું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં તો શું છે કે કોઈ પછી તબિયતને કારણે આરામ કરવા આવી જાય કે કોઈ હરવા-ફરવાને બહાને આવી જાય. એવા બધા કોઈ ઉદ્દેશથી પણ (આવતા હોય એટલે) થોડું ઘણું કાંઈક સંસ્થાકીય રીતે રાખે. પણ બહુ Hard & Fast નહોતા. ... જેવું હતું તો એટલું Hard & Fast નહોતું.

મુમુક્ષુ :- આ વિષય એટલો રસિક નહોતો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. તો પછી કાંઈક બીજો હેતુ છે એમ થઈ જાય.

૮૯૩ નંબરના પત્રની એક લીટી ખેંચેલી છે. ૮૯૩. વચ્ચેની લીટી છે, પહેલી બે લીટી છોડીને.

‘ઈન્દ્રિયોના નિગ્રહપૂર્વક સત્સમાગમ અને સત્શ્રુત ઉપાસનીય છે.’

લખ્યું છે ? એટલે જેને સત્સમાગમ કરવો હોય, તત્ત્વચર્યા, વાર્તા, શ્રવણ એ. અને જેને શાસ્ત્ર અધ્યયન કરવું હોય કે સાંભળવું હોય એણે ‘ઈન્દ્રિયોના નિગ્રહપૂર્વક...’ ઈન્દ્રિયોના ઘોડા છૂટા મૂકે તો એ સત્શ્રુતની

ઉપાસના અને સત્સમાગમની ઉપાસના નહિ થાય. સૂચના કરી છે. કેમ ? કે જો નિગ્રહ ન કરે તો રસ તીવ્ર થવાનો છે. જ્યાં વિભાવરસ તીવ્ર થાય છે ત્યાં સ્વભાવરસથી દૂર જવાય છે. તો સ્વભાવરસ કેળવવા અર્થે પણ એને વિભાવરસ મંદ થવો એ અનિવાર્ય છે. અને વિભાવરસ મંદ થવામાં બીજો ફાયદો એ છે કે સાથે સાથે જીવને દર્શનમોહનો અનુભાગ પણ ઘટે છે. ચારિત્રમોહના રસની સાથે દર્શનમોહનો રસ-અનુભાગ પણ અવિનાભાવી(પણે ઘટાડે છે).

મુમુક્ષુ :- ૮૯૧માં પણ એ જ લખ્યું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ૮૯૧ ?

મુમુક્ષુ :- ૮૯૧, ૬૩૮ પાનું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘ઈન્દ્રિયોના નિગ્રહપૂર્વક સત્સમાગમ અને સત્શાસ્ત્રથી પરિચિત થજો. તમારા સમીપવાસી મુમુક્ષુઓનો ઉચિત વિનય ઈચ્છીએ છીએ.’ લ્યો ! એક જ વાક્ય છે. પર્યુષણના દિવસો છે ને. ભાદરવા સુદ-૫. ક્ષમાપના આવે છે ને ?

સામાન્ય રીતે ધાર્મિક મહોત્સવમાં માણસ વધી જાય એટલે સાદા ભોજનને બદલે મીઠાઈ બનવા મંડે. અને જેને રસના પરિણામના ઠેકાણા ન હોય એને તો પછી ત્યાં કોઈ રોકનાર તો છે નહિ. પોતે પોતાને રોકે. ખાવા-પીવામાં સરખા રસવાળા પરિણામ થાય એની પાછળ સ્વાધ્યાયનો Time થાય અને સ્વાધ્યાય કરવા બેસે અને એને ગુણ થાય એ ક્યાંથી બનવાનું હતું ? કાંઈ ગુણ ન થાય. એ વખતે એને નિરસ પરિણામ હોવા જોઈએ. અને એમાં પણ વધારે સારી ચીજ હોય તો વધારે નિરસપણું આવવું જોઈએ. જો ભાણામાં વધારે સારી ચીજ આવે તો વધારે નિરસપણું આવવું જોઈએ. એ જાતની અંદરમાં પરિણામની Practice જો ચાલે તો આ અધ્યયન ગુણકારી થશે. નહિતર શુષ્કજ્ઞાન થયા વિના રહે નહિ. અવગુણ થાશે. ગુણ થવાને બદલે અવગુણ થશે, આત્માને નુકસાન થાશે. બીજા કોઈને નુકસાન નહિ થાય પણ આત્માને નુકસાન થશે અને એ નુકસાન આ જીવને અશાંતિ અને દુઃખનું છે. તારે દુઃખ અને અશાંતિ જોઈએ છે કે નહિ એનો વિચાર કરજે. સીધી વાત તો આ છે.

મુમુક્ષુ :- ભાણામાં કેટલીક ચીજ તો એવી આવતી હોય કે સ્વાસ્થ્યને અનુકૂળ હોય, એનાથી તબિયત ઠીક રહેતી હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તો વધારે ખાવી એમ ?

મુમુક્ષુ :- એમાં રસ વધી જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ પણ દેહાત્મબુદ્ધિએ જ વાત થઈ ગઈ ને ? કે આનાથી શરીરની અનુકૂળતા રહે છે એટલે શરીરને પોષણ મળે છે. તો જે ચીજથી શરીરને પોષણ મળે છે એમાં એને રસ આવ્યો. દેહાત્મબુદ્ધિ તીવ્ર થઈ.

માર્ગ તો બહુ જાગૃતિનો છે. ચોખ્ખી વાત એ છે કે માર્ગ ઘણી જાગૃતિનો માર્ગ છે. જાગૃતિ છે એટલી જ મુમુક્ષુતા સમજવા યોગ્ય છે. જાગૃતિ નથી તો મુમુક્ષુતા પણ નથી એમ સમજવા યોગ્ય છે. એ ૭૪૯ (પત્ર પૂરો) થયો.

પત્રાંક-૭૫૦

વવાણિયા, ફાગણ સુદ ૬, સોમ, ૧૯૫૩

મુનિ શ્રી લક્ષ્મણ તથા દેવકરણજી આદિ પ્રત્યે,

સહેજે સમાગમ થઈ આવે અથવા એ લોકો ઈચ્છીને સમાગમ કરવા આવતા હોય તો સમાગમ કરવામાં શું હાનિ છે ? કદાપિ વિરોધવૃત્તિથી એ લોકો સમાગમ કરવાનું કરતા હોય તો પણ શું હાનિ છે ? આપણે તો તેના પ્રત્યે કેવળ હિતકારી વૃત્તિથી, અવિરોધ દૃષ્ટિથી સમાગમમાં પણ વર્તવું છે, ત્યાં શો પરાભવ છે ? માત્ર ઉદીરણા કરીને સમાગમ કરવાનું હાલ કારણ નથી. તમ સર્વ મુમુક્ષુઓના આચાર વિષે તેમને કંઈ સંશય હોય, તો પણ વિકલ્પનો અવકાશ નથી. વડવામાં સત્પુરુષના સમાગમમાં ગયા આદિનું પ્રશ્ન કરે તો તેના ઉત્તરમાં તો એટલું જ કહેવું યોગ્ય છે કે 'તમે અમે સૌ આત્મહિતની કામનાએ નીકળ્યા છીએ; અને કરવા યોગ્ય પણ તે જ છે. જે પુરુષના સમાગમમાં અમે આવ્યા છીએ તેના સમાગમમાં કોઈ વાર તમે આવીને પ્રતીતિ કરી જોશો કે તેમના આત્માની દશા કેમ છે ? અને તેઓ આપણને કેવા ઉપકારના કર્તા છે ? હાલ એ વાત આપ જવા દો. વડવા સુધી સહેજે પણ જવું થઈ શકે, અને આ તો

જ્ઞાનદર્શનાદિના ઉપકારરૂપ પ્રસંગમાં જવું થયું છે, એટલે આચારની મર્યાદાના ભંગનો વિકલ્પ કરવો ઘટતો નથી. રાગ-દ્વેષ પરિક્ષીણ થવાનો માર્ગ જે પુરુષના ઉપદેશે કંઈ પણ સમજાય, પ્રાપ્ત થાય તે પુરુષનો ઉપકાર કેટલો ? અને તેવા પુરુષની કેવા પ્રકારે ભક્તિ કરવી તે તમે જ શાસ્ત્રાદિથી વિચારી જુઓ. અમે તો કંઈ તેવું કરી શક્યા નથી, કેમકે તેમણે પોતે એમ કહ્યું હતું કે...'

'તમારો મુનિપણાનો સામાન્ય વ્યવહાર એવો છે કે બાહ્ય આ અવિરતિ પુરુષ પ્રત્યે વંદનાદિ વ્યવહાર કર્તવ્ય નહીં. તે વ્યવહાર તમારે પણ સાચવવો. તે વ્યવહાર તમે રાખો તેમાં તમારો સ્વચ્છંદ નથી, માટે રાખવા યોગ્ય છે. ઘણા જીવોને સંશયનો હેતુ નહીં થાય. અમને કંઈ વંદનાદિની અપેક્ષા નથી.' આ પ્રકારે જેમણે સામાન્ય વ્યવહાર પણ સચવાવ્યો હતો, તેમની દષ્ટિ કેવી હોવી જોઈએ, તે તમે વિચાર કરો. કદાપિ હાલ તમને તે વાત નહીં સમજાય તો આગળ પર સમજાશે, એ વાતમાં તમે નિઃસંદેહ થાઓ.

'બીજા કંઈ સત્માર્ગરૂપ આચારવિચારમાં અમારી શિથિલતા થઈ હોય તો તમે કહો, કેમકે તેવી શિથિલતા તો ટાળ્યા વિના હિતકારી માર્ગ પમાય નહીં, એમ અમારી દષ્ટિ છે.' એ આદિ પ્રસંગે કહેવું ઘટે તો કહેવું; અને તેમના પ્રત્યે અદ્વેષભાવ છે એવું ખુલ્લું તેમના ધ્યાનમાં આવે તેવી વૃત્તિએ તથા રીતિએ વર્તવું, તેમાં સંશય કર્તવ્ય નથી.

બીજા સાધુ વિષે તમારે કાંઈ કહેવું કર્તવ્ય નથી. સમાગમમાં આવ્યા પછી પણ કંઈ ન્યૂનાધિકપણું તેમના ચિત્તમાં રહે તોપણ વિક્લેપ પામવો નહીં. તેમના પ્રત્યે બળવાન અદ્વેષભાવનાએ વર્તવું એ જ સ્વધર્મ છે.

૭૫૦મો પત્ર ‘લક્ષ્મણ’ અને ‘દેવકરણજી’ ઉપરનો છે. અને સંપ્રદાયમાં એમનો વિરોધ થયો છે. ‘શ્રીમદ્જી’ને અનુસરવા જતા, એમનો સમાગમ કરવા જતાં સંપ્રદાયમાં એમનો વિરોધ થયો છે. તો એ વિરોધ કરનાર જીવો પ્રત્યે પણ કેવી રીતે વર્તવું ? એનું એક માર્ગદર્શન શરૂઆતમાં એમણે આપ્યું છે.

‘મુનિ શ્રી લક્ષ્મણ તથા દેવકરણજી આદિ પ્રત્યે, સહેજે સમાગમ થઈ આવે અથવા એ લોકો ઈચ્છીને સમાગમ કરવા આવતા હોય...’ શું કહે છે ? જે વિરોધી લોકો છે એ સહેજે મળી જાય. ઉપાશ્રયમાં જતા હોય કે રસ્તામાં જતા હોય કે મંદિર-દેરાસર જતા હોય અને મળવાનું થાય. અથવા એ લોકો ચાલીને મળવા આવે, કે ભાઈ ! અમારે તમારી સાથે વાત કરવી છે. ‘તો સમાગમ કરવામાં શું હાનિ છે ?’ તમારે કાંઈ એથી દૂર જવાનું કારણ નથી. તમારે મળવાનું બને તો સહેજે સહેજે એ મળવા ઈચ્છે તો મળવું, સહેજે મળવાનું થાય તોપણ મળવું. મળવાથી દૂર ભાગવાની જરૂર નથી. એમાં કોઈ તમને નુકસાન નથી.

‘કદાપિ વિરોધવૃત્તિથી એ લોકો સમાગમ કરવાનું કરતા હોય તો...’ હવે આશય વિરોધનો લઈને આવે. કે, ભાઈ ! આપણે આ લોકોનો વિરોધ કરવા જાવું છે. એમ કરીને મળવા આવતા હોય તોપણ મળવામાં શું હાનિ છે ? કહે છે. તો એ શું નુકસાન કરવાના છે ? તમારા આત્માને એ શું નુકસાન કરવાના છે ? તમારે તો તમારી સાચી સમજણ સાથે સંબંધ છે. એ લોકોના વર્તાવ સાથે, કહેવા, નહિ કહેવા સાથે કાંઈ સંબંધ નથી તમારે. એનાથી તમને શું હાનિ છે ? કે તમને એનાથી કોઈ હાનિ નથી. અથવા કોઈને કોઈ હાનિ નથી ખરેખર તો. હાનિ તો પોતાના પરિણામથી જ પોતાને થાય છે.

‘આપણે તો તેના પ્રત્યે કેવળ હિતકારી વૃત્તિથી, અવિરોધ દૃષ્ટિથી સમાગમમાં પણ વર્તવું છે, ત્યાં શો પરાભવ છે ?’ શું કહે છે ? આપણે એની સાથે વિરોધદૃષ્ટિએ વર્તવું નથી કે એનું અહિત થાય એવા લક્ષથી આપણે કોઈ વાત વિચારવી નથી. એનું પણ હિત થાય, એ પણ સન્માર્ગને પામે, એ પણ સન્માર્ગની નજીક આવે, એ પણ સત્પુરુષની નજીક આવે, એટલો દૃષ્ટિકોણ રાખીને વર્તવું. ‘આપણે તો તેના પ્રત્યે કેવળ હિતકારી વૃત્તિથી, અવિરોધ દૃષ્ટિથી સમાગમમાં પણ વર્તવું છે, ત્યાં શો પરાભવ છે ?’ પછી આપણી હાર નથી. એ પ્રકારે (વર્તવામાં)

પછી કોઈ પરાભવ નથી. ‘ત્યાં શો પરાભવ છે ?’ પરાભવ એટલે હાર. ‘માત્ર ઉદીરણા કરીને સમાગમ કરવાનું હાલ કારણ નથી.’ એટલે સામે ચાલીને તમારા મળવા જાવું એ કોઈ જરૂરી વાત નથી કે એવું કોઈ કારણ નથી.

હવે પોતાની વાત લે છે કે, ‘વડવામાં સત્પુરુષના સમાગમમાં ગયા આદિનું પ્રશ્ન કરે...’ તમને મળવા આવે અને પ્રશ્ન કરે કે તમે કેમ એને મળવા ગયા એ ‘વડવા’ આવ્યા ત્યારે ? જ્યારે એ ‘વડવા’માં આવ્યા ત્યારે તમે કેમ સામે ચાલીને ત્યાં મળવા ગયા હતા ? આ ‘ખંભાત’ હશે. ‘લક્ષ્મી’ ‘ખંભાત’ હશે અને ‘શ્રીમદ્જી’ ‘વડવા’ આવ્યા હશે. ત્યાંથી એક માઈલ છે. તો ત્યાં તમે કેમ ગયા ? આ પ્રશ્ન કદાચ તમારી સામે થાશે. કે તમે સાધુ છો. કેમ એની પાછળ-પાછળ ફરો છો ? એ ‘વડવા’ આવ્યા ત્યારે તમે કેમ ગયા ? તમારી સામે આવી રીતે પ્રશ્ન થાશે.

‘વડવામાં સત્પુરુષના સમાગમમાં ગયા આદિનું પ્રશ્ન કરે તો તેના ઉત્તરમાં તો એટલું જ કહેવું યોગ્ય છે...’ હવે એને તમારે શું જવાબ દેવો ? ‘કે તમે અમે સૌ આત્મહિતની કામનાએ નીકળ્યા છીએ;...’ શું કહેવું ? એ વખતે આ બધા ઝઘડા ચાલતા હતા. અને સર્વ કાળે ચાલે છે. ‘ઋષભદેવ’ ભગવાનના વખતથી ચાલુ થઈ ગયું છે. પંચમકાળ છે ને ? પહેલા ‘આદિનાથ’ ભગવાન. ત્યારે તો સત્યુગનો પ્રારંભ હતો. ચોથા આરાનો પ્રારંભ હતો. જેમ જેમ ચોથો આરો ગયો એમ કાળ ઉતરતો આવ્યો છે. આયુષ્ય ઘટતા આવ્યા છે. આ તો સારામાં સારો કાળ ગણાય ચોથા આરાનો પ્રારંભ. ત્યારે એવું થયું છે.

‘કે તમે અમે સૌ આત્મહિતની કામનાએ નીકળ્યા છીએ;...’ તમે ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં વાત કરો છો ને ? તો ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં તો આત્મહિતની કામનાવાળાનું ધાર્મિક ક્ષેત્ર છે. અમે અમારા આત્મા માટે આ દીક્ષા લીધી છે. તમે કાંઈ કોઈ વાત કરો તો આત્મહિતની મુખ્યતાએ વાત કરો. આત્મહિતની મુખ્યતા છોડીને તમે કોઈ વાત કરો તો આ ક્ષેત્રમાં કેવી રીતે ઉચિત છે ? ‘તમે અમે સૌ આત્મહિતની કામનાએ નીકળ્યા છીએ;...’ અને કરવા યોગ્ય પણ તે જ છે. ‘જે પુરુષના સમાગમમાં અમે આવ્યા છીએ...’ એને એમ કહેવું. કે ‘જે પુરુષના સમાગમમાં અમે આવ્યા છીએ તેના સમાગમમાં કોઈ વાર તમે આવીને પ્રતીતિ કરી જોશો...’ તમે એને મળો તો ખરા. તમે અમને વઢવા આવો છો કે તમે કેમ ત્યાં

જાવ છો ? પણ તમે તો એને એકવાર મળી જુઓ કે આ મળવા જેવા છે ? એનો સમાગમ કરવા જેવો છે ? કે સમાગમ નથી કરવા જેવો ? તમે મળીને નક્કી કરોને. એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- શ્વેતાંબર સાધુઓને એવું હતું કે ‘કાનજીસ્વામી’માં જાય એ પછી પાછો ન આવે. એટલે એને પ્રવચન સાંભળવાની જ બાધા આપે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો આ લોકો બધા વાત કરે ને. એને પ્રતિજ્ઞા આપી દે. તમારે જાવું નહિ. એમાં એવું છે કે તમે ચોખ્ખા માલના વેપારી છો અને બાજુમાં ભેળસેળના માલનો વેપારી છે. પેલાને ખબર નથી કે એ દુકાને ગ્રાહક ચડશે પછી મારી દુકાને નથી આવવાનો. એક જ ભાવમાં ચોખ્ખો માલ મળતો હોય અને ભેળસેળવાળો મળતો હોય. તો જ્યાં સુધી ખબર ન હોય ત્યાં સુધી તો લ્યે. પણ એકવાર ચોખ્ખો માલ ચાખી જાય તો ભેળસેળવાળો ક્યાંથી લેવાનો હતો ?

મુમુક્ષુ :- એની દુકાન બંધ થઈ જાય. ભેળસેળવાળાની.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પછી એણે એવી યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરવી જોઈએ કે માણસ ઓલી દુકાને ન જાય. સીધી વાત તો આ છે. એ દુકાનદારી જેવું છે.

મુમુક્ષુ :- જૈનના મંદિરમાં ન જાવું પણ મસ્જિદમાં જવું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બ્રાહ્મણોએ હિન્દુઓને એ સૂત્ર પકડાવ્યું છે. ઊભી બજારે હાથી ગાંડો થયો હોય... પહેલા તો ગામડામાં સાંકડી બજાર હોય ને ? હાથી ચાલે એટલે આખું બજાર ભરાઈ જાય. જો હાથી ગાંડો થયો હોય અને ભાગવું પડે તો દેરાસર અને મસ્જિદ બે સામેસામે હોય તો ભાગીને ક્યાં જાવું ? તો કહે, મસ્જિદમાં જાવું, જૈનના દેરાસરમાં ન જાવું. હિન્દુ લોકોએ એટલો વિરોધ કરેલો કે મુસલમાનનો પક્ષ કરો પણ જૈનનો પક્ષ ન કરવો. એમ એનો અર્થ છે. તમારે પક્ષ કરવાનો વારો આવે તો તમે મુસલમાનનો પક્ષ કરજો પણ જૈનનો ન કરતા. નહિતર તમે હિન્દુ મટીને જૈન થઈ જશો. હિન્દુ મટીને મુસલમાન નહિ થાવ પણ હિન્દુ મટીને તમે જૈન થઈ જશો. માટે ત્યાં ન જાવું. ભૂલથી પણ ત્યાં ન જાવું. દુકાનદારી એવી ચીજ છે.

મુમુક્ષુ :- અહીંયાં ‘શ્રીમદ્જી’એ એ જ વાત કરી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એકવાર આવવા તો દયો અમારી પાસે.

‘કોઈ વાર તમે આવીને પ્રતીતિ કરી જોશો કે તેમના આત્માની

દશા કેમ છે ? અને તેઓ આપણને કેવા ઉપકારના કર્તા છે ? હાલ એ વાત આપ જવા દો.’ એમને એમ કહેવું, ભાઈ ! એ વાત જવા દો. ‘વડવા સુધી સહેજે પણ જવું થઈ શકે,...’ ઠલ્લે જાય તો માઈલ-અડધો માઈલ જંગલમાં સાધુ જાય. અને આ તો જ્ઞાન-દર્શનાદિના ઉત્પાદક પ્રસંગમાં જવું થયું છે, અમે તો જ્ઞાનપ્રાપ્તિને માટે ભેગા થઈએ છીએ. ‘એટલે આચારની મર્યાદાના ભંગનો વિકલ્પ કરવો ઘટતો નથી.’ એટલે અમે કોઈ તમારો મુનિપણાનો કોઈ આચારનો ભંગ કર્યો છે એવો તો કોઈ તમારે ઠપકો દેવાનું કારણ અમારા માટે નથી.

‘રાગદ્વેષ પરિક્ષીણ થવાનો માર્ગ જે પુરુષના ઉપદેશે કંઈ પણ સમજાય,...’ જુઓ ! શું હવે કહે છે ? ‘રાગદ્વેષ પરિક્ષીણ થવાનો માર્ગ જે પુરુષના ઉપદેશે કંઈ પણ સમજાય,...’ થોડો પણ સમજાય અથવા ‘પ્રાપ્ત થાય તે પુરુષનો ઉપકાર કેટલો ?’ સહજ માણસ તો તરસ લાગી હોય અને પાણી પાય એનો ઉપકાર માને. તો જે સંસાર પરિભ્રમણનો આંતરો ઓછો કરાવે એવી કોઈ વાત કરે, એના જનમ-મરણ ઘટાડે એવી કોઈ વાત કરે તો એનો ઉપકાર કેટલો ? એમ કહે છે ‘અને તેવા પુરુષની કેવા પ્રકારે ભક્તિ કરવી તે તમે જ શાસ્ત્રાદિથી વિચારી જુઓ.’ આપણા શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે આવા પુરુષ મળે તો એની કેટલી ભક્તિ કરવી ! વિનયનો માર્ગ કેવો છે એ શાસ્ત્રમાં છે. ‘દશવૈકાલિક’માં એ વાત લીધી છે. ‘વિનય કરે ભગવાન’ એ ‘દશવૈકાલિક’માં છે. સ્થાનકવાસીનું છે ને એમાં છે. ત્યાં વિનયનું ઘણું વજન આપ્યું છે. કેટલો વિનય કરવો ? એ વિચારી જુઓ.

‘અમે તો કાંઈ તેવું કરી શક્યા નથી,...’ અમે તો એ પુરુષનો એટલો વિનય નથી કરી શક્યા. ‘કેમકે તેમણે પોતે એમ કહ્યું હતું...’ કેમ અમે એટલો વિનય નથી કરી શક્યા ? કે અમને સીધું એમ કહ્યું હતું. આ જે અવતરણ ચિહ્નમાં છે એ એમને સીધી સૂચના આપેલી છે. કે, ‘તમારો મુનિપણાનો સામાન્ય વ્યવહાર એવો છે કે...’ ભલે તમે મુનિ નથી તોપણ. દીક્ષાધારી તો છો ને ? મુનિના વેષધારી તો છો ને ? ‘કે બાહ્ય આ અવિરતિ પુરુષ પ્રત્યે વંદનાદિ વ્યવહાર કર્તવ્ય નહીં.’ અમે ગૃહસ્થના વેશમાં છીએ, તમે મુનિના વેષમાં છો. ભલે તમે અજ્ઞાની અને અમે જ્ઞાની હોઈએ અને એ રીતે વંદન કરવા યોગ્ય હોય તોપણ બાહ્ય વ્યવહાર એવો

છે કે તમારે વંદન આદિ વ્યવહાર કરવા યોગ્ય નથી. તમે જો વંદન આદિ વ્યવહાર કરો તો મુનિઓના સંગમાં તમારો વિરોધ થયા વિના રહે નહિ. તમે દીક્ષા સાધુની લીધી અને ગૃહસ્થીને વંદન કરો છો ? અવિરતીને વંદન કરો છો ? ત્યાગી થઈને જેને ત્યાગ નથી એને વંદન કરો છો ? આ તમારો વ્યવહાર બરાબર નથી.

‘તે વ્યવહાર તમારે પણ સાચવવો. તે વ્યવહાર તમે રાખો તેમાં તમારો સ્વચ્છંદ નથી, માટે રાખવા યોગ્ય છે. ઘણા જીવોને સંશયનો હેતુ નહીં થાય.’ નહિતર બીજા તમારામાં શંકા કરશે. અને ‘અમને કાંઈ વંદનાદિની અપેક્ષા નથી.’ તમે અમને વંદન કરો એવી કોઈ અમારા ભાવમાં અપેક્ષા નથી. એટલે તમે વંદન નહિ કરો તો અમને કાંઈ એવું નહિ લાગે કે આ કેમ વંદન કરતા નથી, વિનય કરતા નથી ? પછી ‘લક્ષુજી’ શું કરતા હતા ? કે એકાંતમાં એમને વંદન કરવા જાતા હતા. બધાની વચ્ચે વંદન કરે તો ટીકાનું કારણ થાય અને ઝઘડાનું કારણ થાય. એટલે એમની રૂમમાં એકાંતમાં બેઠા હોય ત્યાં આજ્ઞા લે કે હું વંદન કરવા આવું છું. મારાથી નહિ રહેવાય. મારે તો વંદન કરવા જ છે. આપે બધાની વચ્ચે ના પાડી તો કાંઈ નહિ. એકાંતમાં હું વંદન કરીશ. એની તો ભક્તિ હતી. બહુ ઉપકારી પુરુષ છે.

‘આ પ્રકારે જેમણે સામાન્ય વ્યવહાર પણ સચવાવ્યો હતો,...’ શું કહે છે ? આ પ્રકારે જેમણે અમારી સાથે ‘સામાન્ય વ્યવહાર પણ સચવાવ્યો હતો,...’ સાચવ્યો નહિ પણ ‘સચવાવ્યો હતો, તેમની દૃષ્ટિ કેવી હોવી જોઈએ, તે તમે વિચાર કરો.’ જુઓ ! એને વંદનાદિની અપેક્ષા નથી. એની દૃષ્ટિ કેવી હશે ? એનો કાંઈક તમે થોડોક તો વિચાર કરો. ‘કદાપિ હાલ તમને તે વાત નહીં સમજાય...’ કદાપિ હાલ તમને તે વાત નહિ સમજાય ‘તો આગળ પર સમજાશે, એ વાતમાં તમે નિઃસંદેહ થાઓ.’ આ વાત કદાચ તમને ન સમજાય. કાંઈ વાંધો નહિ. આગળ ઉપર સમજાશે. પણ તમે અત્યારથી એમાં શંકા ન કરો. ખોટી શંકા અમારા ઉપર ન કરો, એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- કાંઈ સમજાય છે કે નહિ ? ‘ગુરુદેવ’ એમ કહેતા ને ? ... જે પુરુષના ઉપદેશે કંઈ પણ સમજાય પરિક્ષણ થવાનો માર્ગ જે પુરુષના ઉપદેશે કંઈ પણ સમજાય...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, કાંઈ પણ સમજાય. સમજાય છે કાંઈ ? કાંઈ પણ સમજાય. થોડા અંશે પણ સમજાય. એ તો 'ગુરુદેવ' કહેતા એનો અર્થ એમ કહેવો છે કે કોઈ અંશે પણ તમને આનું રહસ્ય, પારમાર્થિક રહસ્ય સમજાય તો આત્મહિત થશે. બધું સમજાય તો તો ન્યાલ થઈ જશે પણ થોડા અંશે પણ સમજાશે તો એ આત્મહિતનું કારણ થશે.

'બીજા કંઈ સત્માર્ગરૂપ આચારવિચારમાં અમારી શિથિલતા થઈ હોય તો તમે કહો,...' હવે શું કહે છે કે બીજો જે મુનિપણનો વ્યવહાર છે એમાં અમારી કોઈ શિથિલતા તમે જોતા હો તો તમે જરૂર અમને કહો. અમે તો એ શિથિલતામાં આવવા માગતા નથી. જો આ વેશ અમે ધારણ કર્યો છે તો આ વેશને યોગ્ય જે કોઈ ક્રિયા છે એમાં કોઈ અમે શિથિલપણું આવવા દેવા માગતા નથી. 'કેમકે તેવી શિથિલતા તો ટાળ્યા વિના હિતકારી માર્ગ પમાય નહિ, એમ અમારી દષ્ટિ છે.' અમારી દષ્ટિ શિથિલ થવાની નથી. અમારી દષ્ટિ પણ એવી છે કે બને તેટલો વિષયકષાયનો ત્યાગ રાખવો. કેમકે એમાં રસ લેવા જેવું છે નહિ. અને જેટલો રસ લે એટલો આરંભ પરિગ્રહનો વિકલ્પ આવ્યા વિના રહે નહિ. આ જીવને સુખબુદ્ધિ હોય તો સુખના વિષયો મેળવવા માટે આરંભ પરિગ્રહનો રસ બીજો ચડશે. એટલે એ વૈરાગ્ય અને ઉપશમના કાળ છે. આરંભ અને પરિગ્રહ છે એ વૈરાગ્ય ઉપશમના કાળ છે. એ પોતે તો નિવૃત્તિ લેવા માટે મુનિપણું છે. મુનિપણું એટલે કોઈ ઓલું મુનિપણું નથી. પણ નિવૃત્તિ તો છે. બીજી કોઈ સાંસારિક પ્રવૃત્તિ નથી તો આત્મસાધન કરવા માટે સ્વાધ્યાય, વિચાર, જ્ઞાન, સમાગમ, સત્સમાગમ એના માટે તો અવકાશ છે. એમ કહેવું છે.

'એમ અમારી દષ્ટિ છે. એ આદિ પ્રસંગે કહેવું ઘટે તો કહેવું; અને તેમના પ્રત્યે અદ્વેષભાવ છે એવું ખુદ્ધું તેમના ધ્યાનમાં આવે એવી વૃત્તિએ તથા રીતિએ વર્તવું,...' તેમના પ્રત્યે દ્વેષભાવ નથી. ભલે તમે દ્વેષ કરતા હોય તોપણ અમારે દ્વેષ નથી, એવું ખુદ્ધું તેમના ધ્યાનમાં, લક્ષમાં, સમજણમાં આવે એવી વૃત્તિએ તમારે એની પાસે વ્યવહાર રાખવો અને વર્તવો. તમારે એવો વ્યવહાર ન રાખવો કે એ દ્વેષ કરે છે માટે તમે સામે દ્વેષ કરો. એવો વ્યવહાર ન રાખવો.

મુમુક્ષુ :- કેવું માર્ગદર્શન છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તો ઓલાને એમ થાય કે નક્કી કાંઈક... આવું તો

સામાન્ય રીતે ન બને એવું આ અસમાન્ય વર્તન છે. અસરળતા પ્રત્યે માણસ અસરળતા કરે કે ભાઈ, આડે લાકડે આડો વેર. અપમાન કરે એનું અપમાન કરે, ક્રોધ કરે એની સામે ક્રોધ કરે, દ્વેષ કરે એની સામે દ્વેષ કરે. આ તો એક સામાન્ય પરિણામ સંસારી જીવના છે. હવે આ દ્વેષ કરે છતાં અદ્વેષ પરિણામે જો વર્તે તો ઓલાને વિચારવાની જગ્યા થાય કે કાંઈક વાત બીજી છે. આપણે દ્વેષ કરીએ છીએ એ તો ઊલટાનો આપણી સાથે પ્રેમથી વાત કરે છે. એનો વ્યવહાર તો ઘણો સારો છે. વ્યવહાર આપણે બગાડીએ છીએ. એ બગાડતા નથી. એનો વ્યવહાર એવો ને એવો પ્રેમ ભર્યો, વાત્સલ્ય ભર્યો છે. એને વિચારવાને માટે ઊભા રહી જવું પડે કોઈ વખત.

મુમુક્ષુ :- કોઈ મહાન ગુરુ મળ્યા લાગે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને કોઈ સત્પુરુષ મળ્યા લાગે છે. નહિતર આવું બને નહિ. સાધારણ રીતે તો આવું બને જ નહિ.

મુમુક્ષુ :- આવડો મોટો સિંહ ઊભો રહી ગયો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો હિંસક અને જંગલી પ્રાણી છે અને ક્ષયોપશમ ઓછો છે તો પણ એટલી છાપ પડી છે. મુનિરાજ છે ને ! શાંતિની મૂર્તિ છે, શાંતરસની પ્રતિમા છે. મુનિરાજ તો શાંતરસની પ્રતિમા જ એ તો. જેવી જિનપ્રતિમા છે એવી પ્રતિમા છે. આચાર્યોએ એવું ગાયું છે. જિનેન્દ્રમાં અને એમાં કાંઈ ફેર જ નથી. ફેર જોવે એ જડબુદ્ધિ છે. એવી શાંતરસની પ્રતિમા છે. જંગલી પ્રાણી હોય તો એકવાર ઊભો રહી જાય. ઉદય એવો હોય તો ફાડી પણ ખાય. તોપણ કાંઈ વાંધો નથી. એ ઊભો રહી જાય તો એના ખાતર અને ફાડી ખાય તોપણ આપણે કાંઈ લેવા-દેવા નથી.

મુનિરાજના શરીરને ફાડીને ખાય અને આયુષ્ય પૂરું થઈ જાય. એ તો પૂરું થવાનું હતું એ નિમિત્તે એ જ પ્રકારે પૂરું થવાનું હતું. પૂર્વકર્મ અનુસાર. પોતે ભિન્ન પડ્યા એને હિસાબકિતાબ શું ? મારે તમારા ઘરનો હિસાબકિતાબ રાખવાની શી જરૂર ? કે તમે કેટલા ખર્ચો છો અને કેટલા કમાવ છો ? પતી ગયું. શરીરનું શરીર જાણે. એનો હિસાબકિતાબ મારે રાખવાનો પ્રશ્ન નથી.

મુમુક્ષુ :- જે મુમુક્ષુ શાંતમૂર્તિ થવા નીકળ્યા હોય એના પ્રત્યે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એને આ વાત છે. એને શાંત થવા માટે તો

આ વાત છે. જે શાંત થવા નીકળ્યા છે એને તો આ શિખામણ છે કે તમારે અદ્વેષભાવે વર્તવું.

મુમુક્ષુ :- વાત્સલ્ય ભાવ ક્યા આધારે, ક્યા ... આધારે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવું છે કે ધર્મ વહાલો છે કે નહિ ? આ જીવને જો ધર્મ વહાલો હોય તો એને સાધર્મી વહાલા, ને એના ઉપર વાત્સલ્ય આવ્યા વિના રહે નહિ. એને સાધર્મી ઉપર વાત્સલ્ય નથી આવતું એનો અર્થ કે એને પોતાને ધર્મ વહાલો નથી. આમ વાત છે. છોડો તો અહીંયાં જ અડે છે. એ વાતનો છોડો તો અહીં સુધી જ આવે છે. આ જીવ જો વાત્સલ્ય નથી રાખતો તો એનો અર્થ એમ છે કે એને ધર્મ વહાલો નથી. જે ધર્મનો ઈચ્છુક જીવ છે, ભલે અત્યારે એ ધર્મી ન હોય પણ ધર્મનો ઈચ્છુક તો છે ને ? તો એની ધર્મેચ્છાને અનુમોદના મળે એમ કરને તું.

મુમુક્ષુ :- વાત્સલ્ય ધર્મનું અંગ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. સમ્યક્દર્શનનું અંગ છે. સમ્યક્દર્શન રૂપી ધર્મનું અંગ છે. શ્રદ્ધાનું અંગ છે એ તો. આપણે લોકોએ તો બહુ વિચારવા જેવો વિષય છે, ગંભીરપણે વિચારવા જેવો છે. જ્યાં સુધી આપણા મુમુક્ષુ સમાજને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી આપણા માટે આ બહુ જરૂરી છે. અને એના માટે આપણે દાખલો આ લોકોનો લઈએ છીએ-‘શ્રીમદ્જી’ના અનુયાયીઓનો. ભલે તત્ત્વજ્ઞાનમાં એ લોકો આપણા જેટલા અધ્યયન કરવાવાળા કે વાતચીત ચર્ચાથી સમજણ કરવાવાળા ઉઘાડવાળા ન હોય. વાત્સલ્ય તો એનું અનુકરણીય છે. આપણા લોકોએ અનુકરણીય છે.

મુમુક્ષુ :- વાત્સલ્યતા જ નહિ, સરળતા પણ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સરળતા, વાત્સલ્યતા, વિનય. વિનય ઘણો. એમને જાવું હતું પહેલા. પછી કર્યું ને ? હાથ જોડીને વાત કરતા હતા. પહેલા તો મને કહી દીધું હતું. પછી એ વખત ફરીને એમણે વ્યવહાર કર્યો. કાંઈ વાંધો નહિ, ભાઈ ! જે થયું એમાં કાંઈ આગળ-પાછળનો શું સવાલ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બહુ એ રીતે કાળજીવાળા માણસો. અનુચિત વ્યવહાર કોઈના પ્રત્યે ન થાય એના માટે ઘણી કાળજી રાખે.

મુમુક્ષુ :- મૂળ વાત એ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એના ઉપર વજન બહુ છે. અને એ વજન નથી

તો શુષ્કતા આવશે. મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં તો જેટલું હોવું જોઈએ એટલું તો વજન આવવું જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો બહુ દૃષ્ટાંત આ લોકોને... 'શ્રીકૃષ્ણ'નો બહુ મોટો દૃષ્ટાંત છે. વાત કરી હતી ને ? પાંડવોએ મહાભારતનું યુદ્ધ જીત્યા પછી યજ્ઞ કર્યો હતો. અશ્વમેધ યજ્ઞ. નાનપણમાં વાચેલું છે. પછી એની અંદર તો એ યજ્ઞ એટલે મોટો ધર્મનો ઉત્સવ કહેવાય. એટલે રાજા, મહારાજા, સગા-સંબંધીઓ અને પ્રજા બધાને જમવાનું હોય. એક મોટા રસોડે. એ બધા જમી લે પછી જે એંઠવાડ પડ્યો હોય એને વાળવા માટે 'શ્રીકૃષ્ણ' પોતે સાવરણી લઈ અને એંઠવાડ વાળવા નીકળે. આ સાધર્મીની એંઠ પડી છે એ હું વાળી નાખીશ. એટલે એનો અર્થ શું ? કે મને આ ધર્મ અને ધાર્મિક પ્રસંગે એટલી બધી ભક્તિ છે કે હીણામાં હીણું કામ કરવા હું તૈયાર છું. નીચામાં નીચા કામની Duty હું સંભાળીશ. સાવરણી લઈને વાળે. એ તો ત્રણ ખંડના ઘણી છે. વાસુદેવ છે. ઈ સાવરણો લઈને વાળવા નીકળ્યા કે આ હું એટું વાળી નાખીશ. એવા બધા દૃષ્ટાંતો વિનય માટે કથાનુયોગમાં દર્શાવ્યા છે.

મુમુક્ષુ :- વિનયમાં તો 'શ્રીમદ્જી'નો ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જુઓને ! વિનય ઈચ્છીએ છીએ. (પત્રાંક) ૮૯૧માં આવ્યું ને ? 'તમારા સમીપવાસી મુમુક્ષુઓનો યથોચિત્ વિનય ઈચ્છીએ છીએ.'

મુમુક્ષુ :- ઘણા પત્રોમાં એવું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ઘણામાં છે. 'સોભાગભાઈ'ને તો ૪૫૩ પત્રમાં નમસ્કાર કર્યા છે. અમારા આત્મવિચારની જાગૃતિમાં તમે નિમિત્ત પડ્યા, તમારી શું ભક્તિ કરીએ ! તમારા વંદન કરીને ચરણ સ્પર્શ કરીએ છીએ. ત્યાં સુધીની વાત લીધી. જ્ઞાની છે. એનું નામ એમને માન-અપમાનની કોઈ ગણતરી નહોતી, એ એનું નામ છે. 'ગુરુદેવે' 'સોગાનીજી' પ્રત્યે લીધું ને કે અમારા વંદન તમને પહોંચશે. એનો અર્થ શું ? કે માન-અપમાનની અમારે કોઈ ગણતરી નથી. અમારાથી પામ્યા અને અમે એમના ગુરુ અને એ એમના શિષ્ય એમણે જાહેર રીતે કહ્યું કે આ અમારા ગુરુ છે. 'સોગાનીજી'એ તો જાહેરમાં સ્વીકાર્યું છે.

મુમુક્ષુ :- તીર્થકરે વિનય કર્યો ને... વિનય કરે ભગવાન... તો

આપણે ત્યાં વિનય કરે તીર્થકર.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે માન-અપમાનની ગણતરી એ અણસમજણમાં અને અજ્ઞાનબુદ્ધિમાં (થાય છે). જ્ઞાનીને એ કોઈ પ્રશ્ન નથી, ગણતરીનો કોઈ વિષય નથી. જ્યાં જ્યાં જે યોગ્ય છે ત્યાં એનું પરિણામ કુદરતી આવે. લાવ્યા ને લાવતા નથી. કુદરતી એમ જ પરિણામ આવે.

‘બીજા સાધુ વિષે તમારે કાંઈ કહેવું કર્તવ્ય નથી.’ એટલે તમે કોઈ બીજાની ચર્ચા ન કરતા. ફલાણો આમ કરે છે એને તમે કેમ કાંઈ કહેતા નથી ? ફલાણા શિથિલાચારી છે એને કેમ તમે કાંઈ ન કીધું ? એ તમારે ચર્ચા કરવી નહિ. ‘સમાગમમાં આવ્યા પછી પણ કંઈ ન્યૂનાધિકપણું તેમના ચિત્તમાં રહે તોપણ વિક્ષેપ પામવો નહીં.’ એ મળવા આવે અને ન સમજે. ... કરીને બેસી જાય. સમજવા માગે નહિ, સમજે જ નહિ. સમજાય એવી વાત પણ ન સમજે. વિક્ષેપ ન કરવો. કાંઈ નહિ, એની યોગ્યતા નથી પાકી, એનો કાળ અત્યારે નથી પાક્યો. એ બિચારો દુઃખી થાય છે. કરુણાને પાત્ર છે. દુઃખી થાય છે એ કરુણાને પાત્ર છે. ‘તેમના પ્રત્યે બળવાન અદ્રેષભાવનાએ વર્તવું એ જ સ્વધર્મ છે.’ ઠીક ! અમારો ધર્મ તો એ છે. બળવાનપણે અદ્રેષભાવે વર્તવું. દ્રેષ ન રાખવો. અહીં સુધી રાખીએ...

જેવો શુભાશુભ ભાવનો રસ એકત્વબુદ્ધિ સહિત હોય, તેવો રસ ભેદજ્ઞાનીને હોવો સંભવ નથી. કારણ ભેદજ્ઞાનમાં રાગનો નિષેધ વર્તે છે, અને ભિન્નપણું અનુભવાય છે. જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીના અંતર પરિણામનમાં આ પ્રકારે તફાવત છે. આવો તફાવત બાહ્ય દૃષ્ટિવાન જીવને સમજાતો નથી. બાહ્યદૃષ્ટિ છોડવાની જિજ્ઞાસાવાળા જીવને તે સમજમાં આવવા યોગ્ય છે. આ કારણે જ્ઞાનીની ઓળખાણ દુર્લભ છે.

(અનુભવ સંજીવની-૧૬૭૮)

પત્રાંક-૭૫૧

વવાણિયા, ફાગણ વદ ૧૧, રવિ, ૧૯૫૩

ૐ સર્વજ્ઞાય નમઃ

‘આત્મસિદ્ધિ’માં કહેલા સમકિતના પ્રકારનો વિશેષાર્થ જાણવાની જિજ્ઞાસાનો કાગળ મળ્યો છે.

આત્મસિદ્ધિમાં ત્રણ પ્રકારનાં સમકિત ઉપદેશ્યાં છે :

(૧) આત્મપુરુષના વચનની પ્રતીતિરૂપ, આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિરૂપ, સ્વચ્છંદનિરોધપણે આત્મપુરુષની ભક્તિરૂપ, એ પ્રથમ સમકિત કહ્યું છે.

(૨) પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ તે સમકિતનો બીજો પ્રકાર કહ્યો છે.

(૩) નિર્વિકલ્પ પરમાર્થઅનુભવ તે સમકિતનો ત્રીજો પ્રકાર કહ્યો છે.

પહેલું સમકિત બીજા સમકિતનું કારણ છે. બીજું સમકિત ત્રીજા સમકિતનું કારણ છે. ત્રણે સમકિત વીતરાગ પુરુષે માન્ય કર્યા છે. ત્રણે સમકિત ઉપાસવા યોગ્ય છે, સત્કાર કરવા યોગ્ય છે; ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે.

કેવળજ્ઞાન ઊપજવાના છેલ્લા સમય સુધી સત્પુરુષનાં વચનનું અવલંબન વીતરાગે કહ્યું છે; અર્થાત્ બારમા ક્ષીણમોહગુણસ્થાનક પર્યંત શ્રુતજ્ઞાનથી આત્માના અનુભવને નિર્મળ કરતાં કરતાં તે નિર્મળતા સંપૂર્ણતા પામ્યે ‘કેવળજ્ઞાન’ ઉત્પન્ન થાય છે. તે ઉત્પન્ન થવાના પ્રથમ સમય સુધી સત્પુરુષે ઉપદેશેલો માર્ગ આધારભૂત છે; એમ કહ્યું છે તે નિઃસંદેહ સત્ય છે.

તા. ૨૩-૩-૧૯૯૨, પત્રાંક - ૭૫૧
પ્રવચન નં. ૩૪૫

“આત્મસિદ્ધિ’માં કહેલા સમકિતના પ્રકારનો વિશેષાર્થ જાણવાની જિજ્ઞાસાનો કાગળ મળ્યો છે.’ ‘સોભાગભાઈ’એ પોતાની જિજ્ઞાસા વ્યક્ત કરી છે. કે ‘આત્મસિદ્ધિ’ આપે સમકિતના પ્રકાર વર્ણવ્યા છે તો એ સંબંધી મારે વધારે સ્પષ્ટીકરણ જોઈએ છે. આપે ‘આત્મસિદ્ધિ’ મારા માટે લખી, મને બહુ સ્વચ્છું, જાણે કે મને બાર અંગનો સાર મળી ગયો તોપણ હજી મારી જિજ્ઞાસા ઊભી છે. જિજ્ઞાસા હજી સંતોષાય નથી. મને ખબર પડી ગઈ, મને આવડી ગયું, મને આવડે છે, બધું સમજાય ગયું, એ વાત નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક એક વાતમાં કેટલું સમજવાનું મળે છે ! નહિતર એમ જરૂર કહી શકાય કે આ ‘આત્મસિદ્ધિ’ની પ્રાપ્તિમાં ‘સોભાગ્યભાઈ’ને જેટલો હર્ષ થયો હશે એટલો હર્ષ કદાચ ‘શ્રીમદ્જી’ના કોઈપણ અનુયાયીને નહિ થયો હોય. એમ કહી શકાય.

મુમુક્ષુ :- આપણે એક પત્ર જોયો ને એમાં તમારું નામ શું ? આત્મસિદ્ધિ. તમારી જાત શું ? તો કહે, આત્મસિદ્ધિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બધું ‘આત્મસિદ્ધિ’. એટલું ‘આત્મસિદ્ધિ’ પ્રત્યે એને બહુમાન આવ્યું છે, ભક્તિ આવી છે અને એટલો હર્ષ થયો છે. બહુ જ સ્વચ્છું છે. પણ સંતોષ નથી પાછો, તોપણ હજી સંતોષ નથી.

મુમુક્ષુ :- Time થોડો કહેવાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- Time તો કોને થોડો છે અને કોને જાજો છે કેમ કહી શકાય ?

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એની યોગ્યતામાં Time થોડો રહ્યો હતો અને યોગ્યતા વિશેષ હતી. કદાચ એમ કહી શકાય. જે સમય આયુષ્યનો બાકી હતો...

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- યોગ્યતા ઘણી હતી. એમાં કાંઈ સવાલ નથી.

પારમાર્થિક સમકિત તો એક પ્રકાર છે. તોપણ એ સમકિતના કારણરૂપ પરિણામ જે મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં હોય છે એને પણ અહીંયાં સમકિત કહ્યું છે. એમાં એમણે સમકિત જોયું છે. સમકિત કહ્યું છે એટલું નહિ પણ એમાં એમણે સમકિત જોયું છે. રાજાના કુંવરમાં રાજાપણું જોયું છે કે આ અમારો રાજા થાશે. પુત્રના લક્ષણ પારણામાંથી. આ અમારો પરાક્રમી રાજા થાશે. એમ કહે. તો રાજાપણું ત્યાં જોયું છે. એમ આ એવા પરિણામ છે કે જેમાં જ્ઞાનીઓએ, વીતરાગોએ... એમણે 'વીતરાગ' શબ્દ વાપર્યો છે, કે વીતરાગપણું છે (એમણે) આ ત્રણે સમકિત માન્ય કર્યા છે. હું કહું છું એમ નહિ. પરમ વીતરાગ સર્વજ્ઞ તીર્થંકરદેવે આ ત્રણે સમકિતને માન્ય કર્યા છે. અને તેથી એ ત્રણે સમકિત ઉપાસવા યોગ્ય છે. જુઓ ! છેલ્લું સમકિત પ્રાપ્ત કરવું હોય તો આગલા બે ઉપાસવા યોગ્ય છે. જો ઉપાસવા યોગ્ય હોય તો તે સત્કાર કરવા યોગ્ય છે. અને જો છેલ્લું સમકિત સમ્યજ્ઞર્શન ભક્તિ કરવા યોગ્ય હોય તો એનું કારણ પણ ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે. એ ત્રણ બોલ નાખ્યા એમણે.

ફળ તો પછી મળે છે, પણ ફળ લેવા માટે પહેલા બીજની કિંમત ચૂકવવી પડે છે કે નહિ ? બીજ ખરીદ્યા વિના અને બીજ વાવ્યા વિના કોઈ ફળ મળે એવું બને છે ? એમ તો બનતું નથી. વિશેષ વાત તો એ છે કે મુમુક્ષુજીવ અનેકવિધ પ્રકારે ઉપદેશને સમજે છે. આમ કરવું જોઈએ, આમ ન કરવું જોઈએ, આ કર્તવ્ય છે, આ અકર્તવ્ય છે. અસ્તિ-નાસ્તિથી. પણ પછી મુંઝવાણ એ થાય છે કે શરૂ ક્યાંથી કરવું ? અને કેવી રીતે શરૂ કરવું ? અને એ શરૂ કરતા કેવી રીતે આગળ વધવું ?

આ જે પ્રારંભથી માંડીને સમ્યજ્ઞર્શન સુધી આગળ વધવાની વ્યવસ્થિત કાર્યપદ્ધતિ છે, Insequence જેને કહીએ, એક પછી બે આવે, બે પછી ત્રણ આવે, ત્રણ પછી ચાર આવે, ચાર પછી પાંચ આવે એવી રીતે, એ વાતનું આ પત્રમાં નિરૂપણ કરેલું છે. એ વિશેષ વાત છે. 'આત્મસિદ્ધિ' કરતા પણ થોડી વિશેષ વાત છે. આખી 'આત્મસિદ્ધિ'માં અમારે કહેવા યોગ્ય વાત હતી એ સમ્યજ્ઞર્શનની અને સમ્યજ્ઞર્શનના કારણની ... એનો ખુલાસો આપી દીધો. એટલે ખુલાસો માગ્યો છે અને આપ્યો છે. એમ ને એમ નથી આપ્યો પણ માગ્યો છે અને આપ્યો છે.

આપે ‘આત્મસિદ્ધિ’ લખી. મને સમજાણી, વાત પતી ગઈ, એમ નથી. આપે લખ્યું પણ મારે હજી વિશેષ અર્થ સમજવો છે. આમાં વિશેષતા શું આપ કહેવા માગો છો ? કે જુઓ ! આ રીતે મુમુક્ષુએ પ્રારંભ કરવો જોઈએ. આ રીતે સમ્યક્દર્શનના કારણ સુધી પહોંચવું જોઈએ. અને તો સમ્યક્દર્શન નિયમથી પ્રાપ્ત થાય, ન થાય એ વાત અહીંયાં છે નહિ.

મુમુક્ષુ :- કારણ થયું તો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો વાત લીધી છે, જુઓ !

પહેલું કારણ એ છે કે, ‘(૧) આત્મપુરુષના વચનની પ્રતીતિરૂપ, આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિરૂપ, સ્વચ્છંદનિરોધપણે આત્મપુરુષની ભક્તિરૂપ, એ પ્રથમ સમકિત કહ્યું છે.’ આ પ્રકારના પરિણામ મુમુક્ષુજીવને થાય તો એને સમકિતના કારણનું કારણ પ્રત્યક્ષપણે પ્રાપ્ત થયું છે. ‘આત્મસિદ્ધિ’નો એક શબ્દ વધારે નાખ્યો છે. ૧૭મી ગાથામાં. ૧૭મી ગાથા છે. આ જે પહેલા કારણની વાત લખી છે એ એમની ૧૭મી ગાથા (છે).

મુમુક્ષુ :- ૫૩૪ પાનું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :-

સ્વચ્છંદ, મત આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;

સમકિત તેને ભાખિયું, કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ. ૧૭

આ પ્રત્યક્ષ કારણ સમકિતનું છે. એને સમકિત થશે કે નહિ થશે ? એ અચોક્કસ નથી, એમ કહે છે. અમે તો એનામાં પ્રત્યક્ષ કારણ જોઈએ છીએ. આત્મપુરુષ એટલે અહીંયાં ત્રણે ત્રણ આત્મપુરુષ છે. ત્રણ પ્રકારે આત્મપુરુષ છે અથવા ત્રણ પ્રકારે તરવાના નિમિત્ત છે. એક, સર્વજ્ઞ તીર્થંકર કેવળી પરમાત્મા. તીર્થંકર હોય કે કેવળી હોય. તેરમા ગુણસ્થાનવર્તી. એક છઠા-સાતમા ગુણસ્થાનવર્તી ભાવલિંગી નિર્ગ્રંથ મુનિ અને એક ચતુર્થ અથવા પંચમ ગુણસ્થાન કોઈપણ ગુણસ્થાને અવિરત કે દેશવિરત ગુણસ્થાને વર્તતા સમ્યક્દષ્ટિ. આ ત્રણ આત્મપુરુષ છે.

આત્મ એટલે મોક્ષમાર્ગ પામવા માટે જેમના વચન ઉપર વિશ્વાસ મૂકી શકાય, જેમના વચનો વિશ્વસનીય છે, વિશ્વાસને યોગ્ય છે એને આત્મપુરુષ કહેવામાં આવ્યા છે. તો એમના વચનમાં પ્રતીતિ આવવી જોઈએ કે એમના વચન એટલે બ્રહ્મ વાક્ય છે. શ્રીગુરુના વચન એટલે બ્રહ્મવાક્ય છે મારા માટે. એ શ્રીગુરુએ નથી કહ્યું, ભગવાને કહ્યું છે. સીધી વાત આ છે. એટલી ખાત્રી... પ્રતીતિ એટલે એટલી ખાત્રી આવવી જોઈએ. ક્યાંય

ગુરુના વચનમાં શંકા પડે નહિ. 'બહેનશ્રી'નું વચનામૃત છે. ક્યાંય ગુરુના વચનમાં શંકા પડે નહિ. એટલે નિઃશંક પ્રતીતિ. એમ ગુરુએ કહ્યું છે ? વાત પૂરી થઈ. નહિતર તો અમે ચર્ચા કરતા. આ દાખલો આપું છું ને ?

(એક મુમુક્ષુ) અને અમે શરૂ શરૂમાં મળ્યા ત્યારે આ ચર્ચા કરતા હતા. એકબીજાને પ્રશ્ન પૂછીએ કે ખરે બપોરે બાર વાગે ઊનાળાનો ધોમધખતો તડકો હોય અને શ્રીગુરુ એમ કહે છે કે આ પૂનમનો ચંદ્ર છે. તમારે જોવા ફેર છે આ. આ દિવસ નથી પણ રાત છે. માનવું કે ન માનવું ? આ પ્રશ્ન પૂછતા. એવું ગુરુ કહે ખરે બપોરે કે આ દિવસ નથી પણ રાત છે. તો માનવું કે ન માનવું ? તો કહે, માનવું. ઠીક ! એમ કહેવામાં પણ એમનો આશય હોય છે-પારમાર્થિક આશય હોય છે. એ કાંઈ પાગલ થઈ ગયા નથી. જો દિવસને રાત કહેતા હશે તો કાંઈક કારણ તો હશે કે નહિ ? આમ વિચારવું.

મુમુક્ષુ :- એટલી પ્રતીતિ આવવી જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- (એક મુમુક્ષુએ) એક પ્રશ્ન કાઢ્યો હતો. ચર્ચા થઈ હતી કે કોઈ વાત બુદ્ધિપૂર્વક ન બેસી હોય એનું શું કરવું ? બુદ્ધિવાળા માણસને આ તકલીફ થાય છે. વિશેષ બુદ્ધિ હોય ને તો થોડી તકલીફ થાય. ગુરુ કહે છે પણ આપણી બુદ્ધિ ના પાડે છે. આપણી બુદ્ધિ કહે છે કે આમ ન હોય. હવે એ વખતે શું કરવું ? આ એક પ્રશ્ન છે કે કોઈ વાત બુદ્ધિગમ્ય ન થતી હોય એના માટે શું કરવું ? .. બેસે બુદ્ધિવાળા માણસ ... મેં કીધું, જુઓ ભાઈ ! પહેલા તો ઊભા રહી જવું. કે કાંઈક મારી બુદ્ધિમાં દોષ લાગે છે. ભલે હું બુદ્ધિવાળો છું પણ એ બુદ્ધિનો ફાંકો રાખવા જેવો નથી. કાંઈક મારી બુદ્ધિમાં દોષ લાગે છે. શ્રીગુરુના વચનમાં ક્યાંય શંકા કરવા જેવી નથી. એ ઉપદેશ પકડી રાખવાનો.

મુમુક્ષુ :- પરીક્ષાપ્રધાનની વાત આવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરીક્ષા કર્યા પછી ગુરુ માન્યા છે ને ? પ્રતીતિનો અર્થ શું છે કે પરીક્ષાપૂર્વક એમને સ્વીકાર્યા. સ્વીકાર્યા પછી શંકા કરવી છે તારે ?

મુમુક્ષુ :- આચાર્ય કહે છે... પરીક્ષા કરીને માન્ય કરજે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પરીક્ષા કરવી. જે કાંઈ એમની વાત છે એની પરીક્ષા સત્યાસત્યની કરવી જુદી વાત છે, શંકા કરવી જુદી વાત છે. શંકા કરવામાં શ્રીગુરુને ખોટા ઠરાવવાની વાત છે. અને પરીક્ષા કરવામાં શ્રીગુરુ

સાચા છે પણ મારી બુદ્ધિ અનુસાર હું પરીક્ષા કરવામાં વિચારું છું. પણ એ સાચા છે ક્યારે આવ્યું ? કે પરીક્ષા કરી ત્યારે. ત્યારે સાચા નક્કી કર્યા ને ? એમાં ભલે વાર લાગે. નક્કી કરવામાં ભલે વાર લાગે પણ એકવાર નક્કી કર કે આ સત્પુરુષ છે, શ્રીગુરુ છે પછી માથું મૂકી દેજે. એમ વાત છે.

‘આત્મપુરુષના વચનની પ્રતીતિરૂપ, આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિરૂપ,...’ એમની આજ્ઞા એટલે ખલાસ. વિશ્વમાં એથી આગળ કોઈ વાત મારા માટે નથી.

મુમુક્ષુ :- કોઈ જીવે ધ્યેય બાંધ્યું નથી અને ધ્યેય બાંધ્યા વગર પરીક્ષા કેવી રીતે કરે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો ધ્યેય બાંધવાનું ગુરુએ કહ્યું કે ન કહ્યું ? ધ્યેય બાંધવું. ધ્યેય બાંધતા કેટલી વાર ? એ કહો. જીવનનું ધ્યેય બાંધતા વાર કેટલી ? કે જ્યારે નિર્ધાર કરે એટલી. અત્યારે નિર્ધાર કરે તો અત્યારે. એ તો એક વિકલ્પાત્મક નિર્ધાર છે. દઢ મોક્ષેચ્છા. વાત પૂરી થઈ. એમાં કોઈ લાંબી વાર નથી. અને તત્કાળ પાત્રતાની પ્રાપ્તિ છે ત્યાં. એ જ કાળે. ભૂતકાળના બધા જૂના (ભાવો) એક બાજુ રહી જાય. ભલે પછી એના ફળ જ્યારે આવવા હશે ત્યારે આવશે. પણ અત્યારે તો એક બાજુ રહી જાય છે. પાત્રતા... ઓલું બધું પાછળ રહી જાય. ભૂતકાળના થયેલા ભાવો પાછળ રહી જાય, એની યોગ્યતા પાછળ રહી જાય અને પાત્રતારૂપ સુયોગ્યતા છે એ આગળ થઈ જાય. આવો મોક્ષમાર્ગ સરળ છે અને સુંદર છે. ભગવાનનો માર્ગ એવો સુંદર છે.

‘આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિરૂપ,...’ એવી ક્યારેય રુચિ નથી થઈ. કોઈ પદાર્થને વિશે, કોઈ વિષયને વિશે, કોઈ પ્રસંગને વિશે એવી રુચિ નથી થઈ એને અપૂર્વ રુચિ કહેવામાં આવે છે. અને ‘સ્વચ્છંદનિરોધપણે...’ મારો અભિપ્રાય પછી કાંઈ નહિ. પછી મારો અભિપ્રાય કાંઈ નહિ. તમારો મત આમ પડે છે પણ મારો મત આમ પડે છે. તો કહે છે, હજી તારો સ્વચ્છંદ ગયો નથી.

મુમુક્ષુ :- ગુરુની આજ્ઞા માને...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- .. આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિ છે. .. બે પડખાં લીધા. તોપણ બે પડખેથી વાત કરી. આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિમાં સ્વચ્છંદનો અભાવ છે. છતાં સ્વચ્છંદ નિરોધપણે એ વાત શું કરવા લીધી ? જીવને એ ખબર નથી પડતી. જે તે નિર્ણય કરે છે એ નિર્ણય જ્ઞાનીપુરુષના, શ્રીગુરુના

નિર્ણયને અનુકૂળ છે કે નહિ ? એ વિચાર નથી કરી શકતો. માને છે કે હું ગુરુને માનું છું. પણ ગુરુની આજ્ઞા ઉથાપતો હોય છે પાછો. એનું નામ સ્વચ્છંદ છે. એ એકસાથે એક બાજુનો એનો થોડો દેખાવ એવો હોય છે કે જાણે એ ગુરુને માને છે, ફલાણા ગુરુને માને છે અને એ જ પાછો ગુરુને નહિ માનતો હોય છે. બે પ્રકાર બને છે. એ તો બેય વાતની ચોખવટ કરી. ...

મુમુક્ષુ :- દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર અને ગુરુ જુદા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રના ગુરુ જુદા અને આ ગુરુ જુદા. એની વાત સાચી. બરાબર છે. પણ અહીં તો હવે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રના ગુરુ લાવવા ક્યાંથી ? એ સવાલ છે. ખાવામાં એક ચીજ ન ખવાય એમ હોય. ડોક્ટરે ના પાડી હોય. ઘરમાં તો અત્યારે બહુ લોકો માનતા નથી. તો એનું Substitute ગોતી કાઢે. કે મીઠું ન ખાવું તો સીંધાલુણ ખાવું. બટેટા ન ખાવા તો કાચા કેળા ખાવા.

મુમુક્ષુ :- ખાંડ ન ખાવી તો સેકીન લેવું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ખાંડ ન ખાવી તો સેકીન લેવું. કેમકે એને જરૂર છે. હવે અહીંયાં ઓલા ગુરુ નથી મળતા એનું શું કરવું ? છેલ્લા પાંચ-છ સૈકાથી. ૫૦૦-૬૦૦-૭૦૦ વર્ષ થવા આવ્યા કોઈ ગુરુ મળતા નથી. અને જેનામાં એ નિમિત્તત્વ છે, એ ગુરુનું અને એ તીર્થંકરનું જેનામાં નિમિત્તત્વ છે, એવા સત્પુરુષ મળે છે તો પછી શું કરવું ? એને ગુરુ ન કહેવા ? એને ગુરુ ન કહેવાય એને દેવ કહેવાય, એને પરમાત્મા કહેવાય એમ છે. એને ભગવાન કહેવા, એમ કહે છે. કેમ ? કે ભગવાન પણ તારે છે અને આ પણ તારે છે. નિમિત્તત્વ તો સરખું છે. તું એના ઉપાદાનનું માપ શું કરવા જોવે છો ? ઓલો કરોડપતિ અને ઓલો અબજોપતિ. પણ તને દસ લાખ આપે છે એ કામનો કે ઓલો કરોડપતિ તારે કામનો ? તને તો એ દસ લાખ આપનાર જ ખરેખર અબજપતિ છે. એટલે ખરે વખતે જે કામમાં આવે છે, એવી જો પોતાને સૂઝ ન આવે કે આવા કાળમાં, આવા ઉણા કાળમાં, આવા હીણા કાળમાં ખરે વખતે કામમાં આવે છે. કારણ કે મનુષ્ય ભવ પછી ક્યારે મળશે એ તો નક્કી નથી. અત્યારે તો મળ્યો છે એ વાત નક્કી છે. હવે આ તરવાનું ચાર ગતિમાં ઊંચામાં ઊંચું સ્થાન છે. અને એમાં ત્રણ નિમિત્તમાંથી બે ગેરહાજર છે અને એક છે, હવે શું કરવું ? ઓલા ગુરુ નથી. ભૂખ ન લાગી હોય તો પછી શું કહે ?

આ રોટલી વાંકી થઈ છે. આની કોરથી ચડી નથી, એક કોર કાચી રહી છે. ટાયલા કરે છે એનો અર્થ કે એને હજી ભૂખ લાગી નથી. એમ છે. ઈ ટાયલા કરવા જેવા નથી.

મુમુક્ષુ :- ‘શ્રીમદ્જી’ને કૃપાળુદેવ (કહ્યા છે).

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘કૃપાળુદેવ’ નહિ. આચાર્ય ‘સમંતભદ્રાચાર્ય’ દેવ કહ્યા છે. ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’ની ૨૮મી ગાથા. અને એ તો હજી વણિક હતા, જૈન હતા. એ તો કહે, ચાંડાળ હોય તો દેવ છે. શું કીધું ? હું કહું છું એમ નહિ. ‘સમંતભદ્રાચાર્ય’ કહે છે હું કહું છું એમ નહિ. ગણધરદેવ એને દેવ કહે છે. ચરણાનુયોગનો ગ્રંથ છે. શ્રાવકાચાર એટલે ચરણાનુયોગના ગ્રંથમાં સમ્યગ્દષ્ટિની આટલી બધી મહિમા કરી અને એ પણ આચાર્યે કરી પાછી. ઉપરના ગુણસ્થાનવાળાએ કરી.

મુમુક્ષુ :- દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘સમંતભદ્રાચાર્ય’ને નહિ ખબર પડતી હોય ? સિદ્ધાંતની આપણને ખબર પડે છે એટલી ‘સમંતભદ્રાચાર્ય’ને નહિ ખબર પડતી હોય ? ‘સમંતભદ્રાચાર્ય’ એટલે શું સમજો છો ? જેવા ‘કુંદકુંદસ્વામી’ એવા ‘સમંતભદ્રાચાર્ય’ ગણાય છે. બહુ સમર્થ આચાર્ય ગણાય છે. નહિ ખબર પડતી હોય કે આ ગુરુમાં અને આ ગુરુમાં ફેર છે. દેવ કીધા. ગુરુ ક્યાં કીધા ? દેવ કીધા. એટલે દેવત્વ પ્રાપ્ત થઈ ગયું છે. જિનત્વ પ્રાપ્ત થઈ ગયું છે. આપણે જિનદેવને એવું કહીએ છીએ ને ? તો ‘ટોડરમલજી’એ ‘સમ્યજ્ઞાનચંદ્રિકા’માં દલીલ કરી. એ કરણાનુયોગનો ગ્રંથ છે. ટીકા ‘ગોમ્મટસાર’ની લખે છે. અને વાત સમ્યગ્દષ્ટિની ઉપસાવે છે. કેમ (જિન કહ્યા) ? કે જિનદેવ દેવ કહીએ છીએ તો એમને જિનત્વ પ્રાપ્ત છે. તો કહે, આને પણ જિનત્વ પ્રાપ્ત થયું છે. એ તો સમ્યગ્દષ્ટિ (નથી). કરણલબ્ધિમાં જિનત્વ પ્રાપ્ત થયું. ઈ કાઢ્યું. કેમકે કરણાનુયોગનો ગ્રંથ ચાલે છે ને ? તો કરણલબ્ધિ સુધી પહોંચ્યા એ તો. કરણલબ્ધિમાં જિનત્વ પ્રાપ્ત થયું છે, જાવ. માટે અમે એને જિન કહીએ છીએ. જિન જિન કહેવા. એ બહુ Logic લીધું છે એમણે તો. એમનો તો ઉઘાડ ઘણો હતો.

મુમુક્ષુ :- મહામંત્રી રાજાના નાના છોકરાને નમસ્કાર કરે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કરે ને. કરે. આખર એ રાજા છે. મંત્રી એ મંત્રી છે અને રાજા એ રાજા છે. એમ જ છે.

મુમુક્ષુ :- દક્ષિણમાં ચરણપાદુકા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. કોઈએ સ્થાપિત કર્યા છે ?

મુમુક્ષુ :- જૂના મંદિરમાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. દક્ષિણમાં વિચર્યા છે. દક્ષિણમાં વિચર્યા છે.

‘સ્વચ્છંદનિરોધપણે આત્મપુરુષની ભક્તિરૂપ,...’ ભક્તિ પણ કરે અને સ્વચ્છંદ પણ કરે. એ ભક્તિ નથી. આત્મપુરુષની ભક્તિ એની શરત કે સ્વચ્છંદનિરોધપણે. ‘એ પ્રથમ સમકિત કહ્યું છે.’ સમકિતનું .. જોઈને ૧૭મી ગાથામાં અમે એને પ્રથમ સમકિત કહ્યું છે. એ સમકિત પણ આદરવા યોગ્ય છે. એનો અર્થ શું થયો ? કે આવો કોઈ મુમુક્ષુ હોય કે જેને આત્મપુરુષના વચનની પ્રતીતિ હોય, અપૂર્વ રુચિ હોય, સ્વચ્છંદ નિરોધપણે ભક્તિ પ્રગટી હોય તો તે સત્કાર કરવા યોગ્ય છે અને તે પણ ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે. કેમકે એ તો પચાઈ છે. કોઈક જીવની એ પચાઈ છે. તો જીવ છે એ ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે. મુમુક્ષુની ભક્તિ કરાય ? કે, હા. મુમુક્ષુની ભક્તિ કરાય. જ્ઞાનીની તો ભક્તિ કરાય પણ મુમુક્ષુની ભક્તિ કરાય. એવી વાત કરે છે. અને જ્ઞાનીની ખરી ભક્તિ ત્યારે પ્રગટે છે કે જ્ઞાનીના ભક્તિમાનની ભક્તિ પ્રગટે ત્યારે એને ખરી ભક્તિ પ્રગટે છે. ત્યાં સુધી એને ખરી ભક્તિ નથી. આવું છે.

મુમુક્ષુ :- દાસાનુદાસની ભક્તિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એનું નામ દાસાનુદાસ લીધું છે. દાસનો પણ દાસ. કહેવામાત્ર નથી એ. એ ખરી ભક્તિમાંથી નીકળેલા વચનો છે- દાસાનુદાસ. અને ‘શ્રીમદ્જી’ જ્ઞાની થઈને એમ કહે છે કે અમે તો એવા મુમુક્ષુની ભક્તિ કરીએ છીએ. એમ લીધું છે. એમ પોતે લીધું છે. એવા મુમુક્ષુની અમે ભક્તિ કરીએ છીએ. કેમકે તે સત્પુરુષને ભજે છે માટે અમે એની ભક્તિ કરીએ છીએ. ઠીક ! ધન્ય છે ને એમને તો ! એમની નમ્રતા, એમની સરળતા, એમની મધ્યસ્થતા. એ પ્રસ્તાવનામાં નાખ્યા છે એમાં ત્રીસેક ગુણ લખ્યાં. કેટલાક ગુણ જે દેખાય છે એમના વચનોમાંથી, એ ‘ધન્ય આરાધના’માં નાખ્યા છે.

મુમુક્ષુ :- ... આત્મપુરુષના વચનની પ્રતીતિ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પહેલી વાત એ છે. કેમકે પ્રતીતિ હોય તો રુચિ આવે, તો જ સ્વચ્છંદ જાય, તો જ સાચી પ્રીતિ આવે. નહિતર આવે નહિ. વિશ્વાસ જ ન હોય તો કેવી રીતે થાય ?

‘એ પ્રથમ સમકિત કહ્યું છે.’ અથવા એનો અર્થ એ છે કે અહીંયાં ‘શ્રીમદ્જી’ Gurantee આપે છે કે જો આ પ્રકારના સત્પુરુષ તને મળ્યા હોય અને આ પ્રકારના તને પરિણામ થયા હોય તો તારા સમકિતની જવાબદારી મારી. અમે તો પ્રત્યક્ષ એનામાં સમકિત જોઈએ છીએ. એના સમકિતની જવાબદારી લે છે. Gurantee લે છે. માણસો પૈસાના તો જામીન થાય, આ સમ્યક્દર્શનના જામીન થાય છે. કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ. ઠીક ! થાય છે ને જામીન ? કોઈ ... જામીન બે લાવી દો તો અમે Loan pass કરીએ. આ જ્ઞાની પોતે જામીન થાય છે. આ પરિણામ કરનારના જ્ઞાની પોતે જામીન છે. એનું સમ્યક્દર્શન આવશે, લાવશે... લાવશે ને લાવશે જ. પ્રત્યક્ષ શબ્દ વાપર્યો જુઓ ત્યાં. ૧૭મી ગાથામાં પ્રત્યક્ષ શબ્દ વાપર્યો. એટલે .. જ્ઞાનીએ કર્યું છે. અમારા જ્ઞાનમાં અમે એનું સમકિત જોઈ લીધું છે. પછી નહિ આવવાનો પ્રશ્ન નથી. પણ આપને તો હજી મતિ-શ્રુતજ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ વર્તે છે ને ? કે વાત સાચી છે. છે તો મતિ-શ્રુતજ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ, પણ એ કેવળજ્ઞાનની જાતિનો છે. કઈ જાતિનો છે ? કેવળજ્ઞાનની જાતિનો એ ક્ષયોપશમ છે.

મુમુક્ષુ :- વિશ્વાસ અને રુચિને સંબંધ છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. વિશ્વાસ વગર કેવી રીતે રહે ? અવિશ્વાસ હોય એને રુચિ થાય ? શંકા હોય એને રુચિ થાય ? થાય જ નહિ.

મુમુક્ષુ :- આસ્થા, પ્રતીતિ એ વિષયની જ્યાં સુધી અંતરમાં શંકા હોય તો થાય કેવી રીતે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એનો અર્થ એ થાય છે કે જેને સત્પુરુષના વચનની પ્રતીતિ આવી, એ યોગ્યતા વગર આવી નથી. એની યોગ્યતા પ્રદર્શિત કરી છે. જે પ્રતીતિ આવી એ તો એની યોગ્યતામાં આવી ને ? એની યોગ્યતા એમાં વ્યક્ત કરી છે. પ્રતીતિ આવી ક્યાંથી ? આ જ મારા માટે ભગવાન પુરુષ છે. પરમેશ્વરબુદ્ધિ થઈ ક્યાંથી ? પુરુષાર્થ થયો નથી, ઓળખાણ વગર આવે નહિ. ઓમાં તો એમ લીધું છે. બહુ ટૂંકા શબ્દોમાં કહીએ તો જેને જ્ઞાનીની ઓળખાણ થાય તે ક્રમે કરીને જ્ઞાની થાય, થાય ને થાય જ. ન થાય એવું ન બને. એમ કહેવું છે. સીધી વાત એ છે. એ ઓળખાણ થઈ એટલે પ્રતીતિ આવી. ઓળખાણ થઈ એટલે એમની આજ્ઞામાં અપૂર્વ રુચિ થઈ. એમની આજ્ઞા એટલે મને તરવાનો સીધો હુકમ. એમની આજ્ઞા એટલે મને તરવા માટેનો હુકમ કરે છે. સીધી વાત

છે. ફરમાન કરે છે કે જા આ રીતે તર તું. હું કહું એમ કરવા માંડ. કેવી વાત કીધી છે.

પહેલા પદમાં એમણે સત્પુરુષની ઓળખાણ લીધી છે. બીજા કારણમાં એમણે આત્માની ઓળખાણ લીધી છે અને ત્રીજા કારણમાં એમણે સ્વરૂપનો અનુભવ લીધો છે. એનો અર્થ એ થયો કે સ્વરૂપનો અનુભવ આત્માની ઓળખાણ વગર ન હોય અને આત્માની ઓળખાણ સત્પુરુષની ઓળખાણ વગર હોય નહિ કોઈ દિવસ. કોઈ બુદ્ધિવાળો... સત્પુરુષને ઓળખ્યા વિના આત્માની ઓળખાણ ત્રણ કાળ, ત્રણ લોકમાં ... કોઈને થઈ નથી અને કોઈને થવાની પણ નથી. આ એની Sequence છે.

મુમુક્ષુ :- એક સત્પુરુષને ઓળખે એ બધા સત્પુરુષને ઓળખી જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એક સત્પુરુષને ઓળખે તો બધાને ઓળખે. એ તો એક હીરાને ઓળખે એ બીજા હીરાને ન ઓળખે ? તો એણે હીરો ઓળખ્યો એ વાત ક્યાં રહી ? વાત જ નથી રહી. એ તો પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો હતો ત્યાં ઘાટકોપર 'જ્ઞાનમંદિર'માં. સત્પુરુષને ઓળખ્યા. કેમકે આપણે તો અહીંયાં લાખો રૂપિયાનો હોલ બનાવ્યો, લાખો રૂપિયાનું સમર્પણ કર્યું છે અને આપણે સત્પુરુષને ઓળખ્યા વગર પૈસા આપી દીધા કાંઈ ? કે હા, ઓળખ્યા વગર આપ્યા છે. કેમકે એકને ઓળખે એ બધાને ઓળખે. એ તર્ક મુશ્કેલમાં મૂકે છે. કેમકે અમે તો 'શ્રીમદ્'વાળા, અમે તો 'કાનજીસ્વામી'વાળા, અમે તો આ વાળા. થઈ રહ્યું. ઓલાએ તો સંપ્રદાય છોડાવ્યો અને તેં એનો નવો બાંધ્યો. એનો ને એનો બાંધ્યો. એ કહે, હું ગરજમાં નથી, મતમાં નથી અને વાડામાં નથી.

એટલે અહીંયાં પહેલું પદ છે એ સત્પુરુષની ઓળખાણ કરતા કેવા પરિણામ મુમુક્ષુજીવને સહજપણે ઉત્પન્ન હોય. કૃત્રિમતાથી નહિ. સત્પુરુષને ઓળખતા સહજપણે મુમુક્ષુજીવને કેવા પરિણામ હોય એનું વર્ણન કર્યું છે.

મુમુક્ષુ :- સત્પુરુષને ઓળખતા એની ઓળખાણની દૃષ્ટિ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દૃષ્ટિ બહુ વિશાળ.. ત્યારે તો એ ભક્તિમાનની ભક્તિ કરી શકે છે ને. ભક્તિમાનની ભક્તિ કરવી એટલે ? અને જ્ઞાનીને ઓળખ્યા વગર ભક્તિ કરે છે, તો એવી તો એણે તીર્થકરની કરી છે.

‘ગુરુદેવ’ કહેતા કે, ભાઈ ! તું અનંત વાર સમવસરણમાં ગયો, મણિરત્નના દીવા અને કલ્પવૃક્ષના ફૂલથી ભગવાનની પૂજા-આરતી બધું કર્યું. એ બધી ધમાધમ તો ઓઘે ઓઘે તું કરી ચૂક્યો છો. ઓળખાણ કરી નથી. સર્વજ્ઞને પ્રત્યક્ષ કારણને પ્રાપ્ત હોવા છતાં, કોઈ એક પ્રત્યક્ષ કારણને પ્રાપ્ત કરીને પણ તેં એમના સમ્યગ્દર્શનને ઓળખ્યું નથી. કેવળજ્ઞાનને ઓળખવું એ તો બહુ મુસિબતની વાત છે. કેવળીને, સર્વજ્ઞને સર્વજ્ઞ તરીકે ઓળખવા એ વાત તો સહેલી નથી પણ એને સમ્યગ્દષ્ટિપણે તેં ઓળખ્યા છે ? એમ કહે છે. ૫૦૪ (પત્ર). તો એનું ફળ બહુ મોટું છે. સર્વજ્ઞને સમ્યગ્દષ્ટિપણે ઓળખતા પણ એનું ફળ મોટું છે અને નહિતર સર્વજ્ઞને સર્વજ્ઞ કહેવાનું કોઈ ફળ નથી. એ ચોખવટ કરી છે. કેવી ગૂઢ ભાષા વાપરી છે ! એવી વાતો ગોતવી મુશ્કેલ પડે એવી વાતો લખી છે. શાસ્ત્રોમાં ગોતવા જાવ તો ન મળે. એવી વાત છે.

કેમકે એક ચતુર્થ ગુણસ્થાનવર્તીનું અથવા સમકિતીનું સમ્યગ્દર્શન અને સિદ્ધ પરમાત્માનું સમ્યગ્દર્શન. ‘ગુરુદેવ’ના શબ્દોમાં કહીએ તો બંને સમ્યગ્દર્શનની અપેક્ષાએ સરખા છે. ‘ગુરુદેવ’ તો તિર્યચ લેતા હતા. સમ્યગ્દર્શનની અપેક્ષાએ સમ્યગ્દષ્ટિ તિર્યચ અને સિદ્ધ પરમાત્મા સરખા છે. ઠીક ! અનંત ગુણો માંહેનો જે મુખ્ય ગુણ, જે દર્શનમોહને મારનાર. કયો ગુણ ? દર્શનમોહને મારનાર. એ તિર્યચને અને સિદ્ધ પરમાત્માને સરખા છે. ગુણ સરખા છે એમ ‘ગુરુદેવ’ નથી કહેતા. ‘ગુરુદેવ’ એમ કહે છે કે ઈ અપેક્ષાએ ઈ બેય સરખા છે, એમ કહે છે. શું કીધું ? એ ગુણ બેય આત્માને સરખા છે એમ નથી કહેતા. ઈ ગુણની અપેક્ષાએ બેય આત્મા સરખા છે, એમ કહે છે. ભાષા વિચારવા જેવી છે. બહુમાન કરાવવું છે ને ? ‘ગુરુદેવ’ને પણ સમ્યગ્દષ્ટિનું બહુમાન કરાવવું છે.

‘ગુરુદેવે’ જે શબ્દોમાં બહુમાન કર્યું છે એ આગમમાં ગોત્યું જડે એવું નથી. એટલે ‘ગુરુદેવ’ના વચનો પણ આગમ છે. આગમથી વિશેષ કહો કે આગમ કહો. એક સમ્યગ્દષ્ટિ તિર્યચની બળદની ખડી એટલે નખ હાલતા કોઈ વિદ્યાને અડી જાય તો વિદ્યા ધન્ય છે. ઠીક ! સમ્યગ્દર્શનનો આટલો મહિમા કોણે કર્યો છે ? બતાવો ! સમ્યગ્દર્શનનું આટલું બહુમાન કયા શાસ્ત્રમાં છે ? બતાવો ! એક તો તિર્યચ લીધા. તિર્યચમાં એનો પગ એટલે નિકૃષ્ટ અંગ. માથુ ઉત્કૃષ્ટ અંગ અને પગ છે એ નિકૃષ્ટ અંગ છે. અને સામે જેને અડી જાય ઈ ઘૃણાપાત્ર પરમાણુ એવા વિદ્યાના પરમાણુ. જે

લોકોને જોતા દુર્ગંધા થાય છે. તો ઈ વિષ્ટા ધન્ય છે એમ કહે છે. ઠીક ! 'ગુરુદેવ'ને સમ્યગ્દર્શનનો મહિમા કેટલો વર્તે છે ! આ જોવાનું છે.

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્દર્શન એટલું મહિમા પાત્ર છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલું મહિમાપાત્ર છે. એના ઉપર તો આપણે આ લીધું ને ? 'દંસણ મૂલો ધમ્મો' એના ઉપર જ તો આવ્યું છે. ૧૭૫ શાસ્ત્રના આગમના આધારો છે. ૧૭૫ જેટલા. સમ્યગ્દર્શનના મહિમાસૂચક. 'કુંદકુંદાચાર્ય'ના, 'સંમતભદ્રાચાર્ય'ના, 'પદ્મપ્રભમલધારીદેવ'ના, 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય'ના. 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' પરમાત્મા કીધા કે નહિ ? ૧૪૩ (ગાથાની) ટીકામાં. ૧૪૩મી ટીકામાં પક્ષાંતિકાંતને પરમાત્મા કીધા છે. ઠીક ! પરમાત્મ શબ્દ વાપર્યો છે. ત્યાં અર્થ કરવો... પક્ષાંતિકાંત થઈને, નિર્પક્ષ થઈને શુદ્ધોપયોગમાં આવ્યા. હવે એટલું બધું ત્યાં શું કરવા કહી દો છો ? વાત કરતા કરતા એટલું બધું શું કરવા કહેવું જોઈએ કે એ પરમાત્મા છે ? લ્યો ઠીક ! હવે શું કહેવું ? ગુરુ કહેવા કે પરમાત્મા કહેવા ? 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય'ને નહિ ખબર પડતી હોય ? ગુણસ્થાનની નહોતી ખબર પડતી કે આ પક્ષાંતિકાંત (થયો) છે. આ તો હજી ચોથું ગુણસ્થાન જ આવ્યું છે. અને છઠા, સાતમા અને તેરમાનો ભેદ તો કાઢી જ નાખવો, એમ કહે છે. એ જ 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય' અને એ જ 'પદ્મપ્રભમલધારીદેવ'. ભાવલિંગી સંતને મોક્ષતત્ત્વ કહ્યું. મોક્ષતત્ત્વ, હોં ! મોક્ષતત્ત્વ તો તેરમા ગુણસ્થાને પ્રગટે છે. સાત તત્ત્વની નહિ ખબર પડતી હોય ? અને આ મુનિરાજને તો સંવર, નિર્જરા તત્ત્વ છે.

'પદ્મપ્રભમલધારીદેવે' કીધું કે એમાં જો ફેર માનવામાં આવે તો અમારી બુદ્ધિ જડ છે. જડાવયમ. અમે જડબુદ્ધિ છીએ. મુનિરાજમાં અને ભગવાન કેવળીમાં, સર્વજ્ઞમાં પરમાત્મામાં ફેર માનીએ તો અમે જડ બુદ્ધિ છીએ. ગુણસ્થાનની નહિ ખબર પડતી હોય ? કે તારા ગુણસ્થાનની ખબર તારી પાસે રાખ. અહીંયાં કાંઈક બીજું કહેવા માગીએ છીએ. કહેવાનો આશય છે એ જો ન સમજાય તો એ ગુણસ્થાનની ગણતરી કાંઈ સમજાણી નથી. બધી ગણતરી ખોટી છે. પોપટ એક ને એક બે બોલે તો કાંઈ ગણિત આવડી ગયું ?

મુમુક્ષુ :- હાલતા ચાલતા સિદ્ધ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાલતા ચાલતા સિદ્ધ. 'ચલતે ફિરતે સિદ્ધ કબ મિલી હૈ, એસે સાધુ ગુરુ કબ મિલી હૈ' 'ભાગચંદ્રજી'એ ગાયું છે ને ?

હાલતા ચાલતા સિદ્ધ કહ્યા છે. સિદ્ધ કોઈ દિ' હાલે ચાલે નહિ. સ્થિર જ રહે સાદિઅનંત. તો કહે હાલતા-ચાલતા સિદ્ધ છે. જોવા હોય તો આ નિર્ગ્રંથ મુનિ છે.

એ રીતે અહીંયાં પરમાર્થ સમ્યજ્ઞર્શન જે નિર્વિકલ્પ અનુભવસ્વરૂપ છે એનું મૂળીયું ગોતીને આપ્યું છે. આ જગ્યાએ એનું મૂળિયું છે. એને બીજ રુચિરૂપ સમકિત પણ કહે છે. આ જ યોગ્યતાને પોતે કોઈ પત્રમાં બીજ રુચિરૂપ સમ્યક્ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- એણે બીજ વાવ્યું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એણે બીજ વાવ્યું. અને બીજ વાવ્યું એટલે બીજા બીજ ઊગે, ને ઊગે. આમાં એ નથી. આમાં Guranteed છે. આ બીજનું ફળ જે મોક્ષ છે, નિર્વાણપદ છે એ Guranteed છે. એમ લીધું. એટલે સત્પુરુષની ઓળખાણનું પદ નિર્વાણપદ છે. ... સત્પુરુષની ઓળખાણનું પદ નિર્વાણપદ છે. અને એવી ખરી મુમુક્ષુતા અનંત કાળમાં એકવાર પણ આવી નથી. દ્રવ્યલિંગી થયો તો પણ મુમુક્ષુતા નથી આવી. સમ્યજ્ઞર્શન તો નથી આવ્યું પણ મુમુક્ષુતા નથી આવી. એમ છે.

‘(૨) પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ તે સમકિતનો બીજો પ્રકાર કહ્યો છે.’ આ સ્વરૂપની ઓળખાણને ભાષા વિશિષ્ટ પ્રકારની કરી છે, ખાસ પ્રકારની કરી છે. પરમાર્થ એટલે સ્વભાવ અહીંયાં. પરમાર્થ એટલે સ્વભાવ. સ્વભાવની સ્પષ્ટ અનુભવાંશે. સ્પષ્ટપણે. અસ્પષ્ટ નહિ, અનુમાન નહિ, તર્ક નહિ. સ્પષ્ટ એટલે સ્પષ્ટ. સ્પષ્ટ અનુભવ અંશથી થઈ છે ...

જ્ઞાનલક્ષણમાં જ્ઞાનસ્વભાવ સ્વસંવેદનપણે, અનુભવગોચરપણે, પ્રગટપણે, સાકારપણે અને પ્રત્યક્ષપણે છે, એ જો અનુભવગોચર થાય, એ અંશ, તો એને ખાતરી થાય કે મારો અખંડ પૂરો આત્મા અનંત ગુણ સંપન્ન આત્મા આવો છે. એક ગુણને અનંત ગુણનું રૂપ છે ને ? એટલે. કે અનંત ગુણમય મારો આત્મા આવો છે એવી પ્રતીતિ એટલે વિશ્વાસ ખાત્રી આવી જાય છે. અહીંયાં પ્રતીતિ એટલે સમ્યજ્ઞર્શન નહિ. એવી ખાત્રી આવી જાય છે. અહીંયાં તો સમકિત એને કહેવું છે ને એટલે પ્રતીતિ શબ્દ વાપર્યો છે.

જે જ્ઞાનમાં જ્ઞાનનું વેદન છે એ ઓળખાણના કાળમાં કેવી રીતે આવે ? આ તો ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યે’ લીધેલી વાત છે. સ્વસંવેદનની. પોતે તો બધા

આગમ બહુ વાંચેલા છે. એ તો આગમના નીચોડથી ભાષા કાઢે છે. પણ ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ એ વાત લીધી. જ્યાં લક્ષ્ય-લક્ષણથી આત્મા ઓળખાય છે, ત્યાં સ્વસંવેદન શબ્દ વાપર્યો. હવે આપણે સ્વસંવેદનનો રૂઢિ અર્થ શુદ્ધોપયોગ કરીએ છીએ. એ અહીં અર્થ નથી કરવાનો. જ્ઞાનનું જ્ઞાનમાં વેદન છે એમાં સ્વપણું ભાસે. સ્વપણું ભાસે તો આધાર આવે ને ? આ જીવ રાગનો આધાર તો સ્વપણે લઈ જ રહ્યો છે. આત્માનો વિચાર કરે છે ત્યારે પણ રાગના આધારે, રાગમાં સ્વપણાના આધારે કરે છે. તો કહે છે, ઓળખાણમાં એવું નથી બનતું. જે ૧૪૪ના પ્રવચનમાં ‘ગુરુદેવે’ સ્પષ્ટતા કરી કે રાગનો અંશે અભાવ કરીને નિર્ણય કરે છે. છે ? મેળ ખાય છે બધો ? ‘શ્રીમદ્જી’ની વાત, ‘ગુરુદેવ’ની વાત અને ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ની વાત. ત્રણેનો મેળ ખાય છે ?

એમાં શું લખે છે ? કે, ‘પ્રસિદ્ધં હિ જ્ઞાનં’ તને જ્ઞાન તો પ્રસિદ્ધ છે. ક્યા જીવને જ્ઞાન પ્રસિદ્ધ નથી ? કે જ્ઞાન તો પ્રસિદ્ધ છે. તો પણ કેવી રીતે પ્રસિદ્ધ છે ? ‘જ્ઞાનમાત્રસ્ય’ એકલું જ્ઞાન. જ્ઞાનમાત્ર કહેતા એકલું જ્ઞાન, સામાન્યજ્ઞાન કે જે સ્વભાવસદૃશ છે. એ ‘જ્ઞાનમાત્રસમ્ય સ્વસંવેદનસિદ્ધત્વાત્:’. શું શબ્દ વાપર્યો છે ? સ્વસંવેદનથી સિદ્ધિ કરી અહીંયાં. જ્ઞાનમાં જ્ઞાનનું વેદન છે પણ એ સ્વપણે છે કે પરપણે છે ? રાગ પરપણે છે. જ્ઞાનનું જ્ઞાનવેદન ઓળખાણના કાળમાં સ્વપણે એ આધાર લઈને ઓળખાણ થાય છે. અને સ્વપણે આધાર લેવાતો હોવાથી અંશે રાગનો અભાવ કર્યો. નહિતર તો એ શબ્દ સામે સીધો પ્રશ્ન ‘ગુરુદેવ’ને કોઈ કરી શકે કે, સાહેબ ! હજી સમ્યજ્ઞાન થયું નથી. અહીંયાં આપ તો વાત નિર્ણયની કરો છો, ઓળખાણની કરો છો અને સમકિત થયા પહેલાં રાગનો અભાવ કેમ લીધો ? થાય કે નહિ થાય ? પ્રવચન તો (સંવત) ૧૯૯૮ની સાલમાં થયું છે. ૩૬ સાલ સુધી પ્રશ્ન ન કર્યો ? ૩૮ વર્ષ સુધી પ્રશ્ન ન કર્યો ? એ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનમાં સ્વને સ્વપણે જોતા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ ચાલતો જ્ઞાનનો પર્યાય છે એમાં જે જ્ઞાનસામાન્યમાં જે જ્ઞાનવેદન છે એમાં આવો હું છું એમ નિર્ણય થાય છે. નિર્ણયમાં શું થાય છે ? હું આવો છું એમ નિર્ણય થાય છે. તો હું કહું છું એમાં સ્વપણું આવ્યું કે ન આવ્યું ? એમ નિર્ણય થયો. એટલે ત્યાં સ્વસંવેદન શબ્દ વાપર્યો, વેદન શબ્દ ન વાપર્યો. સ્વસંવેદન શબ્દ વાપર્યો

છે. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે’. કેમકે ત્યાં ઓળખાણનું પ્રકરણ ચાલે છે. આ જગ્યાએ ‘સમયસાર’માં લક્ષણથી લક્ષને ઓળખવાનું પ્રકરણ ચાલે છે. અને આચાર્યદેવને એ વિકલ્પ રહી ગયો. આખા ‘સમયસાર’ની ૪૧૫ ગાથાની ટીકા કર્યા પછી વિકલ્પ રહી ગયો કે, અરે..! આત્માની ઓળખાણની વાત જ આખી ટીકામાં રહી ગઈ. ‘સમયસાર’માં આત્મા પ્રાપ્ત કરાવવો છે અને એનું કારણ જે ઓળખાણ છે એ તો વાત રહી જાય છે. પરિશિષ્ટની રચના કરી. કેટલી કરુણા કરી છે ! જુઓને ! એવી ‘પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ તે સમકિતનો બીજો પ્રકાર કહ્યો છે.’

મુમુક્ષુ :- પ્રતીતિ શબ્દ મૂક્યો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને ખાત્રી થઈ ગઈ. અને ખરેખર ‘ગુરુદેવ’ તો એમ કહેતા કે આ જે સ્વરૂપ નિશ્ચય થયો કે સ્વરૂપ પ્રતિભાસ થયો કે જેમાં સ્વરૂપ લક્ષ થયું. ‘બહેનશ્રી’ના અને ‘શ્રીમદ્જી’ના શબ્દોમાં કહીએ તો અસ્તિત્વ ગ્રહણ થયું. લ્યો ! એ શબ્દ એમાં વાપર્યો છે. ત્યારથી સ્વસન્મુખતાની શરૂઆત થઈ. એ વખતે આત્માના ધ્રુવ સ્વભાવના ધ્રુવ સંસ્કાર પડ્યા અને ત્યારથી આત્મવીર્યની સ્ફુરણા થઈ. ચૈતન્યવીર્યની સ્ફુરણા થઈ. ત્યારથી જે પુરુષાર્થ છે, એ જ્ઞાનબળ પ્રગટ્યું એમ કહો કે આત્માનો પુરુષાર્થ પ્રગટ્યો એમ કહો. અને આ તો સમસ્યાનો ઉકેલ છે.

અત્યારે આપણા મુમુક્ષુ સમાજની સમસ્યા એ છે કે આ બધું સમજાય છે પણ પુરુષાર્થ ઉપડતો નથી. આ સમસ્યા છે. ‘ગુરુદેવ’ કહે છે એ બધી વાત સમજાય છે. નથી સમજાતી એવું નથી. પણ પુરુષાર્થ નથી ઉપડતો. આત્મા અનંત અનંત જ્ઞાન અને જ્ઞાન જેવા અનંત અનંત ગુણોનો ઘણી છે એ વાત નથી સમજાતી એવું નથી. આત્મામાં અનંત અનંત ગુણોની ગુણસંપત્તિ, ગુણસમૃદ્ધિ પડી છે એ વાતનો અમને નિષેધ નથી, પણ અમારો પુરુષાર્થ કેમ ઉપડતો નથી. તને સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ થઈ નથી. રાગના આધારમાં પડ્યો પડ્યો આ બધું તું બોલે છે. રાગના આધારમાં પડ્યો છો અને આ બધી વાત કરે છો. હજી તેં દુશ્મનનો પક્ષ છોડ્યો નથી. હજી તારું વલણ બદલાણું નથી. હજી તું વિપક્ષમાંથી સ્વપક્ષમાં આવ્યો નથી. એટલે અહીંયાં નિશ્ચયનયનો પક્ષ કીધો. જેને સ્વરૂપનિશ્ચય થયો એને અનાદિનો વ્યવહારનો પક્ષ તૂટ્યો અને નિશ્ચયના પક્ષમાં આવ્યો.

‘ગુરુદેવ’ કહે છે કે એ ભલે પક્ષમાં આવ્યો છે, હજી પક્ષમાં ઊભો છે પણ પક્ષમાં દક્ષ છે એટલે પ્રક્ષાંતિકાંત થઈ જશે. શબ્દ વાપર્યો છે-પક્ષમાં દક્ષ છે. દક્ષ એટલે ચતુર. પક્ષમાં નહિ પડ્યો રહે. કેમ ? કે એનું લક્ષ સ્વભાવ ઉપર છે. પણ રાગનું એકત્વ છે એટલો પક્ષ છે. શું કરવા પક્ષ કીધો ? રાગ છે માટે પક્ષ ન કીધો. રાગ તો સમ્યગ્દષ્ટિને થવાનો છે હજી, પણ રાગનો પક્ષ છે, રાગનું એકત્વ છે એને રાગનો પક્ષ કહે છે.

એ ‘પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ તે સમકિતનો બીજો પ્રકાર કહ્યો છે.’ એટલે કે નિર્વિકલ્પ સમ્યગ્દર્શનનું આ અનન્ય કારણ છે. નિર્વિકલ્પ સમ્યગ્દર્શનનું આ એક માત્ર કારણ છે. અથવા આ તબક્કામાં પ્રવેશ થયા વિના કોઈને ત્રણ કાળ, ત્રણ લોકમાં સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ હોતી નથી, એમ કહેવું છે. એના માટે ‘આત્મસિદ્ધિ’ની ૧૨૦ ગાથા કહી. જુઓ ! એમાં ભાસ શબ્દ વાપર્યો છે. એમાં પ્રતિભાસ છે ને ? એટલે ભાસ શબ્દ વાપર્યો છે.

મુમુક્ષુ :- ૫૫૪ પાનું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘ભાસ્યું નિજ સ્વરૂપ...’ શું થયું ? સ્પષ્ટ અનુભવાંશમાં શું થયું ? ‘ભાસ્યું નિજ સ્વરૂપ તે, શુદ્ધ ચેતનારૂપ;...’ હું શુદ્ધ ચૈતન્યપ્રભુ છું, એવું પોતાનું પરમ ઐશ્વર્ય ભાસ્યું. ભાસ્યું નહિ, પરમ ઐશ્વર્યની ખાતરી થઈ કે અનંત ગુણની મુડી મારા ઘરમાં પડી છે. Possession મારું છે. કબજો બળવાન છે કે નહિ ? અનંત ગુણની સંપત્તિ ઉપર મારો કબજો છે. હું એનો ઘણી છું એની એને ખાતરી થઈ ગઈ.

ભાસ્યું નિજ સ્વરૂપ તે, શુદ્ધ ચેતનારૂપ;

અજર, અમર, અવિનાશી ને દેહાતીત સ્વરૂપ. ૧૨૦

જે ભાસ્યું સ્વરૂપ તે શુદ્ધ ચેતનારૂપ છે. તેને કોઈ વૃદ્ધાવસ્થા એટલે અશક્તિ નથી. વૃદ્ધાવસ્થા એટલે અશક્તિની અવસ્થાને વૃદ્ધાવસ્થા કહે છે. ગમે એટલો નિરોગી હોય, નખમાં પણ રોગ ન હોય તોપણ વૃદ્ધાવસ્થામાં શરીરની અશક્તિ આવ્યા વિના રહે નહિ. શરીરમાં નબળાઈ આવે, આવે ને આવે. એટલે અજર એટલે અશક્તિ નથી, અમર એટલે મારે મૃત્યુ નથી. મારો છેડો નથી ક્યાંય અને અવિનાશી (છું) નાશ થવાનો નથી. મૃત્યુ નથી, નાશ થવાનો નથી અને દેહ હોવા છતાં દેહાતીત છું. દેહથી પાર છું. દેહ વિનાનો અશરીરી છું. એ અશરીરીપણું શુદ્ધ ચૈતન્યપણું ભાસ્યું એ

એક સમકિતનો બીજો પ્રકાર અથવા સમકિતનું ખાસ કારણ છે. એ પણ સત્કારવા યોગ્ય છે, એ પણ ઉપાસીને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે. પહેલું જેમ ઉપાસીને પ્રાપ્ત કરવા, સત્કારવા અને ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે, એમ આ બીજું પણ ઉપાસવા યોગ્ય છે, સત્કારવા યોગ્ય છે અને ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- વિકલ્પથી જુદો પડી ગયો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિકલ્પથી જુદો પડ્યો એક વાર. અંશે તો જુદો પડ્યો. એક વાર અંશે જુદો પડ્યો. એનું નામ ઓળખાણ.

મુમુક્ષુ :- આનું નામ જ ભાવભાસન ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એનું નામ ભાવભાસન. ‘ભાસ્યું નિજ સ્વરૂપ....’ લીધું ને ? તો શું ભાસ્યું ? કે શુદ્ધ ચેતનારૂપ જે ભાવ છે, સ્વભાવભાવ છે એમ ભાસ્યું. અશરીરી ભાવે છું એમ ભાસ્યું, અજર અમર અને અવિનાશી છું એમ ભાસ્યું. એટલે ભય બધા ગયા ને ? અજર, અમર, અવિનાશીમાં બધા ભય વધ્યા ગયા. કેમકે જેનો નાશ નથી, જેને મૃત્યુ નથી એને બીજો ભય શો ? સૌથી વધારે ભય તો મૃત્યુનો છે. જ્યારે એ મૃત્યુનો જ ભય નથી તો બીજો કયો ભય રહેવાનો ? એ તો વાત જ નથી કોઈ ભયની. એટલે પહેલીવહેલી ભયની પરિણતિ છૂટી જાય છે. અનાદિથી બધા જ ભયની પરિણતિમાં આ જીવ દુઃખી થઈને જીવી રહ્યો છે. ટેવાઈ ગયો છે એટલે એને એ દુઃખની ખબર નથી. પણ દુઃખી છે, અનંત દુઃખી છે એ વાત નક્કી છે. એ પહેલોવહેલો અહીંયાં એનો ભય છૂટી ગયો. ઓ..હો..હો..! હું તો અજર, અમર, અવિનાશી ચેતનારૂપ પરમાત્મપદસ્વરૂપે, સાક્ષાત્ સિદ્ધપદસ્વરૂપે હું બિરાજમાન છું. મૂર્તિ જ છે, દેહથી પાર સિદ્ધપદની મૂર્તિ જ છે.

એવું પ્રત્યક્ષ અંશે ભાસ્યું અને એની અનંત પ્રત્યક્ષતા જે કેવળજ્ઞાનમાં પ્રગટ થાય છે એ પણ ભાસી. પ્રત્યક્ષ અંશે અનંત પ્રત્યક્ષતા જેને ભાસી એને મતિ-શ્રુતની પરોક્ષતાનું અતિક્રમણ થઈને, ઉદ્ધંધન થઈને અતીન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ પર્યાય પ્રગટ્યા વિના નહિ રહે. એટલું બળ ઉત્પન્ન થઈ જાય. અમથા અહીંયાં બજારમાં ભાવ વધી જાય અને માલ પડ્યો હોય. પછી વેચતી વખતે ઘટી જશે એની એને ખબર નથી. પણ અહીંયાં ટટ્ટાર થઈ જાય સીધો. વાંકો ચાલતો હોય તો સીધો ચાલવા માંડે. કેમકે Godown ભર્યું છે અને બજાર વધી ગઈ છે. ઈ તો હજી કાંઈ નથી.

પાંચ-પચ્ચીસ કરોડની મૂડી તો કાંઈ નથી. ઘૂડ છે. 'ગુરુદેવ'ના શબ્દોમાં કહીએ તો ઘૂડ છે. આ તો સાચી લક્ષ્મી-સંપત્તિ છે. જીવની પોતાની અભેદ ક્યારે પણ ન ગુમાવાય એવી શાશ્વત સંપત્તિ એ દેખાય જાય એ તો ઘરમાં દાટેલો નિધાન દેખાણું. એને દરિદ્રતા રહે, એને દીનતા રહે એવું કોઈ દિવસ બને નહિ. એટલે મુમુક્ષુએ કદિ દીનપણે કોઈના સમાગમમાં આવવું નહિ. એ એટલા માટે લખ્યું છે. અદીનપણે. બહારમાં કોઈનો પુણ્યનો ઠાઠ વધારે હોય, પણ એથી આપણે શું ? કાંઈ આપણે લેવા-દેવા નથી.

મુમુક્ષુ :- નિર્ભ્રાંત દર્શનમાં સ્વરૂપનિશ્ચયનું પ્રકરણ અહીં લાગુ પડે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ સ્વરૂપ નિશ્ચયનું પ્રકરણ આ એક જ મુદ્દા ઉપર છે.

એ બે વાત આજે ચાલી. ત્રીજું સમ્યક્દર્શનનો જે પ્રકાર છે, જેને પરમાર્થ સમ્યક્દર્શન કહેવામાં આવે છે અથવા જેને શાસ્ત્રોએ ગાયું છે, સત્પુરુષોએ, મહામુનિઓએ જે સમ્યક્દર્શનને ગાયું છે, તે સાક્ષાત્ સમ્યક્દર્શન એ આ બંનેના ફળસ્વરૂપે પ્રગટ થાય છે. એ વાત હવે કરશે...

આત્મકલ્યાણની તીવ્ર ભાવનાપૂર્વક ઉદયમાં પ્રયોગ થવો ઘટે. નહિતો ઉદય અનુસાર ભાવો થઈ નવું કર્મબંધન થાય. મોક્ષાર્થી જીવતો ઉદયને પ્રયોગનું નિમિત્ત બનાવે છે. તેથી તે ઉદયભાવોમાં તણાતો નથી. તે એવા પ્રકારે કે ઉદયમાં જ્યાં જ્યાં પોતાપણું થાય ત્યાં મટાડવા પ્રયાસ કરે છે, સચેત અચેત બંને પદાર્થોમાં તેમજ તે તે પદાર્થોની સ્વતંત્રતાનો સ્વીકાર કરી, તેમાં થતી કર્તાબુદ્ધિ તોડવાનો પ્રયાસ કરે છે. જેથી દર્શનમોહ મંદ થતાં વિભાવનો રસ ન ચડે.

(અનુભવ સંજીવની-૧૭૧૨)

**તા. ૨૯-૩-૧૯૯૨, પત્રાંક-૭૫૧ અને ૭૫૨
પ્રવચન નં. ૩૪૬**

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ વચનામૃત, પત્રાંક-૭૫૧, પાનું-૫૭૦. ‘સોભાગ્યભાઈ’ ઉપરનો આ પત્ર છે. ‘આત્મસિદ્ધિ’માં ત્રણ પ્રકારના સમકિત ઉપદેશ્યા છે એમાં બે સમકિતની વાત ચાલી. આત્માને મોક્ષમાર્ગનું પહેલું પગથિયું પારમાર્થિક સમકિત પ્રગટ થવાના ક્રમ રૂપે આ વાત કરી છે. બીજી રીતે જોઈએ તો સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિ ક્યા ક્રમથી થાય છે એ સમજાવવા માટે આગળના બે ક્રમવાળા પગથિયાને કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને, સમ્યક્દર્શનનું કારણ છે એને કાર્ય ગણીને અથવા જો કાર્ય આદરણીય છે, કાર્ય કર્તવ્ય છે તો એનું કારણ પણ આદરણીય છે એમ કહેવા માટે આગળના બે પગથિયાની વાત કરી.

સંક્ષેપમાં પહેલું પગથિયું છે-સત્પુરુષના વચનમાં પ્રતીતિ હોવી, તેમની આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિ હોવી, સ્વચ્છંદનિરોધપણે તેની ભક્તિ હોવી એ પ્રથમ સમકિત છે. અથવા એવું ન હોય ત્યાં સુધી, એ પ્રકારના પરિણામ ન હોય ત્યાં સુધી કોઈ જીવને સમ્યક્દર્શનના કારણનું કારણ પણ પ્રાપ્ત નથી થતું. એમ સમજવા યોગ્ય છે કે જો આ પ્રકારના સત્પુરુષ પ્રત્યેના અને તેમના વચનો પ્રત્યેના પરિણામ ન હોય તે જીવને સ્વરૂપની ઓળખાણ થવાની કોઈ સંભાવના નથી. અને સ્વરૂપની ઓળખાણપૂર્વક સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત થવાની કોઈ પરિસ્થિતિ નથી. અર્થાત્ તે જીવ સમ્યક્દર્શનથી ઘણો દૂર છે. એ જીવ સમ્યક્દર્શનથી ઘણો દૂર છે.

બીજું પદ છે-સ્વરૂપની ઓળખાણનું. અનુભવ અંશ ઉપરથી એટલે કે વેદન અંશ ઉપરથી, અનુભવ કહો, વેદન કહો બંને એકાર્થ છે. જ્ઞાનમાં જ્ઞાનવેદનના અંશ ઉપરથી પરમાર્થની એટલે સ્વભાવની, સ્વભાવના સામર્થ્યનો વિશ્વાસ આવવો. પ્રતીતિ એટલે અહીંયાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થવો. જેમ પર પદાર્થમાં સુખનો વિશ્વાસ છે, એમ નિજ પદાર્થમાં સુખનો વિશ્વાસ હોવો. એવી ઓળખાણ થતાં જે વિશ્વાસ આવે અને અનુભવથી ઓળખાણ થતાં વિશ્વાસ આવે એને સ્વરૂપનો નિર્ણય કહીએ, એને

આત્માની ઓળખાણ કહીએ. એ સમ્યક્દર્શનનું ખાસ કારણ છે.

(સ્વરૂપની) ઓળખાણ વિના મહિમા આવે નહિ. આત્મા જેટલો મહિમાવંત પદાર્થ છે, અનંત મહિમાવંત પદાર્થ છે, એનો યથાર્થ મહિમા એની ઓળખાણ હોય તો આવે. ઓળખાણ ન હોય તો ન આવે. અથવા સ્વરૂપની ઓળખાણમાં સ્વરૂપની કિંમત થાય છે અને સ્વરૂપની કિંમત થાય છે ત્યારે જગતના અનાત્મપદાર્થોની કિંમત ચાલી જાય છે. નહિતર અનાત્મપદાર્થોની જે મહિમા, મહત્તા છે અને સુખનું કારણ ગણાય છે એ કોઈ રીતે મટે નહિ.

પોતાના સ્વરૂપમાં અનંત સુખ છે એવું ભાસ્યા વિના સ્વરૂપનું આકર્ષણ એકાગ્ર થવા માટેનું સહજ ઉત્પન્ન ન થાય. કૃત્રિમ મહિમા કરે એથી કોઈ સ્વરૂપની એકાગ્રતા થઈ શકતી નથી. સ્વરૂપ મહિમાના ગમે તેટલા વિકલ્પ કરે તોપણ જ્યાં સુધી જ્ઞાનમાં એ પદાર્થ ન આવે, લક્ષ ઉપર એ પદાર્થ ન આવે ત્યાં સુધી એની યથાર્થ મહિમા અથવા સહજ મહિમા એનો ઉત્પન્ન થતો નથી. અને ત્યાં સુધી એકાગ્રતા થતી નથી. બીજા પક્ષે જગતના પદાર્થોનો મહિમા છૂટતો નથી. આત્માનો મહિમા આવતો નથી અને જગતના પદાર્થોનો મહિમા છૂટતો નથી. એ સમકિતનું ખાસ કારણ છે.

ત્રીજું ‘(૩) નિર્વિકલ્પ પરમાર્થઅનુભવ તે સમકિતનો ત્રીજો પ્રકાર કહ્યો છે.’ એ તો સમકિત તો રૂપ જ છે પોતે. જ્યારે સમ્યક્દર્શન થાય છે ત્યારે એ સમ્યક્દર્શનમાં સ્વરૂપની નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ કેવી હોય છે ? કે નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભવ છે એમાં જેવો પરમાર્થ આત્મા, પરમપદાર્થ જણાયો છે તેવો જ છું એવી જે પ્રતીતિ (થાય છે) એને સમ્યક્દર્શન કહેવામાં આવ્યું છે.

એ સમ્યક્દર્શનને સમજાવવા માટે સમ્યક્દર્શન થાય એના કેવા કેવા જ્ઞાનના પરિણામ હોય ? કેવા કેવા વિવેકના પરિણામ હોય ? કેવા કેવા પુરુષાર્થના પરિણામ હોય ? બળ કેવું હોય ? કેવા કેવા આચરણના પરિણામ હોય ? એમ બીજા બીજા ગુણો શાંતિના પરિણામ કેવા હોય ? એવા બીજા આનુષંગિક પરિણામ જે એ વખતે હોય છે. અનંત ગુણ શુદ્ધ થાય છે. પણ આ મુખ્ય ગુણો છે. એ ગુણોના પરિણામના વર્ણન દ્વારા વિધિ-નિષેધથી સમજાવવામાં આવે છે કે આવા ગુણ પ્રગટે એના (પ્રતિપક્ષમાં) જે અવગુણો હોય એનો નાશ થઈ જાય. એવા અવગુણો

એને ન હોય. અથવા દ્રવ્યની અપેક્ષાએ લ્યો તો દ્રવ્ય શુદ્ધત્વરૂપ પરિણામે અને રાગાદિ અશુદ્ધભાવ થાય તો તેનો નિષેધ થયા વિના રહે નહિ. એમ અનેક પ્રકારે પછી એ સમ્યજ્ઞાનની હયાતીને દર્શાવવામાં આવે છે કે આવું આવું હોય ત્યાં સમ્યજ્ઞાનની હયાતી હોય. કેમકે સમ્યજ્ઞાન અને સમ્યજ્ઞાન અવિનાભાવી છે. તો સમ્યજ્ઞાનના પરિણામ સમજી શકાય છે. એ સમ્યજ્ઞાનના પરિણામ દ્વારા એમ સૂચવી શકાય કે જો આ જીવને સમ્યજ્ઞાન આવું વર્તે છે તો એને સમ્યજ્ઞાન અવશ્ય છે. સમ્યજ્ઞાન જ છે. નહિતર સમ્યજ્ઞાની હોઈ શકે નહિ. એ વગેરે પ્રકારે સમ્યજ્ઞાનને પ્રદર્શિત કરવામાં આવે છે.

એને મુખ્ય દર્શાવવાનો જે કોઈ પરિણામ હોય તો તે નિર્વિકલ્પ પરમાર્થ સ્વાનુભવ છે. પોતાના આત્માનો અતીન્દ્રિય જ્ઞાનના પર્યાયમાં એ વખતે ચારિત્રગુણની પર્યાયના વિકલ્પનો ઉત્પાદ નથી, ઉત્પન્ન થવું બંધ થઈ જાય છે એવો જે અનુભવનો પ્રકાર છે તેને તે વખતે ત્યાં મિથ્યાદર્શન છે એનો અભાવ થઈને સમ્યજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ મિથ્યાત્વની પ્રકૃતિનો પણ ત્યાં અનુદય થાય છે. જ્યારે સમ્યજ્ઞાન અને સ્વાનુભવ થાય ત્યારે અનંતાનુબંધી એને મિથ્યાત્વની પ્રકૃતિનો અનુદય, સાતે સાત પ્રકૃતિનો અનુદય થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- કારણ આદરણીય છે. કાર્ય આદરણીય છે એટલે કારણ આદરણીય છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. જેનું કાર્ય આદરણીય છે, જે કાર્ય આદરણીય છે તેનું કારણ પણ આદરણીય છે. અને એ કારણ કોઈવાર નિમિત્તરૂપ હોય તોપણ તેનો આદર કરવામાં આવે છે. જેમકે સત્પુરુષ છે. તો ધર્મ પૂજ્ય છે, તો ધર્મના નિમિત્ત એવા સત્પુરુષ પણ પૂજ્ય છે. ધર્મ પૂજ્ય છે તો ધર્મના નિમિત્ત એવા સત્શાસ્ત્રો પણ પૂજ્ય છે. ધર્મ પૂજ્ય છે કે જેણે જેણે ધર્મની પ્રાપ્તિ કરી છે તે બધા પૂજ્ય છે. ધર્મ પૂજ્ય છે, ધર્મ પ્રવર્તાવ્યો એવા તીર્થંકર દેવાદિકની પ્રતિમા પણ પૂજ્ય છે. પ્રતિમા અને વાણી બંને પુદ્ગલાત્મક હોવા છતાં અને ચેતન તરફ ભાવ નમસ્કાર કરીને ચેતન તરફ ઢળવાનું હોવા છતાં પણ જૈનદર્શનમાં અહીં સુધી વિવેક કરવામાં આવે છે. વ્યવહારનો વિવેક અહીં સુધી છે. આ પૂર્વપર્યાય પણ વ્યવહાર જ છે ને ? પૂર્વપર્યાય પણ વ્યવહાર જ છે.

મુમુક્ષુ :- પહેલું સમ્યજ્ઞાન હોય-પહેલો પ્રકાર ત્યારે બીજું ન હોય

ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પહેલો પ્રકાર હોય ત્યારે હજી બીજો પ્રકાર ન હોય એવું બને ખરું. કેમકે જે પહેલે પગથિયે ચડ્યો છે એ હજી બીજા પગથિયે નથી ચડ્યો. એમ બની શકે.

મુમુક્ષુ :- બીજા પ્રકારનું સમકિત છે ત્યારે ત્રીજા પ્રકારનું સમકિત હોય એમ બને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ન હોય એમ બની શકે. જેમને આત્મપુરુષના વચનની પ્રતીતિ થઈ, આજ્ઞારુચિ થઈ, ભક્તિ થઈ એને હજી આત્માની ઓળખાણ ન થઈ હોય એ બનવાજોગ છે. પણ થશે એને. જેને આત્માની ઓળખાણ થઈ હોય એને હજી સમ્યક્દર્શન ન પણ થયું હોય પણ થશે એને એમ લેવું છે. કારણ પ્રગટ થયું છે તો હવે કાર્ય પ્રગટ થવાની પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ ગઈ. એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- બીજો પ્રકાર સમકિતનો છે અને ત્રીજામાં ફેર શું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક ઓળખાણ છે અને એક અનુભવ છે.

મુમુક્ષુ :- ઓળખાણ અને અનુભવ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બીજામાં ઓળખાણ છે અને ત્રીજામાં અનુભવ છે.

મુમુક્ષુ :- ઓળખાણનો અર્થ અનુભવપૂર્વક ઓળખાણ નહિ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ-નહિ. સવિકલ્પ દશામાં સ્વરૂપનિશ્ચય થાય કે જે અનુભવના કારણરૂપે થાય એની અહીંયાં વાત લેવી છે. સ્વરૂપનિશ્ચય, પ્રતિભાસ, લક્ષ્ય થવું. એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ થવી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. સ્પષ્ટ અનુભવાંશે એટલે વેદન અંશે. અનુભવનો અંશ ક્યા છે ? જ્ઞાનવેદનના અંશના આધારે. ઓળખાણ શેના આધારે થઈ ? કે લક્ષણના આધારે થઈ. લક્ષણના આધારે લક્ષ થયું. એ લક્ષણ કયું છે ? કે 'સ્વસંવેદનસિદ્ધત્વાત્:', 'જ્ઞાનમાત્રસમ્ય સ્વસંવેદનસિદ્ધત્વાત્:'. સ્વસંવેદનથી ઓળખાય છે. જ્ઞાનમાં રહેલા જ્ઞાનવેદનથી એ ઓળખાય છે અને ઓળખાય છે ત્યારે એમાં સ્વપણું આવે છે. માટે ત્યાં વેદનને સ્વસંવેદન કહેવામાં આવ્યું છે. ઓલું નિર્વિકલ્પ સ્વસંવેદન શુદ્ધોપયોગવાળું નથી લેવું.

મુમુક્ષુ :- બીજા અને ત્રીજામાં સમય કેટલો રહેતો હશે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એનો કોઈ નિયમ નથી, કોઈ નિયમ નથી. કેમકે

પુરુષાર્થનો તબક્કો છે એ બીજાથી શરૂ થાય છે. પુરુષાર્થ શરૂ થાય પછી વાર નથી લાગતી. એને છ મહિના વધુમાં વધુ કહ્યા છે. બીજા અને ત્રીજા વચ્ચેના. પહેલા અને બીજા વચ્ચેની કોઈ કાળ મર્યાદા નથી. કાળ મર્યાદા નથી એનું કારણ એ છે કે કોઈ જીવનું આયુષ્ય પૂરું થઈ જાય. હવે એના પૂર્વકર્મ કેવા હોય અને કેટલું આયુષ્ય કઈ ગતિનું બાંધ્યું હોય એનો કોઈ નિયમ નથી અને સંસ્કાર હજી પડ્યા નથી. બીજા કારણનો કોઈ નિયમ નથી. પણ દરેક જીવે આ વિષય પોતાના માટે વિચારવાનો છે. કો'કના માટે વિચારવાનો નથી. વિષય તો પોતાના માટે વિચારવાનો છે કે મને પહેલું કારણ પ્રગટ્યું છે ? તો હું બીજા કારણનો અધિકારી થયો. બીજા કારણનો અધિકારી થયો એને તો સમ્યક્દર્શન પ્રગટવામાં કોઈ લાંબી વાર નથી. આ સીધી સાદી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- પહેલા કારણમાં જે સત્પુરુષની આજ્ઞા જે વાત છે એમાં બધા પ્રકારની આજ્ઞાઓ આવી જાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બધા પ્રકાર એટલે કેવા પ્રકાર ? શંકા શું છે ?

મુમુક્ષુ :- બધા પ્રકાર એટલે કોઈપણ પ્રકારના માર્ગદર્શન. વ્યવહાર અને પરમાર્થ બંને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બંને. બંને આવી જાય. પરમાર્થનું તો હું માનું પણ વ્યવહારનું તમારું ન માનું, એમ કહેવું છે ?

મુમુક્ષુ :- બધા પ્રકાર...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરમાર્થની વાત તમારી માનીશ, વ્યવહારની નહિ માનું. વ્યવહારની મને ઠીક લાગશે તો માનીશ. એમ કહેવું છે ? શું કહેવું છે ?

મુમુક્ષુ :- આજ્ઞા ન કરે પણ વિકલ્પ હોય તો વાત પૂરી થઈ ગઈ. વિકલ્પને પણ અનુસરવું જ જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વેવાઈ મોટો Prime minister હોય. Prime ministerના દિકરાની વેરે દિકરી આપી હોય. પોતે દિકરીનો બાપ હોય અને એનો માણસ ... ચિઠ્ઠી લઈને આવે. એનો વાળંદ-હજામ. એને ચા-પાણી-નાસ્તો કર્યા વગર જવા દે ? એનો અર્થ શું થાય છે ? કે એનો વિશેષ આદર છે. એક વડાપ્રધાન હોય કે એક વેવાઈ હોય તોપણ એનો આટલો બધો આદર તો ભગવાનપુરુષનો કેટલો આદર ! એ તો ભગવાન જ છે એના માટે. ભગવાનપુરુષનો કેટલો આદર ! એમ નીકળે છે. છે,

હોં ! 'શ્રીમદ્જી'ના વચનમાં એ વાત છે.

'જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જોણે ઈચ્છવી તેણે જ્ઞાનીની ઈચ્છાએ વર્તવું.' ઈચ્છા શબ્દ વાપર્યો છે. આજ્ઞા શબ્દ નથી વાપર્યો. આજ્ઞા અને ઈચ્છામાં શું ફેર છે ? કે આજ્ઞામાં તો એમ કહે કે તું આમ કર. ત્યારે ઈચ્છામાં તો એને એમ થાય છે કે મારી આવી ઈચ્છા છે. આદેશ નથી કાંઈ. તો કહે છે, જ્ઞાનીની ઈચ્છાએ એને વર્તવું. 'એમ જિનાગમ આદિ સર્વ શાસ્ત્ર કહે છે.' હું કહું છું એમ નથી કહેતા. જિનાગમના સર્વ શાસ્ત્રો આ વાત કરે છે. મેં જિનાગમ વાંચ્યા છે, એમ કહે છે. 'પોતાની ઈચ્છાએ પ્રવર્તતા અનાદિ કાળથી રખડ્યો.' આટલી વાત સાથો સાથે લીધી છે.

'જ્યાં સુધી પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીની ઈચ્છાએ...' હવે એ ઈચ્છાને જ તારે આજ્ઞા સમજવી એમ કહે છે. એની ભલે ઈચ્છા હોય પણ તારે આજ્ઞા સમજવી, એમ કહે છે. 'જ્યાં સુધી પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીની ઈચ્છાએ એટલે આજ્ઞાએ નહિ વર્તાય, ત્યાં સુધી અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થવી સંભવતી નથી.' ચોખ્ખી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ઈચ્છામાં વિકલ્પ આવી ગયો. જ્ઞાનીને વિકલ્પ થયો હોય..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ઈચ્છા કહો, વિકલ્પ કહો બધું આવી ગયું ને. ઈચ્છા વગર ક્યાં વિકલ્પ થાય છે ? એ ૨૦૦ના આંકમાં ૪ અને ૫ નંબરનું વચનામૃત છે. ૧૪ વચનામૃત છે ને ? એમાં ૪ અને ૫ નંબરનું વચનામૃત છે.

હવે કહે છે કે, 'પહેલું સમકિત બીજા સમકિતનું કારણ છે.' ઠીક ! જે પહેલી યોગ્યતા ઉત્પન્ન થઈ... સત્પુરુષના વચનની પ્રતીતિ, આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિ, આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિ.. માણસ નથી કહેતા ? બહુ જ લાગણી હોય એને શું કહે ? અમારે ગુજરાતીમાં એક કહેવત છે, ભાઈ ! ઘરમાં એનો પડ્યો બોલ ઝીલાય છે. શું કહેવાય છે ? મોઢામાંથી કોઈ વાત બહાર નીકળી ગઈ એટલે બોલ પડ્યો. નીચે નથી પડતો, ઝીલી લેવામાં આવે છે, ઉપાડી લેવામાં આવે છે. આ ઘરમાં આ વ્યક્તિનો પડ્યો બોલ ઝીલાય છે. એવો માણસ હોય કે જોણે આખા કુટુંબ માટે ઘણી વ્યવસ્થા કરી હોય અને ઘણું કર્યું હોય. તો કહે, એના પ્રત્યે બહુમાન છે. અમને લોકોને એના પ્રત્યે ઘણું માન છે. એની કોઈ વાત અમે ઉઠાપતા નથી. બહુ બુજર્ગ માણસ હોય, વૃદ્ધ હોય. તો પડ્યો બોલ ઝીલાય છે.

એમ કહે. આ તો સંસારમાં અને કુટુંબમાં પણ આવું તો બને છે. આવા દાખલા બને છે. તો જ્ઞાની માટે કેટલું (હોય) ? કે એનો બોલ નીચે પડ્યો રહે એ આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિ બતાવતું નથી.

સ્વચ્છંદ નિરોધપણે ભક્તિ. ભક્તિની અંદર કોઈ સ્વચ્છંદ નહિ. સામાન્ય રીતે સ્વચ્છંદ થવાનું શું કારણ બને છે ? કે જ્ઞાનીને પણ છન્નસ્થ હોવાથી ચારિત્રમોહના રાગ-દ્વેષ અને મોહના પરિણામ (થાય છે) અને એ રાગ-દ્વેષ, મોહના પરિણામ અનુસરતી મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિ (થાય છે). આટલું પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે. અને એ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે ત્યારે કોઈ વાત એને ઠીક ન લાગે. આમ ન હોવું જોઈએ. આમણે આમ ન કરવું જોઈએ. એ મુમુક્ષુનો અધિકાર નથી. એ એનો સ્વચ્છંદ છે. અને એ પાત્રતાની ક્ષતિ છે. પાત્રતા વિરુદ્ધ પરિણામ છે. એક નિષ્ઠા. આગળ લીધો છે એમણે છઠ્ઠો બોલ. એક નિષ્ઠાએ ભક્તિ હોય. તન-મન-ધનથી એક નિષ્ઠાએ ભક્તિ હોય, તે જ જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ વર્તી શકે છે. નહિતર ન વર્તી શકે. લીધો છે. છઠ્ઠો બોલ તરત જ લીધો છે. વચનાવલી છે ને ૨૦૦ નંબરની ? એમાં એ વાત છે.

જ્ઞાનીની આજ્ઞાનું આરાધન કોણ કરી શકે ? કે ‘જ્ઞાનીની આજ્ઞાનું આરાધન તે કરી શકે કે જે એકનિષ્ઠાએ...’ પછી તન-મન-ધન તો એના ત્રણ ભેદ પાડ્યા, નિષ્ઠાને બતાવવા માટે. ‘એકનિષ્ઠાએ તન-મન-ધનની આસક્તિનો ત્યાગ કરી...’ એટલે તન-મન-ધન ઉપરનું વજન છોડી દઈને ‘તેની ભક્તિમાં જોડાય.’ પછી તો બીજું પડખું લીધું છે કે જ્ઞાની કાંઈ એવું ઈચ્છતા નથી. પણ મોક્ષાભિલાષીને. આત્માર્થી શબ્દ ન લીધો. ‘મોક્ષાભિલાષીને તે કર્યા વિના ઉપદેશ પરિણમતો નથી.’ એવી યોગ્યતામાં ન આવે ત્યાં સુધી જ્ઞાનીનો પારમાર્થિક ઉપદેશ એને પરિણમતો નથી. પરમાર્થનું માનું અને વ્યવહારનું ન માનું, તો એને પરમાર્થ પરિણમવાનો નથી. આ સીધી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- આ ગુપ્ત તત્ત્વ છે. નીચે લખ્યું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘આ ગુપ્ત તત્ત્વને આરાધે છે, તે પ્રત્યક્ષ અમૃતને પામીને અભય થાય છે.’ એણે અમૃત પી લીધું. જાવ ! એને મરવાનો ભય નથી. બીજો ભય ક્યાંથી હોય ? એમ કહે છે. એટલે આ રહસ્ય છે, એમ કહેવું છે. રહસ્યભક્તિ આને કહે છે. એક પોતાના આત્મહિત માટે ઉત્પન્ન થયેલી ભક્તિ, કે જે ભક્તિને કારણે તે જીવનો દર્શનમોહ એકદમ

ગળી જાય છે. એનું સીધુસાદુ ગણિત આ છે. આ ભક્તિ પાછળ ગણિત શું છે ? કે જેનો મોહ નાશ પામ્યો છે, જેણે દર્શનમોહનો નાશ કર્યો છે એવા જીવ પ્રત્યે બહુમાન ઉત્પન્ન થતાં બહુમાન કરનારનો દર્શનમોહ ગળવા માંડે છે. આ સીધું ગણિત છે એની પાછળ. એ ગણિત દર્શનમોહનું ગણિત સૂક્ષ્મ હોવાથી એને રહસ્યમાં મૂક્યું, ગુપ્તતામાં મૂક્યું કે આ તો કોઈને ખબર પડતી નથી કે આની પાછળ શું રહસ્ય છે. ઓઘભક્તિએ પણ દર્શનમોહ ગળે તો ઓળખાણપૂર્વકની ભક્તિએ તો દર્શનમોહ ગળે એમાં કાંઈ કહેવાની જરૂર રહેતી નથી.

મુમુક્ષુ :- અનાદિ કાળથી આ જ મુદ્દા ઉપર આ જીવ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્યાં જ અટક્યો છે. આ મુદ્દા ઉપર જ અટક્યો છે. આ મુદ્દા ઉપર એણે સ્વચ્છંદ સેવ્યો છે. જ્ઞાનનો ઉઘાડ હોવાથી એ પોતાનું ડહાપણ વધારે છે. અહીંયાં આમ ન થવું જોઈએ, અહીંયાં આમ થવું જોઈએ અને અહીંયાં આમ ન થવું જોઈએ. બસ ! આ સ્વચ્છંદ છે. બીજું કાંઈ નથી. (કોબાના મુમુક્ષુ) Surrender શબ્દ વાપરતા હતા. એ તો ત્રણ વાત કહેતા હતા. એમાં એક Surrender શબ્દ વાપરતા હતા. સમર્પણ. Sacrifice, Surrender એમ ત્રણ શબ્દ એમણે લીધા હતા. પણ Surrender નો તો ખ્યાલ છે. જેણે માથું જ મૂકી દીધું પછી વાત પૂરી થઈ ગઈ. એથી વધારે શું આગળ છે ? જે સત્પુરુષ પ્રત્યે મસ્તક નમાવ્યું એણે માથું મૂક્યું પછી માથાથી વધારે મોંઘી ચીજ કઈ છે એ તો કહો ? માથા સાટે કઈ ચીજ વધારે ગણવી ? એની ..માં. એથી તો કોઈ વધારે નથી. ત્યાં તો માથું મૂક્યું છે.

મુમુક્ષુ :- No voice, no choice.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બસ, No voice, no choice. આમ છે. ઓળખાણ કરવામાં તારો વખત જાય એમાં વાંધો નથી, પરીક્ષા કરવામાં વખત જાય એનો વાંધો નથી પણ માથું મૂક્યા પછી ગડબડ રહી તો તારો પત્તો નહિ લાગે. નથી તને ઓળખાણ થઈ કે નથી તને ભક્તિ આવી. આ સીધી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- માથું મૂક્યું કોને કહેવાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- માથું નમાવ્યું ખરું કે નહિ ? કે માથું અમથું અમથું ગમે ત્યાં નમાવાય ? એને માથું મૂક્યું આપણે કહીએ છીએ. જ્ઞાનીના ચરણમાં માથું મૂક્યું. મૂક્યું એટલે મૂક્યું પછી એથી વધારે કોઈ ચીજ નથી.

એ સ્વરૂપની ઓળખાણ થવાનું કારણ છે. નહિતર સ્વરૂપની ઓળખાણ ગમે એટલા સ્વરૂપ સંબંધીના શાસ્ત્રો વાંચવા, સાંભળવા મળે તોપણ ઓળખાણ થાય નહિ. આ નિયમ છે-સિદ્ધાંત છે. કેમકે દર્શનમોહ તીવ્ર છે. દર્શનમોહ તીવ્ર છે એટલે જ્ઞાનમાં મલિનતા છે. જ્ઞાનમાં મલિનતા છે એટલે જે જ્ઞાનદર્પણ ઉપર પ્રતિભાસ આવવો જોઈએ, સ્વભાવનું પ્રતિબિંબ આવવું જોઈએ, જ્ઞાનમાં જ્ઞાનસ્વભાવ પ્રતિબિંબ આવવું જોઈએ એ જ નહિ આવે. એટલું જ્ઞાન મલિન હોય છે, મેલું હોય છે.

‘પહેલું સમકિત બીજા સમકિતનું કારણ છે. બીજું સમકિત ત્રીજા સમકિતનું કારણ છે. ત્રણે સમકિત વીતરાગ પુરુષે માન્ય કર્યા છે.’ વીતરાગ સર્વજ્ઞ તીર્થંકરદેવે આ ત્રણે વાત માન્ય કરેલી છે. અમારા ઘરની ઊપજાવી કાઢેલી કોઈ વાત નથી, એમ કહે છે. તીર્થંકરદેવે આ વાત કહેલી છે, માન્ય કરેલી છે, સ્વીકારી છે. તીર્થંકરે માન્ય કર્યું અને હું માન્ય ન કરું. શું થયું ? સ્વચ્છંદ થયો કે બીજું કાંઈ થયું ? મૂળ ભગવાનને નાખવાનું કારણ હોય છે. નહિતર શું થાય છે, ‘શ્રીમદે’ કહ્યું ને ? એ તો એમણે કહ્યું. એમનો મત એવો છે. અહીંયાં એનો મત છે એ જ જિન વીતરાગનો મત છે અને શ્રી જિન વીતરાગનો મત છે એ જ જ્ઞાનીનો મત છે. બે મતમાં કોઈ ફેર નથી.

‘ત્રણે સમકિત વીતરાગ પુરુષે માન્ય કર્યા છે. ત્રણે સમકિત ઉપાસવા યોગ્ય છે,...’ ત્રણેની ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે. ઉપાસના એટલા માટે કરે કે પ્રાપ્તિ થાય. ઉપાસના કરે તો પ્રાપ્તિ થાય. એટલે પ્રાપ્તિ અર્થે ત્રણે ઉપાસવા યોગ્ય છે. ‘સત્કાર કરવા યોગ્ય છે;...’ કોઈમાં પણ હોય તો એનો સત્કાર કરજો, એમ કહે છે. તમે કોઈ સત્પુરુષના ભક્તિવાન જીવને જુઓ તો એનો તમે સત્કાર કરજો. સત્કાર કરજો નહિ પણ એની પણ તમે ભક્તિ કરજો. એમ કહે છે. ઠીક ! જો તમે સ્વરૂપલક્ષવાળો કોઈ જીવ જુઓ તો એનો પણ આદર-સત્કાર કરીને ભક્તિ કરજો. જો તમે સત્પુરુષના ભક્તિવાનને જુઓ તો એનો પણ આદરસત્કાર કરીને ભક્તિ કરજો. એમ કહેવું છે. એ બે લીટીમાં કેટલી Guidance છે ! કેટલું માર્ગદર્શન છે !

‘કેવળજ્ઞાન ઊપજવાના છેલ્લા સમય સુધી સત્પુરુષના વચનનું અવલંબન વીતરાગે કહ્યું છે;...’ જે આપણે સ્વાધ્યાયમાં વાત વાતમાં નામ લઈએ છીએ કે ‘ગુરુદેવે’ આમ કહ્યું, ‘શ્રીમદ્જી’એ આમ કહ્યું.

‘અનુભવપ્રકાશ’માં પૂજ્ય શ્રી ‘દીપચંદ્રજી’એ આમ કહ્યું. કોઈપણ જ્ઞાનીનું નામ લઈને કહીએ છીએ એનો અર્થ શું કે એમના વચનનો ત્યાં આધાર લઈએ છીએ, અવલંબન લેવામાં આવે છે. ક્યાં સુધી અવલંબન લેવામાં આવે ? કે ‘કેવળજ્ઞાન ઊપજવાના છેલ્લા સમય સુધી સત્પુરુષના વચનનું અવલંબન વીતરાગે કહ્યું છે; અર્થાત્ બારમા ક્ષીણમોહગુણ-સ્થાનક પર્યંત શ્રુતજ્ઞાનથી આત્માના અનુભવને નિર્મળ કરતા કરતાં તે નિર્મળતા સંપૂર્ણતા પામ્યે ‘કેવળજ્ઞાન’ ઉત્પન્ન થાય છે.’ એનો અર્થ આ લીધો કે સત્પુરુષનું વચન છે એ દ્રવ્યશ્રુત છે કે જે ભાવશ્રુતની નિર્મળતામાં નિમિત્ત પડે છે. એમના વચનથી જે પરમાર્થ આ આત્માના જ્ઞાનમાં આવે છે તેથી આ આત્માનું જ્ઞાન નિર્મળ થાય છે. જ્ઞાનનો ઉઘાડ વધતા વધતા કેવળજ્ઞાન નહિ થાય, પણ જ્ઞાનની નિર્મળતા વધતા વધતા સંપૂર્ણ નિર્મળતા થઈ જશે.

દૃષ્ટાંત લઈએ કે, કોઈ જીવને જ્ઞાનનો ઉઘાડ નથી. ‘શિવભૂતિ’મુનિ લ્યો. તો જ્ઞાનનો ઉઘાડ નથી. પણ જ્ઞાનની નિર્મળતા વધી અને છટ્ટે-સાતમે ગુણસ્થાને આવ્યા. એ જ જ્ઞાનની નિર્મળતા વધીને બારમા ગુણસ્થાને આવ્યા અને પછી તેરમા ગુણસ્થાને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કર્યું. ઉઘાડ ન વધ્યો ને નિર્મળતા વધી ગઈ. તો નિર્મળતા જુદી વસ્તુ છે, ઉઘાડ જુદી વસ્તુ છે.

મુમુક્ષુ :- આ માર્ગમાં ઉઘાડની કોઈ કિંમત નથી ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉઘાડની કોઈ કિંમત નથી. જેમ પુણ્યના ફળની કિંમત નથી. જેમ પુણ્ય છે એ કર્મજનિત પર્યાય છે, એમ ક્ષયોપશમ પણ કર્મજનિત પર્યાય છે, એમ કહેવું છે. ઉઘાડ છે એ ક્ષયોપશમ છે અને ક્ષયોપશમ એ જ્ઞાનાવરણીનો ક્ષયોપશમ એ કર્મજનિત પર્યાય છે. એ તો ફેર છે ને. આગમમાં-અધ્યાત્મમાં આ તો ફરક છે. આગમ છે એ પુદ્ગલ પરમાણુના આધારે એ વાતને બતાવે છે. તો અનુભવને પણ ત્યાં ‘રહસ્યપૂર્ણ ચિદ્દી’માં પરોક્ષ લીધો અને મનજનિત લીધો. ‘રહસ્યપૂર્ણ ચિદ્દી’માં સ્વાનુભવને પણ પરોક્ષ અને મનજનિત લીધો. અને જ્યાં અધ્યાત્મનો વિષય ચાલે, ત્યાં કહે છે કે સ્વાનુભવ છે એ પ્રત્યક્ષ છે અને અતીન્દ્રિય છે. મનજનિત નથી. મનાતીત છે એમ કહે. એમ જુદી જુદી વાત આવે.

મુમુક્ષુ :- નિર્મળજ્ઞાન એટલે ? એને જરા વધારે સ્પષ્ટ કરશો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જ્ઞાનની નિર્મળતામાં પરમ પ્રયોજનભૂત વિષય સુસ્પષ્ટપણે ગ્રહણ થાય છે. જ્ઞાન સ્વરૂપને ગ્રહણ કરે છે. તો જ્ઞાન સ્વરૂપને ક્યારે ગ્રહણ કરે ? કે નિર્મળતા હોય તો ગ્રહણ કરે. પહેલો પ્રતિભાસ ભૂમિકાની નિર્મળતાનો ઊભો થાય છે. દર્શનમોહ મંદ થાય ત્યારે. ત્યારથી એની તારતમ્યતા શરૂ થાય છે. નિર્મળતાની તારતમ્યતા શરૂ થાય છે. કે સ્વાનુભવની અંદર સુસ્પષ્ટપણે ગ્રહણ કરે છે. તો સ્વાનુભવ તો ચોથા ગુણસ્થાને પણ થાય છે અને સ્વાનુભવ તો સાતમા ગુણસ્થાને પણ થાય છે.

હવે એ દૃષ્ટાંત લઈએ કે કોઈ બાર અંગધારી ચતુર્થ ગુણસ્થાનવર્તી સમ્યગ્દષ્ટિ છે. ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ, હોં ! કેવા ? ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ છે. અને બાર અંગધારી. એટલો ઉઘાડ છે. મિથ્યાદષ્ટિ નહિ. અને કોઈ 'શિવભૂતિ' મુનિ જેવા (હોય), જેને કાંઈ નવ તત્ત્વના નામ પણ યાદ ન રહે એવા મુનિરાજ છે. સ્વરૂપ ગ્રહણ કરવાની નિર્મળતાની શક્તિ મુનિની વધારે છે. બાર અંગધારી સમ્યગ્દષ્ટિની નહિ, ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિની નહિ.

જ્ઞાનમાં સુસ્પષ્ટપણે જે આત્મસ્વરૂપને ગ્રહણ કરવાની શક્તિ (છે). વ્યક્ત શક્તિ, હોં ! ત્રિકાળી શક્તિ નહિ. પર્યાયમાં જે શક્તિ પ્રગટી છે એ ઉઘાડ વગરના મુનિરાજની એટલી બધી વધારે છે કે એની પાસે સમ્યગ્દષ્ટિની એટલી નથી. તારતમ્યતાએ. જ્ઞાતિ એક છે. તારતમ્યતાએ એક સરખી તારતમ્યતા નથી. એટલે એ ચોથા ગુણસ્થાનવર્તી ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ કરતાં પણ સ્વરૂપગ્રહણ એને વધારે સુસ્પષ્ટપણે થતું હોવાથી ગુણશ્રેણી નિર્જરા કહી છે. એટલી સ્થિરતા પણ વધે છે. જેટલી નિર્મળતાથી ગ્રહણ થાય છે એટલી સ્થિરતા વધી જાય છે. એટલે ગુણશ્રેણી નિર્જરા વધી જાય છે. એ તો છઠ્ઠા ગુણસ્થાને 'ગુરુદેવે' તો દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. 'પરમાર્થવચનિકા' ને એના ઉપરના જે પ્રવચનો ચાલ્યા છે 'જ્ઞાનચક્ષુ'. 'જ્ઞાનચક્ષુ' નામ આપ્યું તું ને ? ના. 'અધ્યાત્મ સંદેશ'. 'અધ્યાત્મ સંદેશ'ના જે પ્રવચનો છે 'રહસ્યપૂર્ણ ચિદ્દી' 'ટોડરમલજી' અને 'બનારસીદાસ'ની 'પરમાર્થવચનિકા', એ બે ઉપરના પ્રવચનો 'અધ્યાત્મ સંદેશ'માં છે.

ત્યાં તો 'ગુરુદેવે' એવો દૃષ્ટાંત લીધું છે કે આહાર કરતા એવા મુનિરાજ, ઊભા-ઊભા કરતા કોળિયો મોઢામાં મૂકે છે અને એ ચાવીને ગળે ઉતારતી વખતે ત્યાં ઉપયોગ લાગેલો છે. કેમકે એ ઉપયોગ ગયા

વગર ગળે ઉતરે નહિ. જ્યારે ચાવેલા પદાર્થને ખોરાકને નીચે ઉતારવો હોય ત્યારે ઉપયોગથી ઉતારવો પડે છે. આને હું ગળે ઉતારું. એ વખતે એમને જે ગુણશ્રેણી નિર્જરા છે તે નિર્વિકલ્પ શુદ્ધોપયોગમાં સમ્યજ્ઞિ ધ્યાનમાં બેઠો હોય એના કરતા એની ગુણશ્રેણી નિર્જરા છે એને. આ સવિકલ્પ ઉપયોગ અને આનો નિર્વિકલ્પ ઉપયોગ લીધો. કોનો ? મુનિરાજનો આહાર વખતનો સવિકલ્પ ઉપયોગ અને સમ્યજ્ઞિનો નિર્વિકલ્પ શુદ્ધોપયોગ લીધો. એના કરતા ગુણશ્રેણી નિર્જરા છે.

મુનિરાજને આહાર કરતી વખતે અનંતગુણી નિર્જરા છે. વિકલ્પ છે ને ? રાગ છે ને ? એ રાગ છે એ ભલે રહ્યો. રાગ રાગમાં રહી ગયો. સાધના એની ઘણી આગળ છે. એમાં એની સાથે એને તારતમ્યતાએ કાંઈ સરખાપણું થઈ શકે નહિ. ભલે શુદ્ધોપયોગમાં હોય અને આ ભલે શુભોપયોગમાં હોય. અશુભ ઉપયોગ તો મુનિને હોતો નથી. મુનિરાજ ભલે શુભોપયોગમાં હોય. આહાર કરે તોપણ શુભોપયોગમાં છે, અશુભ ઉપયોગમાં નથી. નહિતર નીચેના ગુણસ્થાને આહારનો અશુભ ઉપયોગ છે. સમ્યજ્ઞિ આહાર કરે ત્યારે અશુભ ઉપયોગમાં છે પણ મુનિરાજ આહાર કરે ત્યારે શુભોપયોગમાં છે. એ જુદા દૃષ્ટાંત આપ્યા છે. એનો અર્થ શું થાય છે ? કે જ્ઞાનની નિર્મળતા કોઈ જુદી ચીજ છે અને ઉઘાડ તે કોઈ જુદી ચીજ છે.

મુમુક્ષુ :- તિર્યચને જ્ઞાનની નિર્મળતા વધારે હોય. સમ્યજ્ઞિ પંચમ ગુણસ્થાને હોય તો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પંચમ ગુણસ્થાને હોય તો વધારે છે. સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવ કરતા. કેટલી ?

મુમુક્ષુ :- આમાં નિર્મળતા શું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નિર્મળતા તો નિર્મળતા છે. સ્વરૂપને ગ્રહણ કરી શકે. સ્વરૂપ કેવું છે ? સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ સ્વરૂપ છે. એને જાણે એમ નહિ. ગ્રહણ કરવાની શક્તિ છે. જ્ઞાનમાં ગ્રહણ કરવાની શક્તિ (છે). સ્વરૂપગ્રહણ સામર્થ્ય-પ્રગટેલું સ્વરૂપગ્રહણ સામર્થ્ય છે. પ્રગટ થયેલું છે. સ્પષ્ટપણે, લ્યો !

આ આપણે નેત્રના દૃષ્ટાંતે લઈએ. જોકે એમાં તો પ્રતિબિંબનું દૃષ્ટાંત છે. તેમ છતાં કોઈ એમ કહે મેળવવા માટે. કોઈને આંખની આંખ આવે છે. કોઈની આંખ તેજ હોય છે. ફેર પડે છે કે નહિ ? જોવા જોવામાં ફેર

પડે છે કે નથી પડતો ? બેય એક જ પદાર્થને જોવે છે. અને એક જ પદાર્થને એમ કહે છે કે આ ફલાણો પદાર્થ છે. છતાં જોવા જોવામાં ફેર નથી ? એટલે એ વાત લીધી છે.

‘કેવળજ્ઞાન ઊપજવાના છેલ્લા સમય સુધી સત્પુરુષનાં વચનનું અવલંબન વીતરાગે કહ્યું છે; અર્થાત્ બારમા ક્ષીણમોહગુણસ્થાનક પર્યંત...’ બારમા ક્ષીણમોહગુણસ્થાનક પર્યંત ‘શ્રુતજ્ઞાનથી આત્માના અનુભવને નિર્મળ કરતાં કરતાં તે નિર્મળતા સંપૂર્ણતા પામ્યે ‘કેવળજ્ઞાન’ ઉત્પન્ન થાય છે.’ નિર્મળતા વધીને કેવળજ્ઞાન થાય છે. ઉઘાડ વધીને કેવળજ્ઞાન ન થાય, એમ કહેવું છે. એ ‘સોગાનીજી’એ બોલ લીધો છે કે મિથ્યાદષ્ટિજીવ એમ માને છે કે જ્ઞાનનો ઉઘાડ વધારી વધારીને હું કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીશ અને રાગને મંદ કરી કરીને વીતરાગ થઈશ. એ બેય વાત સુસંગત નથી, વિસંગત છે. એમ કહેવું છે.

‘તે ઉત્પન્ન થવાના પ્રથમ સમય સુધી...’ એટલે કે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવા પહેલાના સમય સુધી. છન્નસ્થ છે ત્યાં સુધી. એટલે છન્નસ્થતાના છેલ્લા સમય સુધી ‘સત્પુરુષે’ ઉપદેશેલો માર્ગ આધારભૂત છે;...’ સત્પુરુષે ઉપદેશેલો માર્ગ આધારભૂત છે. ‘એમ કહ્યું છે તે નિઃસંદેહ સત્ય છે.’ આટલું સત્પુરુષ પ્રત્યેનું બહુમાન આવવું જોઈએ. નહિતર સાતમાથી માંડીને બારમા ગુણસ્થાન પર્યંત નિર્વિકલ્પ દશા છે. શ્રુતનો ઉપયોગ નથી લાગતો. જે સત્પુરુષના વચનો કહ્યા એ દ્રવ્યશ્રુત છે કે જે શ્રુતજ્ઞાનનું અવલંબન લેવાનું કહ્યું બારમા ગુણસ્થાન સુધી.

આપ બારમા ગુણસ્થાન સુધી વાત કરો છો પણ અમને એમ લાગે છે કે સારેબ ! છઠા ગુણસ્થાન સુધી વિકલ્પ છે પછી સાતમાથી તો વિકલ્પ છે નહિ. કેવી રીતે શ્રુતનું અવલંબન લે ? આ પ્રશ્ન થવા યોગ્ય છે.

કહે છે, એ સાત અને સાતથી જે શ્રેણી માંડી તે કારણ વગર કાર્યની શ્રેણી થઈ નથી. શ્રેણીરૂપ જે કાર્ય થયું એ કારણ વગર નથી થયું. અને એ કારણ કયું છે ? કયું કારણ છે એ ? કે સત્પુરુષે ઉપદેશેલો માર્ગ એને આધારભૂત છે. મન-વચન-કાયાની ત્રણ યોગની પ્રવર્તના કેવી રીતે છે ? કે જિનાજ્ઞાનાને આધિન છે. જિનાજ્ઞાનાને આધિન કહો, આત્મપુરુષની આજ્ઞાને આધિન કહો, આચાર્ય મહારાજની આજ્ઞાને આધિન કહો. પછી શ્રેણી લાગે છે. એમ ને એમ શ્રેણી આવતી નથી.

આમ સ્થૂળપણે જોઈએ તો સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવને ચોથા ગુણસ્થાનથી

આગળનું ગુણસ્થાન નથી હોતું. પણ શ્રુતનું પરિચર્યન ઘણું છે. ત્યાં વ્રતાદિ નથી, ત્યાગ નથી, બાહ્ય ચારિત્ર નથી. કષાય ઘણો મંદ છે, હોં ! કષાય તીવ્ર નથી થતો. કષાય ઘણો મંદ છે. છતાં બાહ્ય ત્યાગ નથી. એટલે સ્વરૂપસ્થિરતા પણ નથી. સ્વરૂપસ્થિરતાપૂર્વકનો બાહ્ય ત્યાગ નથી. મિથ્યાત્વમાં પણ બાહ્ય ત્યાગ ગમે તેટલો હોય એથી શું થઈ ગયું ? પણ સ્વરૂપસ્થિરતા નથી અને સ્વરૂપસ્થિરતાને અનુસરીને જે ઉત્પન્ન થતો વિકલ્પનો અભાવ અને એનાથી ઉત્પન્ન થતો જે પ્રવૃત્તિનો અભાવ, જેને બાહ્ય ત્યાગ કહેવામાં આવે છે, એ ત્યાં નથી. સ્થૂળપણે એમ લાગે કે હજી ચોથે ને ચોથે જ ગુણસ્થાને છે. ૩૩-૩૩ સાગર સુધી ચોથું ગુણસ્થાન છે. એ વખતે એક બીજું કામ થાય છે. આ વિષય સૂક્ષ્મ છે.

જે ચારિત્રમોહ રહ્યો છે, ત્રણ ચોકડી રહીને ? ત્રણે ચોકડીનો જે ચારિત્રમોહ રહ્યો છે એ ચારિત્રનું મૂળિયું ત્યાં કાપે છે. એટલે કોઈને દેખાતું નથી. ઝાળા, પાંદડા, ડાળું કાપે અને પાંદડાઓ કાપે અને દુંદું થઈ જાય તો દેખાય કે એણે ઝાડ ઘણું કાપ્યું. પણ ત્યાં મૂળિયા કાપે છે. ચારિત્રમોહના મૂળિયા કાપે છે. એટલે એ જીવ એકાવતારી કેમ થાય છે ? અને બીજા જીવ એકાવતારી નથી થતા ? કે ચારિત્રના મૂળિયા તો કપાય ગયા છે. હવે ચારિત્રને અંગીકાર કરીને કેવળજ્ઞાન લેવું (એમાં) એને બીજો ભવ લાગશે નહિ. જુદી જુદી જાતની ગણતરી હોય છે. એકસરખી ગણતરી નથી હોતી.

મુમુક્ષુ :- સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવ નિયમબદ્ધ એક ભવ કરે ? મૂળિયા બાળે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- .. મૂળિયા બાળતા જાય છે, કાપતા જાય છે. પછી એને બહારમાં ચારિત્રમાં કોઈ વાર લાગશે નહિ. અને કેવળજ્ઞાન (માટે) પણ એને બીજો ભવ કરવો નહિ પડે. એટલું કામ ક્યાં થયું ? સર્વાર્થસિદ્ધિમાં પાયાનું કામ થઈ ગયું છે. પછી તો ચણતર કર્યું. પાયો નાખી દીધો બરાબર. કેવળજ્ઞાનનો પાયો સર્વાર્થસિદ્ધિમાં નાખી દીધો છે.

મુમુક્ષુ :- એમ 'શ્રીમદ્જી' અને 'સોગાનીજી' એક ભવે મોક્ષ જવાના.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ભલે અહીંથી બહુ આગળ ન વધ્યા હોય પણ અહીંયાં ઘણું કામ કર્યું.

મુમુક્ષુ :- અચારિત્રના મૂળિયા બાળી નાખ્યા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. અને હજી દેવલોકમાં એ જ કરે છે. ત્યાં કાંઈ એશ-આરામ અને ભોગ-ઉપભોગમાં પડી જતા નથી કાંઈ. ત્યાં કાંઈ ભોગ-ઉપભોગમાં કે એશ-આરામ કે દેવલોકના વૈભવ ભોગવવામાં પડતા નથી. દેખાય ખરા. પણ અંદરમાં ફાટ ફાટ વિસ્કત દશા હોય. ઘણી વિસ્કત દશા હોય.

મુમુક્ષુ :- મૂળિયા બાળવા માટે શું કરે છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કામ તો એક જ પ્રકારે કરવાનું છે. વારંવાર સ્વરૂપને અવલંબે છે. રાગ બુદ્ધિપૂર્વકનો હોય કે રાગ અબુદ્ધિપૂર્વકનો હોય, મોહ બુદ્ધિપૂર્વકનો હોય કે મોહ અબુદ્ધિપૂર્વકનો હોય, પોતાના સ્વરૂપનું અવલંબન વારંવાર લે છે. ‘સ્વશક્તિં સ્પૃશન્’ ૧૧૬મો કળશ. ‘સમયસાર’નો ૧૧૬મો કળશ.

એટલે એમ કહ્યું છે, કે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પહેલાના અને છત્રસ્થતાના છેલ્લા સમય સુધી સત્પુરુષે ઉપદેશેલો માર્ગ આધારભૂત છે. જુઓ ! પછી આત્મપુરુષ ન લીધું પછી. આ Paragraph માં પહેલેથી જ સત્પુરુષ લીધું છે. સૌથી પહેલામાં આત્મપુરુષ લીધું. પછી સત્પુરુષ એવો શબ્દ વાપર્યો છે. ‘સત્પુરુષે ઉપદેશેલો માર્ગ આધારભૂત છે; એમ કહ્યું છે તે નિઃસંદેહ સત્ય છે.’ અથવા તે ત્રિકાળ, અબાધિત સિદ્ધાંત છે. એમ લેવું. એમાં કોઈ ફેર નથી.

મુમુક્ષુ :- રાગ વધારવાની વાત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેવી રીતે ? કેવી રીતે રાગ વધારવાની વાત છે ? સમજવો.

મુમુક્ષુ :- સત્પુરુષનો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સત્પુરુષ પ્રત્યેનો રાગ વધારવાની વાત આવી એમ ને ? રાગ વધારવાની વાત આવી કે બહુમાન વધારવાની વાત આવી ? બહુમાન ઓળખાણથી થાય. ઓળખાણ જ્ઞાનની પર્યાય છે, રાગની પર્યાય નથી. પછી એ જ્ઞાન બળવાન હોવાથી રાગ ખેંચાઈને જ્ઞાનને અનુસરતો જોવામાં આવે છે. ત્યારે લોકો રાગરૂપ ભક્તિને ઓળખે છે અને સમજે છે. જ્ઞાનરૂપ ભક્તિને ઓળખતા અને સમજતા નથી. પણ રાગ તો બિચારો જ્ઞાનની પાછળ ઢસડાણો છે. એનામાં સ્થૂળતા વધારે હોવાથી એ દેખાય જાય છે. આની આને ભક્તિ છે. રાગ જોઈને શું કહે છે કે આને ભક્તિ છે. પણ ખરેખર ભક્તિ રાગની પર્યાય નથી. એ તો

જ્ઞાનરૂપ ભક્તિની પાછળ પાછળ ચાલતી રાગની પર્યાય છે. એમ છે. ૭૫૧ થયો.

મુમુક્ષુ :- સત્પુરુષ પ્રત્યેનો રાગ, રાગ છોડવા માટેનો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ચોક્કસ. સત્પુરુષ પ્રત્યેનો રાગ છે એ રાગનો અભાવ કરશે. રાગની વૃદ્ધિ નહિ કરે. એમ તો સ્વરૂપ મહિમામાં સ્વરૂપનો વિકલ્પ આવે છે કે નહિ ? કે મારામાં અનંત ગુણ છે, અનંત આનંદ છે, અનંત સામર્થ્ય છે. તો પછી એ આત્મસ્વરૂપના વિકલ્પ વધારવા માટે છે ? કે નહિ. અનુભવ થતાં એ વિકલ્પ ખલાસ થઈ જશે. જો આત્માની ભક્તિરૂપ, આત્માના મહિમારૂપ એ વિકલ્પો હોય અને જો એ વિકલ્પો સાધક હોય તો એ વૃદ્ધિગત થવા જોઈએ. એના બદલે એ અસ્ત થઈ જાય, શાંત થઈ જાય છે. એ એમ સૂચવે છે કે એ સાધન નથી. વૃદ્ધિ થાય તેને સાધન કહીએ. અભાવ થાય એને સાધન ન કહીએ. એ તો ફેર છે.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવશ્રી’ કહેતા ‘સોનગઢ’ નિમિત્ત તોડવા માટે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો લીધું છે ને ? ‘મિલના તો નહિ મિલને કે લિયે, સુનના તો નહિ સુનને કે લિયે.’ કેમકે એ સાધન નથી.

મુમુક્ષુ :- ઝીણો બોલ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આ ૭૫૧મો એક પત્ર એવો છે કે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરવા માટેની પૂર્વભૂમિકાની વ્યવસ્થિત લાઈનદોરીનું પ્રતિપાદન છે કે પહેલા આમ કરજે, તો પછી આમ થાશે, તો પછી સમ્યગ્દર્શન થશે. અને પાછું બહુ જ ટૂંકું, બહુ જ સંક્ષેપમાં. ઓછામાં ઓછા પરિશ્રમે સઘાય તેવું. આમ છે.

મુમુક્ષુ :- ‘સોભાગભાઈ’ને આપતા આપતા આપણને આપી ગયા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો ‘સોભાગભાઈ’નો ઉપકાર છે કે આપણને મળ્યું. આપણને પણ મળ્યું. મળ્યું તો ખરું પણ ફળ્યું કોને એટલો આધાર લેવાનો છે. ત્યારે એ મળ્યું કહેવાય. ફળે તો મળ્યું કહેવાય. નહિતર મળ્યું કાંઈ કહેવાતું નથી. એ તો હજારોના હાથમાં, લાખો માણસોના હાથમાં પુસ્તક ગયા છે. ફળ્યું એને મળ્યું. બાકી મળ્યું-બળ્યું નથી. એ ૭૫૧મો (પત્ર પૂરો) થયો.

પત્રાંક-૭૫૨

વવાણિયા, ફાગણ વદ ૧૧, રવિ, ૧૯૫૩

લેશ્યા : જીવના કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યની પેઠે ભાસ્યમાન પરિણામ.

અધ્યવસાય : લેશ્યા પરિણામની કંઈક સ્પષ્ટપણે પ્રવૃત્તિ.

સંકલ્પ : કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ કરવાનો નિર્ધારિત અધ્યવસાય.

વિકલ્પ : કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ કરવાનો અપૂર્ણ અનિર્ધારિત, સંદેહાત્મક અધ્યવસાય.

સંજ્ઞા : કંઈ પણ આગળ પાછળની ચિંતવનશક્તિવિશેષ અથવા સ્મૃતિ.

પરિણામ : જળના દ્રવણસ્વભાવની પેઠે દ્રવ્યની કથંચિત્ અવસ્થાંતર પામવાની શક્તિ છે, તે અવસ્થાંતરની વિશેષ ધારા, તે પરિણતિ.

અજ્ઞાન : મિથ્યાત્વસહિત મતિજ્ઞાન તથા શ્રુતજ્ઞાન હોય તો તે 'અજ્ઞાન'.

વિભંગજ્ઞાન : મિથ્યાત્વસહિત અતીંદ્રિયજ્ઞાન હોય તે 'વિભંગજ્ઞાન'.

વિજ્ઞાન : કંઈ પણ વિશેષપણે જાણવું તે 'વિજ્ઞાન'.

૭૫૨મો છે. 'ધારશીભાઈ કુશળચંદ' 'મોરબી'ના બે મુમુક્ષુ છે. 'નવલચંદ ડોસાભાઈ'. આ બંને ભાઈઓ ઉપર ઘણા પોસ્ટકાર્ડો લખાયેલા છે. 'ઈડર'માં આ પોસ્ટકાર્ડો જોયા છે. એમના સ્વ હસ્તાક્ષરમાં 'ઈડર'માં આ પોસ્ટકાર્ડો જોયા હતા. 'ધારશીભાઈ કુશળચંદ' અને 'નવલચંદ ડોસાભાઈ' ઉપરના. આ પત્રમાં તો એમણે કેટલાક જે પારિભાષિક શબ્દો છે, જિનાગમમાં આગમભાષાના જે પારિભાષિક શબ્દો છે એ શબ્દોની વ્યાખ્યા કરી છે. સંક્ષેપમાં એક એક શબ્દની વ્યાખ્યા કરી છે.

જેમકે પહેલા 'લેશ્યા : ' લીધું છે કે, 'જીવના કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યની પેઠે ભાસ્યમાન પરિણામ.' એકલા પરિણામ ન લીધા. ભાસ્યમાન પરિણામ. લાગે. અનુભવ થાય એવા પરિણામ. જીવના પરિણામોનો.. કૃષ્ણાદિ

લેશ્યા એટલે કાળુ, પછી વાદળી, પછી કાપોત એવી રીતે એમ ઓછો થતો... થતો... થતો... શુક્લ એટલે સફેદ રંગ આવી જાય. મૂળમાં બે જ રંગ છે. એક ચિત્રકારે આ વાત કરેલી. રંગની મેળવણી કરીને એને Shade કરવા પડે ને ? તો કહે, મૂળમાં બે રંગ છે. એક કાળો અને એક સફેદ બે જ મૂળ રંગ છે. ત્રીજો મૂળ રંગ નથી. એની મેળવણીથી બાકીના બધા રંગ ઉત્પન્ન થાય છે. મૂળમાં બે જ રંગ છે. એમ જીવના પરિણામ ઘણા ખરાબ હોય તો એ કાળા પરિણામ કૃષ્ણલેશ્યા કહેવાય છે. એથી ઓછા ખરાબ... એથી ઓછા ખરાબ... એથી સારા.. પછી વધારે સારા અને સૌથી સારા. એમ કરીને એને શુક્લલેશ્યા ગણવામાં આવે છે. એ પ્રમાણે જેમ રંગના દૃષ્ટાંતે. કૃષ્ણાદિ દ્રવ્ય. કાળા પદાર્થના દૃષ્ટાંતે જીવના પરિણામને કષાયની તીવ્રતા, કષાયરસની તીવ્રતા, મંદતા, તીવ્રતા, મંદતાને દર્શાવનારા પરિણામના છ ભેદ લીધા છે. છ લેશ્યા લીધી છે. એને લેશ્યા કહેવામાં આવે છે. વિશેષ લઈશું...

સંસાર ઉપાસવાનો અભિપ્રાય જીવને અનાદિથી છે. જ્યાં સુધી તે અભિપ્રાયનો 'સર્વથા ત્યાગ' ન થાય, ત્યાં સુધી કોઈપણ સાધન મોક્ષાર્થે સફળ ન થાય. ઉત્કૃષ્ટ સાધન જે સત્સંગ, તેને પણ આ વિપરીત અભિપ્રાય ખાઈ જાય છે. તેથી જ દીર્ઘકાળ સત્સંગમાં રહેનાર પણ આત્મહિતથી વંચીત રહી જાય છે. આવો વિપરીત અભિપ્રાય, જીવને જ્યારે પરિભ્રમણની વેદના વેદાય છે. ત્યારે નાશ પામે છે અને ત્યારબાદ શું કરવું તે સમજાય છે.

(અનુભવ સંજીવની-૧૬૯૨)

તા. ૩૦-૩-૧૯૯૨, પત્રાંક - ૭૫૨
પ્રવચન નં. ૩૪૭

થોડો કાળો છે, ઓછા ઘોળો છે એ વગેરે પ્રકારે જેમ કોઈ પદાર્થના વર્ણ હોય છે, રંગ હોય છે, એમ જીવના પરિણામમાં ઘણી મલિનતા હોય એવા પરિણામને કૃષ્ણલેશ્યા કહે છે. અને મલિનતાનો રસ ઓછો હોય તો એને શુક્લલેશ્યા કહે છે. પછી વચ્ચેના જે છે જે લેશ્યાના વિભાગો એ એની તારતમ્યતા વિશેષને બતાવે છે.

મુમુક્ષુ :- રસના ઘોતક પરિણામો છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. રસના પરિણામો છે. કષાયરસ. કષાયરસની તીવ્ર-મંદતાને એ બતાવે છે. લેશ્યા છે એ. એટલે તો શુક્લલેશ્યાથી ઉપર જાય છે ને. સ્વર્ગમાં જાય છે એ શુક્લલેશ્યાને કારણે જાય છે. નરકમાં જાય છે એ કૃષ્ણલેશ્યાને કારણે જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ભાસ્યમાન એટલે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભાસ્યમાન એટલે લાગતા, અનુભવાતા એને ભાસ્યમાન કહે છે. ભાસવું એટલે લાગવું, અનુભવાવું. એ ભાસવા ઉપર છે. એટલે રસ છે એનો અનુભવ થાય છે. પોતે અવલોકન કરે તો પોતાના પરિણામનો રસ પોતાને સમજાય છે કે કેટલા રસથી મારા પરિણામ જાય છે ? સામાન્ય રીતે વ્યવહારમાં એવું બોલવામાં આવે છે કે આ માણસ બહુ ચીકણો છે. શું કહે છે ? એટલે કે એને લેશ્યા પરિણામમાં રસ ઘણો છે. ચીકાશ. રસ એટલે ચીકાશ. નાની-નાની, ઝીણી-ઝીણી બાબતમાં બહુ જ સાવધાનીની ચીકાશથી એ પ્રવર્તે. ચીકણા પરિણામ જેને કહે છે. જેનું મહત્વ કાંઈ ન હોય એને પણ વધારે મહત્વ આપે. એ વગેરે.

મુમુક્ષુ :- ચાલતી પ્રવૃત્તિમાં આ તો ઘણા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ નુકસાનનું કારણ છે એવું નથી સમજાણું એટલે એના પ્રત્યે રોકવાનો પ્રયત્ન નથી થતો, એમાંથી બચવાનો પ્રયત્ન નથી થતો. કેમકે એનાથી કેટલું નુકસાન છે એનો પોતાને ખ્યાલ નથી. એ

ચીકણા પરિણામ છે. વિભાવના ચીકણા પરિણામ દર્શનમોહને તીવ્ર કરે છે. મિથ્યાત્વને સાથે સાથે અવિનાભાવીપણે એ તીવ્ર કરે છે.

મુમુક્ષુ :- નાની નાની બાબતમાં ચીકાશ કરવાનો તો એક જાતનો Human nature છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- Human nature બધાનો નથી કાંઈ. Human nature તો બધાનો હોય એને Human nature કહેવાય. બધા એવા નથી હોતા. બધા કાંઈ મનુષ્ય ચીકણા પરિણામવાળા નથી હોતા. કોઈ કોઈ માણસ વધારે ચીકણા પરિણામવાળા હોય છે. કોઈને (એમ હોય કે), કાંઈ નહિ. જાવા દ્યો. જે થાય એ થવા દ્યો. જવા દ્યો. આવું બધું ચાલ્યા કરે. ચાલ્યા કરે આખો દિવસ. એમ કરીને સરળતાથી જતું કરે. આ અસરળતામાં જાય છે. ચીકાશ છે એ અસરળતામાં જાય છે. કેમકે પક્કડ વધારે આવે છે ત્યાં. જિદ થાય છે, હઠ થાય છે, અસરળતા થાય છે. એ પ્રકાર છે એનો.

મુમુક્ષુ :- વિચિત્રતા લાગે. સમ્યક્દષ્ટિ જીવ બાહ્ય... ચીકણા પરિણામ હોય...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ ભડકા જેવા છે. ભડકા જેવી વાત છે. એક સમ્યક્દષ્ટિ જીવ તદ્ભવ મોક્ષગામી છે. એને છોડતા કેટલી વાર લાગે ? ચક્ર ચલાવનારને છ ખંડ છોડતા કેટલી વાર લાગે ? કે નાકમાંથી શેડા કાઢે એવી રીતે છ ખંડને છોડી દીધા.

મુમુક્ષુ :- બીજા જીવના પરિણામ ક્ષુદ્ર લાગે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મહેલવાળો મહેલ ત્યાગી દેતા એને વાર નહિ લાગે. ગોદડીવાળાની ફાટેલી ગોદડી નહિ છૂટે. પરિણામની ચીકાશ ઉપર આધાર છે. છતાં ત્યાં ચીકાશ નથી હોતી, ત્યાં ચીકાશ નથી હોતી. એટલે તો અગ્નિનો દષ્ટાંત આપવામાં આવે છે કે ખડની અગ્નિ અને ખેરની અગ્નિ. બંને ખ-ખ છે. ખેરના લાકડા આવે છે. ખાસ કરીને આ જમણવારમાં જે લાકડા બાળવામાં આવે છે એ ખેરના લાકડા બાળવામાં આવે છે. એનો ભડકો અને એની ઝાળ બંધ થઈ જાય તોપણ એનો તાપ એટલો ને એટલો જ રહ્યા કરે. દાળ છેક સુધી ગરમ પીરસવાની હોય ને ? દાળનું તપેલું એના ઉપર મૂકી રાખે. નવા લાકડા ન નાખે. જે સળગીને ઝાળ બંધ થઈ ગઈ હોય અને કોલસા જેવા પડ્યા હોય પણ એનો તાપ-ઉતાપો ઘણો હોય. છેક સુધી ગરમ રાખે. ખડનો ભડકો છે એ તરત ઓલવાય

જાય. દેખાય મોટો ખડનો ભડકો. આની ઝાળ ન બેસે. બેય અગ્નિ જ છે. એમ ચીકણા પરિણામ છે એની લાળ લંબાયા જ કરે. જલ્દી છૂટે નહિ. લપ મૂકે જ નહિ. જે વાતમાં ચીકણા પરિણામ થઈ જાય એ છૂટે નહિ. એના વિકલ્પ, એના વિચાર ને એની બોલવાની બધી પ્રવૃત્તિ છૂટે જ નહિ. એ જીવને નુકસાનનું કારણ છે.

પછી 'અધ્યવસાય : લેશ્યા પરિણામની કંઈક સ્પષ્ટપણે પ્રવૃત્તિ.' એને અધ્યવસાય કહે છે. અધ્યવસાય (એ) લેશ્યા પરિણામ નહિ. અધ્યવસાય શબ્દનો અર્થ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકરણમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે આવે છે. પણ આમણે પોતાના જે વિચારમાં છે એ વાતનું અર્થઘટન કર્યું છે. જે લેશ્યાના પરિણામ છે એની વધારે સ્થૂળ ભાવે પ્રવૃત્તિ થાય છે એને અધ્યવસાય કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ૭૫૧.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કાલે ચાલી ગયો. આજથી સમય આઠ વાગ્યાનો કર્યો છે.

(પત્રાંક) ૭૫૧માં ફરીથી સારાંશ લઈ લઈએ સંક્ષેપમાં. ૭૫૧મો પત્ર મુમુક્ષુજીવને સમ્યક્દર્શન પામવા અર્થે પૂર્વમાં કેવા ક્રમથી પરિણામ થવા ઘટે છે એની એક વ્યવસ્થિત લાઈનદોરી આપી છે. જો કોઈ જીવ જ્ઞાનીપુરુષના વચનની પ્રતીતિમાં ન આવે એટલે એને વિશ્વાસ ન હોય, ક્યાંક પણ એને શંકા પડતી હોય, ક્યાંક પણ, હોં ! એ ઘણું સ્વીકારે, પણ ક્યાંક પણ શંકા પડતી હોય કે આમ કેમ કર્યું ? તો એને એના ઉપર વિશ્વાસ નથી. શંકા થઈ. શંકા પડવાના પ્રસંગ અનેક પ્રકારે ઉદય અનુસાર બનવા યોગ્ય છે. પણ જેને ખાત્રી છે એને શંકા પડતી નથી.

મુમુક્ષુ :- ખાત્રી એટલે મૂળ વાત ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. આમાં પરીક્ષા છે.

મુમુક્ષુ :- જેની પાસેથી પોતાને પ્રાપ્ત કરવું છે એના માટે પરિપૂર્ણપણે વિશ્વાસ હોવો જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરિપૂર્ણ એટલે ઓળખાણ કરવામાં એને ભલે પોતાની યોગ્યતા કેળવીને વિશેષ ઉપયોગ લગાવીને થોડો સમય જાય. પણ સમર્પણ કરવું પછી પૂરેપૂરું. પૂરેપૂરું એટલે માથું મૂકી દેવું. ઈતિહાસમાં એવો દાખલો બન્યો છે. 'ગુરુ ગોવિંદસિંહ'નો. 'ગુરુ ગોવિંદસિંહ' મોગલોની સામે લડ્યા હતા. મોગલોનું સૈન્ય બહુ મોટું હતું. શીખ

સંખ્યામાં ઓછા હતા. જીત મેળવવાની કોઈ પરિસ્થિતિ હતી જ નહિ. સંખ્યા જોતા ચોખ્ખી હાર સ્વીકારવી પડે એ પરિસ્થિતિ હતી. સામે સામા આવી ગયા. કેમકે મોગલ લોકો બધાને મુસલમાન બનાવતા હતા. જે પ્રદેશ જીતે એમાં પણ બધાને પરાણે મારીને મુસલમાન કરે. દીકરા-દીકરીના લગ્ન કરી દે, બીજું-ત્રીજું. ભગવાનના મંદિરો તોડવા. એ રીતે બધી દમનની પ્રવૃત્તિ ચાલતી હતી. આ ધાર્મિકગુરુ હતા પણ પાછા ધર્મને બચાવવામાં લડાઈમાં પણ ઉતરતા. એક નદી હતી એની સામે સામા બે પડાવ નાખેલા. એક બાજુ 'ગુરુ ગોવિંદસિંહ'ના ... છાવણી, સામે મોગલોની છાવણી.

સવારે યુદ્ધ ચાલુ થાય તો બધા હારી જાય એવું હતું. રાત્રે બાર વાગ્યે Meeting ભરી. અડધી રાત્રે. કે ભાઈ ! આપણે થોડા છીએ એનો કાંઈ વાંધો નથી. પણ મારી સાથે એ જ માણસો રહેજો કે હું એમ કહું કે મને અત્યારે તમારું માથું જોઈએ. તો પોતાની તલવારથી પોતાનું ડોકું કાપીને હાથમાં આપી દે કે લ્યો ! ગુરુદેવ આ મારું માથું. આવી જેની તૈયારી હોય ને એ જ મારી સાથે રહેજો. બીજા બધા સૌ સૌના ઘરે વયા જાવ. મારી છાવણીમાં એનું કામ નથી. ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં લોકો એવી રીતે તૈયાર થયા. પછી કીધું કે ઝંપલાવો હવે નદીમાં. રાતોરાત. છાનામાના પાણીની અંદરથી તરીને સામે કાંઠે પહોંચી જવાનું છે. અને જે મોગલોની છાવણીમાં અત્યારે બધા ભર નિદ્રામાં સૂતા છે એ બધાને કાપી નાખો અને મારી નાખો. રાતોરાત. મોગલોને સવારે ઉઠવા ન દીધા. બધા તૂટી પડ્યા. એમ કહેવાય છે કે એ પ્રસંગ બન્યો પછી હિન્દુસ્તાનમાં હિન્દુઓ રહી ગયા. નહિતર આજે બધા જ મુસલમાન હોત હિન્દુસ્તાનમાં. એવી એક પ્રવૃત્તિ ઉપાડેલી. ઔરંગઝેબ ...

અહીં તો દૃષ્ટાંત એટલો જ લેવો છે કે ગુરુને માથું ઉતારીને દે એની માગણી કરી છે આ પહેલા બોલમાં. નાની-મોટી વાતમાં વાકું પડી જાય એનો તો પ્રશ્ન જ નથી. એવી આત્મપુરુષના-સત્પુરુષના વચન...

મુમુક્ષુ :- મહાન સિદ્ધાંત ... આ વાત લક્ષમાં રાખે નહિ ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને આત્માની ઓળખાણ થવાનો અવસર નથી. બીજા સમકિતમાં આવવાનો અવકાશ નથી. એની યોગ્યતા નથી. એમ છે. બીજામાં આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિ લીધી છે. કાલે થોડી એના ઉપર ચર્ચા ચાલી હતી કે ધર્મની આજ્ઞા જ કે વ્યવહારની આજ્ઞા પણ ? પછી એના

ઉપર વચનાવલી-૨૦૦ છે એમાંથી (લીધું હતું). ઈચ્છાને પણ અનુસરવું છે. ઈચ્છા એ જ એની આજ્ઞા છે. એની ઈચ્છા-જ્ઞાનીની ઈચ્છા એ જ એની આજ્ઞા છે. એની અપૂર્વ રચિ. અપૂર્વ રચિનો અર્થ એવો છે કે આજ્ઞા પડી નથી ને એણે ઝીલી નથી. એટલો તત્પર છે. ઝીલવા તૈયાર છે. હેઠે ન પડવા દે. મોઢામાંથી શબ્દો નીકળ્યા એને નીચે ન પડવા દે. અને સ્વચ્છંદનિરોધપણે ભક્તિ. ભક્તિની અંદર સ્વચ્છંદ નહિ... એટલે એનું પણ કોઈ માપ નહિ, ભક્તિ પણ અનંતી છે. અનંત ગુણ પ્રગટ્યા છે ને ? ભક્તિ પણ અનંતી છે. એ ક્રમમાં પ્રવેશ થયા વિના પોતાના સ્વરૂપની ઓળખાણ જ્ઞાનના વેદન લક્ષણથી કરવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થતી નથી. એને જ એ યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે, એમ કહે છે. આ એનો ક્રમ છે. વગર ક્રમે કાર્ય નહિ થાય. એટલે સમ્યક્દર્શનને પ્રાપ્ત કરવાની પૂર્વભૂમિકાનો ક્રમ વ્યવસ્થિત લીધો છે. અને 'આત્મસિદ્ધિ'માં પોતે એનું નિરુપણ કર્યું છે.

પરમાર્થ સમ્યક્દર્શનને બતાવવા માટે તો અનેક બીજા ગુણોથી પણ સૂક્ષ્મ પરિણામથી બતાવવામાં આવે છે. ચારિત્રની પ્રધાનતાથી, પુરુષાર્થની પ્રધાનતાથી, જ્ઞાનની પ્રધાનતાથી, સુખની પ્રધાનતાથી. વગેરે. અને કોઈ વખત અવિનાભાવીપણે રાગાદિ ભાવોની પ્રધાનતાથી પણ બતાવવામાં આવે છે. એ રાગાદિ ભાવોના વિધિ-નિષેધથી પણ બતાવવામાં આવે છે. કોઈવાર વિધિથી અને કોઈવાર નિષેધથી.

મુમુક્ષુ :- વર્તમાન સમકિતની વાત તો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. આ બે વાત... અને એ પાછી એક જ ઠેકાણે. આત્મપુરુષની પ્રતીતિની વાત ક્યાંક પડી હોય, સ્વરૂપની ઓળખાણની વાત બીજે ક્યાંક લખી હોય તો બે વચ્ચે ક્રમ શું છે ? એ સ્વતંત્ર મેળવવું પડે. અહીંયાં એમણે તૈયાર કરીને આપ્યું છે. એ પણ પત્રની (એક) વિશેષતા છે. આ તો પત્ર જ એવો છે કે મુમુક્ષુને મુંઝવણ મટી જાય. સમ્યક્દર્શન પામવા માટે પહેલા શું હોય અને પછી શું હોય ? આદિ, મધ્ય અને અંત ત્રણે લઈ લીધા છે. આદિ, મધ્ય, અંત બતાવી દીધા છે. આ પ્રકારે ચાલ. અનુભવથી સિદ્ધ થયેલી આ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત કરવા શું કરવું એ આમાં આવી જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આવી જાય છે. સમ્યક્દર્શન માટે શું કરવું ? લે આ કરવું.

મુમુક્ષુ :- ૪૫ વર્ષથી કેમ પ્રાપ્ત થતું નથી એના જવાબ બધા આવી

ગયા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આવી ગયા. કેમકે પહેલામાં સત્પુરુષની ઓળખાણ હોય તો જ એ પ્રકારના પરિણામ થાય. જો ઓળખાણ ન હોય તો ક્યાંક તો શંકા પડે જ. જો ઓળખાણ ન હોય તો એટલું બહુમાન ન આવે કે એની આજ્ઞાને પૂરે પૂરી સર્વ ઈચ્છાઓને અનુસરી શકે. કેટલીક ઈચ્છાને અનુસરે, કેટલીક ઈચ્છાને અનુસરવાની ના પાડે. એમ નહિ બની શકે એમ કહી દીધું. એવું ન બને. અથવા એમ કહે કે એમાં મને વધારે ખબર પડે છે. પતી ગઈ વાત. એ વિષયમાં મને વધારે ખબર પડે છે.

મુમુક્ષુ :- ઓળખાણ તો બધાને એમ લાગે કે અમે તો સત્પુરુષને ઓળખી લીધા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે આ મેળવી લેવું. આ વાતો મેળવી લેવી. આમાં ઓળખાણ શબ્દ અધ્યાહાર રાખ્યો છે. પણ સત્પુરુષની ઓળખાણ હોય એને આવા પરિણામ હોય અને એને આત્માની ઓળખાણ થાય. પ્રગટ દીવો ન ઓળખે એ શક્તિરૂપ દીવો કેવી રીતે ઓળખે ? દીવાસળીના અગ્નિની (જેમ). આત્માની ઓળખાણ તો શક્તિરૂપ દીવો છે અથવા પ્રકાશ લ્યોને. દીવાનો પ્રકાશ પ્રગટ છે. તો પ્રગટ પ્રકાશને જોઈ ન શકે અને દીવાસળીની અગ્નિમાંથી જે પ્રકાશ પ્રગટવાનો બાકી છે અને અત્યારે શક્તિપણે પડ્યો છે એને હું ઓળખું છું. ઓળખવાની મહેનત કરું. કેવી રીતે ઓળખાય ? એમ છે. એટલે આ પરિણામ છે એ એનું લક્ષણ છે. ઓળખાણ થઈ એનું લક્ષણ છે. સીધી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- સમ્યજ્ઞર્શનને તો પ્રાપ્ત કરવું છે પણ સમ્યજ્ઞર્શનને બતાવનાર જે છે એને જ જો ઓળખે નહિ તો ક્યાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તો એણે પ્રગટેલું સમ્યજ્ઞર્શન ન ઓળખ્યું. શાસ્ત્રમાં સમ્યજ્ઞર્શનની વ્યાખ્યાથી સમ્યજ્ઞર્શન આવું હોય એ હું જાણું છું એમ કહે. શાસ્ત્રમાં દીવો ચીતર્યો છે અને ઓલો પ્રગટેલો છે. તો ચીતરેલો દીવો પ્રકાશ આપે ? મજાનો કેસરી પીળો, ઘમર જેવો રંગ પૂર્યો હોય તો એમાંથી પ્રકાશ આવે ખરો ? કાગળ ઉપરના દીવામાંથી ? કે ન આવે. પ્રગટેલો દીવો હોય એમાંથી પ્રકાશ આવે. પ્રગટેલા દીવાના પ્રકાશને સમજે નહિ. કાગળ ઉપર છે એ બરાબર છે. દીવાનું બરાબર મને જ્ઞાન છે. આવો

જ દીવો હોય, આવો જ દીવો હોય. આ પ્રગટેલો છે. તો કહે, એની ખબર નથી. એ પરિસ્થિતિ થાય છે.

એ પત્રની જે વિશેષતા છે એ છે કે એમણે આખી Line મૂકી દીધી છે. સમ્યક્દર્શન પામવા માટેની બરાબર Line મૂકી દીધી છે. આ પ્રકારે સમ્યક્દર્શન થશે. જેને થશે એને આ પ્રકારે થશે. નહિ થાય એને આ પ્રકાર નહિ થયો હોય માટે નહિ થાય. આ ચોખ્ખી વાત છે. એમાં ફેરફાર ચાલે એવું નથી. કોઈને બીજી રીતે થાય અને કોઈને બીજી રીતે થાય એવું પણ નથી.

મુમુક્ષુ :- રસ્તો એક જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો અનુભવથી વાત લખેલી છે.

પછીના Paragraph માં એ લીધું છે કે ત્રણે સમકિત વીતરાગપુરુષોએ માન્ય કરેલા છે. સર્વજ્ઞ તીર્થકરદેવની આ વાત છે. મારા ઘરની એકલી વાત નથી. તારે ન માનવી હોય તો એમ માનજે કે તને તીર્થકરની વાત માન્ય નથી. નહિતર વળી એમ કહે કે 'શ્રીમદ્' કીધું છે ને. અમને બીજા શાસ્ત્રોમાં તો એવું જોવા મળતું નથી. તો કહે છે, કે અમે જે કહ્યું છે એ તીર્થકરે કહ્યું છે. એમ કહ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- એમ જ કહે છે. કહેનારા એમ જ કહે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્રણે ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે. ક્રમથી ત્રણેની ઉપાસના કરજે. ત્રણેનો સત્કાર કરજે. એટલે કોઈનામાં એ ત્રણમાંથી એક પદ હોય તો એનું બહુમાન કરજે, એનો આદર કરજે અને એની ભક્તિ કરજે.

મુમુક્ષુ :- પ્રથમનું જે છે ને ... 'શ્રીમદ્જી'ની મોટામાં મોટી ભૂલ છે. એવું કહેનારા હોય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાછા એમના ઠેકાણા છે કેવા છે, એ બીજી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- સત્પુરુષ પ્રત્યે સર્વાર્પણબુદ્ધિ એને ભૂલી જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ ભૂલ છે.

મુમુક્ષુ :- એ પાછું કાર્યનું કારણ કરીને વાતને સ્પષ્ટ કરી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ... વિચારભેદ તો હોઈ શકે. આ તો જેને આત્મકલ્યાણ કરવું છે એના માટેની વાત છે. વાદવિવાદ કરવાનું (કામ) નથી. કોઈની સાથે વાદવિવાદનો પ્રસંગ નથી. પોતાને પોતાનું આત્મકલ્યાણ કરવું હોય, જન્મ-મરણ કરી રહેલા એવા પોતાના

આત્માની દયા આવી હોય એની વાત છે. જેને એ જ ખબર ન હોય કે હું ભવસમુદ્રની મધ્યમાં ગળકા ખાવ છું, ડૂબી જાઉં છું, ડૂબતો છું, મારે બચવું છે, એ જ ખબર નથી એને બચવાનો પ્રયત્ન ક્યાંથી થાય ?

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવશ્રી’એ ૧૭મી કડી ઉપર પ્રવચન આપેલા છે. સમકિત તેને ભાખિયું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ. આપેલું જ છે ને.

મુમુક્ષુ :- કોઈ કહે છે ને કે ખોટું જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો ‘શ્રીમદ્જી’નું ન માને એટલે ‘ગુરુદેવ’નું ન માને એટલે તીર્થંકરનું ન માને, આચાર્યનું ન માને. એમાં બધું આવી જ જાય છે. એમાં કાંઈ બીજી વાત રહેતી નથી.

મુમુક્ષુ :- જગતમાં ભયંકર ઝેર હોય છે. એમાંથી જે Medicine તૈયાર કરે છે. તો આ Medicine ડૉક્ટર આપે છે એના ઉપર વિશ્વાસ કરે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ગોળી ખાઈ લે. ઉપર Poison લખેલું હોય. પણ ડૉક્ટરે ગોળી લખી આપી હોય તો ખાઈ લે. કેમકે એને દર્દ મટાડવાની ગરજ છે. એને ખબર પડી છે કે મને દર્દ થયું છે. મને દરદની પીડા છે, વેદના છે અને આ દર્દ મારે મટાડવાની ગરજ છે. ડૉક્ટર પાસે જાય છે. તમે કહો એમ કરવા કબૂલ છું. એમ માને છે. પછી ઓલો લખી દે છે ને ? દવા ખાવી છે કે નથી ખાવી ? ઓલો કહે, ના. તમે લખો કે ન લખો હું તો ખાવાનો જ નથી. તો ડૉક્ટર કહે મારે લખવાની જરૂર નથી. બીજે જા. તને ઠીક પડે એમ કર.

મુમુક્ષુ :- અહીંયાં તો સત્પુરુષ અમૃત પાય છે. એનો નિષેધ કરે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અમૃત પાય છે. દવા નથી પાતા, ઝેર નથી પાતા. એને શું કહેવું ? અમૃત પાનાર અમૃત પાય એને હડસેલો મારે તો એને શું કહેવું ? અને આ જીવે એવું કર્યું છે. અત્યાર સુધી આ જીવે એવું જ કર્યું છે. પાછા કોઈ કરે છે એમ નહિ. આ જીવે પણ અત્યાર સુધી એવું કરેલું છે. હવે સમજવાની વાત છે. સમજ્યા ત્યાંથી સવાર.

મુમુક્ષુ :- ... જોવા જેવું નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. ભાઈ ઘણીવાર કહે છે, અમે વિરોધ કરતા હતા. કેટલું સમજીને કરતા હતા ? એ વખતે સમજણ શું હતી ? કાંઈ નહિ. વિરોધ કરવો. બીજું કાંઈ નહિ મગજમાં.

મુમુક્ષુ :- બધા કરે એટલે આપણે પણ કરવો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બધા કરે છે અને આપણે પણ કરો. આપણે મંદિર નહોતું. ‘ગુરુદેવ’ પધારતા તો ત્યાં દર્શન કરવા જતા. હુમ્મડના ડેલામાં આ બધા કાળા વાવટાઓ લઈને છોકરાઓ ઊભા રહી જાય. બધા વિરોધ કરે છે એટલે આપણે પણ કરો. સમજણ તો હોતી નથી. એવું બધું અજ્ઞાનપણે ભૂલથી આ જીવે ઘણું કરેલું છે.

(અહીંયાં કહે છે), ત્રણે (સમકિત) ઉપાસવા યોગ્ય છે. ત્રણમાંથી કોઈ પદમાં કોઈ મુમુક્ષુ આવ્યા હોય તો તે સત્કાર કરવા યોગ્ય છે. એટલું જ નહિ આદર અને ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે. આટલી યોગ્યતા પ્રગટે ત્યારે અનુસંધાન થાય એવું છે. ‘કેવળજ્ઞાન ઊપજવાના છેલ્લા સમય સુધી...’ એટલે બારમા ગુણસ્થાનના અંત સુધી સત્પુરુષના વચનામૃત છે, જેને શ્રુતજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે, એનું અવલંબન છે, એનો આધાર છે. શ્રુતજ્ઞાનને એનો આધાર છે. દ્રવ્યશ્રુત અને ભાવશ્રુત નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધે છે ને એટલે. અને એ નિમિત્તે પોતાના ‘આત્માના અનુભવને નિર્મળ કરતા કરતા...’ શ્રુતજ્ઞાનથી ‘આત્માના અનુભવને નિર્મળ કરતા કરતા...’ કેમકે અનુભવમાં વેદાય છે ને ? ચોથે ગુણસ્થાને નિર્મળતા છે પણ છઠે-સાતમે વિશેષ છે. એ અનુભવની નિર્મળતા છે. એમાં વૃદ્ધિ કરતાં કરતાં કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે.

અને ‘તે ઉત્પન્ન થવાના પ્રથમ...’ એટલે છેલ્લા સમય સુધી ‘સત્પુરુષે ઉપદેશેલો માર્ગ આધારભૂત છે; એમ કહ્યું છે તે નિઃસંદેહ સત્ય છે.’ પોતે તો નિઃસંદેહ સત્ય છે એમ કરીને પત્ર પૂરો કર્યો છે. આ વાત લખી તે નિઃસંદેહ સત્ય છે. છતાં શંકા પડે તો કમનસીબી છે. એનો કોઈ ઉપાય નથી. યોગ્યતાનો કોઈ ઉપાય નથી. તત્ સમયની યોગ્યતા છે.

મુમુક્ષુ :- અનુભવસિદ્ધ વાત કરે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અનુભવસિદ્ધ વાત કરી છે. એ ૭૫૧નો સાર થયો.

મુમુક્ષુ :- નિર્મળતા અને ઘોલન.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નિર્મળતા અને ઘોલન ? ઘોલન તો શું છે કે સૂક્ષ્મ વિકલ્પ હોય. આત્માનું ચિંતવન, મનન અને ઘોલન એમાં સૂક્ષ્મ વિકલ્પો છે. ઘોલનમાં જો પદાર્થદર્શન હોય તો રસ ઘૂંટાય અને પદાર્થદર્શન ન હોય તો આત્મરસ ન આવે. એ એક પ્રકારની માનસ પ્રક્રિયા ચાલે છે. ઘોળવું નથી કહેતા ? કેરીને ઘોળે છે. એકરસ થઈ જાય. ઘોળતાં એકરસ થઈ

જાય. એમ ઘોલનની અંદર રસ તીવ્ર થાય છે. ખાસ કરીને તો એ જેના લક્ષમાં આત્મા છે, આત્મસ્વભાવ છે એને સ્વભાવનું ઘોલન વિશેષપણે ચાલ્યા જ કરે.

મુમુક્ષુ :- આત્માનું .. તો એ ઘોલન કરતા ... એ રસ તો તૂટે છે ઓલો રસ વધારે ઘૂંટાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. આત્મરસ, નિર્વિકલ્પ રસ વધે છે, સ્વભાવ રસ વધે છે. જેને લક્ષમાં આત્મા નથી એને રાગવૃદ્ધિ થાય.

મુમુક્ષુ :- રાગનો રસ ઘૂંટાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- રાગરસ ઘૂંટાય છે. એટલે જ્ઞાનીઓએ એ વાત કહી કે જ્યાં સુધી (આત્મસ્વરૂપ) જ્ઞાનમાં લક્ષમાં આવે તો એને એ વાત છે. નહિતર લક્ષ માટેનો પ્રયત્ન કરવાનો છે. ‘લક્ષ થવાને તેહનો, કહ્યા શાસ્ત્ર સુખદાઈ.’ શાસ્ત્ર અધ્યયન કરવું પણ લક્ષ થવા અર્થે, નિશ્ચય થવા અર્થે. અને તે પણ કઈ રીતે ? કે પાત્ર થઈને. પાત્ર થઈને એટલે શું ? કે આ પહેલો બોલ. નહિતર સીધું કાંઈ લક્ષ થવાનું નથી. શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરે એટલે લક્ષ થઈ જાય એવું કાંઈ નથી. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બધી સમજણને લાઈનસર કરી નાખે એવું છે. અત્યાર સુધીની બધી સમજણને Lineમાં મૂકી દે એમ છે. એવી વાત છે. કે જે ક્રિયાએ ચડ્યા એ ક્રિયા કરતા કરતા મંદ કષાય કરી કરીને કષાયનો અભાવ કરવા માગે છે. ત્યારે જે (શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાયમાં) ચડ્યા એ શાસ્ત્ર વાંચી વાંચીને આત્માનો અનુભવ કરી લેવા માગે છે. એમ નથી.

મુમુક્ષુ :- આ ચિંતનમાં અને વિચારમાં ચાલ્યા ગયા એ એમાં રોકાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં રોકાય ગયા. એમ નથી આમ છે. એ આ રીતે છે. બીજી રીતે વાત નથી.

એક ‘ખીમજીભાઈ’ કરીને છે. ‘ખીમજી દેવશી’ કરીને. એ પત્રમાં ‘શ્રીમદ્જી’ને પ્રશ્નો કરતા હતા. એમણે કહ્યું કે તમારા જે પ્રશ્નો છે એ એમ બતાવે છે કે તમને જ્ઞાની પ્રત્યે ભક્તિ નથી. છતાં તમારે જ્ઞાન જોઈએ છે. જ્ઞાન જોઈએ છે પણ જ્ઞાની જોતા નથી. એ પ્રકારની જે જ્ઞાનપ્રાપ્તિની ભાવના અથવા કાંઈ જાણપણું થાય તે શૂન્ય છે એમ કહ્યું છે. ત્યાં શું કહ્યું એમણે ? કે ભક્તિ વિનાનું જે કાંઈ જ્ઞાન છે એ શૂન્ય છે. એનું તમે શું

કરશો ? એનો કોઈ ઉપયોગ નહિ થાય. નહિતર તો એમની સાથેનો સીધો સંબંધ હતો તોપણ લખી નાખ્યું.

હવે એમ લખ્યું એનો સીધો અર્થ એ છે કે એ જીવને બચાવવો છે. પોતાને કાંઈ અપેક્ષા નથી. છતાં એને બચાવવો છે. એને નુકસાનમાંથી બચાવવો છે. એને નુકસાન થાય છે એ છોડાવવું છે. નહિતર ચાલુ રહેવા દે તો એનું નુકસાન ચાલુ રહે. એણે એમનું ધ્યાન દોર્યું છે કે અત્યારે તમને આની જરૂર છે. ભલે તમે જિજ્ઞાસાથી પૂછો છો પણ એમ ને એમ લુખેલુખું છે એ તમારા આત્માને નુકસાનનું કારણ થશે.

મુમુક્ષુ :- નિર્મળતાવાળા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. જ્ઞાનના ઉઘાડવાળો નહિ પહોંચે પણ નિર્મળતાવાળા (પહોંચશે). ઉઘાડ જુદી વસ્તુ છે, નિર્મળતા જુદી વસ્તુ છે. એનો દષ્ટાંત લીધો હતો કે બાર અંગધારી ક્ષાયિકસમ્યગ્દષ્ટિના જ્ઞાનની નિર્મળતા કરતાં છઠા ગુણસ્થાનવર્તી આહાર લેનારા મુનિની જ્ઞાનની નિર્મળતા વધારે છે. આહાર લેતા હોય ત્યારે પણ. એનો ઉપયોગ આહારમાં ગયો હતો ત્યારે પણ. કેમ ? કે નિર્મળતા દ્વારા આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાનથી ગ્રહણ કરવામાં જે સુસ્પષ્ટપણું છે, એ ચોથા ગુણસ્થાન કરતાં મુનિદશામાં વિશેષ હોય છે. માટે. નિર્મળ કરતા કરતા પૂર્ણ નિર્મળતારૂપ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે. બાર અંગનું જ્ઞાન થાય એટલે એ કેવળજ્ઞાનનું કારણ નથી. બાર અંગનો ઉઘાડ વધે એ કેવળજ્ઞાનનું કારણ નથી. સ્વરૂપને ગ્રહણ કરવાનું જે જ્ઞાન છે એમાં નિર્મળતા વિશેષ છે એ કેવળજ્ઞાનનું કારણ છે. એમ છેલ્લે સ્થાપ્યું છે. ટૂંકામાં પણ ઘણી વાતો લખી છે.

મુમુક્ષુ :- ખરેખર તો વિચારવા મળે તો આ એક કથનમાં આખા 'સમયસાર'નો ભાવ એમાં લઈ લીધો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બાર અંગનો સાર કહીએ તો કાંઈ ખોટું નથી. કેમકે માર્ગપ્રાપ્તિ થવાની ચોખ્ખી પરિસ્થિતિ આ છે એમ મૂકી દીધું છે. પહેલા શું કરવું અને પછી શું કરવું એ વાત આમાં આવી જાય છે. બધું આવી જાય છે.

(‘કોબા’ના એક મુમુક્ષુએ) એક વાત સારી કાઢી હતી. એ ગમી મને. ‘સમયસાર’ લખનાર ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવે’ ઉત્કૃષ્ટ પાત્રજીવને ‘સમયસાર’ કહ્યું (છે), ઉત્કૃષ્ટ પાત્ર જીવ માટે ‘સમયસાર’ લખ્યું છે. એ નીકળે છે એ શેમાંથી નીકળે છે ? કે આખા ‘સમયસાર’માં પાત્રતા માટેની કોઈ ગાથા

નથી. પાત્રતાનો વિષય ભૂમિકાનો નથી લીધો 'સમયસાર'માં. ભૂમિકામાં આવેલો કેવી રીતે પામે ? અને પામેલો કેવો હોય-આ બે વાત લીધી છે. પાત્રતાનો વિષય નથી લીધો. અરે..! બીજું જે પદ છે આનું નિશ્ચયનું. એ પરિશિષ્ટમાં 'અમૃતચંદ્રાચાર્યે' લીધું. 'કુંદકુંદાચાર્યદેવે' ૪૧૫ ગાથામાં વિષય નથી. ટીકામાં ન આવ્યો એ વિષય છે. એમણે વાત કરી હતી. 'સમયસાર' છે એ ઉત્કૃષ્ટ પાત્ર જીવ માટે લખાયેલું શાસ્ત્ર છે. પાત્રતા ન હોય તો 'સમયસાર'માંથી ઉપકાર ન થાય. 'સમયસાર'નો ઉપકાર થવો જોઈએ તે ન થાય. ઠીક ! વિચારમાંથી કાઢ્યું છે બરાબર. આપણે પેલા ભાઈ છે ને ? એ એમ જ કહે. અત્યારે ઘણા સ્થાનકવાસી આર્જિકાઓને સમજાવવા જાય છે. અત્યારે આમનું નામ મોટું છે. 'તરુલતાબાઈ'નું નામ મોટું છે. પીએચ.ડી. થયા છે. પુસ્તકો લખ્યા છે. ઈ એની પાસે સમજે છે. આમ બોલવામાં વિદ્રતા ઘણી છે.

મુમુક્ષુ :- બોલવાની છટા સારી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, છટા છે. સંપ્રદાયમાં અત્યારે મોટું નામ છે. એ ચોખ્ખું કહે છે કે પહેલા 'શ્રીમદ્' વાંચજો પછી 'સમયસાર' વાંચજો. વાંચે છે. 'સમયસાર', 'શ્રીમદ્' બધું વાંચે છે. અત્યારે વાંચતા થયા છે. પહેલા 'શ્રીમદ્' વાંચજો પછી 'સમયસાર' વાંચજો. આત્માર્થીપણું આવ્યા વિના 'સમયસાર' વાંચશો તો અમારા સમાજની જે હાલત થઈ છે એ હાલત તમારી થઈ જશે. આવું ચોખ્ખું બોલે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. અમારા સમાજની જે હાલત થઈ છે એ હાલત તમારી થઈ જશે, એમ કહે. ઠીક ! બહુ ચોખ્ખું કહે. એ તો જરા બોલવામાં .. છે. ઘાંટા પાડીને બોલે.

'સંકલ્પ : કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ કરવાનો નિર્ધારિત અધ્યવસાય.' નથી કહેતા ? અમે આ સંકલ્પ કર્યો છે. એટલે નિશ્ચય કર્યો છે. આમ અમારે કરવું છે. આ અમારો સંકલ્પ છે. સંકલ્પ કરાવે છે કે નહિ ? ..નો સંકલ્પ કરાવે છે. તમારે આમ કરવું. સંકલ્પ કરો. પાણી લ્યો. સંકલ્પ કરો. આમ કરવાનું. આટલા બ્રાહ્મણને જમાડવાના. બ્રાહ્મણ હોય એ બ્રાહ્મણને જમાડવાનો સંકલ્પ કરાવે. પ્રસિદ્ધ છે સંકલ્પ.

'વિકલ્પ : કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ કરવાનો અપૂર્ણ અનિર્ધારિત, સંદેહાત્મક અધ્યવસાય.' નથી કહેતા ? વિકલ્પ મને આવ્યો. મને તો

આમ વિકલ્પ હતો. એટલે શું ? કે કોઈ પ્રવૃત્તિ કરવા માટેનો વિચાર આવી ગયો. એને આપણે વિકલ્પ કહીએ છીએ. અનિર્ધારિત. કરવું જ છે અને કર્યા વિના રહેવું નથી એમ નહિ. ઈચ્છા છે. એને વિકલ્પ કહે છે. પછી ‘સંજ્ઞા : કંઈ પણ આગળ પાછળની ચિંતવનશક્તિવિશેષ અથવા સ્મૃતિ.’ એને સંજ્ઞા કહે છે. એ ઊંડો અર્થ લીધો છે. સંજ્ઞાના પણ ઘણા પ્રકરણવશ જુદા જુદા અર્થ આવે છે. લોકસંજ્ઞા. અથવા સંસ્કારને પણ સંજ્ઞા કહે છે. ચાર સંજ્ઞા લીધી છે ને ? એ પણ સંજ્ઞા કહેવાય છે. અને ‘આગળ પાછળની ચિંતવનશક્તિવિશેષ અથવા સ્મૃતિ’ રહી હોય એને પણ સંજ્ઞા કહેવામાં આવે છે. યાદદાસ્ત રહી ગઈ હોય.

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્રસંજ્ઞા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- શાસ્ત્રસંજ્ઞા. ધારણા રહી ગઈ હોય. શાસ્ત્રસંજ્ઞા તો બીજી રીતે એમણે વાપર્યો છે-લોકસંજ્ઞાના અર્થમાં. કોઈ સત્પુરુષ કોઈ વાત કરે અને જીવને એમ થાય (કે) એમણે કહ્યું પણ શાસ્ત્રમાં ક્યાં આ વાત છે ? શાસ્ત્રમાં મળે તો આટલું પાકુ કરીએ, પાકુ માનીએ. ભલે એમણે કહ્યું, ગુસ્સે ભલે કહ્યું પણ શાસ્ત્રમાં મળે તો પાકુ માનીએ. એટલે એક જગ્યાએ આ ‘ધારશીભાઈ’ને જ એમ લખ્યું કે અમે કહ્યું હોય તે સ્વીકારવા માટે તમારી બુદ્ધિ શાસ્ત્રસંજ્ઞામાં જતી ન હોય તો અમારે કહેવું છે. નહિતર અમારે કહેવું નથી. તમને શાસ્ત્ર ગોતવાનો વિચાર આવે તો અમારે વાત કરવાની પણ ઈચ્છા નથી, એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ આ પત્રની ઈ ભૂલ કાઢે છે. શાસ્ત્રમાં ક્યાં આ જોવા મળે છે ? આ વાત ક્યાં આવે છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્યારે તો શાસ્ત્ર કહીએ છીએ. એટલા માટે તો એને શાસ્ત્ર કહીએ છીએ. જેમકે કોઈ એક શાસ્ત્રમાં વાત આવે અને બીજા શાસ્ત્રમાં ન હોય તો પછી એ શાસ્ત્રને ખોટું માનવું ? કારણશુદ્ધપર્યાય ૧૫મી ગાથામાં આવી અને બીજે ક્યાંય ન આવી તો પછી કારણશુદ્ધપર્યાયને ન માનવી ? એમણે એવા મુદ્દા ઉપર એક બહુ સરસ તોડ કાઢ્યો છે. કે કોઈ વાત એક જ જગ્યાએ શાસ્ત્રમાં હોય અને બીજે ક્યાંય ન મળતી હોય તો એમ સમજવું કે કોઈ ખાસ વિશેષ વાત છે, કોઈ અપૂર્વ વાત છે. એમ સમજવું. એમની તો અર્થ કરવાની પદ્ધતિ જ એ છે. એવો ભાવ કાઢ્યો છે. બીજે ન મળે તો એ કોઈ ખાસ અને વિશેષતાવાળી વાત છે એમ સમજવું. ઠામ ઠામ નહિ મળે. દરેક જગ્યાએ

હાલતા-ચાલતા એ વાત નહિ મળે. એમ સમજવું.

મુમુક્ષુ :- દિગંબર ધર્મ સત્ય છે એ વાત...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ વાત નથી નીકળી ? કે નથી કાઢતા આવડી ? નથી કાઢતા આવડી. એમ છે.

એક દાખલો છે એનો. ‘પાયધુની’ ઉપર એમની પેઢી હતી. ગાદીએ બેસતા હતા. એ ગાદી એમની હતી જ્યાં ‘પાયધુની’ ઉપર. અને ત્યાંથી દર્શન કરવા આવતા બીજા ભોંયવાડામાં અને વચ્ચે પાયધુનીનું મોટું દેરાસર શ્વેતાંબરનું આવે છે. તો એ દેરાસરને ઓળંગીને બીજા ભોંયવાડા સુધી શું કરવા જતા ? ત્યાં દર્શન ન કરી લે ? કો’ક દિ’ તો કરી લે કે નહિ ? ઠીક ! કે આજ Time નથી. ચાલો, આજે અહીં દર્શન કરી લઈએ જલ્દી જલ્દી. શું બતાવે છે ? છે ને આમાં ? આગળ આવે છે. ‘અપૂર્વ અવસર’ તો આવી ગયું. જ્યાં મોક્ષમાર્ગનો ક્રમ છે ત્યાં પણ એમણે એ વાત લીધી છે. બહુ શરૂઆતમાં ભિક્ષા માગનારનું બહુમાન કર્યું છે. કરપાત્રમાં ભિક્ષા માગનારનું બહુમાન કર્યું. કરપાત્ર કોને હોય ? બહુ શરૂઆતમાં એ વાત પત્રની અંદર આવે છે. શ્વેતાંબરને કરપાત્ર નથી. દિગંબરમાં કરપાત્ર છે. ઘણી જગ્યાએ છે. પણ કાઢતા આવડવું જોઈએ. એટલી વાત જરૂર છે કે એમણે મુમુક્ષુઓને ખંડન-મંડનમાં પાડ્યા નથી. એમાંથી બચાવી લીધા છે. અથવા એમ જાણવાથી ફાયદો છે કે નુકસાન છે એનો એમણે વધારે ખ્યાલ રાખ્યો છે. એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રતિમાજી વિષે સ્પષ્ટતા કરી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ચોખ્ખી બહુ સરસ કરી છે. અને બધા સ્થાનકવાસી જ એમની પાસે આવતા હતા. દેરાવાસી તો કોઈક જ આવ્યા છે. લગભગ સ્થાનકવાસી જ આવ્યા છે. સમીપમાં આવ્યા ઈ. આ ‘લક્ષ્મણ’ અને બીજા, ત્રીજા બધા.

એ ‘ગુરુદેવ’ કહેતા. વિપર્યાસ થયો એમાંથી જે શ્વેતાંબર સંપ્રદાય મૂર્તિપૂજક નિકળ્યો, એમાંથી વિપર્યાસ વધ્યા પછી સ્થાનકવાસી નીકળ્યો. સ્થાનકવાસીમાં વિપરીતતા દેરાવાસી કરતા વધારે છે. શ્વેતાંબરમાં ને શ્વેતાંબરમાં દેરાવાસી કરતા સ્થાનકવાસીની વિપરીતતા વધારે છે. આ ‘ગુરુદેવ’નો અભિપ્રાય છે. આપણે તો આપણી વિપરીતતા પહેલી જોવાની છે. એવો સંતોષ પકડી લેવાની જરૂર નથી કે આપણે એ સંપ્રદાયમાંથી નીકળીને આમાં તો આવી ગયા. આમાં આવ્યા પછી પણ

જો સંપ્રદાયબુદ્ધિ થઈ ગઈ કે અમે ‘કાનજીસ્વામીવાળા’, તો હજી ત્યાંને ત્યાં છીએ. કેમકે ત્યાં પણ સંપ્રદાયબુદ્ધિ હતી અને અહીંયાં પણ સંપ્રદાયબુદ્ધિ થઈ ગઈ. સંપ્રદાયબુદ્ધિ સામાન્ય રહી ગઈ.

મુમુક્ષુ :- ૭૫૧મો પત્ર બરાબર છે. નજર સામે હંમેશા ચોવીસે કલાક રાખવા જેવું છે. બાર અંગનો સાર !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ મહત્વનો વિષય છે. કેમકે ‘સોભાગભાઈ’એ જિજ્ઞાસા વ્યક્ત કરી છે. પહેલી લીટીમાં એ વાત છે કે ‘આત્મસિદ્ધિ’ તો આપની મળી. કારણ કે ૭૧૮મો આંક આપણે આવી ગયો. પણ એમાં કહેલા સમકિતનો પ્રકાર... પાછી એમને ખબર પડી કે આમાં સમકિતના પ્રકાર (કહ્યા છે). આપણે વાંચીને સમકિતના પ્રકાર ક્યા ક્યા છે એ ખબર પડી હોય તો બીજી વાત છે પાછી. ‘સોભાગભાઈ’ને ખબર પડી હતી. પાત્રતા વિશેષ હતી એટલે. એટલો ઉઘાડ નહોતો. એ જાણવાની જિજ્ઞાસા છે કે આપે સમકિત કેવી રીતે કહ્યો છો ? સમકિત એટલે શું આમાં ? ભિન્ન ભિન્નપણે સમકિતની વાત આવે છે એટલે શું ? સમકિતના પ્રકાર શું છે આ બધા ?

મુમુક્ષુ :- ત્રણ પ્રકાર બતાવ્યા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્રણ પ્રકાર બતાવ્યા. બહુ સરસ કાગળ આવી ગયો છે. મુમુક્ષુની મુંઝવણ મટી જાય એવું છે.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુને ચોવીસે કલાક મગજમાં રહ્યા કરે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવું જ છે.

પછી ‘પરિણામ : જળના દ્રવણસ્વભાવની પેઠે દ્રવ્યની કથંચિત્ અવસ્થાંતર પામવાની શક્તિ છે, તે અવસ્થાંતરની વિશેષ ધારા, તે પરિણાતિ.’ પરિણામ અને પરિણાતિ બેયનો અર્થ કરી નાખ્યો. જેમ આ હીરો ચમક-ચમક થયા કરે છે. જેમ પાણી માટલામાં ભર્યું હોય તો દ્રવે છે, દ્રવે છે. તો માટલું ઠંડુ થાય ને ? એમ પદાર્થમાંથી અવસ્થાંતર થવાની એક શક્તિ છે. જેને લઈને પદાર્થ અવસ્થાથી અવસ્થાંતર થાય છે, દશાથી દશાંતર થાય છે એને પરિણામ કહે છે અને તેની ધારાવાહી પરિસ્થિતિને પરિણાતિ કહેવામાં આવે છે.

‘અજ્ઞાન : મિથ્યાત્વસહિત મતિજ્ઞાન તથા શ્રુતજ્ઞાન હોય તો તે ‘અજ્ઞાન’ છે. લ્યો ! મિથ્યાત્વ સહિતના મતિ-શ્રુતજ્ઞાનને અજ્ઞાન કહે છે. અજ્ઞાન એટલે જ્ઞાનનો અભાવ નહિ. મતિ-શ્રુતજ્ઞાન તો છે પણ મિથ્યાત્વ

સહિત હોવાથી અવિનાભાવીપણે જ્ઞાનમાં પણ મિથ્યાપણું છે. પ્રયોજનભૂતને અપ્રયોજનભૂત જાણે છે, લાભને નુકસાન જાણે છે, નુકસાનને લાભ જાણે છે. એ મતિ-શ્રુતનો અજ્ઞાન સ્વભાવ છે.

‘વિભંગજ્ઞાન : મિથ્યાત્વસહિત અતીન્દ્રિયજ્ઞાન હોય તે ‘વિભંગજ્ઞાન’.’ ઠીક ! કેવો અર્થ કર્યો છે ! કુઅવધિ જેને આપણે કહીએ. અવધિજ્ઞાન છે તે અતીન્દ્રિય જ્ઞાન છે. બાકી તો મન:પર્યવ અને કેવળ પણ અતીન્દ્રિય જ્ઞાન છે. પણ એ સમ્યક્ત્વ સહિત જ હોય. મન:પર્યવ અને કેવળજ્ઞાન તો સમ્યક્ત્વ સહિત સમકિતીને જ થાય. અથવા મુનિને જ થાય. મન:પર્યય પણ મુનિને જ થાય. ભાવલિંગી મુનિને. અને કેવળજ્ઞાન પણ ભાવલિંગી મુનિને જ પ્રગટે. પણ જે અવધિજ્ઞાન છે એ સુઅવધિ સમ્યક્ સહિત પણ હોય અને મિથ્યાત્વ સહિત પણ હોય. તો કુઅવધિનું બીજું નામ વિભંગજ્ઞાન છે. ‘યહી નહિ કલ્પના યહી નહિ વિભંગ.’ મિથ્યાત્વસહિતનું અતીન્દ્રિયજ્ઞાન નથી એમાં એમ કહે છે. ‘કંઈ નર પંચમકાલ મેં દેખી વસ્તુ અભંગ.’ એ મિથ્યાત્વ સહિતના અતીન્દ્રિય જ્ઞાનને વિભંગજ્ઞાન કહે છે અથવા કુઅવધિજ્ઞાન કહે છે.

‘વિજ્ઞાન : કંઈ પણ વિશેષપણે જાણવું તે ‘વિજ્ઞાન’.’ વિજ્ઞાનનો સામાન્ય અર્થ કર્યો છે. General વ્યાખ્યા કરી છે. વિશેષજ્ઞાન તે વિજ્ઞાન. પછી પ્રકરણ અનુસાર એના ઘણા અર્થ થાય છે. Science ને પણ વિજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. પછી વીતરાગી જ્ઞાન પ્રગટે એને વીતરાગી વિજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. વીતરાગ વિજ્ઞાન. વીતરાગતા સહિત જે સ્વસંવેદનજ્ઞાન હોય એને વીતરાગી વિજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. આત્માના સ્વભાવને પણ વિજ્ઞાનઘન સ્વભાવ કહેવામાં આવે છે. એમ જુદા જુદા પ્રકરણમાં વિજ્ઞાન શબ્દનો પ્રયોગ છે. અહીંયાં સામાન્ય અર્થ લીધો છે કે વિશેષપણે જાણવું તેનું નામ વિજ્ઞાન. સામાન્યપણે જાણવું તેનું નામ જ્ઞાન, વિશેષપણે જાણવું તેનું નામ વિજ્ઞાન. એવી રીતે આટલા શબ્દોના સામાન્ય અર્થ કર્યા છે.

પછી ૭૫૩થી એમણે ‘આનંદઘનજી’ના પદ ઉપર પોતે વિવેચન કર્યું છે. એનો અર્થ એ થાય છે કે... વીતરાગ સ્તવના. જે પહેલું ‘ઋષભદેવ’ ભગવાનનું (છે). જે એમણે ચોવીસ તીર્થંકરની સ્તુતિ લખી છે ને ? એમાંથી બધાની નથી લખી. એક પહેલું અને એક .. ભગવાન બે પદ ઉપરની લીધી છે. ... એ પણ અંગત, અપૂર્ણ એવી પરિસ્થિતિમાં મળ્યું

છે. 'ઋષભદેવ' ભગવાનનું જે પહેલું જે છે એ પણ અપૂર્ણ મળ્યું છે. બીજું છે એમાં સ્તવન સંપૂર્ણપણે લખ્યું છે. ત્રીજું પણ અપૂર્ણ છે. જેટલું હાથમાં આવ્યો એટલો છાપી દીધો. એમને પણ રસ આવ્યો છે એટલે અર્થ કર્યો છે. કાલે વાંચનમાં લઈશું.

મુમુક્ષુ :- મારી પ્રાર્થના છે પત્ર ૭૫૧ ઉપર વિશેષ ખુલાસા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કાલે ફરીને લઈએ. ફરીને કાલે વાંચનમાં લઈ લેશું.

પ્રયોગનો વિષય પ્રયોગથી સિદ્ધ થાય તો તેનો પારમાર્થિક લાભ થાય. પરંતુ બૌદ્ધિક સ્તર પર તે સંમત થાય, તો તેના વિકલ્પે ચડવાનું બને છે, તો પારમાર્થિક લાભ થતો નથી. તેથી બુદ્ધિગમ્ય કરનારે આ વિષયમાં સાવધાની રાખવી ઘટે. પ્રયોગથી પરિણતિ થાય છે, વિકલ્પથી થતી નથી. તેવી મેળવણી થઈ ચોકસાઈ થવી જોઈએ. અનુભવનો પ્રકાશ કોઈ જુદો જ છે, તેની આગળ વિકલ્પ અંધકાર છે. (અનુભવ સંજીવની-૧૬૬૩)

જિનેશ્વરના માર્ગની સુંદરતા કોઈ ઔર જ છે. તે માર્ગે સંચરનાર પૂર્ણરુપેણ નિર્દોષ થવા ચાહે છે, ત્યારે પોતાના દોષ દેખાડનારને અતિ ઉપકારી ગણે છે, એટલું જ નહિ, ઉપસર્ગ કરનાર નિંદા અને અવર્ણવાદ કરનારને પણ ઉપકારી સમજે છે, કેમકે તે પ્રકારના ઉદયમાં પોતાનો પુરુષાર્થ ઉપાડે છે અને પૂર્વનો અપરાધ ધોવામાં તે નિમિત્ત (મદદરૂપ) થાય છે. તેથી તેના પ્રત્યે દ્વેષભાવ થતો નથી. દ્વેષબુદ્ધિ અને રાગબુદ્ધિ તો તે પહેલા જ મટાડી હોય છે. તેથી રાગ-દ્વેષનું બળ તો હોતું જ નથી. આવા જીવને તારણહાર શ્રીગુરુ પ્રત્યે અસીમ ઉપકાર ભાવ વર્તે તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ?!

(અનુભવ સંજીવની-૧૬૬૪)

તા. ૩૧-૩-૧૯૯૨, પત્રાંક - ૭૫૧
પ્રવચન નં. ૩૪૮

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ વચનામૃત, પત્રાંક ૭૫૧ ફરીથી.

‘સોભાગભાઈ’ ઉપરનો પત્ર છે. “આત્મસિદ્ધિ’માં કહેલા સમકિતના પ્રકારનો વિશેષાર્થ જાણવાની જિજ્ઞાસાનો કાગળ મળ્યો છે.’ ‘સોભાગભાઈ’નો પત્ર છે કે ‘આત્મસિદ્ધિ’માં સમકિતના અનેક પ્રકાર વર્ણવ્યા છે. તો તેમાં વિશેષ શું છે ? વિશેષ ભાવ શું છે ? વિશેષાર્થ એટલે વિશેષ ભાવ શું છે ? આપનો કહેવાનો વિશેષ ભાવ શું છે ? અથવા આ એક ‘આત્મસિદ્ધિ’ શાસ્ત્રની રચના થઈ, આ જે શાસ્ત્રની સંયોજના છે, એમાં યોજના કયા પ્રકારે છે ? રચનામાં યોજના કયા પ્રકારે છે ? બીજી બધી વાત તો એમણે જોઈ કે મતાર્થીના લક્ષણ કહ્યા છે, આત્માર્થીના લક્ષણ કહ્યા છે, જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે, આત્માનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે. આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્તિની વિધિનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે. શ્રીગુરુનું બહુમાન કરવાનો વિનય વિવેકનો વિષય દર્શાવ્યો છે. આટલા આટલા વિષય ઉપરાંત એમનો ખાસ પ્રશ્ન, આ વિષય તો એમને સમજમાં આવ્યા જ છે પણ વિશેષ સમજવાનો મુદ્દો એમણે પૂછાવ્યો છે કે આખા શાસ્ત્રમાંથી એક વાત વિશેષ એ સમજવી છે કે સમકિતના પ્રકારનો વિશેષ ભાવ શું કહેવા માગો છો ? કેમકે સામાન્ય રીતે ત્રણે કાળે સમકિત એક પ્રકારનું છે, એવી વાત આગમની અંદર પ્રસિદ્ધ છે અને આપે અનેક જગ્યાએ જુદા જુદા પ્રકારે સમકિતનું વર્ણન કર્યું છે. એ સમકિત નથી છતાં સમકિતનું Stage, બીજા Stage સમકિત સિવાયનાને પણ સમકિત જ કહ્યું છે તો એમાં વિશેષાર્થ શું કહેવો છે આપને ?

મુમુક્ષુ :- ‘સોભાગભાઈ’ની પ્રયોજનભૂત વિષયની પક્કડ કેટલી હતી એ આમાં સ્પષ્ટ થાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આમાંથી નીકળે છે. અથવા આ જીવ પોતાને માટે એમ વિચારી શકે કે, ‘આત્મસિદ્ધિ’ તેં પોતે વાંચ્યા પછી તને આવો પ્રશ્ન ઉઠ્યો હતો કે જે ‘સોભાગભાઈ’ને ઉઠ્યો છે ? એ તારું માપ માપી લે

કે 'સોભાગભાઈ'ની યોગ્યતામાં અને તારી યોગ્યતામાં જિજ્ઞાસાની અપેક્ષાએ કેટલો તફાવત છે. કેમકે આ તો એક જિજ્ઞાસા થઈને એમને ? મુમુક્ષુજીવ જિજ્ઞાસામાં ઊભો છે હજી. જિજ્ઞાસામાં પણ પ્રયોજનભૂત વિષયની જિજ્ઞાસા. જ્યારે સત્પુરુષે એક રચના એમને મોકલી અને એમાં અનેક વિષયોનું પ્રતિપાદન કર્યું તો એમાંથી પોતાને કામનો પ્રયોજનભૂત વિષય કયો પૂછવો એ એક પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે એમણે. અને એ પ્રશ્ન ઉપરથી પ્રશ્નકારની યોગ્યતાનું માપ નીકળી જાય છે.

એમ વિચારીએ કે 'આત્મસિદ્ધિ' વાંચ્યા પછી આવો પ્રશ્ન ઉઠ્યો છે કોઈને ? આ વિચારવા યોગ્ય છે. અરે..! આવો પ્રશ્ન ઉઠ્યો છે એ તો એક બાજુ રહો પણ એવો પ્રશ્ન જેને ઉઠ્યો છે એને ઉત્તર આપ્યો છે એ વિષયની અંદર પણ કેટલી જિજ્ઞાસા રહી છે મુમુક્ષુઓની? ઠીક ! પ્રશ્ન ભલે પોતાને ન ઉઠ્યો અને બીજા કોઈને ઉઠ્યો.

મુમુક્ષુ :- મૂળભૂત પ્રશ્ન છે, પ્રયોજનભૂત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એકદમ મૂળભૂત પ્રશ્ન છે અને એમને ઉઠ્યો છે. કોઈપણ મુમુક્ષુને ઉઠવો જોઈએ. ઉઠવો સંભવિત છે. ઉઠવો ઘટે છે. છતાં માનો કે ન ઉઠ્યો. તો જેને ઉઠ્યો એને એ પ્રશ્નમાં કેટલું પ્રયોજન ભાસ્યું ? એવું પ્રયોજન પોતાને ભાસવું જરૂરી હતું, એ તો લાગવું જોઈએ ? કે મારા માટે પણ આ પ્રશ્ન તો પ્રયોજનભૂત છે. એ વાત નહોતી ચાલી. એટલી નહોતી ચાલી. જિજ્ઞાસા ઉપરની એટલી વાત વિશેષ વિચારમાં લઈ જાય.

એમણે સીધો વિષય હાથમાં લીધો છે. બીજી કોઈ પૂર્વભૂમિકા, ભૂમિકા તો પછી બાંધી બે લીટીમાં, પહેલા સીધો વિષય જ પ્રતિપાદન કર્યો. લેખકની શૈલી બે પ્રકારની હોય છે. એક તો એને જે કહેવું હોય એની ભૂમિકા બાંધીને કહે અને એક તો એમણે જે કહેવું હોય એ સીધું કહે અને પછી એમનું સ્પષ્ટીકરણ આપે કે અમે જે કહ્યું એમાં આટલા-આટલા આટલું Logic છે, આટલો ન્યાય છે, આટલું કાર્ય-કારણ છે, આવું સ્વરૂપ છે. ફલાણા-ફલાણા પડખાંથી આટલી વાત કરી. બે પ્રકારે કહેવા ધારેલો વિષય નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. કહેનારની કુદરતી શૈલી હોય છે. અને એક જ વ્યક્તિ બંને શૈલીથી પણ કહે છે. એવું પણ બને છે. કેમ ? કે જ્યાં જે કહેવાનો Force હોય એ Forcé જળવાઈ રહે, એનો Tone જળવાઈ રહે, કહેવાનો આંતરધ્વનિ જળવાઈ રહે એવા હેતુથી જરૂર લાગે તો પહેલા સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે અને જરૂર લાગે તો

પછીથી સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે.

મુમુક્ષુ :- ‘રાજમલજી’એ તો શરૂઆતમાં જ પહેલા સ્પષ્ટીકરણ કરીને પછી આગળ વધે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એમાં તો શું છે કે એક એક શબ્દનો ખંડ પાડી પાડીને, છૂટો પાડી પાડીને ટીકા કરી છે એનો ભાવાર્થ કરીને.

મુમુક્ષુ :- પહેલા ભાવાર્થ પછી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એટલે પદ્ધતિ આખી તદ્દન જ જુદી પ્રકારની છે. એ જમાનામાં સાહિત્યના નિયમોનો અને સાહિત્ય વિષયક એટલો વિકાસ નહોતો, જે અત્યારે છે. તે દિવસે પ્રશ્નચિહ્ન, આશ્ચર્યચિહ્ન એવા પ્રયોગો લખાણમાં ઓછા હતા. Paragraph પાડવા, Paragraphની મથાળા બાંધવા, એ બધા પ્રયોગો ઓછા હતા. પછી ભાષાંતર હોય તો શબ્દને અડીને ભાષાંતર કરવા સિવાયની વાત કોંસમાં મૂકવી કે Footnote માં મૂકવી એ બધા ચિહ્નો એ જમાનામાં નહોતા. ‘ટોડરમલજી’ તો હજી ૧૭૫ વર્ષ થશે હવે. તોપણ એમનું ‘મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક’ મૂળ એમના હસ્તાક્ષરોની પ્રત જુઓ તો બધી સળંગ વાત લખી છે. ક્યાંય Paragraph જ નથી પાડ્યો. આખું પાનું એમનેમ જ ભરેલું હોય. વિષય બદલાય તો Paragraph ન પાડે. એ જમાનામાં એ પદ્ધતિ જ નહોતી. અત્યારે તો સગવડતા ઘણી વધી છે. વાંચનારાઓને અનુકૂળતા આપીને ... છતાં ગ્રહણ કરનારની સંખ્યા ઘટી છે. સગવડતા મળી છતાં તે સગવડતાનો લાભ લેનારની સંખ્યા ઘટી છે.

આમાં સીધું જ વિષયનું નિરૂપણ છે. એટલે પાછળથી ખુલાસો એટલે આખ્યો છે કે એનું વજન ઘટી ન જાય. સીધું જ સમકિત કહી દીધું. સમકિત નહિ હોવા છતાં સીધું જ સમકિત કહ્યું. પછી કહ્યું કે સમકિતનું કારણ છે. પણ પહેલા તો સમકિત કહી દીધું. કેમકે એટલું વજન છે. સમકિત કહેવા પાછળ એટલું વજન છે. મૂળ ગાથામાં તો પ્રત્યક્ષ શબ્દ વાપર્યો છે. કેમકે ત્યાં બીજી શૈલી નિરૂપણ છે. અહીંયાં પરિભાષા લીધી છે. ત્યાં તો એમ કહે છે કે મને આમ દેખાય છે. પ્રત્યક્ષ મને આમ દેખાય છે. ૧૭ ગાથા છે ને ?

મુમુક્ષુ :- ૫૩૪ પાનું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :-

સ્વચ્છંદ મત આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;

સમકિત તેને ભાખિયું, કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ. ૧૭

આ સમકિતનું પ્રત્યક્ષ કારણ છે. અથવા સમકિત છે એનું કારણ આમાં પ્રત્યક્ષપણે દેખાય છે. જો કોઈ જીવ 'સ્વચ્છંદ મત આગ્રહ તજી,...' પોતાનો સ્વચ્છંદ તજે, પોતાના અભિપ્રાયનો આગ્રહ તજે. કેમકે મિથ્યા અભિપ્રાય છે અને એકનિષ્ઠાએ સદ્ગુરુની આજ્ઞાએ વર્તે. સદ્ગુરુ લક્ષ એટલે સદ્ગુરુની આજ્ઞાના લક્ષે વર્તે તો અમે એ જીવની અંદર પ્રત્યક્ષપણે સમકિત જોઈએ છીએ. પ્રત્યક્ષપણે અમે એને સમકિત જોઈએ છીએ. એ પરિણામના ગર્ભમાં સમકિત આવી ગયું. જન્મને માન્ય કરે અને ગર્ભને માન્ય ન કરે એવું સંસારમાં પણ બનતું નથી. આ સમકિત એના ગર્ભમાં આવી ગયું. અમને પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

કહે છે, 'આત્મપુરુષના વચનની પ્રતીતિરૂપ,...' શું છે એ વાત ? કે સત્પુરુષ. આત્મપુરુષ એટલે અહીંયાં સત્પુરુષ લેવું. કેમકે નીચે એમ લીધું કે સત્પુરુષના વચનનું અવલંબન વીતરાગે કહ્યું છે. અને તે કેવળજ્ઞાન પહેલાના છેલ્લા સમય સુધી સત્પુરુષોએ ઉપદેશેલો માર્ગ આધારભૂત છે. સત્પુરુષ... સત્પુરુષ... સત્પુરુષ... લે છે. એ સત્પુરુષમાં આત્મપુરુષ છે, આત્મપુરુષમાં સત્પુરુષ છે. અને એમાં ત્રણે પદ આવી જાય છે. આત્મપુરુષમાં કેવળજ્ઞાની તીર્થંકરદેવ પણ આવી જાય છે, નિર્ગ્રંથ મુનિ પણ આવી જાય છે, બાકી સત્પુરુષ પણ આવી જાય છે.

મુમુક્ષુ :- આત્મપુરુષ કહેતાં શાસ્ત્રીય અર્થ સમજી લે તો ભૂલમાં આવી જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ભૂલમાં આવી જાય. અને નીચે પાછો સત્પુરુષ શબ્દ વાપર્યો છે એમણે.

મુમુક્ષુ :- મૂળ શબ્દ પકડીને...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પણ આત્મનો અર્થ જ શાસ્ત્રભાષાએ બીજો છે. શાસ્ત્ર ભાષા એ છે કે જેના વચન ઉપર વિશ્વાસ મૂકવા યોગ્ય છે એવા વચનયોગ ધરાવનાર પુરુષને આત્મપુરુષ કહેવામાં આવે છે. ખરેખર તો આમ છે. એમાં નથી કેવળજ્ઞાનની વ્યાખ્યા, નથી નિર્ગ્રંથની વ્યાખ્યા, નથી ચોથા ગુણસ્થાનની વ્યાખ્યા.

મુમુક્ષુ :- 'મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક'માં પરમાત્માને જ, કેવળજ્ઞાનીને જ લીધા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. કેવળજ્ઞાનીને જ લીધા છે.

મુમુક્ષુ :- એ શબ્દને જ ખ્યાલમાં રાખે એણે તો એની વાત કરી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બીજું શું થાય છે કે કોઈ એક શાસ્ત્ર વાંચે અને કોઈ એક શાસ્ત્રમાં જે અર્થ કર્યો હોય એ અર્થને બધે લાગુ કરે તો ભૂલ પડે. કેમ ? એક અનુભૂતિ શબ્દ એવો છે. ‘સમયસાર’ની બીજી ગાથામાં એનો અર્થ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ યુક્ત અસ્તિત્વ કર્યો છે. ૧૭મી ગાથામાં સ્વભાવ કર્યો છે, ૭૩મી ગાથામાં નિર્ણય કરવાનો વિષય જે સ્વભાવ છે એ લીધો છે. અહીંયાં અનુભવ કરવાનો વિષય જે સ્વભાવ છે એમ લીધું છે. અને અનુભૂતિ એટલે અનુભવની પ્રક્રિયા એ એનો સામાન્ય શબ્દાર્થ છે. એ ત્રણ-ચાર અર્થ થયા. એક અર્થ પકડી રાખે તો (એમ અર્થ) થાય નહિ. ક્યાંક મતાર્થ હોય છે, ક્યાંક દાર્શનિક કારણ હોય છે અર્થ કરવાનો, ક્યાંક અધ્યાત્મનો વિષય હોય છે, ક્યાંક આગમનો વિષય હોય છે. જુદી જુદી (જગ્યાએ) જુદા જુદા અર્થ થાય છે.

હવે અહીંયાં સમ્યક્દર્શન પામવાની વાત છે. શું પ્રકરણ ચાલે છે ? કે જેને સમ્યક્દર્શન પામવું છે એ મુમુક્ષુજીવ કેવો હોવો જોઈએ એની વાત ચાલે છે. એટલે અહીંયાં સમ્યક્દષ્ટિની કે નિર્ગ્રંથ ગુરુની તો વાત ચાલતી નથી. કે એને કેવળી સિવાય બીજું નિમિત્ત ન હોય શકે એ વાત નથી.

મુમુક્ષુ :- આપણે કહીએ છીએ, આત્મજન કુટુંબમાં કહેવામાં આવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. આત્મજન કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- વિશ્વાસ લાયક.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિશ્વાસ કરવાને લાયક વિશ્વસનીય પુરુષ. આત્મકલ્યાણ માટે જેમના વચનો વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય હોય તેને આત્મપુરુષ કહેવામાં આવે છે. આ સીધી વાત છે. વિશ્વાસ એવી ચીજ છે કે વિશ્વાસ મૂકાય તો પૂરેપૂરો મૂકાય અને ન મૂકાય તો ઠામુકો ન મુકાય. વિશ્વાસમાં ટકાવારી નથી પડતી. એક માણસને માલ ઉધાર દેવો કે ન દેવો ? કે કાં દેવો અને કાં ન દેવો. સીધી વાત છે. અજ્ઞાણ્યો માણસ છે, આપણે ઓળખતા નથી એમાં ટકા શું પાડવાના ? એ એમ કહે કે દસ રૂપિયા રોકડા આપો, હમણા પાછા આપી જાવ છું. ભાઈ ! હું ઓળખતો નથી તું પાછો આવીશ કે નહિ શું ખબર પડે ?

‘આત્મપુરુષના વચનની પ્રતીતિરૂપ,...’ એમના વચન ઉપર ખાત્રી થાય કે એમના વચન છે એ મારા કલ્યાણ માટે જ છે. એમના વચનોમાં મારા કલ્યાણનો આશય અવશ્ય રહેલો છે. કોઈ વચન અવિશ્વાસ... ગમે તે વચન કહ્યું હોય તોપણ તે મારા માટે અવિશ્વાસ કરવા જેવું નથી.

‘આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિરૂપ,...’ કોઈપણ એમનો વિકલ્પ હોય તોપણ આજ્ઞા સમજવી. આજ્ઞા હોય તો આજ્ઞા સમજવી અને વિકલ્પ હોય તોપણ આજ્ઞા સમજવી.

મુમુક્ષુ :- બહુ વજન છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વજન છે અને એ જરા મુમુક્ષુજીવ માટે થોડી કઠણ વાત છે. એ તો કેવા મુમુક્ષુ ? કે જે સંપૂર્ણપણે જેને સર્વાર્પણબુદ્ધિ નથી આવી એને. કોઈ વખત સત્પુરુષ એક જ વિષયમાં જે વાત કરે એ જ વિષયમાં કોઈ વખત બીજી વાત કરે. ઊલટી કરે. તો મુમુક્ષુ એમ જોવે કે પહેલા એમણે આમ કહ્યું હતું. એ જ વિષયમાં હવે પાછા એ એથી વિરુદ્ધ આમ કહે છે માટે પહેલા એમણે ભૂલ કરી હતી. શું જોવે ? આ તકલીફ ઊભી થાય. પ્રસંગો તો એવા બને. એવા પ્રસંગો બને કે...

મુમુક્ષુ :- આવી તકલીફો ઊભી થાય જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવું છે. અહીંયાં યોગ્યતાનું માપ નીકળે છે. મુમુક્ષુજીવની યોગ્યતાનું માપ અહીંયાં નીકળે છે. એમણે પહેલા કહ્યું હતું ત્યારે પણ મારે તો માન્ય જ કરવાનું હતું અને એમણે એ વાત બદલી તોપણ મારે માન્ય જ કરવાનું રહે છે. મારે અમાન્ય કરવાનું કોઈ કારણ રહેતું નથી. એ બેનો ભેદ એ પોતે જાણે છે. પોતાને સમજાય તો ઠીક, ન સમજાય તો સમજવાનું એને પ્રયોજન નથી. એનું પ્રયોજન તો આજ્ઞા ઉઠાવવી એટલું જ છે. એની ભાવના શ્રીગુરુની આજ્ઞા અનુસાર ચાલવાની છે એ દોષ નથી. પહેલી વખત પણ એમનો દોષ નથી અને બીજી વખત પણ એનો દોષ નથી. કેમકે એણે તો એ જ નક્કી કર્યું છે કે મારે તો એમની આજ્ઞા અનુસાર ચાલવું છે. એ સિદ્ધાંતિક વિષય જે મુમુક્ષુ માટે છે એમાં એના એ સિદ્ધાંતમાં, જે સિદ્ધાંત એણે ગ્રહણ કર્યો છે એ સિદ્ધાંતમાં જરાય દોષ નથી. એ એના સ્થાને બરાબર છે.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવે’ જે વાત કરી હોય, બે વખત જુદી જુદી વાત કરી હોય એ બે વાતનો સ્વીકાર કરીને પોતાને સમજમાં ન આવતું હોય તો સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સમજવાનો પ્રયત્ન કરે. એમાં ક્યાં શ્રીગુરુ ના પાડે.

મુમુક્ષુ :- સમજવાનો પ્રયત્ન તો બરોબર કરવો. પણ બેય વાતનો સ્વીકાર કરીને પછી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સ્વીકાર કરીને પ્રયત્ન કરવો. ઓલી વાતમાં

આપની ભૂલ હતી એમ ન લેવાય. તો વિનય ઊડી જાય છે અને અભક્તિ થઈ જાય છે. વિનય અને ભક્તિની એમની અપેક્ષા નથી. પણ એ પ્રકારના પરિણામથી એમનું જે વચન છે એ પરિણામવા માટે નિમિત્ત થવું જોઈએ એવી નૈમિત્તિક યોગ્યતા પોતાની ઊડી જાય છે. શું થાય છે ? નિમિત્ત તો નિમિત્તમાં રહે છે. એ કાંઈ કરતું નથી. પણ નૈમિત્તિક યોગ્યતા પોતાની ઊડી જાય છે. આમ થાય છે. એટલે પરીક્ષા થઈ જાય. મુમુક્ષુતાની પણ પરીક્ષા થઈ જાય એવા પ્રસંગો બને.

મુમુક્ષુ :- વ્યવહારિક કામોમાં પરિણામ તો પછી આવે. જ્યારે જે વાત ચાલતી હોય એ વખતે પોતાનો અભિપ્રાય જે શ્રીગુરુ કહે છે એ વાતથી ભિન્ન પડતો હોય અને પછી વ્યવહારમાં પણ એ જાતનું Result આવી જાય તો અંદરખાને એને શલ્ય થઈ જાય

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કે હું વધારે ડાહ્યો છું. એમના કરતાં મારી બુદ્ધિ વધારે કામ કરતી હતી. જુઓ ! એમને ખબર ન પડી, મને ખબર પડી. એ પ્રમાણે કર્યું તો સફળ થયા. નહિતર નિષ્ફળ જાત. એમના કીધા પ્રમાણે કર્યું હોત તો નિષ્ફળ જાત. ખરેખર તો જે પરિણામ આવે છે એ તો પૂર્વકર્મ અનુસાર આવે છે. કે વર્તમાન વિચાર અનુસાર આવે છે ? પૂર્વકર્મ અનુસાર આવે છે કે વર્તમાન પ્રયત્ન અનુસાર આવે છે ? ચાલો. પૂર્વકર્મ અનુસાર આવે છે.

મુમુક્ષુ :- મારું તો કહેવાનું એમ છે કે તે વખતે એ વાતને માન્ય રાખી લીધી પણ Result જ્યારે ઊલટું આવે ત્યારે એને એમ થઈ જાય કે આપણે તો પહેલા પણ એમ વિચારતા હતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- માન્ય શું રાખ્યું ?

મુમુક્ષુ :- એમણે જે કીધું એ માન્ય રાખી લીધું. અને Result ઊલટું આવ્યું. પોતાના વિચાર એને સંમત નથી હોતા એટલે Result ઊલટું આવ્યું ત્યારે શલ્ય રહી જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જુઓ ! મેં તો આમ વિચાર્યું છે. એ તો એની એ જ વાત છે. સવળું થાય કે અવળું થાય એની એ જ વાત છે.

એક બીજો દૃષ્ટાંત લઈએ. જરા એ વિષય ઉપર વધારે સ્પષ્ટીકરણ થાય. ‘શ્રીમદ્જી’ને એમના અનુસરનારા નજીકના ભાઈઓમાં ‘સોભાગભાઈ’, ‘અંબાલાલભાઈ’ એમ ઈચ્છતા હતા કે માર્ગનો પ્રકાશ કરે-જિનમાર્ગનો પ્રકાશ કરે. અંતરંગ ઘણા ગુણો હતા અને બાહ્યમાં પણ

બોલવાની, લખવાની ક્ષયોપશમ શક્તિ બહુ સારી હતી. એટલે માર્ગ ચલાવનારના ગુણો બધા હતા. અને છતાં એમણે શાસન ચલાવ્યું નહિ. શાસન ચલાવી શકે એવા ગુણો હોવા છતાં એમણે શાસન ચલાવ્યું નહિ. અને ક્યાંક ક્યાંક એવો સંકેત કર્યો કે આ પંચમકાળમાં અમૃતનો વરસાદ વરસાવવાની શ્રીહરિની ઈચ્છા નથી. અને જ્યાં સુધી હરિ અમને પ્રેરણા નહિ કરે ત્યાં સુધી એ કામ અમે હાથમાં લેવાના નથી. આવો જવાબ દઈ દીધો. ગૂઢ ભાષામાં એ વાત હતી. તો માર્ગપ્રકાશકપણે જો કાંઈ ધર્મ પ્રભાવના વિશેષપણે થાય એવો પ્રકાર ન બન્યો. હવે એ ભૂલ થઈ કે ભૂલ ન થઈ ? શું કરશો ? Judgement શું લેવું છે ? શું વિચારવું જોઈએ ?

એમણે જે વિચાર્યું છે એ તો બરાબર છે. પણ પ્રભાવના .. ઓછી થઈ કે વધારે થઈ ? એમણે જે વિચાર્યું છે એ યોગ્ય જ છે. એમ છે. કેમકે એમનું જ્ઞાન જેટલું ઊંડે જઈને એ વિષયમાં નિર્ણય લે છે એ વિષયમાં નીચેના મુમુક્ષુઓનું જ્ઞાન એટલે ઊંડે જઈ શકતું નથી. અને એમણે તો એ વિષયમાં ખુલાસો આપવા ઘણા પત્રોમાં એમણે પ્રયત્ન પણ કર્યો છે કે ઘણા કારણો, ઘણા પડખાંઓ વિચારીને મારો આ નિર્ણય છે. માટે આ નિર્ણય હું બરાબર ગણું છું. અને તમારો અનુરોધ છે કે હું એ દિશામાં આગળ ચાલવા માગતો નથી. તો એ તો વિચારભેદ થયો. મુમુક્ષુ અને એમની વચ્ચેનો વિચારભેદ થયો. છતાં પણ કોઈ મુમુક્ષુનો આગ્રહ નહોતો. એટલે એમના પ્રત્યે કોઈ અવિનય અને અભક્તિનો ભાવ ન આવે. માર્ગભક્તિને કારણે પોતાનો વિચાર પ્રગટ કર્યો. મુમુક્ષુને પણ માર્ગભક્તિના વિકલ્પ આવે તો એ પોતાનો વિચાર એમણે પ્રદર્શિત કર્યો પણ એમને અનુકૂળ ન લાગ્યો તો એ વાત છોડી દીધી કે એ બરાબર છે. એ વિચારે છે એ આપણાં કરતા વિશેષ વિચારે છે. વાત પૂરી થઈ ગઈ. બને છે. વિચાર તો યોગ્યતા પ્રમાણે આવવાનો, ક્ષયોપશમ પ્રમાણે આવવાનો. પણ એક વાત નક્કી રાખે કે આપણે વિચાર આવ્યો એ વ્યક્ત કર્યો. સદ્ભાવના પૂર્વકનો વિચાર છે. કોઈ આપણો અધિકાર નથી. વાત પૂરી થઈ ગઈ.

મુમુક્ષુ :- પાછળથી કોઈ ભૂલ ખ્યાલમાં આવે તો આગ્રહ થઈ જાય એનો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પોતાની વાતનો આગ્રહ થાય છે. એમ જ થવા યોગ્ય હતું. અને જે થવા યોગ્ય હતું, યોગ્ય હતું તે જ થયું છે. જે

યોગ્ય હતું તે જ થયું. એમ બને છે હર્મશા.

‘આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિરૂપ,...’ આ વિષય જરા અટપટો છે એટલે ખોલ્યો થોડો. આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિ કોને કહેવી ? કે કોઈ કાળમાં કોઈ જગ્યાએ આ જીવે એટલી ગરજ બતાવી નથી કે પોતાની બધી જ વાત પડતી મૂકે. એકેય વાત ઊભી રાખવાનો મારે પ્રશ્ન નથી. બધી વાત પોતાને પડતી મૂકે. એવું એણે ક્યાંય કર્યું નથી. તીર્થંકરના સમવસરણમાં જઈને પણ પોતાનો મત ઊભો રાખ્યો છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જ્યારે કોઈ આત્મપુરુષ મળતાં એ અપૂર્વ આજ્ઞાની રુચિ આવે ત્યારે એમ કહે છે કે હવે સમ્યક્દર્શનનો ગર્ભ આના પરિણામમાં આવ્યો. હવે સમ્યક્દર્શન આને જન્મ પામશે, એમ કહેવું છે.

‘સ્વચ્છંદનિરોધપણે...’ એ તો અસ્તિ-નાસ્તિથી એક જ વાત છે. જેને આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિ હોય એને સ્વચ્છંદ હોઈ શકે નહિ. અથવા સહેજે એનો સ્વચ્છંદ રોકાય જાય એને સ્વચ્છંદનિરોધ કહેવામાં આવે છે. નિરોધ શબ્દ એમ બતાવે છે કે સહેજે અટકવું. એ બાજુના પ્રયત્ન વિના બીજી બાજુના પ્રયત્નથી સહેજ અટકી જવું. ‘એકાગ્ર ચિંતા નિરોધો ધ્યાનમ્’ આચાર્યદેવે નિરોધ શબ્દ વાપર્યો છે. બરાબર. ‘ઊમાસ્વામી’ મહારાજે. ‘એકાગ્ર ચિંતા...’ એવું એને ચિંતવન થાય. એવું એકાગ્ર કોઈ વિષયમાં ચિંતવન થાય તો સહેજે ચિંતાની બીજી બાજુ ઉત્પન્ન થતી અટકી જાય. સહેજ અટકી જાય ચિંતવનને વશ, એકાગ્રતાને વશ. બીજી ચિંતા નથી એવો વિકલ્પ નથી ત્યાં. એકાગ્રતા થવાનો જે ઉદ્યમ છે. ત્યાં સહેજે ઉત્પન્ન જ ન થાય એને નિરોધ કહેવામાં આવ્યો છે. એવી રીતે સહેજે સ્વચ્છંદ ઉત્પન્ન ન થાય. એટલો નમ્રીભૂત થયો હોય, એટલો આજ્ઞામાં આવ્યો હોય. અથવા એટલું સર્વાર્પણબુદ્ધિએ સમર્પણ હોય. સર્વાર્પણબુદ્ધિએ સમર્પણ હોય તો સ્વચ્છંદ સહેજે ઉત્પન્ન ન થાય.

મુમુક્ષુ :- આજ્ઞાની જે અપૂર્વ રુચિ, એમાં કેટલા બધા ભાવો ભર્યા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘણા ભાવો ભર્યા છે, ઘણા ભાવો ભર્યા છે.

મુમુક્ષુ :- વધારે સ્પષ્ટીકરણ થાય કારણ કેટલો વિચાર કરીને ભેદો પાડીને એમાંથી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એની અંદર મુખ્ય વાત એ છે કે એ મુમુક્ષુજીવને ૨૨૫ નંબરના પત્રમાં જે વાત કરી છે એવો ભાવ આવે છે. સીધી વાત

લઈએ તો એ છે. મારામાં ૨૨૩ છે. પાનું-૨૭૬. એને સત્પુરુષ પ્રત્યેની પરાભક્તિ કહે છે. સત્પુરુષ પ્રત્યેની પરાભક્તિ કહે છે. બીજો જે વચ્ચે મોટો Paragraph છે ને ? એમાં છઠી લીટી. ‘જ્ઞાનીપુરુષ અને પરમાત્મામાં અંતર જ નથી;...’ શું છે ? જ્ઞાનીપુરુષ અને પરમાત્મામાં અંતર જ નથી. ‘અને જે કોઈ અંતર માને છે, તેને માર્ગની પ્રાપ્તિ પરમ વિકટ છે.’ એટલે ઘણી વિકટ છે. ‘જ્ઞાની તો પરમાત્મા જ છે;...’ જ્ઞાની તો પરમાત્મા જ છે. ‘તેના ઓળખાણ વિના પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થઈ નથી;...’ ‘જ્ઞાનીરૂપ પરમાત્માની-ને નમસ્કારાદિ ભક્તિથી માંડી પરાભક્તિના અંત સુધી એક લયે આરાધવી, એવો શાસ્ત્રલક્ષ છે.’ શાસ્ત્રલક્ષ એટલે કહેવા ધારેલો ઈરાદો છે. તમામ શાસ્ત્રનો કહેવા ધારેલો ઈરાદો એવો છે કે સર્વ પ્રકારે ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે. એક પ્રકાર રાખવો અને બીજા પ્રકારનો નિષેધ કરવો એમ નહિ.

આમાં ‘કાર્તિક્યાનુપ્રેક્ષા’માં તો ચોખવટ કરી છે. નવધા ભક્તિ લીધી છે. જ્ઞાનીપુરુષની નવધા ભક્તિનો વિષય ત્યાં તો લીધો છે. નવધા ભક્તિમાં કોઈ બાકી નથી. નવ પ્રકાર આવી ગયા. ચરણ સ્પર્શ, ચરણ ધોવા, અર્ધ ચડાવવો, આરતી ઉતારવી. બધું આવી ગયું એની અંદર. પૂજા કરવી. એ બધું આવી ગયું.

મુમુક્ષુ :- પ્રદક્ષિણા કરવી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પ્રદક્ષિણા દેવી. બધું આવી જાય છે એમાં.

મુમુક્ષુ :- ભાવલિંગી મુનિરાજને આહાર આપે ત્યારે નવધા ભક્તિથી પહેલા પૂજા કરે પછી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ જ પ્રકરણ ચાલ્યું છે. ત્યાં એ જ પ્રકરણ ચાલ્યું છે કે ભાવલિંગી મુનિની નવધા ભક્તિ કરવી. ઉત્કૃષ્ટ પાત્ર છે. દેશસંયમ છે એવા દેશવિરતિ શ્રાવકની નવધાપણે ભક્તિ કરવી એ મધ્યમ પાત્ર છે અને અવિરત સમ્યગ્ષિ છે એની નવધા ભક્તિ કરવી એ જઘન્ય પાત્ર છે. એ તો વિષય ચાલ્યો છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. વિષય જ એ ચાલ્યો છે.

‘માટે સર્વ પ્રકારે ભક્તિ કરવા યોગ્ય એવી દેહધારી દિવ્ય મૂર્તિ જ્ઞાનીરૂપ પરમાત્માની-ને નમસ્કારાદિ ભક્તિથી માંડી પરાભક્તિના અંત સુધી એક લયે...’ એક લયેનો અર્થ શું થાય છે કે વચ્ચે કાંઈ બીજો

વિકલ્પ ભંગ પાડે નહિ. એમ કહેવું છે. વળી બીજો તર્ક ઊઠે, કુતર્ક ઊઠે એમ નહિ કાંઈ વચ્ચે. એકનિષ્ઠા અને એક લયે 'આરાધવી, એવો શાસ્ત્રલક્ષ છે. પરમાત્મા આ દેહધારીરૂપે થયો છે એમ જ જ્ઞાનીપુરુષ પ્રત્યે જીવને બુદ્ધિ થયે ભક્તિ ઊગે છે,...' આને ભક્તિ કહે છે. 'અને તે ભક્તિ ક્રમે કરી પરાભક્તિરૂપ હોય છે.' એટલે આત્મભક્તિરૂપ થાય છે. પછી એમાંથી સ્વરૂપની ભક્તિ પ્રગટ થાય છે, એમ કહેવું છે.

એમાં 'શ્રીમદ્ ભાગવત'નો દષ્ટાંત લીધો છે. અને એને આધાર લેવા માટે એમ કહ્યું કે 'જ્ઞાની તીર્થકરદેવમાં લક્ષ થવા જૈનમાં પણ પંચપરમેષ્ઠી મંત્રમાં 'નમો અરિહંતાણં' પદ પછી સિદ્ધને નમસ્કાર કર્યો છે; એ જ ભક્તિ માટે એમ સૂચવે છે કે પ્રથમ જ્ઞાનીપુરુષની ભક્તિ; અને એ જ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ અને ભક્તિનું નિદાન (કારણ) છે.'

મુમુક્ષુ :- ત્યાં દેહધારીના ... એવો ભેદ પાડીને ત્યાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. એમ કે સિદ્ધપદ છે એ ઉચ્ચ પદ છે અને અરિહંતપદ છે એ એમની અપેક્ષાએ નીચેનું પદ છે. આ તેરમું ગુણસ્થાન છે એવું ચૌદ ગુણસ્થાન પછીનું પદ છે. એટલે તેરમા કરતા ચૌદમું ઊંચું અને ચૌદમા પછી ચૌદને ઓળંગીને આગળ ગયા તે ઊંચું. તો પહેલા ઊંચા પદવાળાને નમસ્કાર કરાય કે પહેલા નીચા પદવાળાને નમસ્કાર કરાય ? આ તો દેખત ભૂલ છે તમારા જૈનોની. કોઈ એમ કહે કે તમારા જૈન લોકોની આ દેખત ભૂલ છે. તમને ખબર જ નથી પડતી. પહેલા જે ઊંચા હોય એને નમસ્કાર કરાય કે પહેલા નીચે હોય એને નમસ્કાર કરાય ? તો કહે છે, એમાં બહુ મોટું રહસ્ય છે. એ સીધું દેખાય એવું નથી. આમ તું તારી ગણતરી આંગળીને વેઢે મૂક. આ તેરમું, આ ચૌદમું, આ પંદરમી દશા. તો તારી ભૂલી પડી જાય એવી છે. એમાં કોઈક રહસ્ય બીજું છે. એ રહસ્ય અહીંયાં ખોલ્યું છે. આ પ્રત્યક્ષ છે. સિદ્ધ છે એ પરોક્ષ છે. પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષનો ભેદ છે. પ્રત્યક્ષની જે અસર થાય એ પરોક્ષ એથી ઊંચો હોય તોપણ ન થાય.

એટલે તો એમણે 'આત્મસિદ્ધિ'માં આ વાત નાખી. એમનો સંકેત તો ઘણી જગ્યાએ છે. 'પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ સમ નહિ, પરોક્ષ જિન ઉપકાર.' ઘણા વખત પહેલા કોઈ હિન્દીભાષી ભાઈ 'સોનગઢ'માં આવ્યા હતા. એમને મળવાનું થયું. એ કહે, હું તો અહીંયાં આવ્યો હતો. કોઈ કોઈ વ્યાખ્યાન સ્વામીજીના મેં સાંભળ્યા. હવે હું કાંઈ સાંભળવા નથી જતો. હું

તો અહીંયાં ‘સમયસાર’ અને ‘પ્રવચનસાર’ વાંચું છું. કેમકે આ વચનો છે એ છઠા-સાતમા ગુણસ્થાનવર્તીના છે અને સ્વામીજી હજી અવિરત છે. એમ દલીલ આ આપી. તો એણે એ બરાબર વિવેક કર્યો કે અવિવેક કર્યો ? કલો જોઈએ ?

કોઈ મુમુક્ષુ એમ વિચાર કરે કે આપણે ‘ગુરુદેવ’નું પ્રવચન સાંભળવા જઈએ એના કરતા ઘરે બેસીને ‘સમયસાર’ વાંચીએ, ‘પ્રવચનસાર’ વાંચીએ કે કોઈ આચાર્યદેવનું શાસ્ત્ર વાંચીએ તો એ વધારે સારું કે નહિ સારું ? એમાં તો ઊંચે ગુણસ્થાને બિરાજમાન છે. આ પણ વચનો છે અને આ પણ વચનો છે. આ ગણિત એમાં કામ આવે એવું નથી. આ ગુણસ્થાનનું ગણિત એમાં કામ આવે એવું નથી. ‘પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ સમ નહિ,...’ છઠા-સાતમા નહિ, ‘પરોક્ષ જિન ઉપકાર’ ભગવાને આમ દિવ્યધ્વનિમાં કહ્યું છે એવી વાત કાને આવે પરોક્ષ હોય એને. જુઓ ! સમવસરણમાં કાલે આમ આવ્યું હતું. જે કાલે પરોક્ષ જાણવા મળ્યું એ આ પ્રત્યક્ષ અત્યારે છે એમાં વિરોધ છે. બહુ જ અનુભવપૂર્ણ વિષય છે.

મુમુક્ષુ :- ‘નિયમસાર’ની ૫૩મી ગાથામાં આ વાત એકદમ સ્પષ્ટ લખી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘નિયમસાર’માં જોઈએ આપણે. ૫૩ ?

જિનસૂત્ર સમકિતહેતુ છે, ને સૂત્રજ્ઞાતા પુરુષ જે

તે જાણ અંતર્હેતુ, દગ મોહ ક્ષયાદિક જેમને. ૫૩

આમ તો ૫૧ થી ૫૫ ગાથા પાંચ ગાથા સાથે છે. ‘સમ્યક્ત્વનું નિમિત્ત જિનસૂત્ર છે; જિનસૂત્રના જાણનારા પુરુષોને (સમ્યક્ત્વના) અંતરંગ હેતુઓ કહ્યા છે, કારણ કે તેમને દર્શનમોહના ક્ષયાદિક છે.’ એટલો શબ્દાર્થ કર્યો છે. એની ટીકામાં એમ છે કે ‘પાપક્રિયાથી નિવૃત્તિરૂપ પરિણામ તે ચારિત્ર છે. આમ ભેદોપચાર-રત્નત્રયપરિણતિ છે. તેમાં, જિનપ્રણીત હેય-ઉપાદેય તત્ત્વોનું જ્ઞાન તે જ સમ્યક્જ્ઞાન છે. આ સમ્યક્ત્વપરિણામનું બાહ્ય સહકારી કારણ વીતરાગ-સર્વજ્ઞના મુખકમળમાંથી નીકળેલું સમસ્ત વસ્તુના પ્રતિપાદનમાં સમર્થ એવું દ્રવ્યશ્રુતરૂપ તત્ત્વજ્ઞાન છે.’ ભગવાનની વાણીથી તત્ત્વજ્ઞાન દ્રવ્યશ્રુત લીધું.

‘જે મુમુક્ષુઓ છે તેમને પણ ઉપચારથી પદાર્થનિર્ણયના હેતુપણાને લીધે (સમ્યક્ત્વપરિણામના) અંતરંગ હેતુઓ કહ્યા છે,...’ કે

જે મુમુક્ષુઓ છે તેમને પણ પદાર્થનિર્ણયના હેતુપણને લીધે અંતરંગ હેતુઓ કહ્યા છે, ‘કારણ કે તેમને દર્શનમોહનીયકર્મના ક્ષયાદિક છે.’ એટલે અહીંયાં છન્નસ્થ પુરુષો લીધા. મુમુક્ષુઓ છે. ઓલા કેવળી લીધા. તે પણ ‘પદાર્થનિર્ણયના હેતુપણને લીધે અંતરંગ હેતુઓ કહ્યા છે,...’ એમ લીધું. ઓલા બાહ્ય હેતુ લીધું. આ અંતરંગ હેતુ છે.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવે’ તો ઘણું ચોખ્ખું કહી દીધું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અચ્છા. ‘ગુરુદેવ’ આ વિષય ઉપર પ્રવચનમાં ... કેમકે વાત તો એમની રહી. ઓલાપણે બાહ્ય શબ્દ નથી વાપર્યો. પણ મુમુક્ષુઓ એટલે કે જ્ઞાનીઓ છે તે અંતરંગ હેતુ છે એ શબ્દ ટીકામાં નાખ્યો છે. ‘અંતરંગહેતવ ઇત્યુક્તા:’

મુમુક્ષુ :- ટીકામાં એ વાત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- છે, હોં, ભાઈ ! છે, છે. બાહ્ય સહકારી કારણ છે. લખ્યું છે. ‘આ સમ્યક્ત્વપરિણામનું બાહ્ય સહકારી કારણ...’ ‘દ્રવ્યશ્રુતરૂપ તત્ત્વજ્ઞાન...’ એ બાહ્ય કારણ લીધું છે. અને પેલા અંતરંગ કારણ લીધા છે. બેય નિમિત્ત હોવા છતાં જુદું પાડ્યું છે. એટલે ‘ગુરુદેવે’ સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું છે. વાત બરાબર છે. કે દ્રવ્યશ્રુતને બાહ્ય સહકારી બાહ્ય નિમિત્ત લીધું છે અને જ્ઞાનીને અંતરંગ નિમિત્ત લીધું છે. આમ તો બેય બાહ્ય જ છે. છતાં એ બે વચ્ચે ભેદ પાડ્યો છે. એક પ્રત્યક્ષ અને એક પરોક્ષ છે ને ? માટે ભેદ પાડ્યો છે. પ્રત્યક્ષને અંતરંગ કારણ લીધું. એના ઉપર પ્રવચન બહુ સારું આવ્યું. બાહ્ય અંતરંગ છે એટલે પ્રવચન બહુ સારું આવ્યું હશે. આ ‘નિયમસાર’ની પપમી ગાથા હોય તો જોજો. કેસેટ હોય તો. એ તો બધે એક જ વાત છે. જે એક જ્ઞાનીનો અભિપ્રાય છે તે અનંતા જ્ઞાનીનો અભિપ્રાય છે.

‘એ પ્રથમ સમકિત કહ્યું છે.’ એવું સમકિત જેને પ્રગટ થાય. એવી યોગ્યતારૂપ સમકિત જેને પ્રગટ થાય તેને સ્વરૂપનો નિર્ણય થાય એવું એક બીજું સમકિત પ્રગટે, એમ કહેવું છે. ‘પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ તે સમકિતો બીજો પ્રકાર કહ્યો છે.’ હવે પરમાર્થ એટલે સ્વભાવ. અહીંયાં પરમાર્થ એટલે સ્વભાવ. પરમપદાર્થને સ્વભાવ કહેવામાં આવે છે. તેની પ્રતીતિ સ્પષ્ટ અનુભવાંશે આવે છે. એનો જે વિશ્વાસ છે, જેમકે મારામાં અનંત સુખ ભર્યું છે, મારામાં મારું અનંતસુખ ભર્યું છે, પરિપૂર્ણ સુખ ભર્યું છે અને મારા સુખ માટે જગતમાં કોઈ સ્થાન, કોઈ દ્રવ્ય, કોઈ

ક્ષેત્ર, કોઈ કાળ, કોઈ ભાવ, કોઈ ચીજ છે જ નહિ. એવી જે ખાત્રી એ અનુભવાંશે આવે-અનુભવ અંશથી આવે એ સમકિતનો બીજો પ્રકાર છે.

હવે અહીંયાં ધ્યાન ખેંચવા યોગ્ય શું વાત છે ? આ તો એક સાદો અર્થ છે. કોઈ જીવ પોતાના વેદન અંશથી... અનુભવાંશમાં શું છે ? જ્ઞાનમાં જે જ્ઞાનવેદનનો અંશ વ્યક્ત છે, એ વેદનઅંશથી પોતાના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવા ચાહે છે, એવા મુમુક્ષુજીવને એ વિચારવાયોગ્ય છે કે પહેલા સમકિતમાં પ્રવેશ થયો છે ? તો મને નિર્ણય થશે, તો મને ત્રીજું સમકિત પ્રગટ થશે. જે પરમાર્થ સમકિત કહેવામાં આવ્યું છે. નહિતર નહિ થાય. આમાં ભૂલ ક્યાં સુધારવાની છે ? કે આપણે લોકો બુદ્ધિજીવી મનુષ્યો છીએ. કેવા ? બુદ્ધિજીવી. બુદ્ધિથી આપણું જીવન ચલાવી શકીએ છીએ. બુદ્ધિ લગાવીને. મજૂરની જેમ શારીરિક પરિશ્રમ નથી કરતા. માનસિક પરિશ્રમથી આપણે આપણું આજીવન ચલાવીએ છીએ. હવે એ પ્રકારની જે ક્ષયોપશમ વિશેષતા છે, એને લઈને આપણે શાસ્ત્રો વાંચીએ છીએ, શાસ્ત્રો સમજીએ છીએ. એ વિષય આપણને ધારણામાં, સમજવામાં ન્યાયથી, તર્કથી, યુક્તિથી, આગમથી બરાબર સમજવામાં આવે છે, નથી આવતો એવું નથી. ન આવતો હોય એની તો હવે આપણે નથી ચર્ચા કરવી. પણ આવે છે. એને એવી ભૂલ કરવા યોગ્ય નથી કે આ પહેલી યોગ્યતા વગર બીજી યોગ્યતા થઈ જશે, સ્વરૂપનો નિર્ણય થઈ જશે. એ નહિ થાય.

પહેલું નહિ થાય ત્યાં સુધી બીજું નહિ થાય. ક્રમવિપર્યાસ ઊભો છે. અને પહેલું ન હોય ને બીજાનો પ્રયત્ન કરે કે અમને બરાબર સમજાવો. અમને બરાબર શાસ્ત્ર વાંચવાનું આવડી જાય, બરાબર સમજી શકીએ, ઘણા દૃષ્ટાંતથી સમજાવો એટલે અમે સ્વરૂપનો નિર્ણય, તત્ત્વનો નિર્ણય કરીએ. વાતમાં કાંઈ માલ નથી. ન બની શકે. જ્યાં સુધી પહેલી પરિસ્થિતિ ઊભી ન થાય ત્યાં સુધી બીજી પરિસ્થિતિ ઊભી ન થાય. એમ કહેવું છે. વાત તો બહુ ટૂંકી કરી છે. એક, બે, ત્રણ અને ચાર શબ્દમાં તો વાત પૂરી કરી નાખી છે.

‘પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ...’ બસ. આ પદાર્થ નિર્ણય. જે ૨૫૪ પત્રમાં પદાર્થ નિર્ણય કહ્યો, ૧૪૪ ગાથામાં જે સ્વરૂપનો નિશ્ચય કહ્યો, લક્ષ-લક્ષણની ચર્ચામાં જે સ્વરૂપને લક્ષણથી લક્ષને ઓળખવાનો વિષય લીધો એટલે લક્ષ કરવાની વાત લીધી, એ ચાર શબ્દમાં એમણે

મૂકી દીધું છે. એક લીટીમાં ચાર જ શબ્દ છે. ‘પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ તે સમકિત...’ બસ. આને અમે સમકિત કહીએ છીએ. અને એ સમકિતનું અનન્ય કારણ છે.

કોઈપણ જીવને ત્રણે કાળમાં આવું કારણ પ્રગટ્યા વિના નિર્વિકલ્પ પરમાર્થ સમ્યક્દર્શનની ઉત્પત્તિ થાય કે પ્રાપ્તિ થાય એ કદી બનતું નથી. એ તો ૧૪૪માં પક્ષાંતિકાંત પહેલા પગથિયું મૂકી દીધું ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે’. એ મૂળ ગાથામાં નથી. તાવત્ શબ્દ નાખીને એ વાત કરી છે. તાવત્ એટલે પહેલા તો, પ્રથમ તો શ્રુતજ્ઞાન વડે જ્ઞાનસ્વભાવી આત્માનો નિશ્ચય કરવો. આ પહેલું છે. પછી પક્ષમાં આવ્યા પછી પક્ષાંતિકાંત થવાની વાત છે. પહેલા તો વ્યવહારના પક્ષમાં કે પ્રમાણના પક્ષમાં ઊભો છે એ તો વ્યવહારાભાસી અને પ્રમાણાભાસી છે.

એ ‘સોગાનીજી’એ બહુ સરસ લખ્યું છે કે પ્રમાણનો હેતુ નિશ્ચયનું લક્ષ કરાવવા માટે છે. પ્રમાણમાં નિશ્ચયનું જ્ઞાન કરાવવા માટેનો હેતુ છે. પ્રમાણમાં પ્રમાણજ્ઞાન કરાવવાનો હેતુ નથી. તે દિ’ એવું લખ્યું છે. પદ્ય નંબરનો બોલ છે. પ્રશ્ન કર્યો છે કે ‘જીવકો કર્તવ્ય કયા ?’ ‘ઉત્તર : કર્તવ્ય પર્યાયમેં હૈ. પરમાર્થ સે કોઈ કર્તવ્ય નહિ.’ એમાં ઘણું છે, હોં ! એક એક વાતમાં. કોઈ કર્તવ્ય જ નથી તો પછી કર્તવ્ય-અકર્તવ્યનો વિવેક ઊડી જાશે. કહે છે કે પણ પરમાર્થ પદાર્થ જે છે એ અનંત સુખનો ભંડાર છે. અનંતસુખનો ભંડાર છે એનું જ્ઞાન થયું. બસ ! કર્તવ્ય થઈ ગયું.

‘પ્રમાણજ્ઞાન કા પ્રયોજન તો નિશ્ચય કો પ્રકાશિત કરને કા હૈ.’ લ્યો ! આ નાખ્યું છે તે દિવસે. પ્રમાણજ્ઞાનનું પ્રયોજન પ્રમાણનું જ્ઞાન કરાવવાનું નથી, નિશ્ચયને પ્રકાશવાનું એનું પ્રયોજન છે. આ વાત નાખી દીધી છે. જુઓ ! કેટલા વર્ષ પહેલા આ વાત નાખેલી છે. આ જગ્યાએ આપણે કૌંસ ભર્યો છે કે ‘જીવકો કર્તવ્યકી મુખ્યતાકે નામ પરભી કર્તાબુદ્ધિ દઢ હો જાનેકી સંભાવના રહતી હૈ. વસ્તુતઃ સભી પ્રકારકે દોષોસે છૂટને તથા સર્વ શ્રેયકા મૂલ નિશ્ચય પરમાર્થ સ્વરૂપકા જ્ઞાન હૈ. અતઃ મૂલ પ્રયોજનભૂત વિષય મૂલ સ્વરૂપ હી હૈ. જિસકે શ્રદ્ધાન જ્ઞાનસે પર્યાયવિષયક ઉત્તર પ્રયોજનકી સિદ્ધિ સ્વયં હો જાતી હૈ.’ કરવી નથી પડતી પણ સહેજે પ્રયોજનની સિદ્ધિ થઈ જાય છે.

આપણે તો એ વાત લેવી છે કે નિશ્ચયનો યથાર્થ લક્ષ થયા વિના સ્પષ્ટ અનુભવ અંશથી, લક્ષણથી અનાદિનો જીવ વ્યવહારાભાસી છે

અથવા શાસ્ત્રજ્ઞાન ભણીને ઉભયાભાસી છે, પ્રમાણાભાસી છે. કે અમે શ્રદ્ધા તો આત્માની રાખીએ છીએ અને પૂજા-ભક્તિ આદિ વ્યવહાર પણ બરાબર અમારો અમારી ભૂમિકાનો વ્યવહાર પણ નિભાવીએ છીએ. એ વ્યવહારાભાસમાં જાય છે. નિશ્ચયનો લક્ષ થયો છે ? પક્ષ બદલાણો ? બેય વ્યવહારાભાસી છે આમ તો. પ્રમાણાભાસી પણ વ્યવહારાભાસી છે અને વ્યવહારના આગ્રહવાળો પણ વ્યવહારાભાસી જ છે આમ તો. જ્યારે એ નિશ્ચયના પક્ષમાં આવે સ્વરૂપની ઓળખાણપૂર્વક ત્યારે પહેલોવહેલો પક્ષ બદલાય છે અને જેનો પક્ષ બદલાય છે તે પક્ષાતિક્રાંત થાય છે. પક્ષ ન બદલાય તો કોઈ જીવ પક્ષાતિક્રાંત ન થાય. એ અહીંયાં બીજો બોલ છે. કે નિર્વિકલ્પ પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ. 'તે સમકિતનો બીજો પ્રકાર કહ્યો છે.'

એ પ્રકાર કહ્યો છે એનું કારણ એ છે કે જ્યારે કોઈપણ જીવને પોતાના અનંત સામર્થ્યવંત પદાર્થની પ્રતીતિ નામ અહીંયાં વિશ્વાસ આવે છે, ઓળખાણથી વિશ્વાસ આવે છે. વિશ્વાસ આવ્યો એનું નામ ઓળખાણ. ઓળખાણનો અર્થ કે વિશ્વાસ આવે તો ઓળખાણ થઈ છે કે મારામાં અનંત સામર્થ્ય છે. અનંતસુખ આવી ગયું. અનંતજ્ઞાનાદિ અનંતસુખ આદિનું સામર્થ્ય છે. તો પરિણામ ઉપર એનું એટલું વજન પડે છે અનંત સામર્થ્યનું કે હું તો પરિપૂર્ણ અને કૃતકૃત્ય જ છું. મારા સામર્થ્યથી, જ્ઞાન સુખાદિ સામર્થ્યથી પરિપૂર્ણ અને કૃતકૃત્ય જ છું. મારા સ્વરૂપમાં મારે ક્યાં કાંઈ કરવાનું રહે છે. મારામાં કાંઈ મારે કરવાનું રહેતું નથી. કર્તૃત્વ ખલાસ થઈ ગયું. ગુણની રુચિ હતી એ અનંત ગુણના નિધાનને લક્ષમાં લેવાથી એટલી બધી ઉછળે છે અંદરથી કે જેમ મધ્યબિંદુમાંથી સમુદ્ર ઉછળે એવી ભરતી રુચિમાં આવે છે. એ સ્વરૂપરુચિ ત્યારે ખરેખર છે. અનન્ય સ્વરૂપરુચિ પ્રગટે છે. અને અપૂર્વ સ્વરૂપ મહિમાથી એ મહિમા અને રુચિથી સ્વભાવરસ, આત્મરસ, ચૈતન્યરસ એટલો ઘૂંટાય છે કે નિર્વિકલ્પ તત્ત્વના રસની તીવ્રતામાં વિકલ્પ ઉત્પન્ન થતો બંધ થાય ત્યારે નિર્વિકલ્પ પરમાર્થ અનુભવ એ રૂપ ત્રીજું સમકિત એને કહેવામાં આવ્યું છે. અહીંયાં તો બે જ શબ્દ વાપર્યા છે. ત્રીજા સમકિત, યથાર્થ સમકિતમાં તો બે જ શબ્દમાં એમણે વાત પૂરી કરી છે. 'નિર્વિકલ્પ પરમાર્થ અનુભવ...' સ્વભાવનો નિર્વિકલ્પ અનુભવ એને 'સમકિતનો ત્રીજો પ્રકાર...' એટલે સાક્ષાત્ સમ્યગ્દર્શન કહેવામાં આવ્યું

છે. ઓલા બે તો સમકિતની પૂર્વભૂમિકાના કારણો છે.

મુમુક્ષુ :- શ્રીગુરુની વાતમાં, શબ્દોમાં, વાણીમાં પૂરેપૂરો વિશ્વાસ ન આવે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્યાં સુધી કેવી રીતે આવે ? એટલે તો ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યે’ દ્રવ્યશ્રુત લીધું છે. દ્રવ્યશ્રુત વિના સીધી વાત કરી હોત તો જ્ઞાનસ્વભાવી આત્માનો નિશ્ચય કરવો. પ્રથમ તો દ્રવ્યશ્રુત દ્વારા, એટલા શબ્દો લીધા. એ પહેલું પદ બતાવે છે. એમાં પહેલું પદ આવી ગયું, પહેલું સમકિત આવી ગયું. દ્રવ્યશ્રુતમાં એ વાત ગર્ભિત છે કે તને એમના વચન ઉપર પ્રતીતિ છે ? એમની આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિ છે ? એ વિષયમાં તને જરાય સ્વચ્છંદ થતો નથી એવી ભક્તિ છે ? તો હવે તારો વારો છે. આ લક્ષ કરવાનો. અને લક્ષ થાય તો ત્રીજું સમકિત ઉત્પન્ન થયા વિના રહે નહિ. કોઈ કાળમાં ન રહે. આયુષ્ય પૂરું થઈ જાય, માનો કે આ બીજું પગથિયું આ ચડ્યો કોઈ જીવ અને સ્વરૂપલક્ષ થઈ ગયું અને આયુષ્ય પૂરું થઈ ગયું. બીજા ભવમાં લઈ લ્યે. આખી જીવંતી એવું હોય કે તિર્થચિન્નું આયુષ્ય બાંધી લીધું હોય. આખી જીવંતી એવી ખરાબ ગઈ હોય કે નારકીનું આયુષ્ય બાંધી લીધું હોય. ગમે તે ચાર ગતિનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય (તોપણ) બીજા ભવમાં લઈ ગયો. કેમકે એ સંસ્કાર લઈને જાય છે. જે સ્વરૂપની રુચિ અપૂર્વ પ્રગટી એ અનન્ય રુચિથી એ વખતે સ્વભાવ સન્મુખતા થઈ છે એ સ્વભાવ સન્મુખતામાં સ્વભાવના સંસ્કાર, ધ્રુવના ધ્રુવ સંસ્કાર પડ્યા છે એ અફર છે. એ બીજામાંથી અંકુર સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનના કૂટ્યા વિના રહેશે નહિ. સંસ્કારમાં એટલી શક્તિ છે.

મુમુક્ષુ :- બીજા સમકિતમાં એટલી શક્તિ છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલી શક્તિ છે. બીજો સંસ્કાર એટલે ખરેખર તો એણે પાયો નાખી દીધો. નિર્વાણપદનો પાયો નાખી દીધો. કેમકે ધ્રુવનું લક્ષ થયું છે ત્યાં. અને ઓલી ધ્રુવ ગતિ છે. ‘ધ્રુવમચલમણોવમં ગદિં પત્તે’ ‘સમયસાર’ની પહેલી ગાથા. આચાર્ય ભગવાને એને ધ્રુવ ગતિ કહી છે. અહીંયાં ધ્રુવના સંસ્કાર છે એ ધ્રુવપદનું કારણ છે, ધ્રુવ ગતિનું કારણ છે.

મુમુક્ષુ :- દ્યેય તો એણે એ જ બાંધ્યું છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દ્યેય પણ એ જ છે. એ જ દ્યેય બાંધીને સત્પુરુષ પાછળ ગયો હતો. દ્યેય પણ એણે એ જ બાંધ્યું હતું. નિર્વાણપદનું દ્યેય બાંધેલું. વિશેષ કહેશે...

તા. ૦૧-૪-૧૯૯૨, પત્રાંક - ૭૫૧ થી ૭૫૩
પ્રવચન નં. ૩૪૯

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ વચનામૃત, પત્રાંક ૭૫૧ ચાલે છે. સમકિતના કારણમાં સમકિત ગણીને અથવા સમકિતનું એમાં સત્ત્વ ગણીને, કારણમાં એનું સત્ત્વ ગણવામાં આવ્યું છે. ત્રીજો પ્રકાર જે સમકિતનો છે એ તો નિર્વિકલ્પ પરમાર્થ અનુભવરૂપ છે. પોતાના પરમસ્વરૂપનો, નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપનો અતીન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનમાં અનુભવ થાય છે. જેવો પદાર્થ છે એવો અનુભવગોચર થાય છે. અને અનુભવગમ્ય કરવા સિવાય બીજી રીતે ગમ્ય થવાનો જ્ઞાનમાં જ્ઞાન સ્વભાવ પણ નથી. અનુભવથી જ ગમ્ય થાય એવો એનો સ્વભાવ છે. આ જ્ઞાનપ્રધાન સમ્યજ્ઞાનની વ્યાખ્યા છે. એ વિવિધા અનેક પ્રકારની છે. એમાં અનુભવ છે એ જ્ઞાનનો પર્યાય છે, વેદનનો પર્યાય છે. જે સમ્યજ્ઞાન, મિથ્યાદર્શનને મિટાવીને, અભાવ કરીને સમ્યજ્ઞાનને પ્રગટ કરવામાં નિમિત્ત રૂપ છે અને અવિનાભાવી રૂપ છે.

નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભવ એને સમ્યજ્ઞાન પણ કહેવાય છે, એને સમ્યજ્ઞાન પણ કહેવાય છે, એને ‘સમયસાર’ પણ કહેવાય છે, એને આત્મખ્યાતિ પણ કહેવાય છે. એ ૧૪૪ ગાથામાં ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે’ પોતે વાત કરી છે. મુખ્યપણે એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે, કોઈ જીવો એમ માની બેસે છે કે સાચી શ્રદ્ધા એનું નામ સમ્યજ્ઞાન. તો અમારી શ્રદ્ધા તો બરાબર છે. શાસ્ત્ર કહે છે એવો આત્મા માનીએ છીએ, શાસ્ત્ર કહે છે એવી આત્માની પ્રાપ્તિની રીત પણ અમને માન્ય છે, શાસ્ત્ર કહે છે એવા વીતરાગી દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પણ અમને માન્ય છે, શાસ્ત્ર કહે છે એવા છ દ્રવ્યો અને નવ તત્ત્વ પણ અમને માન્ય છે. માટે અમારી શ્રદ્ધા છે એ સાચી છે. એ રીતે એ સમ્યજ્ઞાનને ગણી લે છે. અને સંપ્રદાયમાં તો એથી પણ સ્થૂળ ચાલ્યું છે કે સંપ્રદાયમાં જન્મ્યા માટે સમ્યજ્ઞાન (તો છે જ). એ તો બરાબર નથી. પણ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યા પછી પોતાના વિચારો અથવા શાસ્ત્રના કથન પ્રમાણે વૈચારિક પરિસ્થિતિ સાનુકૂળ લાગે તો સાચી શ્રદ્ધા થઈ ગઈ છે એમ પણ માનવાની જરૂર નથી.

જેને સાર્થી શ્રદ્ધા થઈ હોય એને એ તપાસી લેવું જરૂરી છે કે નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભવ, જેમાં અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવે એવો નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભવમાં અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવ્યો છે ? તો સમ્યજ્ઞર્શન થયું છે અને નહિતર સમ્યજ્ઞર્શન નથી થયું. સવિકલ્પ અને નિર્વિકલ્પ દશામાં ઊલટો સુલટો એટલો મોટો આંતરો છે કે એની પોતાને ખબર પડ્યા વિના રહે નહિ.

જોકે આ સ્થળે પણ કોઈ જીવો એવી ભૂલ કરે છે કે જે ચિંતવનમાં અને ધ્યાનમાં બેસતા હોય છે એને કોઈવાર કષાયની ઘણી મંદતા થાય, વિશેષ મંદતા થાય અને વિકલ્પો પાતળા પડે અથવા સ્થૂળ વિકલ્પો ન રહે, સૂક્ષ્મ વિકલ્પો હોય તોપણ કોઈવાર એ એવું માની લે છે. શાતાની શાંતિને વેદતા (એને લાગે છે કે) કે મને આત્માની શાંતિનું વેદન છે. એ ભૂલ થવાનું કારણ એ છે કે ચિંતવન અને ધ્યાન કરવા છતાં ભેદજ્ઞાન કરતા હોતા નથી.

ભેદજ્ઞાન એક એવી પ્રક્રિયા છે કે જેમાં રાગનો નિષેધ વર્તે છે અને જ્ઞાનમાં-જ્ઞાનસ્વભાવમાં હુંપણું સ્થાપવાનો પ્રયાસ વર્તે છે. એ ભેદજ્ઞાન વારંવાર અભ્યાસરૂપ જેને હોય છે, એ રાગની જાતને, વિભાવની જાતને ઓળખે છે. તેથી સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ રાગના કણને એ જ્ઞાનમાં ભેળવતો નથી. એટલે શાતાની શાંતિમાં એને આત્મશાંતિની ભ્રાંતિ થતી નથી. એવી રીતે પણ કોઈને ઘણા વિશેષ મંદ કષાયમાં શાતાની શાંતિમાં આત્માની શાંતિ લાગે તોપણ એને એક નવી ભ્રમણા એ રૂપ ગૃહિત મિથ્યાત્વ થયું છે. કેમકે જે શાંતિ નથી એને શાંતિ માની છે. શાંતિ તો પ્રયોજનભૂત તત્ત્વ છે. આત્માની શાંતિ એ પ્રયોજનભૂત તત્ત્વ છે. એ પ્રયોજનભૂત તત્ત્વમાં ભૂલ થઈ માટે ગૃહિત મિથ્યાત્વ બુદ્ધિપૂર્વકની ભૂલ થઈ. માટે એને ગૃહિત મિથ્યાત્વ ગણવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- દ્રવ્યલિંગી મુનિને તો આ પ્રકારની ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એને શાતાની શાંતિમાં ... સાધુ છું અને મને બરાબર પુરુષાર્થ મારો કામ કરે છે. જરાય મારો કષાય તીવ્ર થતો નથી. દ્રવ્યલિંગીને તો એટલી બધી કષાયની મંદતા હોય છે, 'ગુરુદેવ'ના શબ્દોમાં કહીએ તો જીવતી ચામડી ઉતરડીને ખાર છાંટે. ખાર એટલે મીઠાનું પાણી. ચામડી ઉતરડીને નમકનું-મીઠાનું પાણી છાંટે અને બળતરા થાય તોપણ એને આંખનો ખુણો લાલ થાય નહિ.

મુમુક્ષુ :- એને પુણ્યની ઈચ્છા છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. અવ્યક્તપણે પણ. બુદ્ધિપૂર્વક એમ ન કહે. બુદ્ધિપૂર્વક તો સત્શાસ્ત્ર અનુસાર એમ કહે કે પુણ્ય હેય છે. અને એ તો આપણે લોકો પણ કહે છે ને. પુણ્ય હેય છે. માટે સમ્યગ્દર્શન થઈ જાય છે કાંઈ ? કહેવાથી કાંઈ સમ્યગ્દર્શન થઈ જાય છે ? બોલવાથી કોઈ સમ્યગ્દર્શન નથી થતું. તો તો બોલતા શીખી જાય એ બધા સમ્યગ્દષ્ટિ થઈ જાય. એવું કાંઈ નથી. એટલે તો શાસ્ત્રકાર ઘણી જગ્યાએ એમ કહે છે. 'કળશટીકા'માં તો આવે છે, આ કોઈ વાત નથી પણ આ ભાવ છે. વાત નથી પણ ભાવ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આપણે જ જાણ્યું અને વાંચ્યું નથી કાંઈ ? મેળવવાનું આમ છે કે જાણકારીનું જ્ઞાન છે એ પુરુષાર્થ વિના નકામું છે. અથવા એ જાણકારીનું જ્ઞાન જો પુરુષાર્થનું ઉત્પાદક ન થાય તો એ જાણકારીનું જ્ઞાન બરાબર હોવા છતાં એમાં યથાર્થતા નથી, અયથાર્થતા છે. જાણકારી બરાબર દેખાય એટલે યથાર્થ દેખાય, છતાં અયથાર્થ છે. જ્ઞાન એને કહીએ કે જે પુરુષાર્થને ઉપાડે. નુકસાન થાય તો નુકસાન થવાનું જાણપણું થતાં જ દુઃખ કેમ ચાલુ થાય છે ? અને લાભ થાય તો એનું જાણપણું થતાં જ કેમ હરખ થઈ જાય છે ? કેમકે ત્યાં જ્ઞાન બરાબર કામ કરે છે. પ્રયોજનભૂત વિષયમાં બરાબર કામ કરે છે. એના પ્રયોજનમાં ત્યાં બરાબર કામ કરે છે.

એવી રીતે અહીંયાં અનંત ગુણના ઐશ્વર્યને જે જ્ઞાન જાણે, મહા ચૈતન્યસત્તા, જેની મહાન ચૈતન્યસત્તા છે, અવિનાશી શાશ્વત સત્તા છે, એના અનંત ગુણના નિઘાનને, અનંત ગુણના ધામને પોતે જાણે અને એનો પુરુષાર્થ ન ઊપડે તો એણે જાણ્યું જ નથી. એમ છે. એનું જાણપણું જ પુરુષાર્થને ઉપાડે છે.

વિચાર એ આવ્યો કે બે જ શબ્દમાં ત્રીજું સમકિત કહ્યું કે 'નિર્વિકલ્પ પરમાર્થઅનુભવ...' બે જ શબ્દપ્રયોગ કર્યા છે. પરમાર્થઅનુભવ એક શબ્દ કરી નાખ્યો. બે શબ્દ છે પણ લખ્યો છે એક શબ્દ રૂપે. નિર્વિકલ્પ પરમાર્થઅનુભવ એ સમકિતનો ત્રીજો પ્રકાર કહ્યો છે.' તો આ પ્રકારે વ્યાખ્યા શું કામ કરી ? બે જ શબ્દમાં આ રીતે વ્યાખ્યા કરવાનું પ્રયોજન શું ?

પરમાર્થ સમકિતના વિષયમાં અથવા સાચા સમ્યજ્ઞર્શનના વિષયમાં લોકોને ભ્રાંતિ થાય છે. છેવટે કાંઈ નહિ તો એવી રીતે વાતને પકડી રાખે કે અમને વ્યવહારસમકિત તો ખરું ને ? સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર, નવ તત્ત્વ, છ દ્રવ્ય આ બધું પ્રયોજનભૂત અને આત્માનું અમને શાસ્ત્ર અનુસાર માન્યતા અમારી દેખાય છે, અમને એટલું વ્યવહારસમકિત તો થયું કે ન થયું ? કે એને વ્યવહાર સમકિત પણ નથી.

મુમુક્ષુ :- બીજા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રને માનતા જ નથી. આ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રને માનીએ છીએ. એમના કહ્યા અનુસાર જ અભ્યાસ કરીએ છીએ, છતાં વ્યવહાર સમ્યજ્ઞર્શન પણ નહિ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વ્યવહાર તો નહિ પણ કોઈ વાર ગૃહિત હોય તો એનું શું કરશો ? કહો. સામાન્ય રીતે સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર હોય તો અગૃહિત મિથ્યાત્વ ગણાય. સામાન્યપણે. પણ સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રને માનતો હોય અને ગૃહિત મિથ્યાત્વમાં પણ હોય. એટલે સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર એ સમ્યજ્ઞર્શનનું નિશ્ચય લક્ષણ નથી. નિરાબાધ લક્ષણ નથી. બાધા પામે એવું લક્ષણ છે. કેમ ? કે તો તો જ્યાં જ્યાં સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની માન્યતા હોય ત્યાં ત્યાં સમ્યજ્ઞર્શન હોવું જોઈએ. અને તિર્યચને સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રનો માન્યતાનો વિકલ્પ નથી છતાં એને સમ્યજ્ઞર્શન છે. બેય જગ્યાએ બાધા પામે છે. અતિવ્યાપ્તિ દોષમાં પણ બાધા પામે છે અને અવ્યાપ્તિ દોષમાં પણ બાધા પામે છે. બેય જગ્યાએ બાધા પામે છે.

મુમુક્ષુ :- આ અનુભવ જે છે .. જ્ઞાનપ્રધાન અનુભવ એ કેવી રીતે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સમ્યજ્ઞર્શનની વ્યાખ્યા તો શ્રદ્ધાથી થવી જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- સમ્યજ્ઞર્શન થયું એ અનુભવપૂર્વક જ થયું છે તો પછી એને જ્ઞાનપ્રધાન કેમ કહ્યું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેમકે અનુભવ છે એ જ્ઞાનની પર્યાય છે. વાત કરે છે સમ્યજ્ઞર્શનની. કહેવું છે સમ્યજ્ઞર્શનને અને જ્ઞાનની પર્યાયથી વાત કરે છે. માટે જ્ઞાનપ્રધાન સમ્યજ્ઞર્શનને એ ... અથવા નિર્વિકલ્પ આનંદ આવે એને સમ્યજ્ઞર્શન કહીએ તો એ આનંદપ્રધાન સમ્યજ્ઞર્શનની વ્યાખ્યા છે. સમ્યજ્ઞર્શનની સમ્યક્ શ્રદ્ધાપ્રધાન વ્યાખ્યા શું ? કે આત્માના શ્રદ્ધાગુણની પર્યાય પોતાના મૂળ સિદ્ધ સમાન સ્વરૂપને શ્રદ્ધે. એક સમયની પર્યાયરહિત જે ત્રિકાળી છે એને શ્રદ્ધે તે સાચી શ્રદ્ધા. તે સમકિત છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એની નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ. પોતાના મૂળ સ્વરૂપની નિર્વિકલ્પ પ્રતીતિ. એ રૂપ જે શ્રદ્ધાની શુદ્ધ પર્યાય, શ્રદ્ધાગુણની શુદ્ધ પર્યાય, તે શ્રદ્ધાપ્રધાન નિશ્ચય સમ્યજ્ઞર્શનની વ્યાખ્યા થઈ. પછી એ સિવાય જેટલી વાત કરી એ બીજી બીજી વિવિધાથી વાત ચાલે છે.

મુમુક્ષુ :- .. છે તો નિશ્ચય સમ્યજ્ઞર્શનની જ તે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. છે નિશ્ચય સમ્યજ્ઞર્શનની.

મુમુક્ષુ :- ..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. નિશ્ચય સમ્યજ્ઞર્શનની.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનપ્રધાન આવ્યું એટલે વ્યવહાર આવ્યો એમ નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. એમ તો ૧૩મી ગાથામાં એ જ કહ્યું ને ? કે શ્રદ્ધાનો વિષય તો શુદ્ધ આત્મા એક જ છે. છતાં ત્યાં નવની શ્રદ્ધા લીધી, પણ શરત બાંધી કે ભૂતાર્થ આશ્રિત નવ તત્ત્વનું શ્રદ્ધાન તે સમ્યજ્ઞર્શન છે. ભૂતાર્થ આશ્રિત એટલે પોતાના ભૂતાર્થ સ્વભાવના આશ્રયપૂર્વક આ નવ તત્ત્વનો તત્ત્વદષ્ટિએ સ્વીકાર થાય એ સમ્યજ્ઞર્શન છે. એ પણ જ્ઞાનપ્રધાન છે. તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનમ્ સમ્યજ્ઞર્શનમ્ એ પણ જ્ઞાનપ્રધાન છે. ૧૩મી ગાથામાં નવના નામ લીધા. અને 'ઉમાસ્વામી'એ નવના નામ ન લીધા. બંને એક જ વાત છે. ૧૩મી ગાથાનું તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન સમ્યજ્ઞર્શનમ્. બેય એક જ વાત છે. એ બંને જ્ઞાનપ્રધાન છે. મોટા ભાગની વાત જ્ઞાનપ્રધાનથી જ સમજાવવામાં આવે છે. કેમકે સમજનારને જ્ઞાનથી સમજવું છે અને જ્ઞાનને એ સમજી શકે છે. બીજા ગુણોના પર્યાયને બરાબર (સમજતો નથી). જેટલું સ્પષ્ટ જ્ઞાનથી જ્ઞાનની પર્યાયને સમજાય એટલું બીજું સ્પષ્ટ ન સમજાય. એટલા માટે સમજવાની પદ્ધતિ પણ મુખ્યપણે એવી જ રહી છે. એટલે 'સમયસાર'માં આત્માને જ્ઞાયક કહ્યો, જ્ઞાનમાત્ર કહ્યો એનું કારણ પણ એ જ છે.

હવે કહે છે કે 'પહેલું સમકિત બીજા સમકિતનું કારણ છે.' અથવા પહેલું Stage, બીજા Stage નું કારણ છે. અને આ ક્રમરૂપ કારણ છે. ભલે નિશ્ચય નથી પણ ક્રમરૂપ કારણ છે. એ ક્રમમાં પ્રવેશ્યા વિના કોઈ જીવને સ્વરૂપનિશ્ચય ન થાય. એટલે સત્પુરુષને ઓળખ્યા વિના આત્માની ઓળખાણ કોઈને ન થાય. કદિ કોઈ જીવને એવું બન્યું નથી અને બનવાનું પણ નથી કે સત્પુરુષને ઓળખે નહિ અને આત્માને શાસ્ત્ર વાંચતા કે સાંભળતા ઓળખી લે. એવું તો કદિ બનવાનું નથી.

મુમુક્ષુ :- જિનવાણીનો ઉપદેશ, જિનવાણીને બરોબર વાંચે, જિનવાણીનો બરોબર અભ્યાસ કરે, જિનવાણી સમ્યગ્દર્શનમાં નિમિત્ત... જિનવાણીને જાણનાર...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અનુભવી પુરુષ છે એ સમ્યગ્દર્શનમાં નિમિત્ત છે. એટલે સર્વશ્રેયનું મૂળ સત્પુરુષ કે અનુભવી પુરુષ છે, પ્રત્યક્ષ પુરુષ છે. જીવંત આત્માને જીવંત નિમિત્ત પડે છે. ન્યાય તો એ છે. નિર્જીવ તત્ત્વ જીવંત આત્માને નિમિત્ત પણ પડતું નથી, એમ કહેવું છે. દીવે દીવો પ્રગટે, વગર દીવે દીવો પ્રગટે નહિ. આ સીધી સાદિ વાત છે.

‘પહેલું સમકિત બીજા સમકિતનું કારણ છે. બીજું સમકિત ત્રીજા સમકિતનું કારણ છે. ત્રણે સમકિત વીતરાગ પુરુષે માન્ય કર્યા છે.’ તીર્થંકરદેવ સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ આ ત્રણે Stage માન્ય કર્યા છે. અથવા પોતાની દિવ્યધ્વનિમાં આ જ રીતે ઉપદેશ કર્યો છે. જે રીતે અહીંયાં ‘કૃપાણુદેવ’ કહે છે એ જ રીતે ભગવાને પણ એમ જ કહ્યું છે, બીજી રીતે કહ્યું નથી.

મુમુક્ષુ :- કાલે આપણે વાત થઈ નિમિત્ત અને નિમિત્ત અંતરંગ. એ જ વાત આવી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ જ વાત છે. એ જ વાત છે. ઓલું બાહ્ય નિમિત્ત લીધું. આ અંતરંગ નિમિત્ત લીધું. નહિંતર તો બેય બાહ્ય નિમિત્ત જ છે. છતાં ભેદ પાડ્યો કે શાસ્ત્ર બાહ્ય નિમિત્ત છે, દ્રવ્યશ્રુત બાહ્ય નિમિત્ત છે અને સત્પુરુષ અંતરંગ નિમિત્ત છે.

મુમુક્ષુ :- ... ભગવાનની વાણીમાં પણ એ જ વાત આવી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘કુંદકુંદાચાર્યે’ બે હજાર વર્ષ પહેલાં કહ્યું આ. આ તો મૂળ ગાથાનો વિષય છે. ‘કુંદકુંદાચાર્યે’ કહ્યું અને એ ભગવાન પાસે સાંભળીને કહ્યું, પોતાના અનુભવથી કહ્યું. આ ભગવાન ‘મહાવીરસ્વામી’ તે સ્વયંબુદ્ધ છે. તીર્થંકરો તો સ્વયંબુદ્ધ કહેવાય છે પણ એ તે ભવની અપેક્ષાએ સ્વયંબુદ્ધ છે. મૂળમાં સમ્યગ્દર્શન એમને પણ કોઈ સત્પુરુષ વિના નથી થયું. નહિંતર તો સ્વયંબુદ્ધ જગદ્ગુરુ છે. પણ એ ભવ પૂરતી મર્યાદિત વાત છે, અપેક્ષિત વાત છે. દસમા ભવ પહેલા એમને પણ ચારણઋદ્ધિધારી મુનિઓ મળ્યા. એ સજીવનમૂર્તિ વિના કોઈ રીતે આરો-વારો નથી. અને સજીવનમૂર્તિ વિના પણ કામ થાય એમ માને તો તે કલ્પના છે, જે બંધનું એટલે ગૃહિત મિથ્યાત્વનું કારણ છે. ઠીક ! બંધનું

એટલે ત્યાં ગૃહિત મિથ્યાત્વરૂપ છે અને એ સર્વ જ્ઞાનીઓનું હૃદય છે. 'શ્રીમદ્જી'એ કહ્યું, અમારું આ હૃદય છે, પણ સર્વ જ્ઞાનીઓનું આ હૃદય છે.

એટલે 'ત્રણે સમકિત વીતરાગ પુરુષે માન્ય કર્યા છે. ત્રણે સમકિત ઉપાસવા યોગ્ય છે,...' આ આત્માએ જેને એ પ્રગટ થાય તેણે ત્રણેની ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે, ત્રણેને ક્રમશઃ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. 'સત્કાર કરવા યોગ્ય છે;...' બીજા કોઈ જીવમાં હોય તો એનો અનાદર ન કરવો, એનો આદર કરવો, એનો સત્કાર કરવો. એટલું જ નહિ પણ એની ભક્તિ પણ કરવી. હજી તો અજ્ઞાની છે ને ? પહેલા બે સમકિતવાળા તો હજી જ્ઞાની કહેવાતા નથી. તો કહે છે, તોપણ એનો સત્કાર કરવો અને એની ભક્તિ કરવી. રાજાના કુંવરને કોઈ એમ ન કહી શકે કે તું રાજા થઈશ તે દિ' તને માન આપશું. અત્યારે માન નહિ આપું. તું અત્યારે છોકરો છો. એમ કહે ? કુંવરસાહેબ કહેવું પડે.

મુમુક્ષુ :- જન્મતાવેત જ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. કુંવરસાહેબ કહેવું પડે અને એથી વધારે એમ કહે કે આ તો અમારા નામદાર મહારાજા છે, અમારા નામદાર મહારાજા છે. બાળરાજા છે અમારા, એમ કહે. જેટલી માખણપટ્ટી થઈ શકે એટલી કરે. કેમ ? એ લાભનું કારણ છે.

'કેવળજ્ઞાન ઊપજવાના છેલ્લા સમય સુધી સત્પુરુષનાં વચનનું અવલંબન વીતરાગે કહ્યું છે;...' સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ દિવ્યધ્વનિમાં આ વાત કહી છે. વીતરાગને વાતે વાતે નાખે છે. એમના વચનનું અવલંબન છે. એ બારમા ગુણસ્થાન સુધી, એના છેલ્લા સમય સુધી લીધું છે.

મુમુક્ષુ :- ત્યાં તો વિકલ્પ પણ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. શ્રેણી કોના આધારે માંડી ? એમ કહે છે. એ શ્રેણી સુધી પહોંચ્યા તો કેવી રીતે પહોંચ્યા ? એવી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ... બારમા ગુણસ્થાનની ઉપર...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આશય પકડવો પડે ને. શબ્દો પકડે શું કામ આવે ? પાણીના પ્યાલામાં શબ્દો પકડે તો ? ઝઘડો થાય. બોલનારને એમ કહેવું પડે ભાન છે કે નહિ ? પાણીનો પ્યાલો ન હોય. ધાતુનો પ્યાલો હોય, કાચનો પ્યાલો હોય. કાંઈ પાણીનો પ્યાલો હોય ? એ પ્રકારે બુદ્ધિ લગાવવા જેવી નથી.

મુમુક્ષુ :- એને બારમા ગુણસ્થાન...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો વિનય જેને હોય એ ભગવાનપદને પ્રાપ્ત કરે એમ કહેવું છે. જેને પરમ વિનય પ્રગટે એને ભગવાનપદની પ્રાપ્તિ થાય એમ કહેવું છે. ગુરુ પ્રત્યેના બેહદ વિનયને અહીંયાં સ્થાપવો છે.

જેમ ‘સોગાનીજી’એ બેહદ વિનય સ્થાપ્યો કે અનંત તીર્થકરોથી પણ ‘ગુરુદેવ’ છે એ મારા માટે ઉપકારી છે, મહાન છે. એ શબ્દો પકડે તો ઝઘડો થાય કે આમાં અનંત તીર્થકરોને ઉડાડવાની વાત છે. શું કહે ? અનંત તીર્થકરોને ઉડાડવાની વાત છે. અમારા તીર્થકરદેવનું તમે અપમાન કરો છો ? ‘આગ્રા’માં એ થયું હતું. અમારા તીર્થકર... અને આ તો પાછા વસ્ત્રધારી છે, એમ કહે. દિગંબરમાં તો દિગંબરપણાનો આગ્રહ વધારે હોય છે. તમારા ગુરુ તો જેને તમે ગુરુ... ગુરુ.... ગુરુ... કર્યા કરો છો એ તો હજી વસ્ત્રધારી છે. અને પાછા તીર્થકરથી અધિક કહો છો અને એના પાછા મંડપમાં ચાકળા ચોડો છો. મર્મ સમજવાનો છે. દરેક જગ્યાએ મર્મ સમજવાનો છે. કહેનારનો, જ્ઞાનીનો મર્મ શું છે એમના હૃદયમાં એ સમજવો જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- ‘સોગાનીજી’નો ભાવ નથી સમજાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ ... ગયો છે. અહીંયાં પણ વિનય સ્થાપવો છે, મૂળ તો વિનય સ્થાપવો છે કે અત્યંત વિનયનો આ માર્ગ છે. કેમકે માર્ગ વિનયનો છે. પછીની ગાથામાં એમ લખ્યું છે, ‘એવો માર્ગ વિનય તણો, સમજે કોઈ સુભાગ્ય.’ કોઈ ભાગ્યશાળી હશે એ આ વિનયનો શું અર્થ કરવા માગીએ છીએ એ સમજશે.

મુમુક્ષુ :- ‘સોભાગભાઈ’ સમજી ગયા. બે અર્થ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. Double અર્થ છે. સમજે એ સોભાગ્ય છે અને ‘સોભાગ્યભાઈ’ પણ સોભાગ્યશાળી જ છે. એ તો યથા નામા તથા ગુણાશે. ‘સોભાગભાઈ’ને તો.

મુમુક્ષુ :- જેને ઝઘડા કરવા હોય તો સમમ દ્રવ્યમાં (કરી શકે છે). ‘ધર્મદાસજી’ કહી ગયા ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘ધર્મદાસજી’ કહી ગયા, કે ‘મैं તો સમમ દ્રવ્ય હું.’ જિનાગમ તો ના પાડે છે. જિનાગમ તો એમ કહે છે કે જગતમાં છ જ દ્રવ્ય છે. સાતમાની વાત કરાય નહિ. તો કહે, હું સાતમો, લ્યો ! એ અધ્યાત્મ છે. છએથી જુદો એવો હું સાતમો એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે. લીધું છે. અવ્યક્તના બોલમાં ‘ગુરુદેવે’ ‘ધર્મદાસજી ક્ષુલ્લક’ને યાદ કર્યા છે.

જલમી ગાથામાં અવ્યક્તના છ બોલ છે ને ? એમાં સમમ દ્રવ્યની વાત લીધી છે.

મુમુક્ષુ :- એવો વિનયનો માર્ગ પણ વીતરાગે ભાખ્યો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભાખ્યો શ્રી વીતરાગ. ‘એવો માર્ગ વિનય તણો; ભાખ્યો શ્રી વીતરાગ. મૂળ હેતુ એ માર્ગનો, સમજે તે સુભાગ્ય.’ મૂળ હેતુ છે એ તો કોઈ સોભાગ્ય સમજે. એટલી વાત માર્મિક મૂકી દીધી છે. ...

એક નિર્ણય વિસ્મરણ કરવા યોગ્ય નથી કે, કોઈ સત્પુરુષની વાણી પૂર્વાપર વિરુદ્ધ હોતી નથી. અહીંયાં આમ કહ્યું હોય અને બીજે બીજું કહ્યું. બે વાત એકબીજાને કાપતી હોય એવું કોઈ દિવસ વિચારવા યોગ્ય નથી, વિકલ્પ કરવા યોગ્ય નથી કે તર્ક કરવા યોગ્ય નથી. કેવી રીતે અવિરોધ છે એ સમજવાનો પ્રયાસ કરવો. પોતાની અને પોતાની વાત તો વિરુદ્ધ નથી પણ કોઈ એક સત્પુરુષ અને કોઈ બીજા સત્પુરુષની વાત પણ પરસ્પર વિરુદ્ધ નથી. ઠીક છે. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- અનંત જ્ઞાનીનો એક જ મત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અનંત જ્ઞાનીનો એક મત. કહ્યું છે. એમણે જ કહ્યું છે. અનંત જ્ઞાનીનો એક જ મત હોય છે.

‘અર્થાત્ બારમા ક્ષીણમોહગુણસ્થાનક પર્યંત શ્રુતજ્ઞાનથી આત્માના અનુભવને નિર્મળ કરતાં કરતાં...’ જુઓ ! અનુભવની નિર્મળતા વધારતા વધારતા. ‘તે નિર્મળતા સંપૂર્ણતા પામ્યે ‘કેવળજ્ઞાન’ ઉત્પન્ન થાય છે.’ અનુભવમાં સ્થિરતા જેટલી રહે છે એટલી નિર્મળતા વધતી જાય છે. નિર્મળતા વધતી... વધતી... વધતી... સંપૂર્ણ નિર્મળતા થતાં કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ જાય છે. ધ્યાનમાં જ ઉત્પત્તિ થાય છે. ‘તે ઉત્પન્ન થવાના પ્રથમ સમય સુધી સત્પુરુષે ઉપદેશેલો માર્ગ આધારભૂત છે; એમ કહ્યું છે તે નિઃસંદેહ સત્ય છે.’ દોહરાવીને નિઃશંકતા વ્યક્ત કરી છે.

પોતે તો ઘણું આરાધન કર્યું છે ને ! ભૂતકાળમાં કર્યું છે, વર્તમાનમાં કરી રહ્યા છે. ભૂતકાળના મહામુનિઓ પાસેથી સાંભળેલા પરમાર્થના વચનામૃતો પણ સ્મૃતિમાં છે. એમની તો ઘણી વાતો છે. એમાંથી તો આ બધું કાઢ્યું છે. કેમ આ એકદમ ચમત્કારી દેખાય છે ? ઓછું સમજનારને પણ આકર્ષણ કરે છે અને વધારે સમજનારને પણ આકર્ષણ ઊભું કરે છે અને હજારોને આકર્ષણ ઊભું કર્યું છે. કેમકે કાઢ્યું છે એ કોઈ બીજા દેશમાંથી કાઢ્યું છે. લોકનું તત્ત્વ નથી પણ અલોકનું તત્ત્વ છે. અલૌકિક

રીતે કાઢેલું છે. મુનિઓના ટોળામાં વિચર્યા છે અને એ મુનિરાજોના પ્રત્યક્ષ સત્સંગને ઉપાસ્યો ને આરાધ્યો છે. એમાંથી એ બધું ગ્રહણ કર્યું છે. એ બધું એમણે પોતાની વાણીમાં કાઢ્યું છે. એટલે તો ભાષાના વિદ્વાનો એમ કહે છે કે શબ્દ સંયોજના અને વાક્ય સંયોજના એમની સાવ સ્વતંત્ર છે. Dictionary થી આગળ વ્યા ગયા છે. સાત ચોપડી ગુજરાતી ભણ્યા છે પણ Dictionary થી આગળ વ્યા ગયા છે. એમની શબ્દ સંયોજના Dictionary માં નથી મળતી. અને વાક્ય સંયોજના બીજા ભલે સાક્ષરો હોય, જે ભાષાના પંડિતો હોય એને સાક્ષરો કહેવામાં આવે છે, જે ભાષાના વિદ્વાનો હોય, એમાં પણ નથી મળતી. એવી વાક્ય સંયોજના છે. અને એની પાછળના એમના ભાવ છે એ અલૌકિક છે. કારણ કે એની પાછળના એમના ભાવ છે એ અલૌકિક છે. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- ‘કૃપાળુદેવ’ અનુભવનો .. પ્રતિબંધ હોતો નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એમને પ્રતિબંધ નહિ ને એ બહાર નીકળી જાય છે. ગણિતની બહાર છે. ૭૫૧ થયો. ૭૫૨ થઈ ગયો છે.

પત્રાંક-૭૫૩

વવાણિયા, ૧૯૫૩

‘ઋષભ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહરો રે, ઓર ન ચાહું રે કંત;
રીઝ્યો સાહેબ સંગ ન પરિહરે રે, ભાંગે સાદિ અનંત.

ઋષભ.૧’

નાભિરાજાના પુત્ર શ્રી ઋષભદેવજી તૌર્થકર તે મારા પરમ વહાલા છે; જેથી હું બીજા સ્વામીને ચાહું નહીં. એ સ્વામી એવા છે કે પ્રસન્ન થયા પછી કોઈ દિવસ સંગ છોડે નહીં. જ્યારથી સંગ થયો ત્યારથી આદિ છે, પણ તે સંગ અટળ હોવાથી અનંત છે. ૧.

વિશેષાર્થ : જે સ્વરૂપજિજ્ઞાસુ પુરુષો છે, તે પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને પામ્યા છે એવા ભગવાનના સ્વરૂપમાં પોતાની વૃત્તિ તન્મય કરે છે; જેથી પોતાની સ્વરૂપદશા જાગૃત થતી જાય છે અને સર્વોત્કૃષ્ટ યથાખ્યાતચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય છે. જેવું ભગવાનનું સ્વરૂપ છે, તેવું જ શુદ્ધનયની દૃષ્ટિથી આત્માનું સ્વરૂપ છે. આ

આત્મા અને સિદ્ધ ભગવાનના સ્વરૂપમાં ઔપાધિક ભેદ છે. સ્વાભાવિક સ્વરૂપથી જોઈએ તો આત્મા સિદ્ધ ભગવાનની તુલ્ય જ છે. સિદ્ધ ભગવાનનું સ્વરૂપ નિરાવરણ છે; અને વર્તમાનમાં આ આત્માનું સ્વરૂપ આવરણસહિત છે, અને એ જ ભેદ છે; વસ્તુતાએ ભેદ નથી. તે આવરણ ક્ષીણ થવાથી આત્માનું સ્વાભાવિક સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટે છે.

અને જ્યાં સુધી તેવું સ્વાભાવિક સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ્યું નથી, ત્યાં સુધી સ્વાભાવિક શુદ્ધ સ્વરૂપને પામ્યા છે એવા સિદ્ધ ભગવાનની ઉપાસના કર્તવ્ય છે; તેમ જ અર્હત ભગવાનની ઉપાસના પણ કર્તવ્ય છે, કેમકે તે ભગવાન સયોગીસિદ્ધ છે. સયોગરૂપ પ્રારબ્ધને લઈને તેઓ દેહધારી છે; પણ તે ભગવાન સ્વરૂપસમવસ્થિત છે. સિદ્ધ ભગવાન અને તેમના જ્ઞાનમાં, દર્શનમાં, ચારિત્રમાં કે વીર્યમાં કંઈ પણ ભેદ નથી; એટલે અર્હત ભગવાનની ઉપાસનાથી પણ આ આત્મા સ્વરૂપલયને પામી શકે છે.

પૂર્વ મહાત્માઓએ કહ્યું છે કે :

‘જે જાણઈ અરિહંતે, દલ્લ ગુણ પજ્જવેહિં ચ;

સો જાણઈ નિચ અપ્પા, મોહો ખલુ જાઙ તસ્સ લયં.’

જે ભગવાન અર્હતનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયથી જાણે, તે પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ જાણે અને તેનો નિશ્ચય કરીને મોહ નાશ પામે. તે ભગવાનની ઉપાસના કેવા અનુક્રમથી જીવોને કર્તવ્ય છે, તે નવમા સ્તવનમાં શ્રી આનંદધનજી કહેવાના છે, જેથી તે પ્રસંગે વિસ્તારથી કહીશું.

ભગવાન સિદ્ધને નામ, ગોત્ર, વેદનીય અને આયુષ્ય એ કર્મોનો પણ અભાવ છે; તે ભગવાન કેવળ કર્મરહિત છે. ભગવાન અર્હતને આત્મસ્વરૂપને આવરણીય કર્મોનો ક્ષય છે, પણ ઉપર જણાવેલાં ચાર કર્મનો પૂર્વબંધ, વેદીને ક્ષીણ કરતાં

સુધી, તેમને વર્તે છે, જેથી તે પરમાત્મા સાકાર ભગવાન કહેવા યોગ્ય છે.

તે અર્હત ભગવાનમાં જેઓએ 'તીર્થંકરનામકર્મ'નો શુભયોગ પૂર્વે ઉત્પન્ન કર્યો હોય છે, તે 'તીર્થંકર ભગવાન' કહેવાય છે; જેમનો પ્રતાપ, ઉપદેશબળ, આદિ મહત્પુણ્યયોગના ઉદયથી આશ્ચર્યકારી શોભે છે. ભરતક્ષેત્રમાં વર્તમાન અવસર્પિણી કાળમાં તેવા ચોવીશ તીર્થંકર થયા; શ્રી ઋષભદેવથી શ્રી વર્ધમાન.

વર્તમાનમાં તે ભગવાન સિદ્ધાલયમાં સ્વરૂપસ્થિતપણે વિરાજમાન છે. પણ 'ભૂતપ્રજ્ઞાપનીયનય'થી તેમને વિષે 'તીર્થંકરપદ'નો ઉપચાર કરાય છે. તે ઔપચારિક નયદષ્ટિથી તે ચોવીશ ભગવાનની સ્તવનારૂપે આ ચોવીશ સ્તવનોની રચના કરી છે.

સિદ્ધ ભગવાન કેવળ અમૂર્તપદે સ્થિત હોવાથી તેમનું સ્વરૂપ સામાન્યતાથી ચિંતવવું દુર્ગમ્ય છે. અર્હત ભગવાનનું સ્વરૂપ મૂળદષ્ટિથી ચિંતવવું તો તેવું જ દુર્ગમ્ય છે, પણ સયોગીપદના અવલંબનપૂર્વક ચિંતવતા સામાન્ય જીવોને પણ વૃત્તિ સ્થિર થવાને કંઈક સુગમ ઉપાય છે, જેથી અર્હત ભગવાનની સ્તવનાથી સિદ્ધપદની સ્તવના થયા છતાં, આટલો વિશેષ ઉપકાર જાણી શ્રી આનંદઘનજીએ આ ચોવીશી તીર્થંકરની સ્તવનારૂપે રચી છે. નમસ્કારમંત્રમાં પણ અર્હતપદ પ્રથમ મૂકવાનો હેતુ એટલો જ છે કે તેમનું વિશેષ ઉપકારીપણું છે.

ભગવાનના સ્વરૂપનું ચિંતન કરવું તે પરમાર્થદષ્ટિવાન પુરુષોને ગૌણતાથી સ્વરૂપનું જ ચિંતવન છે. 'સિદ્ધપ્રાભૂત'માં કહ્યું છે કે :

‘જારિસ સિદ્ધ સહાવો, તારિસ સહાવો સવ્વજીવાણં;
તહ્યા સિદ્ધંતરુઈ, કાયવ્વા ભવ્વજીવેહિં.’

જેવું સિદ્ધભગવાનનું આત્મસ્વરૂપ છે, તેવું સર્વ જીવોનું આત્મસ્વરૂપ છે; તે માટે ભવ્ય જીવોએ સિદ્ધત્વને વિષે રુચિ

કરવી.

તેમ જ શ્રી દેવચંદ્રસ્વામીએ શ્રી વાસુપૂજ્યના સ્તવનમાં કહ્યું છે કે 'જિનપૂજા રે તે નિજપૂજના.'

જો યથાર્થ મૂળદષ્ટિથી જોઈએ તો જિનની પૂજા તે આત્મસ્વરૂપનું જ પૂજન છે.

સ્વરૂપઆકાંક્ષી મહાત્માઓએ એમ જિન ભગવાનની તથા સિદ્ધ ભગવાનની ઉપાસના સ્વરૂપપ્રાપ્તિનો હેતુ જાણ્યો છે. ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનપર્યંત તે સ્વરૂપચિંતવના જીવને પ્રબળ અવલંબન છે. વળી માત્ર એકલું અધ્યાત્મસ્વરૂપચિંતવન જીવને વ્યામોહ ઉપજાવે છે; ઘણા જીવોને શુષ્કતા પ્રાપ્ત કરાવે છે, અથવા સ્વેચ્છાચારીપણું ઉત્પન્ન કરે છે; અથવા ઉન્મત્તપ્રલાપદશા ઉત્પન્ન કરે છે. ભગવાનના સ્વરૂપના ધ્યાનાવલંબનથી ભક્તિપ્રધાન દષ્ટિ થાય છે, અને અધ્યાત્મદષ્ટિ ગૌણ થાય છે. જેથી શુષ્કતા, સ્વેચ્છાચારીપણું અને ઉન્મત્તપ્રલાપતા થતાં નથી. આત્મદશા બળવાન થવાથી સ્વાભાવિક અધ્યાત્મ પ્રધાનતા થાય છે. આત્મા સ્વાભાવિક ઉચ્ચ ગુણોને ભજે છે, એટલે શુષ્કતાદિ દોષો ઉત્પન્ન થતા નથી; અને ભક્તિમાર્ગ પ્રત્યે પણ જુગુપ્સિત થતા નથી. સ્વાભાવિક આત્મદશા સ્વરૂપલીનતા પામતી જાય છે. જ્યાં અહંતાદિના સ્વરૂપધ્યાનાવલંબન વગર વૃત્તિ આત્માકારતા ભજે છે, ત્યાં [૧અપૂર્ણ]

(૨)

વીતરાગ સ્તવના

*વીતરાગોનો વિષે ઈશ્વર એવા ઋષભદેવ ભગવાન મારા સ્વામી છે. તેથી હવે હું બીજા કંઈની ઈચ્છા કરતી નથી, કેમકે તે પ્રભુ રીઝ્યા પછી છોડતા નથી. તે પ્રભુનો યોગ પ્રાપ્ત થવો તેની

૧. આનંદઘન તીર્થંકર સ્તવનાવલી પરત્વેનું આ વિવેચન લખતાં આ સ્થળેથી અપૂર્ણ મૂકાયું છે. સંશોધક

આદિ છે; પણ તે યોગ કોઈ વાર પણ નિવૃત્તિ પામતો નથી, માટે અનંત છે.

જગતના ભાવોમાંથી ઉદાસીન થઈ ચૈતન્યવૃત્તિ શુદ્ધચૈતન્યસ્વભાવે સમવસ્થિત ભગવાનમાં પ્રીતિમાન થઈ તેનો હર્ષ આનંદઘનજી દર્શાવે છે.

પોતાની શ્રદ્ધા નામની સખીને આનંદઘનજીની ચૈતન્યવૃત્તિ કહે છે કે : હે સખી ! મેં ઋષભદેવ ભગવાનથી લગ્ન કર્યું છે, અને તે ભગવાન મને સર્વથી વહાલા છે. એ ભગવાન મારા પતિ થવાથી હવે હું બીજા કોઈ પણ પતિની ઈચ્છા કરું જ નહીં. કેમકે બીજા બધા જન્મ, જરા, મરણાદિ દુઃખે કરીને આકુળવ્યાકુળ છે; ક્ષણવાર પણ સુખી નથી; તેવા જીવને પતિ કરવાથી મને સુખ ક્યાંથી થાય ? ભગવાન ઋષભદેવ તો અનંત અવ્યાબાધ સુખસમાધિને પ્રાપ્ત થયા છે, માટે તેનો આશ્રય કરું તો મને તે જ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય. તે યોગ વર્તમાનમાં પ્રાપ્ત થવાથી હે સખી ! મને પરમ શીતળતા થઈ. બીજા પતિનો તો કોઈ કાળે વિયોગ પણ થાય, પણ આ મારા સ્વામીનો તો કોઈ પણ કાળે વિયોગ થાય જ નહીં. જ્યારથી તે સ્વામી પ્રસન્ન થયા ત્યારથી કોઈ પણ

* શ્રી ઋષભજિનસ્તવન

ઋષભ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહરો રે, ઓર ન ચાહું રે કંત;
 રીઝ્યો સાહેબ સંગ ન પરિહરે રે, ભાંગે સાદિ અનંત. ઋષભ. ૧
 કોઈ કંત કારણ કાષ્ઠભક્ષણ કરે રે, મિલશું કંતને ધાય;
 એ મેળો નવિ કહિયે સંભવે રે, મેળો ઠામ ન ઠાય. ઋષભ. ૩
 કોઈ પતિરંજન અતિઘણું તપ કરે રે, પતિરંજન તન તાપ;
 એ પતિરંજન મેં નવિ ચિત્ત ધર્યું રે, રંજન ધાતુમેળાપ. ઋષભ. ૪
 કોઈ કહે લીલા રે અલખ અલખ તણી રે, લખ પૂરે મન આશ;
 દોષરહિતને લીલા નવિ ઘટે રે, લીલા દોષ વિલાસ. ઋષભ. ૫
 ચિત્તપ્રસન્ને રે પૂજન ફળ કહ્યું રે, પૂજા અખંડિત એહ;
 કપટરહિત થઈ આતમ અરપણા રે, આનંદઘન પદરેહ. ઋષભ. ૬

દિવસ સંગ છોડતા નથી. એ સ્વામીના યોગનો સ્વભાવ સિદ્ધાંતમાં 'સાદિઅનંત' એટલે તે યોગ થવાની આદિ છે, પણ કોઈ દિવસ તેનો વિયોગ થવાનો નથી, માટે અનંત છે, એમ કહ્યો છે; તેથી હવે મારે કોઈ પણ દિવસ તે પતિનો વિયોગ થશે જ નહીં. ૧

હે સખી ! આ જગતને વિષે પતિનો વિયોગ ન થાય તે અર્થે જે સ્ત્રીઓ નાના પ્રકારના ઉપાય કરે છે તે ઉપાય સાચા નથી; અને એમ મારા પતિની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તે ઉપાયનું મિથ્યાપણું જણાવવા તેમાંના થોડાએક તને કહું છું : કોઈ એક તો પતિની સાથે કાષ્ટમાં બળવા ઈચ્છે છે, કે જેથી તે પતિની સાથે મેળાપ જ રહે, પણ તે મેળાપનો કંઈ સંભવ નથી, કેમકે તે પતિ તો પોતાના કર્માનુસાર જે સ્થળને પ્રાપ્ત થવાનો હતો ત્યાં થયો, અને સતી થઈને મળવા ઈચ્છે છે એવી તે સ્ત્રી પણ મેળાપને અર્થે એક ચિતામાં બળી મરવા ઈચ્છે છે, તો પણ તે પોતાના કર્માનુસાર દેહને પ્રાપ્ત થવાની છે; બન્ને એક જ સ્થળે દેહ ધારણ કરે, અને પતિપત્નીરૂપે યોગ પામીને નિરંતર સુખ ભોગવે એવો કંઈ નિયમ નથી. એટલે તે પતિનો વિયોગ થયો, વળી તેના યોગનો પણ અસંભવ રહ્યો, એવો પતિનો મેળાપ તે મેં ખોટો ગણ્યો છે, કેમકે તેનું ઠામઠેકાણું કંઈ નથી.

અથવા પ્રથમ પદનો અર્થ એવો પણ થાય છે કે, પરમેશ્વરરૂપ પતિની પ્રાપ્તિને અર્થે કોઈ કાષ્ટ-ભક્ષણ કરે છે, એટલે પંચાગ્નિની ધૂણીઓ સળગાવી તેમાં કાષ્ટ હોમી તે અગ્નિનો પરિષ્કલ સહન કરે છે, અને તેથી એમ સમજે છે કે પરમેશ્વરરૂપ પતિને પામીશું, પણ તે સમજવું ખોટું છે; કેમકે પંચાગ્નિ તાપવામાં તેની પ્રવૃત્તિ છે; તે પતિનું સ્વરૂપ જાણી, તે પતિને પ્રસન્ન થવાનાં કારણો જાણી, તે કારણોની ઉપાસના તે કરતા નથી, માટે તે પરમેશ્વરરૂપ પતિને ક્યાંથી પામશે ? તેની મતિ જેવા સ્વભાવમાં પરિણમી છે, તેવા

જ પ્રકારની ગતિને તે પામશે, જેથી તે મેળાપનું કંઈ ઠામઠેકાણું નથી. ૩

હે સખી ! કોઈ પતિને રીઝવવા માટે ઘણા પ્રકારનાં તપ કરે છે, પણ તે માત્ર શરીરને તાપ છે; એ પતિને રાજી કરવાનો માર્ગ મેં ગણ્યો નથી; પતિને રંજન કરવાને તો બન્નેની ધાતુનો મેલાપ થવો તે છે. કોઈ સ્ત્રી ગમે તેટલા કષ્ટથી તપશ્ચર્યા કરી પોતાના પતિને રીઝવવા ઈચ્છે તોપણ જ્યાં સુધી તે સ્ત્રી પોતાની પ્રકૃતિ પતિની પ્રકૃતિના સ્વભાવાનુસાર કરી ન શકે ત્યાં સુધી પ્રકૃતિના પ્રતિકૂલપણાને લીધે તે પતિ પ્રસન્ન ન જ થાય અને તે સ્ત્રીને માત્ર શરીરે ક્ષુધાદિ તાપની પ્રાપ્તિ થાય; તેમ કોઈ મુમુક્ષુની વૃત્તિ ભગવાનને પતિપણે પ્રાપ્ત કરવાની હોય તો તે ભગવાનના સ્વરૂપાનુસાર વૃત્તિ ન કરે અને અન્ય સ્વરૂપમાં રુચિમાન છતાં અનેક પ્રકારનાં તપ તપીને કષ્ટ સેવે, તોપણ તે ભગવાનને પામે નહીં, કેમકે જેમ પતિપત્નીનો ખરો મેલાપ, અને ખરી પ્રસન્નતા ધાતુના એકત્વમાં છે, તેમ હે સખી ! ભગવાનમાં આ વૃત્તિને પતિપણું સ્થાપન કરી તે અચળ રાખવું હોય તો તે ભગવાનની સાથે ધાતુમેલાપ કરવો જ યોગ્ય છે; અર્થાત્ તે ભગવાન જે શુદ્ધચૈતન્યધાતુપણે પરિણમ્યા છે તેવી શુદ્ધચૈતન્ય વૃત્તિ કરવાથી જ તે ધાતુમાંથી પ્રતિકૂલ સ્વભાવ નિવર્તવાથી ઐક્ય થવાનો સંભવ છે; અને તે જ ધાતુમેલાપથી તે ભગવાનરૂપ પતિની પ્રાપ્તિનો કોઈ પણ કાળે વિયોગ થવાનો નથી. ૪.

હે સખી ! કોઈ વળી એમ કહે છે કે આ જગત, જેનું સ્વરૂપ ઓળખવાનો લક્ષ ન થઈ શકે તેવા ભગવાનની લીલા છે; અને તે અલક્ષ ભગવાન સૌની ઈચ્છા પૂર્ણ કરે છે; તેથી તે એમ સમજીને આ જગત ભગવાનની લીલા માની, તે ભગવાનનો તે સ્વરૂપે મહિમા ગાવામાં જ પોતાની ઈચ્છા પૂર્ણ થશે, (એટલે ભગવાન પ્રસન્ન થઈને તેને વિષે લગ્નતા કરશે) એમ માને છે, પણ તે ખોટું

છે, કેમકે તે ભગવાનના સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી એમ કહે છે.

જે ભગવાન અનંત જ્ઞાનદર્શનમય સર્વોત્કૃષ્ટ સુખસમાધિમય છે, તે ભગવાનને આ જગતનું કર્તાપણું કેમ હોય ? અને લીલાને અર્થે પ્રવૃત્તિ કેમ હોય ? લીલાની પ્રવૃત્તિ તો સદોષમાં જ સંભવે છે. જે પૂર્ણ હોય તે કંઈ ઈચ્છે જ નહીં. ભગવાન તો અનંત અવ્યાબાધ સુખે કરીને પૂર્ણ છે; તેને વિષે બીજી કલ્પના ક્યાંથી અવકાશ પામે ? લીલાની ઉત્પત્તિ કુતૂહલવૃત્તિથી થાય. તેવી કુતૂહલવૃત્તિ તો જ્ઞાન, સુખના અપરિપૂર્ણપણાથી જ થાય. ભગવાનમાં તો તે બન્ને (જ્ઞાન, સુખ) પરિપૂર્ણ છે, માટે તેની પ્રવૃત્તિ જગત રચવારૂપ લીલા પ્રત્યે ન જ થાય. એ લીલા તો દોષનો વિલાસ છે; સરાગીને જ તેનો સંભવ છે. જે સરાગી હોય તેને સદ્વેષતા હોય, અને જેને એ બન્ને હોય તેને ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિ સર્વ દોષનું પણ સંભવિતપણું છે; જેથી યથાર્થ રીતે જોતાં તો લીલા દોષનો જ વિલાસ છે; અને એવો દોષવિલાસ તો અજ્ઞાની જ ઈચ્છે. વિચારવાન મુમુક્ષુઓ પણ તેવો દોષવિલાસ ઈચ્છતા નથી, તો અનંત જ્ઞાનમય ભગવાન તે કેમ ઈચ્છે ? જેથી તે ભગવાનનું સ્વરૂપ લીલાના કર્તૃત્વપણાથી ભાવે જે સમજે છે તે ભ્રાંતિ છે; અને તે ભ્રાંતિને અનુસરીને ભગવાનને પ્રસન્ન કરવાનો તે જે માર્ગ લે છે તે પણ ભ્રાંતિમય જ છે; જેથી ભગવાનરૂપ પતિની તેને પ્રાપ્તિ થતી નથી. પ.

હે સખી ! પતિને પ્રસન્ન કરવાના તો ઘણા પ્રકાર છે. અનેક પ્રકારના શબ્દ, સ્પર્શાદિ ભોગથી પતિની સેવા કરવામાં આવે છે એવા ઘણા પ્રકાર છે, પણ તે સૌમાં ચિત્તપ્રસન્નતા એ જ સૌથી ઉત્તમ સેવા છે, અને ક્યારે પણ ખંડિત ન થાય એવી સેવા છે. કપટરહિત થઈને આત્મા અર્પણ કરીને પતિની સેવા કરવાથી ઘણા આનંદના સમૂહની પ્રાપ્તિનો ભાગ્યોદય થાય.

ભગવાનરૂપ પતિની સેવાના પ્રકાર ઘણા છે. દ્રવ્યપૂજા,

ભાવપૂજા, આજ્ઞાપૂજા. દ્રવ્યપૂજાના પણ ઘણા ભેદ છે; પણ તેમાં સર્વોત્કૃષ્ટ પૂજા તો ચિત્તપ્રસન્નતા એટલે તે ભગવાનમાં ચૈતન્યવૃત્તિ પરમ હર્ષથી એકત્વને પ્રાપ્ત કરવી તે જ છે; તેમાં જ સર્વ સાધન સમાય છે. તે જ અખંડિત પૂજા છે, કેમકે જો ચિત્ત ભગવાનમાં લીન હોય તો બીજા યોગ પણ ચિત્તાધીન હોવાથી ભગવાનને આધીન જ છે; અને ચિત્તની લીનતા ભગવાનમાંથી ન ખસે તો જ જગતના ભાવોમાંથી ઉદાસીનતા વર્તે અને તેમાં ગ્રહણ ત્યાગરૂપ વિકલ્પ પ્રવર્તે નહીં; જેથી તે સેવા અખંડ જ રહે.

જ્યાં સુધી ચિત્તમાં બીજો ભાવ હોય ત્યાં સુધી તમારા સિવાય બીજામાં મારે કંઈ પણ ભાવ નથી એમ દેખાડીએ તો તે વૃથા જ છે અને કપટ છે; અને જ્યાં સુધી કપટ છે ત્યાં સુધી ભગવાનના ચરણમાં આત્માનું અર્પણ ક્યાંથી થાય ? જેથી સર્વ જગતના ભાવ પ્રત્યે વિરામ પમાડી વૃત્તિને શુદ્ધચૈતન્ય ભાવવાળી કરવાથી જ તે વૃત્તિમાં અન્યભાવ રહ્યો ન હોવાથી શુદ્ધ કહેવાય અને તે નિષ્કપટ કહેવાય. એવી ચૈતન્યવૃત્તિ ભગવાનમાં લીન કરવામાં આવે તે જ આત્મઅર્પણતા કહેવાય.

ધનધાન્યાદિક સર્વ ભગવાનને અર્પણ કર્યા હોય, પણ જો આત્મા અર્પણ ન કર્યો હોય એટલે તે આત્માની વૃત્તિ ભગવાનમાં લીન કરી ન હોય તો તે ધનધાન્યાદિકનું અર્પણ કરવું સકપટ જ છે, કેમકે અર્પણ કરનાર આત્મા અથવા તેની વૃત્તિ તો બીજે સ્થળે લીન છે. જે પોતે બીજે સ્થળે લીન છે, તેના અર્પણ થયેલા બીજા જડ પદાર્થ ભગવાનમાં અર્પણ ક્યાંથી થઈ શકે ? માટે ભગવાનમાં ચિત્તવૃત્તિની લીનતા એ જ આત્મઅર્પણતા છે, અને એ જ આનંદઘનપદની રેખા એટલે પરમ અવ્યાબાધ સુખમય મોક્ષપદની નિશાની છે. અર્થાત્ જેને એવી દશાની પ્રાપ્તિ થાય તે પરમ આનંદઘનસ્વરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત થશે, એવા લક્ષણ તે લક્ષણ છે. ૬

ઋષભજિનસ્તવના સંપૂર્ણ.

(૩)^૧

પ્રથમ સ્તવનમાં ભગવાનમાં વૃત્તિ લીન થવારૂપ હર્ષ બતાવ્યો, પણ તે વૃત્તિ અખંડ અને પૂર્ણપણે લીન થાય તો જ આનંદઘનપદની પ્રાપ્તિ થાય, જેથી તે વૃત્તિના પૂર્ણપણાની ઈચ્છા કરતા છતાં આનંદઘન બીજા તીર્થકર શ્રી અજિતનાથની સ્તવના કરે છે. જે પૂર્ણપણાની ઈચ્છા છે, તે પ્રાપ્ત થવામાં જે જે વિઘ્ન દીઠાં તે સંક્ષેપે ભગવાનને આનંદઘનજી આ બીજા સ્તવનમાં નિવેદન કરે છે; અને પોતાનું પુરુષત્વ મંદ દેખી ખેદખિન્ન થાય છે એમ જણાવી પુરુષત્વ જાગ્રત રહે એવી ભાવના ચિંતવે છે.

હે સખી ! બીજા તીર્થકર એવા અજિતનાથ ભગવાને પૂર્ણ લીનતાનો માર્ગ દર્શાવ્યો છે તે, અર્થાત્ જે સમ્યક્ ચરણરૂપ માર્ગ પ્રકાશ્યો છે તે, જોઈ છું, તો અજિત એટલે મારા જેવા નિર્બળ વૃત્તિના મુમુક્ષુથી જીતી ન શકાય એવો છે. ભગવાનનું અજિત એવું નામ છે તે તો સત્ય છે, કેમકે મોટા મોટા પરાક્રમી પુરુષો કહેવાય છે તેનાથી પણ જે ગુણના ધામરૂપ પંથનો જય થયો નથી, તે ભગવાને જય કર્યો હોવાથી ભગવાનનું તો અજિત નામ સાર્થક જ છે, અને અનંત ગુણના ધામરૂપ તે માર્ગને જીતવાથી ભગવાનનું ગુણધામપણું સિદ્ધ છે. હે સખી, પણ મારું નામ પુરુષ કહેવાય છે, તે સત્ય નથી. ભગવાનનું નામ અજિત છે. જેમ તે તદ્દરૂપ ગુણને લીધે છે તેમ મારું નામ પુરુષ તદ્દરૂપ ગુણને લીધે નથી. કેમકે પુરુષ તો તેનું નામ કહેવાય કે જે પુરુષાર્થસહિત

૧. બીજું શ્રી અજિતજિન સ્તવન :

પંથડો નિહાળું રે બીજા જિન તણો રે, અજિત અજિત ગુણધામ;
જે તેં જીત્યા રે, તેણે હું જીતિયો રે, પુરુષ કિશ્યું મુજ નામ? પંથડો. ૧
ચરમ નયણ કરી મારગ જોવતાં રે, ભૂલ્યો સયલ સંસાર;
જેણે નયણ કરી મારગ જોવિયે રે, નયણ તે દિવ્ય વિચાર. પંથડો. ૨

હોય, સ્વપરાક્રમ સહિત હોય, પણ હું તો તેમ નથી. માટે ભગવાનને કહું છું કે હે ભગવાન ! તમારું નામ અજિત તે તો સાચું છે; પણ મારું નામ પુરુષ તે તો ખોટું છે. કેમકે રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિ દોષનો તમે જ્ય ક્યો તેથી તમે અજિત કહેવાવા યોગ્ય છો, પણ તે જ દોષોએ મને જીતી લીધો છે, માટે મારું નામ પુરુષ શેનું કહેવાય ? ૧

હે સખી તે માર્ગ પામવાને માટે દિવ્ય નેત્ર જોઈએ. ચર્મ નેત્રે કરીને જોતો છતો તો સમસ્ત સંસાર ભૂલ્યો છે. તે પરમ તત્ત્વનો વિચાર થવાને માટે જે દિવ્ય નેત્ર જોઈએ તે દિવ્ય નેત્રનો, નિશ્ચય કરીને વર્તમાનકાળમાં વિયોગ થઈ પડ્યો છે.

હે સખી ! તે અજિત ભગવાને અજિત થવાને અર્થે લીધેલો માર્ગ કંઈ આ ચર્મચક્ષુથી દેખાય નહીં. કેમકે તે માર્ગ દિવ્ય છે, અને અંતરાત્મદૃષ્ટિથી જ અવલોકન કરી શકાય એવો છે. જેમ એક ગામથી બીજે ગામ જવાને પૃથ્વીતળ પર સડક વગેરે માર્ગ હોય છે, તેમ આ માર્ગ કંઈ એક ગામથી બીજે ગામ જવાના માર્ગની પેઠે બાહ્ય માર્ગ નથી, અથવા ચર્મચક્ષુએ જોતાં તે જણાય એવો નથી, ચર્મચક્ષુથી કંઈ તે અતીન્દ્રિય માર્ગ ન દેખાય. ૨

[અપૂર્ણ]

૭૫૩.

‘ઋષભ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહરો રે, ઓર ન ચાહું રે કંત;

રીઝ્યો સાહેબ સંગ ન પરિહરે રે, ભાંગે સાદિ અનંત. ઋષભ. ૧’

‘આનંદઘનજી’નું ‘ઋષભદેવસ્વામી’ની જે સ્તુતિ છે એની પહેલી કડી છે. ‘નાભિરાજના પુત્ર શ્રી ઋષભદેવજી તીર્થંકર તે મારા પરમ વહાલા છે; જેથી હું બીજા સ્વામીને ચાહું નહીં. એ સ્વામી એવા છે કે પ્રસન્ન થયા પછી કોઈ દિવસ સંગ છોડે નહીં.’ ‘રીઝ્યો સાહેબ સંગ ન પરિહરે...’ મારા ઉપર એમની કૃપા થાય પછી અકૃપા કદિ ન થાય. અને ‘જ્યારથી સંગ થયો ત્યારથી આદિ છે, પણ તે સંગ અટળ હોવાથી

અનંત છે.’ ‘ભાંગે સાદિ અનંત.’

મુમુક્ષુ :- નામ ભગવાનનું લખ્યું છે પણ ગાયા છે પોતાના ગાણા. આત્માના ગાણા ગાયા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. આત્માની સ્તુતિ અને ઘણું તત્ત્વજ્ઞાન ભર્યું છે. ‘આનંદઘનજી’એ તીર્થંકરદેવની સ્તુતિના બહાને જે તત્ત્વજ્ઞાન ભર્યું છે એમાં એક વિશેષતા એ પણ જોવામાં આવે છે કે આ તીર્થંકરો આમ કહે છે. શું કહે છે ? જે તીર્થંકરની હું સ્તુતિ કરું છું, એટલે હું આમ કહું છું એમ વાત ન રહી. ભગવાનના નામે તત્ત્વજ્ઞાનનું નિરૂપણ કર્યું.

મુમુક્ષુ :- બધા જ્ઞાનીઓ ભગવાનને નામે જ નિરૂપણ કરે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કરે છે. પણ આમણે તો રીતસર શૈલી જ એ લીધી. બીજા જ્ઞાનીઓ પણ ભગવાનનું નામ વચ્ચે વચ્ચે .. લે છે કે ભગવાન આમ જ કહે છે. પણ આ તો ભગવાને કહ્યું એ શૈલીથી જ ચાલ્યા છે.

એ એનો શબ્દાર્થ છે. હવે એના ઉપર પોતે વિશેષાર્થ લખેલો છે. એક કડી ઉપર આટલો વિશેષાર્થ લખ્યો છે કે ‘જે સ્વરૂપજિજ્ઞાસુ પુરુષો છે, તે પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને પામ્યા છે એવા ભગવાનના સ્વરૂપમાં પોતાની વૃત્તિ તન્મય કરે છે; જેથી પોતાની સ્વરૂપદશા જાગૃત થતી જાય છે અને સર્વોત્કૃષ્ટ યથાખ્યાતચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય છે.’ જુઓ ! જે સ્વરૂપજિજ્ઞાસુ એટલે સ્વરૂપ પ્રાપ્તિના જિજ્ઞાસુ છે. જિજ્ઞાસુ એટલે ભાવનાવંત, અભિલાષી. એને અહીંયાં જિજ્ઞાસુ લેવા. જિજ્ઞાસુ એટલે પ્રશ્નાર્થ છે એમ નહિ. જે આત્માઓ સ્વરૂપને પૂર્ણપણે પ્રાપ્ત કરવાના અભિલાષી છે. તે પૂર્ણ શુદ્ધસ્વરૂપને પામ્યા છે એવા ભગવાનના સ્વરૂપમાં પોતાની વૃત્તિ તન્મય કરે છે. ભગવાન અનંત સુખે બિરાજમાન છે અને અનંત સુખે બિરાજમાન હોવાથી એમાં સ્થિર થઈ ગયા છે, એમાં જામી ગયા છે, એમાં ઢીમ થઈ ગયા છે એનું કારણ અનંત સુખનો ત્યાં ભોગવટો છે. ત્યાંથી છૂટવાની કોઈ પરિસ્થિતિ નથી. જેને એ પોતાનું અનંત સુખ છે એમાં છે, એ ઉપયોગ બહાર નીકળે ત્યારે એના સામું જોવે છે. નહિતર ઉપયોગને અંદર જોવે છે. અંદરમાં પણ જિન અને બહારમાં પણ જિન. એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- સ્વરૂપજિજ્ઞાસુ એટલે મુમુક્ષુ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. મુમુક્ષુ લેવા, જ્ઞાની પણ લેવા. જ્ઞાની પણ

એમાં આવી જાય છે. સમ્યક્ સ્વરૂપ જિજ્ઞાસામાં જ્ઞાન પણ આવી જાય છે.

મુમુક્ષુ :- શું કરવું મુમુક્ષુએ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઓણે ભગવાનના સ્વરૂપમાં સ્વરૂપાકાર દશા પ્રાપ્ત કરવા માટે, સ્વરૂપદશાની જાગૃતિ કરવા માટે ભગવાનના સ્વરૂપને અવલોકવું. ભગવાનનું જે ભાવાત્મક સ્વરૂપ છે અનંત ચતુષ્ટ્યાત્મક, એ સ્વરૂપને અવલોકવું. જેમકે ‘દીપચંદ્ર’એ એમ કહ્યું, કે ભગવાનના, જિનેન્દ્રદેવના દર્શન કરતા, દર્શન કરનાર પોતાના સ્વસંવેદનને સંભાળે છે. સ્વસંવેદનને સંભાળે છે. એને પોતાની દશા, ‘જેથી પોતાની સ્વરૂપદશા જાગૃત થતી જાય છે,...’ એની તારતમ્યતા વધતી જાય છે.

‘ગુરુદેવે’ તો લીધું છે કે, જિનપ્રતિમા છે એ માત્ર પુણ્યબંધનું કારણ નથી પણ જેને ભેદવિજ્ઞાન ન થયું હોય તેને ભેદવિજ્ઞાનનું કારણ છે અને જેને ભેદવિજ્ઞાન થયું હોય તેને સ્વરૂપસ્થિરતાનું કારણ છે. બે વાત કરી છે. એટલે પ્રતિષ્ઠા વખતે એ ‘સોનગઢ’માં લીધું હતું. આ પ્રતિષ્ઠા ગઈને હમણા ‘સોનગઢ’માં ? ત્યારે એ લીધું હતું. ૮૨૬ છે. (પરમાગમસાર-૮૨૬). ‘જે જીવ પોતે ભેદજ્ઞાન કરે છે તેને પ્રતિમાજી નિમિત્ત થાય છે.’ પોતાના પુરુષાર્થથી ભેદજ્ઞાનનો પ્રયોગ કરતો હોય તેવા જીવને જિનપ્રતિમાનું દર્શન ભેદજ્ઞાનમાં નિમિત્ત થાય છે. ‘એટલે એના દર્શન, સ્તુતિ આદિ કરવાથી એને ભેદજ્ઞાન (વિશેષ) થાય છે.’ અથવા સકળ થાય છે. ‘એક ધ્વનિ,..’ દિવ્યધ્વનિ ‘સિવાય સાક્ષાત્ ભગવાનની જેમ પ્રતિમાજી છે. જે પોતે ધર્મ પામે છે તેને તે નિમિત્ત થાય છે.’ અહીં પ્રતિમાજીને સ્વ પર ભેદજ્ઞાનમાં નિમિત્ત કહી છે. ‘જે જીવો પ્રતિમાદિને માનતા જ નથી એને કહે છે કે સમ્યગ્દર્શન આદિમાં વસ્ત્રાદિ રહિત વીતરાગી જિનપ્રતિમાનું નિમિત્ત હોય છે.’ જે જીવો પ્રતિમાજીને માનતા જ નથી એને કહે છે કે... એમ. નિમિત્ત હોય છે. આવી જે નિર્દોષ પ્રતિમાજી છે એ નિમિત્ત એને હોય છે. ભેદજ્ઞાનની વાત લીધી છે.

આપણે જે જૈનદર્શનનું પુસ્તક આવ્યું છે. અને ત્યાં સુધી કે ‘સર્વોત્કૃષ્ટ યથાખ્યાતચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય છે.’ એટલે મુનિરાજ પણ જિનદર્શન કરે છે એનું કારણ એ છે. એમને પણ ઉપયોગ બહાર જાય તો ભગવાન ઉપર જાય. ‘જેવું ભગવાનનું સ્વરૂપ છે, તેવું જ શુદ્ધનયની દૃષ્ટિથી આત્માનું સ્વરૂપ છે.’ જેવા બહારમાં એ ભગવાન છે એવા જ

અંતરમાં પોતાના ભગવાન પરમાત્મા છે. નિજ પરમાત્માનું એવું જ સ્વરૂપ છે. ‘આ આત્મા અને સિદ્ધ ભગવાનના સ્વરૂપમાં ઔપાધિક ભેદ છે.’ વર્તમાન દશામાં જે ઉપાધિ છે એટલો ભેદ છે. બાકી તો એને ગૌણ કરો તો જેવા ભગવાન એવો જ પોતે છે. કાંઈ ફેર નથી. ‘સ્વાભાવિક સ્વરૂપથી જોઈએ તો આત્મા સિદ્ધ ભગવાનની તુલ્ય જ છે.’ જુઓ ! અરિહંત ન લીધા. સ્વાભાવિક સ્વરૂપથી જોઈએ તો પોતાનો આત્મા સિદ્ધ ભગવાનની તુલ્ય છે. અથવા દેહાકારે અખંડ સિદ્ધપદની મૂર્તિ જ પોતે બિરાજે છે.

‘સિદ્ધ ભગવાનનું સ્વરૂપ નિરાવરણ છે;...’ સિદ્ધ પરમાત્માનું સ્વરૂપ સર્વથા નિરાવરણ છે. ‘અને વર્તમાનમાં આ આત્માનું સ્વરૂપ આવરણસહિત છે, અને એ જ ભેદ છે; વસ્તુતાએ ભેદ નથી.’ જે દશામાં આવરણ છે એ તો દશા અપેક્ષાએ ભેદ છે. મૂળ વસ્તુની અપેક્ષાએ કોઈ ભેદ નથી. ‘નિયમસાર’માં તો ગાથા લીધી છે. અષ્ટ ગુણ સહિત છે. કોઈ નયથી એ અષ્ટ ગુણ સહિત જ છે. જેવા સિદ્ધ છે એવો જ આ આત્મા છે. એ ગાથા છે, ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ની મૂળ ગાથા છે. ‘તે આવરણ ક્ષીણ થવાથી આત્માનું સ્વાભાવિક સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટે છે.’ આવરણ ક્ષીણ થવાથી દશા એવી થઈ જાય છે.

‘અને જ્યાં સુધી તેવું સ્વાભાવિક સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ્યું નથી, ત્યાં સુધી સ્વાભાવિક શુદ્ધ સ્વરૂપને પામ્યા છે એવા સિદ્ધ ભગવાનની ઉપાસના કર્તવ્ય છે; તેમ જ અર્હંત ભગવાનની ઉપાસના પણ કર્તવ્ય છે, કેમકે તે ભગવાન સંયોગીસિદ્ધ છે.’ એ પ્રત્યક્ષ નજરે આવે છે. ઈન્દ્રિયજ્ઞાનમાં પણ એ પ્રત્યક્ષ થાય છે. સંવ્યવહારિક પ્રત્યક્ષ જેને કહેવાય છે. એટલે સીધી અસર આવે છે. ઈન્દ્રિયજ્ઞાની જીવને પણ એ સીધી અસર આવે છે. સ્વરૂપની-સ્વભાવની સીધી અસર ઉપજાવવા માટે એ નિમિત્ત પડે છે.

‘સયોગરૂપ પ્રારબ્ધને લઈને તેઓ દેહધારી છે;...’ સયોગરૂપ જે દેહાદિ છે એ એમને પ્રારબ્ધવશાત છે. ‘પણ તે ભગવાન સ્વરૂપસમવસ્થિત છે.’ પણ એ ભગવાન સ્વરૂપની અંદર સારી રીતે પૂરેપૂરા બિરાજમાન છે. જેવા સિદ્ધ ભગવાન સ્વરૂપમાં સમવસ્થિત છે. એવા અર્હંત ભગવાન પણ સ્વરૂપમાં સમવસ્થિત છે. ‘સિદ્ધ ભગવાન

અને તેમના જ્ઞાનમાં, દર્શનમાં, ચારિત્રમાં કે વીર્યમાં કંઈ પણ ભેદ નથી;...' સિદ્ધ ભગવાન અને તેમના જ્ઞાનમાં એટલે અરિહંત ભગવાનના અને સિદ્ધ ભગવાનના જ્ઞાનમાં, દર્શનમાં, ચારિત્રમાં કે વીર્યમાં અનંત ચતુષ્ઠયમાં કોઈ ફેર નથી. બાકી જે પ્રતિજીવી ગુણ છે અવ્યાબાધત્વ આદિ, સૂક્ષ્મત્વ આદિ, એમાં જે ફેર છે એ ફેર છે. આવરણ છે એ એમાં છે. અનુજીવી ગુણમાં કાંઈ ફેર નથી. દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, વીર્ય આદિ.

‘એટલે અર્હંત ભગવાનની ઉપાસનાથી પણ આ આત્મા સ્વરૂપલયને પામી શકે છે.’ અરિહંત ભગવાનની ઉપાસનાથી પણ સ્વરૂપ ગ્રહણની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે પ્રતિમાજીનો નિષેધ કરવા યોગ્ય નથી. કોઈપણ બહાને, સમાજના બહાને, કોઈપણ કાર્યે પ્રતિમાજીનો નિષેધ કરવા જેવો નથી.

મુમુક્ષુ :- શ્વેતાંબરનો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આપણે એ તો ભગવાનને વિકૃત કરી નાખ્યા બધા. એનો તો પ્રશ્ન જ નથી રહેતો. એ તો ભગવાનને ભગવાનના સ્વરૂપે રાખ્યા નહિ. અઢાર દોષ રહિત ભગવાનનું જે સ્વરૂપ છે એ રીતે સ્થપના કરવી જોઈએ.

‘પૂર્વ મહાત્માઓએ કહ્યું છે કે :’

‘જો જાણઈ અરિહંતે, દવ્વ ગુણ પજ્જવેહિં ય;

સો જાણઈ નિય અપ્પા, મોહો ખલુ જાઇ તસ્સ લયં.’

‘પ્રવચનસાર’ની ૮૦ ગાથામાં પૂર્વ મહાત્મા એટલે ‘કુંદકુંદાચાર્યો’ કહ્યું છે. ‘આનંદઘનજી’ના પદનું વિવરણ કરતા કરતા ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ની ગાથાનું ઉદ્ધરણ કર્યું. ‘પ્રવચનસાર’ની ૮૦મી ગાથા ઉતારી અહીંયાં. અરિહંતનો વિષય ચાલ્યો છે ને ? અરિહંતના દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયને જાણે તે પોતાના આત્માને જાણે. પોતે ... એ જ વાત કરી છે. એનો આધાર લીધો કે હું કહું છું એવું પૂર્વ મહાત્મા ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવે’ પણ કહ્યું છે.

‘જે ભગવાન અર્હંતનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયથી જાણે, તે પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ જાણે અને તેનો નિશ્ચય કરીને મોહ નાશ પામે.’ કેમકે ભગવાન અરિહંતદેવ મોહ રહિત છે. મોહનો જેમણે ક્ષય કર્યો છે એવા છે. તો એમનું સ્વરૂપ જાણતા આત્માનું નિર્મોહી સ્વરૂપ પોતાના આત્માનું પણ મૂળ સ્વરૂપ જણાય છે. અને એ વર્તમાન દશાના

મોહને ક્ષય કરવાનું કારણ બને છે. સિદ્ધાંત એમ સિદ્ધ થયો કે નિર્મોહી આત્માને જોતા પોતાનો મોહ છૂટે. જેમ મોહનીય પદાર્થો જોતા મોહ વૃદ્ધિગત થાય છે. શ્રૃંગારાદિ. મોહનીય પદાર્થો, મોહના નિમિત્તોને; મોહનીય પદાર્થો કહીએ.

‘શ્રીમદ્જી’એ બહુ નાની ઉંમરમાં લખ્યું છે, ‘મોહનીય દેખાવ કરું નહિ.’ ઠીક ! પોતા ઉપર લીધું છે. એટલે બીજાને મારા પ્રત્યે મોહ થાય એવો હું દેખાવ કરું નહિ. દેખાવ કરવામાં શું (આવે) ? એવા કપડા, એવા આભૂષણ, એવા વાળ, જે કાંઈ સાધનો હોય તે. એવા નિમિત્ત હોય કે જે બીજાને મોહ ઊપજાવે. એવો દેખાવ હું કરું નહિ. ઠીક ! સ્વ-પર બેયમાં લે છે. હું મોહ કરું નહિ, બીજાને મોહ થાય એવું પણ હું કાંઈ કરું નહિ. ૧૭-૧૮ વર્ષે આવો વિવેક હતો. એક બેઠકે લખવા બેસે તો ૭૦૦-૭૦૦ વચનો લખી નાખ્યા. કેટલો ફાટ ફાટ ઉઘાડ છે. નાની ઉંમરમાં !

મુમુક્ષુ :- આખા જગતથી રીત જ જુદી છે. બીજા તો દેખાવને ચાહે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બીજા લોકો દેખાવને ચાહે છે. આ કહે છે કે હું દેખાવ ન કરું. મહાન હોવા છતાં સાધારણ દેખાવ હોય. સ્વયં પોતે મહાન હોવા છતાં દેખાવ સાધારણ હોય, એ પોતાની મહાનતાને છૂપાવે છે એ પણ એની મહાનતા છે. ઠીક ! પોતાની મહાનતાને દબાવે છે અને છૂપાવે છે એ પણ એની મહાનતા છે. એ બધું પાત્રતામાંથી પ્રગટ્યું છે. ૧૦૫માં છે કે નહિ પાત્રતા(ના લક્ષણ) ? પોતાના ગુસ્તવને દબાવનાર. છેલ્લો બોલ લીધો છે ને ? ૧૦૫માં દસ બોલ લીધા છે ને ?

મુમુક્ષુ :- ‘સોગાનીજી’ ગુમ રહ્યા કેટલા વર્ષ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :-હા. છેક સુધી ગુમ રહ્યા, છેક સુધી ગુમ રહ્યા.

મુમુક્ષુ :- ૨૧૦ પાને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘પોતાની ગુરુતા દબાવનાર.’ લ્યો ! ત્રણ શબ્દો છે. પાત્રતામાંથી એ નીકળ્યું છે. મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં એવો એ નિર્ણય કરે છે કે મારી મહાનતા હું પ્રસિદ્ધ ન કરું. ‘હીરા મુખસે ના કહે, લાખ હમારા મોલ.’

મુમુક્ષુ :- સાચા મુમુક્ષુની પરિણતિ પણ એવી જ થઈ જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવી જ થઈ જાય. પાત્રતામાંથી એ પરિણતિ ચાલે છે. પાત્રતામાંથી ચાલે છે. કેમકે બીજાને.. મારે મોહ કરવો નથી અને

બીજાને મોહ થાય એવું પણ મારે કાંઈ કરવું નથી. અને બીજાને મોહ થાય એવું હું કાંઈ કરું તો એ મારો જ મોહ છે કે બીજું કાંઈ છે ? બીજાને આકર્ષવાનો એ મારો મોહ છે. માટે ભગવાનની પ્રતિમાને શણગાર હોતો નથી. મુમુક્ષુને ન હોય ઓલાને ક્યાંથી હોય ? મુમુક્ષુને વૈરાગ્ય છે.

શું કહે છે ? મોહથી વાત નીકળી કે ‘જે ભગવાન અહંતનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયથી જાણે,...’ કે જેમાં ક્યાંય મોહ નથી. દ્રવ્યમાં, ગુણમાં અને પર્યાયમાં. ‘તે પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ જાણે...’ કે મારા આત્મામાં પણ ખરેખર મોહ નથી. પછી કારણશુદ્ધપર્યાય લેવી. દ્રવ્યે, ગુણે અને પર્યાયે. ‘અને તેનો નિશ્ચય કરીને મોહ નાશ પામે.’ અને વર્તમાન મોહવાળી પર્યાય છે એ રીતે જોતા નિશ્ચયે કરીને. કદાચ પામે અને કદાચ ન પામે એ વાત નથી. ઠીક ! કોઈ એમ કહે કે અમે તો ભગવાનનું સ્વરૂપ જાણ્યું, અમે તો અરિહંતનું સ્વરૂપ જાણ્યું કે એમના દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયમાં મોહ નથી. પણ અમારો મોહ નથી જાતો. ભગવાનના દર્શન કરીએ છીએ પણ અમારો મોહ નથી જાતો. તું ભગવાનના દર્શન કરતો નથી. કાંઈક બીજાના દર્શન કરે છે.

મુમુક્ષુ :- મોહભજન.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પૂજા મોહભજન છે. ‘દિપચંદ્ર’એ લખ્યું છે. અનુભવ વિના પૂજા મોહભજન છે. મોહનું ભજન કરે છે. એને થયા વગર નહિ રહે. કેમકે પુદ્ગલમાં સુખ માન્યું છે ને ? એટલે મારા સંયોગો, મારી સંપત્તિ, મારો દેહાદિ, તંદુરસ્તી, કુટુંબ, પરિવાર બધું. સબ સલામત. સબ સલામત રહે, એવું મોહભજન અંદરમાં ચાલતું હોય છે. એ પૂજા વખતે ચાલતું હોય છે. પૂજા ગૌણ થઈ અને મોહભજન થઈ ગયું. આકરું લાગે એવું છે પણ જ્ઞાનીઓને કાંઈ કોઈની દરકાર હોતી નથી.

મુમુક્ષુ :- બધા જ જ્ઞાનીના ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તમે આવ્યા પહેલા તો એ વાત કરી. જેને ઉપકાર થાય છે એ તો એમ કહે છે કે અનંત તીર્થકરોથી પણ અધિક છે. ‘ગુરુદેવ’ની તો ભક્તિ કરીએ એટલી ઓછી છે. એ તો આ લોકો ગાય છે. ‘કોબા’માં તો સરસ ગાતા હતા. કે ‘પૂજા મૂલમ્ ગુરુપાદમ્’ એમ કરીને ચાર પદ લેતા હતા ને ? ‘ધ્યાનમ મૂલમ ગુરુમૂર્તિ,...’ એવું કાંઈક લે છે. કોઈને યાદ હોય તો. બહુ સરસ લે છે એ ચારે ચાર પદ.

મુમુક્ષુ :- પૂજામાં પહેલું અને છેલ્લું પદ સરસ એકદમ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. .. આવે છે ને. એ ચારે ચાર પદ બહુ સરસ લેતા. ગુરુ પ્રત્યેની ભક્તિ ડોલી ઊઠે એવી છે. ગુરુભક્તિ બહુ ગાય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો ધૂન બોલાવે છે. ‘મમ સદ્ગુરુ ચરણમ્, સદા શરણમ્’ એ ધૂન બોલાવે છે. એ લોકો શું છે કે ભાવનામાં વિશેષ રહે છે એટલે શુષ્કતા નથી આવતી. ભાવના પ્રગટાવવાની પદ્ધતિ, કાર્યપદ્ધતિમાં ભાવના વિશેષવાળી પદ્ધતિ લે છે. એટલે શુષ્કતા ન આવે.

‘તે ભગવાનની ઉપાસના કેવા અનુક્રમથી જીવોને કર્તવ્ય છે, તે નવમાં સ્તવનમાં શ્રી આનંદઘનજી કહેવાના છે, જેથી તે પ્રસંગે વિસ્તારથી કહીશું.’ ‘આનંદઘનજી’ અહીંયાં નહિ હોય. યાદ છે કોઈને ? નવમું સ્તવન ભાઈ ! છે યાદ ? નથી યાદ ? લ્યો ઠીક ! તમને યાદ નથી. ‘સુવિધિનાથ’ ભગવાન છે ને. નવમા સ્તવનમાં કહેવાના છે.

‘તે ભગવાનની ઉપાસના કેવા અનુક્રમથી જીવોને કર્તવ્ય છે,...’ એ અનુક્રમ કહેશે નવમામાં. મારે ઘરે પડ્યું છે ‘આનંદઘનજી’નું. ‘ભગવાન સિદ્ધને નામ, ગોત્ર, વેદનીય અને આયુષ્ય એ કર્મોનો પણ અભાવ છે; તે ભગવાન કેવળ કર્મરહિત છે. ભગવાન અર્હતને...’ કેવળ કર્મરહિત છે એટલે સર્વથા કર્મરહિત છે. ‘ભગવાન અર્હતને આત્મસ્વરૂપને આવરણીય કર્મોનો ક્ષય છે, પણ ઉપર જણાવેલા ચાર કર્મનો પૂર્વબંધ, વેદીને ક્ષીણ કરતા સુધી, તેમને વર્તે છે, જેથી તે પરમાત્મા સાકાર ભગવાન કહેવા યોગ્ય છે.’ આમ કર્યું. આકાર દેખાય છે ને ? માટે એને સાકાર કીધા. સિદ્ધ ભગવાનનો આકાર ઈન્દ્રિયજ્ઞાનથી નથી જણાતો માટે એને નિરાકાર કહ્યા છે. બાકી કેવળજ્ઞાનમાં તો એનો આકાર પણ જણાય છે. એ અપેક્ષિત વાત છે. અહીં સુધી રાખીએ...

તા. ૩-૪-૧૯૯૨, પત્રાંક - ૭૫૩
પ્રવચન નં. ૩૫૦

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ વચનામૃત, પત્રાંક-૭૫૩, પાનું-૫૭૧. ભગવાન ‘શ્રીભદ્રેવસ્વામી’ ‘આનંદઘનજી’ના પદ પર વિવરણ કરે છે. વિવરણ કરતા ‘પ્રવચનસાર’ની ૮૦મી ગાથાનું ઉદ્ધરણ કર્યું છે. ‘જે ભગવાન અહંતનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયથી જાણે,...’ એટલે ઓળખે. અહીંયાં જાણે એટલે ઓળખે. કેમકે દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય એવા ભેદ પડે છે. ઓળખવાના કાળમાં એ ભેદ પડે છે. ‘તે પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ જાણે...’ એટલે પ્રથમ ઓળખે. ‘અને તેનો નિશ્ચય કરીને...’ ઓળખે એટલે નિશ્ચય કરીને એનો ‘મોહ નાશ પામે.’

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીને ઓળખવાની...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બેય જ્ઞાનની જ પર્યાય છે. પણ આત્મજ્ઞાનમાં આત્માની એકાગ્રતા છે. ઓળખવામાં હજી એકાગ્રતા નથી થઈ પણ ઓળખાણ થઈ છે. એટલો ફેર પડે છે. ઓળખવાના કાળમાં શ્રદ્ધા છે એ મંદ મિથ્યાત્વરૂપે છે અને આત્મજ્ઞાનના અનુભવમાં શ્રદ્ધા સમ્યક્ સવળી થઈ ગઈ. અને અનંત ગુણ યથાસંભવ શુદ્ધ પરિણામનરૂપ, સર્વ ગુણાંશ તે સમ્યક્ત્વ. એ સર્વ ગુણોનું શુદ્ધ પરિણામન ઉત્પન્ન થયું છે. ઓળખવાના કાળમાં એકલું જ્ઞાન જ સન્મુખ થયું છે અને પુરુષાર્થની કણિકા જાગી છે. એટલો ફેર છે. બે Stage જુદા જુદા છે. અહીંયાં ૮૦મી ગાથામાં ‘જો જાણઈ અરિહંતે’ એમ લીધું છે, અરિહંતને જાણે તે આત્માને જાણે અને તેનો મોહ અવશ્ય નાશ પામે, એમ સાદો સીધો અર્થ છે. ટીકાકાર આચાર્યદેવે એમ લીધું કે જે આત્માને ઓળખે-દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય દ્વારા આત્માને ઓળખે. મન વડે કળી લે તો એને સ્વાનુભવ થાય. સ્વાનુભવ થાય ત્યારે એનો દર્શનમોહનો નાશ થઈ જાય. એમ કહેવું છે.

‘તે ભગવાનની ઉપાસના કેવા અનુક્રમથી જીવોને કર્તવ્ય છે, તે નવમા સ્તવનમાં શ્રી આનંદઘનજી કહેવાના છે,...’ ત્યાં ક્રમ લીધો છે. નવમા ભગવાનની સ્તુતિમાં ત્યાં ઉપાસનાનો ક્રમ લીધો છે. ‘જેથી તે

પ્રસંગે વિસ્તારથી કહીશું.’ એટલે પોતાને તો બધાનું જ્ઞાન છે. આમાં તો બે સ્તવન આવ્યા છે. ‘ઋષભદેવ’ ભગવાન અને ‘અજિતનાથ’ ભગવાનનું. પણ પોતાનો વિચાર છે કે બધા જે ‘આનંદઘનજી’ના પદ છે એના ઉપર વિવરણ કરવું. એટલે એ સ્થળે કહીશું. અહીંયાં ખાલી ઉલ્લેખ કર્યો છે.

મુમુક્ષુ :- નામ પણ સુવિધિનાથ ભગવાન. સુ-વિધિ

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘સુવિધિનાથ’ ભગવાન છે. નવમા.

મુમુક્ષુ :- બીજું નામ ‘પુષ્પદંત’ ભગવાન. બે નામ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘પુષ્પદંત’ ભગવાન. હા. ‘પુષ્પદંત’ ભગવાન પ્રસિદ્ધ છે.

મુમુક્ષુ :- સુ-વિધિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બધા આધ્યાત્મિક નામ જ છે. લગભગ બધા તીર્થંકરોના આધ્યાત્મિક નામ છે.

‘ભગવાન સિદ્ધને નામ, ગોત્ર, વેદનીય અને આયુષ્ય એ કર્મોનો પણ અભાવ છે;...’ સિદ્ધ ભગવાનની વાત કરે છે કે એમને નામ, ગોત્ર, વેદનીય અને આયુષ્ય એ જે અરિહંત ભગવાનને ચાર બાકી રહ્યા છે એ સિદ્ધ ભગવાનને તો એનો પણ અભાવ છે. ‘તે ભગવાન કેવળ કર્મરહિત છે.’ સિદ્ધ ભગવાન છે એ સર્વથા કર્મરહિત છે. ‘ભગવાન અહંતને આત્મસ્વરૂપને આવરણીય કર્મોનો ક્ષય છે, પણ ઉપર જણાવેલાં ચાર કર્મનો પૂર્વબંધ, વેદીને ક્ષીણ કરતાં સુધી, તેમને વર્તે છે,...’ નામ, ગોત્ર, વેદનીય અને આયુષ્ય એ ચાર એમને વર્તે છે. જે આત્માને આવરણ કરે એવા જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય છે એનો ક્ષય છે. એટલે અનુજીવી ગુણોના પ્રતિપક્ષ જે કર્મ છે એનો ક્ષય છે. પ્રતિજીવી ગુણોના પ્રતિપક્ષભૂત કર્મ છે એનો હજી સદ્ભાવ વર્તે છે. અને એ પૂરેપૂરું એનું વેદન કરીને, સ્થિતિ પૂરી ભોગવીને એ પણ ક્ષય થઈ જશે.

‘જેથી તે પરમાત્મા સાકાર ભગવાન કહેવા યોગ્ય છે.’ અહીં સુધી કાલે આવ્યું હતું. સાકાર ભગવાન કહેવા યોગ્ય છે. સાકાર એટલે ઈન્દ્રિયજ્ઞાન દ્વારા જેમનો આકાર નજરે ચડે છે. અરિહંત ભગવાનનો. સિદ્ધ ભગવાનના આત્મ પ્રદેશોને આકાર હોવા છતાં ઈન્દ્રિયજ્ઞાન દ્વારા તેમનો આકાર જાણી શકાતો નથી માટે એને નિરાકાર ભગવાન કહેવામાં આવે છે. અરિહંત ભગવાનને સાકાર ભગવાન અને સિદ્ધ ભગવાનને

નિરાકાર ભગવાન (કહે છે). નિરંજન નિરાકાર. અન્યમતમાં પણ આ શબ્દ આવે છે. કેવા છે ભગવાન ? કે ભગવાન તો નિરંજન નિરાકાર છે. અંજન એટલે ડાઘ વગરના અને આકાર વગરના. પણ અતીન્દ્રિય જ્ઞાનમાં તો અનંતા સિદ્ધોનો આકાર જણાય છે. કોઈ પાંચસો દેહધારી છેલ્લે હતા. તો કોઈ છેલ્લે સાત હાથના લંબાઈવાળા હતા. એ બધા જેટલા જેના આકાર નાના-મોટા હતા એ બધા આકાર ત્યાં જણાય છે. એ અતીન્દ્રિય કેવળજ્ઞાનનો વિષય છે. કેવળજ્ઞાન સિવાય જણાય નહિ.

‘તે અર્હત ભગવાનમાં જેઓએ ‘તીર્થંકરનામકર્મ’નો શુભયોગ પૂર્વે ઉત્પન્ન કર્યો હોય છે, તે ‘તીર્થંકર ભગવાન’ કહેવાય છે;...’ એમાં- અરિહંતમાં બે ભેદ છે : એક તીર્થંકર અને એક વગર તીર્થંકર એટલે કેવળજ્ઞાની સર્વજ્ઞ. એક કેવળજ્ઞાની સર્વજ્ઞ તીર્થંકર અને એક તીર્થંકરપણા વગર સર્વજ્ઞ અને કેવળજ્ઞાની છે. તો જે ભગવાને “તીર્થંકરનામકર્મ”નો શુભયોગ...’ એવો શુભભાવ ભાવ્યો હતો, એવો શુભયોગ પ્રવર્તાવ્યો હતો ત્યારે એમને એ નામકર્મનું બંધન થયું હતું. અને એનો ઉદય તેરમે ગુણસ્થાને આવ્યો તે તીર્થંકર ભગવાન કહેવાય છે.

‘જેમનો પ્રતાપ,...’ એ તીર્થંકર ભગવાનનો પ્રતાપ, તેમનો ‘ઉપદેશબળ, આદિ મહત્પુણ્યયોગના ઉદયથી આશ્ચર્યકારી શોભે છે.’ એ તીર્થંકર ભગવાનને જ્યારે તીર્થંકર નામકર્મનો પુણ્યોદય પ્રગટ થાય છે ત્યારે એમનો પ્રતાપ આશ્ચર્યકારી રીતે હોય છે. સમવસરણમાં કોઈ વિરોધી જીવ પ્રવેશ ન કરી શકે. વિરોધ ન આવે. અને આવ્યો હોય તોપણ સમાય જાય. અભવિ આવી ન શકે અને વિરોધ કોઈ કરી ન શકે. વિરોધીનો પ્રવેશ થયો (હોય), ભવ્યવિરોધીનો પ્રવેશ થયો હોય તો એના પરિણામ પલટી જાય, સમાય જાય.

‘જેમનો પ્રતાપ, ઉપદેશબળ,...’ એમની દિવ્યધ્વનિમાં ઉપદેશબળ પણ ઘણું છે. અનેક જીવોને, જેમ ઘાણી ફૂટે એમ સમવસરણમાં સમ્યજ્ઞાન થાય. આ નાખે છે ને ? કડાયામાં જાર કે મકાઈ નાખે. ઘાણી ફૂટે એમ ફટાફટ અંદરથી આત્મા પ્રગટ થવા માંડે. અનેક અનેક જીવોને. જેમના સમવસરણમાં લાખો કેવળીઓ થાય, મુનિઓ એથી વધારે થાય અને સમ્યજ્ઞાન એથી વધારે થાય. તે બાર યોજનની ત્રિજ્યા છે. ચોવીસ યોજનનો Diameter છે. એમાં ધર્મ સભા છે. તોપણ લાખો કરોડો જીવોનું હિત થઈ જાય. એવું ઉપદેશબળ પ્રવર્તે છે. આશ્ચર્યકારી

ઉપદેશબળ છે. અનંત વાર આ જીવ જઈને પાછો આવ્યો એણે ઊંઘાઈ કેટલી કરી હશે પોતે ? પોતે કેટલી ઊંઘાઈ કરી હશે !

મુમુક્ષુ :- સમવસરણમાં ગયા પછી પણ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાછો આવ્યો. કેવી ઊંઘાઈ કરી હશે ! જ્યાં અનેક અનેક લાખો-કરોડો જીવ પામવા માંડ્યા ત્યાં પોતે કરો પાછો આવ્યો. વિચારવા જેવો તો વિષય ખરો કે નહિ ? જ્યારે જ્યારે આ જીવને પામવા માટેના શુભયોગ મળ્યા છે, શુભ નિમિત્તો મળ્યા છે (ત્યારે ત્યારે) આ જીવ ઉંઘો ચાલ્યો છે.

મુમુક્ષુ :- આવા ગુરુદેવનો યોગ મળ્યો છતાં પણ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેમ એમ થયું હશે ? કે એ અત્યારના પિકચરથી સ્પષ્ટ દેખાય એમ છે. સર્વોત્કૃષ્ટ જગતનું તત્ત્વ આ કાળમાં ક્યાંય નથી. 'ગુરુદેવ'ના ઉપદેશ સિવાય બધે ધોર અંધારું છે. ત્રણે સંપ્રદાયોમાં- ફિરકામાં અંધારું ધોર છે. છતાં આ સ્થિતિ. કેમ ? એવું અનંતકાળથી ચાલ્યું આવ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- 'ગુરુદેવશ્રી'ના ઉપદેશનું બળ એટલું ઘણા સંસ્કારી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉપદેશબળ એટલું કે એક જ પ્રવચન સાંભળીને જીવ સમ્યક્ષિ થાય એટલું. આપણી પાસે તો એનો પુરાવો છે. જીવંત પુરાવો છે. કેવું ઉપદેશબળ ! જેણે એક પ્રવચન સાંભળીને અનુભવ લીધો તો જેના પ્રવચનથી અનુભવ આવ્યો એમાં નિમિત્તત્ત્વનું બળવાનપણું કેટલું ? એ સમજવું સુગમ થાય એવું છે.

'જેમનો પ્રતાપ, ઉપદેશબળ, આદિ મહત્પુણ્યયોગના ઉદયથી...'

મહાન પુણ્યયોગના ઉદયને કારણે તે 'આશ્ચર્યકારી શોભે છે.' આશ્ચર્યમાં પડી જવાય એવા નહિ ધારેલા જીવોને કામ થઈ જાય. અરે..! આ જીવ તો આવો હતો ને ? અરે..! એ હતો, એ હતો એ ગયું. પર્યાયે પલટો માર્યો તે માર્યો પલટો. અનંત વીર્ય અંદર પડ્યું છે. ગમે તે જીવ ક્યારે પલટો મારે એનું કાંઈ કહેવાય નહિ. એ 'આશ્ચર્યકારી શોભે છે. ભરતક્ષેત્રમાં વર્તમાન અવસર્પિણી કાળમાં તેવા ચોવીશ તીર્થંકર થયા;...' આ ક્ષેત્રમાં વર્તમાનમાં આ અવસર્પિણી, હુંડાવસર્પિણી કાળ છે આ તો પાછો.

મુમુક્ષુ :- હુંડાવસર્પિણી એટલે કેવો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ ખરાબ છે. હુંડ એટલે બહુ ખરાબ. આ હુંડક

સંસ્થાન નથી હોતું ? જેનો આકાર બહુ જ ખરાબ હોય. મનુષ્ય હોય પણ ઘણો વિચિત્ર ખરાબ આકાર હોય. જોતા એમ થાય કે આવો આકાર છે.

મુમુક્ષુ :- અનંત કાળમાં આવો કાળ ક્યારેય નહિ આવતો હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એવો કાળ આવ્યો છે. એવો ખરાબ કાળ આવ્યો છે. એ ગાયું છે ને ‘દાનતરાયજી’એ. ‘જૈની જૈનધર્મિકે નિંદક, જૈની જૈન ગ્રંથકે નિંદક હુંડાવસર્પિણી જોરા.’ પદ ગાયું છે. એમ ‘જૈની જૈન પ્રતિમા કે નિંદક. જૈની જૈન ધર્મિકે નિંદક. હુંડાવસર્પિણી જોરા.’ ધર્મના, ધર્મીના, સદ્ગ્રંથોના, સત્પુરુષોના, ભગવાનની પ્રતિમાઓના એ બધા વિરોધ આવા હુંડાવસર્પિણી કાળમાં થાય. એટલે એને હુંડાવસર્પિણી કીધું.

મુમુક્ષુ :- ૮૯૪ પાને હુંડાવસર્પિણીકાળનો અર્થ લખ્યો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ૮૯૪ પાને ? છેલ્લું. ‘હુંડાવસર્પિણી કાલ-અનેક કલ્પો પછી જે ભયંકર કાલ આવે છે તે, જેમાં ધર્મની વિશેષ હાનિ થઈ, અનેક પ્રકારના મિથ્યા ધર્મો પ્રચાર પામે છે.’ ઊલટી વાતું પ્રચાર પામે, સત્યનો પરાભવ થાય, અસત્યની જીત થાય, ઊંઘી વાતોના પ્રચાર થાય. ધર્મથી વિરુદ્ધ વાતોના પ્રચાર થાય.

શું કહે છે ? તેવા ચોવીસ તીર્થંકર આ કાળમાં થયા છે. ‘શ્રી ઋષભદેવથી શ્રી વર્ધમાન.’ પર્યંતના એ ચોવીસ તીર્થંકરો થયા છે. ‘વર્તમાનમાં તે ભગવાન સિદ્ધાલયમાં સ્વરૂપસ્થિતપણે વિરાજમાન છે.’ એ ચોવીસે ચોવીસ ભગવાનો અત્યારે સિદ્ધાલયમાં, સિદ્ધદશામાં જ્યાંથી જ્યાંથી મોક્ષ પામ્યા છે, વીસ સમ્મેદશિખરથી અને ચાર છે એ જુદી જુદી જગ્યાએ. એમાં ‘નેમિનાથ’ ભગવાને સૌરાષ્ટ્રને પાવન કર્યું. ‘જૂનાગઢ’ ઉપરથી ગયા. પાંચમી ટૂંકેથી ‘નેમિનાથ’ ભગવાનનું નિર્વાણધામ છે. દીક્ષા કલ્યાણક પણ ત્યાં છે, કેવળજ્ઞાન કલ્યાણક પણ ત્યાં છે અને નિર્વાણ કલ્યાણક પણ ત્યાં છે. ‘જૂનાગઢ’ છે એ ત્રણ કલ્યાણકની ભૂમિ છે.

મુમુક્ષુ :- સિદ્ધક્ષેત્ર.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, સિદ્ધક્ષેત્ર છે. ત્યાંથી સિદ્ધ થાય. નિર્વાણ પામે તે સિદ્ધક્ષેત્ર. ‘વાસુપૂજ્ય’ ભગવાન ‘મંદારગિરી’થી ગયા. ‘ચંપાપૂરી’માં ‘મંદારગિરી’ છે ત્યાંથી ગયા.

મુમુક્ષુ :- ... ત્રણ કલ્યાણક...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એમ તો વાસુપૂજ્ય ભગવાનના 'ચંપાપુરી'માં બધા કલ્યાણક પાંચે પાંચ ચંપાપુરીમાં (થયા). તમે તો 'ચંપાપુરી' જઈ આવ્યા છો. ત્યાં જાય એટલે ખબર પડે. 'વાસુપૂજ્ય' ભગવાનના પાંચેય કલ્યાણ 'ચંપાપુરી'માં ઉજવાણા. 'ઋષભદેવ' ભગવાનનું નિર્વાણધામ છે કેલાસ. કેલાસ પર્વત ઉપરથી ગયા. અને ભગવાન 'વર્ધમાનસ્વામી' અહીં 'પાવાપુરી'માંથી ગયા છે. એમ ચાર ભગવાનનું નિર્વાણધામ જુદું છે. બાકી વીસ તીર્થંકર છે એ સમ્મેદશિખરથી ગયા છે. અને અનંતી ચોવીસીમાં બધા અનંતી ચોવીસ ભગવાન તો સમ્મેદશિખરથી જ નિર્વાણ પામે છે. આ હુંડાવસર્પિણીમાં આ ચારનો ફેર પડ્યો.

મુમુક્ષુ :- હુંડાવસર્પિણીને હિસાબે, એમ લખ્યું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બરાબર.

મુમુક્ષુ :- જન્મ બધાના અયોધ્યામાં થાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ચોવીસ.

મુમુક્ષુ :- આ જુદી જુદી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. જુદી જુદી જગ્યાએ જન્મ્યા છે. નહિતર બધા અયોધ્યામાં જન્મે. એ બરાબર છે. એ હિસાબે અયોધ્યા છે એ આપણું તીર્થસ્થળ છે. આ લોકોનું 'રામચંદ્રજી'ને હિસાબે માને છે. વિષ્ણુ લોકો. 'રામચંદ્રજી'ને 'વિષ્ણુ'નો અવતાર ગણે છે ને ? આપણા બધા ભગવાન તીર્થંકરો અયોધ્યામાં જન્મે છે. પાર્શ્વનાથ ભગવાનના બે કલ્યાણક બનતા સુધી 'બનારસ'માં છે. બે કલ્યાણક છે 'બનારસ'માં. દીક્ષાકલ્યાણક અને કેવળજ્ઞાન કલ્યાણક. 'બનારસ'માં 'વારાણસી'.

'વર્તમાનમાં તે ભગવાન સિદ્ધાલયમાં સ્વરૂપસ્થિતપણે વિરાજમાન છે.' સમશ્રેણીએ. બરાબર ઉપર ત્યાંથી. 'પણ 'ભૂતપ્રજ્ઞાપનીયનય'થી તેમને વિષે 'તીર્થંકરપદ'નો ઉપચાર કરાય છે.' અત્યારે સિદ્ધ હોવા છતાં તેમના ભૂતકાળને જે જ્ઞાનમાં વર્તમાનવત્ જોઈને ઉપચાર કરવામાં આવે તેને ભૂતનૈયગમનય કહેવામાં આવે છે. પ્રજ્ઞાપનીય એટલે ભૂતકાળને સ્થાપિત કરનારો, જાણનારો એવો જે નય, તેનાથી તેમને વિષે વર્તમાનમાં તીર્થંકરપદનો ઉપચાર કરાય છે. 'તે ઔપચારિક નયદષ્ટિથી તે ચોવીસ ભગવાનની સ્તવનારૂપે આ ચોવીસ સ્તવનોની રચના કરી છે.' અત્યારે તો બધા સિદ્ધ થઈ ગયા છે, પણ ભૂતપ્રજ્ઞાપનીયનયથી અત્યારે તીર્થંકર ગણીને એમની સ્તુતિ કરી છે.

સ્તવનની રચના કરી છે.

‘સિદ્ધ ભગવાન કેવળ અમૂર્તપદે સ્થિત હોવાથી તેમનું સ્વરૂપ સામાન્યતાથી ચિંતવવું દુર્ગમ્ય છે.’ શું છે ? સિદ્ધ ભગવાન કેવળ અમૂર્તપદે સ્થિત હોવાથી, દેખાતા નહિ હોવાથી, રૂપ, રસ, વર્ણ, ગંધ, શબ્દ કાંઈ નહિ સંયોગ હોવાથી તેમના સ્વરૂપની ચિંતવના કરવી એ સામાન્યપણે દુર્ગમ છે. સામાન્યપણે દુર્ગમ છે, વિશેષપણે દુર્ગમ નથી. એમ એમાંથી અનર્પિત નીકળે છે. એટલે સામાન્ય જીવોને જેને અરૂપી આત્માનું, અરૂપીપણું કેવું હોય એનો ખ્યાલ નથી એને એ સ્વરૂપ ચિંતવવું દુર્ગમ પડે છે. પણ જે જ્ઞાનીઓ છે, જે જ્ઞાની પુરુષોએ દેહાતીત અશરીરી આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ કર્યો, એમને એમનું સ્વરૂપ ચિંતવનમાં આવે છે. સિદ્ધ ભગવાનનું સ્વરૂપ પણ એને ચિંતવનમાં આવે છે.

જે જે નિર્વાણધામ છે, નિર્વાણક્ષેત્રો છે, ભલે તીર્થંકરો સિવાય મુનિઓના (હોય). આ ‘સોનાગિરી’ વગેરે છે ને ? સાડા પાંચ કરોડ (મુનિ નિર્વાણ પધાર્યા). આ ‘શેત્રુંજ્ય’ વગેરે. જ્ઞાનીઓ ત્યાં યાત્રાએ જાય એટલે એમનો સીધો ઉપયોગ ત્યાં પહોંચી જાય. ક્યાં ? એમનો શ્રુતજ્ઞાનનો (ઉપયોગ ત્યાં જાય), અસંખ્ય યોજન પાર કરીને. અહીંથી બરાબર ઉપર બિરાજે છે. અહીંથી ઉપર બરાબર સિદ્ધાલયમાં બધા બિરાજે છે. એમનું જેવું સિદ્ધસ્વરૂપ છે એવું જ્ઞાનમાં આવે. અને એથી વધારે લાક્ષણિક પદ્ધતિથી કહીએ તો એ પોતાના જ્ઞાનમાં એ સિદ્ધોને નીચે ઉતારે છે. આમ ઉપયોગ ઉપર જાય છે એમ કહેવાય. અને જ્ઞાન અહીંયાં થાય છે અને સ્વક્ષેત્ર છોડીને જતું નથી, છતાં એમાં શ્રુતજ્ઞાનમાં સિદ્ધ ભગવાનનો ફોટો પડે છે. તો કહે છે, એ સિદ્ધોને અહીંયાં ઉતાર્યા. સિદ્ધાલયમાંથી સિદ્ધોને પોતાના હૃદયમાં ઉતારે છે. એવી જ્ઞાનીઓની તાકાત છે. જ્ઞાની એટલે કોઈ સમજતા નથી. જાણે સાધારણ આપણા જેવા માણસ. હાલતા-ચાલતા ભૂલ કરે, હાલતા-ચાલતા ફલાણું થાય. એવું નથી. સિદ્ધાલયમાંથી સિદ્ધોને અહીંયાં નીચે ઉતારે એવા હોય છે જ્ઞાનીઓ. ઠીક !

‘ગુરુદેવ’ તો બહુ મલાવતા. ‘પ્રવચનસાર’નો પ્રારંભ કરે ત્યારે ભગવાન ‘કુંદકુંદાચાર્યો’ પંચ પરમેષ્ઠીની ભક્તિ કરી છે, નમસ્કાર કર્યા છે. એમાં સિદ્ધ ભક્તિ આવે ત્યારે બહુ વાત કરતા. કે જુઓ તો ખરા ‘કુંદકુંદાચાર્યો’ અનંત સિદ્ધોને અહીંયાં નીચે ઉતાર્યા છે. મારી દીક્ષાનો

પ્રસંગ છે હું આમંત્રણ આપું છું. તમારે મહેમાન થઈને આવવાનું છે. આ લગ્નમાં મહેમાન થઈને બોલાવે છે કે નહિ મોટા મોટા માણસોને ? તમારે જરૂર આવવાનું છે... તમારે જરૂર આવવાનું છે... તમે આવો એ અમારી શોભા છે. તમે આવો તો અમારી શોભા વધે. ઠીક ! લગ્નમાં મલાવા કરે છે કે નહિ ? એમ અહીંયાં દીક્ષા પ્રસંગે આમંત્રણ આપે છે કે અનંતા સિદ્ધોને નીચે ઉતાર્યા. પોતાના દીક્ષા પ્રસંગે. એવી ભક્તિ કરી છે. ‘ગુરુદેવ’ બહુ ભક્તિ કરતા. એ પ્રવચનમાં પરમેષ્ઠીની ભક્તિમાં બહુ રસ આવતો. એનું નામ ભક્તિ છે, લ્યો ! પદ ગાય એનું નામ કેવળ ભક્તિ નથી. એ બધી ભક્તિ છે, ખરેખર તો.

‘સિદ્ધ ભગવાન કેવળ અમૂર્તપદે સ્થિત હોવાથી તેમનું સ્વરૂપ સામાન્યતાથી ચિંતવવું દુર્ગમ્ય છે.’ વિશેષપણે એ દુર્ગમ્ય નથી પણ સામાન્યપણે ચિંતવવું દુર્ગમ્ય છે. જ્યારે ‘અર્હંત ભગવાનનું સ્વરૂપ મૂળદૃષ્ટિથી ચિંતવવું તો તેવું જ દુર્ગમ્ય છે,...’ ઠીક ! અર્હંત ભગવાનનું સ્વરૂપ પણ આત્મસ્વરૂપણે, મૂળ દૃષ્ટિથી એટલે સમ્યક્દૃષ્ટિપણે. સિદ્ધ ભગવાનને કે અરિહંત ભગવાનને કે નિર્ગ્રંથ ગુરુને કે સત્પુરુષને સમ્યક્દૃષ્ટિપણે ઓળખવા એ દુર્ગમ છે અને ઓળખે તો એનો નિવેડો થઈ જાય. ઓળખનારનો છૂટકો થઈ જાય. આમ છે, લ્યો.

‘અર્હંત ભગવાનનું સ્વરૂપ મૂળદૃષ્ટિથી ચિંતવવું તો તેવું જ દુર્ગમ્ય છે,...’ અરિહંત ભગવાનનું. એ તો ચારેય જગ્યાએ મૂળ દૃષ્ટિથી એમનું સ્વરૂપ ચિંતવવું તો એટલું દુર્ગમ્ય છે. મૂળ દૃષ્ટિ કહો, સમ્યક્દૃષ્ટિ કહો, સમ્યક્દર્શનપણે કહો કે દ્રવ્યદૃષ્ટિ કહો. મૂળ દૃષ્ટિ એટલે મૂળ દ્રવ્યની દૃષ્ટિ એને દ્રવ્યદૃષ્ટિ અથવા મૂળ દૃષ્ટિ કહેવામાં આવે છે. એટલે એવું જ દુર્ગમ્ય છે. ‘પણ સયોગીપદના અવલંબનપૂર્વક ચિંતવતા...’ સયોગીપદના અવલંબનપૂર્વક ચિંતવતા ‘સામાન્ય જીવોને પણ વૃત્તિ સ્થિર થવાને કંઈક સુગમ ઉપાય છે,...’ નિમિત્તાધીન પરિણામન છે અને સામે એવું નિમિત્ત ઈન્દ્રિયજ્ઞાનમાં પણ સંવ્યવહારિક પ્રત્યક્ષ થાય છે. વ્યવહાર પ્રત્યક્ષ જેને કહેવાય. તો વૃત્તિ સ્થિર થવાનું એક અવલંબન મળે છે. કાંઈક સુગમતા થાય છે. સિદ્ધ ભગવાન કરતા અરિહંત પ્રતિમામાં ભગવાનના જે ભાવો છે, ભગવત્ સ્વરૂપ જે ભાવો છે એ વ્યક્ત થતા હોવાથી એમનું સ્વરૂપ ચિંતવવું વધારે સુગમ થાય છે, કોઈ અંશે સુગમ થાય છે.

મુમુક્ષુ :- બાહ્ય શરીરની આકૃતિ જોઈને..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. શરીરની આકૃતિ. શરીરની આકૃતિ ઉપરાંત એ શરીરથી વ્યક્ત થતા જે ભાવો. જેમકે વીતરાગ મુદ્રા છે. એમાં સ્વસંવેદન પ્રગટ દેખાય છે. અનંત સુખની હયાતીને પકડીને ડૂબી ગયા છે એ પ્રગટ દેખાય છે. અને એમનું નિરવશેષ અંતર્મુખપણું પણ સ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે. ધ્યાનસ્થ અવસ્થાને લઈને. આ ત્રણ મુદ્રા એવા છે કે જે આત્મભાવને એ આત્મસ્વરૂપને સ્વભાવને પ્રકાશે છે, વ્યક્ત કરે છે. જેથી એ ભાવોરૂપ પોતાનું જે સ્વરૂપ છે એ સમજવું કાંઈક અંશે સુગમ પડે છે.

‘જેથી અર્હત ભગવાનની સ્તવનાથી સિદ્ધપદની સ્તવના થયા છતાં, આટલો વિશેષ ઉપકાર જાણી શ્રી આનંદઘનજીએ આ ચોવીશી ચોવીશ તીર્થંકરની સ્તવનારૂપે રચી છે.’ અરિહંત ભગવાનની સ્તવનાથી સિદ્ધપદની સ્તવના થાય છે, એમ કહે છે. ઠીક ! આટલો વિશેષ ઉપકાર છે. જે સમજવું સહેલું છે એમનું સ્વરૂપ સહેલું પડે છે એટલો વિશેષ ઉપકાર જાણીને ચોવીશી રચી છે, ચોવીશ તીર્થંકરની સ્તવનારૂપે. એ રીતે પોતે ખરખર તો સ્વરૂપ ભક્તિ કરી છે. શું કર્યું છે ? આત્મસ્વરૂપની ભક્તિ કરી છે.

‘નમસ્કારમંત્રમાં પણ અર્હતપદ પ્રથમ મૂકવાનો હેતુ એટલો જ છે કે તેમનું વિશેષ ઉપકારીપણું છે.’ જો પંચ પરમેષ્ટીમાં આ ન્યાય અનાદિથી લાગુ થયેલો હોય તો જ્યાં જ્યાં વિશેષ ઉપકારીપણું હોય ત્યાં ત્યાં તેમને પ્રથમ પદે મૂકવાનો જે પ્રકાર છે તે ન્યાય સંપન્ન છે. ઉત્તર્યું કે નહિ અહીંથી ? સિદ્ધપદ કરતાં અર્હતપદ નીચેનું સ્થાન હોવા છતાં એ પ્રત્યક્ષ ઉપકારી થતા હોવાથી પંચ પરમેષ્ટીમાં એમને પહેલા મૂક્યા અને સિદ્ધપદ ઉચ્ચ પદ હોવા છતાં એ પછી રાખ્યા. કારણ ? કે કારણ એમનું ઉપકારીપણું છે. તો જ્યાં જ્યાં પ્રત્યક્ષ ઉપકારીપણું થાય ત્યાં એ પદને પ્રથમ મૂકવું એ ન્યાયસંપન્ન છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષનો ભેદ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ સમ નહિ, પરોક્ષ જિન ઉપકાર.’ એ એના ઉપરથી લીધું છે.

‘ભગવાનના સ્વરૂપનું ચિંતવન કરવું તે પરમાર્થદષ્ટિવાન પુરુષોને ગૌણતાથી સ્વરૂપનું જ ચિંતવન છે.’ શું કહે છે ? કે ભગવાનના સ્વરૂપનું

ચિંતવન કરવું એમાં પરમાર્થદષ્ટિ હોય તો એ પોતાના આત્મસ્વરૂપનું ચિંતવન છે. મુખ્યપણે ભગવાનનું ચિંતવન છે, ગૌણપણે એ પોતાના જ સ્વરૂપનું ચિંતવન છે. ગૌણપણે એટલે Indirect. Direct તીર્થંકર ભગવાનની સ્તુતિ કરે છે. Indirect પણે પોતાના સ્વરૂપની સ્તુતિ કરે છે.

‘સિદ્ધપ્રાભૃતમાં કહ્યું છે કે :’

‘જારિસ સિદ્ધ સહાવો, તારિસ સહાવો સવ્વજીવાણં;

તહ્યા સિદ્ધંતરુઈ, કાયવ્વા ભવ્વજીવેહિં.’

એનો અર્થ છે કે, ‘જેવું સિદ્ધભગવાનનું આત્મસ્વરૂપ છે, તેવું સર્વ જીવોનું આત્મસ્વરૂપ છે; તે માટે ભવ્ય જીવોએ સિદ્ધત્વને વિષે રુચિ કરવી.’ એ ‘સિદ્ધપ્રાભૃત’ની ગાથાનું ઉદ્ધરણ કર્યું છે. પહેલા ‘પ્રવચનસાર’નું ઉદ્ધરણ કર્યું છે પછી ‘સિદ્ધપ્રાભૃત’માંથી ગાથા લીધી છે.

‘તેમ જ શ્રી દેવચંદ્રસ્વામીએ શ્રી વાસુપૂજ્યના સ્તવનમાં કહ્યું છે કે ‘જિનપૂજા રે તે નિજપૂજના.’ ‘દેવચંદ્રજી’નો પણ એક આધાર લીધો ‘આનંદઘનજી’ની વાતમાં. ‘દેવચંદ્રજી’, ‘આનંદઘનજી’ અને ‘યશોવિજયજી’. ત્રણે શ્વેતાંબરના સાધુ હોવા છતાં દિગંબર આચાર્યોનું સાહિત્ય એમણે વાંચેલું. વાંચેલું એટલું નહિ પણ એમના આત્મામાં એ રચેલું. એટલે એમની રચનાની અંદર એ દિગંબર આચાર્યોએ જે તત્ત્વ કહ્યું છે એ તત્ત્વ એમણે નિરૂપણ પોતાની રચનામાં પણ કર્યું છે. તત્ત્વજ્ઞદષ્ટિએ એમાં ફેર પડતો નથી.

દિગંબર મતની વિરુદ્ધમાં હતા અને એક પુસ્તક પણ એમણે લખ્યું હતું. ‘દિગ્પતપદની ચોરાશી ભૂલ.’ ચોરાશી ઠેકાણે વાંધો પાડ્યો છે એમણે. ક્ષયોપશમ બહુ હતો. સંસ્કૃતમાં પુસ્તકો લખેલા છે. આમ તો હજી આચાર્યપદે નહોતા સ્થાપ્યા. ઉપાધ્યાય ગણાતા હતા. ‘યશોવિજયજી’ છે એ ઉપાધ્યાય ગણાતા હતા. ઉઘાડ બહુ હતો. વાંચેલું (બહુ). બહુ ઉઘાડ હોય તો બીજું વાંચે. પોતાના સંપ્રદાય સિવાયના બીજા શાસ્ત્રો પણ વાંચે. એમાંથી પાછો પલટો મારેલો. પ્રભાવક બહુ હતા. રચનાઓ ઘણી કરી. પ્રભાવક બહુ હતા. પછી જે એમના વિચારોમાં અને અભિપ્રાયમાં જે ફેર પડ્યો, પછી એમને નજરકેદ જેવી સ્થિતિમાં છેલ્લે રાખ્યા. ‘ડભોઈ’ના કિલ્લામાં ‘ડભોઈ’થી બહાર .. આખા સંપ્રદાયને ઉથલાવે એવા જબરા હતા. એમ કહે કે નહિ ફેર છે આમાં. એટલે

ખળભળાટ થઈ જાય. આ 'ગુરુદેવે' સ્થાનકવાસીમાં ફેર છે એમ કીધું તો કેવો ખળભળાટ થયો. એવો ખળભળાટ થાય. ખૂન થઈ જાય. આ તો બધો વેપાર લઈને બેઠા છે.

'તેમ જ શ્રી દેવચંદ્રસ્વામીએ શ્રી વાસુપૂજ્યના સ્તવનમાં કહ્યું છે કે 'જિનપૂજા રે તે નિજપૂજના'. 'જો યથાર્થ મૂળ દૃષ્ટિથી જોઈએ તો જિનની પૂજા તે આત્મસ્વરૂપનું જ પૂજન છે.' દૃષ્ટિ હોવી જોઈએ. નહિતર પછી રૂઢિ અને રિવાજ જે પૂજાનો હોય એ પ્રમાણે સ્વાહા-સ્વાહા કરીને ઊભા થઈ જાય. દૃષ્ટિ ન હોય તો એ લાભ ન થાય.

મુમુક્ષુ :- અહીંયાં તો પૂજા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એમાં મૂળ દૃષ્ટિ રાખીને ગોઠવવી જોઈએ. એનું મહત્વ છે. મૂળ દૃષ્ટિનું મહત્વ છે. નહિતર તો દરેક સંપ્રદાયમાં વિધિ-વિધાન તો ચાલે જ છે. એ સંપ્રદાયબુદ્ધિથી જો વિધિ-વિધાન થાય અને મૂળ દૃષ્ટિ (ન હોય તો લાભ ન થાય). એટલે તો આપણે અહીંયાં પહેલેથી સૂચના આપી છે. ગમે તેટલી પૂજા કરવી હોય. એક કરવી હોય, બે કરવી હોય, ત્રણ કરવી હોય, લાંબી કરવી હોય, ટૂંકી કરવી હોય. વિધાનમાં તો લાંબી લાંબી પૂજા હોય. શાંતિથી કરવી. મૂળ દૃષ્ટિ છે એ સ્થિર દૃષ્ટિ છે. અને ફટાફટ, ધમાધમ કરીને બોલવા માંડે એટલે ચંચળતા વધી જાય. હટ પૂરું કરો... હટ પૂરું કરો... હટ પૂરું કરો... દરેક ક્ષણે ક્ષણે શું ભાવ રહે ? જલ્દી પતાવો, આને જલ્દી પતાવો. જાણે જલ્દી થઈ જાય. એ રીતે પૂજા કરવાનો ઢંગ છે એ વ્યાજબી નથી.

હું તો બહુ નવો નવો 'સોનગઢ' આવ્યો ત્યારે પહેલો આ તર્ક ઊપજ્યો હતો. એટલા બધા ઝડપથી બહેનો બોલે. એ તો બધાને મોઢે થઈ ગયું હોય. મારા જેવો નવો આવેલ હોય એ તો Follow ન કરી શકે. હજી બે શબ્દ વાંચે તો ત્રીજો છૂટી જાય. કાં ત્રીજો વાંચે તો આગલો છૂટી જાય. એટલું બધું Speed થી પૂજા બોલે તો ભાવ કેવી રીતે આવે ? જે શબ્દમાં જે ભાવ ભર્યો છે એ ભાવમાં ભાવાન્વિત ન થવાતું હોય એવી શાંતિથી જો પૂજા ન થતી હોય તો એ તો ધમાધમ કરીને ઘડાઘડ દોડીને પહોંચી જાય. પછી, પહેલા પૂરું કરો એના જેવું થઈ જાય. મને એમ થયું. એ વખતે તર્ક આવ્યો કે એક એક શબ્દ ઉપર 'ગુરુદેવ' કલાકો કાઢે છે. કોઈ વખત તો એક એક શબ્દ ઉપર કલાકો (કાઢે). અલિંગગ્રહણ ઉપર કલાકો કાઢે છે. એ જ જગ્યાએ આટલી ઝડપથી દોડાય છે ? એક એક

શબ્દ ઉપર ? જે શબ્દ ઉપર 'ગુરુદેવ' આટલા ધીરા ચાલે છે. એ જ શબ્દ ઉપર આટલું બધું ઝડપથી દોડે છે ? કેમ આમ થતું હશે ?

મુમુક્ષુ :- ક્રમબદ્ધ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક શબ્દ ઉપર. શાંતિથી. ભગવાનની પૂજા મૂળ દષ્ટિને ઘૂંટવા માટે છે. મૂળ જે દ્રવ્યદષ્ટિ છે, સ્વરૂપને ઘૂંટવા માટે છે. સ્વરૂપને ઘૂંટવા માટે પૂજા છે. પતાવવા માટેની ચીજ નથી.

મુમુક્ષુ :- સમ્યક્દષ્ટિ સાચી પૂજા કરે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ખરેખર તો એમ જ છે. આ જે પ્રતિમાની સ્થાપના છે એ સમ્યક્દષ્ટિઓએ જ કરી છે. અત્યારે તો કાળ એવો આવ્યો કે સમ્યક્દષ્ટિઓ નથી રહ્યા. એટલે પછી સમ્યક્દષ્ટિની આજ્ઞાપૂર્વક કરે તો તો કાંઈ ગડબડ ન થાય. આજ્ઞામાં રહીને ન કરે તો કાંઈને કાંઈક ગડબડ થવાની સંભાવના ખરી. પણ મૂળ જે સ્થાપના છે એ તો નિક્ષેપ છે. સ્થાપના નિક્ષેપ છે અને એ નયનો વિષય છે. નયજ્ઞાનનો વિષય તે નિક્ષેપ, નયનો વિષય તે નિક્ષેપ. એટલે એ જ્ઞાનીઓનો જ અધિકાર છે. વ્યવહારમાં જ્ઞાનીઓ ન સમજે એમ નહિ. એનો જ અધિકાર છે આ તો. એમાં ન સમજે, એમાં એમનો મત ન કામ આવે. ભાઈ ! આ સ્થાપના તો નયજ્ઞાનનો વિષય છે. એમનો જ મત કામ આવે. બીજાનો મત કામ ન આવે. એવું છે.

શું કહે છે હવે ? 'સ્વરૂપઆકાંક્ષી મહાત્માઓએ...' હવેનો વિષય જરા અપૂર્ણ રહી ગયો છે પણ સરસ આવ્યો છે. આ અધ્યાત્મમાં આવેલાને ભૂલ થાય છે એ ધ્યાન અહીંયાં ખેંચ્યું છે. એટલે એમણે જે 'આનંદઘનજી'એ સ્તુતિમાં અધ્યાત્મને સાંકળ્યું, એનો પરમાર્થ શું છે ? સીધું એકલું અધ્યાત્મ નહિ લેતાં સ્તુતિમાં અધ્યાત્મ સાંકળ્યું એવું શું કરવા કર્યું ? ભગવાનની સ્તુતિને, ભગવાનને સાથે જોડીને અંદર અધ્યાત્મ સાંકળ્યું એવું શું કરવા કર્યું ? એ સાચું અધ્યાત્મ હતું. આવે છે. સોળમાં ભગવાનના 'શાંતિનાથ' ભગવાનના સ્તવનમાં આવે છે ને ? 'દ્રવ્ય અધ્યાત્મ, ભાવ અધ્યાત્મ.' દ્રવ્ય અધ્યાત્મ છંદો અને ભાવ અધ્યાત્મ મંદો. એમ કરીને આવે છે. આતમરામી નામી રે. બહુ સરસ ગાતા હતા. 'કોબા'માં એ પદ સરસ ગાતા હતા. એના ઉપર બહુ સરસ સ્પષ્ટીકરણ આવ્યું છે, હોં ! આ જગ્યાએ.

'સ્વરૂપઆકાંક્ષી મહાત્માઓએ એમ જિન ભગવાનની તથા સિદ્ધ

ભગવાનની ઉપાસના સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનો હેતુ જાણ્યો છે.’ જે મહાત્માઓને આ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની આકાંક્ષા હતી અને જેમણે એ આકાંક્ષાને વશ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરી એ આ મહાત્માઓએ ‘જિન ભગવાનની...’ જિનેશ્વરદેવની ‘તથા સિદ્ધ ભગવાનની ઉપાસના સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનો હેતુ જાણ્યો છે.’ એમની ઉપાસના કરવી એ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનો, નિજ સ્વરૂપપ્રાપ્તિનો હેતુ જાણ્યો છે, એમ કહે છે. અનુસંધાન આ રીતે છે.

‘ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનપર્યત તે સ્વરૂપચિંતવના જીવને પ્રબળ અવલંબનરૂપ છે.’ અહીંયાં પણ બારમું ગુણસ્થાન લીધું. જુઓ ! નહિતર તો સાતમેથી બારમે નિર્વિકલ્પ છે. સાતમે ગુણસ્થાનેથી નિર્વિકલ્પ છે. સાત, આઠ, નવ, દસ અને બાર પાંચેય ગુણસ્થાન નિર્વિકલ્પ છે. તોપણ. ‘ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનપર્યત તે સ્વરૂપચિંતવના જીવને પ્રબળ અવલંબન છે.’ એ સ્વરૂપનું ચિંતવન છે. ક્યું ? જિન ભગવાનનું અને સિદ્ધ ભગવાનનું સ્વરૂપચિંતવન એ પ્રબળ અવલંબન છે. કેમકે એ સ્થિર થઈ ગયા છે ને ? એવી જ રીતે પોતાને સ્થિર થાવું છે. તો એ એક જ એવું નિમિત્ત છે. અહંત ભગવાન અને સિદ્ધ ભગવાન એ બહારનું નિમિત્ત છે કે જે પોતાને એવું સ્થિર થવાની અંદર બરાબર સામે આદર્શ રૂપે છે. એ જોઈ શકાય એવું છે. એટલે એ પ્રબળ અવલંબન છે. કેમકે ઉપયોગ પૂરેપૂરો બહાર નથી. બારમા ગુણસ્થાન સુધી ઉપયોગ પૂરેપૂરો ઉપયોગ અંદર નથી. બારમું ગુણસ્થાન એટલા માટે લીધું કે ઉપયોગ પૂરેપૂરો અંદર નથી. તો જેટલો ઉપયોગ બહાર છે એમાં શું છે ? કે અંદર ઉપયોગમાં જે સિદ્ધપદ છે, નિજ સિદ્ધપદ છે, એવું બહારમાં અરિહંત અને સિદ્ધપદ નિજ ઉપયોગમાં છે. બસ ! બીજું કંઈ નથી. અબુદ્ધિપૂર્વક છે. બુદ્ધિપૂર્વક નથી તો અબુદ્ધિપૂર્વક છે. પણ બીજી કોઈ વાત તો છે જ નહિ. સ્વરૂપ સિવાય બીજી વાત નથી, એમ કહેવું છે.

એ ‘ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનપર્યત તે સ્વરૂપચિંતવના જીવને પ્રબળ અવલંબન છે. વળી માત્ર એકલું અધ્યાત્મસ્વરૂપચિંતવન જીવને વ્યામોહ ઉપજાવે છે;...’ આ બહુ મોટો ઘડાકો કર્યો છે. આવી વાત શાસ્ત્રમાંથી કાઢી દ્યો, લ્યો. કેવું સરસ માર્ગદર્શન આપ્યું છે અહીંયાં ! ગોતવા જાવ તો આગમમાંથી ન મળે અત્યારે. શું કહે છે ? કે ‘વળી માત્ર એકલું અધ્યાત્મસ્વરૂપચિંતવન જીવને વ્યામોહ ઉપજાવે છે;...’ વ્યામોહ

ઉપજાવે છે ત્યારે એ જીવને શું થાય છે ? કે 'ઘણા જીવોને શુષ્કતા પ્રાપ્ત કરાવે છે, અથવા સ્વેચ્છાચારીપણું ઉત્પન્ન કરે છે; અથવા ઉન્મત્તપ્રલાપદશા ઉત્પન્ન કરે છે.' પછી ઓલો ભગવાનની ભક્તિ કરતો હોય. તું મંદિર બનાવી શકતો નથી, તું પૂજા કરી શકતો નથી. શુષ્કતા આવી જાય એટલે પછી સદ્વ્યવહારને પણ ઉડાડે છે.

મુમુક્ષુ :- માતાજી કહે છે, ભીંજાયેલું હૃદય હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ભીંજાયેલું હૃદય હોવું જોઈએ. એ આ જગ્યાએ વાત છે. નહિતર તો શુષ્કતા આવ્યા વિના રહે નહિ. એવો વિષય છે. ભારે મેળ કર્યો છે આ તો.

મુમુક્ષુ :- એકલું એટલે ભીંજાયેલા હૃદય વગરનું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એકલું એટલે કોરું. કોરું એટલે ભીંજાયેલા વગરનું. ભાવ અને ભક્તિ વગરનું. એમ છે કે જે સ્વરૂપ મહાન છે એની મહાનતા પ્રત્યેનું બહુમાન આવે કે ન આવે ? જે સ્વરૂપ મહાન છે એની મહાનતા પ્રત્યેનું બહુમાન આવે કે ન આવે ? હવે પોતાનું જે સ્વરૂપ મહાન છે એની મહાનતા શેનાથી જ્ઞાનગોચર થઈ ? લક્ષગોચર થઈ ? કે આ ભગવાનને જોતા થઈ. ભગવાનનું સ્વરૂપ બતાવ્યું એનાથી લક્ષગોચર થઈ. તો એના પ્રત્યે બહુમાન આવવું જોઈએ કે ન આવવું જોઈએ ?

જેને એટલો પણ ન્યાય અને વિવેક નથી સમજમાં આવતો એને પોતાના સ્વરૂપની મહાનતા ક્યાંથી ભાસશે ? એમ કહે છે. બહારમાં જો કોઈ પોતાને અનુકૂળ થાય તો ત્યાં આખો ને આખો લૂંટાઈ જાય. શું થાય છે ? આ આવે છે ને ? રાજા, મહારાજા, શેઠિયાઓને શું કરે છે ? ખુશામત કરે છે. મોટા માણસોની ખુશામત કરે છે ને. લૂંટી લ્યે એને. ત્યાં સુધી એને ખબર પડે નહિ. લૂંટી લ્યે ત્યાં સુધી ખબર ન પડે. એટલે ખીંચા ખાલી કરી નાખે. એક જીવનો એવો સ્વભાવ છે કે જે પોતાને અનુકૂળ થાય એના પ્રત્યે ઢળી જાય. તો કહે છે, તને તારા સ્વરૂપની શાંતિને અનુકૂળ નિમિત્તો છે એના પ્રત્યે તું ઢળ્યો કે ન ઢળ્યો ? તારી અર્પણતા આવી કે ન આવી ? તારી અર્પણતા આવી કે ન આવી ? એના પ્રત્યે બહુમાન આવ્યું કે ન આવ્યું ? ભક્તિ થઈ કે ન થઈ ? એમ કહે છે. જો તને ભક્તિ ન થઈ તો તારું અધ્યાત્મ શુષ્ક છે.

'સોગાનીજી' છે એનું અધ્યાત્મ જોરદાર છે ને ? ભક્તિ કેવી જોરદાર છે ! અનંત તીર્થકરથી પણ અધિક છે મારા ગુરુ. મારા માટે મારા

ગુરુ અનંત તીર્થંકરથી પણ અધિક છે. કેવી ભક્તિ આવી છે ! એવું જ અધ્યાત્મ જોરદાર 'નિયમસાર'માં છે. અને જિનેન્દ્રની ભક્તિ જુઓ એની અંદર. એવી ભક્તિ ક્યાંય જોવા નહિ મળે તમને. 'નિયમસાર'માં 'પદ્મપ્રભમલધારિદેવે' જે ભક્તિ કરી છે એવી ભક્તિ ક્યાંય જોવા નહિ મળે. આ એક એનું લક્ષણ છે. અધ્યાત્મ યથાર્થ છે એનું લક્ષણ એ કે એના વિકલ્પમાં બહુમાનની ભક્તિનો પ્રકાર પણ ઊંચામાં ઊંચી કોટીનો હોય. આવ્યા વગર રહે નહિ. કેમકે વિકલ્પમાં ઊભો છે કે નહિ ? તો એમાં એ જ પ્રકાર હોય, બીજો પ્રકાર હોઈ શકે નહિ.

જો એમ ન હોય તો... શું કહે છે ? એકલું અધ્યાત્મસ્વરૂપ ચિંતવન. આપણે તો એકલું સ્વરૂપ ચિંતવન જ કરો. બીજું કાંઈ ન કરો. તો એમાંથી શુષ્કતા થશે, એમાંથી સ્વચ્છંદ. સ્વેચ્છાચારીપણું એટલે સ્વચ્છંદની ઉત્પત્તિ થશે. અને પછી બોલવાનું ઠેકાણું રહેશે નહિ. 'ઉન્મત્તપ્રલાપતા...' ઉન્મત્ત એટલે ગાંડો. પ્રલાપ એટલે બોલ્યા કરે. ગાંડો જેમ લવારો કર્યા કરે, બોલ્યા કરે એમ આ પણ ગાંડાની જેમ બોલશે પછી. એના બોલવાના ઠેકાણા રહેશે નહિ, એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા.

જ્યાં સુધી કોઈપણ અંશે પરિણામ અને ઉપયોગ બહાર જાય છે, ત્યાં સુધી એને વ્યવહારથી મર્યાદિત કરેલો છે ગુણસ્થાન અનુસાર. મુમુક્ષુતાથી એને મર્યાદિત કર્યો છે. મુમુક્ષુ-મુમુક્ષુતાનો વ્યવહાર છોડે તો મુમુક્ષુ નહિ. જ્ઞાની જ્ઞાનીના વ્યવહાર બહાર જાય તો જ્ઞાની નહિ. દેશવિરતી એના વ્યવહારથી બહાર જાય તો એ દેશવિરતી નહિ. દેશવિરતી નહિ મિથ્યાદષ્ટિ થઈ જાય. અને મુનિ-મુનિના વ્યવહાર બહાર જાય તો એ મિથ્યાદષ્ટિ થઈ જાય. એમ છે. એ એની મર્યાદા મૂકી છે. એ મર્યાદા સહજ હોય છે. જેને યથાર્થ ગુણસ્થાન અને યથાર્થ અધ્યાત્મ હોય એને એ મર્યાદા સહજ હોય છે. જેને યથાર્થ નથી હોતું એ મર્યાદા એની હોતી નથી કે રહેતી નથી. એ મર્યાદાનું ઉલંઘન કરીને બહાર જઈને ગોથું ખાય જાય છે. મર્યાદા બહાર એ ગોથું ખાય છે. એટલે એ ઉન્મત્તપ્રલાપ દશાને ઉત્પન્ન કરે છે.

'ભગવાનના સ્વરૂપના ધ્યાનાવલંબનથી ભક્તિપ્રધાન દષ્ટિ થાય છે,...' બહુમાન આવે છે. જ્યાં ભગવાનનું સ્વરૂપ જ્ઞાનમાં લે છે ત્યાં

એને આવા ભગવાન થયા, આવો પુરુષાર્થ પ્રગટાવ્યો. મને હજી નથી પ્રગટ્યો એટલો એમણે પ્રગટાવ્યો. મારે આવો પ્રગટાવવો છે એ પ્રકારે એને બહુમાનની ઉત્પત્તિ થયા વગર રહે નહિ. પછી એને સ્વચ્છંદ નહિ થવા દે. વ્યવહારભક્તિ સ્વચ્છંદનો નિષેધ કરે છે. શું કરે છે ? વ્યવહારભક્તિ સ્વચ્છંદનો નિષેધ કરે છે અને નિશ્ચયભક્તિ વ્યવહારભક્તિનો નિષેધ કરે છે. આમ છે. પણ પોતપોતાના સ્થાને એ હોવા યોગ્ય છે.

શું કહે છે ? કે 'ભગવાનના સ્વરૂપના ધ્યાનાવલંબનથી ભક્તિપ્રધાનદષ્ટિ થાય છે, અને અધ્યાત્મદષ્ટિ ગૌણ થાય છે.' કેમ ? કે એ તો પરદ્રવ્ય છે. જે ગુરુની ભક્તિ, તીર્થંકરની ભક્તિ કરી એ તો પરદ્રવ્ય છે. તો એ પરદ્રવ્યપણું ત્યાં ગૌણ થાય છે. પ્રભુ ! તમે જ મને તાર્યો. તમે ન હોત તો કોને ખબર હજી હું અનંત કાળ અને અનંત ભવ સુધી કેટલો આથડ્યો હોત. કેટલો અનંતી દુઃખી થયો હોત ! તમારો ઉપકાર છે. જગતમાં તમારા ઉપકારમાં મેરુ મને નાનો પડે છે.

'સોગાનીજી'એ ન લીધું ? કે ગુરુની મહાનતા ગાય તો એવી ગાય કે આકાશ પણ ગુરુની પાસે અણુરેણુવત્ છે. આકાશ કેટલું મહાન ? તો કહે, મારા ગુરુની મહાનતા પાસે એ પરમાણુ જેવડું છે. ઠીક ! એટલી મહાનતા છે. મારા ગુરુની એટલી મહાનતા છે કે આકાશ પણ એની પાસે પરમાણુ જેવડું મને લાગે છે. ઠીક ! એમની તો ભક્તિ પણ બેહદ છે. આકાશ અનંત છે. તો કહે, એથી અનંત મારા ગુરુની મહાનતા છે, જાવ. કહ્યું છે કે નહિ ? ભક્તિ કરી છે કે નહિ ? તો ત્યાં અધ્યાત્મદષ્ટિ ગૌણ છે. કોઈ કોઈનો ઉપકાર કરી શકતો નથી. તો કહે છે, ગુરુની સ્તુતિ વખતે એક કોર મૂકીને વાત છે. એવી વાત છે જરા.

મુમુક્ષુ :- વ્યવહારભક્તિ આવશે તો જ નિશ્ચયભક્તિ આવશે એવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ નિશ્ચયભક્તિવાળાને વ્યવહારભક્તિ હોય તો જ નિશ્ચયભક્તિ સાચી છે. નહિતર લુખાશ અને શુષ્કતા એમાં આવ્યા વગર રહે નહિ. સીધી વાત છે. વિકલ્પમાં ઊભો છે કે નહિ પણ ? તો વિકલ્પમાં શું કરે ? વિકલ્પમાં એમ જ હોય.

મુમુક્ષુ :- 'સોગાનીજી' કહે છે, ગુરુદેવ પાસે લઈ જા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. હે વિકલ્પ ! તારે જીવવું હોય તો મને શ્રીગુરુ કે પાસ લે ચલ. મને ગુરુનો વિકલ્પ આવો. આવો તો પછી મને બીજા

કોઈનો વિકલ્પ ન આવો. બૈરા, છોકરા, કુટુંબ, વેપાર, ધંધાનો વિકલ્પ ન આવો. મને ગુસ્તો વિકલ્પ આવો. એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ એમ જ આવે એ તો.

ત્યાં ‘અધ્યાત્મ દષ્ટિ ગૌણ થાય છે. જેથી શુષ્કતા, સ્વેચ્છાચારીપણું અને ઉન્મત્તપ્રલાપતા થતાં નથી.’ આ રીતે થાય એટલે ઉન્મત્તપ્રલાપતા ન આવે. બહુમાન, વિનય એ બધું ઊભું થાય. ‘આત્મદશા બળવાન થવાથી...’ હવે યથાર્થ અધ્યાત્મ આવે ત્યારે. આત્માનો આધાર લઈને અધ્યાત્મ પ્રગટે અને ‘આત્મદશા બળવાન થવાથી સ્વાભાવિક અધ્યાત્મપ્રધાનતા થાય છે.’ એટલે અધ્યાત્મ પ્રધાનતા બે રીતે થાય છે. એક સ્વભાવિક અને એક અસ્વાભાવિક એટલે કૃત્રિમ થાય છે. કૃત્રિમ થાય છે ત્યારે સ્વચ્છંદ થાય છે. સ્વચ્છંદ થાય છે એમાંથી ઉન્મત્તપ્રલાપ દશા અને શુષ્કતા આવી જાય છે. જ્યારે સ્વાભાવિક જે જ્ઞાનીઓને અધ્યાત્મદશા હોય છે એમાં કદિ શુષ્કતા આવતી નથી.

‘આત્મદશા બળવાન થવાથી સ્વાભાવિક અધ્યાત્મપ્રધાનતા થાય છે. આત્મા સ્વાભાવિક ઉચ્ચ ગુણોને ભજે છે,...’ ત્યારે આત્મા પોતાના સ્વભાવગુણોની ભજના કરે છે. અથવા આત્માના સર્વ બધા ગુણો સ્વભાવને ભજવા લાગે છે. ‘એટલે શુષ્કતાદિ દોષો ઉત્પન્ન થતા નથી;...’ અને તેથી શુષ્કતા વગેરે કોઈ દોષ ઉત્પન્ન નહિ થાય. આ પ્રકાર જો આવશે તો એને કોઈ શુષ્કતાના દોષો નહિ થાય. જે અધ્યાત્મ માર્ગે ચડે એને સૌથી ચેતવા જેવી જગ્યા, જ્યાં લાલ બત્તી મૂકી છે એ આ છે કે શુષ્કતા ન આવવી જોઈએ, સ્વચ્છંદ ન આવવો જોઈએ અને જેમ તેમ પ્રલાપ થાય એમ બનવું જોઈએ નહિ.

‘આત્મા સ્વાભાવિક ઉચ્ચ ગુણોને ભજે છે, એટલે શુષ્કતાદિ દોષો ઉત્પન્ન થતા નથી; અને ભક્તિમાર્ગ પ્રત્યે પણ જુગુપ્સિત થતા નથી.’ નહિતર વળી ભક્તિની એલર્જી થઈ જાય. અધ્યાત્મમાં ચડે અને ભક્તિની એને એલર્જી થઈ જાય. અરે..! આ ભક્તિ ક્યાં આવી ? વળી આ ભક્તિનું ક્યાં આવ્યું વચ્ચે ? ભાઈ ! એ અધ્યાત્મમાં ભક્તિ આવ્યા વગર રહે નહિ. એકલો ભક્તિમાર્ગ હોય અને અધ્યાત્મમાર્ગ ન હોય તો તે ભક્તિમાર્ગ બરાબર નથી. અધ્યાત્મમાર્ગ હોય અને સાથે ભક્તિમાર્ગ ન

હોય તો તે અધ્યાત્માર્ગ બરાબર નથી. એમ છે. જેમ જ્ઞાન અને ક્રિયા સાથે રહે છે, એમ અધ્યાત્મ અને ભક્તિ સાથે રહે છે. એક સિક્કાની બે બાજુ છે.

તે 'ભક્તિ માર્ગ પ્રત્યે પણ જુગુપ્સિત થતા નથી. સ્વાભાવિક આત્મદશા સ્વરૂપલીનતા પામતી જાય છે.' અને જે સ્વભાવિક આત્મદશા છે તે સ્વરૂપની લીનતામાં આગળ વધતી જ જાય છે. એવું સહેજે સહેજે એવો વ્યવહાર-નિશ્ચયનો મેળ છે કે જેને લઈને આત્મદશા વિશેષ પ્રગતિ કરતી જાય છે, વિકાસ પામતી જાય છે. 'જ્યાં અર્હતાદિના સ્વરૂપધ્યાનાલંબન વગર વૃત્તિ આત્માકારતા ભજે છે, ત્યાં...' ત્યાં એમને જે કાંઈ કહેવું છે એ અપૂર્ણ રહી ગયું છે. લ્યો ઠીક ! એટલે કાગળ બદલાણો હશે. લાંબુ લાંબુ લખ્યું છે એટલે એક કાગળ પૂરો થયો હશે અને બીજો કાગળ લીધો હશે, એ બીજો કાગળ નથી મળ્યો અહીંયાં. વિષય બહુ સારો ચાલ્યો છે. ઘણી જગ્યાએ બહુ સારો વિષય ચાલ્યો છે ત્યાં અપૂર્ણ રહી ગયો છે. એ રીતે અહીંયાં ભગવાન 'ઋષભદેવસ્વામી'ની 'આનંદઘનજી'ના સ્તવનની પહેલી કડી લઈને આટલું વિવેચન કર્યું છે. હજી તો પહેલી કડીનું વિવેચન ચાલે છે. બાકીની કડીઓના કાંઈ કાગળો નથી મળ્યા લાગતા. એમના ઘણા કાગળો હાથમાં નથી આવ્યા.

મુમુક્ષુ :- દ્રવ્યદષ્ટિ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કોને ખબર. આ એક અને બે તો મળે જ છે અહીંયાં. બીજો ઘણો વિસ્તારથી કર્યો છે.

મુમુક્ષુ :- એક જ ભગવાનનો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બીજામાં 'અજિતનાથ' ભગવાન છે ને ? ના. બીજા વીતરાગ સ્તવના પણ 'ઋષભદેવ' ભગવાનનું છે. પછી નીચે 'અજિતનાથ' ભગવાનનું છે. 'ઋષભજિનસ્તવના સંપૂર્ણ.' થઈ. ૫૭૪ પાને. 'ઋષભજિનસ્તવના સંપૂર્ણ.' થઈ. એમ આવ્યું. પછી 'અજિતનાથ' ભગવાનનું ઉપાડ્યું છે. ત્રણ નંબર એ છે. ૫૭૫ પાને છે. પણ અંદરમાં અધ્યાત્મ કેટલું છે એ ખોલ્યું છે એમણે. કહેવાનો મતલબ શું છે કે 'આનંદઘનજી'ના પદમાં જે અધ્યાત્મ ભર્યું છે એ અધ્યાત્મને એમણે ખોલ્યું છે. 'ગુરુદેવ'ને પણ રસ બહુ ચડતો હતો. 'આનંદઘનજી'ના પદ બહુ લલકારતા હતા. ચોવીસ સ્તવનો ઉપરાંતના પણ 'ગુરુદેવ'ને મોઢે છે. એમને મોઢે છે એટલે એમણે ઘણી જગ્યાએ ઉદ્ધરણ કર્યું છે બીજા બીજા

પદોનું. અને 'ગુરુદેવ' પણ ઉદ્ધરણ કરતા હતા. બીજા એક સો પદો મળ્યા છે. નાના-નાના પદો છે. ત્રણ-ચાર કડીના, ત્રણ-ચાર કડીના. બીજા એક સો પદોનું એક પુસ્તક મળ્યું. એ બધામાં અધ્યાત્મદષ્ટિ છે. દરેક પદની અંદર અધ્યાત્મદષ્ટિ છે. અહીં સુધી રાખીએ...

સ્વરૂપ મહિમા આવવામાં, સૌ પ્રથમ સ્વરૂપ અંગેનું જાણવું થાય છે, ત્યાં બહુભાગ જીવો જાણકારી વધારવામાં લાગી જાય છે. પરંતુ તેથી આત્મ હિતરૂપ પ્રયોજન સધાતું નથી. સ્વરૂપ સમજાયા બાદ માત્ર વિકલ્પ નહિ કરતાં, ભાવભાસનની દિશામાં આગળ વધવા અર્થે પરમ સત્સંગ યોગે, દૃઢ મુમુક્ષુતા પ્રાપ્ત થયે સત્પુરુષની ઓળખાણ થવાથી, તેમના વચનની પ્રતીતિ, આજ્ઞારૂચિ અને સ્વચ્છંદ નિરોધ ભક્તિ થાય છે, પછી અંતર અવલોકન દ્વારા સૂક્ષ્મ અને નિર્મળ જ્ઞાન, જ્ઞાનવેદનના આધારે, સ્વ સામર્થ્યના અસ્તિત્વને ગ્રહણ કરે છે ત્યારે યથાર્થ મહિમા આવે છે, જેના ફળ સ્વરૂપે સ્વાનુભૂતિ ઉત્પન્ન થાય છે. આમ સ્વરૂપ મહિમાને જ્ઞાનના ક્ષયોપશમ સાથે કારણરૂપ સંબંધ નથી અલ્પ ક્ષયોપશમ વાળો જીવ પણ પ્રયોજનને પકડી યથાર્થ પ્રકારે પ્રવર્તે તો અસ્તિત્વ ગ્રહણ પૂર્વક, ભેદજ્ઞાન સહિત સ્વરૂપ મહિમામાં આવી શકે છે. (અનુભવ સંજીવની-૧૭૪૮)

તા. ૪-૪-૧૯૯૨, પત્રાંક - ૭૫૩
પ્રવચન નં. ૩૫૧

‘... કર્તવ્ય છે તે નવમા સ્તવનમાં શ્રી ‘આનંદઘનજી’ કહેવાના છે.’ ત્યાં ભગવાનની પૂજાનો વિષય લીધો. દ્રવ્ય પૂજાનો વિષય અને ભાવ પૂજાનો વિષય.

મુમુક્ષુ :- ચોવીસે ચોવીસ સ્તુતિમાં સિદ્ધાંત ભરી દીધા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. સિદ્ધાંત ઘણા લીધા છે. સિદ્ધાંતિક જ્ઞાન ઘણું છે. એ તો લખ્યું છે ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ અને ‘આનંદઘનજી’ને સિદ્ધાંત જ્ઞાન હતું. લખ્યું છે ને ? પોતે લખ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- ‘આનંદઘનજી’એ દિગંબર શાસ્ત્રનું અધ્યયન ઘણું કર્યું હશે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. અભ્યાસ અને અંદરની રુચિ, બે વાત ભેગી થાય પછી અંદર બેસી જાય.

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ વચનામૃત, પાનું-૫૭૨. ‘વીતરાગ સ્તવના’ શ્રી ઋષભજિન સ્તવન. ‘વીતરાગોને વિષે ઈશ્વર એવા ઋષભદેવ ભગવાન મારા સ્વામી છે. તેથી હવે હું બીજા કંથની ઈચ્છા કરતી નથી, કેમકે તે પ્રભુ રીઝ્યા પછી છોડતા નથી. તે પ્રભુનો યોગ પ્રાપ્ત થવો તેની આદિ છે; પણ તે યોગ કોઈ વાર પણ નિવૃત્તિ પામતો નથી, માટે અનંત છે.’ પહેલી કડીનો અર્થ કર્યો છે.

ઋષભ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહરો રે, ઓર ન ચાહું રે કંત;

રીઝ્યો સાહેબ સંગ ન પરિહરે રે, ભાંગે સાદિ અનંત. ઋષભ. ૧

કંત એટલે સ્વામી-પતિ. એક વખત મારા ઉપર કૃપા થઈ પછી ક્યારેય અકૃપા નહિ થાય, એમ કહેવું છે. ભગવાનની એકવાર મારા ઉપર કૃપા થઈ પછી અનંત કાળ પર્યંત ક્યારેય અકૃપા નહિ થાય.

મુમુક્ષુ :- એમાં શું સમજવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક વખત અનુભવ થયો પછી સાદિઅનંત કાળ સ્વરૂપનું અનુસંધાન નહિ છૂટે. એકવાર સ્વરૂપનું અનુસંધાન થયું તો કોઈવાર પછી અનંત કાળ પર્યંત સ્વરૂપનું અનુસંધાન નહિ મટે, નહિ છૂટે.

એમ છે. જગતના સંબંધો છૂટી જાય છે, એમ કહે છે. જગતમાં પતિ-પત્નીના સંબંધો સૌથી વધારે ઘનિષ્ઠ ગણાય છે તોપણ એ છૂટી જાય છે. એક ભવ પૂરતા હોય. બીજા ભવે કાંઈ સાથે રહે એવો નિયમ નથી. અહીંયાં તો સાદિઅનંત કાળ પર્યંત નિજ પરમાત્માનો સંબંધ કદિ છૂટતો નથી.

મુમુક્ષુ :- નામ લીધું છે ‘ઋષભદેવ’ ભગવાનનું અને ભજે છે પોતાને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પોતાનો આત્મા. ‘ઋષભદેવ’ ભગવાનના નામે પોતાના સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની ભાવના ભાવી છે કે આવો સંબંધ મારો થશે. મારા સ્વરૂપ સાથેનો સંબંધ આ પ્રકારનો થશે.

મુમુક્ષુ :- મીરાના જે પદ છે એ ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ પદ્ધતિ લીધી છે. એમણે પોતે તીર્થંકરદેવને પતિ તરીકે (અને) પોતાને પત્ની તરીકે (લીધા છે). અથવા મીરાના જે ભજનો આવે છે એ પદ્ધતિથી ‘આનંદઘનજી’ના ઘણા પદો એવા છે.

‘જગતના ભાવોમાંથી ઉદાસીન થઈ ચૈતન્યવૃત્તિ શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવે સમવસ્થિત ભગવાનમાં પ્રીતિમાન થઈ તેનો હર્ષ આનંદઘનજી દર્શાવે છે.’ આ કાઢ્યું અંદરથી. આ ‘શ્રીમદ્જી’એ અર્થ કાઢ્યો. ‘આનંદઘનજી’ શું દર્શાવો મારે છે ? કે હું ‘જગતના ભાવોમાંથી ઉદાસીન થઈ...’ મારી જે ચૈતન્યવૃત્તિ છે એ શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવમાં સ્થિર થઈ જશે, સમવસ્થિત થઈ જશે. એવી ભગવાનમાં, મારા નિજ પરમાત્મામાં મને પ્રીતિ અને રુચિ થશે. એવી રુચિ થઈ છે તેનો મને ઘણો હર્ષ છે. તેથી હું ઘણો રાજી થયેલો છું, હું રીઝેલો છું. મૂળ તો સ્વરૂપ ભાવનાને ઘૂંટે છે. ભગવાનના નામે સ્વરૂપની ભાવનાને, આત્મભાવનાને ઘૂંટે છે.

‘પોતાની શ્રદ્ધા નામની સખીને આનંદઘનજીની ચૈતન્યવૃત્તિ કહે છે કે : હે સખી ! મેં ઋષભદેવ ભગવાનથી લગ્ન કર્યું છે,...’ પોતાની શ્રદ્ધા નામની સખીને ‘આનંદઘનજી’ની ચૈતન્યવૃત્તિ કહે છે. ચૈતન્યવૃત્તિ એમ કહે છે. પોતાની પરિણતિ, કોને ? પોતાની શ્રદ્ધાને એમ કહે છે કે મેં તો ‘ઋષભદેવ’ ભગવાન સાથે લગ્ન કર્યું છે ‘અને તે ભગવાન મને સર્વથી વહાલા છે. એ ભગવાન મારા પતિ થવાથી હવે હું બીજા કોઈ પણ પતિની ઈચ્છા કરું જ નહીં. કેમકે બીજા બધા જન્મ, જરા, મરણાદિ દુઃખે કરીને આકુળવ્યાકુળ છે; ક્ષણવાર પણ સુખી નથી; તેવા જીવને પતિ કરવાથી મને સુખ ક્યાંથી થાય ?’ મને ઉપાધિ થાય. જે પતિ

સાજો-માંદો રહે, ઘરડો થાય, મરી જવાની ભીતિ લાગે એ પતિનું તો દુઃખ છે. ઉપાધિ થાય. એવો પતિ મારે ન જોઈએ, એમ કહે છે.

‘ભગવાન ઋષભદેવ તો અનંત અવ્યાબાધ સુખસમાધિને પ્રાપ્ત થયા છે,...’ જરા પણ દુઃખી નથી. નહિતર એના દુઃખે દુઃખી થાવું પડે. પતિના દુઃખે પત્નીને દુઃખી થાવું પડે. પણ મારા સ્વામી તો અનંત અવ્યાબાધ સુખમાં બિરાજમાન છે. ‘માટે તેનો આશ્રય કરું તો મને તે જ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય.’ જે એમને અનંત અવ્યાબાધ સુખ પ્રગટ્યું છે, એવું સુખ મને પ્રગટ થશે. ભગવાનની સામે જોઈશ, એનો આશ્રય કરીશ તો એવું સુખ મને પ્રાપ્ત થશે. અનંતસુખમાં હું પણ આવી જઈશ.

‘તે યોગ વર્તમાનમાં પ્રાપ્ત થવાથી હે સખી ! મને પરમ શીતળતા થઈ.’ અને એવો મારા પરમાત્માનો ભેટો થવાથી મને બહુ શાંતિ થઈ છે. ‘શાંત દશા ત્રીનકી પહિચાની, કરે કર જોડી બનારસી વંદન.’ અંદરમાં ભગવાનનો ભેટો થયો. અનંત શાંતિનો પિંડ એના ઉપર દૃષ્ટિ ગઈ. અવસ્થા પણ શાંત... શાંત... શાંત.. નિરાકુળ તૃપ્ત તૃપ્ત થઈ. ‘બીજા પતિનો તો કોઈ કાળે વિયોગ પણ થાય, પણ આ મારા સ્વામીનો તો કોઈ પણ કાળે વિયોગ થાય જ નહીં.’ ‘જ્યારથી તે સ્વામી પ્રસન્ન થયા ત્યારથી કોઈ પણ દિવસ સંગ છોડતા નથી.’ નિરંતર સાથે જ રહે છે. મારા સ્વામી તો નિરંતર સાથે જ રહે છે. કેમકે પોતાનો આત્મા તો કાંઈ (દૂર નથી જતો), પોતાના આત્માનો વિયોગ થતો નથી. ચૈતન્ય પરિણતિને પોતાનો આત્મા મળ્યો. નિરંતર એ સાથે જ રહે છે. છૂટા પડતા નથી.

‘એ સ્વામીના યોગનો સ્વભાવ સિદ્ધાંતમાં ‘સાદિઅનંત’ એટલે તે યોગ થવાની આદિ છે, પણ કોઈ દિવસ તેનો વિયોગ થતવનો નથી, માટે અનંત છે, એમ કહ્યો છે;...’ આમ તો એ સાદિઅનંત પછી એમનેમ સુખાનુભવ ચાલુ રહે છે અનંતસુખમાં. ક્યારેય એનો નાશ થતો નથી. ‘તેથી હવે મારે કોઈ પણ દિવસ તે પતિનો વિયોગ થશે જ નહીં.’ આ વિવેચન પણ અપૂર્ણ મૂકાયું છે. અપૂર્ણ મૂકાયું છે એમ લખે છે.

મુમુક્ષુ :- પહેલી કડી..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો ઓલા પણ ઉપર ત્યાં અપૂર્ણ કરીને કર્યું છે ને ? એ પહેલી કડી થઈ.

‘ઋષભદેવ’ ભગવાનના બહાને પોતાના સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની ભાવના અને સ્વરૂપનો સંગ સાદિઅનંત કાળ હવે રહેવાનો છે એની ખુશી વ્યક્ત કરી છે, લ્યો ! ‘આનંદઘનજી’એ એનો હર્ષ છે એ વ્યક્ત કર્યો છે. પરમાત્માનો ભેટો થાય એનો કેટલો હર્ષ હોય ? એ ભેટો થાય એ જ જાણે અને એ જ માણે. એને કોઈ દર્શાવી શકાય એવું જગતની અંદર કોઈ પરિણામન નથી, કોઈ દશાંત નથી, કોઈ વસ્તુ નથી, કોઈ ઊપમા નથી.

હવે બીજું (ત્રીજી કડી) કહે છે કે ‘હે સખી ! આ જગતને વિષે પતિનો વિયોગ ન થાય તે અર્થે જે સ્ત્રીઓ નાના પ્રકારના ઉપાય કરે છે તે ઉપાય સાચા નથી;...’

‘કોઈ કંત કારણ કાષ્ટભક્ષણ કરે રે,...’ આ જુદી જુદી જાતની બાધા-આખડી રાખે છે ને ? ‘આ જગતને વિષે પતિનો વિયોગ ન થાય તે અર્થે જે સ્ત્રીઓ નાના પ્રકારના ઉપાય કરે છે તે ઉપાય સાચા નથી;...’ તોપણ એને તો છૂટું પડવું જ પડે છે. એમાં કાંઈ સંયોગ અનંતકાળ કોઈનો રહેતો નથી. ‘અને એમ મારા પતિની પ્રાપ્તિ થતી નથી.’ તે ઉપાય સાચા નથી. પણ એમ મારા પતિની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ‘તે ઉપાયનું મિથ્યાપણું જણાવવા તેમાંના થોડાએક તને કહું છું :’ એ બધા ખોટા ઉપાય છે. એ ઉપાયથી કોઈ પતિની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

‘કોઈ એક તો પતિની સાથે કાષ્ટમાં બળવા ઈચ્છે છે,...’ આ સતી થાય છે ને ? ઘણી મરી જાય તો એની ચિતામાં એ સાથે બેસી જાય. કે એ ગયો ત્યાં હું પણ જાઉં. ખોટી વાત છે. એ એના કર્મ ભોગવવા ક્યાંય કોઈ ગતિમાં જાશે, આ એના કર્મ ભોગવવા ક્યાંય કોઈ ગતિમાં જાશે. તો કોઈએ અંધશ્રદ્ધા ઘુસાડી દીધી કે જે પતિની પાછળ સતી થાય એ પતિની સાથે ને સાથે રહે. છૂટી ન પડે. ખોટી વાત છે. એવું કદિ બનતું નથી.

‘કોઈ એક તો પતિની સાથે કાષ્ટમાં બળવા ઈચ્છે છે, કે જેથી તે પતિની સાથે મેળાપ જ રહે, પણ તે મેળાપનો કંઈ સંભવ નથી,...’ એ શક્ય નથી. કેમકે તે પતિ તો પોતાના કર્માનુસાર જે સ્થળને પ્રાપ્ત થવાનો હતો ત્યાં થયો, અને સતી થઈને મળવા ઈચ્છે છે એવી તે સ્ત્રી પણ મેળાપને અર્થે એક ચિતામાં બળી મરવા ઈચ્છે છે, તો પણ તે પોતાના કર્માનુસાર દેહને પ્રાપ્ત થવાની છે;...’ એ કાંઈ એની સાથે રહેશે એવું કાંઈ બનવાનું નથી. તે ‘બન્ને એક જ સ્થળે દેહ ધારણ કરે, અને

પતિપત્નીરૂપે યોગ પામીને નિરંતર સુખ ભોગવે એવો કંઈ નિયમ નથી.' એવો સિદ્ધાંત નથી. એવી કુદરતી કોઈ વ્યવસ્થા નથી. 'એટલે તે પતિનો વિયોગ થયો, વળી તેના યોગનો પણ અસંભવ રહ્યો, એવો પતિનો મેળાપ તે મેં ખોટો ગણ્યો છે, કેમકે તેનું ઠામઠેકાણું કંઈ નથી.' આ બીજી કડીનો અર્થ કર્યો છે.

‘કોઈ કંત કારણ કાષ્ઠભક્ષણ કરે રે, મિલચું કંતને ધાય;

એ મેળો નવિ કહિયે સંભવે રે, મેળો ઠામ ન ઠાય. ઋષભ. ૩’

એટલે દોડીને મળવા જાય છે. ‘એ મેળો નવિ કહીએ સંભવે રે,...’

એવી સંભાવના નથી કે એમાં મેળો થાય જ તે. ‘મેળો ઠામ ન ઠાય.’ એનું કોઈ ઠેકાણું નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કોને ? તમારે ? પદમાં ?

મુમુક્ષુ :- .. બોલ લીધા ને ૩, ૪, ૫, ૬. બોલ્યા એ ત્રીજી કડી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઠીક. એ ત્રીજી કડી છે. બીજી નથી પણ ત્રીજી છે. બીજી નથી પણ ત્રીજી છે અને ત્રીજીનો જ અર્થ કર્યો છે. અર્થ પણ ત્રીજીનો છે. બરાબર છે. બીજી કડી નથી લીધી. ત્રીજીનો અર્થ કર્યો છે.

મુમુક્ષુ :- આખા સ્તવનમાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. લાવો આમાં બીજી કડી હશે ને ?

મુમુક્ષુ :- બીજી કડી જ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘આનંદઘનજી’...

‘પ્રીત સગાઈ રે જગમાં સૌ કરે રે, પ્રીત સગાઈ ન કોઈ;

પ્રીત સગાઈ રે નિરુપાધિક કહી રે, સોપાધિક ધન ખોય. ઋષભ. ૨’

પ્રીત સગાઈ તો જગમાં સૌ કરે છે. પણ એ ખરેખર કોઈ પ્રીતની સગાઈ નથી. એ તો રાગ છે એ દ્વેષ સહિત જ હોય છે. જરાક વાંકુ પડે એટલે દ્વેષ થયા વિના રહે નહિ. ‘પ્રીત સગાઈ રે નિરુપાધિક કહી...’ ખરેખર તો નિરુપાધિક હોય, એમાં કોઈ ઉપાધિક નહિ હોય તો એ સાચી સગાઈ ગણવી. ‘સોપાધિક ધન ખોય.’ કે જેમાં ઉપાધિ છે એ ખોવાય જાય. એ કડી અહીંયાં નથી લીધી. અર્થ કરવામાં નથી લીધી.

‘અથવા પ્રથમ પદનો અર્થ એવો પણ થાય છે કે, પરમેશ્વરરૂપ પતિની પ્રાપ્તિને અર્થે કોઈ કાષ્ઠ ભક્ષણ કરે છે, એટલે પંચાગ્નિની

ધૂણીઓ સળગાવી તેમાં કાષ્ટ હોમી તે અગ્નિનો પરિષ્ક સહન કરે છે અને તેથી એમ સમજે છે કે પરમેશ્વરરૂપ પતિને પામીશું, પણ તે સમજવું ખોટું છે;...' એ પ્રાપ્તિ અર્થે લીધું છે. સારો પતિ મળે એના માટે વ્રત કરે છે ને જુદી જુદી જાતના ? અન્યમતમાં એ વધારે છે. એમાં કોઈ આવું કાષ્ટ-ભક્ષણ એટલે યજ્ઞ કરીને એમાં લાકડા નાખવા એને કાષ્ટ-ભક્ષણ કીધું છે. પંચાગ્નિ. પાંચ-પાંચ આ આજુ બાજુ કરે. પાંચ બાજુ કરે. ચાર ખૂણે ચાર અને એક સામે. મોઢાની સામે. એટલે સરખા તાપની અસર થાય. એવું પણ કોઈ કરે છે, એમ કહે છે. અને તેથી એમ સમજે છે કે પરમેશ્વરરૂપ પતિને પામશું. એટલે પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ અર્થે પંચાગ્નિ તપને કોઈ તપે છે. આ અન્યમતમાં જે તપશ્ચર્યા છે એ જાતની. પણ તે ખોટું છે.

‘કેમકે પંચાગ્નિ તાપવામાં તેની પ્રવૃત્તિ છે; તે પતિનું સ્વરૂપ જાણી, તે પતિને પ્રસન્ન થવાનાં કારણો જાણી, તે કારણોની ઉપાસના તે કરતા નથી, માટે તે પરમેશ્વરરૂપ પતિને ક્યાંથી પામશે ?’ પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય ? એનો ઉપાય જાણતા નથી અને ખોટો ઉપાય કરે છે કે લાવો લાકડા સળગાવીએ. તપ તપીએ ઉનાળામાં. શિયાળામાં નહિ પણ ઉનાળામાં. ‘તેની મતિ જેવા સ્વભાવમાં પરિણમી છે, તેવા જ પ્રકારની ગતિને તે પામશે, જેથી તે મેળાપનું કંઈ ઠામઠેકાણું નથી.’ એટલે શુભભાવ કરશે કદાચ તો એ શુભભાવના ફળમાં કોઈ વ્યંતર આદિ (થશે). એ તો બધા જે અજ્ઞાનતપ છે એની અંદર તો ભૂતડા થાય. એ સિવાય બીજું કોઈ સારી દેવગતિ પણ હોય નહિ. તો એને કાંઈ પરમેશ્વર મળવાનું ઠેકાણું નથી. એ ત્રીજા પદનો બીજો અર્થ ક્યો છે.

ચોથું પદ લે છે. ‘હે સખી ! કોઈ પતિને રીઝવવા માટે ઘણા પ્રકારનાં તપ કરે છે, પણ તે માત્ર શરીરને તાપ છે; એ પતિને રાજ કરવાનો માર્ગ મેં ગણ્યો નથી; પતિને રંજન કરવાને તો બન્નેની ધાતુનો મેલાપ થવો તે છે. કોઈ સ્ત્રી ગમે તેટલા કષ્ટથી તપશ્ચર્યા કરી પોતાના પતિને રીઝવવા ઈચ્છે તોપણ જ્યાં સુધી તે સ્ત્રી પોતાની પ્રકૃતિ પતિની પ્રકૃતિના સ્વભાવાનુસાર ન કરી શકે ત્યાં સુધી પ્રકૃતિના પ્રતિકૂળપણાને લીધે તે પતિ પ્રસન્ન ન જ થાય અને તે સ્ત્રીને માત્ર શરીરે ક્ષુધાદિ તાપની પ્રાપ્તિ થાય; તેમ...’ એ દૃષ્ટાંત છે કે કોઈ તપશ્ચર્યા કરે છે પતિને

રીઝવવા માટે. પણ એની પ્રકૃતિ અનુસાર ન ચાલે, પ્રકૃતિથી વિરુદ્ધ ચાલે તો બેયને કલેશ થાય છે. એમાં એને પતિ એના ઉપર ખુશ નથી થતો. એ દૃષ્ટાંત લીધું છે. સંસારના બધા દૃષ્ટાંત લેવાનું કારણ એ છે કે લોકોને અનુભવ છે. એ વિષયનો લોકોને અનુભવ છે એટલે એવા દૃષ્ટાંત લે છે. ત્યાં સુધી દૃષ્ટાંત છે.

‘તેમ કોઈ...’ તેમ કોઈ એમ કરીને અહીંથી સિદ્ધાંત કહે છે. ‘તેમ કોઈ મુમુક્ષુની વૃત્તિ ભગવાનને પતિપણે પ્રાપ્ત કરવાની હોય તો તે ભગવાનના સ્વરૂપાનુસાર વૃત્તિ ન કરે અને અન્ય સ્વરૂપમાં રુચિમાન છતાં અનેક પ્રકારનાં તપ તપીને કષ્ટ સેવે, તોપણ તે ભગવાનને પામે નહીં,...’ આમ તપ કરે પણ ભગવાનના સ્વરૂપને ન જાણે. અને ભગવાને જેવો ભાવ કર્યો છે એવો ભાવ ન પ્રગટ કરે. બાકી તપશ્ચર્યા કરે. તો એથી કાંઈ એને પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ‘કેમકે જેમ પતિપત્નીનો ખરો મેલાપ, અને ખરી પ્રસન્નતા ધાતુના એકત્વમાં છે, તેમ હે સખી ! ભગવાનમાં આ વૃત્તિને પતિપણું સ્થાપન કરી તે અચળ રાખવું હોય તો તે ભગવાનની સાથે ધાતુમેલાપ કરવો જ યોગ્ય છે; અર્થાત્ તે ભગવાન જે શુદ્ધચૈતન્યધાતુપણે પરિણમ્યા છે તેવી શુદ્ધચૈતન્ય વૃત્તિ કરવાથી જ તે ધાતુમાંથી પ્રતિકૂલ સ્વભાવ નિવર્તવાથી ઐક્ય થવાનો સંભવ છે; અને તે જ ધાતુમેલાપથી તે ભગવાનરૂપ પતિની પ્રાપ્તિનો કોઈ પણ કાળે વિયોગ થવાનો નથી.’ આ રીતે સિદ્ધાંત લીધો. શુદ્ધ ચૈતન્ય ધાતુ લીધી. પુદ્ગલ ધાતુ નહિ. શુદ્ધ ચૈતન્ય ધાતુમાંથી સ્વભાવ પ્રગટ કરે તો વિભાવની નિવૃત્તિ થાય. પરમાત્માની, પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ થાય એ એને પતિની પ્રાપ્તિ થઈ ગઈ. એ ચોથી કડીનો અર્થ કર્યો છે.

પાંચમી. ‘હે સખી ! કોઈ વળી એમ કહે છે કે આ જગત, જેનું સ્વરૂપ ઓળખવાનો લક્ષ્મી ન થઈ શકે તેવા ભગવાનની લીલા છે;...’ આ લોકો કહે છે ને ? ભાઈ ! આ જગત તો ભગવાનની લીલા છે. એની કાંઈ ખબર ન પડે. અનેક જાતની વિચિત્રતા છે ને ! પ્રામાણિક માણસો દુઃખી થાય. પાપી માણસોને ધન સંપત્તિ હોય, પ્રામાણિક માણસો નિર્દોષ હોય, નિર્દોષ પવિત્ર સાધુપુરુષો પ્રત્યે માણસો ઘણા ઉપસર્ગ પરિષદ કરે, કુદરત રુદે, રોગ થાય. અને ઘણા પાપ કરે એ એને કાંઈક તબિયતમાં થાય નહિ.

રાતિરાણ જેવું શરીર હોય અને ખાય-પીને મજા કરે. આ બધું શું ? આમ કેમ થતું હશે ? તો એ ભગવાનની લીલા છે. કાંઈ સમજણ ન પડે. શું કહે ? ચિત્ર-વિચિત્ર સમજીને કહે, આ તો ભગવાનની લીલા છે. આમાં આપણને કાંઈ ખબર ન પડે. એ ભગવાન જાણે.

‘કોઈ વળી એમ કહે છે કે આ જગત, જેનું સ્વરૂપ ઓળખવાનો લક્ષ ન થઈ શકે તેવા ભગવાનની લીલા છે;...’ કેવા ભગવાન છે ? કે જેનું સ્વરૂપ ઓળખવાનો લક્ષ ન થઈ શકે. અલખ છે. અલખ નિરંજનની આ લીલા છે. એનું લક્ષ ન થઈ શકે, એનું સ્વરૂપ આપણે ન ઓળખી શકીએ. ‘અને તે અલક્ષ ભગવાન સૌની ઈચ્છા પૂર્ણ કરે છે;...’ અને એ ભગવાન છે એ બધાની ઈચ્છા પૂરે છે. ‘તેથી તે એમ સમજીને આ જગત ભગવાનની લીલા માની, તે ભગવાનનો તે સ્વરૂપે મહિમા ગાવામાં જ પોતાની ઈચ્છા પૂર્ણ થશે, (એટલે ભગવાન પ્રસન્ન થઈને તેને વિષે લગ્નતા કરશે). એમ માને છે, પણ તે ખોટું છે, કેમકે તે ભગવાનના સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી એમ કહે છે.’ એ સ્વરૂપનું અજ્ઞાન છે.

‘કોઈ કહે લીલા રે અલખ અલખ તણી રે, લખ પૂરે મન આશ;
દોષરહિતને લીલા નવિ ઘટે રે, લીલા દોષ વિલાસ. ઋષભ. ૫’

પણ ભગવાન તો નિર્દોષ પરમાત્મા છે. એને લીલા શેની હોય ? લીલા તો દોષ છે. આવી જગતની લીલા કરવી એ તો દોષ છે. કહે છે કે આવા તો ભગવાન હોતા હશે ? માટે એ જગતની માન્યતા ખોટી છે. લ્યો ! આ દાર્શનિક અભિપ્રાય આપ્યો છે. જગતમાં ઈશ્વરની જે કલ્પના છે એ વિષય ઉપર અહીંયાં આ કડી લખાણી છે. આ જગત છે એ ઈશ્વરની લીલા જેવું છે અને એ રીતે ભગવાનનો ઘણો મહિમા છે. એ વાત ખોટી છે.

આગળ કહે છે બીજા પદનો અર્થ. ‘જે ભગવાન અનંત જ્ઞાનદર્શનમય સર્વોત્કૃષ્ટ સુખસમાધિમય છે,...’ કેવું સ્વરૂપ છે ? ભગવાનનું સ્વરૂપ જાણ્યા વગર આમ કહે છે. કે આ જગતની લીલા ભગવાને કરી છે. ‘જે ભગવાન અનંત જ્ઞાનદર્શનમય સર્વોત્કૃષ્ટ સુખસમાધિમય છે, તે ભગવાનને આ જગતનું કર્તાપણું કેમ હોય ?’ એ આ જગતને કેમ રચે ? એમ કહે છે. જેને જ્ઞાન, દર્શન અનંત છે, અનંત સુખ છે એ ઉપાધિમાં કેમ પડે ? એને એ લીલા કરીને સુખ મેળવવું હતું ?

એ પ્રશ્ન પોતે પૂછ્યો છે. ભગવાને જગત શા માટે રચ્યું ? પોતે પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે. ભગવાનને લીલા કરવાનું મન થયું. કે લીલા કરવાનું મન શું કરવા થયું ? તેથી એ વધારે સુખી થવાના હતા ? એ પહેલા એટલા સુખી નહોતા માટે સુખી થવા માટે લીલા કરી ? એમ પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે.

તેને 'જગતનું કર્તાપણું કેમ હોય ? અને લીલાને અર્થે પ્રવૃત્તિ કેમ હોય ? લીલાની પ્રવૃત્તિ તો સદોષમાં જ સંભવે છે.' જે જગતની લીલા કરી એમાં તો નિર્દોષતા રહેતી નથી. એમાં તો દોષ ઘણા થાય. અનેક જીવો પાપના કાર્યો કરે છે, અનેક જીવો તીવ્ર પાપના પરિણામો અને પાપની પ્રવૃત્તિ કરે છે. જે જગતની લીલા ભગવાને કરી હોય તો ભગવાન આવું કરાવે ? એ કોઈ માન્યામાં આવે એવી વાત નથી. ન્યાયથી પણ કાંઈ સંમત કરી શકાય એવી વાત નથી કે જગતના પાપો ભગવાન કરાવે છે.

મુમુક્ષુ :- ... એની પાસે શું તર્ક છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એની પાસે તર્ક એ છે કે આ અલખની લીલા છે. આપણે ન સમજી શકીએ. આ ભગવાનની લીલાને આપણે સમજવા માટે ઓછા, નાના છીએ. એ આપણે ન સમજી શકીએ.

મુમુક્ષુ :- આ જે તર્ક મૂક્યો છે 'કૃપાળુદેવે' એ... હલાવી નાખે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હલાવી નાખે એવી છે. કોઈ હલી જાય છે એ તો છૂટા પડી જાય છે. જેને હલી જાય એ તો છૂટા પડી જાય છે.

મારે ૧૧-૧૨, બારેક વર્ષની ઉંમરનો એક પ્રસંગ છે. નાના-નાના છોકરાઓ બધા રમતા હતા. એક દરજનો છોકરો હતો. હવે એણે કેવો તર્ક ઉઠાવ્યો કાંઈ સમજાણ ન પડી. એમ કે ભગવાન છે એ સ્તુતિ કરવાથી રાજી થાય છે. એવી કાંઈ વાત ચાલી કે ભગવાન છે એ સ્તુતિ કરવાથી રાજી થાય છે. અમે લોકો શું છે લેખ લખતા હતા અમુક. બધાને ઠીક પડે એવો લેખ લખવો સારો. એમાં એણે એવો કાંઈક તર્ક ઉઠાવ્યો. દરજનો છોકરો હતો. ભગવાન છે એ સ્તુતિ કરવાથી રાજી થાય છે. ખુશામત કરવાથી તો ખુશામતીયા પણ રાજી થાય છે. ભગવાન કાંઈ ખુશામતખોર હોય ? ભારે તર્ક ઉઠાવ્યો. વાતમાં ના પડાય એવું નથી. એટલે એ વખતે એમ લાગ્યું કે આ ખોટું પણ શું કહે છે ? કે આવા તે કાંઈ ભગવાન હોય ? ભગવાન કાંઈ આવા હોય ? ખુશામતથી રાજી થનારા માણસની કિંમત જગતમાં કેવી રીતે અંકાય ? કે મૂરખ છે. ખુશામતથી રાજી થઈ જાય છે. કોઈક બે શબ્દ સારા કહે એમાં રાજી રાજી થઈ જાય છે. તો ભગવાન પણ

એવા જ હોય ? એવા તો ભગવાન હોય નહિ. એટલો તે દિ' વિચાર આવ્યો હતો. વાત તો ઠીક છે. ભગવાન ખુશામતખોર હોઈ શકે નહિ. અને જો ખુશામતથી રાજી થતા હોય તો ખુશામતખોર અને એનામાં ફેર શું ? પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો એણે. વાત તો ઠીક છે. એવું છે. એટલે ધ્યાન જાય એને તો ખ્યાલ આવી જાય છે. આમાં શું છે, સમજવું હોય એને સમજાય છે. પણ સમજવાનું જે બારણું બંધ કરી દે છે એને શું સમજાય એ કહો. જેણે સાચું સમજવાનું બારણું જ બંધ કરી દીધું કે મારે સમજવું નથી. એને શું સમજાવવાના તમે ? એને તર્ક શું ? એને ન્યાય શું ? એને બુદ્ધિ શું ? કાંઈ નથી રહેતું. આમાં નથી બનતું ? આપણે ત્યાં એવું નથી બનતું ? બસ ત્યારે. બધે એવું જ છે. જેને સાચું સમજવું નથી, સમજવાનો અભિપ્રાય નથી. અભિપ્રાય ગયો પછી ખલાસ. પછી એને કોઈ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ વૃથા છે. કોઈ સમજે જ નહિ. અને સમજાવવું એ નકામું છે.

‘લીલાની પ્રવૃત્તિ તો સદોષમાં જ સંભવે છે. જે પૂર્ણ હોય તે કંઈ ઈચ્છે જ નહિ.’ ભગવાન તો પરિપૂર્ણ છે. પૂર્ણમિદમ્. ભગવાન તો પરિપૂર્ણ છે. પરિપૂર્ણમાં ઈચ્છા હોય નહિ. ઈચ્છા હોય એને પરિપૂર્ણતા હોય નહિ. એટલે ઈશ્વરકર્તાવાદીને મોટો તર્ક આ નડે એવું છે. ... ખોડખાપણ થઈ, ક્ષતિ થઈ. (જો) પૂર્ણ છે તો ઈચ્છા કેમ થઈ ? ઈચ્છા કેમ હોય ? એટલે એનું સમઘાન એ કે એ આપણને ન સમજાય. એ ભગવાનનું સ્વરૂપ આપણને ન સમજાય. એ અલખ અગોચર છે. કેવું છે ? અલખ અગોચર છે. જાવ ! પછી કાંઈ વિચાર કરવાનો રહેતો નથી. એ કાંઈ ઈચ્છે જ નહિ. ‘જે પૂર્ણ હોય તે કંઈ ઈચ્છે જ નહીં.’

‘ભગવાન તો અનંત અવ્યાબાધ સુખે કરીને પૂર્ણ છે; તેને વિષે બીજી કલ્પના ક્યાંથી અવકાશ પામે ?’ જ્યાં અનંતસુખમાં બિરાજે છે એને ત્યાં સઉપાધિકપણું એવી કલ્પના કરવાનો કોઈ અવકાશ નથી. ‘લીલાની ઉત્પત્તિ કુતૂહલવૃત્તિથી થાય.’ કોઈ એમ કહે કે, ભાઈ ! અમથી અમથી લીલા કરી. કાંઈ દુઃખી હતા ને સુખી થવા માટે લીલા નથી કરી. પણ અમથી-અમથી સહેજે એક વૃત્તિ થઈ અને ભગવાનને તો એક સામાન્ય વૃત્તિ થાય એમાં આખા જગતની રચના કરી નાખે. એક કુતૂહલવૃત્તિમાંથી આખું જગત ઉત્પન્ન કરી નાખ્યું.

‘લીલાની ઉત્પત્તિ કુતૂહલવૃત્તિથી થાય. તેવી કુતૂહલવૃત્તિ તો

જ્ઞાન, સુખના અપરિપૂર્ણપણાથી જ થાય.’ પરિપૂર્ણ જ્ઞાન અને સુખ હોય એને કુતૂલ લોઈ શકે નહિ. કુતૂલ પોતે અપૂર્ણતાને વ્યક્ત કરે છે, પ્રદર્શિત કરે છે. અજ્ઞાણો હોય ત્યાં કુતૂલ થાય ને ? તો જ્ઞાન અપૂર્ણ થઈ ગયું ને ? જ્યાં જ્ઞાન અપૂર્ણ હોય ત્યાં સુખ પૂરું હોય નહિ કોઈ દિવસ. ‘ભગવાનમાં તો તે બન્ને (જ્ઞાન, સુખ) પરિપૂર્ણ છે, માટે તેની પ્રવૃત્તિ જગત રચવારૂપ લીલા પ્રત્યે ન જ થાય. એ લીલા તો દોષનો વિલાસ છે;...’ એ દોષ જ્યારે વધી જાય ત્યારે લીલા કરવાના પરિણામ થાય અને તે ‘સરાગીને જ તેનો સંભવ છે.’ એનો સંભવ છે એ રાગી જીવને જ છે. કોઈ વીતરાગી નિર્દોષ પરમાત્માને એવી લીલાના પરિણામ લોઈ શકે નહિ.

‘જે સરાગી હોય તેને સદ્વેષતા હોય,...’ રાગી હોય એ દ્વેષી હોય જ. સરાગ હોય તે સદ્વેષ હોય. સ એટલે સહિત. ‘અને જેને એ બન્ને હોય તેને ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિ સર્વ દોષનું પણ સંભવિતપણું છે;...’ લ્યો ! ઠીક ! એક દોષ હોય ત્યાં બીજા દોષ આવી પડે છે. એની સાથે સંકળાયેલા છે, એમ કહે છે. જ્યાં રાગ હોય ત્યાં દ્વેષ હોય. રાગ અને દ્વેષ હોય ત્યાં મોહ હોય. મોહ ન હોય એવું બને નહિ. જ્યાં રાગ, દ્વેષ, મોહ હોય ત્યાં ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ બધી એની પ્રજા હોય, હોય ને હોય જ. ન હોય એવું બને નહિ.

મુમુક્ષુ :- ભગવાનને અડતા નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભગવાનને રાગ-દ્વેષ-મોહ અડતા નથી. ભગવાનને તો ન જ અડે. સાચી વાત છે. જે ભગવાન હોય એને રાગ-દ્વેષ-મોહ અડે નહિ અને રાગ-દ્વેષ-મોહ અડે એ ભગવાન હોય નહિ. ઠીક ! વાત તો ઠીક છે.

એટલે કહે છે કે, ‘જેથી યથાર્થ રીતે જોતાં તો લીલા દોષનો જ વિલાસ છે; અને એવો દોષવિલાસ તો અજ્ઞાની જ ઈચ્છે.’ જ્ઞાની ઈચ્છે નહિ. એવો દોષ, એવો વિલાસ મને પણ હો, એમ કોઈ ચાહતું હોય તો તે જ્ઞાની નથી પણ અજ્ઞાની છે. ‘વિચારવાન મુમુક્ષુઓ પણ તેવો દોષવિલાસ ઈચ્છતા નથી, તો અનંત જ્ઞાનમય ભગવાન તે કેમ ઈચ્છે ?’ એ અનંત જ્ઞાનમય ભગવાન ઈચ્છે નહિ. એટલે આ જે ભગવાનને શૃંગાર છે એમાં પણ આ દલીલ લાગુ પડે છે કે મુનિ થયા પછી ભગવાન થયા

તેરમે ગુણસ્થાને. મુનિ હતા ત્યારે ત્યાગી અવસ્થામાં (હતા). મુનિને કોઈ દાગીના આપે તો પહેરે ખરા મુનિ ? કે છન્નસ્થ મુનિ પણ દાગીના ન પહેરે. અધુરા વીતરાગ છે હજી તો. પૂર્ણ વીતરાગ થયા પછી એ વાતનો કાંઈ મેળ ખાતો નથી. એમ. એમ મુમુક્ષુઓ પણ જો દોષનો વિલાસ ઈચ્છતા નથી તો નિર્દોષ પરિપૂર્ણ પરમાત્મા છે એ દોષ-વિલાસ કરે એ કેમ બને ? એમ કહે છે.

‘જેથી તે ભગવાનનું સ્વરૂપ લીલાના કર્તૃત્વપણાથી ભાવે જે સમજે છે તે ભ્રાંતિ છે; અને તે ભ્રાંતિને અનુસરીને ભગવાનને પ્રસન્ન કરવાનો તે જે માર્ગ લે છે તે પણ ભ્રાંતિમય જ છે;...’ જેનું સાધ્ય ખોટું એનું સાધન પણ ખોટું. સાધન ખોટું એનું સાધ્ય પણ ખોટું. ‘જેથી ભગવાનરૂપ પતિની તેને પ્રાપ્તિ થતી નથી.’ એ પાંચમી કડીનો અર્થ કર્યો છે. છ કડી લીધી છે.

‘હે સખી ! પતિને પ્રસન્ન કરવાના તો ઘણા પ્રકાર છે. અનેક પ્રકારના શબ્દ, સ્પર્શાદિ ભોગથી પતિની સેવા કરવામાં આવે છે એવા ઘણા પ્રકાર છે,...’ સંસારમાં. ‘પણ તે સૌમાં ચિત્તપ્રસન્નતા એ જ સૌથી ઉત્તમ સેવા છે,...’ પતિના ચિત્તની પ્રસન્નતા રહે એ જ એની ઉત્તમ સેવા છે. ‘ક્યારે પણ ખંડિત ન થાય એવી સેવા છે. કપટરહિત થઈને આત્મા અર્પણ કરીને પતિની સેવા કરવાથી ઘણા આનંદના સમૂહની પ્રાપ્તિનો ભાગ્યોદય થાય.’ આ માયા-મિથ્યાત્વ છોડવાની વાત છે ને. ‘કપટરહિત થઈ આતમ અરપણા...’ માયાની પ્રકૃતિ, કપટની પ્રકૃતિ એ મિથ્યાત્વની પ્રકૃતિ છે ને ? એ સામાન્ય અર્થ કર્યો છે.

હવે એના ઉપરથી લે છે કે, ‘ભગવાનરૂપ પતિની સેવાના પ્રકાર ઘણા છે.’ આ જાતની ભક્તિ અન્યમતમાં મીરાની જેમ આવે છે એમ આ ગોપાંગનાની ભક્તિ આવે છે. ‘શ્રીકૃષ્ણ’માં રાધાની ભક્તિ આવે છે. એ બધી ભક્તિ આ પદ્ધતિથી આવે છે. ‘ભગવાનરૂપ પતિની સેવાના પ્રકાર ઘણા છે. દ્રવ્યપૂજા, ભાવપૂજા, આજ્ઞાપૂજા.’ ત્રણ લીધા છે. ‘દ્રવ્યપૂજા, ભાવપૂજા, આજ્ઞાપૂજા. દ્રવ્યપૂજાના પણ ઘણા ભેદ છે; પણ તેમાં સર્વોત્કૃષ્ટ પૂજા તો ચિત્તપ્રસન્નતા એટલે તે ભગવાનમાં ચૈતન્યવૃત્તિ પરમ હર્ષથી એકત્વને પ્રાપ્ત કરવી તે જ છે;....’ ભગવાનનું સ્વરૂપ ઓળખીને, અનંત આનંદમય સ્વરૂપ ઓળખીને ચૈતન્યવૃત્તિને તેવી

જ બનાવવી. એક તાર, એક લય. તો એ એની ભાવપૂજા છે.

‘તેમાં જ સર્વ સાધન સમાય છે. તે જ અખંડિત પૂજા છે,...’ એ અખંડિત પૂજા છે. ઓલો તો ઉપયોગ ખંડ ખંડ થાય ને ? આઠ દ્રવ્યની પૂજામાં ઉપયોગ ખંડ-ખંડ થાય છે. આમાં અખંડ ઉપયોગ રહે છે. ‘કેમકે જો ચિત્ત ભગવાનમાં લીન હોય તો બીજા યોગ પણ ચિત્તાધીન હોવાથી ભગવાનને આધીન જ છે;...’ મન છે એ જો ભગવાનને આધીન હોય તો બીજા યોગ પણ ચિત્તને આધીન વર્તે છે. કાયા અને વચન પણ મનને આધીન વર્તે છે. ‘અને ચિત્તની લીનતા ભગવાનમાંથી ન ખસે તો જ જગતના ભાવોમાં ઉદાસીનતા વર્તે...’ જો ભગવાનમાં ચિત્ત લાચું રહે તો બીજે જગતના પદાર્થો અને વિષયોમાં ચિત્ત ન જાય. એક જ જગ્યાએ જાય. ‘અને તેમાં ગ્રહણ ત્યાગરૂપ વિકલ્પ પ્રવર્તે નહીં;...’ પ્રવર્તે નહિ. ‘જેથી તે સેવા અખંડ જ રહે.’ આ રીતે ખંડ ન પડે. એકની આસક્તિ, બીજાની અનાસક્તિ છે, એમ કહેવું છે. સ્વરૂપની આસક્તિ તે પર રૂપની અનાસક્તિ છે અને પર રૂપની આસક્તિ તે સ્વરૂપની અનાસક્તિ છે.

મુમુક્ષુ :- ..આજ્ઞાપૂજા..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આજ્ઞા પૂજા ત્રીજી વાત લીધી છે. એ તો ભક્તિ કેટલી લે છે ! પ્રેમભક્તિ, ઓઘભક્તિ, પરાભક્તિ, માર્ગભક્તિ, રહસ્યભક્તિ. કેટલા કેટલા શબ્દો વાપર્યા છે. માર્ગભક્તિ. માર્ગચ્છાવાનની ભક્તિ કરે તે માર્ગભક્તિ. અથવા માર્ગ પ્રાપ્ત હોય તેની ભક્તિ કરે તેને માર્ગભક્તિ (કહીએ). પછી કોઈપણ જાતની વાંછા વગરની ભક્તિ હોય તે રહસ્યભક્તિ. પરમપ્રેમથી એમાં લીનતા રહે તે પ્રેમભક્તિ. અભેદભક્તિ થાય તે પરાભક્તિ. અભેદભક્તિ, પરાભક્તિ. કેટલા શબ્દો લીધા છે ! પત્રોમાં ભક્તિને કેટલા શબ્દો લગાડ્યા છે !

મુમુક્ષુ :- આજ્ઞાપૂજામાં બંને પૂજા સમાય જાય છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બંને આવી જાય. ભાવપૂજા અને દ્રવ્યપૂજા બંનેની આજ્ઞા છે. વ્યવહાર અને નિશ્ચયની બે આજ્ઞા થઈ ગઈને ? એટલે.

શું કહે છે ? ‘જ્યાં સુધી ચિત્તમાં બીજો ભાવ હોય ત્યાં સુધી તમારા સિવાય બીજામાં મારે કંઈ પણ ભાવ નથી એમ દેખાડીએ તો તે વૃથા જ છે અને કપટ છે;...’ શું કહે છે ? કે ભગવાનની સામે બેસે, ભગવાનની સ્તુતિ કરે અને અંદરમાં ભાવ બીજો છે કે જડમાંથી સુખ

મળે, સંયોગમાંથી સુખ મળે, મારા સંયોગો સુધરે, મારું શરીર સુધરે તો એ ભગવાનની સામે કપટ કરીને બેઠો છે. શું કીધું એને ? ભગવાનની સામે એ કપટ કરીને બેઠો છે. ભગવાનને નથી ભજતો પણ પોતાના સંયોગોને ભજે છે અને દેખાવ કરે છે કે હું ભગવાનને ભજુ છું. આમ છે.

મુમુક્ષુ :- દુઃખ દૂર થાય તો ભગવાનની ભક્તિ કરીએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભગવાનની ભક્તિ કરીએ તો દુઃખ દૂર થાય. દુઃખ આવી પડ્યું છે. કાં તો અવસ્થા થઈ ગઈ હોય અને માંદગી આવે તો માણસને એમ થાય કે હવે ચાલો Time થઈ ગયો. આપણે હવે જેટલું આત્માનું થાય એટલું કરી લ્યો. ઠીક ! અને કાં કેન્સર જેવો કોઈ વ્યાધિ થાય કે જે મટતો નથી. અને ડોક્ટરો હાથ ઊંચા કરે. ...રહેતું નથી. આયુષ્ય ભોગવી લ્યો. પછી એ વખતે એમ વિચારે કે હવે આપણે તો જવાના દિવસો નજીક ગયા. માટે આપણે હવે આત્માનું જેટલું બને એટલું કરી લ્યો. એ આત્માનું કરી શકે ખરા ? શું આધાર લીધો ? કે હવે સંસારમાં આપણું કાંઈ ચાલવાનું નથી. હવે કોઈ કામ કરીએ તો બધું નકામું છે અને આ રોગ આવ્યો છે માટે આપણે આત્માનું કરવું જોઈએ. ન આવ્યો હોય તો ન કરત. એનો અર્થ શું છે ? એનો અર્થ શું થાય છે ? કે ન આવ્યો હોત તો ન કરત. આલંબન ખોટું છે. આધાર ખોટો લીધો. આધાર શું લીધો ? કે આ રોગરૂપ જે પ્રતિકૂળ સંયોગો ઊભા થયા માટે હવે આત્માનું જલ્દી કરો. જો પ્રતિકૂળ સંયોગો ઊભા ન થયા હોત અને અનુકૂળતા ચાલી આવતી હોત તો કાંઈ હું આત્માને સંભારત નહિ. એમ એનો અર્થ થયો. પછી એમ કહે કે હવે અત્યારે અમારે કાંઈ કરવું નથી. એકલું આત્માનું કરવું છે. પણ તોય થાતું નથી કેમ ? પછી શું કહે ? આ એક સમસ્યા થાય છે. મુમુક્ષુની પ્રત્યક્ષ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભાઈ ! હવે તો અમારે એકલું આત્માનું જ કરવું છે, બીજું કાંઈ કરવું જ નથી. પણ કાંઈ થતું નથી. ઘણી ભાવના છે પણ થતું નથી. પણ થતું નથી એનું કારણ કે અત્યારે જે કરવું છે એનો આધાર ખોટો પકડ્યો છે. અત્યારે હવે બધેથી તું લટકી ગયો છો એટલે તું આવ્યો છો. જો તને તારા માનેલા સુખનો બધે આધાર મળતો હોત તો તું કાંઈ મને સંભારત નહિ. પોતાને સંભારત નહિ એ. એટલે આધાર ખોટો છે.

તબિયત બગડે, રોગાદિ થાય કે પ્રતિકૂળતા આવે, માટે આત્માનું હવે

આપણે સાધન કરીએ એ આધાર ખોટો છે. એ તો અન્યમતિઓ એમ જ કરે છે. ભીંસ પડે એટલે જાય ભગવાન પાસે. ‘સુખમાં સાંભરે સોની અને દુઃખમાં સાંભરે રામ.’ એ તો કહેવત થઈ ગઈ છે એ લોકોની. જુઓ ! પૈસા કમાતો હતો ત્યારે એને થતું કે લાવો સોનું ખરીદીએ, લાવો દાગીના ઘડાવીએ. દુઃખ પડ્યું તો કહે, હવે ભગવાનને સંભારો. સાચો છે ? એ ખોટું છે. કપટ છે. અંદરમાં કપટ છે.

મુમુક્ષુ :- ચોવીસમાં ભગવાનની સ્તુતિમાં છેલ્લી લીટી આ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ચોવીસમાં શું લખે છે ?

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- .. ભાગે રે.. ઠીક !

એટલે ‘જ્યાં સુધી ચિત્તમાં બીજો ભાવ હોય...’ અંદરમાં બીજો ભાવ હોય ‘ત્યાં સુધી તમારા સિવાય બીજામાં મારે કંઈ પણ ભાવ નથી એમ દેખાડીએ તો તે વૃથા ન છે અને કપટ છે;...’ આ અંદરથી કાઢ્યું.

‘વીરજિનેશ્વર પરમ ગયો...

આલંબન સાધન જે ત્યાગે પરપરિણતિને ભાગે રે,

અક્ષય દર્શન જ્ઞાન વૈરાગે આનંદઘન પ્રભુ જાગે રે.

વીરજીને ચરણે લાગું, વીરપણું તે માગુ રે.’

‘અક્ષય દર્શન જ્ઞાન વિરાગે.’ આત્માના અક્ષય, દર્શન, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યથી આનંદઘન પ્રભુ જાગે. મેળ બહુ મેળવ્યો છે, એમણે પોતાના નામ સાથે મેળ બહુ મેળવ્યો છે ઘણી જગ્યાએ.

મુમુક્ષુ :- આ પણ આનંદઘન જ છે ને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે જ તો. પોતે આનંદઘન જ છે.

‘અને જ્યાં સુધી કપટ છે ત્યાં સુધી ભગવાનના ચરણમાં આત્માનું અર્પણ ક્યાંથી થાય ?’ એટલે એણે ખરેખર અર્પણતા કરી નથી. કપટ રાખ્યું છે. અર્પણતા કરી એ તો દેવા આવ્યો હોય. અર્પણતા કરી છે એ તો દેવા આવે છે. અને આ તો ભગવાન પાસે લેવા આવ્યો છે. અર્પણતા કરી કે લેવા આવ્યો છે ? બીજી ભાષામાં એમ કહેવાય કે એ ભગવાનને એમ કહે છે કે તું મને અર્પણ કર. હું તને અર્પણ કરવા નથી આવ્યો પણ તું મને અર્પણ કર. મારે આ જોઈએ છે, મારે તે જોઈએ છે, મારે તબિયત સારી કરવી છે, મારે અનુકૂળતાઓ જોઈએ છે, મારું આયુષ્ય મારે લાંબું કરવું છે, મારે ભવ સારો જોઈએ છે, મારે દેવગતિમાં જાવું છે. એ લેવા

આવ્યો છે, દેવા આવ્યો નથી.

‘જ્યાં સુધી કપટ છે ત્યાં સુધી ભગવાનના ચરણમાં આત્માનું અર્પણ ક્યાંથી થાય ?’ કે ન જ થાય. ‘જેથી સર્વ જગતના ભાવ પ્રત્યે વિરામ પમાડી વૃત્તિને શુદ્ધચૈતન્ય ભાવવાળી કરવાથી જ તે વૃત્તિમાં અન્યભાવ રહ્યો ન હોવાથી શુદ્ધ કહેવાય અને તે નિષ્કપટ કહેવાય.’ આમ છે, લ્યો ! ‘સર્વ જગતના ભાવ પ્રત્યે વિરામ પમાડી વૃત્તિને શુદ્ધચૈતન્ય ભાવવાળી...’ કરવી એ જ શુદ્ધ વૃત્તિ છે. અન્ય ભાવ રહ્યો ન હોવાથી શુદ્ધ વૃત્તિ છે, નિષ્કપટ છે. ‘એવી ચૈતન્યવૃત્તિ ભગવાનમાં લીન કરવામાં આવે તે જ આત્મઅર્પણતા કહેવાય.’ તેવી ચૈતન્યવૃત્તિ શુદ્ધ ચૈતન્યવૃત્તિ દ્વારા નિજ સ્વરૂપમાં લીન થવું એ ખરી આત્મઅર્પણતા છે. એમાં આત્મઅર્પણતા છે. આ બહારમાં કાંઈ શ્રીકૃષ્ણ મૂકે એ અર્પણતા છે, કૃષ્ણ મૂકે એ અર્પણતા છે કે સોનાની લગડી મૂકે એ અર્પણતા છે એમ ન કીધું. શુદ્ધ ચૈતન્યવૃત્તિ કરીને લીન થાય એ આત્મ અર્પણતા છે.

આગળ એ જ કહે છે, જુઓ ! ‘ધનધાન્યાદિક સર્વ ભગવાનને અર્પણ કર્યા હોય, પણ જો આત્મા અર્પણ ન કર્યો હોય...’ ધનધાન્યાદિક સર્વ ભગવાનને અર્પણ કર્યા હોય પણ જો આત્મા અર્પણ ન કર્યો હોય, ‘એટલે તે આત્માની વૃત્તિ ભગવાનમાં લીન કરી ન હોય તો તે ધન્યધાન્યાદિકનું અર્પણ કરવું સકપટ જ છે,...’ એને પણ કપટ કીધું છે, લ્યો ! ઠીક ! પણ આટલું બધું દાન દીધું ને. લોકો દાનેશ્વરી કહેવા માંડ્યા. જ્ઞાની કહે છે કે એ તો કપટ કરે છે. ઠીક ! ‘કેમકે અર્પણ કરનાર આત્મા અથવા તેની વૃત્તિ તો બીજે સ્થળે લીન છે.’ અન્યમતમાં તો કહેવત થઈ ગઈ હતી કે ‘હાથે તે સાથે.’ આપણા હાથે આપો પછી આપણને ત્યાં સાથે મળશે. સાથે આવશે. જેટલું આપ્યું હશે એટલું સાથે આવશે એટલે ત્યાં મળશે. હાથે કરીને આપ્યું હશે તો ત્યાં સાથે મળી જશે. અથવા અહીંયાં એક ગણું આપ્યું હશે તો ત્યાં હજારગણું મળશે. માટે આપણાથી અપાય એટલું આપો. પુણ્ય બાંધો એટલું.

મુમુક્ષુ :- Give & take.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. Give & take. આપીને લઈ લ્યો. પણ થોડું આપીને ઝાઝું લઈ લે તો ? આ ઓલા નાના છોકરાઓને છેતરે છે ને ? પેંડો આપીને સોનાની કડલી કાઢી લે. પેંડો આપીને કડલી કાઢી લે. ધુતારા

માણસો એવું કરે છે ને ? કપટી, ધુતારા. તો પોતે એવો થઈ ગયો, એમ કહે છે. દાન દેવામાં એવો કપટી થયો ? એમ પૂછે છે.

મુમુક્ષુ :- ભગવાનને થોડુંક આપીએ તો ભગવાન ઝાઝું આપે. ભગવાન પાસે ઘણું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઠીક! ભગવાન પરિગ્રહી છે ? કેવા છે ? કે નિષ્પરિગ્રહી છે ? પોતે જેવો છે એવો ભગવાનને બનાવી લીધો. પોતે જેવો છે એવો ભગવાનને માની લીધો.

‘અર્પણ કરનાર આત્મા અથવા તેની વૃત્તિ તો બીજે સ્થળે લીન છે.’ એટલે એનું એ અર્પણ કરવું તે કપટ છે. ‘જે પોતે બીજે સ્થળે લીન છે, તેના અર્પણ થયેલા બીજા જડ પદાર્થ ભગવાનમાં અર્પણ ક્યાંથી થઈ શકે ?’ એને ભગવાનમાં અર્પણ કર્યા છે એ વાત કેવી રીતે લાગુ થાય ? ‘માટે ભગવાનમાં ચિત્તવૃત્તિની લીનતા એ જ આત્મઅર્પણતા છે,...’ એને જ આત્મ અર્પણતા કહેવાય. ચૈતન્યમાં પોતાની વૃત્તિ લીન થાય એ ખરી આત્મઅર્પણતા છે. ‘અને એ જ આનંદઘનપદની રેખા...’ છે. લ્યો ! આનંદઘનપદની સાચી Line એ છે.

‘એટલે પરમ અવ્યાબાધ સુખમય મોક્ષપદની નિશાની છે.’ રેખા નિશાની છે ને ? રેખા ઉપરથી નક્કી કરે ને, ભાઈ ! તમારું ભાગ્ય સારું છે. એમ સ્વરૂપમાં વૃત્તિ લીન થાય એ સાચું લક્ષણ છે. સાચી નિશાની છે કે હવે આ જીવનું ભાવી ઊજળું છે, એનું હોનહાર સારું છે. જે સ્વરૂપમાં વૃત્તિ લીન કરનારાઓ છે એનું હોનહાર સારું છે, એમ કહે છે. એ મોક્ષપદની નિશાની છે. ‘અર્થાત્ જેને એવી દશાની પ્રાપ્તિ થાય તે પરમ આનંદઘનસ્વરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત થશે, એવા લક્ષણ તે લક્ષણ છે.’ લ્યો ! એ સાચું લક્ષણ છે. ‘આનંદઘનપદ રે..’ રે માંથી રેખા કાઢી છે.

ભગવાનની પૂજા કરનારનું ચિત્ત તો પ્રસન્ન રહેવું જોઈએ. શાંત... શાંત... શાંત... પ્રસન્ન રહે. એ સાચી પૂજા છે. અને નિષ્કપટ થઈને આત્માની અર્પણતા કરે. જગતનો કોઈ પદાર્થ મારે જોતો નથી એનું નામ નિષ્કપટપણું છે. મારે એક મારો ચૈતન્યસ્વરૂપી આત્મા જ જોઈએ છે, આ સિવાય કાંઈ જોઈતું નથી. એ સાચું નિષ્કપટપણું છે. આ ‘ઋષભજિનસ્તવના સંપૂર્ણ’ થાય છે. હવે બીજામાં ‘અજિતનાથ’ ભગવાનની સ્તુતિ કરશે અહીંથી. એ પણ અપૂર્ણ મળી છે. (વિશેષ લઈશું...)

**તા. ૬-૪-૧૯૯૨, પત્રાંક - ૭૫૩ થી ૭૫૫
પ્રવચન નં. ૩૫૨**

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ વચનામૃત, પત્રાંક-૭૫૩માં ત્રીજો ભાગ. પાનું-૫૭૫. ‘ઋષભદેવ’ ભગવાનની સ્તુતિ પૂરી કરી. એના ઉપર થોડું લખાણ છે. પછી ‘અજિતનાથ’ ભગવાનની સ્તુતિની વાત કરે છે. ‘પ્રથમ સ્તવનમાં ભગવાનમાં વૃત્તિ લીન થવારૂપ હર્ષ બતાવ્યો, પણ તે વૃત્તિ અખંડ અને પૂર્ણપણે લીન થાય તો જ આનંદઘનપદની પ્રાપ્તિ થાય.’ પોતાના સ્વરૂપમાં વૃત્તિ લીન થાય, પરિપૂર્ણ લીન થાય તો આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય. આનંદઘનપદ એટલે આત્મસ્વરૂપ. ‘જેથી તે વૃત્તિના પૂર્ણપણાની ઈચ્છા કરતા છતાં આનંદઘન બીજા તીર્થંકર શ્રી અજિતનાથની સ્તવના કરે છે.’ તે વૃત્તિની પૂર્ણતાની ભાવના સાથે સાથે હવે બીજા ભગવાનની સ્તુતિ શરૂ કરશે.

‘જે પૂર્ણપણાની ઈચ્છા છે,...’ છે તો છન્નસ્થ પણ ઈચ્છા પૂર્ણતાની છે. ‘જે પૂર્ણપણાની ઈચ્છા છે, તે પ્રાપ્ત થવામાં જે જે વિઘ્ન દીઠાં તે સંક્ષેપે ભગવાનને આનંદઘનજી આ બીજા સ્તવનમાં નિવેદન કરે છે;...’ કે મને તકલીફ પડે છે. કેમકે મારા જ પરિણામ મારી ઈચ્છા પ્રમાણે ચાલતા નથી. આ મારી વિટંબણા છે એટલે વિઘ્ન થાય છે. મારે પરિપૂર્ણ થાવું છે એમાં મને મારા પરિણામનું જે વિઘ્ન આવે છે એ વિઘ્નનું નિવેદન કરે છે. ‘અને પોતાનું પુરુષત્વ મંદ દેખી ખેદખિન્ન થાય છે...’ કે મારો પુરુષાર્થ હું મારા સ્વરૂપમાં ચલાવી શકતો નથી. અનંતવીર્ય ભરેલું હોવા છતાં પણ પ્રગટપણે મારો પુરુષાર્થ પાછો પડે છે. એ પોતાના પુરુષાર્થની મંદતા દેખીને પોતે જ ખેદખિન્ન થાય છે.

અને ‘એમ જણાવી...’ એ ખેદખિન્ન થવું તે પણ ‘પુરુષત્વ જાગ્રત રહે...’ પુરુષાર્થની જાગૃતિ માટે ખેદખિન્નતા છે. દશાની પામરતા પણ પુરુષાર્થ વધારવા માટે છે અને સ્વભાવનું પૂર્ણ સામર્થ્ય પણ પુરુષાર્થ વધારવા માટે જ છે. પુરુષાર્થ વધારવા માટેનો વિષયવિરોધ દેખાય છે.

એક વર્તમાન પર્યાયની પામરતાનો જ્ઞાનને વિષય થાય છે તો પણ જ્ઞાની પુરુષાર્થ વધારે છે અને એક ન્યાયે પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપને, પૂર્ણ સામર્થ્યને જોવે છે તો એમાં પણ પુરુષાર્થ વધારે છે.

એક દ્રવ્યનો વિષય છે એમાં પણ પુરુષાર્થ વધારવાનું કારણ છે. એક પર્યાયનો વિષય છે એમાં પણ પુરુષાર્થ વધારવાનું જ કારણ છે. એમ દ્રવ્યાર્થિકનય અને પર્યાયાર્થિક નયનો વિષયવિરોધ હોવા છતાં સાધનામાં અવિરોધપણું છે, આરાધનામાં વિરોધ નથી. આનું નામ અનેકાંત છે. વિરોધ હોવા છતાં અવિરોધપણાને સાધે છે. તે આ પ્રકારે સાધે છે. કેમકે ભગવાનની વાણીમાં બંને નયનો વિષય આવ્યો. બંને નયનો વિષયવિરોધ છે. બંને નયનો વિષયવિરોધ હોવા છતાં એમાં અવિરોધપણું સાધવું એ પ્રકાર સમ્યક્ પ્રકાર છે. એમાં વિરોધ આવે તો એ પ્રકાર સમ્યક્ નથી.

શા માટે દ્રવ્યનો પક્ષ કરનારને નિશ્ચયાભાસી કહે છે ? કેમકે એને પર્યાયનો વિષય આવતા વિષયવિરોધ થઈ જાય છે. અવિરોધપણું નથી સાધી શકતો. આ માટે વ્યવહારના પક્ષવાળાને વ્યવહારાભાસી કહે છે. એને દ્રવ્યાર્થિકનયનો વિષય આવે ત્યારે એને એમ થાય કે આ મારું નથી આવ્યું. ઓલું આવે ત્યારે આ મારું આવ્યું એમ એને લાગે. શાસ્ત્રમાં કે વાણીમાં પોતાના પક્ષની વાત આવે ત્યારે મારું આવે છે એમ એને લાગે છે. હું કહું છું એમ આવે છે. બીજી વાત આવે ત્યારે મોળો પડી જાય પાછો. અથવા એને એ પોતાને રચતી વાત ન લાગે. એટલા માટે એને આભાસ કહે છે. જે સમ્યક્ છે, જેનું પરિણામન સમ્યક્ છે એ તો બંને વખતે સ્વરૂપને જ સાધે છે, અવિરોધપણું સ્વરૂપને સાધે છે.

મુમુક્ષુ :- આત્માની વાત સૂક્ષ્મ હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સૂક્ષ્મ વાત લાગે છે ને ? તો સારું. એમાં શું છે ? સૂક્ષ્મતાનો અભિલાષી છે પાત્રજીવ. પાત્રજીવ કોને કહીએ ? જે સદૈવ સૂક્ષ્મબોધનો અભિલાષી. તે મહાવીરના બોધને પાત્ર છે એમ લીધું છે. મહાવીરના બોધને પાત્ર છે અર્થાત્ તે સમ્યક્દર્શનને પાત્ર છે. એટલે પાત્રજીવ તો હંમેશા એવી આકાંક્ષા અને અભિલાષા રાખે છે કે શ્રીગુરુ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વાત મને, સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ રહસ્ય બતાવે સ્વભાવનું. હું ઝીલી લેવા તૈયાર છું. આ Fielding ભરનારા Catch લેવા માટે તૈયાર હોય છે કે નહિ ? કે આવી રીતે ફટકો મારે તો જ હું Catch કરું, નહિતર ન કરું. એમ હોય ? કે ગમે તેવી રીતે મારે નહિ. તૈયાર હોય છે કે નહિ ?

પડીને, ઠેકડો મારીને, હાથ-પગ ભાંગીને બધી રીતે તૈયાર છે કે નહિ ? એને હાથ-પગ ભાંગીને પણ કામ કરવું છે. અને આપણે બધી અનુકૂળતા હોય તો કરવું છે. એના જેટલી પણ આપણી લગની નથી. એને તો પાંચ-પચીસ હજાર, પચાસ હજાર મળશે બહુ બહુ તો. આવી વાત છે. શું કહે છે ? જુઓ !

‘પોતાનું પુરુષત્વ મંદ દેખીને...’ પુરુષત્વ એટલે પુરુષાર્થપણું ‘મંદ દેખીને ખેદખિન્ન થાય છે...’ અને ‘એમ જણાવી પુરુષત્વ...’ એટલે પુરુષાર્થપણું ‘જાગ્રત રહે એવી ભાવના ચિંતવે છે.’

હવે એ વિષય શરૂ કરે છે, કે ‘હે સખી !...’ પહેલું પદ છે. ‘બીજા તીર્થંકર એવા અજિતનાથ ભગવાને પૂર્ણ લીનતાનો માર્ગ દર્શાવ્યો છે તે, અર્થાત્ જે સમ્યક્ ચરણરૂપ માર્ગ પ્રકાશ્યો છે તે, જોઉં છું, તો અજિત એટલે મારા જેવા નિર્બળ વૃત્તિના મુમુક્ષુથી જીતી ન શકાય એવો છે.’ એ માર્ગ અજિત છે. ભગવાનનું નામ અજિત છે અને સામે માર્ગને અજિતપણું લીધું છે.

પંથડો નિહાળું રે બીજા જિન તણો રે, અજિત અજિત ગુણધામ;

જે તેં જીત્યા રે, તેણે હું જીતિયો રે, પુરુષ કિશ્યું મુજ નામ? પંથડો. ૧

હું તો હારી જાવ છું. પુરુષાર્થલીન છે એ હારી જાય છે. શું કહે છે ? ‘પંથડો...’ એટલે માર્ગ. પંથ એટલે માર્ગ. શેનો માર્ગ ? પૂર્ણ થવાનો માર્ગ. પૂર્ણ થવાનો ઉપાય એને પૂર્ણ થવાનો માર્ગ કહે છે કે, હે ‘અજિતનાથ’ ભગવાન ! આપે તો પૂર્ણ લીનતાનો માર્ગ દર્શાવ્યો છે. તે સમ્યક્ આચરણરૂપ માર્ગ છે. એ માર્ગને હું જોઉં છું ત્યારે હું મારી જાતને નિર્બળ જોઉં છું. મારા પુરુષાર્થને હું નિર્બળ જોઉં છું. વર્તમાન પુરુષાર્થ છે તોપણ એની નિર્બળતા જોવે છે. કેમકે પૂર્ણતાનું લક્ષ છે ને ? મુનિરાજ પણ પામરતા જ જોવે છે ને ? ‘બહેનશ્રીના વચનામૃત’માં લીધું. મુનિરાજ પણ પોતાની પામરતા જોવે છે.

‘ભગવાનનું અજિત એવું નામ છે તે તો સત્ય છે, કેમકે મોટા મોટા પરાક્રમી પુરુષો કહેવાય છે તેનાથી પણ જે ગુણના ધામરૂપ પંથનો જય થયો નથી, તે ભગવાને જય કર્યો હોવાથી ભગવાનનું તો અજિત નામ સાર્થક જ છે,...’ તીર્થંકર ભગવાનનું અજિત નામ છે એ સાર્થક છે. કે જે મોટા મોટા પરાક્રમી પુરુષોએ નથી કર્યું એ ભગવાને કાર્ય કર્યું છે. ભગવાન

હાર્યા નથી, જિત્યા છે. નામની સાથે કેવો મેળ કર્યો છે ! ગુણવાચક નામ છે ને ? એટલે મેળ કર્યો છે. 'તે ભગવાને જય કર્યો હોવાથી ભગવાનનું તો અજિત નામ સાર્થક જ છે, અને અનંત ગુણના ધામરૂપ તે માર્ગને જીતવાથી ભગવાનનું ગુણધામપણું સિદ્ધ છે.' 'અજિત અજિત ગુણધામ;...' આપનું ગુણધામપણું એ સિદ્ધ જ છે. અનંત ગુણના ધામરૂપ તે માર્ગને આપે જિત્યો છે, સફળ કર્યો છે, વિજય મેળવ્યો છે એ માર્ગની અંદર. માટે આપનું ગુણધામ એવું નામ પણ સિદ્ધ જ છે, બરાબર છે, યોગ્ય જ છે. ખરેખર આપે અનંત ગુણ પ્રગટ કર્યા છે. અનંત ગુણ પ્રગટ કર્યા હોવાથી આપ ગુણના નિધાન છો, ગુણના ધામરૂપ છો એ વાત પણ સિદ્ધ થયેલી છે.

'હે સખી, પણ મારું નામ પુરુષ કહેવાય છે, તે સત્ય નથી.' પણ મને લોકો પુરુષ કહે છે એ વાત સાચી નથી. 'ભગવાનનું નામ અજિત છે. જેમ તે તદ્દરૂપ ગુણને લીધે છે તેમ મારું નામ પુરુષ તદ્દરૂપ ગુણને લીધે નથી.' એમને 'યથા નામા તથા ગુણા છે.' જ્યારે મને લોકો પુરુષ કહે છે એ વાત ખોટી છે. હું તો હારી જાઉં છું. મારી વૃત્તિઓ પાસે હું હારી જાઉં છું. એમ કહે છે. માટે મારામાં નામ એવા ગુણ નથી. ભગવાનમાં તો નામ એવા ગુણ છે. 'કેમકે પુરુષ તો તેનું નામ કહેવાય કે જે પુરુષાર્થસહિત હોય,...' પુરુષાર્થસહિત હોય તેને પુરુષ કહીએ. 'સ્વપરાક્રમ સહિત હોય, પણ હું તો તેમ નથી.' ખરેખર મારી તો એવી સ્થિતિ જોવામાં આવતી નથી. મને તો મારું પરિણામન બહુ હીણું લાગે છે.

'માટે ભગવાનને કહું છું...' જુઓ ! સાધક છે એ પરિણામનને હીણું જોવે છે. અને મુમુક્ષુ એમ વિચાર કરે ના ના, હોં ! પહેલા કરતા મારામાં ઘણો ફાયદો થયો છે. પહેલા કરતા મારામાં ઘણા દોષ ઓછા થઈ ગયા છે. પહેલા કરતા મારો ક્રોધ ઘટી ગયો છે, મારો લોભ ઘટી ગયો છે, મારે ફલાણું ઘટી ગયું છે. હવે હું સુધરી ગયો છું એમ જોવે છે.

મુમુક્ષુ :- રોજ વ્યાખ્યાનમાં આવું છું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- રોજ આવું છું. લ્યો ઠીક ! પહેલા પ્રવચનમાં, વાંચનમાં આટલું નહોતો વાંચતો, નહોતો આટલું સમજતો. એ દષ્ટિ છે એ પર્યાયદષ્ટિ છે એ ખોટી દષ્ટિ છે, જુઠી દષ્ટિ છે, અવગુણની દષ્ટિ છે, ગુણની દષ્ટિ નથી.

મુમુક્ષુ :- તો શું વિચારવું આમાં ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પામર છું એમ વિચારવું. ‘આનંદઘનજી’ એ તો કહે છે કે મને પુરુષ કહેવું એ મને યોગ્ય નથી લાગતું. મારો પુરુષાર્થ હીણો છે. મારું નામ પુરુષ છે એ બરાબર નથી. મને એમ લાગે છે.

‘માટે ભગવાનને કહું છું કે હે ભગવાન ! તમારું નામ અજિત તે તો સાચું છે; પણ મારું નામ પુરુષ તે તો ખોટું છે.’ આપનું નામ સાચું. મારું નામ જૂઠું છે. ‘કેમકે રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિ દોષનો તમે જય કર્યો...’ છે. તમે એને જીતી લીધા છે. તમે જીતાણા નથી પણ તમે એને જીતી લીધા છે ‘તેથી તમે અજિત કહેવાવા યોગ્ય છો, પણ તે જ દોષોએ મને જીતી લીધો છે,...’ જે તે જીત્યા તેણે હું જીત્યો. તમે જેને જીત્યા એણે મને પછાડ્યો છે. આમ મારી ઊલટી પરિસ્થિતિ છે. ‘માટે મારું નામ પુરુષ શેનું કહેવાય ?’ કે ખરેખર એ નામને હું યોગ્ય નથી.

મુમુક્ષુ :- પુરુષાર્થની પ્રેરણા આપે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પર્યાયને જોઈને પણ પુરુષાર્થ વધારે છે અને દ્રવ્યને જોઈને પણ પુરુષાર્થ વધારે છે. દ્રવ્યાર્થિકનયે પણ પુરુષાર્થ વધારે અને પર્યાયાર્થિકનયે પણ પુરુષાર્થ વધારે. શુદ્ધનયે પણ પુરુષાર્થ વધારે અને અશુદ્ધનયે પણ પુરુષાર્થ વધારે. પુરુષાર્થનયે પણ પુરુષાર્થ વધારે અને અપુરુષાર્થનયે પણ પુરુષાર્થ વધારે. બધાને એક જ કામ કરે છે. નય-To lead. સિદ્ધિ પ્રત્યે દોરી જાય છે. આત્મસિદ્ધિ પ્રત્યે દોરી જવાનું કામ કરે છે.

મુમુક્ષુ :- વ્યવહારાર્થિકનયે પુરુષાર્થ વધારે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પર્યાયાર્થિકનયે પુરુષાર્થમાં પુરુષાર્થ તૂટી જાય એમ નહિ. પુરુષાર્થ વધારે. સ્વને લક્ષમાં લે તો પણ સ્વરૂપ પ્રત્યે ઢળે, પર ઉપર ઉપયોગ જાય તોપણ પાછો વળીને સ્વરૂપ પ્રત્યે ઢળે, એનો નિષેધ કરે. આત્માને જાણે તો આદર કરીને સાધના વધારે, રાગને જાણે તો નિષેધ કરીને સાધના વધારે. એનું નામ તો ભેદજ્ઞાન છે. અસ્તિ-નાસ્તિથી. આમ તો બંને જગ્યાએ એક જ વલણથી અને એક જ પ્રકારથી થાય છે. આમ છે ખરેખર તો. માર્ગની વિધિ તો આ પ્રકારે છે. એટલે ક્યાંય વચનવિરોધ આવતો નથી, વિષયવિરોધ આવતો નથી. વિરોધી ધર્મો હોવા છતાં અવિરોધપણું સાધી શકાય છે.

એટલે તો ‘સમયસાર’માં (કળશ-૪માં) લીધું કે ‘સ્યાત્પદાડકે જિનવચસિ રમન્તે’. જે જિનવચનમાં સ્યાત્ પદથી રમે છે એ ખરેખર આત્મામાં રમે છે. ‘રાજમલજી’એ અર્થ કર્યો, ‘જિનવચસિ રમન્તે’ એટલે કે જિનવચનના વિષયભૂત એવા આત્મામાં રમે છે. એટલે ગમે તે વિષય સામે આવે. સાધક તો એક જ બાજુ વળે છે, બીજી બાજુ વળતો નથી. સાધે છે. પ્રત્યેક સમયે સાધે છે. ‘ઉભયનયવિરોધધ્વંસિનિ સ્યાત્પદાડકે’ એમ લીધું છે ને ? ત્યાંથી તો કળશ શરૂ કર્યો છે કે ઊભયનય છે એને વિષય વિરોધ છે. પણ એનો ધ્વંસ કરે છે સ્યાદપદથી. એ ‘જિનવચસિ રમન્તે ચે સ્વયં વાન્તમોહા:’. એ જિનવચનમાં સ્વયં મોહને વમીને રમે છે.

મુમુક્ષુ :- શૂરાતન લાવી દીધું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એવું જ છે. આ પુરુષાર્થનું પદ છે.

હવે બીજા પદની વ્યાખ્યા કરે છે. બે પદ પછી અપૂર્ણ રહી ગયું છે. ‘હે સખી ! તે માર્ગ પામવાને માટે દિવ્ય નેત્ર જોઈએ.’ એવો ‘અજિતનાથ’ ભગવાનનો માર્ગ પામવા માટે દિવ્ય નેત્ર જોઈએ. ‘ચર્મ નેત્રે કરીને જોતો છતો તો સમસ્ત સંસાર ભૂલ્યો છે.’ આ ચામડાની આંખથી જોઈને તો એ સંસારમાં ભૂલ્યો છે. ‘ચરમ નયાણ કરી મારગ જોવતાં રે,, ભૂલ્યો સયલ સંસાર;...’ આખો સંસાર ચર્મ નેત્રથી, ચર્મ ચક્ષુથી જોવે છે. અને એ આખો સંસાર માર્ગને ભૂલેલો છે. ‘જેણે નયાણે કરી મારગ જોવિયે રે, નયાણ તે દિવ્ય વિચાર.’ જે નેત્રથી માર્ગ જોવો છે એ તો એક દિવ્ય વિચારરૂપી નેત્ર છે. જે દિવ્ય ગુણોના ભંડારને જોવે છે, દિવ્ય ગુણોના ભંડારનું અવલોકન કરે છે, અનુભવન કરે છે એ તો દિવ્ય પરિણામ છે. એનાથી માર્ગ જોઈએ છે.

શું કહે છે ? ‘હે સખી તે માર્ગ પામવાને માટે દિવ્ય નેત્ર જોઈએ. ચર્મ નેત્રે કરીને જોતો છતો તો સમસ્ત સંસાર ભૂલ્યો છે. તે પરમ તત્ત્વનો વિચાર થવાને માટે જે દિવ્ય નેત્ર જોઈએ તે દિવ્ય નેત્રનો નિશ્ચય કરીને વર્તમાનકાળમાં વિયોગ થઈ પડ્યો છે.’ એનો વિયોગ વર્તે છે. આ કાળમાં ક્યાંય માર્ગ દેખાતો નથી. સંપ્રદાયના સંપ્રદાય, ટોળાના ટોળા ચાલે છે પણ ક્યાંય માર્ગ દેખાતો નથી. ‘હે સખી ! તે અજિત ભગવાને અજિત થવાને અર્થે લીધેલો માર્ગ કંઈ આ ચર્મચક્ષુથી દેખાય નહીં.’ એ માર્ગ કાંઈ આ ચર્મચક્ષુથી જોવાનો વિષય નથી. ‘કેમકે તે માર્ગ દિવ્ય છે,

અને અંતરાત્મદૃષ્ટિથી જ અવલોકન કરી શકાય એવો છે.’ એ માર્ગ છે એ દિવ્ય છે અને અંતરાત્મદૃષ્ટિથી અવલોકન કરી શકાય એવો છે.

‘જેમ એક ગામથી બીજે ગામ જવાને પૃથ્વીતળ પર સડક વગેરે માર્ગ હોય છે, તેમ આ માર્ગ કંઈ એક ગામથી બીજે ગામ જવાના માર્ગની પેઠે બાહ્ય માર્ગ નથી,...’ કે ચર્મચક્ષુથી દેખાય. ‘અથવા ચર્મચક્ષુએ જોતાં તે જણાય એવો નથી, ચર્મચક્ષુથી કંઈ તે અતીંદ્રિય માર્ગ ન દેખાય.’ અંતર્મુખનો માર્ગ છે એ મનથી કે ઈન્દ્રિયથી એ જ્ઞાનગમ્ય થતો નથી. એવો એ માર્ગ છે. એ બીજા પદનો અર્થ કર્યો છે અને ત્યાંથી એ વિષય અપૂર્ણ રહી ગયો છે. પૂર્ણ નથી મળ્યો.

મુમુક્ષુ :- અંતર્મુખ અવલોકતા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘અંતર્મુખ અવલોકતા વિલય થતા નહિ વાર.’ વિલય એટલે આ રાગાદિ વિભાવનો વિલય થતાં વાર ન લાગે. ‘આત્મસિદ્ધિ’નો વિષય છે. એ ૭૫૩ (પત્ર) પૂરો થયો.

પત્રાંક-૭૫૪

સંવત ૧૯૫૩

હે જ્ઞાતપુત્ર ભગવન્ ! કાળની બલિહારી છે. આ ભારતના હીનપુણ્યી મનુષ્યોને તારું સત્ય, અખંડ અને પૂર્વાપર અવિરોધ શાસન ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ? થવામાં આવાં વિઘ્નો ઉત્પન્ન થયાં; તારાં બોધેલાં શાસ્ત્રો કલ્પિત અર્થથી વિરાધ્યાં, કેટલાંક સમૂળગાં ખંડ્યાં. ધ્યાનનું કાર્ય, સ્વરૂપનું કારણ એ જે તારી પ્રતિમા તેથી કટાક્ષદૃષ્ટિએ લાખોગમે લોકો વળ્યાં; તારા પછી પરંપરાએ જે આચાર્ય પુરુષો થયા તેના વચનમાં અને તારાં વચનમાં પણ શંકા નાંખી દીધી. એકાંત દઈ કૂટી તારું શાસન નિંદાવ્યું.

શાસન દેવી ! એવી સહાયતા કંઈ આપ કે જે વડે કલ્યાણનો માર્ગ હું બીજાને બોધી શકું, દર્શાવી શકું, -ખરા પુરુષો દર્શાવી શકે. સર્વોત્તમ નિર્ગ્રંથપ્રવચનના બોધ ભણી વાળી આ આત્મવિરાધક પંથોથી પાછા ખેંચવામાં સહાયતા આપ !! તારો ધર્મ છે કે સમાધિ અને બોધિમાં સહાયતા આપવી. [અંગત]

૭૫૪માં કોઈ અંગત લખાણ મળ્યું છે એ છાપ્યું છે. ‘હે જ્ઞાતપુત્ર ભગવન્ !’

મુમુક્ષુ :- ભગવાનને નામે ભક્તિ કરી છે, અંદરમાં તો પોતાની વાત કરી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પોતાની વાત કરી છે. ‘આનંદઘનજી’એ ઘણી વાત કરી છે. ‘આનંદઘનજી’ને તો અનુભવ થઈ ગયો હોય તો ના નહિ. અનુભવમાં આવી ગયા હોય એવા લખાણો છે. અનુભવી પુરુષના લખાણો હોય એવા લખાણો છે. કેમકે એક પદમાં એમણે લખ્યું છે કે, ‘આનંદઘન ચેતન વ્હૈ ખેલે, દેખે લોક તમાશા.’ એટલે એમ કહે છે કે હું તો ચેતનથી ખેલી રહ્યો છું. એટલે મારી પરિણતિ તો ચેતન સાથે ખેલ કરે જ છે. લોકોને જે તમાશો દેખાતો હોય તે દેખાય. કોઈ કહે આ શ્વેતાંબર છે, કોઈ કહે દિગંબર નથી, ફલાણા, ઢીકણા છે. જે દેખાવા હોય એ દેખાય. ‘આનંદઘન ચેતન વ્હૈ ખેલે, દેખે લોક તમાશા.’ એ પદ છે એ એમની પોતાની દશાને વ્યક્ત કરતું પદ છે.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવ’ એ પદ બોલતા હતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બહુ મસ્તીથી બોલે. ‘ગુરુદેવ’ તો ‘આનંદઘનજી’ના પદ બોલે તો રસ ચડી જાય ‘ગુરુદેવ’ને તો. ‘પ્રભુ ! તુમ જાણગ રીતિ.’ લલકારતાને ‘ગુરુદેવ’ તો. સત્તાની વાત આવે, કે મૂળ સત્તા છે એ તીર્થંકર ભગવાનના જ્ઞાનમાં જાણાય છે, દ્રવ્યદષ્ટિનો જે વિષય છે એ ભગવાનની જાણવાની રીત છે. જે દ્રવ્યદષ્ટિ પ્રગટે તો ભગવાનની રીતે એણે આત્માને જાણ્યો. જે દષ્ટિએ ભગવાન આત્માને જાણે છે એ દષ્ટિએ અહીંયાં સાધક આત્માને જાણે છે. તો એ ભગવાનની દષ્ટિની પ્રશંસા કરી કે ‘પ્રભુ ! તુમ જાણગ રીતિ સૌ જગ દેખતા હો લાલ.’ બહુ લલકારતા ‘ગુરુદેવ’ને તો રસ ચડતો.

મુમુક્ષુ :- ગગનમંડળમાં ગૌઆ વિલાણી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘વસુધા દૂધ જમાયા.’ ‘માખણ સાસો વિરલા ખાયા, છાશે જગ ભરમાયા. અવધુ નટનાગરકી બાજી, ક્યા જાને બ્રાહ્મણ કાજી.’ હિન્દુ-મુસલમાનનું કામ નથી આ જૈનના તત્ત્વજ્ઞાનમાં. ‘બ્રાહ્મણ-કાજી’નો અર્થ શું ? કે ધાર્મિક પુરુષોમાં ઓલા હિન્દુઓમાં બ્રાહ્મણ છે અને ઓલામાં કાજી છે, કુરાન વાંચનારા. તો કહે છે, એનું કામ નથી આમાં. એ કાંઈ ન સમજી શકે એવી વાત છે આ. આ બીજી જાતની

બાજી છે આ તો.

મુમુક્ષુ :- ગગનમંડળમાં ગૌઆ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એવા સો પદ છે. એવા બીજા એક સો પદ છે 'આનંદઘનજી'ના.

૭૫૪. 'હે જ્ઞાતપુત્ર ભગવન્ ! કાળની બલિહારી છે.' પોતે અંગત લખે છે પોતાને. ભગવાનને સ્મરણ કરીને. કે આ કાળની કોઈ બલિહારી છે કે આપના જ માર્ગમાં આપની વિરુદ્ધ ચાલે ! આપનું જ નામ લઈને આપના સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ ચાલે ! નામ આપે જિનમાર્ગ અને ઉન્માર્ગે ચાલે. આ તે કાળની બલિહારી છે ને કે. 'હે જ્ઞાતપુત્ર ભગવન્ ! કાળની બલિહારી છે. આ ભારતના હીનપુણ્યી મનુષ્યોને તારું સત્ય, અખંડ અને પૂર્વાપર અવિરોધ શાસન ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ?' પૂર્વાપર અવિરોધ શાસન છે. આ અત્યારના હીનપુણ્યી મનુષ્યોને તારું અખંડ અને પૂર્વાપર અવિરોધ શાસન કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ? આ કાળમાં તો દેખાતું નથી.

'થવામાં આવાં વિઘ્નો ઉત્પન્ન થયાં;...' શું થયું ? કે એ શાસનની પ્રાપ્તિ થવામાં, શાસન ખડું થવામાં આવા વિઘ્નો ઉત્પન્ન થયા. કેવા વિઘ્નો ઉત્પન્ન થયા ? કે 'તારા બોધેલા શાસ્ત્રો કલ્પિત અર્થથી વિરાધ્યાં,...' શું કીધું ? બોલો. આ દિગંબર સાહિત્ય જોઈને કીધું હશે ? તો બસ. વાત પૂરી થઈ ગઈ એ તો. બાકીનો નિર્દેષ કરી નાખ્યો એમણે. જ્યાં પણ ભેળસેળ થઈ છે એ બધી વાત કરી નાખી એની અંદર. બોધેલા તો તારા શાસ્ત્ર પણ કલ્પિત અર્થથી વિરાધ્યાં. એનો અર્થ કલ્પિત કરી નાખ્યો. ભગવાન તો આવા હોય, ભગવાનને આમ હોય, ભગવાનને તેમ હોય. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રથી માંડીને બધી ગડબડ કલ્પના યુક્ત કરી નાખી. અરે..! 'કેટલાંક સમૂળગા ખંડ્યા.' આમ હોય જ નહિ, આમ જ હોય. મૂળમાંથી સિદ્ધાંતનું ખંડન કરી નાખે એવું કર્યું.

મુમુક્ષુ :- કેટલાક સમૂળગા ખંડ્યા એમાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બાદ કરી નાખ્યા છે ને. સમૂળગા ખંડ્યા. કેટલાક તો... હા. પછી લે છે.

કે, 'ધ્યાનનું કાર્ય, સ્વરૂપનું કારણ એ જે તારી પ્રતિમા તેથી કટાક્ષદષ્ટિએ લાખોગમે લોકો વળ્યાં;...' બીજી દષ્ટિએ વળી ગયા. કટાક્ષ દષ્ટિએ એટલે વાંકી. કટ એટલે વાંકું. વાકો છેદ પાડજો. ત્રાંસો છેદ પાડજો.

ખૂણો પાડજો. એ કટાક્ષદષ્ટિએ લાખોગમે લોકો વળ્યાં. લાખો માણસો.. સ્થાનકવાસી થઈ ગયા પ્રતિમાને નહિ માનીને. પ્રતિમાથી વિસ્ત્રદ (થયા). જે ધ્યાનનું કારણ છે, જે સ્વરૂપમાં વળવાનું કારણ છે, એનાથી જે કટાક્ષદષ્ટિએ એટલે બીજી દષ્ટિએ (વળી ગયા). કટાક્ષની દષ્ટિએ એટલે વાકું શું પાડ્યું છળ ગ્રહણ કરીને ? કે આમાં હિંસા થાય છે. દેરાસર બંધાવો એમાં હિંસા થાય છે. એમા આરંભ-સમારંભ થાય છે પ્રતિષ્ઠા કરો એમાં માટે પ્રતિમાની સ્થાપના કરવી જોઈએ નહિ. પાછો અપાસરો કરે ત્યારે આરંભ-સમારંભ ને હિંસા ન થાય પાછી. જે સાધુઓ પ્રતિમાનો નિષેધ કરે એ જ સાધુ પાછો અપાસરો બંધાવીને રહે.

મુમુક્ષુ :- એમાં નિષેધ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નિષેધ છે.

મુમુક્ષુ :- એને માટે બનાવેલો જે અપાસરો હોય એમાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં ન રહેવાય અને છતાં રહે છે. ઓલામાં પાછો પ્રતિમાજીમાં વાંધો રાખે છે. આમાં વાંધો નથી એનો અર્થ એમ થયો ને ? શાસ્ત્રમાં નિષેધ છે પણ એમને વાંધો નથી. એમ થયું ને ? શાસ્ત્રમાં તો પ્રતિમાજીની સ્થાપના છે. ૩૨ (આગમમાં) સ્થાપના છે.

મુમુક્ષુ :- સ્થાનકવાસી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. રહેવાનું સ્થાનક. સ્થાનક એટલે સાધુઓને રહેવાનું ઠેકાણું. એને સ્થાનક કહીએ.

‘તારા પછી પરંપરાએ જે આચાર્ય પુરુષો થયા...’ જે આચાર્યપુરુષો થયા ‘તેના વચનમાં અને તારાં વચનમાં પણ શંકા નાંખી દીધી.’ ભગવાનના વચનમાં શંકા નાખી દીધી, આચાર્યોના વચનમાં શંકા નાંખી દીધી. બે રીતે કરી નાખ્યું. અને ‘એકાંત દઈ કૂટી તારું શાસન નિંદાવ્યું.’ અને એકાંત કૂટીને શાસનને નિંદાવ્યું. એ તો બે ભાગ પડે એટલે વાત ખલાસ. એક બાપના બે દીકરા સંપીને રહેતા હોય, Joint family જેને કહે છે, જુદા થાય એટલે લોકો વાતું કરે જુઓ ! ભાયુ-ભાયુ જુદા થયા. ભાયુ-ભાયુને મનમેળ લાગતો નથી. કાંઈક અંદર થયું હશે. નહિતર જુદા થાય નહિ. રસોડા જુદા કર્યા, ઘંધો જુદો કર્યો. એટલે પહેલાના જમાનામાં તો બાપ બેઠા હોય ત્યાં સુધી જુદો ન થવા દે. ગમે તેમ કરો, અંદર કૂટી મરો. હું જીવું છું ત્યાં સુધી જુદા નથી થવાનું. મારી આબરૂનો અને ખાનદાનીનો સવાલ છે. હું મરી જાવ પછી ગમે તે કરજો.

એમ કહે. આ એકમાંથી બે થયા ને ? શાસન નિંદાવ્યું. જુઓ ! વિચારભેદ થયો, જુઓ ! વિખવાદ થયો. જુઓ ! અંદરોઅંદર ઝઘડા શરૂ થઈ ગયા. બીજાને નિંદાનું કારણ થાય.

હે 'શાસન દેવી !' એમ કહે છે. 'એવી સહાયતા કંઈ આપ કે જે વડે કલ્યાણનો માર્ગ હું બીજાને બોધી શકું, દર્શાવી શકું, -ખરા પુરુષો દર્શાવી શકે.' એવી કોઈ સંયોગોમાં અનુકૂળતા કર, શાસનદેવ એ રાગી દેવ છે એટલે એને કહેવાય. 'સર્વોત્તમ નિર્ગ્રંથપ્રવચનના બોધ ભણી વાળી આ આત્મવિરાધક પંથોથી પાછા ખેંચવામાં સહાયતા આપ !!' સર્વોત્તમ જગતમાં... વિચારો ઉઠ્યા છે એટલે લખ્યા છે. લખવાની પદ્ધતિ હતી. વિચારો આવે તે લખી નાખે. વિચારો આવે એટલે લખી નાખે.

મુમુક્ષુ :- માર્ગ ભક્તિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- માર્ગ ભક્તિ-માર્ગને પ્રત્યેની ભક્તિ, માર્ગને પ્રકાશવાની ભક્તિ, માર્ગચ્છાવાન એવા મુમુક્ષુઓ પ્રત્યેની ભક્તિ, માર્ગપ્રાપ્ત એવા સાધકો પ્રત્યેની ભક્તિ. એ બધી ભક્તિને માર્ગભક્તિ કહેવામાં આવે છે. માર્ગની ભક્તિ-મોક્ષમાર્ગની ભક્તિ. ૭૫૪ થયો. એટલો અંગત કાગળનો ટૂકડો મળી ગયો છે.

મુમુક્ષુ :- શાસન દેવી એટલે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- શાસન દેવી એટલે એવું કોઈ ચાલી આવતી વાત છે. આ ભારતમાતા નથી કહેતા ? કોઈ એવા હોય દેવ તો કોને ખબર છે. એમાં શું છે કે બહારની અંદર શાસનના સંયોગો, અનુકૂળ-પ્રતિકૂળતાઓ પ્રત્યેના પ્રશસ્ત રાગ-દ્વેષવાળા જીવો પણ હોય છે. શાસનની અંદર કોઈ જીવો એવા હોય છે કે જે શાસનથી પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ ઊભી થાય તો એને તીવ્ર રાગ-દ્વેષ થાય. એ પ્રશસ્ત છે. દ્વેષ પણ પ્રશસ્ત છે અને રાગ પણ પ્રશસ્ત છે. અને એ પરિણામથી કોઈ દેવલોકનું આયુષ્ય બંધાય જાય તો એ દેવલોકમાં એની પાસે જે પુણ્યયોગ હોય એનાથી એ શાસનની પ્રતિકૂળતાઓ ત્યાંથી પણ દૂર કરવા માટે પ્રયત્ન કરે. પ્રયત્ન કરે એટલે એને એવો રાગ આવે. કેમકે એ રાગે એણે આયુષ્ય બાંધ્યું છે તો એ પ્રકૃતિ એની સાથે વણાઈ ગઈ. એ પ્રકૃતિનું નિબંધન કરીને ગયા. એને એનો ઉદય વર્તે. એટલે નીચે કાંઈક એવું મનુષ્યલોકમાં, ભગવાનના શાસનમાં કોઈ બાધા પહોંચાડતું હોય અને એ બાધા દૂર થવા યોગ્ય કોઈ પુણ્યયોગ હોય તો આનો વિકલ્પ અને પ્રયત્ન નિમિત્ત થાય. યોગ અને

ઉપયોગ નિમિત્ત થાય.

મુમુક્ષુ :- કાયમી ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ, નહિ એવું કાંઈ નથી. કાયમી હોય તો અત્યારે આ દશા હોય નહિ આપણા લોકોની. જો કાયમી એવું થતું હોય તો એવા જીવો હોય ત્યાં. અસંખ્ય દેવો છે એમાં એવા જીવો હોય છે. પણ એને વિકલ્પ ન આવે. કાં વિકલ્પ આવે તો અહીંયાં કાંઈ ચાલે નહિ એનું. કેમકે કોઈ કોઈનું કરી શકે છે એ તો વસ્તુ વ્યવસ્થામાં નથી. પણ અહીંયાં શાસનનો પુણ્યયોગ હોય તો એ જીવનો વિકલ્પ છે, રાગ છે એ નિમિત્ત થાય. પુણ્યયોગ ન હોય તો રાગ હોય તો નિમિત્ત ન થાય અને કાં તો એને વિકલ્પ જ ન આવે ત્યાંથી. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- ગિરનારજીની જાત્રા વખતે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ત્યાં ચર્ચા થઈ હતી. 'ગિરનાર'માં ચર્ચા થઈ હતી. 'ઘરસેનાચાર્ય'ની ગુફા છે. એક 'ઘરસેનાચાર્ય'ની ગુફા છે અને 'કુંદકુંદાચાર્ય'ની ત્યાં ચર્ચા થઈ હતી એ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ ચર્ચા થઈ હતી. ખરી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- જિનવાણી માતાને શાસનદેવી કહેવાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. જિનવાણી માતા તો ભગવાનની વાણી છે. અને ઓલા તો કોઈ એ નિમિત્તે દેવ કે દેવી થયા હોય. એવા શાસનના પ્રશસ્ત રાગથી દેવ કે દેવીનો એને ભવ થયો હોય અને એ પ્રકારનો એને રાગ-દ્વેષ થાય. દ્વેષ પણ થાય પ્રશસ્ત અને રાગ પણ થાય પ્રશસ્ત. બે પ્રકાર થાય ત્યાં. એમ.

મુમુક્ષુ :- પ્રશસ્ત રાગ-દ્વેષ મુમુક્ષુની વાત છે કે જ્ઞાનીની ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બેયને થાય. મુમુક્ષુને પણ થાય અને જ્ઞાનીને પણ થાય. બંનેને થાય. બંનેને એ સંભવિત છે. સાચા મુમુક્ષુને પણ થાય અને સાચા જ્ઞાનીને પણ થાય. એ સંભવિત છે. ખોટા મુમુક્ષુને ન થાય એમ એનો અર્થ છે. ન થાય એ ખોટા મુમુક્ષુ છે. થાય જ તે. કેમકે જેને જેની પ્રાપ્તિ કરવી છે એ વિષયનો એને રાગ-દ્વેષ હોય, હોય ને હોય જ. છત્રસ્થ છે ત્યાં સુધી. ન હોય એવું બનતું નથી.

'અષ્ટપાલુડ' આખું એના ઉપર લખાણું છે. દાર્શનિક ગ્રંથ છે. શ્વેતાંબર સંપ્રદાય (દ્વારા) એમના વખતે સિદ્ધાંત તૂટ્યો એ સહન નથી

થયો. મુનિરાજ હતા, મહા મુનિરાજ હતા પણ સહન થયું નહિ. અરે..! આ તો વીતરાગનો, આ તો ભગવાનના વીરમાર્ગનો સિદ્ધાંત તૂટે છે. મુનિ નથી એને મુનિપણું મનાવે છે. એ આખા ગ્રંથમાં સમ્યજ્ઞિ અને મુનિ કેવા હોય અને એનાથી વિરુદ્ધ ચાલનારા કેવા હોય, એ સંબંધીનું આખું નિરૂપણ કર્યું છે.

મુમુક્ષુ :- એ ઘાગો રાખીને નિગોદ જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એક વસ્તુનો તાણોવાણો રાખે અને મુનિપણું મનાવે, એમ રાખે એટલે રાખીને મુનિપણું મનાવે કે અમે પણ નિર્ગ્રંથમાર્ગના મુનિ છીએ, વીતરાગમાર્ગના મુનિ છીએ, જિનમાર્ગના મુનિ છીએ તો નિગોદમાં ચાલ્યો જાય. ઉન્માર્ગ થઈ ગયો ને ? ‘પાપ નહિ ઉત્સુત્ર પ્રરૂપણ સરીખો.’ ઉત્સુત્ર એટલે સિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ જે પ્રતિપાદન કરે છે એના જેવું કોઈ પાપ નથી. સિદ્ધાંતનું ખંડન કરવા જેવું કોઈ મોટું પાપ નથી.

મુમુક્ષુ :- બધા એમ કહે છે જૈન ધર્મ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- શું બધા થઈ જાય તો ?

મુમુક્ષુ :- બધા જૈનધર્મ માને તો માનવું જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- માને તો જૈનધર્મનો નાશ થાય. ભાઈ! જૈનધર્મથી વિરુદ્ધ માને તો જૈનધર્મનો નાશ થાય. પણ જૈનધર્મને અનુકૂળ માને તો અજૈનપણાનો નાશ થાય. વિરુદ્ધ માન્યતાનો, ખોટી માન્યતાનો નાશ થાય. કેવી રીતે બને કહો ? ખોટી માન્યતાને પોષે તો જૈનધર્મનું પોષણ થાય ? જૈનના નામે અજૈન માન્યતાને પોષે તો જૈનધર્મનો ઉત્કર્ષ થાય કે નાશ થાય ? નાશ થાય એ તો. ક્યાંય સિદ્ધાંત તૂટવો ન જોઈએ. કોઈપણ ભોગે સિદ્ધાંત ન તૂટવો જોઈએ. એ બાબતમાં મુમુક્ષુઓએ, જ્ઞાનીઓએ અડગ રહેવું. તે એનું સાચાપણું છે. પરિસ્થિતિ ગમે તે હોય. સમાજ આખો આમ થઈ જશે એમ છે ને મૂળ તો ? એ સમાજનું લક્ષ્યું છે લોકસંજ્ઞાનું. સમાજનું સમાજ જાણે. સિદ્ધાંત તોડવાથી સમાજ સચવાય (એમાં) એ સમાજ સાચવવો છે એને શાસન સાચવવું નથી. એમ છે.

આમ તો ‘કલકતા’માં તો મારવાડી ભાઈઓ ઘણા સાંભળવામાં હતા ને ? પછી વાત એમ ચાલતી હતી કે, ભાઈ ! અમારે તો આ લોકોની વચ્ચે રહેવું છે ને ? અમારે તો આ લોકોની સાથે રહેવું છે, આ લોકોની વચ્ચે રહેવું છે. એટલે અમારે ‘બહેનશ્રી’નું નામ ન બોલાય, અમારે

‘ગુરુદેવ’નું નામ બોલાય. એવું બધું ત્યાં તો ચાલે છે ને ? ‘કલકત્તા’માં જરા એ વધારે ચાલે છે. ઓલા દિગંબરના મંદિરમાં બેસે છે. સંપ્રદાયના મંદિરમાં બેસે છે. સમાજની વચ્ચે રહેવું છે કે અસંગ થઈને રહેવું છે ? આ પ્રશ્ન કર્યો હતો. મુખ્ય મુખ્ય માણસોને, મુખિયાઓને. તમારે સમાજની વચ્ચે રહેવું છે કે અસંગ થઈને રહેવું છે. ક્યા રસ્તે જાવું છે ? સમાજને તો છોડવાનો છે. અને એમાં આ સમાજ ! જે મોક્ષમાર્ગથી લાખો ગાવ દૂર વર્તે છે એ સમાજની સાથે રહેવું છે ? એના થઈને રહેવું પડે. એના જેવા થઈને રહેવું પડે.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવશ્રી’ની આજ્ઞા હોય એ પ્રમાણે ચાલે મુમુક્ષુ, પછી મુમુક્ષુ એની સામે થાય, ‘ગુરુદેવશ્રી’ની આજ્ઞાની સામે ચાલે તો એને કાંઈ વધારે સજા થાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો છે.

મુમુક્ષુ :- બીજા પરંપરા કરતા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો ઉત્સૂત્ર થઈ ગયું ને પછી ? આજ્ઞાથી વિરુદ્ધ ચાલે એટલે ઉત્સૂત્ર થઈ ગયું ને ? એ અપરાધ તો છે જ. માર્ગ વિરુદ્ધ જવાનો એ અપરાધ છે.

મુમુક્ષુ :- નહિ. મારો પ્રશ્ન એમ છે કે બીજા જે કોળી ને એ બધા હોય અને એ લોકોને સજા થતી હોય એનાથી વિશેષ સજા થાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. જવાબદારી જેની વધારે છે એને વધારે સજા થાય. એ તો સીધી જ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ કીધું ને કે એક વસ્ત્રનો ધાગો રાખે..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. નુકસાન વધારે થાય. ચોક્કસ-જરૂર નુકસાન વધારે થાય. Higher the post, higher Responsibility જેટલી તમે ઊંચી પદવી ધારણ કરો એટલું નુકસાન વધારે થાય છે તેમને. Bank નો પટાવાળો ભૂલ કરે તો Bank કાંઈ ફડચામાં ન જાય. અને Chairman ભૂલ કરે તો Bank ફડચામાં જાય, દેવાળું કાઢે. એ તો સીધી વાત છે.

જૈનમાર્ગ તૂટ્યો છે, અત્યારે જૈનમાર્ગ તૂટ્યો છે એનું કારણ જૈનો છે, અજૈનો નથી. અલબત્ત ઈતિહાસમાં અજૈનોએ જૈનો ઉપર આક્રમણ કર્યા છે પણ એથી માર્ગ ખરેખર નથી તૂટ્યો. એ વખતે તો ઊલટાનું બહારથી આક્રમણ થાય તો અંદરથી ટકાવવાની વૃત્તિ જોર કરે. પણ અંદરોઅંદર જે સિદ્ધાંત તૂટીને જે કાંઈ ફાંટા પડે છે, સિદ્ધાંત તોડીને જે

કાંઈ ફાંટા પડે છે એને લઈને માર્ગ તૂટી જાય છે. એમ બને છે. માટે સિદ્ધાંતને અક્ષુણ્ણપણે જાળવવાનો કોઈપણ ભોગે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ ધર્મ છે. મુમુક્ષુનો આ ધર્મ છે.

મુમુક્ષુ :- એટલું નુકસાન નથી કર્યું. જેટલું આ શાસ્ત્રમાં ગડબડ કરીને...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ગડબડ કરીને કર્યું છે. એ તો છે જ. શાસ્ત્રનો નાશ કર્યો. ‘બનારસ’માં બાર વર્ષ સુધી શાસ્ત્રો બાળ્યા. એટલા શાસ્ત્રો આપણે અહીંયાં હતા. ‘બનારસ’ની અંદર. એના કરતા વધારે નુકસાન શાસ્ત્રમાં ફેરફાર કરવાથી થાય છે. ક્યાંય ફેરફાર કરાય નહિ. એ મોટો અપરાધ છે. કારણ કે જે શાસ્ત્ર બાળે એ તો નવા લખાય. પણ જે ફેરફાર કરેલા રહી ગયા એ તો કાંઈકને ઊંધે કાંધ નાખી દે. ઊંધે રસ્તે ચડાવી દે. કેમકે એની તો પરંપરા ચાલવાની. એ બહુ મોટું નુકસાન છે અને બહુ મોટો અપરાધ છે.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવ’ના શાસ્ત્રો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ બહુ મોટો અપરાધ કહેવાય. ‘ગુરુદેવ’ના શાસ્ત્રો કહો, ભગવાન ‘મહાવીર’ના શાસ્ત્રો કહો, અનંત તીર્થંકરોના શાસ્ત્રો કહો એ તો એક જ વાત છે. એ જુદું જુદું થોડું છે. વર્તમાન ઉપકારી છે એટલે ‘ગુરુદેવ’નું નામ લઈએ આપણે. મૂળ વસ્તુ તો એક જ છે, સિદ્ધાંત તો એક જ છે. અને ‘ગુરુદેવ’ એમ કહે છે, આ હું કહું છું એમ ક્યાં કહે છે ? તો પ્રવચન કરતી વખતે એમ કહે કે, જુઓ ! ‘પ્રવચનસાર’ આમ કહે છે. જુઓ ! ‘સમયસાર’ આમ કહે છે. જુઓ ! ‘શ્રીમદ્’ આમ કહે છે. ધર્મત્માઓ, મુનિરાજો, આચાર્યોના આધાર આપે છે. હું કહું છું એમ ક્યાં કહે છે ? આપણે એમ કહીએ છીએ કે ‘ગુરુદેવે’ આમ કીધું.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવે’ તો ક્યારે એમ નથી કીધું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો કહે છે, ‘શ્રીમદ્’ આમ કહે છે, ‘પ્રવચનસાર’ આમ કહે છે, ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ આમ કહે છે, ‘અમૃતચંદ્રાચાર્ય’ આમ કહે છે, ‘સમંતભદ્રાસ્વામી’ આમ કહે છે, ‘ઊમાસ્વામી’ આમ કહે છે. અને એમાં એ લોકો પાછા એ આચાર્યો ભગવાનની સાક્ષી પૂરે. .. ભગવાન આમ કહે છે, જિનેશ્વરોએ આમ કીધું છે, જિનદેવ આમ કહે છે. એ પણ ભગવાનને વચ્ચે લાવે છે. એટલે આખી Line સંઘાઈ ગઈ ને. જિનેન્દ્રથી માંડીને, આચાર્યો અને ધર્મત્માઓની Line સંઘાઈ ગઈ. એ શાસનનો વિષય થોડો ચાલી ગયો અંગત લખાણ ઉપરથી.

પત્રાંક-૭૫૫

ૐ નમઃ

સંવત ૧૯૫૩

શારીરિક, માનસિક અનંત પ્રકારનાં દુઃખોએ આકુલવ્યાકુલ જીવોને તે દુઃખોથી છૂટવાની બહુ પ્રકારે ઈચ્છા છતાં તેમાંથી તે મુક્ત થઈ શકતા નથી તેનું શું કારણ ? એવું પ્રશ્ન અનેક જીવોને ઉત્પન્ન થયા કરે; પણ તેનું યથાર્થ સમાધાન કોઈ વિરલ જીવને જ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં સુધી દુઃખનું મૂળ કારણ યથાર્થપણે જાણવામાં ન આવ્યું હોય, ત્યાં સુધી તે ટાળવાને માટે ગમે તેવું પ્રયત્ન કરવામાં આવે તોપણ દુઃખનો ક્ષય થઈ શકે નહીં, અને ગમે તેટલી અરુચિ, અપ્રિયતા અને અભાવ તે દુઃખ પ્રત્યે હોય છતાં એને અનુભવ્યા જ કરવું પડે. અવાસ્તવિક ઉપાયથી તે દુઃખ મટાડવાનું પ્રયત્ન કરવામાં આવે, અને તે પ્રયત્ન ન સહન થઈ શકે એટલા પરિશ્રમપૂર્વક કર્યું હોય છતાં તે દુઃખ ન મટવાથી દુઃખ મટાડવા ઈચ્છતા મુમુક્ષુને અત્યંત વ્યામોહ થઈ આવે છે, અથવા થયા કરે છે કે આનું શું કારણ ? આ દુઃખ ટળતું કેમ નથી ? કોઈ પણ પ્રકારે મારે તે દુઃખની પ્રાપ્તિ ઈચ્છિત નહીં છતાં, સ્વપ્નેય પણ તેના પ્રત્યે કંઈ પણ વૃત્તિ નહીં છતાં, તેની પ્રાપ્તિ થયા કરે છે, અને હું જે જે પ્રયત્નો કરું છું તે તે બધાં નિષ્ફળ જઈ દુઃખ અનુભવ્યા જ કરું છું એનું શું કારણ ?

શું એ દુઃખ કોઈને મટતું જ નહીં હોય ? દુઃખી થવું એ જ જીવનો સ્વભાવ હશે ? શું કોઈ એક જગતકર્તા ઈશ્વર હશે તેણે આમ જ કરવું યોગ્ય ગણ્યું હશે ? શું ભવિતવ્યતાને આધીન એ વાત હશે ? અથવા કોઈક મારા કરેલા આગલા અપરાધોનું ફળ હશે ? એ વગેરે અનેક પ્રકારના વિકલ્પો જે જીવો મનસહિત દેહધારી છે તે કર્યા કરે છે, અને જે જીવો મનરહિત છે તે અવ્યક્તપણે દુઃખનો અનુભવ કરે છે, અને અવ્યક્તપણે તે દુઃખ મટે એવી ઈચ્છા રાખ્યા કરે છે.

આ જગતને વિષે પ્રાણીમાત્રની વ્યક્ત અથવા અવ્યક્ત ઈચ્છા પણ એ જ છે કે, કોઈ પણ પ્રકારે મને દુઃખ ન હો, અને સર્વથા સુખ હો. પ્રયત્ન પણ એ જ અર્થે છતાં તે દુઃખ શા માટે મટતું નથી ? એવો પ્રશ્ન ઘણા ઘણા વિચારવાનોને પણ ભૂતકાળે ઉત્પન્ન થયો હતો, વર્તમાનકાળે પણ થાય છે, અને ભવિષ્યકાળે પણ થશે. તે અનંત અનંત વિચારવાનોમાંથી અનંત વિચારવાનો તેના યથાર્થ સમાધાનને પામ્યા અને દુઃખથી મુક્ત થયા. વર્તમાનકાળે પણ જે જે વિચારવાનો તેના યથાર્થ સમાધાન પામે છે, તે પણ તથારૂપ ફળને પામે છે, અને ભવિષ્યકાળે પણ જે જે વિચારવાનો યથાર્થ સમાધાન પામશે, તે તે તથારૂપ ફળને પામશે એમાં સંશય નથી.

શરીરનું દુઃખ માત્ર ઔષધ કરવાથી મટી જતું હોત, મનનું દુઃખ ધનાદિ મળવાથી જતું હોત, અને બાહ્ય સંસર્ગ સંબંધનું દુઃખ મનને કંઈ અસર ઉપજાવી શકતું ન હોત તો દુઃખ મટવા માટે જે જે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તે તે સર્વ જીવોનું સફળ થાત; પણ જ્યારે તેમ બનતું જોવામાં ન આવ્યું ત્યારે જ વિચારવાનોને પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થયું કે, દુઃખ મટવા માટે બીજો જ ઉપાય હોવો જોઈએ; આ જે કરવામાં આવે છે તે ઉપાય અયથાર્થ છે, અને બધો શ્રમ વૃથા છે, માટે તે દુઃખનું મૂળ કારણ જો યથાર્થ જાણવામાં આવે અને તે જ પ્રમાણે ઉપાય કરવામાં આવે તો દુઃખ મટે; નહીં તો નહીં જ મટે.

જે વિચારવાનો દુઃખનું યથાર્થ મૂળ કારણ વિચારવા ઊઠ્યા, તેમાં પણ કોઈક જ તેનું યથાર્થ સમાધાન પામ્યા અને ઘણા યથાર્થ સમાધાન નહીં પામતાં છતાં મતિવ્યામોહાદિ કારણથી યથાર્થ સમાધાન પામ્યા છીએ એમ માનવા લાગ્યા અને તે પ્રમાણે ઉપદેશ કરવા લાગ્યા અને ઘણા લોકો તેને અનુસરવા પણ લાગ્યા. જગતમાં જુદા જુદા ધર્મમત જોવામાં આવે છે તેની

ઉત્પત્તિનું મુખ્ય કારણ એ જ છે.

‘ધર્મથી દુઃખ મટે’ એમ ઘણાખરા વિચારવાનોની માન્યતા થઈ. પણ ધર્મનું સ્વરૂપ સમજવામાં એકબીજામાં ઘણો તફાવત પડ્યો. ઘણા તો પોતાનો મૂળ વિષય ચૂકી ગયા; અને ઘણા તો તે વિષયમાં મતિ થાકવાથી અનેક પ્રકારે નાસ્તિકાદિ પરિણામોને પામ્યા.

દુઃખનાં મૂળ કારણ અને તેની શી રીતે પ્રવૃત્તિ થઈ તેના સંબંધમાં થોડાક મુખ્ય અભિપ્રાયો અત્રે સંક્ષેપમાં જણાવવામાં આવે છે.

દુઃખ શું છે ? તેનાં મૂળ કારણો શું છે ? અને તે શાથી મટી શકે ? તે સંબંધી જિનો એટલે વીતરાગોએ પોતનો જે મત દર્શાવ્યો છે તે અહીં સંક્ષેપમાં કહીએ છીએ :

હવે, તે યથાર્થ છે કે કેમ ? તેનું અવલોકન કરીએ છીએ :

જે ઉપાયો દર્શાવ્યા તે સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર અથવા તે ત્રણેનું એક નમ ‘સમ્યક્મોક્ષ’.

સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રમાં સમ્યક્દર્શનની મુખ્યતા ઘણો સ્થળે તે વીતરાગોએ કહી છે; જોકે સમ્યક્જ્ઞાનથી જ સમ્યક્દર્શનનું પણ ઓળખાણ થાય છે, તોપણ સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિ વગરનું જ્ઞાન સંસાર એટલે દુઃખના હેતુરૂપે હોવાથી સમ્યક્દર્શનનું મુખ્યપાણું ગ્રહણ કર્યું છે.

જેમ જેમ સમ્યક્દર્શન શુદ્ધ થતું જાય છે, તેમ તેમ સમ્યક્ચારિત્ર પ્રત્યે વીર્ય ઉલ્લસતું જાય છે; અને ક્રમે કરીને સમ્યક્ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થવાનો વખત આવે છે, જેથી આત્મામાં સ્થિર સ્વભાવ સિદ્ધ થતો જાય છે, અને ક્રમે કરીને પૂર્ણ સ્થિર સ્વભાવ પ્રગટે છે; અને આત્મા નિજપદમાં લીન થઈ સર્વ કર્મકલંકથી રહિત થવાથી એક શુદ્ધ આત્મસ્વભાવરૂપ મોક્ષમાં પરમ અવ્યાબાધ સુખના અનુભવસમુદ્રમાં સ્થિત થાય છે.

સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિથી જેમ જ્ઞાન સમ્યક્સ્વભાવને પામે છે એ સમ્યક્દર્શનનો પરમ ઉપકાર છે, તેમ સમ્યક્દર્શન ક્રમે કરી શુદ્ધ થતું જઈ પૂર્ણ સ્થિર સ્વભાવ સમ્યક્ચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય તેને અર્થે સમ્યક્જ્ઞાનના બળની તેને ખરેખરી આવશ્યકતા છે. તે સમ્યક્જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો ઉપાય વીતરાગશ્રુત અને તે શ્રુતતત્ત્વોપદેશ મહાત્મા છે.

વીતરાગશ્રુતના પરમ રહસ્યને પ્રાપ્ત થયેલા અસંગ અને પરમકરુણાશીળ મહાત્માનો યોગ પ્રાપ્ત થવો અતિશય કઠણ છે. મહદ્ભાગ્યોદયના યોગથી જ તે યોગ પ્રાપ્ત થાય છે એમાં સંશય નથી. કહ્યું છે કે,

તહા રૂવાણં સમણાણં -

તે શ્રમણમહાત્માઓનાં પ્રવૃત્તિલક્ષણ પરમપુરુષે આ પ્રમાણે કહ્યાં છે :-

અભ્યંતરદશાનાં ચિહ્ન તે મહાત્માઓનાં પ્રવૃત્તિલક્ષણથી નિર્ણીત કરી શકાય; જોકે પ્રવૃત્તિલક્ષણ કરતાં અભ્યંતરદશા વિષેનો નિશ્ચય અન્ય પણ નીકળે છે. કોઈ એક શુદ્ધ વૃત્તિમાન મુમુક્ષુને તેવી અભ્યંતરદશાની પરીક્ષા આવે છે.

એવા મહાત્માઓના સમાગમ અને વિનયની શી જરૂર ? ગમે તેવા પુરુષ હોય પણ સારી રીતે શાસ્ત્ર વાંચી સંભળાવે તેવા પુરુષથી જીવ કલ્યાણનો યથાર્થ માર્ગ શા માટે ન પામી શકે ? એવી આશંકાનું સમાધાન કરવામાં આવે છે :

એવા મહાત્માપુરુષનો યોગ બહુ બહુ દુર્લભ છે. સારા દેશકાળમાં પણ એવા મહાત્માનો યોગ દુર્લભ છે; તો આવા દુઃખમુખ્ય કાળમાં તેમ હોય એમાં કંઈ કહેવું રહેતું નથી. કહ્યું છે કે,

યદ્યપિ તેવા મહાત્માપુરુષનો ક્વચિત્ યોગ બને છે, તો પણ શુદ્ધ વૃત્તિમાન મુમુક્ષુ હોય તો તે અપૂર્વ ગુણને તેવા મુહૂર્તમાત્રના સમાગમમાં પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જેવા

મહાત્માપુરુષના વચનપ્રતાપથી મુહૂર્તમાત્રામાં ચક્રવર્તીઓ પોતાનું રાજપાટ છોડી ભયંકર વનમાં તપશ્ચર્યા કરવાને ચાલી નીકળતા હતા, તેવા મહાત્માપુરુષના યોગથી અપૂર્વ ગુણ કેમ પ્રાપ્ત ન થાય ?

સારા દેશકાળમાં પણ ક્વચિત્ તેવા મહાત્માનો યોગ બની આવે છે, કેમકે તેઓ અપ્રતિબદ્ધ વિહારી હોય છે. ત્યારે એવા પુરુષોનો નિત્ય સંગ રહી શકે તેમ શી રીતે બની શકે કે જેથી મુમુક્ષુ જીવ સર્વ દુઃખ ક્ષય કરવાનાં અનન્ય કારણોને પૂર્ણપણે ઉપાસી શકે ? તેનો માર્ગ આ પ્રમાણે ભગવાન જિને અવલોક્યો છે :-

નિત્ય તેમના સમાગમમાં આજ્ઞાધીનપણે વર્તવું જોઈએ, અને તે માટે બાહ્યાભ્યંતર પરિગ્રહાદિ ત્યાગ જ યોગ્ય છે.

જેઓ સર્વથા તેવો ત્યાગ કરવાને સમર્થ નથી, તેમણે આ પ્રમાણે દેશત્યાગપૂર્વક કરવું યોગ્ય છે. તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે ઉપદેશ્યું છે :

તે મહાત્માપુરુષના ગુણાતિશયપણાથી, સમ્યક્ચરણથી, પરમજ્ઞાનથી, પરમશાંતિથી, પરમનિવૃત્તિથી મુમુક્ષુ જીવની અશુભ વૃત્તિઓ પરાવર્તન થઈ શુભસ્વભાવને પામી સ્વરૂપ પ્રત્યે વળતી જાય છે.

તે પુરુષનાં વચનો આગમસ્વરૂપ છે, તોપણ વારંવાર પોતાથી વચનયોગની પ્રવૃત્તિ ન થાય તેથી, તથા નિરંતર સમાગમનો યોગ ન બને તેથી, તથા તે વચનનું શ્રવણ તાદ્દશ સ્મરણમાં ન રહે તેથી, તેમ જ કેટલાક ભાવોનું સ્વરૂપ જાણવામાં પરાવર્તનની જરૂર હોય છે તેથી, અને અનુપ્રેક્ષાનું બળ વૃદ્ધિ પમાવાને અર્થે વીતરાગશ્રુત, વીતરાગ શાસ્ત્ર એક બળવાન ઉપકારી સાધન છે; જોકે તેવા મહાત્માપુરુષ દ્વારા જ પ્રથમ તેનું રહસ્ય જાણવું જોઈએ, પછી વિશુદ્ધ દષ્ટિ થયે મહાત્માના

સમાગમના અંતરાયમાં પણ તે શ્રુત બળવાન ઉપકાર કરે છે, અથવા જ્યાં કેવળ તેવા મહાત્માઓનો યોગ બની જ શકતો નથી, ત્યાં પણ વિશુદ્ધ દષ્ટિવાનને વીતરાગશ્રુત પરમોપકારી છે, અને તે જ અર્થે થઈને મહત્પુરુષોએ એક શ્લોકથી માંડી દ્વાદશાંગપર્યંત રચના કરી છે.

તે દ્વાદશાંગના મૂળ ઉપદેશ સર્વજ્ઞ વીતરાગ છે, કે જેના સ્વરૂપનું મહાત્માપુરુષો નિરંતર ધ્યાન કરે છે; અને તે પદની પ્રાપ્તિમાં જ સર્વસ્વ સમાયેલું છે એમ પ્રતીતિથી અનુભવે છે. સર્વજ્ઞ વીતરાગનાં વચનને ધારણ કરીને મહત્ આચાર્યોએ દ્વાદશાંગની રચના કરી હતી, અને તદાશ્રિત આજ્ઞાંકિત મહાત્માઓએ બીજાં અનેક નિર્દોષ શાસ્ત્રોની રચના કરી છે. આ પ્રમાણે દ્વાદશાંગના નામ છે :

(૧) આચારાંગ, (૨) સૂત્રકૃતાંગ, (૩) સ્થાનાંગ, (૪) સમવાયાંગ, (૫) ભગવતી, (૬) જ્ઞાતાધર્મકથાંગ, (૭) ઉપાસકદશાંગ, (૮) અંતકૃતદશાંગ, (૯) અનુત્તરૌપપાતિક, (૧૦) પ્રશ્નવ્યાકરણ, (૧૧) વિપાક અને (૧૨) દષ્ટિવાદ.

તેમાં આ પ્રમાણે નિરૂપણ છે :

કાળદોષથી ઘણાં સ્થળો તેમાંથી વિસર્જન થઈ ગયાં, અને માત્ર અલ્પ સ્થળો રહ્યાં.

જે અલ્પ સ્થળો રહ્યાં તેને એકાદશાંગને નામે શ્વેતામ્બર આચાર્યો કહે છે. દિગંબરો તેમાં અનુમત નહીં થતાં એમ કહે છે કે, વિસંવાદ કે મતાગ્રહની દષ્ટિએ તેમાં બન્ને કેવળ ભિન્ન ભિન્ન માર્ગની પેઠે જોવામાં આવે છે. દીર્ઘદષ્ટિએ જોતાં તેનાં જુદા જ કારણો જોવામાં આવે છે.

ગમે તેમ હો, પણ આ પ્રમાણે બન્ને બહુ નજીકમાં આવી જાય છે :

વિવાદનાં ઘણાં સ્થળો તો અપ્રયોજન જેવાં છે; પ્રયોજન

જેવાં છે તે પણ પરોક્ષ છે.

અપાત્ર શ્રોતાને દ્રવ્યાનુયોગાદિ ભાવ ઉપદેશવાથી નાસ્તિકાદિ ભાવો ઉત્પન્ન થવાનો વખત આવે છે, અથવા શુષ્કજ્ઞાની થવાનો વખત આવે છે.

હવે, આ પ્રસ્તાવના અત્રે સંક્ષેપીએ છીએ; અને જે મહાત્માપુરુષે

આ પ્રમાણે સુપ્રતીત થાય તો

હિંસા રહિં ધમ્મો અદ્વારસ દોસ વિવજ્ઞિં દેવે॥

નિગંથે પવયણે । સદ્દહણં હોઈ સમ્મત્તં॥૧॥

તથા

જીવને મોક્ષમાર્ગ છે, નહીં તો ઉન્માર્ગ છે.

સર્વ દુઃખનો ક્ષય કરનારો એક પરમ સદુપાય,

સર્વ જીવને હિતકારી, સર્વ દુઃખના ક્ષયનો એક આત્યંતિક ઉપાય, પરમ સદુપાયરૂપ વીતરાગદર્શન છે. તેની પ્રતીતિથી, તેના અનુકરણથી, તેની આજ્ઞાના પરમ અવલંબન વડે, જીવ ભવસાગર તરી જાય છે. ‘સમવાયાંગસૂત્ર’માં કહ્યું છે કે :

આત્મા શું ? કર્મ શું ? તેનો કર્તા કોણ ? તેનું ઉપાદાન કોણ ? નિમિત્ત કોણ ? તેની સ્થિતિ કેટલી ? કર્તા શા વડે ? શું પરિમાણમાં તે બાંધી શકે ? એ આદિ ભાવોનું સ્વરૂપ જેવું નિર્ગ્રંથસિદ્ધાંતમાં સ્પષ્ટ, સૂક્ષ્મ અને સંકલનાપૂર્વક છે તેવું કોઈ પણ દર્શનમાં નથી. [અપૂર્ણ]

(પત્રાંક) ૭૫૫. ‘ૐ નમઃ’ ‘શારીરિક, માનસિક અનંત પ્રકારનાં દુઃખોએ આકુલવ્યાકુલ જીવોને તે દુઃખોથી છૂટવાની બહુ પ્રકારે ઈચ્છા છતાં તેમાંથી તે મુક્ત થઈ શકતા નથી તેનું શું કારણ ? એવું પ્રશ્ન અનેક જીવોને ઉત્પન્ન થયા કરે; પણ તેનું યથાર્થ સમાધાન કોઈ વિરલ જીવને જ પ્રાપ્ત થાય છે.’ આ એક દુઃખ છે એ જીવને દુઃખથી છૂટવાની વિચારણા જગાડે છે, એમ કહેવું છે. પછી શારીરિક દુઃખ છે કે પીડાનું

દુઃખ છે, વેદનાનું દુઃખ છે અશાતાનું. અને માનસિક દુઃખ છે એ એથી વધારે છે. એમાં શારીરિક પીડા નહિ હોવા છતાં માનસિક દુઃખ છે એ શારીરિક પીડાથી પણ ભયંકર દુઃખ છે. અને એનાથી જેઓ આકુળવ્યાકુળ થાય છે 'તે દુઃખોથી છૂટવાની બહુ પ્રકારે ઈચ્છા...' કરે છે કે આ ન જોઈએ.. ન જોઈએ... આ સ્થિતિમાં રહેવું નથી. આ દુઃખદાયી સ્થિતિમાં રહેવું નથી. પણ એ દુઃખથી છૂટી નથી શકાતું. તો કેમ છૂટી શકાતું નથી ? શું કારણે છૂટી શકાતું નથી ? 'એવું પ્રશ્ન અનેક જીવોને ઉત્પન્ન થયા કરે; પણ તેનું યથાર્થ સમાધાન કોઈ વિરલ જીવને જ પ્રાપ્ત થાય છે.' એનું સમાધાન નથી. લોકોની પાસે, જગતમાં એનું સમાધાન નથી.

જેમકે મૃત્યુનું દુઃખ આવશે અને બધાને આવે છે. એનો કોઈ ઉપાય નથી. જન્મવું પછી નાખ્યું ભગવાનને માથે. એ તો ઈશ્વરને હાથ છે. આપણું એમાં કાંઈ ચાલે નહિ. માટે એનો પ્રયત્ન માંડી વાળો. જન્મ-મરણને નાશ કરવાનો પ્રયત્ન જ એ લોકોએ માંડી વાળ્યો. જેણે મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ નથી કરી એ છેવટે ભગવાનને માથે નાખીને પણ એનો જન્મ-મરણનો નાશ કેવી રીતે કરવો એ સાચો પ્રયત્ન શોધી શક્યા નથી. કે એ તો બધાનું થાય. સૌનું થાય એ આપણું થાય. એમાં નિરુપાય છીએ. બાકી એનો કોઈ ઉપાય છે જ નહિ જગતમાં. એટલે એ ઉપાય વિચારવો, આદરવો, પુરુષાર્થ કરવો એ વાત કાંઈ રહેતી નથી. આ પરિસ્થિતિમાં જગત ઊભું છે.

'જ્યાં સુધી દુઃખનું મૂળ કારણ યથાર્થપણે જાણવામાં ન આવ્યું હોય, ત્યાં સુધી તે ટાળવાને માટે ગમે તેવું પ્રયત્ન કરવામાં આવે તોપણ દુઃખનો ક્ષય થઈ શકે નહિ, અને ગમે તેટલી અરુચિ, અપ્રિયતા અને અભાવ તે દુઃખ પ્રત્યે હોય છતાં એને અનુભવ્યા જ કરવું પડે.' ભોગવવું જ પડે. એનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. શું વાત લીધી ? બહુ ન્યાયથી વાત લે છે. રોગનું નિદાન ન થાય તો રોગનો ઈલાજ ક્યાંથી થાય ? કોઈ પણ આખું જે વૈદક તબીબી વિજ્ઞાન છે એની અંદર બધી જગ્યાએ આ વાત છે કે આ રોગનું મૂળ કારણ શું ? એ જ્યાં સુધી એનું નિદાન ન કરી શકાય ત્યાં સુધી એનો ઉપાય પણ કોઈ રીતે કરી શકાય નહિ. આ સીધી વાત. એ ન્યાય લીધો છે અહીંયાં.

'જ્યાં સુધી દુઃખનું મૂળ કારણ...' જીવનો દુઃખરૂપી રોગ છે. એ 'મૂળ કારણ યથાર્થપણે જાણવામાં ન આવ્યું હોય,...' એનું નિદાન ન

થાય 'ત્યાં સુધી તે ટાળવાને માટે ગમે તેવું પ્રયત્ન કરવામાં આવે તોપણ દુઃખનો ક્ષય થઈ શકે નહિ,...' છે એકદમ ન્યાય સંપન્ન વાત ? જુઓ ! અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ જૈનદર્શન સિવાય બતાવી દ્યો. અને જૈનદર્શનમાં પણ જ્ઞાનીઓના નિરુપણ સિવાય બતાવી દ્યો. શાસ્ત્રના અભ્યાસી ગમે તેટલા વિદ્વાનો હોય પણ એ અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ નિદાન નહિ કરી શકે. પોતાના મિથ્યાત્વને ઓળખતો નથી માટે, પોતાના અજ્ઞાનને ઓળખતો નથી માટે. પછી એમ કહેશે કે વૈરાગ્ય કરો, ત્યાગ કરો, શાસ્ત્ર વાંચો, શાસ્ત્ર ભણો, શાસ્ત્ર શીખો, પંડિત થાવ, ત્યાગી થાવ. બસ ! અને કાં ભક્તિ કરો. આવું કાંઈક કરો એટલે તમને લાભ થઈ જશે. એને નિદાનની ખબર નથી, એને ઉપાયની ખરેખર ખબર નથી.

'ગુરુદેવ' તો એક બહુ સરસ દૃષ્ટાંત આપતા, કે સ્વભાવમાં સ્થિરતા કરી જેણે, જે સાધક ધર્મત્માઓએ અને એ સ્વભાવની સ્થિરતાવશ એટલી વીતરાગતા, સ્થિર વીતરાગતા જામી કે જેને લઈને અસ્થિરતાના રાગ નાશ પામ્યા અને એ અસ્થિરતાના રાગ ને વિકલ્પ નાશ પામતા એની પ્રવૃત્તિનો અભાવ થયો. ત્યારે જગત બાહ્યદૃષ્ટિ છે એને પણ એણે ત્યાગીના રૂપે જોયા. સાધકોને ત્યાગીના રૂપે જોયા. અને એ મોક્ષ પામ્યા. એવા જે ધર્મત્માઓ છે એ ત્યાગી થઈને મોક્ષ પામ્યા. એમ ! મોક્ષ પામ્યા એ ત્યાગી થઈને પામ્યા ને ? આપણે ત્યાગી થઈ જાવ. આપણે વૈરાગી અને ત્યાગી થઈ જાવ. એ સાધકના, જ્ઞાનીઓના ચાળા પાડવા માંડ્યા. એને શું કહેવાય ? ચાળા પાડે. એ કરે એમ આપણે કરવું, એ કરે એમ આપણે કરવું.

વાંદરાનું એક દૃષ્ટાંત આપતા. ઠંડીના દિવસોમાં જંગલમાં મુસાફરી કરનારા લાકડા સળગાવીને, અગ્નિ પેટાવીને તાપતા હતા. ટાઢ ઉડાડતા હતા. કેમકે ઠંડી બહુ હતી. થોડીવાર તાપી લ્યો કલાક-બે કલાક. નહિતર ટાઢમાં મરી જાશું. વાંદરાને પણ ટાઢ વાતી'તી. એણે લાકડા ભેગા કર્યા પણ અગ્નિ ક્યાંથી લાવે ? એ આગિયા નાખવા માંડ્યા. એ અગ્નિ સળગે નહિ અને એની ટાઢ ઊડે નહિ. એવું છે.

એટલે આત્મજ્ઞાન વિના અથવા અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ ટાળ્યા વિના જે ત્યાગના ઉપદેશમાં અને ત્યાગના માર્ગે ચડી જાય છે એ બીજા કોઈ માર્ગે ચડી જાય છે, અજ્ઞાન-મિથ્યાત્વ ટાળ્યા વિના. એ ખરેખર માર્ગે

ચડી શકતા નથી. એ માર્ગ પ્રાપ્ત જીવોના ચાળા પાડે છે. જુઓ ! એણે એમ કર્યું માટે આપણે એમ કરવું જોઈએ. જુઓ ! શાસ્ત્રમાં એમ લખ્યું છે. પણ ભાઈ ! એ સ્વભાવ સ્થિરતાથી છોડવાની વાત છે.

મુમુક્ષુ :- એક એક દૃષ્ટાંત પણ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ મંથનથી બધા દૃષ્ટાંતો મૂકેલા છે.

શું કહે છે અહીંયાં ? જુઓ ! કે 'જ્યાં સુધી દુઃખનું મૂળ કારણ યથાર્થપણે જાણવામાં ન આવ્યું હોય, ત્યાં સુધી તે ટાળવાને માટે ગમે તે પ્રયત્ન કરવામાં આવે તોપણ દુઃખનો ક્ષય થઈ શકે નહિ, અને ગમે તેટલી અરુચિ, અપ્રિયતા અને અભાવ (હોય) તે દુઃખ પ્રત્યે હોય છતાં તેને અનુભવ્યા જ કરવું પડે.' ભોગવવું જ પડે. એ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. 'અવાસ્તવિક ઉપાયથી તે દુઃખ મટાડવાનું પ્રયત્ન કરવામાં આવે, અને તે પ્રયત્ન ન સહન થઈ શકે એટલા પરિશ્રમપૂર્વક કર્યું હોય...' એટલે અથાગ પરિશ્રમથી કર્યું હોય, 'છતાં તે દુઃખ ન મટવાથી દુઃખ મટાડવા ઈચ્છતા મુમુક્ષુને અત્યંત વ્યામોહ થઈ આવે છે, અથવા થયા કરે છે કે આનું શું કારણ ?' શું કહે છે ?

કેટલાક જીવો વાસ્તવિક ઉપાય છોડીને, પૂર્ણતાને લક્ષે શરૂઆત તે વાસ્તવિક શરૂઆત છે, અવાસ્તવિક ઉપાયથી તે દુઃખ મટાડવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે અને તે પ્રયત્ન કેટલો કરે ? કે એટલો પરિશ્રમ કર્યો હોય કે જે સહન ન થઈ શકે. અસહ્ય પરિશ્રમ કરે. છતાં એને દુઃખ ન મટે. છતાં એને દુઃખ મટે નહિ. તો ત્યાં એને મૂંઝવણ થાય છે. એ દુઃખને મટાડવા ઈચ્છનાર જીવને મૂંઝવણ થાય છે, કે અરે..રે..! આટલું બધું દુઃખ મટાડવાનો પ્રયત્ન કરું છું પણ હું તો કાંઈ દુઃખથી છૂટી શકતો નથી. એ વ્યામોહ થયા કરે છે એનું શું કારણ ? એવો વ્યામોહ થવાનું શું કારણ ? આમાં ન્યાય શું છે ? સિદ્ધાંત શું છે ? એ વિચારવા માટે જિજ્ઞાસા જગાડે છે આ બધી. દુઃખ મટાડવાની જિજ્ઞાસા અથવા સાચો ઉપાય અને સાચો માર્ગ પ્રાપ્ત કરવા માટેની જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરવાનો આ વિષય છે. તૃષ્ણા ન લાગી હોય તો તૃષ્ણા ઉત્પન્ન કરવાની વાત છે આ.

'આ દુઃખ ટળતું કેમ નથી ?' આ દુઃખ ટળતું કેમ નથી ? 'કોઈ પણ પ્રકારે મારે તે દુઃખની પ્રાપ્તિ ઈચ્છિત નહીં છતાં,...' મારે આ દુઃખ કોઈપણ ભોગે જોઈતું નથી છતાં અને 'સ્વપ્નેય પણ તેના પ્રત્યે કંઈ પણ

વૃત્તિ નહીં છતાં,...' એ દુઃખ મને પ્રાપ્ત થાય એવું હું સ્વપ્નેય ઈચ્છતો નથી. છતાં 'તેની પ્રાપ્તિ થયા કરે છે, અને હું જે જે પ્રયત્નો કરું છું તે તે બધાં નિષ્ફળ જઈ દુઃખ અનુભવ્યા જ કરું છું એનું શું કારણ ?' આ વિચારવાનજીવ છે એ આ પ્રકારે સંસારના દુઃખો મટાડવા માટેનો ઉપાય શોધે છે ત્યારે એને આ પ્રકારે બધા વિચારો આવે. આ છે શું ? માંડી વાળતો નથી કે એ તો બધા ભોગવે છે, સૌને દુઃખ પડે છે, સૌ મરે છે, સૌ માંદા પડે છે, સૌને પીડા હોય છે, સૌને મૂઝવણ હોય છે. એ તો ચાલ્યા જ કરે. એમ નથી. આ પણ અપૂર્ણ આવ્યો છે, હોં ! આ લેખ પણ અપૂર્ણ મળ્યો છે. ૭૫૫નો. પણ છે વિસ્તારવાળો જરા. સરસ વાત કરી છે. એમાં માર્ગના વિષય ઉપર ઘણી સારી વાત આ ૭૫૫માં આવી છે. વિશેષ લઈશું...

જે જીવ સ્વરૂપનો મહિમા કરી સ્વરૂપનો અનુભવ કરવા માગે છે, પરંતુ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની યથાર્થ વિધિના વિષયમાં ઉદાસીન છે, તેને માત્ર વિકલ્પનો રાગ છે, ખરેખર સ્વરૂપની ચાહ-રુચિ નથી. ચાહ વાળો રાહમાં ઉદાસીન રહી શકે નહિ, બલકે યથાર્થ વિધિ માટે તે આતુર હોય. શાસ્ત્રમાં પણ જિનવચનમાં પરસ્પર વિરોધાભાસી કથનોનો મેળ / સંઘી, આસન્ન ભવ્ય જીવ જ કરે તેવું વિધાન છે. વિધિ પર્યાય નયનો વિષય છે, તેમ ગણીને તેની ઉપેક્ષા કરવી ઘટે નહિ, કેમકે અપેક્ષાએ તે પ્રયોજનભૂત વિષય છે. વળી સ્વરૂપ મહિમા પણ પર્યાય છે, સ્વાનુભૂતિ પણ પર્યાય છે, તેથી તેની યથાર્થતા અને સમ્યક્તા હોવી ઘટે છે.

(અનુભવ સંજીવની-૧૭૫૦)

વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ ઉપલબ્ધ પ્રકાશન (ગુજરાતી)

ગ્રંથનું નામ તેમજ વિવરણ	મૂલ્ય
૦૧ અધ્યાત્મિકપત્ર (પૂજ્ય શ્રી નિલાલચંદ્રજી સોગાનીજીના પત્રો)	૦૨-૦૦
૦૨ અધ્યાત્મ સંદેશ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના વિવિધ પ્રવચનો)	અનુપલબ્ધ
૦૩ આત્મયોગ (શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૫૯૬, ૪૯૧, ૬૦૯ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૦૪ અનુભવ સંજીવની (પૂજ્ય ભાઈશ્રી દ્વારા લિખિત વચનામૃતોનું સંકલન)	૧૫૦-૦૦
૦૫ અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૧) બહેનશ્રીના વચનામૃત ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૦૬ અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૨) બહેનશ્રીના વચનામૃત ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૦૭ અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૩) બહેનશ્રીના વચનામૃત ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૦૮ અધ્યાત્મ પરાગ -	-
૦૯ બીજુ કાંઈ શોધમા (પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	-
૧૦ બૃહદ્ર દ્રવ્યસંગ્રહ પ્રવચન (ભાગ-૧) (દ્રવ્યસંગ્રહ ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના સળંગ પ્રવચનો) -	-
૧૧ બૃહદ્ર દ્રવ્યસંગ્રહ પ્રવચન (ભાગ-૨) (દ્રવ્યસંગ્રહ ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના સળંગ પ્રવચનો) -	-
૧૨ ભગવાન આત્મા (દ્રષ્ટિ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	-
૧૩ દ્વાદશ અનુપ્રેક્ષા (શ્રીમદ્ ભગવત્ કુંદકુંદાચાર્યદેવ વિરચિત	૦૨-૦૦
૧૪ દ્રવ્યષ્ટિ પ્રકાશ (ભાગ-૩) (પૂજ્ય શ્રી નિલાલચંદ્રજી સોગાની તત્ત્વચર્યા)	૦૪-૦૦
૧૫ દસ લક્ષણ ધર્મ (ઉત્તમ ક્ષમાદિ દસ ધર્મો પર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનાં પ્રવચનો)	૦૬-૦૦
૧૬ ધન્ય આરાધના (શ્રીમદ રાજચંદ્રજીની અંતરંગ અધ્યાત્મ દશા ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા વિવેચન)	૧૦-૦૦
૧૭ દિશા બોધ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી પત્રાંક-૧૬૬, ૪૪૯, અને ૫૭૨ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા પ્રવચનો)	૧૦-૦૦
૧૮ ગુરુ ગુણ સંભારણા (પૂજ્ય બહેનશ્રીના શ્રીમુખેથી સ્ફુરિત ગુરુભક્તિ)	૦૫-૦૦
૧૯ ગુરુ ગિરા ગૌરવ (પૂજ્ય સૌગાનીજીની અંગત દશા ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૨૦ ગુરુ ગિરા ગૌરવ (ભાગ-૧) (દ્રવ્યષ્ટિ પ્રકાશ ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પત્રો પર સળંગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૨૧ ગુરુ ગિરા ગૌરવ (ભાગ-૨) (દ્રવ્યષ્ટિ પ્રકાશ ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પત્રો પર સળંગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૨૨ જિજ્ઞાસાસણ સર્વ (જ્ઞાનીપુરુષ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૮-૦૦
૨૩ કુટુંબ પ્રતિબંધ (શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૦૩, ૩૩૨, ૫૧૦, ૫૨૮, ૫૩૭ તથા ૩૭૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૨૪ કલાન રત્ન સરિતા (ભાગ-૧) (પરમાગમસારમાંથી ચૂંટેલા કેટલાક	

	વચનામૃત્તો ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈનાં પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૨૫	કલાન રત્ન સરિતા (ભાગ-૨) (પરમાગમસારમાંથી ક્રમબદ્ધ પર્યાય વિષયક ચૂંટેલા કેટલાક વચનામૃત્તો ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈનાં પ્રવચનો)	૩૦-૦૦
૨૬	કાર્તિકયાનુપ્રેક્ષા પ્રવચન (ભાગ-૧) કાર્તિકયાનુપ્રેક્ષા ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૨૭	કાર્તિકયાનુપ્રેક્ષા પ્રવચન (ભાગ-૨) કાર્તિકયાનુપ્રેક્ષા ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૨૮	ક્રમબદ્ધપર્યાય -	
૨૯	મુમુક્ષતા આરોહણ ક્રમ (શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૨૫૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૧૫-૦૦
૩૦	નિભ્રાંત દર્શનની કેડીએ (લે. પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ)	૧૦-૦૦
૩૧	પરમાત્માપ્રકાશ (શ્રીમદ્ યોગીન્દ્રદેવ વિરચિત)	૧૫-૦૦
૩૨	પરમાગમસાર (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના ૧૦૦૮ વચનામૃત્ત)	૧૧-૨૫
૩૩	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૧) (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ખાસ પ્રવચનો)	અનુપલબ્ધ
૩૪	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૨) (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ખાસ પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૩૫	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૩) (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ૪૭ નય ઉપર ખાસ પ્રવચનો)	૩૫-૦૦
૩૬	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૪) (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ૪૭ નય શક્તિઓ ઉપર ખાસ પ્રવચનો)	૭૫-૦૦
૩૭	પ્રવચન પ્રસાદ (ભાગ-૧) (પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ પર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનો)	૬૫-૦૦
૩૮	પ્રવચન પ્રસાદ (ભાગ-૨) (પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ પર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનો)	-
૩૯	પ્રયોજન સિદ્ધિ (લે. પૂજ્યભાઈશ્રી શશીભાઈ)	૦૩-૦૦
૪૦	પથ પ્રકાશ (માર્ગદર્શન વિષયક વચનામૃત્તોનું સંકલન)	૦૬-૦૦
૪૧	પરિભ્રમણના પ્રત્યાખ્યાન (શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૯૫, ૧૨૮ તથા ૨૬૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૪૨	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૧) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૪૦-૦૦
૪૩	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૨) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૮૫-૦૦
૪૪	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૩) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૪૫	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૪) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૪૦-૦૦
૪૬	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૫) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૪૭	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૬) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૪૮	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૭) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦
૪૯	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૮) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦
૫૦	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૯) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦
૫૧	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૧૦) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦
૫૨	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૧૧) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦
૫૩	પ્રવચનસાર	અનુપલબ્ધ
૫૪	પ્રચારિસ્તકાય સંગ્રહ	અનુપલબ્ધ
૫૫	પદ્મનંદીપંચવિશતી	-
૫૬	પુરુષાર્થ સિદ્ધિ ઉપાય	અનુપલબ્ધ
૫૭	રાજ હૃદય (ભાગ-૧) (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦

૫૮	રાજ હૃદય (ભાગ-૨) (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૫૯	રાજ હૃદય (ભાગ-૩) (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૬૦	રાજહૃદય (ભાગ-૪) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૬૧	સમ્યક્જ્ઞાનદીપિકા (લે. શ્રી ધર્મદાસજી કુલ્લક)	૧૫-૦૦
૬૨	જ્ઞાનામૃત્ત (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથમાંથી ચૂંટેલા વચનામૃત્તો)	૦૬-૦૦
૬૩	સમ્યક્દર્શનના નિવાસના સર્વોત્કૃષ્ટ નિવાસભૂત છ પદનો પત્ર (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૪૯૩ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૬૪	સિદ્ધપદનો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય (શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૪૭, ૧૯૪, ૨૦૦, ૫૧૧, ૫૬૦ તથા ૮૧૯ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૬૫	સમયસાર દોહન (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજી સ્વામીના નાઈરોબીમાં સમયસાર પરમાગમ ઉપર થયેલાં પ્રવચનો)	૩૫-૦૦
૬૬	સુવિધિદર્શન (પૂજ્ય ભાઈશ્રી દ્વારા લિખિત સુવિધિ લેખ ઉપર તેમનાં પ્રવચન)	૨૫-૦૦
૬૭	સ્વરૂપભાવના (શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૯૧૩, ૭૧૦ અને ૮૩૩ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૬૮	સમકિતનું બીજ (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથમાંથી સત્પુરુષની ઓળખાણ વિષયક પત્રાંક ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૩૦-૦૦
૬૯	તત્વાનુશીલન (પૂજ્ય ભાઈશ્રી દ્વારા લિખિત વિવિધ લેખ)	-
૭૦	વિધિ વિજ્ઞાન (વિધિ વિષયક વચનામૃત્તોનું સંકલન)	૦૭-૦૦
૭૧	વચનામૃત્ત રહસ્ય (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના નાઈરોબીમાં બહેનશ્રીના વચનામૃત્ત પર થયેલાં પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૭૨	વચનામૃત્ત પ્રવચન (ભાગ-૧)	-
૭૩	વચનામૃત્ત પ્રવચન (ભાગ-૨)	-
૭૪	વચનામૃત્ત પ્રવચન (ભાગ-૩)	-
૭૫	વચનામૃત્ત પ્રવચન (ભાગ-૪)	-
૭૬	યોગસાર	અનુપલબ્ધ
૭૭	ધન્ય આરાધક	-
૭૮	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૪) 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત્ત' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૩૦.૦૦
૭૯	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૫) 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત્ત' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૩૦.૦૦
૮૦	છ ઢાળા પ્રવચન (ભાગ-૧)	૨૦-૦૦
૮૧	છ ઢાળા પ્રવચન (ભાગ-૨)	૨૦-૦૦
૮૨	છ ઢાળા પ્રવચન (ભાગ-૩)	૨૦-૦૦
૮૩	મુક્તિનો માર્ગ (સત્તા સ્વરૂપ ગ્રંથ પર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચન)	૨૦.૦૦
૮૪	રાજહૃદય (ભાગ-૫) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૮૫	રાજહૃદય (ભાગ-૬) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦

૮૬	રાજહૃદય (ભાગ-૭) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૮૭	રાજહૃદય (ભાગ-૮) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૮૮	રાજહૃદય (ભાગ-૯) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૮૯	રાજહૃદય (ભાગ-૧૦) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૯૦	રાજહૃદય (ભાગ-૧૧) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૯૧	રાજહૃદય (ભાગ-૧૨) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૯૨	રાજહૃદય (ભાગ-૧૩) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૯૩	રાજહૃદય (ભાગ-૧૪) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૯૪	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૬) 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૨૦.૦૦
૯૫	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૭) 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૨૦.૦૦
૯૬	અનુભવપ્રકાશના કિરણો (ભાગ-૧) ('શ્રીઅનુભવપ્રકાશ' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૯૭	અનુભવપ્રકાશના કિરણો (ભાગ-૨) ('શ્રીઅનુભવપ્રકાશ' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૯૮	રાજહૃદય (ભાગ-૧૫) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦

श्री वीतराग सत्साहित्य प्रसारक ट्रस्ट
उपलब्ध प्रकाशन (हिन्दी)

ग्रंथ का नाम एवं विवरण	मुल्य
०१ अनुभव प्रकाश (ले. दीपचंदजी कासलीवाल)	-
०२ आत्मयोग (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-४६९, ४९१, ६०९ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२०-००
०३ अनुभव संजीवनी (पूज्य भाईश्री शशीभाई द्वारा लिखे गये वचनमृतोंका संकलन)	१५०-००
०४ आत्मसिद्धि शास्त्र पर प्रवचन (पूज्य गुरुदेवश्री द्वारा)	५०-००
०५ आत्मअवलोकन	-
०६ बृहद द्रव्यसंग्रह	अनुपलब्ध
०७ द्रव्यदृष्टिप्रकाश (तीनों भाग-पूज्य श्री निहालचंद्रजी सोगानीजीके पत्र एवं तत्वचर्चा)	३०-००
०८ दूसरा कुछ न खोज (प्रत्यक्ष सत्पुरुष विषयक वचनमृतोंका संकलन)	०६-००
०९ दंसणमूलो धम्मा (सम्यक्त्व महिमा विषयक आगमोंके आधार)	०६-००
१० धन्य आराधना (श्रीमद् राजचंद्रजीकी अंतरंग अध्यात्म दशा पर पूज्य भाईश्री शशीभाई द्वारा विवेचन)	-
११ दिशा बोध (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१६६, ४४९, ५७२ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२५-००
१२ धन्य पुरुषार्थी	-
१३ धन्य अवतार	-
१४ गुरु गुण संभारणा (पूज्य बहिनश्री चंपाबहिन द्वारा गुरु भक्ति)	१५-००
१५ गुरु गिरा गौरव	-
१६ जिगसासणं सव्वं (ज्ञानीपुरुष विषयक वचनमृतोंका संकलन)	०८-००
१७ कुटुम्ब प्रतिबंध (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१०३, ३३२, ५१०, ५२८, ५३७ एवं ३७४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२५-००
१८ कहान रत्न सरिता (परमागमसारके विभिन्न वचनमृतों पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	३०-००
१९ मूलमें भूल (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके विविध प्रवचन)	०८-००
२० मुमुक्षुता आरोहण क्रम (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-२५४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)-	-
२१ मुक्तिका मार्ग (सत्ता स्वरूप ग्रन्थ पर पूज्य गुरुदेवश्रीके प्रवचन)	१०-००
२२ निर्भात दर्शनकी पगडंडी (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	१०-००
२३ परमागमसार (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके १००८ वचनमृत)	-
२४ प्रयोजन सिद्धि (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	०४-००
२५ परिभ्रमणके प्रत्याख्यान (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१९५, १२८, २६४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२०-००
२६ प्रवचन नवनीत (भाग-१) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके खास प्रवचन)	२०-००
२७ प्रवचन नवनीत (भाग-२) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके खास प्रवचन)	२०-००
२८ प्रवचन नवनीत (भाग-३) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके ४७ नय के खास प्रवचन)	२०-००

२९	प्रवचन नवनीत (भाग-४) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके ४७ शक्ति के खास प्रवचन)	२०-००
३०	प्रवचन सुधा (भाग-१) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके प्रवचनसार परमागम पर धारावाही प्रवचन)	२०-००
३१	प्रवचन सुधा (भाग-२) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके प्रवचनसार परमागम पर धारावाही प्रवचन)	२०-००
३२	पथ प्रकाश	२०.००
३३	प्रवचनसार	अनुपलब्ध
३४	प्रंचास्तिकाय संग्रह	अनुपलब्ध
३५	सम्यक्ज्ञानदीपिका (ले. श्री धर्मदासजी क्षुल्लक)	१५-००
३६	ज्ञानामृत (श्रीमद् राजचंद्र ग्रंथमें से चयन किये गये वचनामृत)	-
३७	सम्यग्दर्शनके सर्वोत्कृष्ट निवासभूत छ पदोंका अमृत पत्र (श्रीमद् रादचंद्र पत्रांक-४९३ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	१८-००
३८	सिद्धिपका सर्वश्रेष्ठ उपाय (श्रीमद् राजचंद्र ग्रंथमें से पत्रांक-१४७, १९४, २००, ५११, ५६० एवं ८१९ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२५-००
३९	सुविधि दर्शन (सुविधि लेख पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	४०-००
४०	समयसार नाटक	अनुपलब्ध
४१	समयसार कलश टीका	अनुपलब्ध
४२	समयसार	अनुपलब्ध
४३	स्मरण संचिका	२०.००
४४	स्वरूप भावना (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-९१३, ७१० एवं ८३३ पर पूज्य भाईश्री शशीभाई के प्रवचन)	२०-००
४५	तत्त्वानुशीलन (भाग-१, २, ३) (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	२०-००
४६	तत्थ्य	अनुपलब्ध
४७	विधि विज्ञान (विधि विषयक वचनामृतोंका संकलन)	१०-००
४८	वचनामृत रहस्य (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके नाईरौबीमें हुए प्रवचन)	२०-००
४९	भगवान आत्मा	२०.००
५०	जिन प्रतिमा जिन सारखी	२०.००
५१.	छः ढाला प्रवचन (भाग-१)	२०.००
५२.	छः ढाला प्रवचन (भाग-२)	२०.००
५३.	छः ढाला प्रवचन (भाग-३)	२०.००
५४.	प्रवचनसुधा (भाग-६)	३०.००

**वीतराग सत् साहित्य प्रसारक ट्रस्टमें से
प्रकाशित हुई पुस्तकोंकी प्रत संख्या**

०१ प्रवचनसार (गजराती)	१५००
०२ प्रवचनसार (हिन्दी)	४२००
०३ पंचास्तिकायसंग्रह (गजराती)	१०००
०४ पंचास्तिकाय संग्रह (हिन्दी)	२५००
०५ समयसार नाटक (हिन्दी)	३०००
०६ अष्टपाहुड (हिन्दी)	२०००
०७ अन्भव प्रकाश	२१००
०८ परमात्मप्रकाश	४१००
०९ समयसार कलश टीका (हिन्दी)	२०००
१० आत्मअवलोकन	२०००
११ समाधितंत्र (गुजराती)	२०००
१२ बृहद द्रव्यसंग्रह (हिन्दी)	३०००
१३ मुक्तिका मार्ग (सत्ता स्वरूप ग्रन्थ पर प्रवचन) (गुजराती)	१०००
१४ योगसार	२०००
१५ अध्यात्मसंदेश	२०००
१६ पद्मनदीपंचविंशती	३०००
१७ समयसार	३१००
१८ समयसार (हिन्दी)	२५००
१९ अध्यात्मिक पत्रो (पूज्य निहालचंद्रजी सोगानी द्वारा लिखित)	३०००
२० द्रव्यदृष्टि प्रकाश (गुजराती)	१०,०००
२१ द्रव्यदृष्टि प्रकाश (हिन्दी)	७६००
२२ पुरुषार्थसिद्धिउपाय (गुजराती)	६१००
२३ क्रमबद्धपर्याय (गुजराती)	८०००
२४ अध्यात्मपराग (गुजराती)	३०००
२५ धन्य अवतार (गुजराती)	३७००
२६ धन्य अवतार (हिन्दी)	८०००
२७ परमामगसार (गुजराती)	५०००
२८ परमामगसरा (हिन्दी)	४४००
२९ वचनामृत प्रवचन भाग-१-२-३-४	५०००
३० अनुभव प्रकाश (हिन्दी)	२०००
३१ निर्भ्रात दर्शननी केडीए (गुजराती)	५०००
३२ निर्भ्रात दर्शनकी पगडंडी (हिन्दी)	७५००
३३ गुरुगुण संभारणा (गुजराती)	३०००
३४ गुरुगुण संभारणा (हिन्दी)	७५००
३५ जिण सासनं सव्वं (गुजराती)	२०००

૩૬	જિણ સાસણં સવ્વં (હિન્દી)	૨૦૦૦
૩૭	દ્વાદશ અનુપ્રેક્ષા (ગુજરાતી)	૨૦૦૦
૩૮	દસ લક્ષણ ધર્મ (ગુજરાતી)	૨૦૦૦
૩૯	ધન્ય આરાધના (ગુજરાતી)	૧૦૦૦
૪૦	ધન્ય આરાધના (હિન્દી)	૧૫૦૦
૪૧	પ્રવચન નવનીત ભાગ-૧-૪ (ગુજરાતી)	૫૮૫૦
૪૨	પ્રવચન પ્રસાદ ભાગ-૧-૨	૨૩૦૦
૪૩	પથ પ્રકાશ (ગુજરાતી)	૨૦૦૦
૪૪	પથ પ્રકાશ (હિન્દી)	૫૦૦
૪૫	પ્રયોજન સિદ્ધિ (ગુજરાતી)	૩૫૦૦
૪૬	પ્રયોજન સિદ્ધિ (હિન્દી)	૨૫૦૦
૪૭	વિધિ વિજ્ઞાન (ગુજરાતી)	૨૦૦૦
૪૮	વિધિ વિજ્ઞાન (હિન્દી)	૨૦૦૦
૪૯	ભગવાન આત્મા (ગુજરાત)	૨૦૦૦
૫૦	ભગવાન આત્મા (હિન્દી)	૧૫૦૦
૫૧	સમ્યક્જ્ઞાનદીપિકા (ગુજરાતી)	૧૦૦૦
૫૨	સમ્યક્જ્ઞાનદીપિકા (હિન્દી)	૧૫૦૦
૫૩	તત્વાનુશીલન (ગુજરાતી)	૪૦૦૦
૫૪	તત્વાનુશીલન (હિન્દી)	૨૦૦૦
૫૫	બીજું કાંઈ શોધ મા (ગુજરાતી)	૪૦૦૦
૫૬	દૂસરા કુછ ન યોજ (હિન્દી)	૨૦૦૦
૫૭	મુમુક્ષુતા આરોહણ ક્રમ (ગુજરાતી)	૨૫૦૦
૫૮	મુમુક્ષુતા આરોહણ ક્રમ (હિન્દી)	૩૫૦૦
૫૯	અમૃત પત્ર (ગુજરાતી)	૨૦૦૦
૬૦	અમૃત પત્ર (હિન્દી)	૨૫૦૦
૬૧	પરિભ્રમણના પ્રત્યાખ્યાન (ગુજરાતી)	૧૫૦૦
૬૨	પરિભ્રમણકે પ્રત્યાખ્યાન (હિન્દી)	૪૦૦૦
૬૩	આત્મયોગ (ગુજરાતી)	૧૫૦૦
૬૪	આત્મયોગ (હિન્દી)	૩૦૦૦
૬૫	અનુભવ સંજીવની (ગુજરાતી)	૧૦૦૦
૬૬	અનુભવ સંજીવની (હિન્દી)	૧૦૦૦
૬૭	જ્ઞાનામૃત (ગુજરાતી)	૩૫૦૦
૬૮	જ્ઞાનામૃત (હિન્દી)	૧૫૦૦
૬૯	વચનામૃત રહસ્ય (ગુજરાતી)	૧૦૦૦
૭૦	વચનામૃત રહસ્ય (હિન્દી)	૧૦૦૦
૭૧	દિશા બોધ (હિન્દી-ગુજરાતી)	૩૫૦૦
૭૨	કહાન રત્ન સરિતા (ભાગ-૧)	૧૦૦૦
૭૩	કહાન રત્ન સરિતા (ભાગ-૨)	૧૦૦૦
૭૪	કુટુમ્બ પ્રતિબંધ (ગુજરાતી)	૧૫૦૦
૭૫	કુટુમ્બ પ્રતિબંધ (હિન્દી)	૨૫૦૦

७६ सिद्धपद का सर्वश्रेष्ठ उपाय (गुजराती)	१५००
७७ सिद्धपद का सर्वश्रेष्ठ उपाय (हिन्दी)	२०००
७८ गुरु गिरा गौरव (हिन्दी-गुजराती)	३५००
७९ समयसार दोहन (गुजराती)	७५०
८० समकितनुं बीज (गुजराती)	१०००
८१ स्वरूपभावना (गुजराती)	१०००
८२ स्वरूपभावना (हिन्दी)	१०००
८३ सुविधि दर्शन (गुजराती)	१०००
८४ सुविधिदर्शन (हिन्दी)	१९००
८५ आत्मसिद्धि शास्त्र पर प्रवचन	१२५०
८६ प्रवचन सुधा (भाग-१) (गुजराती)	१४००
८७ प्रवचन सुधा (भाग-२) (गुजराती)	७५०
८८ प्रवचन सुधा (भाग-३) (गुजराती)	१०००
८९ प्रवचन सुधा (भाग-४) (गुजराती)	१०००
९० प्रवचन सुधा (भाग-५) (गुजराती)	१०००
९१ प्रवचन सुधा (भाग-६) (गुजराती)	१०००
९२ प्रवचन सुधा (भाग-७) (गुजराती)	७५०
९३ प्रवचन सुधा (भाग-८) (गुजराती)	७५०
९४ प्रवचन सुधा (भाग-९) (गुजराती)	७५०
९५ प्रवचन सुधा (भाग-१०) (गुजराती)	७५०
९६ प्रवचन सुधा (भाग-११) (गुजराती)	७५०
९७ कार्तिकेयानुप्रेक्षा प्रवचन भाग-१ (गुजराती)	१०००
९८ कार्तिकेयानुप्रेक्षा प्रवचन भाग-२ (गुजराती)	१०००
९९ द्रव्यसंग्रह प्रवचन (भाग-१) (गुजराती)	१०००
१०० द्रव्यसंग्रह प्रवचन (भाग-२) (गुजराती)	१०००
१०१ राज हृदय (भाग-१) (गुजराती)	१५००
१०२ राज हृदय (भाग-२) (गुजराती)	१५००
१०३ राज हृदय (भाग-३) (गुजराती)	७५०
१०४ अध्यात्मस्था (भाग-१) (गुजराती)	१०००
१०५ अध्यात्मसुधा (भाग-२) (गुजराती)	१०००
१०६ अध्यात्म सुधा (भाग-३) (गुजराती)	१०००
१०७ अध्यात्म सुधा (भाग-४) (गुजराती)	७५०
१०८ अध्यात्म सुधा (भाग-५) (गुजराती)	७५०
१०९ गुरु गिरा गौरव (भाग-१) (गुजराती) (धारावाही प्रवचन)	१०००
११० गुरु गिरा गौरव (भाग-२) (गुजराती) (धारावाही प्रवचन)	७५०
१११ मुक्तिनो मार्ग (गुजराती)	१०००
११२ प्रवचन नवनीत (भाग-१) (हिन्दी)	१०००
११३ प्रवचन नवनीत (भाग-२) (हिन्दी)	१०००
११४ प्रवचन नवनीत (भाग-३) (हिन्दी)	१०००
११५ प्रवचन नवनीत (भाग-४) (हिन्दी)	१०००

૧૧૬ ધન્ય આરાધક (ગુજરાતી)	૭૫૦
૧૧૭ છ: ઢાલા પ્રવચન (ગુજરાતી) (ભાગ-૧)	૧૦૦૦
૧૧૮ છ: ઢાલા પ્રવચન (ગુજરાતી) (ભાગ-૨)	૧૦૦૦
૧૧૯ છ: ઢાલા પ્રવચન (ગુજરાતી) (ભાગ-૩)	૧૦૦૦
૧૨૦ જિન પ્રતિમા જીનિ સારખી	૫૦૦
૧૨૧ સ્મરણ સંચિકા	૧૫૦૦
૧૨૨ દંસણ મૂલો ધમ્મો	૩૫૦૦
૧૨૩ પ્રવચન સુધા (ભાગ-૧) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૨૪ પ્રવચન સુધા (ભાગ-૨) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૨૫ પ્રવચન સુધા (ભાગ-૩) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૨૬ પ્રવચન સુધા (ભાગ-૪) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૨૭ પ્રવચન સુધા (ભાગ-૫) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૨૮ પ્રવચન સુધા (ભાગ-૬) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૨૯ ધન્ય પુરુષાર્થી (ગુજરાતી)	૧૫૦૦
૧૨૮ ધન્ય પુરુષાર્થી (હિન્દી)	૬૫૦૦
૧૨૯ છ: ઢાલા પ્રવચન (હિન્દી) (ભાગ-૧)	૧૦૦૦
૧૩૦ રાજ હૃદય (ભાગ-૪) (ગુજરાતી)	૫૦૦
૧૩૧ રાજ હૃદય (ભાગ-૫) (ગુજરાતી)	૫૦૦
૧૩૨ રાજ હૃદય (ભાગ-૬) (ગુજરાતી)	૫૦૦
૧૩૩ રાજ હૃદય (ભાગ-૭) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૩૪ રાજ હૃદય (ભાગ-૮) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૩૫ રાજ હૃદય (ભાગ-૯) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૩૬ રાજ હૃદય (ભાગ-૧૦) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૩૭ રાજ હૃદય (ભાગ-૧૧) (ગુજરાતી)	૧૦૦
૧૩૮ રાજ હૃદય (ભાગ-૧૨) (ગુજરાતી)	૧૦૦
૧૩૯ રાજ હૃદય (ભાગ-૧૩) (ગુજરાતી)	૧૦૦
૧૪૦ રાજ હૃદય (ભાગ-૧૪) (ગુજરાતી)	૧૦૦
૧૪૧ રાજ હૃદય (ભાગ-૧૫) (ગુજરાતી)	૧૦૦
૧૪૨ અધ્યાત્મ સ્થા (ભાગ-૬) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૪૩ અધ્યાત્મ સ્થા (ભાગ-૭) (ગુજરાતી)	૧૫૦

પાઠકોની નોંધ માટે

પાઠકોની નોંધ માટે